

34069

મોટા ઘરના બાઈ સાહેબ.

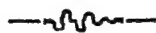
એક પારસી સંસારી વાર્તા.

લખનાર:—ગુલકામ

તે

જેહાંગીર નશરવાનજી પટેલ

જેહાંગીર બી. કરાંણીના છોકરાઓ.

૨૨૦ વોરા બજાર કોટ

મુંબઈ.

કીંમત રૂ.

સાદે ૫
૪૯૩.૩૩
૫૯૪
(મોટા)

34069

PRINTED & PUBLISHED BY *D. E. Karkaria*
AT THE JER PRINTING PRESS, STATION ROAD
NAVSARI (BARODA STATE)

અર્પણ.

મારા મરહુમ મુરબ્બી

તમારી

ખ્યારી પવીત્ર યાદને

મારી

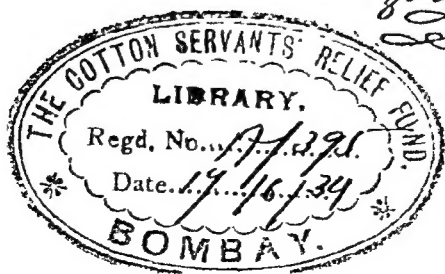
નાકેશ શક્તિનું પરિણામ

અર્પણ કરવાની હું

રજા લઉં છું.

દુવાગો,

૨૪/૧૨/૩૫

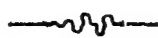

૩૦ વરસ પછી નવું રૂપ.

તે મહાન યજ્ઞવાન અચલ અખંડ અમર્ગ શક્તિ કે તે જોણે આવું ઉપજવવાની શક્તિ મને યક્ષવાની મહેરબાની કીધી છે તેની યાદ સાથે આ મારું ૩૬ મું પુસ્તક માયા-કુળ મહેરબાન વાંચનારાઓ સમક્ષ રજુ કરવાની હું રજા લઉં છું. ૩૦ વરસની વાત ઉપર (અથવા તો તેથી પણ વધુ મુદત ઉપર) તે વખતના “કચસરે હિંદ”ના માલેક અને અધીપતિ મરહુમ મીં ફરામજી કાવશજી મહેતાની ખાહેશથી મેં આ વાર્તા “કચસરે હિંદ” માટે લખી હતી અને મને કહેવામાં આવ્યું હતું કે તે વેળા આ વાર્તા તરફ વાંચનારી આલમતું ખેંચાણુ સારા પ્રમાણમાં થયું હતું. આ ૩૦ વરસની મુદત પછી આ વાર્તાએ આજે નવું રૂપ ધારણ કર્યું છે અને તે જોધને મને કુદરતી રીતે સંતોષ અને ખુશાલી ઉપજે છે. મારા હેતવંતા દોસ્ત મીં માણેકશાહ જેહાંગીર કરાણી (જેહાંગીર ખેજનજી કરાણીના છોકરાઓ બુકસેલર્સ અને પબ્લીશર્સ પહેડીના માલેક) ને હસ્તક આ ચોપડી પ્રગટ થઈ છે અને તેમ કરવામાં એ ભાધએ જે કારવાધ કીધી છે તે માટે એવણુનો આભાર આ ટાંકણે હું માનું છું. આ ચોપડી નવસારી મધે છપાઈ છે જેથી તેનાં પ્રુફ વાંચવાનો જોગ મને મળ્યો હતો નહીં અને તે કારણે કમનસીબે “પ્રુફ રીડીંગ” ની ઘણી ભુલ આ ચોપડીમાં રહી ગઈ છે જે નાનકડી ખામી માટે હું વાંચનારની દરગુજર ચાહું છું મને આશા છે જે મારી આગલી ચોપડીઓને મળેલા આશર જેવોજ આશરો આ મારી નવી કેશેશને પણ મળશે અને કાંઈક વધુ કેશેશ કરવાનું હિ-તેજન મને આપવાની મારા વાંચનારાઓ મહેરબાની કરમાવશે.

મી० ગુલશામનાં વાર્તાનાં રસીલાં પુસ્તકો,

“અશમ ચૈર યાને બાગમાં નાગ.”

મહેશ્વરન સંસારની રસીલી વાર્તા-દશ સુંદર ચિત્રો સાથે.

આશક તરફ વફાદાર રહેલી ભત્રી, માથુકની શીઝીરી; પીતા તરફ તાબેદાર રહેલી ઉંચ યુન્યાદ અને અમીરી તોખમની સુલતાન ઝાદીએ યકીનદારીનો ચીતાર આ વાર્તામાં આપ્યો છે; પોતાની માથુકને આકૃતથી બચાવવા અને પોતાનાં કર્તા માટે, અને પોતાનાં દેશને માટે જીવના જોખમે સેવા બજાવનારા જવામદની હીમત, યુક્તી અને બાહોશી વાર્તામાં વર્ણવવામાં આવી છે; તોફાની, રમુજ, મસતાન પણ સાચ્યાં સંગીન ઓસ્તવાર જીગરના જવાન્યાની પોતાના મીત્ર તરફની લાગણી અને ખાલેસ ખુશીવંતી ખાસ્યતથી મીત્રને મદદ આપવાની રીતની હકીકત દરસાવવામાં આવી છે.

કીંમત રૂ. ત્રણ.

દીલસોઝ દોસ્ત.

સંખ્યાબંધ ચીત્રો સહીત એક રસીલી

પારસી સંસારી વાર્તા.

એક ખરેખરો દીલસોઝ દોસ્ત કેવો હોવો જોઈએ તેનું આતી ખેંચાણકારક ચીત્ર બોલા મીત્રને ધણીઔણી સાથે સુખ અમનમાં જીંદગી ગુજારવાની જોગવાઈ કરી આપનાર, ખીજાં દોસ્તના જીગરની આશા પાર પાડનાર, એક બલી છોડરીને માથેનો ખોટો કાળો કલંક સફા કરનારનું વર્ણન આ વાર્તામાં સમજાવવામાં આવ્યું છે. જાતી ઉંચ યુનીઆદની ખુશી દેવી પ્રેમગ્રી નીકળે છે તેનો બહુજ અસરકારક ખ્યાલ આ વાર્તા ઉપજાવે છે.

કીંમત રૂ. ત્રણ.

જેલાગીરખી. કરાણીના છોકરાઓ, ૨૨૦, પારસી બજારકાંઠ મુંબઈ.

જરની જન્મલ.

નીર્દોષ પણ ઉછ.છળી છોકરીએ કરેલા ઘોંટાળાની
રમુછ વાર્તા.

જર (પપ્પા) ની જન્મળ કેવી હોય છે તે તો , સર્વે જાણે છે જર નામની છોકરી રમુછ ઘોંટાળાથી જન્મળ ઉભી કરે છે. તેમાં મહોળતનો રસીલો કીરસો, ઠગારી ટોળીની ઉલ્લ ગળપંડી, નેક, અને બલી શ્રીગોની સામ્યી લાગણી, અને હકતાલાના અદ્ભુત ધનસાક્ષી સહિતે મળતો લાયક બદલો વગેરે બનાવેલો બહુજ તારીફ લાયક સમાવેશ આ વાર્તામાં થયેલો છે.

કીંમત રૂ. ૬૫.

નવલ નાણાવટી.

બેહુદ રમુછ પારસી સસારો વાર્તા.

એક બોખરો પારસી છગરડો કરે છે. એક બેહુરી શ્રી તરેહવાર આટો બાફે છે, એક બોલો ભાલો ગામડે પોતાની રમુછ ભાષા અને કેટલીક રહેણી કરણીથી સહિતે ગમત ઉપ જાવે છે, એક નીતિવાન જવાન પારસી છોકરી અમંજ્ય આકૃત અને જન્મળ વચ્ચે આરતવાર રહે છે અને એક ઉત્તમ બુન્યાદ અને બાંલી મનશની ધરાવનારો જવાન્યો દુઃખ અને સંકટ વચ્ચે છાંદગી શરૂ કરી આખરે ઉંચ હાલતમાં ખીની નીકળે છે.

એટલુંજ કહેવું પુરતું થઈ પડશે કે મી. ગુલશામ પોતે કહે છે કે “ મારી સમગ્રી સર્વથી રમુછ વાર્તાઓમાં નવલ નાણાવટીને એક સર્વથી રમુછ નોવલ તરીકે હું ગણું છું. ”

કીંમત રૂ. ત્રણ

મોટાં ઘરનાં બાહ્ય સાહેબ.

[એક પારસી સંસારી વાર્તા.]

ટપાલનો કાગળ.

“ઓહો નાનું, સાહેબજી; કેમ છેઓ ? આંટલે સકારેથી તમને જોવાની મેં આસા નહીં રાખેલી. કાંઈ આજે સકારે બહાર નીકળી પર્યાં ?”

જેહાંબક્ષ મેહેતા ઉપલા બોલ બોલતો હતો. નાનું બાગમાં ઉભેલી હતી અને એક મોટાં ઝાડને પડખે તેણી થોભેલી હતી. જેહાંબક્ષ તેણીની આગળ આવ્યો અને સાહેબજી કરી શેકહેંડ કીધી.

નાનું,—સુંદર, મધુરી, મનમોહન નાનું—ઝાડને પડખે ઉભી રહી. પોતાના હાથ માહેલાં એક કાગળ તરફ બહુજ ધ્યાનથી જોતી હતી. તેણીની ઉંમર વીશ વરસની હતી અને ખુદરતે જાણે પોતાના પુરસતના વખતે સાંચામાં ધાલી કહાડી ધડી હાથ તેવી તેણી દીલચમન ચહેરાની, મનમોહન મુખડાની ધટમદાર ધાટની, અને દેખામણા ડોળ ઝલતી હતી. ગુલાબી ગાલ ઉપર જવાની અને જોળનની તાજગી ચહોડેલી હતી અને

તનદરેસ્તીના છાપ સાથે સુખનો સનગાર નેણીનાં મુખ પર એવો દીપી રહેશે હતો કે કીમતી ધરેણાંઓ તેવો સનગાર આપવામા પછાત પડે.

“આવો જોહાંબક્ષ” તેણીએ મધુર અવાજે, પેલા જવાનને આયકાર દીધો: “હમણા કાંઈ ધણું સારું સકારું નથી, આઠ તો ક્યારના વાગી ગીયા.”

જોહાંબક્ષ આ સાંભળીને હસ્યો.

“આજ કાલનાં સુધરેલાં શેફાણીઓ તો મોઢે મુધી ખીછાણામાં સુધ રહેવામાં સુધારો સમજેછ. આ દંડીના દહાડા સકારેથી ઉઠવાનું મોઢે મુધી જેઓ જાગે તેઓ તો સકારેથી ઉઠેજ સાનાં? તમે સકારેથી ઉઠીને બહાર ફરવા આયાં તેથી મને ખુશાલી ઉપજેછ?”

“ખુશાલી ઉપજેછ? કાંય?”

“તેથી તમને મળવાનો જોગ મલ્યો.”

નાજાંએ નજર નીચી કીધી અને બાડી આંખે જોહાંબક્ષના મોહામણા, મરદાની ખુબસુરતીથી ભરપુર એહેરા તરફ જોઇ, હસીને હોઠ મલકાવ્યા.

નાજાં અને જોહાંબક્ષ વચ્ચે થતી વાતચીત સાંભળવા અગાઉ આપણે, જોહાંબક્ષના રંગરૂપ અને રીતભાતની કાંઈક તપાસ લઈશું.

તે ઉંચા મરોડદાર કદનો જવાન્યો હતો અને એહરા ઉપર એવો દામામદાર દેખાવનો છાપ હતો કે તેની ઉપર પેહેલી નજર કરતાંજ સામા ધણીને લાગતું કે તે કોઈ ઉંચ ખાનદા નો અને ટેકવાળો માણસ હોવો જોઈએ. તેના મુખડાનો કલ્લો, આંખનો લેહકો, હાથનો મલકાત, અને લવાંના નરમ પણુ મોહાદાર ચીલ્લાની રોનક એવી હતી કે બાતુઓ આગળથી તે પસાર થઈ જતો ત્યારે સોમાંથી નવાણુ બાતુઓ

પાછું ફરીને તેની તરફ જોતી. વરસો થયાં તેને અને નાજાને ઘાડી જોળબાણ પડેલી હતી. નાજાની ઉંમર જ્યારે માત્ર છ વરસની હતી અને જેહાંબક્ષ તેર વરસની વયે પુરો હતો. ત્યારથી તેઓ વચ્ચે દોરતી બાજુ હતી. લોકો અજાણ થતાં કે નાજાનાં માતપીતા આ જવાન્યા તરફ શા માટે આટલી બધી પ્રીત રાખતાં હતાં અને શા માટે પોતાના કુટુંબની જ તે એક હોય તેમ તેને તેઓ પોતાનાં ધરમાં રહેવા દેતાં હતાં.

લોકો એમ અજાણ થઈને ખીચાર કરતાં હતાં. તેનું કારણ હતું. જેહાંબક્ષ જો કે દમામદાર દેખાવતો અને ઉંચ કુટુંબથી ઉતરી આવ્યો હોય તેવા ટેકાવદાર છાપવાળો જવાન્યો હતો, તોપણ ખરેખર તો તે માત્ર એક મધ્યમ વર્ગથી ઉતરી આવેલો હતો. સરદાર રતનજી કેરસારપજી બોગાશેઠનાં ધરમાં ધનજીશાહ નામનો એક પારસી મેહેતાગીરી કરવાને નહાના પગારે રહેલો હતો અને તે ધનજીશાહનો આ આપણો જેહાંબક્ષ દીકરો હતો. હાલમાં ધનજીશાહ ધરડો થયેલો હોવાથી તેને સરદાર બોગા શેઠ પેન્શન આપતા હતા અને તેના આ નહાના દીકરા જેહાંબક્ષને નાજાના પીતા કુવરજી શરાફે પાળ્યો હતો.

જેહાંબક્ષનો એક વડો ભાઈ પણ હતો, જેનું નામ તેહેમુરસ હતું. તેહેમુરસને તેની સ્થિતી અને સંજોગને લાયકની કેલવણી મળી હતી, પણ જેહાંબક્ષને તો કોલેજની ઉંચ કેલવણી આપવામાં આવી હતી તથા મોટે ખાંચરેના બંડેખાં તવગરોનાં મંડજોમા ફરવાની જોગવાઈ નાજાના પીતા કુવરજી શરાફે કરી આપી હતી.

નાજાના પીતા કુવરજી શરાફની ધીકતી શરાફી પડેડી મુંબઈમાં ધમધુકાર ધધો ચલાવતી હતી અને તેમાં જેહાંબક્ષ પેલલાં તો કોલેજમાં ગ્રેડ્યુએટની ડિગ્રી મેળવા પછી જોડાયો

હતો અને ઉપલે દીવસે નાનું અને જેહાંબક્ષનો બાગમાં મેળાપ થયો તેની માત્ર એકજ અડવાડયાં અગાઉ કુંવરજી શરાફે આ જેહાંબક્ષને પોતાના એક ભાગ્યા તરીકે દાખલ કર્યો હતો. એક ગરીબ મહેતાના નહાના દીકરાને આ પ્રમાણે પોતાનો ભાગ્યો બનાવ્યો ત્યારે સધળા મંડળોમાં અન્યબી પંથરાઈ, પણ કોઈ તે વીધે બહુરમાં બોલી શક્યું નહીં.

હંડીના દીવસ હતા અને વાંદરા ખાતે આવેલા સરદાર રતનજી કેરસારપજી બોગારોઠના 'સરદાર મેહેલ'માં કેટલાક પરોણાઓને નોતરવામાં આવેલા હતા. આ પરોણાઓમાં કુંવરજી શરાફ અને તેમની બેટી નાનું પણ હતાં.

“હું ખાસ હમણા બંગલામાંથી બહાર નીકળી આવી, કારણ કે મને એકાંતમાં વીચાર કરવાનો છે.” નાનુંએ કાંઈક દલગીરીભર્યા અવાજે કહ્યું.

“વીચાર ! તમને વીચાર કરવાનો નાનુંબાઈ કયા વેપાર ધંધાનો ? જેહાંબક્ષે હસી પડીને કહ્યું “ કાંઈ સરવાલા બાદ બાકી કરવાના હોય તો મને બી કહોની હું તમને મદદ કરું. બ્યાજ વટાવ ગણવાનું હોય તો પણમાં ગણી આપું.”

“ જેહાંબક્ષ, તમને રમુજ લાગતી હોસે પણ હું ખરું કહું છું કે મને બંગલામાં ગમ્યું નહીં તેથી એકાંતમાં વીચાર કરવા અહીં આવી છું.”

“ જો તમને એકાંતમાં વીચાર કરવાનો હોય, તો હું જવસ.”

નહીં તમે ઉભા રહો. તમે તો મારા ખેરબાહ છેઓ આજે સહવારે મારી ઉપર એક કાગળ આપ્યો ને તેની ઉપર વીચાર કરવાને હું અહીં આવી છું. જે હું હમના તમને કહેવા માંગુ છું તે તમે કાંઈને નહીં કહેવો એવું વચન આપ્યો.”

નાનાંએ જેહાંબક્ષના હાથ ઉપર પોતાનો કામળ ઘટમદાર હાથ મુકી બહુજ ઓજરખાલીથી કહ્યું.

“જરૂર—તહીં કહેવમ્; તમારી ખાનગી વાત, તે મારી ખાનગી વાત.”

“મારી બેહેન દીનુ તરફથી આજે, મને કાગજ મળ્યો.”

“દીનુ તરફથી ! દીનુ, જે આજે દસ વરસ થયાં ગુમ થઈતી તેની તરફથી !” અજબખી વચ્ચે, ડાળા ફાડીને જેહાંબક્ષે પુછ્યું.

“હા; લેવો આએ, વાંચી જોવો.”

પ્રકરણ ૨ જી.

દીનુની કાહાણી.

જેહાંબક્ષે નાનાંના હાથમાંથી તે કાગજ લીધો અને નીચે મુજબ વાંચ્યો:—

મારી પ્યારી બેહેન નાનાં,

હું હમણા મુંબઈ આવી પુગી છું; ખીમાર છું, ગરીબ અવસ્થામાં છું, અને સર્વથી નકારો બનાવ તો એ છે કે હું આંધળી થઈ ગઈ છું, ત્રણ વરસની વાત ઉપર એક અકસ-માત્ર થવાથી મારી આંખ મેં ખોલી હતી જે તારાથી બની શકે તો છુપેથી આવીને મને મળી જશે, તારી બેહેનને ખાતર, જે મોહબત આપણુ વચે હતી તેને ખાતર, ખુદાને ખાતર મને આવીને મળી જશે. સુનાબાધ મીસતરીને નામે હું અહીં ઓળખાઉં છું. હું મુંબઈમાં આવીછ તે વિષે કોઈને ખી કહેતી ના, તેમાં ખાસ કરીને બાવાજીને તો કદીખી કહેતી

ના, બાવાજીને કેહેશે તો મારી ઉપર સીતમ પડશે. કાણુ જાણે બાવાજીમાં હમણા ફેરફાર થયો છે કે નહીં મેં હમણા સુધીમાં પુરંતુ ખમ્યું છે. હવે વધુ ખમવાની મારામાં શક્તી નથી, મારામાં તાકાદ નથી.

લીલ તારી હેતવંતી અને દુઃખી થયલી એહેન ?" દીનુ.

"આનો અર્થ સો ? હું તો એમજ જાણતો હતો કે તમારાં એહેન દીનબાઇ હોંગકોંગ છે અને ત્યાં પરણીને સુખી થયાંછ." કાગજ વાંચી રહેવા પછી જેહાંબક્ષે કાગજ પાછું નાંજના હાથમાં આપતાં કહ્યું.

નાજાંએ આ સાંભળી જોરમાં દમ ખેંચ્યો.

"ત્યારે સું દીનુને વરે ખરી વાત તમે નથી જાણતા ? દીનુને લીધે જે ગમતું વાદળ અમારાં ઘર ઉપર ટીંગાઇ રહેલું છે તે વીશેની તમુંને ખબરજ નથી ? અમારું ઘર, જે વરસો થયાં તમારું પણ ઘર છે, તેમાં દીનુને લીધે જે દીલગીરી ચાલુ પંથરાઇ રહેલી છે તે તમે જાણતાંજ નથી ?"

"નુહી; તમારા બાવાજીએ ઝાઝવાર સેહેજ ધસારો કર્યો હશે તે સીવાય વધુ કશું જાણતોજ નથી. દીનુને લીધે તમારાં ઘરમાં કાંઈક દીલગીરી હશે એવી મેં અટકળ બાંધી હતી. કારણ કે જ્યારેખી દીનુનું નામ નીકળેછ ત્યારે તમારા બાવાનો એહરો ગમખાર બની જાયછ." જેહાંબક્ષે જવાબ દીધો; તેવણુ દીનુનું નામ સાંભળતાં દલગીર બની જાયછ તેથીજ દીનુને લગતી વધુ વાત જાણવા અથવા પુછવાનું હું દરસ્ત વીચારતોજ નથી."

"દશ વરસની વાત ઉપર દીનું જતી રહી હતી ને તે દહાડેથી બાવાજીનાં સુખમાં તે એક કડવો કતરો પડ્યોછ. તેની ને તમારી ઉમર નજદીક એકસરખી છે. તમે તો તેને ખરાબ જોઇછો. તમને તે યાદ નથી ?"

“હા, મને યાદ છે. તે વખતે આશરે અઠાર વરસની તે ખુબસુરત સુંદરી હતી. હું તે વખતે કોલેજમાં હતો ને તે કેવી રીતે જતી રહી તે હું જાણતો નથી. દીનુના શુભ થવા-પછી આશરે બે ત્રણ મહીને હું પાછો તમારાં ઘરમાં આવ્યો હતો. તૈયારી પરણવાને જતી રહી હતી. ખરું કની ક?”

“હા, તેણી પરણવાને જતી રહી હતી ખરી, પણ જતું નહેવાને તેને એક ખીલું કારણથી મળ્યું હતું. જે વાત તે વખતે બની હતી તે તમારા કાન ઉપર નહીં આવે એવી અમે સંભાળ રાખી હતી. પણ હવે હું તે વાત તમને કેહું છ. મારા બાવા એટલા આપ અખત્યાર અને સ.આ પ્રમાણીક છે કે દીનુ નજદીકમાં આવીશ એમ તેવણ જાણે તો—તો—તો.”

“તો શું કરે?”

“પોલીસના હાથમાં તેને આપે!”

જેહાંબક્ષ ચોકચો અને પગળાં પાછળ હડી ગયો.

“હા, જેહાંબક્ષ, એમજ છે. સરદાર રતનજી ટ્રેસારપજી બોગાશેડના બહુજ કીમતી હીરા આ ઘરમાંથી ચોરાયા હતા અને તે ચોરવાનું તોહમત દીનુ ઉપર આવ્યું હતું. દીનુએ આ કામ ક્યું હોય એમ હું માનતી નથી, પણ તેની સામે પુરાવા બહુજ મજબુત હતા. સરદાર રતનજી કેવા ભોલા માણસ છે તે તમે જાણો શું? તેવણે તો આ વાત દાખી દેવા માંગી પણ મારા બાવાજીએ પોતાની દીકરી છતાં દીનુને ઉગાડી પાડી તપાસ ચલાવવાનું વાજબી વીચાર્યું. પણ આ બાબતમાં કાંઈથી કરવામાં આવે તે અગાઉ તો દીનુ નહાસી ગઈ અને આજે મને તેનો આવે કાગળ મળ્યો ત્યાં સુધી અમને કશુંબી તેને માટે જનાયું નથી.”

“દીનુ એવી ચોરી કરે નહીં. તમારા પીતા જેવા પીતાની દીકરી આવું કામ કરે એ બનેજ નહીં, એમાં ભુલ હશે, કાંઈ ભેદ હશે.”

“હુ'બી એમજ ધારું, ને બેહસ્તન માયજીબી એમજ ધારતાં'તાં. પણ હવે તે વાત બારી મુકો, મારી બેહેન આવીછ ને—”

“તમે તેને મળવા જશો કે ?”

• “હા જરૂર જવશ.” •

તેઓ કાંઈ વધુ વાતચીત કરે તે અગાઉ તો તેમને બે માણસોનો સાદ સંભળાયો. તેઓ જ્યાં વાતે વળગ્યાં હતાં તેની નજદીકમાં એક ચપેલીનો મંડપ હતો અને તે મંડપને ઓઠે બે માણસો વાત કરતાં સંભળાતાં હતાં. તે બે માણસો નાનંતો પીતા કુંવરજી શરાફ અને સરદાર મહેલનો ધણી સરદાર રતનજી બોગા શેઠ હતા.

“એઓએ આપણી વાત સાંભળી હશે ? શીકા હોઈ અને ધુજતા સાદે નાંજાએ જોહાબક્ષને કાનમાં લાગીને હળવેથી પુછ્યું.”

“તમે ચુપ ઉભા રહો. એ લોકની વાત ઉપરથી તે માલમ પડશે.”

“રતન, મને જો કંઈ કશું બને તો મારી નાનંતે તું સંભાળશે કે ?” નાનંતો પીતાનો અવાજ સંભળાયો.

“એ વળી શું ?” રતનજી બોગાશેઠે પુછ્યું, “અલબત્ત નાનંતે મારી પોતાની દીકરી જેવી છે ને હું તેને સંભાળશજ, પણ એ એકાએક પુછવાનું શું સુજ પડી આવ્યું ? એમ ઘેલાં ગાડાં કાંય કાઢરતો હોશે ?”

“એને ઘેલાં ગાડાં કહે કે ગમે તે કહે. પણ મને એમજ લાગેછ કે હવે મારા દહાડા પુરા થયાછ. મારી નાનંતો મને મોટો વીચાર આવેછ.

“તો લેની એમ તો મનેથી વીચાર આવેછ કે હું રાજ થવશ, તેથી રાજ થઈ ગયો કે ?” રતનજી બોલ્યો અને તે દીલસોજ દોસ્ત હસી પડ્યો.

તેઓ વાત કરતા આગળ ચાલી ગયાં.

“એ લોકોએ આપણી વાત સાંભળી નથી,” જેઠાંબહે કહ્યું.

“બુદ્ધાની મૂંઝેરબાની થઈ. જે બાવા એ વાત જાણે તેનો કોણ જાણે શું શું કરી નાંખતે,” નાનંબે ધુજીને બોલી. •

તેઓ હવે હળવે હળવે બંગલા તરફ ચાલવા લાગ્યાં કે સાંમેથી એક એશકો જવાન આવી લાગ્યો. તે શામળા રંગનો ઠીંગણો, મરકુટી જેવો અને એળસગામના ઘટમનો જવાન્યો હતો. બહુજ એશકો થવાનો તેને શોખ હતો પણ અંગ્રેજી ધપે એશકાઈ કરવા જતાં બધી કચુબર કરી નાંખતો હતો. આ વેળા તેનો ઠોકરો ભારે હતો અને કીમતી કપડાં જે કે તેણે પેહેડેલાં હતાં તો પણ ચામચ જેવો તેનો સતગાર હતો, નાનંબે કે જેઠાંબહે તેને વતાર્યો નહીં, તોપણ તે પોતેજ બોલ્યો:

“હું તો પેલા કરોડપતી બીખાજી હીરાદલાલને મળવા જઈ’છ.”

“જાઓ, વહેલા આવજો” નાનંબે દુકમાં કહીને પટાવ્યું.

આ બીખાજી હીરાદલાલને મળવા જનારો એશકો ધતર જવાન્યો સરદાર રતનજીનો દીકરો અને વારસ ખેરતનજી હતો.

પ્રકરણ ૩ જી.

બે બેહુના.

સરદાર મહેલના વરંદામાં સઘળા પરોણાઓ બેઠા હતા અને તેઓ વચે સરદાર રતનજી તથા તેમની ધણીયાણી ધનબાઈજી પણ હતા. ધનબાઈજીનું દીયકું હંમેશા આસમાનસે લાગેલું રહેતું હતું અને મગરૂરીનો પાર હતો નહીં, હલકાં માણસોને તે ધીકારતી હતી અને ગરીબ માણસોને તે હલકાં કહેતી હતી. વળી ગરીબમાંથી તવંગર થયલાંઓને નામની પણ તેણીને સુગ હતી અને આખી દુન્યામાં તે પોતાના પેલા ધનમજી દીકરા પેસુને સર્વથી વધુ વખાણતી હતી.

તેઓ સઘળાં વાતચીત કરતાં હતાં તેટલાં ત્યાં કુંવરજી શરાફ, તેની બેટી નાજાં, અને જેહાંબક્ષ મહેતા આવી લાગ્યાં અને જેહાંબક્ષને બેઠને ધનબાઈજીનું દીયકું ઓરખી વધારે ઉંચે ચઢડ્યું.

“ તમુને સઘળાઓને હું એક ખુસાલીબરી ખબર કહેવા આયોજ.” કુંવરજીએ ખુરશી પર બેસતાં કહ્યું; “ મારી નાજાં આજે અદરાઈ.”

“ અદરાઈ ? કાણ સાચે ?” સરદાર રતનજીએ પુછ્યું.

“ મારા જવાન ભાગ્યા જેહાંબક્ષ સાચે.”

રતનજીના ચહેરા ઉપર એકાએક ખુશહાળી પ્રગટી આવી અને તે દીલસોજ પારસી પોતાની જગાએથી ઉઠી જેહાંબક્ષ તરફ ગયો.

“ જેહાંબક્ષ તને હું મુખારકબાદી આપુજ.” તેનો હાથ સઘને રતનજી બોલ્યા; “ બેશક તમો એક બીજાને લાયકનાંજ

છેઓ; પરવરદેગારે જાણે તમુને એક ખીજને વાસ્તેજ ઘડ્યાંછ ખુદા તમોને સુખી કરો એવી મારી દુવા છે.”

પેસુ તો આ ખજાર સાંભળીને કાજો ઠણક થઇ ગયો અને દ્રક્કસે ચટકતો ઉડીને ચાલતો થયો. ધનબાઈજ મનમાં ધરખડ્યાં.

“ઓ વાચ, એ શા ફેસતા ? કુંવરજી ચરી ચસકી ન્સા વરે ગીચા હોસે ? કાંહ કુંવરજીનું ખાનદાનને કાંહ આએ મેહેતા જેવા રીખલા પીંજરા ? ને વરી રતનજી કાંય હોરીનું નરીયલ થઇને મુખારકબાદી આપવા દોરાયા ? કાઈ એવનનેખી પુછે ? આકરનો ગમે તે પણ જેહાંખક્ષ દીકરો, તેને તે વરી મુખારકબાદી !”

34069

x

+

x

મુંબઈના કોટમાં એક ગીચ ગલીચ સાંકડી ગલીમાં નાનું દાખલ થતી હતી. દોલતમાં ઉધરેલી, મોજ મળહુમાં રહેલી, અને પ્યાર લાડમાં પરોટાયલી તે માહબુબ આ ગલીમાં દાખલ થઈ અને એક ચોકસ ધરની તેણીએ નીશાની પુછી. તે ધર તેણીએ શોધી કહાડ્યું અને ચુકણુ છોલાઈ જાય તેવા દાદર પર થઇને તેણી તે ધરનાં છેક કાંતર્યાં પર જઈ પુગી.

એક અવાજ તેણીને સંભળાયો અને ચોંકાને ઉભી રહી ગઇ. પછી તેણી આગળ વધી અને એક ખીજાણમાં પડેલી એક જવાન સ્ત્રીને એક બોલ પણ બોલ્યા વના નાનું વળગી પડી. તે સ્ત્રી બોલી.

• “કોન ? એ કોન ?”

“ઓ દીવુ, ઓ દીવુ !”

“મારી નાનું ! મારી બેન નાનું ! ઓહ ! તું આવી ક ! અરે તુને જોવાને હું કેવી આવુર છેઉ ? ઓ મારી આંખ, મારી આંખ !”

આસરે ૧૦-સાત વરસની કિમરનો એક ઓઠરો દીતુના ખીખાણા આગળ બેઠેલો હતો તે આ દેખાવ જોતો રથીર થઇ ગયો અને નાખતો તો તેની હાજરીનો પણ ખ્યાલ રહ્યોજ નહીં."

"દીતું, એ તુને શું મયું? તું હમના, વેર કાંદ ઉતી? આગે બધું તારી ઉપર કાંય ચુજરયું? કેમ ચુજરયું?"

"ત્રણ વરસની વાત ઉપર હોંગકોગ ખાને એ બનાવ બન્યો દીતુએ ધીમા નખળા અવાજે જવાબ દીધો; કેરોડીન તેલનો એક દબો ફાટી ઓગો ને હું તે હોલવવા મઠ તેટલાં હું દાણ મઠ ને મારો છવ જોડે બચ્ચો પણ આંખનો ભોગ આગે સીધો, આંખ ગેઇ સદાની, ગેઇ, મારી આંખ મેં છુંદગી ભરની જોડી છે એમ મેં પેહેલાં અપ્પયું ત્યારે હુંતો દીવાની જેવી બની ગેઈ. પણ પછી ખુદા ઉપર ભરોસો રાખીને બેઠી. દુખ પેહેલું પડે ત્યારે પાદડ જેવું લાગે પણ તે ખમલાં સીખ્યે ત્યારે તે એટલું લાગતું નથી તેનો મને ધડો મળ્યો. મારી ઉપર દુખના પાદડ પડ્યા, તે જો હું મારા વદાલા વસીલાના બંગલામાં હોતે તો મને એટલું લાગતે નહીં અથવા જો મારો માટી મારી સાથે હોતે તો મને સધ્યારો મલતે. મારા દીકરાને ખાતર મને છવવાની ફરજ પડી, નહિ તો અત્યારે પારકા મુલકમાં, પારકા માનસોને હાથે, કીયાકામ વગર હું જમીનમાં દતાઇ હતે, પારકા મુલકની મટી સાથે મારી મટી મલી હતે,"

દીતુ થોડો વાર થોભી અને પછી બોલી : "ખાવાજી કેમ છે?"

"સારી પેઠે છે." પોતાની આંખ નુછી, અવાજ ઠેરવીને નાબત બોલી. "પણ તેં અમારી ઉપર કાગળ પતર કાંય નહીં લખ્યો?"

"એક વખત લખ્યું તું."

“ હા, પણ તે તો તેં ગુસ્સામાં લખ્યું તું. તેં લખ્યું તું કે તું પરણી જવાની છે, ને તે પછી તુંને અમોએ મુએલી ધારવી. ”

“ એમં લખવાનું મને કારણ હતું. તમો ખંધાં મારી ઉપર ચોરીનો શક લઈ જાઓ તે મારાંથી કેમ ખમાય ? જાવાછ હવે મારે વરે શું ધારેછ ? તેવનનો શક દુર થયો કે ! ને શક હજી બી હોય તો તેવને મને માફ કીધું કે ? ”

“ બેહેન દીનું, મારી તે શું ચીજ છે તે જાવાછ જાન તા નથી—સમજતા નથી તેવન એવા ઇનસારી ને પ્રમાણીક છે કે તેવણ પોતાની ફરજ સમજેછ કે—”

“ કે મને પોલીસના હાથમાં આપી દુન્યા વચ્ચે મને ઉંધાડી પાડવી. બોલની, બોલની, સરમાયછ કંય ? હું સમજી શકુછ. તેવનનો એ સ્વભાવ હું જાનતી’તી તેથીજ હું નહાસી ગઈ. હું નીરદોસ હતી, મેં ચોરી કીધીતી નહીં પણ મને જાવાછના ગુસ્સાની ધારતી લાગી, હું ગજરાઈને નહાસી ગેઈ. પણ હાથ, હાથ ! તે મારી મુરખાઈનું મેં જાહુ કડનું ફળ આપ્યું છે. માંડી વાળ, હવે એ વાતજ માંડી વાળ. મારા દીકરા જેઠાંગીરને તું પાસેતો લે, એ સાત વરસની ઉમરનો છે, ને એનો ચેહેરા ફક્ત એકજ વખત જોવાને મારી છાંદગી આપી દેવાને હું તૈયાર છેઉ.”

“ જેઠાંગીર, જે નાકઉવત નખજો પણ ખુશમુરત દેખાવનો છોકરો હતો તેને નાંજાએ પાસાંમાં લીધો અને દરખ ભેર તે છોકરાએ પોતાની સગી માસીને પેટેલવહુલી જગલ-ગીરી કીધી.

“ દીનુ, તું ક્યારે પરનીતી ? ”

“ કલક-નામાં હું પરનીતી ને ત્યાંથી અમે હાંગકાંગ ગયાં. મારો માટી તાંડ શુભ થઈ ગયો ને તેને સોધવા હું મુન્નઈ આવી.”

“ માટીને સોધવા ? શું ? ”

“ હા, મારા માટીને સોધવા. મેં સાંભળ્યું કે તે મુન્નઈ આવેલો છે. મારી તયારીય હું તુંને શરૂઆતથીજ ટેહી સંભ રાઉંચ. તું જેસ તુંને ઉતાવળ તો નથીની ! ”

“ નહીં, જરાળી નહીં.” નાનંએ જવાબ દીધો.

દીનુ કહીને બેઠી અને તે બંને બેઠેનો એક બીજાના હાથમાં હાથ લઈ પાસે પાસે બેઠી અને જોહાંગીર પોતાની માસીનાં પાસાંમાં દગ્ગાઈને ઉભો.

પ્રકરણ ૪ થું

મુરખાઈતું પરીણામ.

દીનુએ પોતાની દુઃખ ભરી વાત નીચે મુજબ કહેવા માંડી :—

“ મારી ઉપર તોહમત આયું ને મને ચોર ઠરાવવામાં આવી તે અગાઉ મેં એક મુરખાઈ ભરતું કામ એ કીધું કે આપણા બાવાની પહેડીપરના એક કલાક સાથે મેં મોહોળત બાંધી. તે કલાક નોકરી છોડીને કલકતા ગયો અને મારી ઉપર તોહમત મુકવામાં આયું કે તરતજ હું ઘર છોડી કલકતે નહારી ગેઈ. સરફર રતનજીના મેં ધરેણા ચોરયાંતાં નહીં અને તેથી મને બહુજ ગુસ્સો ઉપજ્યો તેમજ બાવાજીના ધાકની ધારતી ઉપજી. હું કલકતે ગઈ

અને ત્યાં જતાં મારાં દુખ વચે મેં જન્યું કે મેં જેની ઉપર મોહાયત બાંધી હતી તે કાંઈ બીજી સાથે પરણી ગયો હતો. હું તે વેળા માત્ર અઢાર વરસની બીન અનુભવી અને મુરખ છોકરી હતી અને હુલડ કામ કરતાં અચકાતી હતી નહીં. ”

“ તે પરણી ગયો એમ જાણતાં જે હું ડાહપણવાળી હતે તો ઘરે પાછી આવતે અને મારી ઉપર ભરાયલાં વાદળની સામે થવાને તૈયાર થતે. પન ગમે તો તે મારી મુરખાઈ કહો, ગમે તો તકદીરના લેખ કહો, અને ગમે તો હુલડાઈ ગણો; પણ મેં તેમ કીધું નહીં અને ત્યાં સુંદરનો ધંધો કરનાર શાપૂરજી મીસ્ત્રી નામના એક પારસી સાથે પરણી ગઈ. તે શાપૂરજીએ બે મહીના સુધી મારી જતન લીધી હતી, હું ભુજે મરતી હતી ત્યારે મને પોતાની ગરીબ ગુન્નશ મુજબ ખવાડયું હતું અને તે મને ઘણો આહતો હતો. તેને હું આહતાં શીખી અને તેને પરીનામે અમારાં લગન થયાં. તે પછી અમો હાંગકાંગ ગયાં અને ત્યાં મુખ્ય ચેનમાં રહેવા લાગ્યાં. શાપૂરજી કલકતામાં તો દલદેસરી કરતો હતો પણ હાંગકાંગ આવ્યા પછી તે વધુ કમાવા લાગ્યો, નાણા તેની પાસે મોટી રકમે આવવા લાગ્યાં. કેટલાક મહીના જવા પછી મારા માટીને પોલીસે ચોરીનું તોહમત મુકીને પકડ્યો અને તુરંગમાં નાંખ્યો. અપરાધ તેની ઉપર સાબેત થયો અને કેદની તેને સજા મળી. મનેથી તુરંગમાં નાંખી. ત્રણ મહીના સુધી જેલમાં મેં સખત મહેનત કીધી. હું તદ્દન નીરવોસ હતીને શાપૂરજીના ગુનાહ નીપેની પણ મને તો ખબર હતી નહીં પણ મને તેના ગુનાહમાં મદદ કરનારી ઠરાવી અને કેદની સજા ફરમાવી. ઓ નાન્ન, નાન્ન; મેં કંગાળ, દુખ લય્યાં, ને હાંડકાં બાંજનારી મહેનત સાથના દહાડા કહાડ્યા. નાન્ન, મારી વાત સાંભળવાથી તારા ચેહેરા પર શું અસર થઈ છે

તે આ ડુટેલી આંખથી હું જોઈ શકતી નથી પણ તારો હાથ મારા હાથમાં ધુજે. તુને લાગેછ કે ? મારી દયા આવેછ કે ?"

"પછી શું થયું ? નાનાંએ શુંગલાતા અવાજે પુછ્યું."

હું તુરંગમાંથી બહાર નીકળી પણ તે તૃ તુરંગમાં જ રહેજે, કારણકે તેને વધુ લાંબા વખતની ટેપ ભણેલી હતી. તુરંગમાંથી બહાર નીકળવા પછી મારા આ દીકરાને મેં જનમ આપ્યો. મારી હાલત તે વેળા બહુજ કંગાળ થઈ પડીતી. એક રોટલીના ટુકડાને વરે હું તવલતી, જમીન પર સુતી, અને ઓઢ્યા વના ઠરતી. કપડાંના ચીકડાં થઈ ગયલાં, ભુખથી આંતરડાં ડેહવાઈ ગયલાં. કોઈ વાર ભીખ માંગતી, કોઈ વાર મજતુરી કરતી. આમ વરસો નીકળી ગયાં અને મારો માટી તુરંગમાંથી બહાર આવે તેની રાહ જોતી હું ધીરજ ધરીને બેસી રહી, તુરંગમાંથી બહાર આવવાનો તેનો જયારે વખત થયો ત્યારે હું તુરંગ આગળ ગઈ અને ત્યાં ખજર કઢાડી તો મને જણાયું કે હું તુરંગમાંથી બહાર નીકળી હતી તે પછી થોડાજ વખતમાં કેદીઓને હોંગકાંગથી ખીજે ગામ લઈ જવામાં આવેલા હતા. તે ખીજે ગામ હું ગઈ પણ ત્યાં હું જઈ પુગી તે અગાઉ તો મારા માટીને તુરંગમાંથી છોડી મુકેલો અને તે ગામમાંથી કેડે જતો રહેલો. મારી નાસીપાસીનો, ગમગીનીનો અને દુખનો તું વીચાર કરજે બેહેન.

"હવે શાપુરજીની શોધ મેં ચલાવી અને તેને શોધતી મારા દીકરાને લઈને હું ગામે ગામને શહેરે શહેર ભટકી. અરેરે, ખાવાના વાખા પરયા, પગનાં છાગા પરયા, રડતાં રડતાં આંખનાં આસુખી સુકાઈ ગયાં. તેટલાં જાને મારી ઉપર જે પરચું તું તે અધુરું હોય, મને જે સજ્જ થઈ હતી તે જાને પુરતી નહીં હોય તેમ મને આજે અકસમાત થયો અને મારી આંખો હમેશની જતી રહી. બોલ, પ્યારી બેહેન બોલ,

મેં તે કેમ ખમ્યું હોસે, આ દુઃખ, ઝો મા જણી બેહેન, મેં કેમ સદન કીધાં હશે ?”

નાનાં હવે દયકા ખાવા લાગી. પોતાની દુખી બેહેનની આ ગમખાર-કહાણી સાંભળતાં તેનું જીગર ચીરાઈ ગયું, હૃદય વીંધાઈ ગયું.

“પછી શું થયું બેહેન ?”

“શું થાય ! હું આસપીટલમાં પડીને ત્યાંથી બહાર આવી ત્યારે મારા આ ચાર વરસના દીકરાની પાંખડી પકડી અડકવા લાગી, અવત્યાં મુકવા લાગી. કલકતા ખાતે શાપુરજી ગીચેતો એમ મેં જાન્યુંને ત્યાં જવાનો વીચાર કીધો. પણ ત્યાં જઈ કેમ ? જવાના પૈસા ક્યા ચુલાહમાંથી લાઉ ?” પણ તેટલાં મારા દીકરાને રસ્તાપર પડેલી રૂપ્યા દશ હજારની એક નોટ જડી અને તે નોટ ખોલનારે આપેલી જાહેર ખજાન મુજબ તેને તે નોટ સોંપી દેતાં તેણે છપાવેલાં ધનામ મુજબ અમ ને સો રૂપ્યા મળ્યા. તેમાંથી અમો કલકતા ખાતે આવ્યાં અને ત્યાં બહુજ તલાશ કરવા પછી જનાયું કે શાપુરજી મીઠતરી તો મુંઝઈ ગયો હશે. હું અહીં આવીને આ ધરમાં રહીય. તે રૂપ્યા નજદીક પુરા થઈ ગીયાજ, ને હવે પાછો ભુખે મરવાનો વખત આયો ત્યારે મેં તુંને યાદ કીધી.”

“કાંય નહીં મારી ઉપર અગાઉથી લખ્યું ? હું તને મદદ કરતે, હું નહીં આવી શકતે તે કાઢને તારી મદદે દોડાવને, નાનાં તેને ગળે વળગીને બોલી.

“મારાં કરમનો વાંક ! બની તે બની મારી ઉપર જે ગુન-યુ”ય તે દુન્યાનાં લોક જાને એમ હું ધન્યજી કે તે ઉપરથી જવાન નાદાન છોકરીઓ ધડો લે અને મારા જેવા ખ્યાલ ધરાવતી છોકરીઓ પોતાની મુખાઈ જોષ લે.”

પ્રકરણ ૫ મું.

છુપો દુશમન.

મુંશઘમાં કુંવરજી શરાફની પેહેડી બરાબર રીતે બાણીતી થયેલી હતી અને તેની આંટ અતી ઘણી ધરખમ ગણાતી હતી. તે મોટી લેવડ દેવડ ચલાવતી હતી અને નાણાનો વહીવટ અતી ઘણા મોટા પાયા ઉપર ધમધુકાર ચાલતો હતો. ઘણા વરસો થયાં તે પેહેડીએ પોતાની આંટ બળવી રાખી હતી અને તેની ઉપર એક શકનો શબ્દ વટીક આજ લગન નીકળ્યો હતો નહીં. પ્રજા તરફથી આ મોટી શરારી પેહેડીના વડા બાગ્યા કુંવરજી શરાફને બહુ માન મળતું હતું અને બહેર મંડળોમાં તેમની વાખવાખી થતી હતી પ્રમાણીક્રમણાનો તેમનો ગુણુ તો એટલો બાણીતો હતો કે તેમનું નામ જાણે એક કહેવત રૂપે ચાલતું હતું.

એક દીવસે પેહેડીના કુંવરજી શેઠના ખાનગી-ઝોરડામાં બંને ભાગ્યાઓ-કુંવરજી શરાફ અને જેહાંબક્ષ મેહતા વાતે બેઠા હતા. કુંવરજીના ચેહેરાપર કાંઈક ચીંતાનો છાપ જણાતો હતો.

“આપરી પેહેડીને વરે એવી ખોટી ખોટી અફવા કોને ફેલાવી હોસે તે હું સમજી શકતો નથી, જેહાંબક્ષ; પણ વાર્ત ગામમાં બહુ ઉડી રેહીછ. આપરી પેહેડી કાંઈક નમળી પરીછ એવો લોકોમાં વધારે ને વધારે ખ્યાલ બેસતો જતો માલમ પડેછ. આ બહુજ ગંભીર વાત છે, જેહાં, અને આપરેચોંપથી કામ નહીં લઈયે તો એમાં આપરું મોટું તુકશાન છે, બસકે તારાજ થવાનો મામલો છે. ખરી વાત છે કે આપરું કામ

સંગીન છે તે આપુને અલવલ આવવાની નથી. મુંબઈ બેંકમાં આપરી દશ લાખ રૂપ્યા જોટલી રકમ પડેલી છે. તેમજ આપરી ઉધરાણી લગભગ ત્રણ લાખ રૂપ્યાની છે. તોબી જે એકદમ દરોરો આવે તો આપરે પુરા પડી શક્યે નહીં એ દેખીતું છે. જે બધાંજ આપરાં કુલો મોતાના નાણા એકજ વખતે ઉપાડી લેવા માંગે તો બારે મુશકેલી ખમવી પડે અને બજારમાંથી નાણું કઢાવવું પડે. એવી ખોટી આશ્વા કાણે ઉઠારી હોસે વાશ ? એ આપરો છુપો દુશ્મન કોન હોસે ? પેસો કરોડપતી ગણાતો બીજાજી હીરાદલાલ તો આ કામનાં મુળમાં નહીં હોય ?”

“એવું તુકશાન આપુને કરવામાં તેને સો લાભ ?” જેહાંબહે પુછ્યું ? “વળી તેણે પોતેજ આપરે તાંદ હડી લાખ રૂપ્યા અનામત મુક્યાજ, તે જુલી કેમ જાઓજ સાહેબ ?”

“હડી લાખ તે એને મનસે શું ખીસાદમાં ? એને જે આપુને તારાજ કરવાનો ફરાવજ કર્યો હસે તો હડી લાખ તો શું પણ ત્રીસ લાખ ખોહી બેસવામાં કાંઈ દમ જેવું સમજે નહીં. મને સમજ પડતી નથી કે એને હું જેહંજ તારે મને શા સાર એમજ લાગેજ કે એ કપટી કીનાયાજ ને ધારતી ભર્યો માણસ છે.”

થોડો વાર તેઓ ચુપ બેઠા અને તે પછી હળવે રહી ને જેહાંબહે સવાલ કર્યો :

“કુંવરજી શેઠ, મને એક વાત કહેસો ? મારાં માળાપની જે સ્થીતી છે તેના કરતાં બહુ ચઢતી સ્થીતીએ મને પુગા ડવા જેવી મહેનત તમો સાહેબે શા માટે લીધીજ ? મારી કેળવણીનો ખર્ચ તમોએ કાંય આપ્યો ને જ્યારે મારો વડો બાપ પોતાની હાલત મુજબની થોડી ઘણી કેળવણી લઈ

શક્યો તારે મને બાહુન મહડનો અભ્યાસ શા માટે કરાવવામાં આવ્યો? હું જરીબ માયાપનો દીકરો છેઉં તે છતાં હું આ ઉચી હાલતે પુગ્યોછ તેથી મને ખુદરતી રીતે પુછવાનું મન થાયછ. મેં મારાં માયને ને બાવાને એ વીસે પુછી બેયું પણ તે લોકો કંઈ કહેતાં નથી."

કુંવરજીએ ખંખાર માર્યો અને અચ્ચાકને જવાબ દીધો;

"દીકરા, જેહાં, તું મને ધનો ગમેછ તેથી મેં તુંને મદદ કીધી; બીજું શું?"

"ત્યારે મારી પછવાડેનો સઘળો ખસ્ય તમોએ પોતે તમારી ગીરેથી કીધોછ કે?"

"નહીં, દીકરા, નહીં; મારે કમુલ કરવું જોઈએ કે મેં તે કીધો નથી."

"ત્યારે કાણે?"

"દીકરા જેહાં, તુંને ખુદરતી રીતે આ સલાહ પુછવાનું મન થતું હોય; હું તે સમજી સકુંછ, પણ તે ખુલાસો તારી આગળ કરવાની મને પરવાનગી નથી. જો મારી સલાહ માનતો હોય તો, બેટા, હું તને કહુંછ કે જે સારા વાના તુને હાલ પીરસવામાં આવેછ તેની ઉપર તારે સંતોષ પડ્યો અને તને ઉપયોગી નહીં થઈ પડે તેવી ખટપટ કરવી નહીં. એ જનવાથી તને લાભ થવાનો નથી, તુકસાન ઉલટું થશે. તારી સામે બાહુ ચલકતું ને સારી આસા આપનાર ભવીષ પડેલું છે, જેની ઉપરજ તું સંતોસ પડડ. આ પુરાતન પેહેડીના વડા તરીકે મારી પછી તું ઓધો ભોગવશે જે કંઈ નહાની વાત નથી. બસ એ પરજ ધીરજ ધર ને વધુ પુછવાનું મોકુફ કર."

"હું ખાલી જીજાસાથી પુછતો નથી, પણ બ્યારે આ પેહેડીનો હું વારસ છેઉં ને તમારી બેટીને મારી સાથે પરણાવવાનો તમો સાહેબે મરજ દેખાડી છે તારે મારી ખરી સ્વીતી જનવાને ખુદરતી રીતે મને મન થાયછ."

આ એશારો કરવાથી કુંવરજી કાંઈ વધુ ખુલાશો કરશે એવું જોડાંજશે મનમાં ધ્રાવું પછુ કુંવરજી તો અખાડા કરીને બેસીજ રહ્યા અને આ વાત ડિઝાવવા માટે તેવજો જોડાંજશેને સવાલ કર્યો;

“જોડાં, તારી વડા બાઈ તહેમુરસના કાંઈ સમાચાર પછી મળ્યા કે?”

“કાંઈજ નહીં.”

“એ તારા ઉપર કાગજ પતર તો લખતો તો.”

“હાજી, પણ હમણાં થણો વખત થયો એક તેનો હર-કૃપી જોયો નથી.”

“કટલો વખત થયો નથી લખતો?”

“જી ખાસાં બે વરસ થયાં હોએ.”

“પછુ એ તો થણો જલદી મુંબઈ પાછો ફરવાનો હતો.”

“અત્યાર અગાઉ તો તે આવવો જોઈતો તો.”

“એ આયો નથી, ને કાગજળી “આવતું નથી, તે ચીંતા ઉપજાવનારો બતાવ છે.”

પ્રકરણ ૬ હું.

બાઈસાહેબ અને મોડા શેઠ.

તંવગર કુંવરજી શરાફની એકપુરી વારસ બેટી નાનની વરસગાંઠ હતી અને તે ધામધુમથી પાળવાને કુંવરજીએ એક મેજબાની પોતાના દોસ્તોને તથા બોળખીતાંઓને આપી હતી. મુંબઈના વાલેકેરના લતા ઉપર આવેલો મુંદર શરાફ-વીલાનો

બંગલો ગાછ વાછ રહેલો હતો અને બહુ પરોણાઓ ત્યાં હાજર થયલા હતા.

તે પરોણાઓમાં ખાસ કરીને ત્રણ જણાઓ આખી મહે-
શીલનું ધ્યાન ખેંચી રહ્યા હતાં. એક તો આ દીવસની ધામ
ધુમ અને મોજ સૂઝાવતું મુખ્ય બીંદુ આર્પણી નાજાં હતી
જે પોતાના અતી ધણા કીમતી પણ ટાપ ટીપ વનાના સુંદર
સાજમાં પરી સમાન સજ ધણ બીજી સોહામણી સુંદરીઓને
ઝાંખ ધુગાડતી હતી.

બીજી તેહેમીના ઝરદાર હતી. આ તેહેમીના ઝરદાર ખુબ
સુરતીનો એક નમુનો હતી પણ તેણીની અને નાજાંની ખુબ
સુરતી વચ્ચે આસમાન જમીન જેટલો ફરક હતો. નાજાંની
ખુબસુરતી નરમ પ્રકારની હતી; તેહેમીનાની ભલુકદાર હતી.
નાજાં શરમાલ હતી, તેહેમીના હીમતવાન હતી અને
સઘળાંઓમાંથી હરોળમાં નીકળી આવે તેવી હતી.
સાધારણ કદથી ઉંચું તેહેમીનાનું ડાલદાર બદન હતું અને
ભરેલું અંગ હતું. તેણીનો ચેહેરોજ જાણે સરદારી ઠરવાનેજ
સરજયો હોય તેવો દમામદાર દેખાવ સાંભાની નજર આગળ
રણુ કરનારો હતો, ભલુકદાર તેંઝની કાળી મોટી આંખો એક
પળકાવામાં સામા ધણીના છંગરમાં છાપ મારી દેતી, એક
તણકામાં પારકાનાં દીલમાં પોતે મોટી, ટેકાવદાર અને મોટાં
ખાનદાનની હતી એવો ખ્યાલ બેસાડી દેતી.

તેહેમીનાની ઉંમર આસરે બત્રીશ-તેત્રીશ વરસની લાગતી
હતી અને તેણી રંડાયેલી હતી. પણ સુધરેલી ઢપે તેણી
રંડાયા છતાં સોલે સનગાર સજતી હતી, એટલે કાળી સાડી
પહેડતી પણ તેને ઉંચી ઝીક કસબની કોરથી સનગારતી, અને
બીજો પહેરવાશ સોહાસન જોવોજ કરતી. કાચનાં ચીતલ પહે-
ડવા સીવાય બધી રીતે તેણી પોશાક અને ધરણાના કાઠમાં

સન્નિધ સાંભા ધણીને આંછ નાખતી હતી. તે સાંધારણ રીતે સંવળાં મંડળો અને ક્રમોમાં—

‘મોટે ઘરની બાઈસાહેબ’

એવે નામે ઓળખાતી હતી, પારસીઓનાં મોટે ખાંચરેનાં મંડળો તેહેમીનાની ગેરહાજરીમાં સુનાં લાગતાં હતાં, મોટા મેળાનાં વડાઓ તેણીની હાજરી વના અધુરા જણાતા હતા. સંવળાં કૌશલોની તેણીથી ખીજી બાનુઓ નકલ કરતી અને તેણી જે કરતી તેની ખીજેજ દહાડે નકલ થવાનીજ એમ ખાતરીથી લોકો માની લેતાં.

તેણીનો લાગવગ બોહોળો હતો, ઓળખાણ મોટી હતી, દોસ્તઆશનાવોનું મંડળ ગંજવર હતું. પારસીઓજ નહીં પણ સંવળાં ક્રમોનાં આગેવાન કુટુંબો સાથે તેને સંબંધ હતો અને અંગ્રેજ તથા યુરોપીયન બાનુઓ અને મરદેડ તેણીને પીછાણતાં હતાં. અંગ્રેજ ભાષા પર તેણીનો કાચુ સાચુત હતો અને તેસ્ટથી ધરને તથા અંગને ક્રમ સનગારવું તેની જે કુનેહ તેહેમીના ધરાવતી હતી તે જોડી વનાની હતી.

શરાફ વીલામાં જે તણ - માણસોએ આખી મીજલસનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું તેમાં એ જણાવું તો આપણે વણું વાંચ્યું છે, હવે ત્રીજાને વાંચનાર સાથે ઓળખાવીશું.

તે કરોડપતી શેઠ બીખાજી હીરાદલાલ હતો તેનો દેખાવજ ખુદ્દુ કહી દેતો હતો કે તે કોઈ મંજુર વર્ગમાંથી લલરી નીકળેલો હોવો જોઈએ. તેનું કદ ઉંચું અને અતીધણું જાડું હતું અને ખીચરા જેવું ધીલું ધચ હતું. યગ સેહેજ પેંગા અને પટલા હતા અને પેટ પાળ્યા જેવું પખાળ રૂપે વધી ગયલું હતું, તેનું મોહકું અને માથું માણસ કરતાં ખુદ ડોંગ કુતરાને વધુ મળતું આવતું હતું અને આંખ નહાની, લાલ, અને ઉંડી પેસી ગયલી હતી. તેની ચાલવાની ઢપ વાંટી ટીકી

હતી અને જોશવાની રીત કચવાટ ઉજાવનારી હતી, તેનો સાદ તીણો અને રૂવાં ઉભાં કરનારો હતો, તેની ઉંમર લગભગ પીસતાડીસ વરસની સાગતી હતી.

તેણે એકજ નેમ ટાંકેલી હતી, પૈસાથી તે ભરંપુર હતો અને પાપરીની 'ગાફ' તે પૈસા ઉઝારી નાખતો હતો, પણ મોટાં મંડળોમાં આગેવાન જગા લઈ સઘળી પારસી ક્રામમાં વડપણ મેળવી.

‘મોટા શેઠ’

બંનવાનો તેને અભખરો હતો, આખાં મુંબઈમાં આખી પ્રજા વચે તે સર્વથી તરંગર હતો અને તેની મોટી દોલતની સામેતી તેણે આપી હતી.

પ્રકરણ ૭ મું.

મોટા શેઠની માગણી.

નાજાં અને તેહમીનાં એક જીજ સાથે વાત કરતાં બેઠા હતાં તેટલાં નાજાં ઉડીને દીવાનખાનાની બહાર ગઈ, અને દાદર ઉપર ઉતાવળે ઉતરી તેણી પાછળી તરફ દોડી ગઈ, બંગલાના બાગના પાછળા ભાગમાં એક પારસી સ્ત્રી ઉભેલી હતી.

“દીતું તું આવી કે? નાજાંએ તેણીની આગળ જમીને હળવેથી પૂછ્યું.”

“હા. મને હવે મારા બાવાજનો અવાજ સંભળાવ.” દીતુએ જવાબ દીધો; મારી અપંગ આંખને સળખે તેવણનો ખારો એહરો તો હું જોઈ શકવાની નથી, પણ અવાજ સાંભળીને હું તે પર સંતોષ પકડશ.”

“મેં આઝે મોટો જોગમ મારે માથે હોયો.” નાનું બોલી; “તુંને હું આવાછના લાછપેરીવાળા ઓરડાની પડોશના ઓરડામાં લઈ જઈશ. તેમાં તું જેથી રહેજે. આવાછ તાંદ આવશે તે હું કાંઈ વાત કરવાને મમે આવા આગળ જવસ. અમે વાત કરશું તે તું આવાનો અવાજ સાંભળજે.”

“ધણી સારી જોડવણ છે.”

“પણુ જો, આવાછની નજરે પડતી ના જો. તુંને જોશે તો તારી ઉપર આપડા આવી પડશે ને વળી મારી ઉપર ઝડેઝડ તોડી પાડશે.”

“ને તારા નોકર આકરે મને જોશે તારે?”

“મેં નોકરોને કહેજું છે કે ખીચારી એક અપંગ બધરી ગાણું સાંભળવાને ધણી આતુર છે તેથી તેને લાવીને બેસાડવાની છે. આલ આવ.”

દીવાનખાનમાં નાનું દાખલ થઈ કે તેણીને બરિણામાજી બીખાછ હીરાદલાલ મળ્યો. તેણે પોતાની બદ સુરતને દસીને સારું રૂપ આપવાની કોશિશ કરતાં કહ્યું.

“આઠ નાનું, મેં આંબરું” છે કે પરદેશના ને કવચી તજ મજે તેવા રોપા ડિગાડવાને તમારા આવાછએ બાગમાં એક મંડપ બનાવ્યો. મને તે દેખાડ્યો.”

“હાથ, આવોનીશ.” નાનું બોલી અને ગરેમાનદારીની ફરજ બજાવવા તેણી બીખાછને બાગમાં તેડી ગઈ, જો કે ને દામ બજાવવાને તો તેણીને ગમ્યું નહિ.

બગીચો જોયો અને પછી નાનું બોલી; “જી, કાંઈ એ જોવા જોગ તો નથીજ, તમે નકામી તસદી લીધી; હવે આપડે પાછાં જઈશું? આવાછ કદાચ મારે માટે બોટી થતા હોસે.”

“પણુ હું તમારે માટે અહીં બોટી થવા માણું” તે કહેડપતીએ નકામી જવાબ દીધો; “મારે તમને

કાંઈ ખાસ ખાનગી વાત કહેવાની છે ને તેથીજ બહાનું કહાડીને હું અહીં તમને તેડી લાવ્યો, આ તમારા બંગલામાં હું આજેજ પેહેલો આવ્યો કાંઈ કે અગાઉ કોઈ વખતે તમે મને બોલાવ્યો તો નહીં."

"બાઇ સાહેબે તમને બોલાવવાની બલામણુ કાઢી તેથી અમે તમને નોતરું દીધું." નાનાંએ ખુશો જવાબ દીધો.

"તે મને ક્યાં અમની વાત છે ? હું તો અહીં પેહેલોજ આવે આવ્યો પણ મેં તમને તો ઘણી વાર જુદે જુદે કોણે જોયાંતાં તે તમને પેહેલી વાર જોતાંજ હું તમારી ઉપર મોહી પડ્યો, તમને હું મારી ઘણીઆણી બનાવવા માંગું, ને તેથી વધી ધણી જસદીધી. તમને—

"સાહેબ, મી. બીખાજી હીરાદલાલ, મને અહીંથી એકદમ જવા દો." નાનાંએ તેણે ફેરવી દમ્બામમાં કહ્યું; "તમને હું પસંદ કરું છું કે નહીં, તે સવાલ એક તરફ રાખતાં મારે જણાવવું જોઈએ કે તમે જે માગણી કરો છો તે મારાથી કદી પણ પુરી પાડી શકાયજ નહિ. જેહાંબક્ષ મેહેતા સાથે હું અદરાધ ચુકેલી છેલ્લું હું અજળ થાઉંય કે એ વાત તમારા કાન ઉપર અત્યાર અગાઉની કેમ નહીં આવી હોય કે જેથી તમે આવી બેઠુંડી માંગણી કરતાં અટકતો."

"અટકતો ? કાંઈ ? એ વાત મારા કાન ઉપર આવી, તેથીજ હું મારી માગણીનું તારી આગળ દબાણ કરું છું, જેહાંબક્ષ સાથે અદરાધ છો તો શું થયું ? તે કાજ બાજી નાખતાં માર કટલો ? તારાં તેની સાથે લગન થયાં હોત તો જુદી વાત હતી, પણ હજી તો અદરાવાની મોહોડેની વાત થઈ છે તેમાં કાંઈ દમ નથી. નાનાં, યાદ રાખજે, વીશ જેહાંબક્ષ વચે આવશે તોખી તુંને હું મારા હાથમાંથી જવા દેવાનો નથી. મારી એસુમાર દોલતનો વીચાર કર, મારી જગીરો, મીલકતો, વાડી બંગલાઓ, તેની તું રાણી થશે, તું—"

“તમારી આવી આવી વાત વધુ સાંભળવામાં પણ પાપ છે.” નાનું હવે ઉમકેરાઈને બોલી; “તમે એક નવળી ચોર-તને જોર જુલમથી રોકી રાખો તો તે કાંઈ નહીં પણ તમારું હિંચક્રગપણું ગણાય.”

“અરે વાહરે મારાં શેઠાણીજી ? ક્યાંથી આવે વાયજ કરતાં શીખી આયાં ? જો તો ખરી, તારી સાથે પરણીને પાંચ દહાડામાં તારો મદકા લટકે ભાંજી નાંખીજી. તું મારી માંગણી ના પાડે છે, પણ તેનું પરીણામ તારે માટે તારા બાપને માટે, ને તારા આશકને માટે કેવું ભયંકર આવશે તેનો તને ખ્યાલ નથી. મારી પાસે જરૂરું જોર છે, અને હું આહવસ તે કરશ.”

“મારી પાસે ધમાન અને નેકીનું જોર છે, અને હું જે નેક નેમ ધારસ તે પાર પાડસ.” નાનું બોલી અને બીબાજીએ તેણીનો પકડેલો હાથ જોરમાં છટકાવી તેણી બંગલામાં ઉતાવળે પગલે નહાસી ગઈ.

પ્રકરણ ૮ મું.

લેહ ભર્યો પેગામ.

હજી કુવરજી શરાફના બંગલાના દીવાનખાનામાં ધમાલ ચાલુજ હતી અને કુવરજી કાંઈ કામે દીવાનખાનામાંથી બહાર નીકળ્યા કે તેમને સામેથી બીબાજી હીરાદલાલ મળ્યો. બીબાજીએ તેમને અટકાવીને કહ્યું :

“મારે તમારી સાથે એક બહુજ ખાનગી વાત કરવી છે, ને તે જી ઉતાવળે કરી લેવી જોઈએ એવી અગતની છે. એ મીનીટ મને આપસો ?”

“ખેસક, આવો મારા લાઇબ્રેરીવાળા ઝોરડામાં.” કુંવરજીએ જવાબ દીધો અને બંને લાઇબ્રેરીવાળા ઝોરડામાં ગયાં, જે ઝોરડો આ દીવાનખાનામાંથી બહુ દુર અને ઉપરના મંજલા ઉપર હતો.

ઝોરડામાં દાખલ થવા પછી કુંવરજીએ ‘બારણું’ બાંધ કીધું અને કરોડપતી ભીખાજીને ખુરસી આપી ખેસવાની અરજ કીધી.

“મારે જે કહેવું છે તે કાંઈ લાંબો વખત લેશે નહીં.” ભીખાજી ખુરસીપર નહીં ખેરતાં ઉભોજ રહ્યો અને ખુરસીના હાથા ઉપર હાથ મુકી અધેલીને બોલ્યો; મને ખેસવા ગમતું થી; ઉભો રહી કહેવાનું પસંદ કર્યું.”

“જેમ મરજી.” કુંવરજી બોલ્યા અને એક ખુરસી પર બેઠા.

“તમે અને તમારી પેઢી આવતી કાલે તારાજ થઈ જશે મારી પાસે નાણાનું જખરદસ્ત જેર છે ને મેં થોડો વખત મર્યો તમારી આંટ નબળી પાડવા માંડી છે, જે કામમાં હું ફોતેહમંદ ઉતર્યો છું આવતી કાલે સહવારથી જાણીતી શરાફતી પેઢી ઉપર માગનારાઓનો ભારે દરોરો ચાલશે મારા લાગવગ અને પૈસાના જેરથી હું જેમ ચાહવસ તેમ કરસ. તેટલા માટે તમે જરા હુસીયારીમાં રહેજો.”

કુંવરજી ચોક્કસ પોતાની ખુરસી પરથી ઉભા થયા અને ઘણા જાણે નીરાશ થઈ ગયા હોય તેમ ખુરસી ઉપર ખેસી ગયા. ધડીભર તેમનાથી બોલાયું નહીં તેવળું અવાચક બની ગયા. કુંવરજી બરાબર જાણતા હતા કે આ માણસ તેમને જે મુશ્કેલી આપતો હતો તે પાર પાડવાને તે શક્તીવાન હતો બલકે કુંવરજીને મોટું નુકશાન તે આત્યાર અગાઉનું કરી ચુક્યો હતો. કુંવરજીએ ફરીથી બોલવાની કોશિશ કીધી પણ તે પાછી ફેકટ

ગઠ, કુંવરજીના દીકરામાં થતો ધવરાન આ કરોડપતી પારસી, 'મોટા શેઠ' તરીકે ગણાવાનો ફાંકો રાજનાર હસકો માણસ ચેતી ગયો; પૈસાની મોટાઈમાં ડુલી ગયેલો તે દેડકો ખવાસેના નીચપણમાં પાપના કાઢવ વચ્ચે અવત્યાં મુકતો તે લેવરો, આ • કુંવરજીનો ધવરાત જોઈને મનમાં હર-ખાવા લાગ્યો. તે જોઈયો:

“ મેં તમારી સાથે આ સજીવ શા માટે કીધાં તે કદાચ તમો જાણવાને આતુર હોસો. તમને એટલી તો સાધારણ સાદી સમજ હોસેજ કે આ ગંધી ખટપટ મેં ફાંક કારણસર અને તેથી જહુ મજાનુત કારણ સર ઉઠાવેલી હોવી જોઈએ. મને નજદીક આવીને જોવો; હું કોણ છું ? ગયા છ મહીના થયા મુંજાઈના નાણા જગરને પોતાની હોલી પર નચાવનાર હું કરોડપતી પારસી શેઠ્યો છું ખરો. પણ તેની અગ્રાહિ • હું કોણ હતો ? કેમ જોખાયો કે ? ”

કુંવરજી મોહકથી જોઈયા નહીં પણ માથુ હલાવી ના પાડી.

“ નહીં ? સોલ વરસની વાત યાદ કરો. મેં ધારેજીવ કે તે તમો જુલો જસોજ. પણ મારીથી તે કેમ ભુલાય, સમજતો અચરાત હું કેમ વીસરું, વેર લેવાનું ઝતુન કેમ કપાઈ જાય ? હું તે વખતનો તે પોશાગીર હતો કે જોણે તમારા જાગમાંથી એ કુંદાં ચોર્યાં હતાં અને તે ચોરીને માટે તમોજો મને પંદર દીવસની સજા કરાવી હતી. હવે યાદ આવ્યો કે ? ”

“ તે વખતનો જાણીતો પોશાગીર—આજનો બીખાજ હીરાદલાલ, કરોડપતી પારસી શેઠ્યો ! ” ભારે અજ્ઞયણી વચ્ચે હવે કુંવરજી જોલી ઉઠ્યા.

“ હા, તેજ પોશાગીર આજે તમને હુંરંગમાં મોકલવાને તક્યાર થઈ ઉભો છે તમોને તારાજ કરવાની મેં શરૂઆત

કાઠી છે અને તમારી દીકરી નાજાને મારી ઘણીઆણી બનાવવાનું ખીકું મેં ઝડક્યું છે. તમારી ચહેરે નમુન દીકરી મારા, જેવાની બાયડી થાય એ તમને ગમશે તો નહીંજ. જમાઈ તરીકે મને પેટમાં ચાંપતાં તમને સુગ તો લાગવાનીજ; પણ તોપણ નાચારીથી તમને તેમ કરવાની ફરજ પડશે. નાજાને મીસીસ હીરાદલાલ બનાવવાનો મેં પકો ઠરાવ કીધોજ, ને જેથી બાબતનો હું પકો ઠરાવ કરુંજ તે હું પાર પાડ્યા વગર રહેતોજ નથી. મારાં કામમાં કોઈથી હરકત નાખી શકતું નથી. માણસ જાત મારી આગળ નજલું ને નાચીજ છે; કીસમત મારા હુકમ મુજબ નાચતું રહ્યું છે. તમારી દીકરીને પેલા પીછાત્યાં જેવા છોકરા જેહાંબક્ષ મેહેતાને આપવાનો તમેએ હજાર વખત કાલ આપ્યો હશે તોથી તે તમને નોડવોજ પડશે તોડસો નહીં તો મને તે તોડાવવો પડશે—”

જે માણસ આવી રીતે બોલતો હતો, તે ખરેખર માણસ હતો કે હેવાન, આદમ જાત હતો કે શયતાન, તે જેવાને કુંવરજીએ તેની તરફ કોકું વધારે લાંચુ કીધું. કુંવરજીએ હવે પોતાનો છવ ફેરવ્યો અને ખુરસી પરથી ઉભા થયા અને તે કરોડપતી માણસ તરફ એક તરફે દીકતાં તુચ્છકાર સાથે બોલ્યા:

“તું કેણુ છે અને કાણુ હતો તેની સાથે મને કશું કામ નથી. તું મનમાં એમજ ધારેજ કે હું તારા સપાટામાં આવેલો છેઉં અને તું આહસે તેમ મને હેરાન કરશે ને આહસે ‘તેમ’ મારી પાસેથી કપ્પલાત મેલવી જશે. પણ તે’ આજ લગત કાઠીની સવંથી મોટી ભુલ કાઠી હોય તેનાં કરતાં પણ આજે વધુ મોટી ભુલ કરેજ હું તારા સપાટામાં નથી, પણ તું મારા સપાટામાં આવેલો છે આજેજ મને એક કાગળ મળ્યોજ, દુર્ગા દેશાવર ખાતેથી કાગળ મળ્યોજ. ને તેમાં તુંને કવી

રીતે દોલત મળીછ તેનો ખુલો ખુલાસો કરવામાં આવ્યોછ. તે કાગજ તેહેમુરસ ધનછથાહ મેહેતા તરફથી આવેલું છે; ને તે મેં મારી છાતીમાં સંતાડી રાખેલું છે.”

બીખાછ દલાલ તરત જવાગ દઇ શક્યો નહીં તે એ પગલાં પાછલ હુક્યો, તે ડોળા ફાડીને જોવા લાગ્યો, જાણે ડોળા આંખમાંથી નીકળી પડતા હોય તેમ નીકળી આવ્યા તે હોઠ ધુજવા લાગ્યા.

“ તેહેમુરસ મેહેતા મુંઝઇ આવનાર છે, ને તેથી ધણો જલદીથી આવનાર છે.” કુંવરછ એ કહયું; “ હોંગકોંગ ખાતે તેને વરે હું તારની ફૂંડી મારફતે નાણા મોકલસ ને અહીં આવવાતી તેને હું જોગવાઇ કરી આપસ. તે કાગજ મને મળ્યોછ એમ મેં તેહેમુરસના ભાઇ જેહાંગસને ખી કહયુંછ, પણ તે કાગજ વંચાવવાનો મને વખત મળ્યો નથી. કાગજની ખીના તે જાણતો નથી.”

કરોડપતી બીખાછ, કુંવરછ આગળ ધસ્યો અને ઝતુનથી બોલ્યો:

“ક્યાં છે તે કાગજ? મને તે આપ-આપ મને-જલદી!”

“ એ અપાસે કેમ? એ કાગજ તો તારી સાંમે જુગ્યાની આપસે ”

“ એ કાગજ મને આપી દે ને હું તારી પેહેડી ગયાવી લેવસ.”

“ તું ઉંઘાડો પડસે તો પછી મારી પેહેડીને ધારતી શી છે-?”

એક તચાકડી ફુટી હોય તેવો અવાજ થયો અને કુંવરછ જમીન ઉપર પડ્યા. સહેજ તેવણુ તરફડ્યા, એક ડચકું ખાધું અને સંધું ખલાસ! છાંદગીની મંજલ પુરી!

ભીખાણ. તે મુરહું થઈ પડેલા કુંવરજી આગળ ગુહણ પર પડ્યો અને તેમના ગળ્યાં તપાસ્યાં; જે કાગળ તેને જોઈતું હતું તે તેને મળ્યું. કુંવરજીનો અંત લાવ નારી, બહુ ધીમા અવાજથી કુટ નારી પણ લાયકર પરીણામ નીપજાવનારી પીસતોલ કુંવરજીના હાથમાં ભીખાણએ મુકી, તેની મુઠ ઉપર કુંવરજીનાં આંગળાં તેને વળ્યાં અને દર નામ તરફ તે ધર્યો. દરવાજો તેણે ઉઘાડ્યો અને જોયું તો એક સ્ત્રી ત્યાં ઉભેલી હતી. તે સ્ત્રી ભીખાણના પગખાંતો અવાજ સાંભળીને બોલી:

“ મને મારતો ના; મને મારતો ના; હું આંધળી છું !”

પ્રકરણ ૯ મું.

વીરબ્રહ્મ-વાંદરી.

આપણે એક આગળાં પ્રકરણમાં વાંચી આવ્યા છીએ કે મોટા ધરનાં બાઈ સાહેબ તેહમીના ઝરદારની ભલામણ ઉપરથી કુંવરજી શરાફને ધરની પાર્ટીમાં ભીખાણ હીરાદલાલને નોતું થયું હતું. આ નોતું કેવા સંજોગ વચ્ચે થયું હતું તે જાણવાને આપણને પાર્ટીવાળા દીવસની અગાઉના બે દિવસ ઉપર જવું પડશે.

ભીખાણ એક મોટા, બહુજ લપડાથી સનગારેલા, અને અતી ધણા કીમતી રાચરચીલાંવળા બંગલામાં રહેતો હતો અને તેની સાથે બેઠેલ વીરબ્રહ્મ પણ ગહેતી હતી આ વીરબ્રહ્મની જરાજર ઝોળખ આપવી જોઈએ.

વીરબ્રહ્મ આસરે પાંત્રીશ વરસની ઉમરની હતી અને તેનાં પોતાનાં કમનસીબે પણ કોઈ બાપડા મરદનાં સારાં નસીબે તેણી હજી કુંવારીજ હતી. એહેરો તો બાઈના મુખ-

ડાને મળતો આવતો હતો અને રંગરૂપ કાગડાની પાંખનું સ્વરૂપ રજુ કરનાર હતા. બાઈ કરોડપતી થઈ મુંબઈ આવ્યો તે અગાઉ તો જેદેન પરેલમાં ભટ્યારખાનું ચલાવતી હતી અને દલદેસરી કરી દહાડા કહાડતી હતી. તેણીએ પોતાનાં ઓળખીતાઓ વચ્ચે વીરખાઈ-વાંદરીનું નામ મેળવ્યું હતું કારણ કે જો તેણીને લાગ મળતો તો પવન સાથેથી વીજેદુ લેવાને ચુકતી હતી નહીં, અને જો તેને તેને નખર્યાંથી પીખી નાંખવામાં જ મોજ સમજતી હતી, માટીડાઓને નામેજ તેને અભીતરી હતી અને માટીડા ધરાકો વધારે આવતા હતા તેથી તે મનમાં બહુજ ખીજવાતી. દુન્યાના સઘળા માટીડાઓને જો ગરદન મારવામાં આવે તો શેર સાકર પીવાની તેણીએ બાધા લીધી હતી, અને તેમ નહીં અને તો સઘળા માટીડાઓને પાંજરા પોળમાં મોકલવામાં આવે તો ગરધો શેર જલેથી કાગડાને નાંખવાનું માન્યું હતું.

- અવાજ તો બકરાં જેવો હતો, અને અંગ મામલેસરી પટેડાને મળતું આવતું હતું. અગાઉના આ વીરખાઈ-વાંદરી ભટ્યારણુ, હવે મીસ વીરખાઈજી હીરાદલાલ બન્યાં હતાં અને અગાઉ ખમણીપર બેસીને કાપડ ખમણતાં હતાં તે ત્યાંથી ઉડી ઇજરેરપર લેટ્યાં હતાં. સુકી છોરાં જેવી સપાટ પહેરી, ખસર ખસર ચાલી, હાથમાં પીખાયલી જાંબીલ લણ, ખજૂરમાંથી કોહેલી સહેલી માછલી લાવતાં હતાં, તે હવે જે ઘોડાની ગાડીમાં બેસી શોપીંગ નીકળવા લાગ્યાં, અગાઉ ધરાકોને હાથના ટપલા ખાત્રાં હતાં તે હવે ચીરડાઈને નોકરોને સપાટ છુટી મારવા લાગ્યાં, અગાઉ સાડીના ચીથડાં અને સદરા ઇન્તર સીવાય ટપડાં દીઠેલાં નહોતાં તે હવે જલર જીમરનાં પોલકાથી કપાટો ભરવા લાગ્યાં.

સહ બહારનો ફેરફાર થયો, પણ ખવાસ ક્યાં જાય ? ટેવ પડેલી કેમ ટળે ? ટાપણ ટીપણ થયું પણ ચેહરો કેમ ફેરવાય ?

શણ્ણગાર સભ્યો પણ વાંદરાનો દેખાવ કેમ બદલાય ? પાઉરના લેપડાથી કાંઈ મેસનો રંગ ઢંકાવાનો છે ? મોરના પીછ ખોસવાથી કાગડો નાચી જકવાનો છે ? શાકરમાં ડોહવવાથી કર્યાતુ કાંઈ મીઠું લાગવાનું છે ?

તેણી એવો છપ્પરડો કરી મેજની કે પીંજાંઓ બોધને હસતાં અથવા તેણીની તરફ ધીકકાર દેખાડતાં. કરોડપતી ભાઈની બહેન રાંધણીમાં જઈને ટપેલી માહેજા બોટાં ગણી આવતી અને ઘીનો છાંટો બહાર પડતો તો જીવ પટકા નાંખતી. મેજા પર લઈને ઉંચા દુભાસના કોચ ઉપર ચઢી બેસતી અને બારીએ ઉભી રહી સહ સાંભળે તેમ, ‘નરલો પનીર લઈને આવ્યો,’ તું ગીત કાગડાઈ રાગડાએ ખુશ લહેરમાં લલકારી કહાડતી.

તે દીવસે આપણા આ મોટાં શેઠાણી મીસ વીરબાઈજી હીરાદલાલ ઉરફે વીરબાઈ-વાંદરી બહારણ એક કોચ પર બેઠેલાં હતાં, અને સુંદર ગાડીની કોચ ઉપર કોચડાં જેવી છરી લઈ, કચર કચર કાંઠ કાપવામાં મશગુલ થયેલાં હતાં. તેવણને કાંઠ કાપવાનો ભારે શોખ હતો અને તેના કરતાંખી કાંઠ કાચાજ આવવાનો તો શોખ હદ બહારનો હતો. કાંઠ કાપતી જતી, મોહડામાં ઉછાળતી જતી અને વળી-ધુળપર લીપણું-કાયલના અવાજે એવો તો ભેંસાસુર જેવો રાગડો તાણતી અને ‘માતા સોરેસે રારે નવે નોરતાં રે!’ તું ગીત લલકારતી કે રૂપેરી પાંજરામાં લટકાવેલું મધુર સુનેરી પક્ષી પણ લડકીને પાંજરામાં ઉડી, તરફડી, અજાણજી જકાઈ જવા લાગ્યું અને કુતરો ટોમી ખીહીને ઓરડામાંથી નીચી પુછડી કરી નહાસી ગયો.

હજારો રૂપીયાનું કીંમતનું ફરનીચર, હજારો રૂપાનો સંગાર અને હજારો રૂપા ખરચી કરેલો મોટાં સુંદર દિવાનખાનાનો કાઠ-માઠ આ કાઠાંની કાપણીવાળા દેખાવથી શોભીજ રહેલો હતો અને

શોભામાં સેહેજ ખામી હતી તે આ વાદરીએ પોતાના કલ્પ-લાટથી પુરી કરી આપી હતી.

તેટલાં દીવાનખાનામાં આ સપરપુરાં બેહેનના કરોડપતી ભાઈ દાખલ થયા અને બેહેનનો દેખાવ, તેની ઘાંતીમાંની ઝરાડ સાંભળી પેહલાં દો તે વીચારમાં પડ્યો, કે દીવાનખાનામાં દાખલ થવું કે એમને એમ ઉભી પુછડીએ ત્યાંથી નહાસીજ નવું ? આખરે તે અંદર આવ્યો અને ખીજવાઈને બોલ્યો;

“ અરે પણ તું પેદાની પરતી મરે, એ શું ઢોંગ લેઈ બેઠી છે ? ”

“ વરી ઢોંગ સા વરે થયા ? ઘેરતું કામકાજ નહીં કરું કે ? ”

“ આટલા બધાં માનસ છે ને તું આએ વહીતરું કરેછ ? હું શું શું ઉંઘા ચટાં કરીને મોટે ખાંચરે ઘુસવાનાં શંકા માઝું, ને તું દીમલીની કાની કાઢાં પપેટા કાપવા બેસેછ ? ઉંચક, ઉચક અતર ધડી ! ”

“ પણ ભમજી— ”

“ અરે મુઓ તારો ભમજી ને તુંખી સાથે. એતું સત્યાનાસ જાય એતું, કાંઈ સમજીજ મરતી નથી. દોષ બહારતું આવે જાય, તો તે શું ધારે ! એવી ચીડ ચહરેચ—એવી ચીડ ચહરેચ—કે જસ બધું મારીને અફરા તફરી કરી નાખું. ”

“ ઓ વાચ એ આજે ઘેરે ચહડીને સાંવરે આયો હોસે ? ”

“ પેલી નાજાં, અદરાઈ; પેલા જીહાંબખસની સાથે. ”

“ જલા લેતી અદરાઈ તો; તેથી તારો જીવ કાંચ તું કુરવતો હોસે ? ”

“ તેની સાથે હું પરણવા માગુંછ. ”

“ તારે વરે ખીજી સોધી કહાડ ? પેલા મેહેલાદાર મેહેચુરપાકને બોલાવી મંગાઉં ? હમના ઘેરેઘેરના ટપકનો ઢગલો કરી મેલસે. ”

“કોઈ મેહેલોળી નથી જોઈતો ને ઘેલોળી નથી જોઈતો મારે તો એ નાજાં સાથેજ પરણવુંછ. મારો સીકકો હું બળાઉં તો ખરો. પરમદારે એ નાજાંની સાલગરી છે, ને મોટી પારટી એનો બાપ આપવાનો છે. મને તાંહ કોઈળી રીતે જવાતું તેહું થાય તો હું ચનો બાંપી જોઉં.”

આ વખતે એક નોકર ઓરડામાં આવ્યો અને તેને કહ્યું કે, “મોટાં ધરનાં બાધ સાહેબ, તહેમીના જરદાર મળવા આયાંછ.”

આ સાંભળતાં ભીખાણના કદરૂપા ચહેરા ઉપર ખુશહાળી પંથરાઈ. તેણે કહ્યું; જા, જાકર, તેને નીચેનાં દીવાનખાનામાં બેસાડ, હું હમના આડેછ.”

તે નોકર જે જાતનો મુસલમાન હતો અને જેતું નામ જાકર હતું તે આ હુકમ બજાવવાને દોડ્યો.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સંકડામણ

તેહેમીના જરદાર ‘મોટે ધરની બાધ સાહેબ’ને લાંબો વખત ભીખાણ હીરાદલાલની રાહ જોતાં ખોટી થઈને બેસવું પડ્યું નહીં, કારણ કે થોડાજ વખતમાં તે આવી પૂગ્યો. તેહેમીના ઉઠીને ઉભી થઈ અને ભીખાણની સામે બે પગળાં ચાલી, તેણીની હીલચાલથી આખા ઓરડામાં વાયોલેટ એસન્સનો પમરાટ પમરી રહ્યો.

“આવેછ, તમારાં પગળાંથી મારું ધર—”

“જી, મને ઉતાવળ છે.” તેહેમીના વચ્ચે બોલી, “હું અહીં કાંય આવીછ તે હું તમને હુકમાંજ કહી દેવસ.”

‘જેમ મરજી, રમાવોની શું કહેવું છે; સેવક સાંભળવા તૈયાર છે.’

“પહેલાં મારે તમારી પાસેથી વચન લેવું છે કે હું અહીં આવી ગેઈ તે વાત તમોને જો હું કહેવા માગું છું તે વાત તમારે તદ્દનજ ખાનગી રાખવી.”

હીરાદલાલે થોડો વખત મનસે વીચાર કરીશો અને પછી બોલ્યો: “તમો અત્રે આવી ગયાં એ વાત છુપી રાખવાનું બને તેમ નથી, તમોને મારા નોકરે દીકાં છ, ને તેણેજ તમને પહેલો આવકાર દીધો છે.”

“અલબત્ત, બીજા નોકરોએ પણ મને જોઈ જ પરી. હું તે ભુલી ગેઈ. પણ તમારે મને કોણ આપવો જોઈયે કે મારા અને તમારા વચે આ ઓરડામાં જોળી વાનચીત હમણા થાય તે આપણુ જે સીવાય ત્રીજું કોઈની માણસ જાણવા પામે નહીં.”

તે કરોડપતીએ પોતાનું કુટુંબજોડું જોડું મોટું ગોળા કોકું ઘુણાવ્યું અને કહ્યું, “હા, એ બાબતનો હું કોણ આપું છું; ને તે હું પાલસ.”

તેહેમીનાએ એક છુટકારાની હાથ ખેંચી. તેણીએ પોતાની મોટી કાલી આંખો બીજાજી તરફ ફેરવી અને બંનેની આંખ સાથે મલી,

”

મીં બીજાજી હીરાદલાલ, હું તમારી આગળ આવી છું, કારણકે મને તમારી મદદ જોઈયે છે. હું હમણા જરા સંકડા-મણમાં આવી ગેઈ છું ને મને વીશ હજાર રૂપ્યા તાબરતોળ જોઈયે છે. સાને વરે જોઈયે છે તે કહેવાની નથી, મને પૈસાની બહુ જ જરૂર છે એટલુંજ હું કહી શકું છું. તરતજ નાણા કહાડી આપી શકે એવો કોઈની માણસ હોય તો તમેજ છેવો, બીજો કોઈ તે કરી શકે નહિ. અલબત્ત તમો નાણું

ધીરસો ને તમે માંગસો તો તેનું વ્યાજ બી હું આપશ, હું મારા કોઈથી દાગીનાં તમારી આગળ ગીરવી મુકી શકતી નથી. કાંય કે મારા બેહેસ્તી વરનો કાકો મારી ઉપર ઘણીજ સખતાઈ રાખે છે, ને વરી મારાં પોતાનાં ધરેણાં કાંઈ ધણા કીમતીથી નથી, તોથી હું તમને આએ આખી રકમ બે ત્રણ વરસમાં કટકે કટકે બરી દેવસ. એ રકમ ધણી મોટી છે તે હું જાનું છું, ને વરી તમારા જેવા મારી સાથની બહુજ થોડી ઓરખાણવારા ગ્રહસ્થ પાસેથી હું એવડી મોટી રકમ માગું છું. તે તમને અજાણ્યથી ઉપજાવનારં થઈ પરંતુ હોસે. પણ મેં કહ્યું છે તેમ હું બહુ સંકડામણમાં આવી ગેઈ છું.”

બીબાજીએ પોતાની નજર તેહમીનાપર ઠેરવી અને મુછમાં તે દસ્થો.

તે બોલ્યો: “બાઈસાહેબ, તમે આ રકમ શા માટે માંગો છ તે હું જાનું છું.”

“તમે જાનો છ ?”

“હા, હા, તમે કેહો નો કેહું.”

“હા, કેહોની; હું જાણું તો ખરી કે તમને વરી શું ખચર પડી છે.”

“એક જોટી હુડી બનાવીને તમેએ વટાવી ખઈથી છ, ને હવે તે હુડી પાકવા આવેલી હોવાથી તથા તમારું જોટારું જણાઈ આવે એવી ધારતી માલમ પડવાથી તમે તે હુડી પાછી ખરીદી લેવા માંગો છ. ખરું કેની ?

પ્રુથ્વસુરત તેહમીનાનો ચેહરો શ્રીકો મારી ગયો અને તેણીના હોઠ ધ્રુજવા લાગ્યા. તેણી જરબડી, “એ તમે કેમ જાણ્યું ?”

“હું જાતે મહેનત કરનારો અને તપાસ ચલાવનારો માણસ છેઉં, તેથી મને સઘળી વાતમી મળતી રહેછ, તમે લોક

મોટા અને ફેશનેબલ ગણાઓ, ને તમે ઉંચ મંડળના માણસો મારા જેવાની સામે તમારા બાઈના બંધ રાખો. ત્યારે મનેથી બાઈવાતું મન થઈ ગયું છે કે એવાં દીવ્યાં ચહરંવનારાં માણસો કેવાંક હોશે ને તેઓમાં તે કેવાંક ગુણ અને ખુશીના ભંડાર ભરેલા છે,"

આટલું બોલી ભીખાણ ખડખડ હસી પડ્યો. બાઈસાહેબ તેહમીના તો સ્થીર પુત્રુ થઈ ભીખાણની સામે એક ટગરે જેતી બેસીજ રહી.

"તેહમીનાબાઈ, હું તમારી સાથે એક સાદું કરવા માંગું છું. તમે કેવી સ્થિતિમાં છેઓ તે જોવો. એક સાધારણ ચોર કરતાં તમે કોઈથી રીતે ચઢડયાનાં નથી એ તો જાણે સાબેત થયું છે. પણ, કોઈ બીજું બાઈતું નથી; આપરેજ તે જાણ્યેછ, દુન્યા તે જાણતી નથી ને મારી સાથે જુદાં સુધી તમે સારી રીતે વર્તતાં રહેશો, ત્યાંસુધી કોઈને તેને વરે બખર પડવાની નથી. તમે કોઈ સીને મળવા ભેટવા જાઓ તો સઘળાં મોટે ખાંચરેના બાઈઓ તેને મળવા જવાની હરીદ્રાઈ ચલાવે, એટલો તમારો લાગવગ છે. જેને તમે મળ્યાં ભેટ્યા તે મોટું અને સારું માનસ થઈ ગયું. એવત મોટે મારી એ શરત છે કે કુવરણ શરાફની દીકરી.

ગાંઠને દાહાડે જે પારટી થવાની છે તેમાં જાંફર બોલ્યો; આવે એવી તમારે ગોઠવણ કરવી, મ્હં આંખેલી નહી, ચારે બાઈઓ ને માટીડાઓને મળવા જે પાણીનો ગોટળી પીધો આવવાં ને ગવરનર સાહેબ.

આપવાની છે તેમાં માર્ફત્રા નીહ રીહેલી." ભીખાણનો પારસી થવું. બસ એટલું બોલ કર, બીજું રાંધવું સીધવું પરતે, તમુને વીશ હજારની હેકડો ખટપટ જગારતે. રાહત પરી કરવાને તમે ત્યાં પડતે તે જુદી."

મળવાની નથી. તમેજો મને છેતરવાની કે દગવાની ધારણાથી ગળવી નહીં હો. એક તડાકામાં તમને તારાજ કરી નાંખવાની સેવક શક્તી ધરાવેછ, ને આખા મંડળોમાં તમારી રેવડી ને હુસ્સો સપાટામાં કરી મેળવવાની કુનેહથી હું જાનું છું હવે તમારે ગમે તે પસંદ કરી લેવો. આવતા ફેબ્રુવારી મહીનામાં ગવરનરને ત્યાંની પાર્ટીમાં મારી બેહેનને ઇનત્રોડયુસ કરવાનું વચન આપો અથવા તો જેવાં આયાં તેવાં ખાલી દાયે ચાલતાં થાઓ. પેલી શરાફની પાર્ટીને વરેળી ભુલતાં ના."

"પણુ એ કાંઈ મારાથી બને તેમ નથી." તેહમી ॥ ગભરાઈને બોલી.

"કાંઈ નહીં ?"

"માફ કરજોછ, પણુ લોકો તમને સારાં માણસ જાણતાં નથી."

"તે તો હું જાનું છું; પણુ તેજ સારાં માણસ નહીં ગણાતા પામે તમારાં ઊંચા મંડળના મોટાં બાહ્ય મારી પાસે પૈસા નાંગતાં આવેછ તેનું કેમ ?"

સંકડામણમાં આવેલી આ ખુશસુરત મોટે ઘેરની બાહ્યને ખમ્મર બોલથી ભારે ચટકો લાગ્યો; પણુ તે શું કરે ?

"એક પારી શરત મેં કયુલ કીધીછ, કાંઈ કે મારે વાસ્તે હવે તે હુડી પાંક્યો નથી. ખેર, હું કયુલ ચાઉંછ; હવે મને જણાઈ આવે એવી ધારત

પાછી ખરીદી લેવા માંગોછ. ખદાર ગયો અને એ ત્રણ મીની-

ખુશસુરત તેહમીનાનો ચેહરો ગયમાં એક લખેલું કાગળ તેણીના હોઠ ધુજવા લાગ્યા. તેણી જણક હતી તેણે પેલું જાણ્યું ?"

"હું જાતે મહેનત કરનારો અને તપાસ ન પર સહી કરી છેલ્લું, તેથી મને સમજણી બાતમી મળતી રહેછ.

તેહમીના અને ભીખાણ વચે થયલી 'શરતનું' એક જાતનું તે લખત હતું અને તેની ઉપર ભીખાણ તેહમીનાની સહી માંગતો હતો.

“એ પર હું સહી કરી શકું નહીં; એથી તો હું-હું-”

“તમે મારા સપાટામાં રહો એજ હું માંગુ છું. તમે પતરી જાઓ તો વરી તમુને કાંઈ પકડવા આઉં ? આજે જે ફરોડોની હું દોલત ધરાઉં છું તે મારી શરૂઆતની સાવચેતીને સખએજ છે.”

તેહમીનાએ પોતાનો હોઠ ફરડ્યો; તે કાગળ લઈ ઉપર સહી કાઢી અને ભીખાણએ રૂપ્યા વીશ હજારનો એક તેણીને તરતજ લખી આપ્યો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

નોકરો વચ્ચે અતકલ.

મોટે ખાંચરેનાં મોટાં મંડળોની આગેવાન બાઈ તેહમીના પોતાનું કામ કરીને પાછી ફરી અને તેજ વખતે ભીખાણનો અંગત નોકર જાકર નોકરોનાં મંડળ વચ્ચે આજ બાપત ઉપર તકરાર ચલાવતો હતો.

“જે મેં તમુને કહ્યું તું તેજ બન્યું છું” જાકર બોલ્યો; “કાંઈ એ બાઈ મળવા ભેટવા કે જમવા આવેલી નહીં, અરે જમવાનું તો એક તરફ રહ્યું પણ પાણીનો ગોટખી પીધો નહીં.”

“હા રીધું કે જમવા નીહ રીહેલી.” ભીખાણનો પારસી બાવરચી બોલ્યો; “નીહ કર, બીજું રાંધવું સીધવું પરતે, મે પેલી વાંદરી આવીને હેકડો ખટપટ જગારતે. રાહત પરી વરી મરધી કાપવી પડતે તે જુદી.”

“શેઠે તો જમવા રહેવા તેને કહ્યું.” બાકર બોલ્યો; “શેઠ કાંઈ એવા ભોલા ભટક નથી કે બાઈસાહેબ આવે ને તેને જમવા બેસાડ્યા વગર જવા દે. આજે શેઠ જમાડે ને કાલે બધા લોક જાણે કે લીખાણને ઘેર બાઈ જમી આવી કે પછી શેઠની તંગરી ઉપ્પી ચઢી જાય. પણ એ તો મેં જો તમને કહેલું તેજ થયલું. તે તો જમવા બેઠીજ નહી ને ટીચકું ચઢાવીને ચાલતી થઈ. વીરબાઈજ બાઈનેખી નહિ મળી.”

“તારે હું કપાલ કુટવા આવેલી?” બાવરચીએ સવાલ કર્યો.

“બલા જાને તારી, ને રોગ જાને મારી.” વીરબાઈજ બાઈની દાસી સુસન, જે એક મહોમેદન જાતની ચંચલ ચખરાક છોકરી હતી અને આશરે સત્તર અઢાર વરસની દેખામણી દાસી હતી તે બોલી; “હવે જમવા નહિ રહી એજ જાણીને આપરે ખુસી થયા, વરી વીરબાઈને પાછાડરના લેપરા મને કરવા પરતે, ને પચીશ સાડી કાઢી એક તે પહેડતે તો બાકીની ચોવીસની ઘડી વાલત્રાં મારી કમર દુખી આવતે, પીડા પટી તે ઠીકજ થયું.”

“મને વધારે અજાયબી તો એ લાગેજ કે બાઈસાહેબ ભાડુતી વિકદોરીયામાં કાંય આવી હોસે?” બાકરે શંકાશીલ થઈ કહ્યું.”

“પોતાનો ઘોડો સીક પડ્યો હોસે.” સુસને સુચવ્યું.

“જો ઘેલી, એને ઘેર શું એકજ ઘોડો છે? પાંચ છ ઘોડા પરયા પરયા ઘાસ ચાખ્યા કરેછતે નથી જાણુતી?”

“તારે એમ આવવાની કાંઈ એની મતલબ હોસે,”

“એશક એમજ મને તો લાગેજ. કાંઈ પૈસાની ગાવી જોઈએ.”

“પૈહા? તે હું એ બાધ પૈહા માંગવા આવેલી કે? એ આવી મોટી બાધ તેને ઘેરે પૈહાની હી ખુટ કે વરી આ બેચ્યાં પાહે માંગવા આવે?”

“બાપુ તુને કશી ખબર નથી.” બફર બોલ્યો; “એ મોટાં તેટલાં બોટાં દેખાવમાં ચલકતાં પણ ચંહેડાવેલો ત્યારે તો હોલ.”

“ત્યારે એ પછસા માંગવાજ આવેલી કે!” સુસને પુછ્યું.

“એ પછસા માંગવા આવેલી એમ હું ધારું, ને એ પછસા લઈનેજ ગેઇ એમ બી હું ધારું.” બફરે બેડા બોલ-માતું ડોળ ધાલીને જવાબ દીધો.

“તેં કેમ જાન્યું? હું બફર તેં કેમ જાન્યું?” હવે સુસનની જીજ્ઞાસા ઉસકેરાઇ અને તેણીએ બફરને કાલાવાલા કરી પુછવા માંડ્યું.

“એ વાત કહેવામાં સાર નથી.

“નહીં કહેતો, તો બલા લેતો, મુઝો અમથો લાહેરી સાનો કરેય.” સુસન ખીજવાઇને બોલી, “પછી કોઈ વખત આવજો મુઆ મને પુછવા, તો કંવી સાલ પામરી આઠાઈ તે.”

“ચાલ, વારં ચાલ રસાઈ ના જ, હું તુંને કેહું છું.”

“તો કેહી લાખરે, એમ તવલાબ્યા હું કરતો છું?” બાવરચીએ જણાવ્યું; “જરા હાથમાં દાઢી આવી તો હજમના આપની થઇ કે?”

“જોવાની, વાત એમ છે કે શેઠે તેહમીના સાથે વાત ફીધી ને પછી શેઠ લખવાના ઝોરડામાં ગીયો, ત્યાંથી તેણે ખુક લીધી ને તેમાં કાંઇ લખ્યું; બીજું એક કાગળ લખ્યું. પછી પાછો તેહમીના આગળ શેઠ ગીયો. પછી બાબ બાહાર નીકળી તારે શેઠના હાથમાં એક ખુક પકરેલીજ હતી.”

“ઓ બફર, બફર, તું તો કોઇ દાહડે મોટો પોલીસને જમાદાર થઇ જવાનો જો,” સુસન તાલી પાડીને ખુશહાલીમાં

આવીને બોલી; “કોઈ ડીટેક્ટીવના પેટ પર જે વખત બપોલ તેમાં તું લાત મુકસે.”

“અરે તું જો તો ખરી સુસન, હું કેવું કામ બજાઉં છું તે” બદ્ધર બોલ્યો; “ભારી બાયડીને હું તો ધૂણું કમાઈને મોજ ફરાવાસ મોજ.”

“તારી બાયડી ? તે વરી કાંઈથી આવી ?”

“આવી નથી તો આવવાની છે.”

“કાંઈથી ? કોઈ બહારગામથી આવવાની છે ?”

“નહીં રે મુબઈમાં જ છે.”

“કાંઈ રેહેછ ?”

“તબદીકમાં જ.”

“તું જોઈને તેને ગાળ તો નહીં દે ?”

“નહીં દેઉં.”

“ચાલ આવ ત્યારે દેખાડું.”

“આપણં ઘેરમાં જ આવેલી છે ?”

“હારે. દીવાનખાનામાં છે.”

બદ્ધર સુસનને પોતાની સાથે તેડી ગયો અને દીવાનખાનામાં એક મોટા આરસીના તખ્તા આગળ તેણીને લઈ બેઠો બોલ્યો; “જો આ આરસીમાં, ભારી લવીષ્યની બાયડી તુંને એમણી દેખાશે.”

બદ્ધર હસી પડ્યો, અને સુસન પોતાનો ખુબસૂરત ચેહરો આરસીમાં જોઈ, શરમાઈને ત્યાંથી નહાસી ગઈ.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

કુંવરજીની શોધ.

હવે આપણે પેલા મેળાવડાવાળાં દીવાનખાનામાં પાછા ફરીશું કે જ્યાં આપણી આ કથાની મુળ બાજતો સાથે મોટો સંબંધ ધરાવનારા અગત્યના બનાવો બની ગયા છે.

તેહેમીના જરદારને હું જોઈશ તારે મને ઘણીજ અન્યથા ઉપજેશ.” આપણી કથાનો નાવક જોડાંબંધ મેડેતા પોતાની અદરાયશી મોહોરદાર નાજાને દહેનો હતો. વરસો અગાઉ મેં એનો ચેહરો દેઠો જોયો હોય એવો મને ખ્યાલ આવેશ. તું જાણેશ પ્યારી તેમ માત્ર થોડાજ મહીના થયા મને તો એની સાથે ઓરખાન પડીશ, તોખી મને એવુંજ લાગ્યા કરેશ કે ઘણાં વરસની વાત ઉપર મેં એને દેઠો જોયલી. મને એની સાથે ઓરખાણ પડી તેજ દહાડેથી મને એવો ખ્યાલ આવ્યાજ કરે છે, એતું કારણ શું હોશે ? સમજ પડતી નથી. ”

“એમ તે ઘણી વખત આપુને લાગેશ, જોડાં, “નાંજાંએ જવાબ દીધો, મને ખી કોઈ વાર કોઈને જોતાં એવોજ ખ્યાલ આવી જાયશ. કદાચ એમ હોય કે તેમીના બાનુનો ફોટોગ્રાફ તમે કાંઈ દુનીયામાં જોયો હોશે. એની તેવી અજાણ્ય ઉપજાવનારી તવારીખ છે તેથી એટલી તો ચરચા ચાલી રહીતી કે કેટલાંક વર્તમાન પત્રોએ એની સખી પણ આપીતી તે સખી તમારા જોયામાં આવી હોય તેથી તમુને એવો ખ્યાલ ઉભો થતો હોય.”

“એવી તે શું આ બાઈસાહેબની તવારીખ છે ?” જોડાં બંધે હજાસાથી પુછ્યું, “મેં કાંઈ એની વાત જાણી સાંભરી નથી. તું જાણેશ કે ?”

“ તેને લગતી બધી બારીક વિગતો મને બીજા બજાર તરીકે જોઈ, પણ તે વાત બહુજ દલગીરી બરેલી છે. તેહેમીના ઝર-દારનો બેઠરતી વર દીન્યારજી અગાઉ તો મુબમમાં રહેતોતો પણ તે વેપાર કરવા હાંગકાંગ ગીયો તેના બે વડા ભાઈ બીજાને તે બેઉ ભાઈઓને સારી, પુજી મળી, તે બેઉ ભાઈ એકેક પછી એકાએક મરી ગયા, જેથી તેહેમીનાનો વર પોતાના ભાઈઓની દોલતનો વારસો લેવા મુબમ આવ્યો. તે હાંગકાંગ હતો ત્યારે તાંહ તેહેમીના સાથે પરણેલો.

“ તેહેમીના તાંહના કામ ગરીબ પારસી કુટુંબની દીકરી છે પણ એનાં માયબાપ ધણાં સારાં માણસ કહેવાયજ ને ઉંચ કુટુંબથી હતરી આવેલાં છે. તેહેમીનાનો વર તેહેમીનાને લેખને મુબમ આવતોતો તેટલાં સ્ટીમર રસ્તામાં દુખી બેઠને તેહેમીનાનો વર બીચારો દુખીને મરણ પામ્યો. બહુ થોડાં માણસ બચ્યાં જેમાં તેહેમીનાની એક હતી. તેહેમીના બીચારીએબલી મુબમ આવી. તેહેમીનાના વરના વડા ભાઈએ વીસ કાંધેલું તેની રૂએ તેહેમીનાને દર વરસે ચોકસ રકમ મળેજ ને બાકીની સઘણી દોલત તેહેમીનાના વરના કાકાને મળીજ. ગરીબ બીચારી, ગરીબ બીચારી.”

“માણસ જાતને દુઃખ તો હોવુંજ જોઈએ. સઉ રીતનું સુખ તો મળવાનુંજ નથી.”

“હા, ખરૂં કેહયું જેહાં, મને મારી દીનું દુઃખ બહુજ લાગ્યા કરેજ.”

“દીનું લાવી કે ?” જેહાંને યાદ આવ્યું, આજે બંગલામાં આવીજ કે ?”

“હા, ઉપર છે. તેનો દીકરો જેહાંગીરખી સાથેજ છે, પણ બાવાજી ક્યાં છે ? કેટલોક વખત થયો દેખાતાજ નથી. એવણું કદાચ ઉપર લાયબ્રેરીવાળા ઓરડામાં તો નહીં ગીયા હોય ?

મેં દીનુને વચન આપ્યું'છ કે બાવાને તાંહ લાવીને મોટે મોટે વાત કરી બાવાનો અવાજ એને સંભરાવશ ખીચારી બાવાનો અવાજ સાંભરવા કેવી ઇંતેરબર હોશે."

" તમારા બાવાને અરધો કલાક થયો મેંખી જોયા નથી. " જોહાંબક્ષ બોલ્યો; " ઉભા 'રહે હું' જઈને તેવંનને સોધી કહાડે. અમનાથી ઉપર તો એવન નહીં ગીયા હોય ?"

" નહીં રે, અમનાથી સાના જતાતા ? મેં અગાઉથી એવનને કેહી રાખેલું' છે તે મને તેડીનેજ જશે." નાજ્'એ જવાબ દીધો અને જોહાંબક્ષ પોતાના ભત્રીપના સસરાની શોધમાં નીકળ્યો. બે ચાર મીનીટમાં તે પાછો આવી 'લાગ્યો.

" તારા બાવા તો કેડે મળે નહીં. કાંહ ગીયા હોશે ? "

" બાગમાં તો નહીં ગીયા હોય ? " નાજ્'એ અંતેભ-રીથી પુછ્યું.

" રાત પડી બાગમાં એવણુ કોઇ દારેખી જતા નથી. એવ નને જરામાં સરદી લાગી જાય એવી તખીયત છે તેથી એવન તો બનતાં સુધી રાત પડી બહાર નીકળે નહીં."

આ વેળા નાજ્' અને જોહાંબક્ષ જ્યાં ઉભાં હતાં ત્યાંથી બીબાજી પસાર થયો.

" મીઠ બીબાજી, તમે મારા બાવાજીને કેડે જોયા વાડે ?"

" તેજ સવાલ પુછવાતો હું અમના તમારી આગળ આવતોતો, નાજ્'માય." બીબાજીએ અંજાણપણાનું ડાહ્યા ધાલી સફાઈથી જવાબ દીધો. " મને તેવન સાથે કાંઈ ચોક્કસ બાબ તની વાત કરવાની છે તેથી મારે તેવણને મળવું' છે. અરધો કલાક થયો તેવણુ જણાતા નથી. આવો આપરે બાગમાં જઈને સોધો, તાંહ કદાચ ફરતા હોશે."

“ નહીંજી, ઉપકાર થયો. હું એકલીજ એવનને શોધી કહાડશ. કદાચ એવન પોતાના ઓરડામાં માળ પર ગીયા હોશે. તપ્પીયત બગડી આવીજ કે શું ?”

નાનું ઘભરાઈ દોડી ગઈ અને દાદરને મૂંઝાસે તેને દીનુનો દીકરો જેહાંગીર ઉભેલો મળ્યો. તે બોલ્યો, “મારાં માય, કોન જાને કાંહ ગીયાં. મને મળતાંજ નથી.”

નાનું ઘભરાઈ. તે બરબડી: “બાવા ને દીનુ એક ખીજાંને મળ્યાં તો નહીં હોય !, જરમ ખુલી તો. નહીં ગીયો હોય ? મળ્યાં હોસે તો એ કોન જાણે કેમ થશે ?”

લાયબ્રેરીવાળા ઓરડામાં તે દોડી અને હજવેથી તેણીએ બારણું ઉઘાડ્યું. માહે દીનુ અને કુંવરજી શરાફ વચ્ચે વાતચીત થતી સાંભળવાની તેણીને આશા હતી પણ ઓરડામાં તો સઘળું ચુપચાપ હતું તેણી ઓરડામાં દાખલ થઈ અને માંમલો જોઈ તેણી હજતીજ ગઈ; તેણીએ ચીસ પાડી:

“જેહાંગલ ! જેહાંગલ ! આવતો ! આવતો !”

પ્રકરણ ૧૩ મું.

પેહેડી પર ધુળદો.

નીચલાં મોટાં દીવાનખાનામાં થતી શાદી રમશની અને ધામધુમ એક પળમાં અટકી ગઈ; હસાહસ અને ગડબડ એક પળમાં શાંત થઈ ગઈ. એક ઘડીમાં સઘળાંઓ ઉપર દોડી ગયાં અને લાયબ્રેરીવાળો નહાતો ઓરડો પાર્ટીમાં આવેલાં ઓરડાં મહોંથી ચીકાર બરાબ થયો.

“ મરી ગીયા, મારા બાવા મરી ગીયા ! બેઠું મરી ગીયાં ! ” નાનું માત્ર એટલું જ બોલી શકી. હવે કેમ થશે ? હવે હું શું કરશ ? ”

જેઠાંબંધે નાનુંને ઠંડી પાડવાની કોશિષ કરી. જમીનપર કુંવરજી પડેલા હાથ કરીને ચટાપાટ પડેલા હતા, તેમનાં એક હાથમાં એક પીસનોલ પકડેલી હતી અને તેમનાં બદન ઉપર દીનુ આડી પડેલી હતી. આ દેખાવ જોય ગમખાર હતો તેમ અજાણી ઉપજવનારો હતા. એક મોટા તવંગર શેઠ્યા આગળ એક વીથડે હાલ સ્ત્રીને પડેલી જોઈ સધળાઓને કુદરતી રીતે અજાણી ઉપજ.

તે બે જણા જ્યાં પડેલાં હતાં ત્યાંથી જેઠાંબંધ પોતાની નાનુંને થોડેક દુર લઈ ગયો. નાનુંના કાન ઉપર આ વેળા બીખાજી હીરાદલાલનો અછરતો સાદ આપ્યો :

“ એ બીચારાએ આપઘાત કરીધો ! મરીય બીચારો ! ”

“ જેઠાં, પેસો કેવું નીચ જુઠું બોલે ? મારા બાવા એક ખરા દીનદાર જરથોસ્તી હતા ને તેવણુ એવું પાપી કામ કરીખી કરે નહીં તેવા હતા. ” નાનું ઉશકેરાઈને બોલી ; “ મને લાગે છે કે મારા બાવાજીને કોઈએ મારી નાંખ્યાં—અરે મારી નાંખ્યાં ! ”

“ ચુપ, ચુપ, ખારી એમ નહીં બોલ્યે, ” જેઠાંએ ધીમે દબકો દીધો.

* * * *

ઢાટમાં અંગ્રેજ ખંનરનો લતો હમ્મરો લોકોની ગીરદીથી ગાજી રહેલો હતો. સાંજ પડવા આવી હતી અને વેપાર ધંધાના લતા ઉપર તે વખત ધંધાની ધમાલનો નહીં પણ સાંજની આશાયસની શુરઆતનો સાધારણ વખતમાં હોવો જોઈએ, પણ કુંવરજી શરાશુનું મરણ નીપજ્યું તેને બીજો દહાડે સાંજ પડવા

આવી હતી છતાં અંગ્રેજ બજારનો એક ચોક્કસ ભાગ લોકોની ગીરદીથી ભરાઇ ગયેલો હતો. તે તરફ કુંવરજી શરાફની જાણીતી, પુરાતી અને ધરખમ પહેડી આવેલી હતી.

ત્યાં જમાવ થયેલાં હજારો માણસો માંહેલા ધણા ખરાનો એહરા ગંભીર અને આતુર માલમ પડતા હતા, ત્યાં ધણા જણાઓ પોતાના એક ચોક્કસ કામસર આવેલા હતા, અને કેટલાકે તો માત્ર તમાશો જોવા અને રમુજી દુચકા ટાડુકા ખોલવામાં રોકાયેલા હતા. કોઈખી ગીરદીમાં, મેળાવડામાં, ગંભીર મીજલસમાં અથવા ગમની સભામાં તેવા મુરખાઓનો તોટો હોતો નથી અને તેઓ જેમ દરેક લાયક અથવા નાલાયક જગાએ ભભરી નીકળી પોતાનું ઝહાપણ ડોહવી મુખાંધ દેખાડે છે અને ખીજાઓને હેરાન કરે છે તેમ અત્રે પણ પોતાની શકતી વખર કારણે જાહેર કરવા જમાવ થયા હતા.

ત્યાં જમાવ થયેલા લોકો વળી કાંઈ શાંત અને સુખ હતા નહીં. તેઓ એક ખીજાને ધક્કા મુકકી મારતા, એક ખીજાને કચડી નાંખી આગળ વધવાની કોશિશ કરતા અને જાગ્રે વખત તો એક ખીજા સાથે હાથોહાથ લડી પણ પડતા હતા.

કુંવરજી શરાફની પહેડી ઉપર માંગનારાઓ અને નાખ્યા ધીરનાર તથા અનામત મુકનારાઓનો એકી વળતે જળ્યેલો દરોરો પડેલો હતો અને તેથી આ બધી ધમચકરી થઈ રહી હતી. પહેડીનો જે દરવાજો હંમેશાં મોટો અને પહોળો ગણાતો હતો તે એકી વખતે સેંકડો માણસો માટે દાખલ થવાની કોશિશ કરતાં હોવાથી આ વેળા સાંકડો થઇ પડ્યો હતો અને માણસો તેમાં કચડાઇ ભયગાઇ જતાં હતાં.

તે દીવસે સહવારેજ એક વેપારી વર્તમાન પત્રની કોલમમાં એક ફકરો આવેલો જોઈએ તો તેના મીત્રે દેખાડ્યો હતો, જેમાં એવો આડકત્રી રીતે એશરો કરવામાં આવેલો હતો કે 'કુંવરજી

રાફે આપઘાત કીધેલો. ધારવામાં આવે છે અને તે જનાવની સાથે તેમના ધંધાને કાંઈ સંબંધ હોય એવી અફવા ઉડી છે.”

“આ શું ખરી વાત છે કે?” તે મીત્રે આ ફકરો જોઈએને દેખાડતાં પુછ્યું.

“એક બોલખી આ ખબરનો ખરો નથી.” જેહાંબક્ષે જવાબ દીધો; “પેહેડી જેવી અગાઉ સધર હતી તેવીજ હમનાખી છે. આવી અમોને મોટું તુકસાન કરનારી અફવા કોણે ઉડારીછ તે હું શોધી કહાડસ ને તેની પાસેથી તુકસાની મરી લેવસ.”

“પણ કુંવરજી શેઠ ગુજરી ગીયાઃ—”

“તેથી શું થયું? તેથી થયું શું? તેવણનાં મનણ અને પેહેડીને શું લાગે વળગે?”

“લોકો તો કહેછ કે કુંવરજી શેઠે આપઘાત કીધોછ, એ શું ખરી વાત?”

“ગઢ રાતના હું કસમ ખાઈને કહેતે કે એવણનું કોઈએ ખુન કીધેલું હોવું જોઈએ.” જેહાંબક્ષ દલગીર થઈને બોલ્યો;

“પણ હવે મને શક ઉપજેછ.”

તે પેહેડીપર દોડ્યો અને તે જગ્યા પુચ્ચો. તે અગાઉ તો સેંકડો લોકો ત્યાં જમાવ થઈ ગડગડ મચાવી રહેલાં હતાં. તેણે લોકોને ધીરજ આપવાની કોશિશ કીધી પણ કોઈએ તેનું બોલવું સાંભળ્યુંજ નહીં, તો પછી માને કોણ?

માંગનારાઓને તેણે નાણું આપવા માંડ્યું પણ તેને તરતજ માલમ પડ્યું કે જધાને પૂરું પડવા માટે તેની પાસે હાથમાં પુરતી સીલક હતી નહીં એક ચોક્કસ પેહેડીને શરૂની પેહેડી તરફથી રૂપ્યા ત્રણ લાખ ધીરવામાં આવ્યા હતા, તે રકમ એકદમ ઉંચકી લેવાનો જેહાંબક્ષે ઇરાવ કર્યો અને તે પેહેડીપર માણસ દોડાવ્યું. તે માણસે થોડી પળમાં આવીને ખબર આપી કે તે પેહેડીએ પોતાનાં ખાસણાં બંધ કીધાં હતાં.

જેહાંબક્ષ હવે સંક્રામણમાં આવી ગયો. નાણું હવે ઉછીનું કહાડાવવું જોઈએ. પણ કોઈએથી ધીરધાર કરવાની ના પાડી. મોટી બેઠો જે લાખોની રકમ માત્ર આ પેહેડીની આંટ ઉપર ધીરતી હતી તેઓએ પૈ પણ અપવાને ના કહ્યું. પોતાના મેહેરબાન મુરબ્બીના નામને ખાતર, તેમની આંટને ખાતર, અને તેમની પવિત્ર યાદને ખાતર કાંઈથી કરીને આ બાજી જાળવી લેવાનો તેણે ઠરાવ કર્યો હતો, પણ તે ઠરાવ અમલમાં મુકવાનું કેવું મુશ્કેલ હતું તે હવેજ તેણે દીધું.

જ્યાં જ્યાં તેને સંબંધ હતો ત્યાં ત્યાં તેણે માણસોને દોડાવ્યાં, તે માણસો ખાલીજ હાથે પાછા ફર્યાં, અને વળી તે માણસોજ રસ્તામાં આવતાં જતાં જેહાંબક્ષની સંક્રામણની અને ધીરધાર કરવાને ના પાડવામાં આવતી હતી. તેની સરાધાત્ ભરેલી વાત ફેલાવતાંજ આવ્યાં. સાંજ સુધી તો જેહાંબક્ષે હીંમત રાખી પણ તીજેરીનું તળીયું આવી જવાથી આખરે તે હારી બાહ્ય બેઠો, આખરે ચાર વાગતાં તેણે પેહેડીના બારણાં બંધ કરીધાં અને માંગનારાઓને નાણું ભરવાનું અટકાવ્યું.

શરાફની જાણીતી, ખરખમ ગણાતી પેહેડીએ દીવાળું કહાડ્યું હતું એવી વાત આખા મુંબઈમાં ફેલાઈ ગઈ, એટલુંજ નહીં પણ દેશના સઘળા ભાગોમાં તેના વારના સંદેશા ફરી વળ્યા. ધણાક લોકોએ મરનારને ગાળો દીધી, કેટલાકોએ તેની દયા આધી, કેટલાકોએ મોહ લાવતી ટીકા કરીધી, કેટલાકોએ અફસોસ કરી દીલસોજી ધરી, પણ—પણ—પણ—મદદ કરવા તો કોઈજ આવ્યું નહીં; ટેકો આપવાને કોઈએથી હાથ લાંબો કરીધોજ નહીં.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

લોહીનો દાઘ.

.

.

ભીખાજી હીરાદલાલના મોટા મહેલ જેવા બંગલાના બાવર ચીખાનામાં પારસી બાવરચી કાવલો ઇંડાનો પોળો કરતો હતો. તેટલાં ઘસારા બંધ ત્યાં ભીખાજીનો અંગત નોકર જાફર આવી પુગો અને તેનો આંચકો લાગતાંજ ઇંડાનો પેણો કાવલાના હાથમાંથી છટકી ગયો. કાવલાનો તો આથી મીઠમીઠ ગયો.

“એ હું કરતો છું? તું ચાલતો મરે, હવે પેલી વાદ-રીને હું જોભરાવા? તે તો એક ઇંડાને વરે મારો જીવ ખાઈ લાખવાની તો.”

“અરે ઇંડાને કયાં ગરદન મારેજ? અહીં બધું તરયા જટક થઈ ગયું ને.” જાફર બોલ્યો; “પેલા કુંવરજી શરાફની જુરી ભરાઈ તે હું અમના જોઈ આવ્યો.”

આ ખબર સાંભળતાંજ કાવલાએ પેણો એક તરફ મુકી દીધો. અને ઇંડુ જમીન પરજ પડેલું રહેવા દીધું જ્યાંથી ઉંદર ઘસડી ગયા તેનું બી તેને ભાન રહ્યું નહીં. સુસન. આયા, લાલ્યો સઉ જાફરની આસપાસ ફરી વળ્યાં.

“હું થીયું જાફર, કહે તો બાપુ, કાવલાએ પુછ્યું.”

“જે થયું હતું તેજ થયુંજ.” જાફરે મોટા ઓલમાનું ડોલ ઘાલી માથું હીલ્લી જવાગ દીધો. તે કુંવરજી શરાફની લાશ ઉપર ભરવામાં આવેલી જુરીમાં હાજર થઈને તરતનોજ પાછો ફર્યો હતો અને તેથી આ નોકરોનાં મંડળમાં તે પોતાને મોટી અગત ધરાવનારો માણસ ધારતો હતો. તે એશકી થયેલો હતો એટલે મેહોમેદન દેશન મુજબ ખરેખરાત કપડાં તેણે

સજ્યાં હતાં જેથી તે પોતાની અગતમાં વધારો થયલો માની લેતો હતો. ડીટેક્ટીવનો હુન્નર તેને શીખવાનો શોખ હતો એટલુંજ નહીં પણ તેનામાં કાઈક તે હુન્નરની એણે પણ હતી. એ હુન્નરે ખીસવવાના વીચારથીજ તે હમણા જુરીનો અનાવ જોઈ આવ્યો હતો બાકી ખીજું કશું કારણ તેને ત્યાં જવાનું હતુંજ નહીં.

“આવી જુજાનીથી જે સાર નીકળવો જોઈએ તેજ નીકળ્યો.” બંદર કરીને વધું ભાર મુકીને બોલ્યો; “ખીજો કયો અભીપ્રાય જુરી આપે તે હું સમજી શકતો નથી.”

“પણ તારે જુરીએ કહ્યું શું?” સુસને સવાલ કર્યો.

“જુજાની ઘણીજ ખુલ્લી પડી. જાને દીવાની જોટ જોઈ લેવી.”

“અરે હવે કાંઈ ખુલાહો કરીને બોલહો કે તારી આઈ બાઈનાં ડારા બાયરા કરહો?” કાવલો ખીજવાઈને બોલ્યો; “તેરની વાર થઈ તવલાયવા હોનો કરતો છે?”

“કાવલા તુંને એ બાજતની સમજ નથી, એ કારણ આ મરણનાં હોવાં જોઈએ, એક તો ખુદરતી મોહત અથવા તો ખીજું ખુન. ખુન કોણ કરે? એક ખીયારી આંધલી પારસણ ત્યાં પડેલી હતી. તેને બાપ જનમમાં પીસતોલ હાથમાં ધરેલીજ નહીં ને આંખે કશું આવેખી નહીં તારે ખુન કેમ કરે?” બંદરે જુરી આગલની જુજાનીનો સાર ખેંચવા માડ્યો.

“તેરે તો ધને આપઘાત કર્યો જોહો.” કાવલો બોલ્યો.

“એમજ, એમજ કાવલા, એમજ થયું ઘડી ભરના ઘેઝા પણામાં તેને પોતાનો જાન લીધો એમ સાબેત થયું. એજ જુરીનો અભીપ્રાય હતો, એજ મન હતું.”

“ઘડીભરતું ઘેઝાપણું! યા ખુદા!” સુસને બોલી, તેહારે મેં એ ઘોડાની ગાડીમાં બેસીને નાજાં બાઈને જતી જોઈ, તો

મને તો નહીં લાગુ' કે એ લોકના કુટુંબમાં ઘેલાપણું હોય. એ તો મજ્જની ડાહી ને અક્કલવારી જનાતી'તી."

"અરે સુસન, એ તો મોટે ઘેરના આપઘાતને એવુંજ નામ અપાય. આપઘાતનું નામ આપે તો ઠીક નહીં લાગે." જાફરે પોતાની માથુકને સમજ આપી.

"પણ બાપુ એક આંધળી અહતરીને હા કાજ ઘેરમાં ધાલી ઓહે!" કાવચો અજબ થઇને બોલ્યો;

"મને બી નથી પડતી. લે ચાક્ર બા, મને હજી તો શેઠનાં કપડાં સમાં કરવાનાં છે." એમ કહી જાફર પોતાના શેઠ ભીખાજી હીરાદલાલના ખાનગી ઓરડામાં દુગયો.

ભીખાજીને તે અંગત નોકર હતો અને કપડાં તથા બીજા ભીખાજીને અંગત સરસામન તેના હસ્તકમાં હતો. રાતની પાંદોળમાં શેઠ જઈ આવ્યા હતા તેનાં કપડાં તેને કેટલાંક ગોઠવવાનાં હતાં અને સફેદ કપડાં મેળાં કપડાંના કરંડયામાં નાંખવાનાં હતાં.

શેઠના ઇનીનીંગ ટ્રેસના ઉંચા ખનાતના કપડાંના ફગલા ઉપર તે અશ્વ મારતો હતો તેટલાં તેની નજર ફગલાની બોહિના છેડા ઉપર પડેલા એક દાઢ ઉપર પડી. તેણે દાઢ અશ્વથી કહાડી નાંખવાની ફરી અને ફરી કોશેશ કરી પણ દાઢ તો ગયોજ નહીં. આથી તે અજબ થયો અને કાંઈ ચીકાશનો છાંટો વળગ્યો હશે એવું ધારી તેણે એક રૂમાલનો છેડો પાણીમા ભીણવી તેથી તેના ઉપર પોટું ધસડ્યું, તે દાઢ હળવેથી નિકળ્યો—પણ તેની સાથેજ રૂમાલનાં ભીણાં પોટાં ઉપર તેણે લાલ રંગની પ્રવાહી દીઠી તે બેતાંજ તે ચોંક્યો. બારીકાથી તે દાઢ તેણે તપાસ્યો અને પછી તે બોલી ઉઠ્યો;

"અરરર ! આ તો લોહીનો દાઢ છે."

પ્રકરણ ૬૫ મું.

સુસન.

“ બહુ અજબ જેવું. બહુ અજબ જેવું !” દયલા હિપર લોહીનો દાઢ જોતાં બહર બોલ્યો; “મે’ પેહેલાં તો એમ ધાર્યું કે શેઠનો દાઢ કે આંગળી કપાયું હોશે, પણ તેવું તો કાંઈ બન્યુંજ નથી. એ ખુલું દેખીતું છે કે આ દાઢ કાંઈ લોહીનો હોવો જોઈએ. કાંઈનાં લોહીનો દાઢ શેઠના દગલા પર ક્યાંથી આવ્યો ? બહુ અજબ જેવું ! બહુજ અજબ જેવું !” બહર થોડો વાર ચુપ રહ્યો અને પછી પાછો બરખાલવા લાગ્યો: “ આએ હાંદગીમાં ધણક એવા અકુદરતી અને અજબજ જેવા બનાવો આપણને જોવાના છે. તે પેહેલાં તો આએ જુરીનોજ બનાવ કેવો અજબ જેવો છે ? પેલી આંધળી, મુકલેસ બધરી આવી, તેને નાજાંએ દયાને ખાતર ઘેરમાં લીધી, તે સ્ત્રીને શોખ થયો તેથી તેને ગાણું સંભળાવવા સાયબેરીવાળા ઝોરડાની પડોશમાં બેસાડી અને છેલ્લાં તે સ્ત્રી ધરના માલેકના અંગ હિપર બેસુધ થઈ પડી. એ શું ? બીજારી સ્ત્રીએ એમ ધરના માલેકનાં બદનપર બેહોશ થઈને પડતી હોસે ? પણ તે આંધળી હતી માટે તેણે ઠોકર ખાધી હસે ને પડી ગઈ હસે. એ બધો ગુચવાડો છે ખરો પણ તે આંધળી હતી માટે તેણે ઠોકર ખાધી હશે ને પડી ગઈ હશે. એ બધો ગુચવાડો છે ખરો પણ વખત જતાં—”

આ વખતે ઝોરડામાં સુસન દાખલ થઈ જોઈ બહરનો વીચાર અહીંજ અટક્યો.

“એ તું શું ગોટા ખાયા કરેછ ?” સુસને સવાલ કર્યો.

“ શેઠનાં કપડાં ગોઠવું છું; તું જોતી નથી ? ”

“ પણ એમ અરબર-અરબર કાંય સાથે લાગે કરતો હોય ? ”

“ એ તો હું જાણું જોઈ આવેલો તે ગીત યાદ કરું છું. પણ તું શું કરે ? ”

“ મલમ પટો ? બનાવું છું. ”

“ મલમ પટો કોણને સાડ ? ”

“ વળી બાઈને સાડું. ”

“ તે બાઈને કંઈ જખમ થયો છ કે ? ”

“ નહીં રે વરી તે કાંઈ દુવા માંગે ? એ તો ગાલ પર ચોપડવા. ”

“ કાંઈ સમજ પડતી નથી, ગાલ પર મલમ પટો કાંય ચોપડે ? ”

“ બાઈને ગોરી બનાવવા. એનું કાંઈ દીકરાં જેવું ચામડું. ગોડું સુના જેવું બનાવવાનો એને શોખ થઈ આવ્યો, તરેહ-વાર ધુટમ ઘાટમ લાવે છે તે મારી પાસે ગાલ ઉપર ઘસડાવે છે રાંડના ભેંસ જેવાં ખરબચડાં ચામડાં પર રંગ ચોપડતાં મારાં આગળાંની ચામડીથી ઓખવાઈ ગેઈ છે. સીંધીલાઈને સો મણુ સામુ લગાડે તો કાંઈ ગોરો થવાનો છે ? સુસન દુકાડી ચટકી ને બોલી; “ એ દેખાવમાં વાંદરી જેવી છે ને બનવા માંગે છે તારે તો પરી; પછી તે કાંઈ ખુદરતની સામે લગાઈ થવાની છે ? ”

“ પણ તુને એ ગાલ ઉપર લપેટા કરવાને સાડનું રાખી છે કતી ! ”

“ અરે હા, પણ ગાલનીથી જરા સુરત જોવી જોઈએ કતી ? ગાલ ઉપર લપેટા કરાવે છે તે તે લપેટાનો પોપરો ખરી પડે છે તારે તો મધરડા જેવો દેખાવ થઈ લાગે છે. કોઈ

વખતે જોતાં મને તો ખીલીકળી લાગી આવેછ. " સુસને કહ્યું.

" અરે હવે ઘણી નાણુક ના થાની તો. આવો સારો પગાર મળેછ ને કામ ત્યારે તો બાઈતું મોહકું રંગકતું છે.

" પણ હવે તો એ વાંદરી વીરખમ પોતાના પગનાં આંગળાંનાં આંતનથી મને કાપવા કહેછ. તે દાડે આંતન કાપતાં આંગળી કપાઈ ગઇ, ને કાંસ્યો ભરાય તેટલું લોહી ગીયું. પણ એને ધારે ખાધી નહીં. જરા અરધો એક કલાક લંગડાઈ પણ પછી તો છુટ પેટેડીને ફરવા ગઇ ને ઘાહ તો પોતાની મેળેજ રૂઝ આવી ગીયો."

જાફર આ વાત સાંભળીને હસી પડ્યો. " ત્યારે તો તું એજ રીત ચાલુ રાખ, અવારનવાર કાંસ્યો એ કાંસ્યાં લોહી ઓછુંજ કર, કે જરા લોહી ઓછું થયાથી મોહોડાં પરનો કાળાશ ને રતાશ ઓછો થઇ શીકાશ ચઢડશે ને પોતાની મેળે જોરી સપેટા જેવી થઇ જશે."

" પણ તુંને ખબર કે જાફર ? બાઈ તો હવે અંગ્રેજ મડમને મડમ નહીં મલે તો ફરંગનને નોકરી રાખવા માંગેછ ને મને કહાડી મુકવા કહેછ."

" અરરરર, ત્યારે તો હું ને તું છુટા પડશું. તે કેમ બનશે ? "

" પણ મળતાં ભેટતાં રહિશું. તું મને મળવા આવીયા કરજે. "

" પણ ઊભી રહે સુસન આએ શું ? એ કાંઠથી લાવી ? "

" શું છે ? શું કાંઠથી લાવી ? "

" આએ તારા ગળવામાં નવી સુનાની સાંકળી કાંઠથી આવી ? "

" તે ખુજવાતું શું કામ ? "

“ તારે તું મારી ઘણીઆણી નથી થવાની ?”

“ ઘણીઆણી થાઉં તારે મને તું પુછજે, તારે જવાબ દેવશ. ”

“ તારે અમનું જવાબ નહીં દે ?”

“ ને તું કોઈને કહી દે તારે ?”

“ નહીં કહું, મારા સમ. ”

“ તારે સાંભળ; પેલા સરદાર રતનજી કેરસાસપજી બોલા શેઠ છેની, તેવણનો પેલો ઉલ્લુ જેવો દીકરો પેસ્તન અહીં જ્યાર ત્યાર ધકેલા ખાયા કરેછ. શેઠ સાથે એને કંઈ ઘણોજ સંબંધ હોય તેવું લાગેછ. હવે શેઠના ઘરની બધી વાત એ મને ચલકશે પુછેય, ને હું એને જે વાત જાણેછ તેથી ઉલ્લીજ કહુંછ. એ બધી ખરીજ વાત માનીને ખુશી થાયછ ને એને આજે મને તેના બદલામાં બેટ આપી, હવે સમજ્યો ?”

પ્રકરણ ૧૬ મું.

—૫૫—

દીલસોજ દારત.

“ નાનાં, બારણાં પર આવીને તું ઉભીછ કે ? નાનાં ?”

“ હા, હુંજ આવીછ. ” નાનાં બારણામાં દાખલ થતાં બોલી; “ હું બહુજ ઈધીમે પગલે આવી કે તુંને કશી હરકત નહીં થાય, જરાથી પગનો મેં અવાજ કીધો નહીં તોળી તે કેમ સાંભળ્યું હોસે ?”

“ હું એવા હજારો અવાજ સાંભળુછ કે જે દેખતાં માનસો સાંભળી શકતાં નથી, હું તને જોઈ શકતી નથી અને તારાં પગલાંનો અવાજ એકબારગી હું નહીં સાંભળું તોળી

મને ખુદરતી રીતે માલમ પડેછ કે તું મારી નજદીક આવી'છ. ખુદાએ મારી આંખો લઈ લીધી'છ પણ તેના બદલામાં બીજી શક્તી આપી'છ. ખુદા હંમેશાં દયાળુ છે અને તે નીરાધારને વગર શક્તીએ છોડતો નથી, તે આપરી, ઉપર જે આકૃત વરસાવે'છ તેમાંથી દયાળુ હોય'છ પણ આપરી નારીપાસી વચ્ચે તે દયાની ખુબી આપને પીછાની શક્તિ નથી."

"દીનુ ! દીનુ !"

દીનુએ પોતાના હાથ લાંબા કીધા અને હવામાં હાથ ફેરવી નાળાંતું સુંદર ઘટમઘટ માથું લઈ છાતીએ દાખ્યું. નાળાં બોલી: "તું સારી પેઠે છે તે જોઈને ખુદાના સુકરાના કંઈ'છ તું હજી જોહોશીમાં લવતી ગઈ'છી હોશે એવી મને તો બીક હતી, ઓ દીનુ દીનુ, બાવાજીનાં મોહતથી હું આવરી બાવરી ને ઘેલી દીવાની જેવી બની ગઈ'છ."

"એમ નહીં કહીયે, નાળાં. ખુદા ઉપર ભરસો રાખતાં શીખ તેવણ તારા બાપ હતા ને શું મારા નહીં હતા ? તુને જેટલું લાગે'છ તેના કરતાં મને તો વધારે લાગવું જોઈયે એમ તું સમજી શકશે. મને ધણું લાગે'છ પણ દુખ ખમવાની મને ટેવ પડી'છ. તારું દુખ નવું છે તેથી તુને તે વધારે લાગવું હોસે. બ્યારે હું આંધળી થઈ ગઈ'છી તારે મને આના કરતાં અત્યંત વધારે લાગું'તું ને જીવ કહાડી નાંખવા નીકળી'તી. તે વખતે મારી આગળ કોઈ શક્તીવાળો, હીમતવાન, અને દીલાસો દેનારો મદદગાર હતો'જ નહીં; હું તો એબલી વાયે-બન હતી, મને કોઈ મદદ કરનાર નહીં હતું પણ ઉલટી મને મારા નાના દીકરાને મદદ કરવાની હતી, હું એબલી હતી પણ તારી પાસે તને સધારો આપનારાઓ છે; મને સહ ધીકરતાંતાં, તુને ચાહનારાઓ છે; મારો એકબી દોસ્ત નહીં હતો, તારા તો ખુદા રાખે ભરપુર દોસ્ત આસનારો

છે. માટે દીકરી નાનું આપરા બે વચે સરખામની કરને પછી દીક્કાસો ધર, ખુદાએ જે સ્થીતીમાં તુને મુકીછ તેને માટે તેનો આભાર માન."

"હા, એ વાત ખરી છે." દીનુનાં બોળામાં માથું મુકી હજારો આંસુ પાડતાં નાનું બોલી; "ખરી વાત છે; પણ આપરા બાવાજીની પહેડી તારાજ થઇ ગેઇછ. જેહાંજે પેહેડી દેકાવી રાખવાનું બહુ બી કીધું, આપરા બાવાજીનું નામ અને આખર જીવવાની બહુ બી કાશેર કીધી પણ કંઈ વળ્યું નહીં. આખરે બધું ઉંધું વળી ગીયું"

"ખેર, જેમ ખુદાની મરજી."

"અમો બેહ નીરાધાર થઇ ગીયાંછ. હવે અમારો કશો રસ્તો રેહયો નથી."

"નાનું, તું નહીં જનતી હોસે તેવો રસ્તો ખુદા દેખાડે. ધીરજ ધર."

થોડો વાર બંને ચુપ બેઠી અને બીજી વાતો કીધી, જે પછી નાનુંએ પુછ્યું:

"દીનુ, બાવાજીનું ખુન થયું હોય એવો મને પકો શક જાયછ—"

"ચુપ ! ચુપ ! બેહેન એ શું બોલેછ ?" તે આંધળી બેહેને પોતાની આંખળી ઉંચી કરી કહ્યું; "મુઝી રહી જ, કોઈ આવેછ. કોઈ બી પારકાં માનસની હાજરીમાં હું તારી બેહેન નથી પણ એક મુકલેસ ગંડીરાંડ છું. મારાં નામ ઉપર જે ચોરીનો બટો મુકાયલો છે તે વોવાઇ નહીં જાય ત્યાં સુધી હું કુંવરજી શરાફની દીકરી દીનુ તરીકે જાહેર થઇ શકું નહીં."

દીનુની સાહરવાર એક ઘરડી લાડુતણી કરતી હતી અને તેને નાનું તે માટે પૈસા આપતી હતી, તે ઘરડી પણ દીનુનાં જેવીજ મુકલેસ હતી પણ દીલસોજ હતી માટે તેના હસ્તકમાં

દીનુને મુકવાને નાખાં ડરની હતી નહીં, તે ધરડી આ વેળા આવી લાગી અને નાખાંએ કહ્યું: “આનાં ડેરાં, આગે ગામને ધરાયર તપાસજો હ.”

“મારી મા, કંઈ નહીં. ફક્ત રૂબે કરતી. ખીચારી ભાવા-રસની તું પારડી છોકરી આવી જતન લેયતે તારી પોતાની પર આવાં કુખને કદાની પરેશ તોળી એની ખયર અંતર રૂબેશ તો તુને ખુદાય તેનો બદલો આપશે રે મર.”

નાખાં વધુ સાંભળવાને કબી નહીં. તે પોતાની બેહેનને મળી બેંટી તથા બેદાંગીને પેટ પાસાંમાં દાખીને ત્યાંથી નીકળી અને પોતાને બંગલે જઈ પુગી. તેણીએ ધર જવા પછી કપડાં બદલ્યાં નેટલાં એક મોઢરે આવીને ખયર આપી કે, સરદાર રતનજી બોમા રોક નાખાંને મળવા આવ્યા હતા.

સરદાર રતનજીને કુંવરજી શગણનાં ચરણની ખયર આગળી રાતેજ પડી હતી. તેવાણ બદારગામ ગયલા હતા અને જેવા આવ્યા તેવીજ ખયર તેને મળી અને તરતજ તેવાણ નાખાં આગળ દોડી આવ્યા. નાખાં તેમને મળવાને નીચેનાં દીવાન-ખાનામાં ગમ્મ અને તે ધરડા, સાચા, દીલસોજ જરથોસ્તીએ પોતાના મરદુમ મીત્રની દોકરીને ગળે લગાડી. બંનેથી થોડો વખત તો એક બોલ પણ બોલાયો નહીં; નાખાં દયકાં ખાવા લાગી અને રતનજીની આંખમાંથી નરધાર આંસુ વહેવા માંડ્યાં.

જુરસાનો પેહેલો ઉમરો કેવો સખત હોય છે, એક મોટી આકૃત વરસવા પછી તરતજ એક ખરે દીલસોજ મહેરયાન દોસ્ત મદદે આવી પુજે છે ત્યારે દીક્રમાં કેરી લાગણી પેદા થાય છે તેવું વરણુત સેંદ્રેહા પાના ભરીનેથી આપ્યે તો તેનો ખરે ખ્યાલ આવવાનો નથી. એ તો ખ્યાલ તેને આવે કે જેની ઉપર વીટી હોય; જેને પોતે અનુભવ્યું હોય, જે આવા સંભોગો વચેથી ખરેખર પસાર થવા જેવી કમનસીબી ભોગવી મુક્યું હોય.

રતનજીએ નાજાને પોતાની પાસે બેસાડી અને સઘળી વાત પુછી.

“આપઘાત !” રતનજી લડકીને બોલ્યા; “મારો દોરત કુંવરજી આપઘાત કરે ! કદી અને નહીં. એના જેવો હીમતવાન બહાદુર અને ખરો યકીનદાર જરથોસ્તી એવું કામ કરે તો દુન્યામાં યકીનદારી રહી નથી એમ હું જાણીશ કહું.”

“મનેબી એવું નહીં લાગતું કાકાજી, પણ બીજાજી હીરા-દક્ષાલ એમ કહેતોતો.”

“ખરેખર એવું કામ કુંવરજી શરૂ કરે જેવો ખરો પારસી બચે તો કદી નહીં કરે પણ બીજાજી જેવા હીચકારા કુતલ્યાં-ઓતું એ કામ છે.”

રતનજી ખરાં દીલથી દાઝીને બોલતા હતા અને તેજ વખતે જાણુતા હતા કે મરનાર કુંવરજી શરૂ કરી પહેડી બંધ થવાથી તેમની પણ એક મોટી, લાખો રૂપિયાની રકમ દુખી ગઈ હતી. પણ તેમને તે રકમને માટે કશુંએ લાગતું હતું નહીં; તેમને તો મરનાર કુંવરજીનું લાગતું હતું, નાજાનું લાગતું હતું, જેહાંગજીને માટે તેમનું દીલ દુખાતું હતું.

“એ બીજાજી કહેતો તો કે ઘણો વખત થયો જાવાજીની પહેડી નખળી થઈ ગયતી જનાતીતી તેથી જાવાજીએ પોતાની આખર રાખવા આપઘાત કરીધો.”

“શરમની વાત છે ! આપઘાત કરવામાં આખર રહે કે જાય ! તે પહેડી નખળી થવાની વાત એણે કેમ જાણી ? કાંઈખી વાત બેહેસતી મારાથી છુપી રાખતાતા નહીં. એવું હોતે તો એવન પેહેલાં મને કહેતે ” રતનજી દીલમાં કચચાઈને બોલ્યા, “એ પાપી માનસેજ બધી ગડબડ મચાવીજ. એણેજ પેહેડી પર ધમાલ નખાવીજ ને પેહેડીને ને પહેડીના પુરાતમ નામનો નાશ કરીધોજ. એની મતલબ સું છે તે સમજતું નથી.

“કાકાજી, તમે કપડાં ઉતારો; જમીને જલો.” નાનું એ રતનજીને કહ્યું.

સરદાર રતનજી કપડાં ઉતારવા બીજા ઝોરડામાં ગયા તેટલાં જેઠાંબક્ષે બહારથી આવી લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૭મું.

એ ઉમેદવાર

“કેમ જેઠાં, શું ખજાર લાયો, ડીયર?” નાનુંએ તેને આવકાર દેઈ પુછ્યું.

“ખરાબ ખજાર છે, બધી ખરાબ ખજાર છે. આપરે પાપમાત્ર થઈ ગયાંજ. લાખો રૂપાનું દેવું રહ્યુંજ ને સીવકમાં પોંછ નથી.” જેઠાંબક્ષે ગમખાર અવાજે કહ્યું. “પેલા ભીખાજી હીરાદલાલનું આજે બહું કામ લાગેજ; તેણે જો આવી ગડબડ નહીં મચાવી હોય તો કોઈ બીજાનો તેમાં હાથ હોયજ નહીં. આપરીપરથી લોકોનો તદ્દનજ વીશ્વાસ ઉઠી ગીયોજ, કોઈ એકવાળા કે કોઈ વેપારી એક અરધીબી ધીરવાને સાફ ના પાડેજ.”

“આપણા નસીબ, શું કરશું! ધીરજ ધર, જેઠાં, ધીરજ ધર.” પોતાની કમનમીબ દુઃખી બહેન તરફથી ધડો શીખી આવેલી નાનુંએ પોતાના આશકને ધીરજ આપી.

“નાનું, તું સમજેજ કે? આ બનાવ બન્યોજ નથી આપણા સુખની વચ્ચે કેવો આડો પડાડ પડ્યોજ તેનું ભાન છે કે? એ બનાવ બન્યોજ તેનો અર્થ એ થાયજ કે તું અને હું પૈ વનાના નીરાધાર થઈ ગયાંજ. આ બંગલો વેચાઈ જશે પણ એના સર સામાન તારાં બેહેસ્તન માયજીએ પોતાની અંગત પુછમાંથી ખરીદ્યોનો. પણ—”

નાનન'એ તેને વધુ બોલતાં અટકાવ્યો.

“જેહાં, તું શું એમ ધારેછ કે જ્યારે સેંકડો માણસો પેહેડીના ભાગ્યાથી તવલેછ ત્યારે હું એક પૈળી મારી પાસે રાખસ? નહીં જેહાંજણ, એમ હું નથી કરવાની. પેહેડીના માંગનારાઓને હું જાણું આપી દેવસ, દોઢીયે દોઢીયું આપી દેવસ; ખાતરી રાખજો.”

“શાખાશ નાનન, અને તારા મરહુમ પીતા આખર અને ધન્યતનો જીવસો દેખાડતા હોય તેમ તું બોલેછ. હું ધારતોતોજ કે તું એવાજ ઠરાવપર આવશે ને જો કે આવા ઠરાવપર આવવાથી તારી છેલ્લી પૈ પણ ધસડાધ જાયછ તોખી મને તો ખુશહાલીજ લાગેછ. આ સધળો સરસામાન વેચતાં જે રકમ ઉપજશે તે માંગનારાઓની દરયાવ જેવી રકમમાં એકે ટીપાં સમાન થઇ પડશે; તોખી વાજખી ને વાજખી કામ થવુંજ જોઇએ. દુન્યાના માણસો નહીં તો ખેર પણ ખુદા ખુશી થાય તેવું કામ તો કરવુંજ જોઇએ.”

થોડાવાર તેઓ અકેકની પડોશમાં ચુપ બેસી રહ્યાં અને પછી જેહાંજણે સવાલ કર્યો; “એક ખીજી વાત મારે તને પુછ વીછ; પુછું ? ”

“ બેસાશક પુછ, જેહાં શું છે ? ”

જેહાંજણ ગળગળતા સાદે અચકાઇ અચકામને બોલ્યો: “ નાનન હું તો જાણે હવે તદનજ તારાજ થઇ ગયલો. એક માણસ છેડ. પેહેડીનો વહીવટ હવે મારા હાથમાંથી ગયો અને માંગનારાઓ તેને લીકવીડેશનમાં લઇ જશે એટલે મને મારી છાંછી નવેસરથી પાછી શરૂ કરવી પડશે. તેટલાં માટે મને હવે ખુણું માલમ પડેછ કે તું ને હું મારી ઘણીઆની બનાવી શકું નહીં; હવે હું તારે લાયકનો રહ્યો નથી. હું એક ગરીબ મુઠ્ઠલેસ માણસ છું, મારી પાસે જે રહેલું છે તે મારી છાંછીનો

નીભાવ કરવાને મહેનત કરવા માટે જવાની અને જોર, જરની આશા હવે હડી ગઇછ. માટે મારી ધણીઆણી બનવાનો જે કોશ તે મને આપ્યોછ તે હું મારી રાજપુત્રીથી તુને પાછો આપુંછ, તારા વગર રહેતાં મારું હમ્મડું જોકે ચીરાઈ જવાનું છુંદગી અકારી ઝેર જેવી થઇ પડવાની તોળી તારા વિના છુંદગી ગુજરવાની હું કોશેશ કરશ. અને—”

“જેહાં, તું શું આગે બધું ખરેખર બોલેછ કે ! ખરી ગંભીરતાથી બોલેછ કે ?”

“બેશક. ત્યારે શું હું તારું માનતું જોયા બોલુંછ ? જેવું બોલું તેવુંજ પામું; ખરાં હમ્મડંથી હું તો બોલુંછ, મારું જીગર જે મને ફરમાવેછ તેજ હું તારી આગળ કહી બાઉંછ.”

નાજાંએ પોતાના બંને હાથ જેહાંનાં ખભાંપર મેલ્યા અને પોતાની કાળી કાચલ જેવી રૂપાળી આંખો તેની આંખ સાથે મેળવી તે બોલી:

“હું તો એટલુંજ શીખીછ કે ધંધા વેપારની ચહાંડ ઉતરથી જીગરની લાગણીમાં ફેરફાર થવા પામતો નથી. જે તરખીયત મારા પીતાજીએ મને આપીછ, જે તાલીમ મારા મોતે-ખર મહાજમે મને શીખવી છે, અને જે કેળવણી મારાં મરહુમ માનવંત માતાજીએ મને આપીછ તે ઉપરથી હું તો એટલુંજ જાણી શકી છું કે લગનથી જેમ એક યાવ છે તેમ અદરાવાથી પણ ધણી ધણીઆણી અકેકના લાગ્યા થાય છે. અને બંનેના દુઃખ સુખમાં તેઓને ભાગ લેવાની ફરજ હોય છે, જેહાં તારું દુખ તે મારું છે; જેહાં, મારું સુખ તે તારું છે એમાં ફરક પાડવાની નથી.”

“ત્યારે નાજાં તું, મને—મને—”

“તુંને હું વળગી રહેવશ. છાંદગીની છેડા સુધી વળગી રહેવશ ને એ મારી નેક નેમમાં મારો ખુદા મને મદદ કરશે. પૈસા અને મોટા ઓધાપી જે જેહાંબક્ષ બન્યોછ તેને હું આહતી નથી પણ જે જેહાંબક્ષને ખુદાએ બનાવ્યોછ તેને હું તો આહુ છ.”

બંને એક બીજાને બેટી પડ્યાં અને તેઓ ઉપર આવી પડેલાં ગમ આફતનાં વાદળની હસ્તી આ ખરાં સુખ વચ્ચે ઘડીભર તેઓ ભૂલી જ ગયાં.

પણ જે વખતે આ એ જવાન માણસો ખરાં હુમ્મણની લાગણીથી વાતો ચલાવતાં હતાં ત્યારે તેમનેજ માટે એ મોટાં ખારીલાં હુમ્મણવાળાં માણસો કોઈ બીજે કોણે પોત પોતા વચે વાંત ચલાવતાં હતાં.

કરોડપતી પારસી રોક્યો ભીખાછ હીરાદલાલ અને તેનો ખુશામદ્યો પેસ્તનછ વાતે બેઠા હતા. આપણે આગળ વાંચી આવ્યા છીએ તે મુજબ પેસુ ઘાટઘટમમાં એખીયલ જેવો હતો અને રંગે ધણો શામલો હતો. કદે દીંગણો અને પટલોહતો અને દમામ ધણો મારવાની કોશેશ કરતો હતો. દરેક જાતના ખુરા લખમા તે પડેલો હતો અને તેટલા માટે તે નાણા ઉડાવતો હતો. તેનો લલો અને અશરાફ પીતા સરદાર રતનછ તેને ધીકકારતો હતો અને સરદારના ખેતાળનો તે વારસ થનાર હતો માટે દીકરામાં બહુજ દલગીર થતો, કારણ કે અસલનાં આ કુટુંબનો જે માન મરતબો આજસુધી નીભીયો હતો તે પેસુ નીલાવે તે માટે રતનછને શક હતો. પેસુની માતા ધન્યાછતે મનસે તો આખી દુન્યામાં સઉથી નમુનેદાર માણસ એકલો પેસુ હતો અને તેની ખુશસુરતી ધન્યાછતની નજરે એવી લાગતી હતી કે જાણે એને ચાંદમાંથી ચીરી કહાડયે હોય. તેને લોકો તેની પીઠ પાછળ પેસુ-પીગાલુને નામે

ઝોળખતાં હતાં. અને 'ખરેખર જોતાં તો તે નામને તે લાયકજ હોતો. ' ! !

"ઘણી સફાઈથી કામ થઈ ગીયું દોસ્ત પેસી." હીરાદલાલ રોક પોતાના પીછાત્યાને કહેતો હતો; "ટકોરાંનું ધ કામ" પાર પડી ગયું. બધી આખી પહેડી કરરર જુસ થઈ ગઈ, તોળી કોઈ બાણી શક્યું નથી કે એ બધાં કારસ્તાન તમારા આ સેવકનાં હોતાં. અરે, એવાંતો કય કંઈ કામ કરી નાંખ્યાંજ ને ભક્ષા ભલાને રખડાવી માર્યાંજ." પોતાની તારીફ પોતેજ લીખાજીએ કીધી અને છેલ્લાં પુછ્યું; "કેમ નહીં બોલ્યો દોસ્ત ?"

લીખાજી પુછે ને પેસુ જવાળ નહીં દે તો પછી થઈજ ચુક્યું. તે બોલ્યો: "હાજી, લીખાજી રોક, તમે તો ઉડતાં ચલ્યાં પકડ્યાં; તમે સમજ્યા નહિ." વાંચનાર અજળ થશે કે પેસુ છેલ્લાં "તમે સમજ્યા નહીં." એમ શા માટે બોલ્યો હશે પણ એ પીછાત્યાને હંમેશાં પોતાના બોલવાને 'છેડે એ વાક્ય' બોલવાની ટેવ પડેલી હતી, પોતે 'પેસુ સમજીનો ભાઈ' નહીં પણ પોતેજ પેસુ સમજી પડેલો એટલે તેનું 'બોલેલું' કોઈ ક્યાંથી સમજે ? અને ખરેખર તો તે કોઈવાર એવો ભમરડો ધુમાળી દેતો કે કોઈ સમજી શકેજ નહીં.

"પણ બચ્ચા પેસુ તેંબી એ કામમાં મને સારી મદદ આપી હો. આખાં નાણા બજારમાં ને દલાલ્યાઓ વચ્ચે શરાફતી પહેડી વીશે તેંબી કીકં યુમ ઉઘાર્યા કીધી. કોઈ જોખ-મતું કામ હોય ત્યારે તુંને હોલીતું નરીવલ આગળ કરવાજ મારા હાથમાં તું સાફ બોલ્યું, સપડાઈ ગીયુંજ. પણ તેમ તું કોઈ મફત કામ કરતો નથી; હું તુંને પૈસા આપુજ ને તેના બદલામાં તું મારી મંજુરી કરેજ; કેમ નહીં બોલ્યો ?"

પેસુ શું બોલે-તેનું કપાળ ? એ વાત તો ખરી હતી કે પેસુનો બાપ પેસુને દર મહીને સો રૂપ્યા ખાકીટ ખરચનાં બાપતો હતો, પણ તેના ઉડાઉ ખરચ અને બેહુદા લખને સમજે તે સો રૂપ્યા સો મીનીટમાં દરવાટલો થઈ જતા, જેથી તેને બીબાણ તરફથી મળતી રકમો બહુ ઉપયોગી થઈ પડતી. તે રકમ તે મેળવતો અને તેના બદલામાં હલકાં પાપી કામો કરવામાં બીબાણને તે મદદ આપતો હતો. કેટલાંક કામો બીબાણ તેની ગ્રાસે એવાં કરાવતો કે જો સપડાઈ જાય તો પેસુજીલાઈ સીધો બતમ્બેજ સધાવી આવે અને બીબાણ અલગોને અલગોજ રહી જાય. એ બધું પેસુ સમજતો હતો પણ પૈસાની લાલચને ખાતર જોખમ ખેડતો હતો.

બંગાલ-માઈન્સ વાળી કોલસાની ખાણ, પોતે લુખમરાની અણી ઉપર આવી લાગ્યો હતો તે વેળા બીબાણએ શોધી કહાડી હતી અને તે ખાણનો આજે તે ધણી થઈ ખેડો હતો. તે ખાણને તેણે ભાગીદારીમાં બદલી નાખી હતી અને તે કંપનીનું વડપણ બીબાણ ભોગવતો હતો તે ખાણની લાખો રૂપ્યાની આવક હતી અને તે ખાણેજ બીબાણની કરોડો રૂપ્યાની દોલતનો પાયો નાખી આપ્યો હતો. આ બંગાલ માઈન્સની વડી આશીસ મુખ્યમાં હતી અને તે આશીસના એક સુંદર એકાકી ઢાંચે સણુગારેલા ઓરડામાં આ બંને ચોટે ખુશ-હાલ શેઠ્યાઓ બેસીને ઉપડી ડાહી ડાહી અને પરોપકારની વાતો કરતા હતા.

“આ પેહેડી તો જાણે આખરે ઉંધી વાળી નાંખી અને તેનું બધું તરચાઝાટક કરી મેલ્યું” બીબાણ બોલ્યો; “ને હવે મારી જે મુળ મતલબ છે તે પાર પાડવાનું રહેતું છે.”

“હજી કાંઈ મુલ મતલબ છે ખરી કે ?” પેસુએ સવાલ પૂછ્યો.

“હા શરાફની નાજાને મેળવવાની મારી મુજ મતલબ છે.” ભીખાણએ જવાબ દીધો; “તેને હું મારી બધરી બનાવવા માંગુ છું, ને જોરે એ પેસુ, ગજવાં ભરી ભરીને લેવા માટે તારાં સુશીઆની કામો પાછળ લટકવું, હોય તો આ કામમાં મદદ કરજો.”

પેસુ, જેને બધાં લખણો વચે તમાકુ ચાવવાનો પણ હુતર સંપાદન કરી લીધો હતો તે તમાકુની ચમટી પોતાનાં ડાયામાં મુકવા જતો હતો પણ ભીખાણના છેલા બોલ સાંભળીને તે અચકી ગયો જે નાજાને તે પોતે પરણવાને તલપી રહેલો હતો તેની સાથે ભીખાણ પરણે અને વળી તે સાટું કરી આપવામાં તે પોતેજ મદદ આપે? દેખતી આંખમાં ચાતરી બોકવા દે! જોઈને કુવામાં પડે?

“પણ એ નાજાને પોતાનો શું વીચાર છે?” પેસુએ પુછ્યું; “એનો પોતાનો વીચારખી જાણવો જોઈએ—તમે સમજ્યા નહીં.”

“એનો વીચાર શું છે તે જાણવાની અહીં કોણને દરકાર છે? બસ એની સાથે પરણવાનો મારો વીચાર છે. એટલે ત્યાં બધાંને છોડો આવ્યો.”

“તોખી તે જાણવું તો જોઈએ—તમે સમજ્યા નહીં.”

“હું બંધું સમજું છું; તું કાંય સમજ્યા નહીં—સમજ્યા નહીં કરીને છવ પટકેછ? હું સમજું છું તેથીજ હું આ હાલતે પુજો છું ને સમજ્યા નહીંમાંજ તું એમ અવતયાં બાધને રમટ-વધ મરેછ. હવે તો પેલા શેરનો ભાવ ધટાડી નાંખવાની યુક્તી રચવાથી છે. મેં તુંને કહ્યું છું તેમ કરાંચી જ ને તાંહના તાર માસ્તરને મેં શીખવ્યું છું તેમ તારનો સંદેશો અહીં મોકલવાને જણાવ.”

“જોટો સંદેશો કેની?”

“ ત્યારે ખરને કાંઈ આગ લગારેજ. મોટાં થાય તારેજ આપરી તીજેરી બરાય કની ? તે માણસને માંગે તેટલી લાંચ આપ. સો રૂપામાં કપ્પુલ નહીં કરે તો હજાર આપજો ને હજારે ના પાડે તો પાંચ હજાર આપજો. એ સંદેશો આવશે કે શેરના ભાવ ઘટી જશે ને હું સપાટામાં બધા ખરીદી લેવશ કે પછી—”

તે ઉડીને ઉભો થયો, બીજું કશું બોલ્યો નહીં અને ઓરડામાંથી ચાલતો થયો. આપણો પેસુજીભાઈ પણ ઉડ્યો. તેને જે કામ બળવવાનું હતું તે ખરેખર બેખમનું હતું અને ગરદન જવાનો સોદો હતો પણ એક તરફથી પૈસાની તેને લાલચ હતી અને બીજી તરફથી સંગ સમાન લાગણી પીનાનાં જીગરની તેને મદદ હતી.

એક તરફથી ગરીબીમાં ધસડાઇ ગયલા જેહાંબક્ષને વળગી રહેવાને, તેના સુખ દુખમાં હંમેશની ભાગ્યણ થઇ રહેવાને નાજાં વચન આપતી હતી; તે વચનના સુખનો સાંભળી જેહાંબક્ષ પોતાના સારાં નસીબને દુવા દેતો હતો તેજ વખતે તંવગરીમાં તર થઇ રહેલો અને દોલતના દર ઉપર ખેઠેલો બીખાજી તેજ નાજાંને હાથ કરવાની ગોઠવણ રચતો હતો. નાજાં અને જેહાંબક્ષ પોતાનો માર્ગ મોકલો સમજતાં હતા ત્યારે તેમના રસ્તામાં મુશકેલીના કાંટાઓ પાંડરવાને બીખાજી મોકલો હતો.”

હવે જેમશું કે કાલુની પ્રતેહ થાય છે ? દોશુ આ લડતમાં હાર ખાઇ નહાસી જાય છે ?

બીખાજી અને પેસુ પીછાટ્યું છુટા પડ્યા અને બીખાજી પોતાની મોટી બે ઘોડાની ગાડીમાં બેસી પોતાને બગલે હંકારી ગયો જ્યારે તેજ સાજો કરાંચી ઉપડી જવાની ગોઠવણ કરવાને પેસુ પીછાટ્યું પણ પોતાને ઘરે રવાના થયો.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

—:૦:—

છુખખ નીશાળીયો.

ભીખાજી હીરાદલાલ પોતાને ધરે જઈ પુગ્યો અને જોય છે તો દીવાનખાનામાંજ સુંદર ધરાની ગાલીયાની ઉપર તેની બેઠેન વીરગાઇ વાંદરી પલાંથો મારીને બેઠેલી અને તોપના ગોળા જેવા મોટા દળસા મારીને ધાનસાખ બેબરતી હતી વળી પાસે એક મોવરાંની બાટલી અને દીવા કરવાનું તમલર પથ્થુ પડેલાં હતાં.

“અરે એ તું શું કરેછ રે?” ભીખાજી તો આ દેખાવ જોઈને હેમતાઈજ ગયો.

“લોજી બાઈંછ. ખીજું શું કરે?”

“પથ્થુ જમીનપર બેસીને?”

“તો શું થયું? પૈસાવારા થયા તેથી ફરાગતે જમે ખાય નહીં કે? મુઠ ટેબલ ખુરસીપર બેસીને જમતાં તો અધુરી ભુખે ઉઠુંછ. ગતના છરી કાંટા સાથે પછારા મારવા ગઇ તો કાંટો હોથમાં ભોક્ક ગીયો ને છરીએ આંગળાનું ગાયતું નીકળી ગયું. બલા જાતે રે એવાં ખાવા પીવાને.”

“ને આએ બાટલીમાં શું છે?”

“મોવર છે. મને તો ગા મોવરાં વગર ખીજો દારૂ ભાવેજ નહીં. મુઝા વેલાતવાલા પપેટાનો બરાનડીન બનાવેછ ને પાણી નાખીને પીજીયે તારે જાતે કોરાનું પાણી પીધું હોય તેવો લાગે. આએ મળેતો જોઈને ચહરે ને મગજમાં—”

“અરે તું મુઠ સુધરીની મરતી. તારે નામે તે કેમ રહું? હું મોટે ઘેર ઘુસવાંના પછાડા મારુંછ ને તું મોવરાં પીને

ફરેકાર ગાહેકાવેછ કે?" બીખાજી બોલ્યો: "તું કચરાનો કીડો છે ને કાંઈ દહાડે—"

"આલો દવે લાંબી વાત ના કરો. આવો, બે યુદ્ધ બાઈ લેવો. જીવોની મેં મારે હાથે કેવું તીખું તમતમતું ધાનમાઠ બનાવ્યુંછ-કાંદાની કચુંબર સાથે ખાસો તો યાદ કર્યો કરશો. હું મારા ભડ્યારખાનામાં—"

"ચુપ, મુગી મર; આગ લગાર તારાં ભડ્યારખાનાને. ના કેહુંછ કે એ વાત ના કર, તોખી બોલી મરેછ. નહીં જાનતું હોસે તેનેખી જનાવી મરસે કે તું એક વખત ભડ્યારન હતી." બીખાજીએ બેહેનને ક્ષીખામણુ દીધી.

બીખાજી તો પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગયો અને ગળાં સુધી આવ્યું ત્યાં સુધી મોટાં બાઈ વીરગાંજીએ જોલસ્યું અને પછી બે હાથનો ટેકો લઈ જોમ તેમ ઉભી થઈ અને કચુંબરના દબુઆથી મોહોડું સમાર્યું.

સાંજનાં વીરગાંજી શેઠાણી ઓશકી થયાં મોટે ઘેરનાં બાઈ સાહેબ તેહમીના ઝરદાર મળવા આવવાના હતાં એટલે તેહમીનાને છઠ્ઠ ફરી નાંખવા માટે તેણીએ ભપકો કીધો હતો, પણ ભપકો કરવામાંખી તેણી પોતાની જાત ઉપરજ ગઈ હતી અને બધું ગોંડત્ર કરી મેલ્યું હતું, ટાટટ ટટરખંધ પોલકો કાઢ દહાડે પહેરેલો નહીં ને આજે પહેર્યો તે બધી અકર વકર થતી હતી અને મોહોડું અને ગરદન પાઉડરનો લેપરો હોવા છતાં કાકાસપર આવેલા લાલ રંગને જાહેર કરતાં હતાં અને પાડા જેવી કમર પતલી કરવાને સુચને પોતાનાં જવાન જોરથી એવી તો કકરાવીને બાંધી હતી કે વીરગાંજી મહા મુશકેલીથી દમ લેતી હતી. વાળા, બાંગડી, સાંકળાં, વધપુલ સહિ હાથની કોણીથી કાંડી સુધી ઝવેરીની દુકાનની માફક એવી ભરી દીધી હતી કે મારવાણુના ચુડાનો મામલો જણાતો હતો અને તેજ

મુજબ પોતાની ગરીબ ગરદન ઉપર પણ ગધેડાંને લાધે તેવી સાંકળી, માળા, હાર વગેરે ધાતી દીધાં હતાં. કાન તો બેજ હતા પણ સાધારણ સ્ત્રીના બારકાન થાય તેટલો તેનો ચીરતાર સારાં નસીબે હતો જેથી કાનના કોકલથી કાનની લાલીના છેક નીચલા છેડા સુધી દમ બાંધીને વીંધણા પાડ્યાં હતાં અને તેમાં જે હાથમાં આવ્યું તે ખોસી મેલ્યું હતું. જેથી કાન ઉપરથી બુલાઈને બધું ઢગલે થઇ ચક્રકમાં એવું ગુંચવાઇ ગયું હતું કે ચક્ષુની આંતરડાં ભેદ લેવાં.

તાલકાં પરથી બાલ ખરી ગયા હતા જેથી સુસને સફાઈથી આસપાસના બાલે તે ખોરકો ભાગ ઢાંકવાની કોશિષ કરી હતી. લાલ ચટક જેવો પોલકો અને તેને બહુ રંગની ખેંદે હતી તથા લીલી કંજર જેવી સાડી પેહેડી ડોકરી તો રંગલી બની ગઇ. પણ પુત્રના હુકમથી પગતો ખારસા બે કુટના હતા અને તે પર ઉંચી હીલનાં, (બાપજનમમાં પેહેલીજ વાર) 'પુટ પેહેડ્યાં હતાં જેથી એમથી તેમ અને તેમથી, એમ ઘડી ઘડી તે ઢલી પડતી અને પંચોતેર વખત પગ ફેરવાઈ જવા છતાં તે ઘુંટીમાંથી મોરચાઈ નહીં ગયો એ મોટી અજાયબી હતી.

મોટે ઘરનાં બાઈ સાહેબ ચાર વાગે મળવા આવવાના હતાં પણ વીરબાઈજીએ બે વાગેથી ઠોકો કરી મેલ્યો હતો, જેથી જો કલાક કલાકતાં તેને એવી તો અકર વકર થઇ કે ધણી વાર મન થઇ આવ્યું કે બધું પીખી ચુ'થીને તકાડી નાંખે અને ઢીલાં કપડાં પહેરી ફરફર કરતો પવન બાઈ ગરમ તપી આવેલું અંગ ઠંડુ કરે.

સાદા પોશાકમાં સુંદર સુસન તેની ખીદમતમાંજ હાજર હતી અને પેલી સણગારેલી વાંદરી કરતાં તેણીનો દેખાવ વધારે મનહરણુ લાગતો હતો. બાઈનો ઠોકો જોઇ તે મનમાં હસતી

હતી અને તતનખાર ચઢને બે કલાક સુધી બેસી રહેતાં બાઈને ને અકર વકર થતી હતી તેથી તેણીને રમુજ મળતી હતી.

આખરે ડોળા તણાવી તણાવીને તથા ઠરાવેલા વખતથી અરધો કલાક મોડું કરીને બાઈ સાહેબ આવી લાગી અને મોડું ચવાથી તથા ટાઇટ કપડાં અને તંગ બુટ પહેરેલાં રાખવાથી બધી સીકરાઈ જવાને સળખે ખાટો મીઠાજ ચમ્ર ગયેલો હોવાથી વીરબાઈનું તો પાકી આવ્યું હતું પણ જેમ તેમ તેણીએ મોહડું હસતું કીધું અને ભમરડો ધુમાવી દીધો કે,

“આવો બાઈ સાહેબ, તમારી હું બે કલાક થયા વાટ જોયા કરું છું ને કપડાં બદલીને બેસી રહેતી. આવોજી, બેસોની આંખે મખબલની ખુરસીપર, એ મખબલની છ રૂપે ચારતી છે જો. અમે તો બધુંજ મોઢું વાપરીયેજ.” આંખે અંધારો ઘડો છલકાઈ ગયો અને બાઈ સાહેબ મનમાં સમજીને અખાડા કરી ગઈ.

• બાઈ સાહેબનાં અંગમાં વીરબાઈના જેવાં કીંમતી ધરેણાં કે પોપાક હતો નહીં, છતાં તેણીએ ટેસ્ટથી શલુગાર સંજોલો હતો. અને તેણી પોતાના ખુશ્નુરત ચેહરા અને ગુલાબી ઘટમદાર મુખજથી શોભી રહેલી હતી.

અરસ પરસ ખંખર અંતર પુછવા પડી વીરબાઈ બોલી:—

“મરેરે મારાથી તો જરે તારે કાંઈ આડું તીડું બોતખ જાયજ ને એ જીભરાયો ભાઈ મને જસ લખીજ ખાયજ. એ તો માંય મને સીખનાં સીખતાં આવરસે. કહેવત છેતી કે જાત તેવી ભાત ને કામર તેવા. દીખાં.”

“કાંઈ નહીં, તમે હજવે હજવે સીખસો.” તેહમીના ઝરદાર બોલી.

“અરે પણ મોટાં બાઈજી, સીખું તે કેટલું—”

“તમે મને મોટાં બાઇ ના કહો. એ તો બીજાં માણસોને નોકર આકર કહે. તમારે તો મને તેહમીનાને નામેજ બોલાવવી. હવે એ યાદ રાખજો.”

“વારૂં મરૂં, વારૂં, જી આપું. પણ એમ કહેવા ‘જતીતી કે સીખું’ તે કેટલું ને યાદ તે કેટલું રાખું. લાઇ મોટો ભેંસ પીયાનો લાયાજ તે મને સીખવવા મડમ આવેજ. પણ મુઆં આંગળાજ આસતાં નથી. એ તો જે આપુને આવરે તે આપરે કરી સકચે. લેવોની મને જીમલા સમારવાના હોય તો સોનાં ડોકાં પુછરાં એક ઘડીમાં કહાડી આપું; કાંદા ટોપલી બરીને કાપી આપું; પણ મુઓ પીયાનો એવો છે કે એમ આંગળું મારૂં તો તેમ રહી જાય, ને તેમ માર તારે અહીં વાંધો પડે. મુવું પીયાનાપર ખેસવાનુંથી એવું કે તે દારે તો ચીભરાની કાની જીખજી ગેઈ ને કમર બેવડી થઈ ગેઈ. પણ એ તો માય ઠંડીમાં દર વખત સુઠ ને મેથીપાક બનાવીને ખાયા કરીયે કની તે ઘોમીનાં કપડાંની માફક આપુને જીખે તેથી લાગે નહીં.”

“તમે એવું માંડું માંડું ના બોલો. મોટે ખાંચરેનાં અછ-રાઓ વચે એમ બોલાય તો હલકુ લાગે. જોવો આજથી હું તમને શીખવવા માંડુછ. બરાબર ધ્યાન રાખજો.”

તહેમીનાએ હવે વીરજાઇ વાંદરીને પાઠ બાણાવા માંડયા પણ તેણીને શીખવવાનું કેવું જીવતોડ કામ હતું તેનો અનુભવ આ બુબખ નીશાલ્યાને તાલીમ આપનાર ફેશનેબલ મેહે-તાજીને પેહેલાજ અરધા કલાકમાં મળી ગયો.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

“મેં અવાજ સાંભળ્યો ?”

“નાનું, મહરી દીકરી ! મારી ગરીબ દીકરી ?”

બહેશતી કુંવરજીનો દીલસોજ દોસ્ત સરદાર રતનજી બોલતો હતો. કુંવરજીનું આહરમ વીટી ગયું હતું અને તેમનું છેલ્લું વસયતનામું પણ વંચાઈ ગયું હતું. રતનજી દીવાનખાનામાં એખલો પડ્યો હતો અને તે આમ તેમ ઉશ્કેરાયલી હાલતમાં ફેરા ખાતો હતો. કુંવરજીએ પોતાના વસયતનામા મારફતે ગરીબ નાવારસ થઈ પડેલી નાનને સરદાર રતનજીના હસ્તકમાં સોંપી હતી. અને રતનજી તેણીને પોતાના સરદાર મહેલમાં લઈ જવાનો હવે વીચાર કરતો હતો. કારણ કે નાનના પીતાનો બંગલો તો હવે માંગનારાઓના હાથમાં ગયો હતો.

રતનજી થોડાવાર આ પ્રમાણે વીચારમાં ફર્યા કરીયો અને પછી નાન આગળ ગયો. નાન અને જોહાંબક્ષ એખલાંજ હતો. દોસ્ત આશનાવોએ હવે રૂબરૂ લીધી હતી, કારણ કે તેઓએ હવે ત્યાં રહેવાની કશી અગત અથવા લાલચ દીધી હતી નહીં.

“નાનું, દીકરી નાન, મારે તને એક સલાહ પુછવો છે.” રતનજીએ નાનનો હાથ પ્યારથી પોતાના હાથમાં લઈને પુછ્યું; “તારા બાવા કરો તારે માટે કાગળ મુકી ગયા નથી ?”

“નહીં, કરો નહીં” નાનએ ધીરજથી શાંતપણે જવાબ દીધો; “પેહડીના નાશ અને તેજણનાં મરણનો ભેદ તો છુપોજ રહેયોછ. મને સમજ પડતી નથી.”

“જેર, જે બની તે બની, હવે દીકરી મારી, તું મારી સાથે ચાલ. મારી ધણીઆની ધનબાંધજી થોડા વખતમાં આવી પુગશે, ને તે તારી સલાખ બેશે.”

ધનબાઈજી પાયદસ્ત કહાડી તે વારે આવી હતી, પણ બોલોતે નાણુક દેહની હતી એવું તે ધારતી હતી માટે જમીન પર બેસતાં તેની કમરમાં ટચક રખેને ભરાઈ આવે એવી ખીંટીકથી પાછી ધરે જતી રહી હતી અને હવે નાખતે તેમને ધરે રહેવાની હતી એવું જાણતાં તેણી નાખતે લેવાને પાછી આવી હતી. આ ગોઠવણથી ધનબાઈજીનો મીઝળ જરા ચક્રાસી ગયો હતો. કારણ કે તેણીને પારકી જોહર ખેંચી લેવાનો કંટાળો હતો તેમાં ગરીબ અને મુશ્કેલ માણસો તો તેનાં દીયકાંમાં આવતાં હતાં નહીં.

ધનબાઈજી ઘોડે ચઢેડીનેજ આવી પુગી અને આવતાંનાં વારમાં બોલી:

“લે, ચાલો, નાખ, તમારો સામન તંબ્યાર હોય તો ગાડીમાં બેસી જાઓ.”

“હમણાંજ, રાત પડી !” નાખજો પુછ્યું.

“તો શું થયું ! રાતના કહેતી હોશે !” ધનબાઈજીએ દીયકું ચઢાવીને અભયખીનું ડોળ બાંધીને પુછ્યું; “રાતના આવવા નહીં ગમતું હોય તો કાલે સહવારે નીકળજો. એ તમારા સુધારાને આગ લાગે તે એ નવાં બેલુ કાનક ?”

“કાંય ધનબાઈ, એમાં વરી સુધારાએ શું નબોદવાયું ?” રતનજીએ પુછ્યું.

“તારે કોણે ? મરણ થાય પછી દીકરી કે બાઈરી કે બહેન દીસના બદાર નીકળે બી કે ? રાતના ગાડી ધાંકી ધપોરીને બહાર નીકળવાનું ને તેની નીકળ્યા વગર નહીંજ આલે તારેજ એમ મરેને તેમ બધાં બહાર દોડ દોડી કરે તો પછી મુઝેલાંતું માન શું રહે ? મુઝેલાંની ભોંય છોડીને રખડવાનું શું બધું.”

“જરે તુંજ એમ કહેજ કે મુએલાંની ભોંય છોડીને જવું નહીં, તારે તો નાનંએ અહીં રહેવુંજ નેમ્યે.” રતનજીએ તકરાર લીધી.

“અરે હા, રહેવું તો નેમ્યે, પણ પછી ખીજનનોખી વીચાર કરવાનો કની ! ખરચ ખુટનખી થાય કની ? નોકર આકર—”

“એ તો બધાને રમ્મ આપીજ. નાનંની મરજી છે તારે તો દશમું વીતાંજ આવશે, તું નકામી ખટરાટ ના કર.” રતનજીએ ચુકાદો આપ્યો.

“ભલે, તારે મને શું કરવા ધકેલા ખાવા તેરાવી હોશે ?”

“ચાલ, દીકરી નાનં એમ જાણ્યેજ.” રતનજી જોલ્યો; “હું દરરોજ આવ્યા કરશ. જોઈતું કરવું મંગાવજે, સરમાતી ના જો, મારા સમ.”

“નહીં રે જી, સરમાય સાનું !”

“ખીજનું કાંઈ કેહેવુંજ ?”

“હા, એક વાત કહેવીજ. નાનં જોક્ષી, આ વખતે ધનબાપજી અશમે અહકાવીને ભોંતપર તાંગેલાં પીકચરો જોવામાં મશગુલ થયેલાં હતાં, જેથી નાનંને રતનજી સાથે ખાનગી વાત કરવાની સારી ટક મળી ગઈ.

“એક સવાલ પુછવા માગુજ, જે કદાચ તમને ઘણો વીચીવ લાગશે. પણ મને પુછવાનું મન થયા કરેજ. તમે શું ધારોજ, ખરાં અંતકરણથી તમે શું માનોજ, મારી બેહેન દીનુએજ તમારા પેલા દાગીના ચોરયાતા ?”

આ સવાલથી રતનજી ચોંક્યો—અજાબ થયો.

“એ સવાલ પુછવાનું શું કારણ, નાનં ?”

“એ સવાલ તમને પુછવાનું મને લાંબો વખત થયો મન થયા કરવું તું.”

“મારી પ્યારી દીકરી મને, જણાવતાં દલગીરી ઉપજે છે કે તારી બેહેનેજ તે કામ કીધું તું એમ માનવા સાંમે કશો પણ શક મને ઉપજતો નથી. બીજા કોઇ ઉપર તે શક લઇ જવાય તેમ પણ નથી પણ તે જુની ‘લુલાઇ ગયલી વાત પાછી તાજી કરવામાં માલ શું તારી બેહેન તો બીચારી કેઠે ગુમ થઇ ગઇછ; પોતાની રાજપુત્રીથી પોતાનાં કુટુંબને તે તજી મૂકી. એજ તેવું પગલું તેની ઉપર શક લઇ જવાને શું પરતું નથી? આપણે ઉમેદ રાખશું કે તે પ્રમાણીક અને સુખી જીવંતી ભોગવતી હશે.”

થોડો વખત પછી સરદાર અને મીસીસ રતનજી રવાના થયાં અને જોહાંબક્ષ અને નાજાં એખલાં રહ્યાં જોહાંબક્ષ બોલ્યો.

“નાજાં, તે તારા બાવાજીનાં સઘળાં કાગળ્યાં તપાસી જોયાં?”

“હા, મેં ને સરદાર રતનજીએ બધાં તપાસી જોયાં.”

“તારે મારા ભાઈ તહેમુરસે તારા બાવાજીપર લખેલો કાગળ શું નહીં મળ્યો?”

“નહીં કેથે મળ્યો નહીં.”

“તારા બાવાજીએ મને કત્યું તું કે મારા બાપ તહેમુરસનો કાગળ તેવણને મળ્યો તો ને તેમાં બહુ જાણવાજોગ બાબતનો ખુલાસો લખેલો હતો.”

આ પ્રમાણે નેઓ વાત કરતાં હતાં તેટલાં દીવાનખાનાની બારી ઉપર બહારથી કોઇ ટકોરા મારતું હોય એમ સંજાવાયું, તે દીવાનખાનું ભોંય તળે આવેલું હતું અને બાગમાં કોઇ ઉભેલું માણસ બંધ બારીના કાચ પર ટકોરા મારતું હોય તેમ લાગતું હતું.

“એ કોણ? એ ટકોરા કોણ મારેછ?” જોહાંબક્ષે તે તરફ જોઈને પુછ્યું.

“ચુપ, જેહાં ચુપ ! એ તો મારી બેહેન દીનુ હોએ ! મેં એને દેહી રાખ્યું છે કે હું આ વખતે દરરોજ આ દીવાન-ખાનામાં બેસું છું માટે મને કોઈ વાર જરૂરને કામે મળવું હોય તો આજીને બારી પર ટકેરા મારવા.”

તેઓ ખોળે તરતજ બહાર ગયાં. બાગમાં આંધળી દીનું તંતોસતી તંતોસતી આગળ વધતી હતી પણ તેણીએ તેમનાં પગલાં સાંભળ્યાં અને ઉભી રહી ગઈ.

“દીનું, રાત પડી કાંઈ આવી ? શું છે ? કહેની તો ?”

“તારી સાથે ખીજાં દોણુ છે નાજા ? મને બે માણસનાં પગલાં સંભરાયાં છે.” દીનું બોલી; “તારી સાથે કોઈ ખીજું છે કે ? પેહેલાં મને તું તે કહે.”

“હા, એ તો જોઈપણ છે. એનાં દેખતાં તું ખુશાસાથી બોલજે, એ બધું જાણે છે. પણ તું એટલી ધુન્ને છે કાંઈ ? આવની, ધરમાં આવની.”

“નહીં, નહીં. હું તો તુંને માત્ર કહેવા આવી છું.”

“શું ?”

“પેલો મુંબઈમાં જ છે.”

પેલો ? પેલો કોણ ?”

“મારો ધણી શાપુરજી મીસતરી; તે મુંબઈમાં જ છે.”

“તે કેમ જાન્યું ?”

“મેં એનો સાદ આજે સાંભર્યો એક ધર આગળથી હું મારા જોહાંગીરની પાંખડી પકડીને પસાર થતીતી તેટલાં મેં તેનો અવાજ સાંભળ્યો. તે પોતાના થોડાવાળા સાથે મોટે મોટે વાત કરતોતો. તેજ દપ, તેજ અવાજ, તેજ બોલવાની રીત. તે અવાજ સાંભળી હું અટકી ગઈ, બોલવા ગઈ. પણ જ્યાં જ રહ્યો ગઈ. આગળ વધવા ગઈ પણ પગ અટકી ગયોને તેટલાં

વખતમાં તો તેની ગાડી પસાર થઇ ગઇ. તે શાપુરજી હતા એમ હું કસમ ખાધને કહેવસ !”

પ્રકરણ ૨૦ મું.

ઘરેણાનો ખરો ચોર.

શેર બજારમાં ઘનરાત મચી રહેલો હતો અને સઘળાં વતમાન પત્રો શેરના અને સરકારી કાગળયાંઓના ઉતરી ગયલા લાવ ઉપર વીવેચન કરતાં હતાં.

ભીખાજી હીરાદલાલ અને તેનું પુછડું પેસું પીછાત્યું સામ સામા ખુશદાલ એહેરે બેસીને સોડા બ્રાંડી પીતા હતા અને ખુશ લેહરમાં વાત ચલાવતા હતા.

“ બહુ સારી ગોઠવણ થઇ ગઇ હો, બચ્ચા પેસું.” ભીખાજી બોલ્યો; તે’ આવી હુશીયારી તારા બાપ જનમમાં આજેજ દેખાડી હોસે. પણ તે’ રમરીખી ઠીક મુકવીછ. દસ હજાર રૂપ્યા તું આજે કામને વરે ઓકાવી ગીયોછ, હં.”

“ તે કરાચીવાળો માણસ બસ હજી લેઇ બેઠો તારે શું કરે ? વરી તમે કહેશે કે મારું કામ નહીં કરી આયો. હજાર થી હું વધ્યો ને તે એક લાખ પરથી ઘટ્યો. પછી દશ હજારે હા-હો કરતાં ને મારકુટે પડ્યું.” પેસુએ જવાબ દીધો; “પણ એમાં તમને લાભ તો લાખો રૂપ્યાનો છે, તે લુલી કેમ જાઓછ ? તમે સમજ્યા નહીં.”

“ લુલી જાઉં ? હું લુલી જાઉં ?” ભીખાજી હસી પડીને બોલ્યો; “ જો તે હું લુલી ગીયો હોતો તો અત્યારે તારો મારીને હું ચુંડ રોટલો કરી મેળતે. અરે બચ્ચા દાદરપરથી ગળાવી મેળી મળે પડતે કે મારાં ઘરમાંથી રૂપાંના મુકની

લાકડી ચોરી ગીયો. એ તો મને લાભ છે એટલે દશ હજારની ખીસાત નથી. કાંઈ દહાડે સુજમા રાજા ખોલીને મતરવા આવતો ના, નહીં તો લેવડી થશે."

પેસું તો ચુપજ બેસી રહ્યો.

"વારું હવે એ વાત માંડી વાર." ભીખાજીએ પાંડી સોડાનો એક જખરો ગોટ ગટારીને કહ્યું, "તું પેલી શરાફતી નાનું આગળ જઈ આવ્યો કે મારું કામ કરી આવ્યો કે ?"

"નહીં. હું હજી જઈ નથી આવ્યો. તેનો બાપ અમનાજ મરી ગીયોજ નેટલાં લગનતું વસતારું કેમ લઈ જઈ ? કાંઈ મને ગધેડો કેહીને ધપો મારીને ઘેરમાંથી બહાર કહાડે તારે તોખી મને એ તમારું કામ કરવા મમતું નથી. મારું પોતાતું મન એની સાથે પરણી જવાનું થાય છે તારે હું કેમ તમારા પ્યાર ની જઈને વાત કરું ? તમે સમજ્યા નહીં."

"તુંને એ કામ કરવાને મમેજ કે નથી મમતું તે મારે બાણવું નથી. તુંને નહીં મમતું હોસે તોખી તુંને તે કરવું તો પરવાતુંજ. સમજ્યો કે ?" ભીખાજીએ તુચ્છકારથી તોછડાઈથી કહ્યું; "હું સમજ્યો નહીં એમ તું ધારતો હશે, પણ બચ્ચા તું સમજવવા આવશે તારેજ હું સમજવાનો નથી. તુંને તો હું બજારમાં વેચીને ચણા ખાધ આવું."

પેસું આ ધડાકો સાંભળીને ફીકો પડી ગયો અને પાંડીથી અહડેફો રતાશ ઉડી ગયો. તેટલાં એક નોકરે આવીને ખજર આપી કે, "સરદાર રતનજી કેરસારપજી બોગા શેઠ મળવાને આવ્યા છે."

ભીખાજી તરતજ ઉઠ્યો અને સરદાર રતનજીને માન આપ્યે રૂથી આવકાર દીધો અને બેસાડ્યો. પેસુંખી બેસીજ રહ્યો, નેથી ભીખાજીએ તેને કહ્યું.

“ જરા તમારા બાવાજી સાથે ખાનગી વાત કરવીજી.”

પેસુ ઉડીને ઝોરડાંની બહાર ગયો અને તેના જવા પછી બીજાજી બોલ્યો:

“ સરદાર રતનજી, તમોએ મહેરબાની કરીને અહીં તથા લીધી. તેથી બહુજ આભાર થયોજી. કાંઈ તમારી પાસે સરકારી ઓગર્યા હોય તો તે વેચી નાંખવાનો હુમલા ધણો સારો લાગ છે: તમોએ વર્તમાનપત્રો તો વાંચ્યાં હોસે.”

“ હાજી; પણ હમણા કોઈ ખરીદનાર મળતો નથી. ”

“ તે હું મેળવી આપું. જે હોય તે મારી આંશીસમાં લાવજો.”

“ બેશક, આજેજ લઈ આવસ. એ સલાહ માટે હું તમારો ધણો આભારી થયો.” સરદાર રતનજી બોલ્યો. તેને શી ખબર કે તેનું નખોદ વાળવા બેઠેલા આ બીજાજી હીરા-દલાલના કામમાં તેનો પોતાનોજ દીકરો મદદ કરતો હતો ?

“ હવે તમો સાહેબને મારે એક બીજી વાત કહેવી છે ‘સરદાર સાહેબ, ને તે વાત નાણાં સંબંધી વાતના કરતાં વધારે અગતની ને ગંભીર પ્રકારની છે.”

“ એવી તે શું વાત છે, મીં બીજાજી ?” સરદારે પુછ્યું.

બીજાજી પોતાની જગાએથી ઉઠ્યો અને પોતાની લખવાની ટેબલની પડોશમાં મુકેલી તીજેરી આગળ જઈ તેમાંથી એક આમડાનો કોઈલો બહાર કહાડ્યો. તે કોઈલો ટેબલ પર મેલી તે માહેલી જણસો બહાર કહાડી, જે જોતાંજ સરદાર રતનજી ચોંક્યો, અજાણ્ય થયો, પુતલાં માફક અવાજક બનીજ ગયો.

તેમાં કેટલાક અતી ધણા કીમતી દાગીના હતા.

“ આ દાગીના તમે ઝોરખોજ કે, સરદાર સાહેબ ?”

“હા, એ હું” ઓરખુંછ. એ મારા દાગીના છે, જે વરસોની વાત ઉપર મારા સરદાર મહેલમાંથી ચોરાઈ ગીયાતા. આનો અર્થ શો? એ તમારી પાસે ક્યાંથી આયા? શું કુંવરજીની દીકરી-દીતુ’ થરાઈ એ તમને આપ્યા-તમને તેણે વેચ્યા?” સરદાર રતનજી ખુરસીપરથી ઉઠીને ઉભો થયો અને ઉશ્કેરાયેલી લાગણીથી પુછવા લાગ્યો.

“તમે જરી ખેસસો ને ધીરજથી સાંભળશો તો હું આ બધી વાતનો ખુલાસો તમારી આગળ કરસ. આ ધરેણાં દીતુએ ચોર્યાં હતાં એવો દીતુ ઉપર શક છે એમ મેં હમના સુધી જાન્યું હતું નહીં. તમે અમના બોલ્યા ત્યારે મેં તે તો જાણ્યું. ખરેખર તો આ ચોરી સાથે શુભ થયેલી દીતુને કશુંપી લાગતું વળગતું નથી. એનો ચોર કોઈ ખીન્નેજ છે, સરદાર રતનજી શેઠ.”

“ક્યાં છે?”

“આ ઘરમાં છે.”

“કોણ?”

“તમારો દીકરો અને સર સાહેબના ખેતાળ તથા સરદાર મહેલનો વારસ.”

“નહીં હોય! એ વાત તદ્દન ખોટી છે, જુદી છે.”

“ખોટી વાત નથી સાહેબ, એ ખરીજ વાત છે. તમે આયા તેની દશ મીનીટ અગાઉ મેં એ વાત તેના કાનમાં હરજીથી કહી ને તે ઉજળો પુની જેવો થઈ ગીયો; એ તોહમત તે ના પાડી શકેજ નહીં, તેનાથી ના પડ્યું નહીં.”

“તેણે તે ના પાડ્યું નથી તેથી તે અપરાધી છે એમ દરતું નથી.”

“તમે જરાજર કહો છો સાહેબ, પણ હું તમારી આગળ જયારે ખુલાસોજ કરવા બેઠોછ તારે જરાજર શાહજોડોથીજ

કરવા માંગુ છ. જે વરસ થયાં આ બાબતનો પટો મેળવવાની હું કોશિસ કરું છ. તમે કદાચ પુછશો કે એ બાબતનો પટો મેળવવાની મને એટલી બધી તે શું અગત પડી ? હું જવાબ દેખશ કે તે મારું કામ છે, તે મારી જાનગી વાત છે. ‘જ્યારે આ ઘરેણાં ચોરાઈ ગયાં ત્યારે તમારો દીકરો કરજમાં હુબી ગયેલો હતો અને એક મારવાડીએ તેને જાહુજ મોટી રકમ ધીરેલી હતી. તમારા ઘરેણાં ક્યાં દતાં તે તમારો દીકરો પેસુ જાણતો હતો અને તેણે તે ચોર્યાં અને પેલા મારવાડીનું કરજ ભરી દીધું. ઘરેણાં છુટાં પડી ગયાં અને એક હાથથી બીજે હાથ વેચાઈ ગયાં, પણ મેં પૈસાના ભેરે અને મારા આડત્તાઓના જળથી તે સઘળાં પાછાં મેળવ્યાં. તે મેં મેળવ્યાં અને આજે વરસો પછી તમારી નજર આગળ તે રજૂ કરે છું.’”

“મારા દીકરાએજ તે ચોર્યાં અને વેચ્યાં તેની સાબેતી બરાબર મળતી નથી.”

“હાજી, એટલાંથી મળતી નથી. તે મારવાડીનું હું તમને શરનામું આપું છ, તમે ખબર કહાડો. આ ઘરેણાંની જે અસલ કીમત છે તેના ચોઠે ભાગે તમારા દીકરાએ તે વેચી નાંખ્યાં હતાં. તે ઘરેણાં તેને વેચનાર કોણ હતો તે વાત તે મારવાડી હમણાં સુધી જાણતો હતો નહીં. પણ મેં તેની ચુપકાદી ખરીદી લીધી છે અને હવે સરદાર સાહેબ મારી ચુપકાદી તમને ખરીદી લેવી પડશે.” બીજાજી બોલ્યો અને બીજાજીનું ખર્ચ રૂ. ૩૫, ખરી મકસદ, નીચ નેમ હવેજ રતનજી સરદાર આગળ ખુલ્લી ગઈ.

“તમારી કીમત શું છે ?” રતનજીએ ધુનતે અવાજે પુછ્યું.

“તમે મારા મીત્ર બનો અને દુન્યાને દેખાડો કે તમે મારા દોસ્ત છો. એ બહુ નહાની કીમત છે અને એ કીમતે હું તમારા વડવાનું અને ખાનદાનનું પુરાતમ નામ વગોવવા દેવશ નહીં, લોકોને આ વાત જણાવી તમને બેગલત પુગાડશ નહીં.”

“તે મારવાડીનું મને સરનામું” અ.પો. જો આ વાત ખરી નીકળશે તો તમારી કીમત હું આપીશ એમ મારા બાપના બોલથી કબુલ થાઉં છું.

તેજ દીવસે સાંજે સરદાર રતનજીએ નાનાંને પુછ્યું:

“નાનું, તારી બેહેન દીનું હમણા ક્યાં છે તે તું જાણે છે?”

“નહીં કાકાજી, મને કશી ખબર નથી.

નાનું જુહું બોલી; પોતાની મરજી વીરધ જુહું બોલી; જાંઘીમાં પેહેલીજ વાર એવી રીતે તે જુહું બોલી. તે સાચું બોલી દેતે, ખરો ખુલાસો કરી દેતે તો કેટલો લાલ તેની બેહેનને થતે તેની તેને શી ખબર? વીધાતાની ગણતરી કાંઈ જુદીજ હતી તો પછી નાનું જેવી એક સ્ત્રીનું તેની આગળ શું આવે!

પ્રકરણ ૨૧ મું.

એ તેડાંની કીમત.

મોટાં ઘરનાં બાઈ સાહેબ તહેમીના પોતાના સુંદર રમકડાં જેવા બંગલાના બહુજ બપકા ભરેલા અને ઉંચા તેસ્તથી સનગારેલા દીવાનખાનામાં બેઠી હતી અને એક પત્ર વાંચવામાં તેણી બહુજ ધ્યાનથી મશગુલ થયેલી હતી. તે પત્ર કાંઈ લાંબો હતો નહીં, પણ માત્ર બે ચાર લીટીનો લખાવલો હતો

છતાં તેમાં તેનું ધ્યાન રોકાયું હતું. તે પત્ર નીચે મુજબ હતો:—

“મોટાં બાપ સાહેબ—આ ચાતુ અઠવાડ્યાના અરસામાં મારે મારે રૂપ્યા એક હજાર મોઢલવાની જોડવણ કરીશો તો ભારે આભાર થશે. જે તેવી જોડવણ તમો નહીં કરી શકશો તો કેવું પરીણામ નીપજશે તે તો તમો જાણતાજ હશે.

લા. લાડુમલ.”

આ દુકા પત્ર હતો અને તેની નીચે દુકા સહી હતી. તોપણ મોટાં બાપ સમજી ગયાં હતાં કે તે ક્યાંથી આવ્યો હતો અને શું મકસદ ધરાવતો હતો. તેણીને ખુબસુરત ચેહરો કાંઈક લાલ બન્યો હતો; તે પત્રથી તેણીને ગુસ્સો ઉપજ્યો હતો.

તેણીએ તે પત્ર પોતાના નહાના નાણુક હાથમાં કચડી ભચડી નાંખ્યો અને તેજ વખતે નોકરે આવીને ખચર આપી કે, “શેઠ બીખાણ હીરાદલાલ મળવા આવ્યા છે.”

બીખાણને તેડી લાવવા નોકરને મોકલી તેણીએ પેલી ચીઠ્ઠી ફાડીને રેજ રેજ કરી નાંખી અને બીખાણને આવકાર દેવાને ઉભી થઈ. બીખાણ પોતાનાં ખીચડા જેવા બદન સાથે હાથીના ધપકારા સહીત દાખલ થયો, જે તેનાં પગલાંના દરેક ધપકારાથી હાંડી જીમરો ખણખણાટ કરી તેની હાજરી સાંમે પ્રોટેસ્ટ કરતાં હોય તેમ અવાજ કહાડવા લાગ્યાં.

શરૂઆતના તાજામ તવાજ અથવા ખેર આશીયત પુછવાની લાયકાત દેખાડ્યા વના બીખાણ ધપ કરતો એક ખુરસી પર અફાધને બેસી ગયો અને બોલ્યો:

“મારી બેહેનને તમે આજે મળી આવ્યાં કે બાપ સાહેબ? ઘણો આભાર થયો. હું તમારી આજળ ખાસ ખચર મેળવવા આવ્યો છું તે સલામતનું પરીણામ શું આવ્યું?”

“મને તમારાં બેહેન, હું ધારતીતી તેના કરતાંજી વધારે બોયડ જણાયછ. કંઈ સાન સજુક મળે નહીં. બધું ગામડયા જેવું ને હલકા માણસ બોલે તેવું બકબક કરેછ. શીખવુંછ તેપર ‘ધ્યાન અપતી નથી, ને પોતાના ભડ્યારખાનાને ને ભડ્યારખાનાનેજ કુલ્યા કરેછ. મોટે ઘરના બધરાંઓ વચ્ચે હું એને લઈ જઈ ને તાંડ એ ફજેતી કરી મુકે તો? ક્યે જમવા બેસે ને કાંટો બોંટી તાલવું ચીરી નાંખે તો? મરે રે કંઈ સુજબી નહીં પડવું.”

“તે તમુને સુજ પાડવું પડશે. કાંઈજી કરીને તમે એને શીખવો. મેં તે કામ કરવાને વરે તમુને સારી રકમ આપીછ તે બુક્કી ના જતાં.” બીખાછ બોલ્યો.

આ તાણાથી તહેમીનાને ચટકો તો લાગ્યો. પશુ અખાડ કરીને બોલી: “એને તૈયાર કરતાં લાંબો વખત લાગશે. આસપાસના સડિના હાથ દાખવા પડશે. મેં કેટલાંક મોટે ઘરનાં બધરાંઓ સાથે ગોઠવણ કીધીછ. લોકને સોના રૂપાંની ભેટ સોગાદ મોકલવું તો તે લોક તમારી બેહેનને મળવા આવશે.”

“એ બધી વાત એક તરફ રાખો. મને તમે ગધેડો બનાવશે તો તે હું કાંઈ સાંખવાનો નથી. વાહડયાને ઘરની પારટીમાં એનેજી તેડું થાય એવી સંભાળ રાખજો ને દાવરને બંગલે ખાણું છે ત્યાંજી એને બોલાવજો. સમજ્યાં?”

“તમે કાંઈ ઘેલા બેલા થયાછ?” તહેમીના અજબ થઈ બોલી; “એ બે ઘેર તો પારસીઓમાં સર્વથી મોટે ખાંચરેતા ઘરમાંના ગણાયછ. તાંક એકદમ કેમ લઈ જવાય?”

“કેમ લઈ જવાય કે કેમ નહીં લઈ જવાય તે કાંઈ હું સમજતો નથી. તમુને એ બધી ગોઠવણ કરવીજ પડશે; તે ગોઠવણ કરવાની તમને ફરજ પડશે.”

“ ત્યારે શું તમે મને તમારું હથયાર બનાવવા માગો છ કે ? ”

ભીખાણ ખડખડ હસી પડ્યો. તે બોલ્યો:

“ બાઈ સાહેબ, જે તમારી મેં સઘળા વાત જનીછ, તે જાણુવા પછી તમને મારાં હથયાર નહીં જમાઈં તો શું કરું ! લેવો પૈસા લેવો ; ખીજા જેટલા જોઈએ તેટલા પૈસા લેવો. તે આપવાને મારી ના નથી. મારા કરોડો રૂપ્યા છે તેનું એક દહાડાનું બ્યાજ ધણું તો ખરચાશે. અં.માં શું મોટી ખીસાત ? પણ મારું કામ તમને કરવું પડશે.”

“ ખરેખર, એ કામને માટે પૈસાની તો જરૂર છે. વાહડયા ને દાવરને ધરે પૈસાના જોરથીજ દાખલ થવાય. કારખાસીઓના હાથ દાખ્યે તારે તે લોક પોતાનાં બાઈ આગળ તમારી બહેનની અને તમારી તારીફ કરે. તે તારીફ થતી હોય તારેજ ધણી કીમત ભેટ જઈ પુગે તારે અસર થાય, ને તેજ વખતે કાંઈ ખીજો પરાણો તરીકે અજાણો થઈને હાજર થયો હોય અને તમારું બાંકુ કુકે તારે કામ બંધ બેસે. એ બંધાને માટે પૈસા તો જોઈયે.”

“ હું તમને પાંચ હજાર રૂપ્યા આપવા તૈયાર છઉં.” ભીખાણ બોલ્યો; “ એ બે ઘેરનાં તેડાં મારી બેહેનને વરે આવે તો મારે તમને પાંચ હજાર રૂપ્યા આપવા; કેમ, કપ્પુલ ? ”

પાંચ હજાર રૂપ્યાનું નામ સાંભળતાંજ તેહમીનાની આંખ ચમકવા લાગી અને જાણે એક સંકડામણમાંથી તોણીનો છુટકો થયો હોય તેમ તેણીએ એક હાથ ખેંચી.

“ હડી હજાર પેહેલાં આપો કે હું કામ ચલાવતી થાઉં.” તેહમીના બોલી.

“ હીક છે. આજે સાંજે હું તમારી પર રૂપ્યા મોકલી આપસ. હવે રજા લેઉં છ.”

ભીખાણ રજા લાઇને ગયો અને મોટાંબાઈ પોતાની ખુરસી પર વીચાર કરતી બેસીજ રહી.

• પ્રકરણ ૨૨ મું.

ભીખાણનું વમાસણ.

શરાફનો મોટો મેહેલ સમાન બંગલો વેચાઈ ગયો અને તે માહેલા સરસામાનનું પણ લીલાંઠિ થઈ ગયું. પોતાની મરહુમ માતાની એક માનીની ખુરસી અને એક નહાની ટેબલ ખરીદી લેવાની નાજાંની બહુજ મરજી હતી અને તે ખરીદવાને નાજાંના વાલી અને મુરબ્બી સરદાર રતનજીએ તેણીને કબુલાત આપી હતી. સરદાર રતનજીને હમણા નાણા સંબંધી મોટા ફટકાઓ લાગ્યા હતા; શરાફની પહેડીના કુબવાથી તેના લાખો રૂપ્યા ગયા હતા અને કરાંચીથી કોઈ તાર માસ્તરની લુલથી એક ખોટા આવેલા તારના સંદેશાને સખએ તેને બીજી બહુજ ખોટા ખમવી પડી હતી. નાણાની તેને બીડ હતી માટે સધળું ફરનીચર ખરીદી લેવાનો તેનો ધણો વીચાર અને મરજી હતી. છતાં તે તેમ કરી શક્યો નહીં અને નાજાંનું જે જાણસો ઉપર દીલ લાગ્યું હતું તેજ ખરીદી લાવવાને તેણે ઠરાવ કર્યો હતો.

લીલાંઠિ પુરૂં થઈ ગયું અને નાજાં આગળ રતનજી આવ્યો. રતનજીના ચેહેરાપરથીજ નાજાંએ જોઈ લીધું કે તે પોતાની મક્કસદમાં ફાવ્યો હતો નહીં.

“મારી દીકરી, તે ટેબલ ને ખુરસી હું ખરીદી શક્યો નથી. બેઠના મેં સો સો રૂપ્યા કીધા પણ પેલો ભીખાણ હીરા દલાલ વધ્યો ને મેં સો કીધા કે તેણે એકદમ બીજા સો વધારી દીધા. તેણે તે ખરીદી લીધીજ, દલગીર છેલ્લું દીકરી, કે બસોથી

વધવાની મારી હમણા શું જાસ નથી. બીજાજીએ તે ખરીદવામાં કાંઈ મતલબ રાખી હોય એવું મને તો લાગેછ. વીસ-પચીસ રૂપાના માલની એણે બસો રૂપા કીંમત કાંઈ આપી હોશે?”

“બીજાજી લઈ ગીયો!” નાનું બોલી; “અલગતાં કંઈ મફત સરજ લઈ ગીયો હોસે. તે આગે ચીજ લઈ ગીયો એમ જાણી મને દલગીરી લાગેછ. આખી દુન્યામાં કોઈ બીજું તે ખરીદી જતે તો મને એટલો જરાપો નહીં થતે કાકાજી.”

નાનુંનો બોલ સાંભળી સરદાર રતનજી ગમગીન બની ગયો. તે બોલ્યો; “મારી વહાલી નાનું, તુને એટલો જરાપો થશે એમ જો હું જાણતે તો વધારે વધતે ને એ તેના હાથમાં નહીં જવા દેતે. ખુદા શાહેદ છે, જો મારી શું જાસ હતે તો દરેક જણુસ હુંજ ખરીદી લેતે ને કોઈ બીજાના હાથમાં જવાજ નહીં દેતે. પણ નાચાર છેઉ.”

“કાકાજી, કાકાજી,” નાનું તેને ગળે વળગી પડીને બોલી; “હું ઘણી એબલપેટી છેઉં. માફ કરો મારાથી બોલાઈ ગીયું. મારે એવો વીચારખી નહીં કરવો હતો.”

ખુદાગૌરવ રતનજીએ નાનુંને પેટમાં ચાંપી અને પોતાની આંખો તેણે નુકી. ને ઓરડાની બહાર ગયો અને થોડીજ પળે ઓરડાનો આખો દરવાજો રોડાઈ જાય તેવાં લારી બદન નો બીજાજી ગારણામાં આવી ઉભો.

“કેમ, નાનુંબાપ શું કરોછ?” પોતે કેવીકેટલે મેળવી આગ્યો હોય તેવો દેખાવ કરી તથા તેવીજ હપનો અવાજ કહાડીને તે પુછવા લાગ્યો; “તમે સાંભળ્યું કે! મેં સધલું ફરનીયર ખરીદી લીધુંછ. તમે મારી સાથે પરણીને મારા ઘેરમાં રહેવા આવો તારે તમારું પોતાલું માતીતું ફરનીયરજ તમે વાપરો એવી મતલબે તે સામન ઉપર મેં હજારો

રૂખ્યાની ધુળધાની કરી નાંખીછ. હવે અત્રે આપણે એખત્રાં છેલ્લે તારે વીચાર ચલાવ્યે, બોલો લગન ક્યારે કરશો ? પેલા પૈસા વનાના બીખારી પોર્ચાનેજ હવે તમે વળગી રહેવા જેવી મુરખાઈ તો નહીં કરવા માંગતાં હોવો. ને સરદાર રતનજીને માથે પડીને તેમનાં ઘરમાંજ ખીચરો ખાવાનું તમુને ગમતું તો નહીં હોસે. વળી એને ખીચારાએ મોટી ખોટ ખમીછ તે વખતે———”

“તે ખોટ તેવણે કાણુથી ખમી ! તમારી સલાહથીજ કની ?”

તે કરોડપતી પારસીએ પોતાનાં ખલાં ચહાવ્યાં. તે બોલ્યો.

“હું તે કાંઈ પેસી નીકળ્યોતો કે એ તારનો સંદેશો તે ભુલ છે ? મેં તો એને અગાઉથી સારી સલાહ આપી. પણ જો તમુને રતનજીની એટલી બધી દયા લાગતીજ હોય તો તેને મદદ કરવાનો તમારે માટે ખુલ્લો માંગ પડેલો છે.”

“મદદ કરવાનો મારગ ! તે શું ?” નાબાંએ ઉલટમાં આવીને પુછ્યું.

“તું મારી ધનીઆણી થા, ને પછી જેને ગમે તેને બોલા બરીને પૈસા આપી દે. રાજની રાણીઓ કરતાં વધુ દોર હમામની તું રાણી બન. નાજાં, જરા વીચાર કર; હું જે આહું તો આજે મુંબઈનાં સર્વથી તવંગર અને મોઆદાર કુટુંબની છોકરીને પરણી આઉં. પણ મને તારી તરફ અતી ખેંચાણુ થાયછ. તારી આંખ, હોઠ, કાન, કપાસ, બાલ——”

“મીઠા બીખાજી, તમારી આવી વાત હું કદીખી સાંભળી શકું નહીં. એક બાતું તરફ સભ્યતા અને મર્યાદા બાળવતાં તમુને નહીં આવડતી હોય તો એટલુંખી યદ રાખો કે હમણા હું ગમમાં ગીરફતાર થયલી છેઉં; મારા બાવાજીને ગુજરયાને

મહીનોબી થયો નથી." તેણીએ ગુસ્સામાં બીબાજી તરફ પીક ફેરવી પણ તેજ વખતે તેણીની નજર બારણા તરફ ગઈ, જ્યાં જેહાંબક્ષ તરતનોજ દાખલ થતો હતો. તેણીએ જેહાંબક્ષને દીઠો અને ખુશાળી સાથે બોલી:

"ઓ જેહાં, તું આવ્યો કે ? કાંઈ ઉર્જો ?"

નાજનાં ચેહેરા ઉપર થયેલો ફેરફાર બીબાજીએ દીઠો, તેણે બીજવાતમાં પોતાનો હોઠ કરડ્યો અને આ વાતચીતની વચ્ચે આવવા માટે જેહાંબક્ષને તેણે શ્રાપ દીધા. તે ઓરડાને છેક છેડે બારી આગળ જઈ ઉભો, કે જ્યાં તે આ બે આશક માથુક વચ્ચે થતી વાતચીત તે સાંભળી શક્યો નહીં પણ જેહાંબક્ષના ચેહેરા તરફ તે એક ટગરે ટીકતોજ રહ્યો.

"ખારી હવે જવાનો વખત થયો." જેહાંબક્ષ બોલ્યો; "સરદારનાં ધનબાઈજી ગાડીમાં બેસીને તારી વાટેવાટ બેઘછ ને બધાં ચીરડાઈ જાયછ."

"પણ આજે મારા બાવાનો બંગલો છોડીને મને જવા ગમતું નથી, જેહાં."

"તોબી શું કરશે ? જ્યાં વના કાંઈ છુટકો છે ? આલ આવ મારી સાથે." જેહાંબક્ષ બોલ્યો; "ને તુને હું એક ખુશ બખર ફેડુછ. મને એક બેંકમાં નોકરી મળીછ. જો કે તે નાના પ્રગારની નોકરી છે પણ વધવાનો સંભવ છે."

તેઓ બંને એકબીની પાંખડી પકડીને વાત કરતાં ઓરડાની બહાર ગયાં અને બીબાજી તો ત્યાંજ તેમની પાછળ વાટ જોતો ઉભોજ રહ્યો. તે આખરે બેઘડ્યો.

"એના લઈ તહેમુરસને એ તદનજ મળતો આવતો નથી. એ બે વચ્ચે ચેહેરામાં, દેખાવમાં, રીતભાતમાં એટલો બધો ફરક કેમ હોશે ?"

પ્રકરણ ૨૩ મું.

• પેસુની સમજાવત.

આપણે આ કથાનાં પહેલાં પ્રકરણમાં વાંચી આવ્યા છીએ. કુળજી સરદાર રતનજી કરસારપણ બેંગાલેનો મેહેલ જેવો. સુંદર બંગલો વાંદરા ખાતે આવેલો હતો જેને સરદાર કનુ નામ આપામાં આવેલું હતું. આ બંગલા ઉપરાંત બીજી નહાની બંગલી મુંબઈના કોલાઓ તરફ પણ વેલી હતી અને તેમાં હાલમાં સરદાર પોતાના કુટુંબ સાથે નાજાં સાથે આવી વસ્યો હતો. તે બંગલાના દીવાનનામાં નાજાં બેઠેલી હતી તેટલાં ત્યાં સરદારનો દીકરો અને સ પેસુ પીછાત્યું આવી લાગ્યો, નાજાં એખલીજ હતી તે સરદાર પોતાના ખાનગી ઓરડામાં રોકાયેલો હતો, જ્યારે વખાણી ચશ્મો ચહડાવીને કસતુર્યા મુરગની વાત વાંચતી તાના ઓરડામાં બેઠી હતી. કસતુર્યા મુરગની વાર્તામાં ધન્યાધને કાંઈ એવો રસ જણાયો કે વારંવાર તે વાંચી વાંચીને મોહોડે મેલી હતી અને લોકોને તે વાંચવાની ભલામણ પણ કરતી હતી અને જ્યાં ત્યાં તે મુરગ શું કહેતો હતો તે પોતે જી સંભળાવતી હતી.

“ઓહો, હું કેવો નસીબવારો કે તમે મને એખલાંજ બોલી ગયાં નાજાંજી.” પેસુ નાજાંને બેધ નકટાપથી બોલ્યો અને ખુરસી ખેંચી તેની પાસે બેઠો. “ખુદાએ તમારી તરફથી મહેરબાની કરીધી? બસ સારી દુન્યાની ખુશસુરતી ડોહવી મહેલને તમારી ઉપરજ રેડી દીધીજી.”

“વરી એ વાત તમને કાણે કહી?” નાજાંએ પુછ્યું.

“કહેલું તું કાણ? મારા મોહડાં પર આંખ નથી કે? ને વરી ભીખાણખી એમજ કહેછ.”

“તારે દોષએ કહ્યું ખરું કની? હુ’ખી એમજ અજાણ થતીતી કે કોઈના કલ્લા વગર તે સમજવાની તમુને કાંઈથી સમજ આવી ગેછ.” નાજાં બોલી. પણ તે બોલવાનો અર્થ બોહડ મુરખ પેસુ સમજી શક્યો નહીં.

“અરે ભીખાણ તો તમારે વરે મારે આગળ ધણું ધણું કહેતોતો.” ભીખાણની શીફારસ કરવાનો આ ઠીક લાગ મળી ગયલો ધારી પેસુએ વાત ચલાવી; “તે કહે છે કે હું, એટલે ભીખાણ, તમુને એટલો ચાહું છ, એટલે તે ચાહે છે કે મારી અરધી દોલત, એટલે ભીખાણની અરધી દોલત, હું આપી દઉં, એટલે તે આપી દે.”

પેસુની આ બોલી સાંભળી નાજુ હસી પડી. તેણીએ કહ્યું.

“પેસ્તનજી, તમે ધણી જટાથી બોલોછ. તમે શીખ્યા હોતે તો બેરીસ્ટર થતે જો. ચાલો વાઈ કંઈ નહીં, જોઈલું છે તેટલુંજ ગતીમત.”

“અરે પણ મારી વાત તમે સાંભળોની. એમ ખીજી વાત કરોછ તારે હું મારી વાતનું પુછરું લુલી જાઉંછ” પેસુએ કહ્યું, “ભીખાણ સાથે તમે કાંય નહીં પરણનાં? ભીખાણને શું છે? મજાનો ખાસો, ડાહ્યો ડોહરો, એશકો ને પૈસાવારો પારસી છે! એને શું છે?”

“કાંઈજ નથી, મેં કાંઈ કહ્યું કે એને કુતરાએ કરડ્યોછ?” નાજાં બોલી.

“અરે એને કુતરો શું કરડતોતો એ કુતરાને ઉઘટો બાચકું ભરે તેવો પાવન છે, સમજ્યાં?” પોતાના મુર અને મુરખખીની વખાણ પેસુએ કરવા માંડી; “મારું જો નાદાનતું કહ્યું માતો તો કહી દેવો. એમાં તમુને લાલ છે.”

“ને તમુનેશી લાભજ હોસે.” નાનંએ કહ્યું, અને પેસુના ચેહરાપર ટીકીને જોયું.

“નહીં રે મને સાનો લાભ, મને તો ઉલટો ગેરફાયદો છે. તમે સમજ્યા નહીં.”

“નહીં, હું નહીં સમજી. તમુને શું ગેરલાભ તે મારી સમજમાં ઉતર્યું નહીં.”

“એટલે હું એમ કહેઉં છ કે તમે એની સાથે પરણો તો, તમે સમજ્યાં નહીં-એ તમારી સાથે લગન કરે-ને તમે એની બધરી બનો-તારે જો તમારો વર થાય ને હું એને-તમે સમજ્યાં નહીં.” પેસુએ બધું ગોઝલ કરી મેલ્યું.

“બેશક, પેસુજી, હું સમજી નહીં. તમે એ શું બકોજ, તે કાંઈ સમજ પડતી નથી.

વાત એમ છે કે હું તમારી સાથે પરણવા માંડું છું, તે છતાં મને ભીખાજીની લલામણુ તમારી આગળ કરવી પડેજ, તારે તે ગેરફાયદો કેની ? તમે સમજ્યાં નહીં.”

“ નહીં, નહીં; હવે તો હું બરાબર સમજી.” નાનં પાછી હસી પડીને બોલી.

“ કાલે સાંજ મુઘી તમારા હાથમાં વીચાર કરવાને પુરતો વખત છે. તેટલાં વીચાર કરી મેળજો. કાલે ભીખજી આપરે ઘેર જમવા આવવાનો છે, ને તે વખતે તમે અસેમસે કહી દેજો, કે તમે એની સાથે પરણવાને રાજી છેઓ. તમે સમજ્યાં નહીં ? ”

“ કાલે એ અહીં જમવા આવવાનો છે ? ” નાનંનું હસવું ઉડી ગયું અને તે ટીકી થઇ ગઇ. “તમારા બાવાજીએ તો ઘણી વખત મને કહેલું કે એને ઘેરમાં ધાલવાને એવણુ રાજી નથી.”

“ અરે ખુદાય ખુદાય કરો બાપ, એવા દોષતવાળાને કોઈ દુકારોથી કહે કે ? બાવાજીને ધરાબર સમજ નહીં હતી તેથી એવું બોલતાતા, પણ હવે સમજ આવીછ.”

“ તે સમજ તમેજ આપી હોસે ? ” નાજાંએ ફરીને એશારો કર્યો.

“ અરે બાવાજી મારી પાસેથીજ સમજ લેતા હોતે તો પછી દુખજ શાનું હતું ? એવણ તો પોતાની મેરે સમજવાછ કે કોન જાણ કેટલી સમજ મેળવી આયાછ. કાંઈ સમજ પડતી નથી; તમે સમજ્યાં નહીં.” પેસુએ ખુલાસો કર્યો.

“ પેસુજી, તમારી આંખે સમજ—સમજથી તો માફ લેજીવું ચરી આયું જો.” નાજાં હવે કંતાળીને બોલી; “ લે ચાલો, મને હજી તો કપરાં જોડવાનાં છે.”

નાજાં ઉઠી ગઈ અને પેસુ મનમાં તો એમજ સમજ્યો કે બીબાજીની ભલામણ તેણે બહુજ અસરકારક રીતે નાજાં આગળ કીધી હતી.

ખીજે દહાડે સહવારે જોડાંબક્ષ મેહેતાને ટપાલ મારફતે એક કાગળ મળ્યો. તેને એક બેંકમાં નવી નોકરી મળી હતી માટે તે ઉલટમાં આવ્યો હતો અને પોતાની કારકીરદી નવેસરથી શરૂ કરવાનો તેને ઉમંગ હતો. પોતાની હુણવારી, અંચ, લાઈ, જ્ઞાન અને પ્રમાણીકપણા ઉપર તેને વીશ્વાસ હતો. માટે નવી નોકરીમાં ઉતાવળે ખીલી નીકળવાની તેની ખાતરી હતી. તે છેલ્લા ફટકાથી બહુ કચડાઈ ગયો હતો તો પણ ખુદા ઉપર ભરસો રાખતાં તે શીખ્યો હતો. માટે બની ગયલા બનાવ ઉપર બળાપો નહીં કરતાં હવે પછીના વખતને માટે તૈયારી કરવાને તેણે હીમતથી કમર કસી હતી અને તકદીર સામે લડત ચલાવવા માંડી હતી.

જેહાંબક્ષે તે પત્ર લીધો અને તે વાંચતાંજ તેનો ચેહરો શીઘ્ર પડી ગયો. જે બેંકમાં તેને નોકરી મળી હતી તેના વડા મેનેજરે તે પત્રમાં તેને દખીને જણાવ્યું હતું કે ચોકસ સમજો જે જણાવવા લાયક નથી તેને લીધે જેહાંબક્ષેને નોકરી આપવામાં આવનાર નથી.

જેહાંબક્ષની અજબબી અને નાસીપાસીનો પાર રહ્યો નહીં. એવા તે થું 'ચોકસ સમજો' મળ્યા હશે કે જેને લીધે આ આપવામાં આવેલી નોકરી પાછી બેંચી લેવામાં આવી ? તે સમજો એવા તે કયા હશે કે 'જણાવવાને લાયક' પણ નથી ? તેને શક હિપજ્યો. આ કામમાં પેલા કરોડપતી ભીખાજીનો હાથતો નહીં હોય ? તેણેજ આ 'ચોકસ સમજો' બેંકના મેનેજરને પુગાડ્યા તો નહીં હોય ?

ભીખાજીને મળીને આ બાબતનો ખુલાસો પુછવાનો તેણે ઠરાવ કર્યો અને તરતજ તે કપડાં પેહેડી, જોકે સહવારના બહુ સકાળું હતું તે છતાં ભીખાજીના વાલકેશ્વર તરફના મોટા બંગલા તરફ ઉતાવળે પગલે ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

એક શરમ ભરેલી મુચના.

ભીખાજી પોતાના બંગલામાં ખાનગી ઝોરડામાં બેસીને કેટલાકે દસ્તાવેજો તપાસતો હતો તેટલાં નોકરે આવીને જેહાંબક્ષના આવી પુગવાની બખર આપી અને ભીખાજીએ તરતજ તેને પોતાની હજીરમાં બોલાવ્યો.

“ તમે અહીં આવશો એવી મેં વધી રાખેલી નહીં. ”
તે કરોડપતી પારસી ખુરસી પર અઢેલાઈ, તુચ્છકારથી જેહાંબક્ષ

તરફ જોઈને બોલ્યો; “આટલા થોડા વખતમાં તમે મારી આગળ દોડી આવશો એવી મને આશા નહીં ઉતી. તોખી તમો અહીં મને મળ્યા આયા એ બહુ હીક થયું. હું તમારેજ વાસ્તે મારાં મનમાં વીચાર કર્યા કરતો હતો, કારણ કે મારે તમને એક સુચના કરવાની છે. તે સુચના તમો બહાલ રાખશો તો તમને મોટો ફાયદો થશે એમ હું તમને ખાતરી આપું છું, મીં મેહેતા.”

“તે બધું હોસે.” જોહાંબક્ષ શાંતપણે પણ મજબૂત અવાજે બોલ્યો; “પણ તમો તમારી સુચના મારી આગળ કરો તે અગાઉ મારે આ પત્રનો ખુલાસો માંગવો છે.” જોહાંબક્ષે પેલો ખેંકના મેનેજર તરફથી મળેલો પત્ર બીખાણની ટેબલ ઉપર સુકીને કહ્યું; “આ પત્ર વીધે તમો કાંઈ જાણો છો કે? એ માંહેલા ‘ચોક્કસ સળખો’નો તમો કાંઈ ખુલાસો આપશો કે?”

બીખાણએ તે પત્ર હાથમાં લીધો, ઉખેડીને વાંચ્યો, અને પાછો જોહાંબક્ષના હાથમાં આપ્યો. તે બોલ્યો; “મીં મેહેતા તમને એવો વીચાર એકાએક કેમ આવ્યો કે આ પત્ર સાથે મને કશું લાગતું વળગતું હોય? તમારા જેવા માણસોના કામમાં વગર કારણે અને હાંસલ કશું નહીં હોય ત્યાં માથું મારવાના કરતાં મને બીજાં ધણાં કીંમતી કામો બજાવવાના છે.”

તેનો કપડો કઠણ અવાજ જોહાંબક્ષને એક ચાબુકની ચીમકી જેવો લાગ્યો, તોખી તે શાંતજ રહ્યો, ધીરજથી બેસી રહ્યો અને તેજ દષ્ટિ જરા પણ ઉશ્કેરાયા વના બોલ્યો :

“થોડો વખત થયો મને લાગે છે કે મારા કામમાં માથું મારવાનું તમને મન થઈ આવ્યું છે અને તમારા ધણા કીંમતી અને અગતના કામોમાં એ પણ એક કામ તમે ઉમેર્યું છે. મીં બીખાણ હીરાદલાલ, જેમ મારા મરહુમ મુરખખી કુંવરજી શેઠના કામ વચ્ચે માથું મારવાનું તમને મુજ પડી આવતું

તેજ મુજબ તમને હવે મારી વચ્ચે આવવાનો વીચાર આવેલો લાગે છે. તેમ હોવાથી તેનો ખુલાસો હું તમારી પાસે માંગવા આવ્યો છું."

34069

"પણ બહા આદમી, તુને તો તરેહવાર લાગશે તેનું હું શું કરશું? તુને તો કાલે ઉડીને એમણી લાગશે કે ગવરનર સાહેબે તારી પાંચડી ચોરાવી છે, તે તું જઈને ગવરનર સાથેની લડશે કે? ને તેની પાસે ખુલાસો માંગશે કે? તારું ભવિષ્ય કાંઈ ઘણી સારી આશા આપનારું અમના નથી તેથી તું ખેંચાખરે પડી ગયલો લાગે છે ને જે તે મનમાં માની લઈ દોરતો ફરે છે. પણ સંભાળ રાખજો છોકરા, ચેતીને નહીં ચાલશે તો એવો જમીનદોસ્ત થઈ જશે કે પાછો ઉઠવાનું પામશે નહીં. હું તારી આગળ એક સુચના કરવા માગું છું. તું નાનું શરૂ કરી સાથતું તારું કાજ તોડી નાંખ ને તેના બદલામાં હું તારું ભવિષ્ય જલકતું બનાવી આપવાને માથે લઉં છું. મારી પેતાની તારીફ તારી આગળ કરવાની કશી અગત નથી; હું ઘણો શક્તિવાન છઉં, જે આહું તે કરી શકું તેવો છઉં, તારે મારા જેવાની ખફગી ખેંચી લેવામાં માલ શું? મારો રરતો મોકળો નહીં કરવામાં હાંસત્ર શું? બીખાણએ હળવે હળવે ખુલાસો કર્યો; "તું ગમે તે પણ નાનું કરતાં ઉતરતી સ્થિતીનો પડ્યો—"

"ખેશક, અને તેમજ તમેજી મારી માફજ ઉતરતી સ્થિતીમાં જનમ્યા હતા તે ભુલી ના જાઓ." જેહાંબે કહ્યું. "આપણું વચ્ચે દોઢત સીવાય બીજો ફરક—"

"અરે ઘેલા, દોઢતનો ફરક તે કાંઈ નાનો ફરક છે! તારી પાસે છે શું? તુને કાંઈ મળવાની આશાથી છે? નાનુંને છોડી દેવાની તુને હવે પછી ફરજ તો પડવાનીજ, કાંઈ કે તારાં કંગાલતપણાં સાથે નાનુંને તું રાખવાને કપુલ કરવાનો

નથી. તારે હમનાથીજ કાંય નહિં છુટો થતો ? તેમ કરી મારી મહેરબાની કાંય નહિ ખેંચી લેતો ? તુંનેખી ફાયદો થાય, નાજમંખી સુખી થાય, ને વરી મારંખી કામ થાય."

"સાહેબ, બીબાજી શેકે, તમે દોષ જુઝીને વાત કરોજ તે તમે ભુલી જાઓજ." હવે જેહાંજી ઉઠીને ઉભો થયો અને ગુસ્સામાં લાલ થઈ બોલ્યો; "મને તમે જે અપમાન કરોજ તેનો તમને ખ્યાલ નથી કરણ કે તે અપમાન સમજવા જેવી તમારી લાગણી નથી, તેવો તમારામાં ગુણ નથી. દુન્યામાં એવી પણ કેટલીક બાજો છે કે જે આપરદર માનસો કરવા જેવું નીચપણું દેખાડે નહીં એમ તમે સમજી શકતા નથી. જ્યારે આવી સુચના ફરીને તમે કરવા માંગો ત્યારે એવા માણસ આગળ કરજો કે જે તમારી માફક લાગણી વનાતું જીવર મેળવવા જેવા આપને પામ્યો હોય અને તમારી માફક કાંઈ નહિ પણ પૈસાને પોતાનો ખુદા ગણતો હોય."

તે કરોડપતી પારસીની આંખમાંથી ઝંહતુન વરસી રહ્યું, તે માત્ર એટલું જ બોલ્યો:

"સાહેબજી, જાઓ ! યાદ રાખજો છોકરા, તારા બાપમાં કેમ કામ લેવું તે તેંજ આજે નક્કી કરી આપ્યુંજ."

પ્રકરણ ૨૫ મું.

તુટેલાં પીછનો ટુકડો.

બપોર પછી જેહાંજી મોટાં બાઈ સાહેબ તહેમીનાને બંગલે જઈ પૂછ્યો. ત્યાં જઈ પુગતાં તેને બપોર મળી કે તહેમીના તો પોતાના માહીમ ખાનેના બંગલામાં થોડા દીવસ રહેવાને ગઈ હતી થોડો વાર વીચાર કરવા પછી તે બંગલામાં

જાતે જઈને તહેમીનાની મોલાકાત લેવાને તેણે દરાવ કર્યો. પણ એકદમ માહીમ તરફ તેનાથી જઈ શકાયું નહીં. કારણ કે તેણે સાંજના મળવા આવવાનું વચન નામ્નને આપ્યું હતું. તેની નોકરી મળનાંજ પાછી જતી રહી હતી તેની ગમખાર ખચર નામ્નને તેને હજી તો પૂગાડવાની હતી.

નામ્નને તે પહેલાં જઈને મળ્યો અને સાંજના તે ડોલા-બાના રેશન ઉપરથી માહીમ જવાને ઉપડ્યો, માહીમના એક એકાંત ક્ષેત્ર ઉપર તે બંગલો આવેલો હતો. રાત પડી ચુકી હતી, અને ચંદ્ર ઉગ્યો હતો તે બંગલો કાંઈ ધણો સુંદર હતો નહીં પણ અતી ધણો જુનો અને બહુજ એકાંત ભાગ પર આવ્યો હતો અને તેહમીના જેવી એક દેશનેબલ મંડળોમાં ફરનારી અને ધામધુમને પસંદ ફરનારી સ્ત્રીએ આવા બંગલામાં રહેવાનું કેમ પસંદ કીધું હશે તે જોઈએ સમજી શક્યો નહિં.

જોઈએ જાગમાં દાખલ થયો અને આગળ વધ્યો અને બંગલાની સીડી ઉપર તે ચઢવા જતો હતો તેટલાં બાગના ખીલ ભાગ ઉપર થોડે દુર તેની નજર ખેંચાઈ. તે તરફ એક મોટા કુવો આવેલો હતો અને તે કુવાની પાસે તહેમીના પોતે ઉભેલી હતી. તેણીની નજદીકમાં બે માણસો ઉભાં હતાં જેમની સાથે તહેમીના વાત ચલાવતી હતી. તે બે માણસો જાંવડામાં હતાં જેથી તેમના ચહેરા યા પહેરવાશ જોઈએ જોઈ શક્યો નહીં.

જોઈએ સીડી ઉપરથી પાછો ઉતર્યો અને તહેમીના જ્યાં ઉભી હતી તે તરફ ચાલ્યો. તેનાં પગલાંને અવાજ સાંભળતાં તહેમીનાએ તેની તરફ જોયું અને પેલા બે માણસો અંધારામાં વધુ હડી ગયા, બાનું તહેમીનાએ જોઈએ તરફ જોઈને પુછ્યું.

“એ કાણ છેગો ?”

“હુ, એ તો હું છેઉ” જેહાંબક્ષે જવાબ દીધો; “હું જેહાંબક્ષ મેહેતા છેઉ. આ બહુજ કદગે વખતે હું તમને મળવા આયોજ, જે માટે તમારી દરમુજર્ આહુંજ. પણ જે કામે હું આયોજ તે મારે માટે બહુ અગતતુ છે, તેથી તમને તસદી આપવા આયોજ.”

“આવોની બંગલામાં. તમારાં પગલાં કાં છે ? આવો, આપરે વાત કયે.”

તેહમીનાએ બહુજ લાયકી અને માયાથી જવાબ દીધો અને પેલાં બે માણસોની હાજરી પણ તેણી ભુલી ગઈ હોય તેવો દેખાવ કરીને તેણી જેહાંબક્ષને બંગલામાં તેડી ગઈ. જે બેંકમાં જેહાંબક્ષને નોકરી મળી હતી અને નોકરી પાછી બેંચી લેવામાં આવી હતી તેના વડા મેનેજરને તહેમીના સાથે ઓળખાણ હતી માટે તે મેનેજર ઉપર એક લલામણુ પત્ર આપવાની જેહાંબક્ષે તહેમીનાને અરજ કરીધી.

“અલબત્ત હું તમને લલામન પત્ર આપશ.” તહેમીનાએ જવાબ દીધો; “હું ઘણી ખુસી છેઉ કે મારી મદદ માંગવાનો તમને વીચાર આવ્યો. તમને મદદ કરવાને હું કેટલી આતુર છેઉ તે તો મારો જીવજ જાનેચ,”

આ તેણીના છેલ્લા બોલોથી જેહાંબક્ષ કાંઈક વમાસણમાં પડ્યો; પણ કાંઈ બોલ્યો નહીં તહેમીના તેની નજદીકથી ઉડીને એક લખવાની ટેબલ આગળ ગઈ અને ચીડી લખવા બેઠી. જેહાંબક્ષની પાસેની ખુરશી જે ઉપર થોડાજ વખત ઉપર તહેમીના બેઠી હતી તે ઉપર પીછનો એક પંખો પડેલો હતો. જેહાંબક્ષે તે પંખો હાથમાં લીધો અને આમ તેમ ફેરવીને તેણે તે જોયો. તરતજ તેને ‘કાંઈ યાદ આવ્યું’ જેથી તેણે પોતાનાં ગજવામાંથી એક નાનકડી પાકીટ ખુલ્લે કહાડી અને

તેમાંથી એક અરધું તુટેલું પીંછ બહાર કહાડ્યું. પંખાનાં જેવાં શુભાળી રંગના પીંછ હતાં તેવાજ રંગનું તે તુટેલું પીંછ પણ હતું. પંખો તેણે ખુલ્લો કીધો તો તેને જણાયું કે સઘળાં પીંછ આખાં હતાં બાણ એકજ તુટી ગયલું હતું અને પાકીટ-માંથી કહાડેલો પેલો પીંછનો ટુકડો તેમાં બરાબર આવી રહેતો હતો.

તહેમીનાએ પોતાની ચીઠી પુરી કીધી અને પાછી ફરી કે તરતજ જેહાંબક્ષે તેણીને પુછ્યું. “બાનું તહેમીના જે વખતે મરહુમ કુંવરજી શેઠનું મરણ નીપજ્યું તે વખતે તમે તેવનની આગળ, લાયબ્રેરીવાળા રૂમમાં જઈ આવ્યાં હતાં એવું મને માલમ પડેલ. એ વાત તમોએ અમુને તો નહીં કહી?”

જેહાંબક્ષે જો કે શાંતપણે બોલ્યો હતો તોપણ તહેમીના ઉપર એ એક હુમલા સમાન હતું અને તહેમીના ચોંકીને તેની તરફ જોવા લાગી. પણ તે સ્ત્રીએ પોતાની લાગણી ઉપર કેવી રીતે કાબુ રાખ્યો અને સામા ઘણીને કેવી રીતે છતી લેવો તેની પુખ્ત તાલીમ લીધી હતી માટે જેહાંબક્ષથી તે કાંઈ આજેજ થાય તેવી હતી નહીં.

“તે તમે કેમ જાણ્યું, જેહાંબક્ષ !” તેણીએ જેહાંબક્ષની પડોશમાં બેસીને પુછ્યું.

પેલાં તુટેલાં પીંછનો ટુકડો તહેમીનાને દેખાડીને જેહાંબક્ષે બોલ્યો:

“મરનારના રવાના આગળથી આ ટુકડો મેં ઉંચકી લીધેતો, ને એ ટુકડો તાંદ્ર કેમ આવ્યો તેની તપાસ કરવાની મતલબે મેં એ તે વખતથી હમના સુધી મારી પાસે રાખ્યોજ. એ ટુકડો તમારા પંખામાંથી તુટી ગયલો છે, ને એજ પંખો તે રાતે તમે લેઢને પારડીમાં આયાંતાં. એ પંખો મેં તે દ્યોરે જોયલો એટલે તે ‘લલ’ તેમ નથી એ સાદવત વિપર્યયી

મને લાગું કે તમે લાઇબ્રેરીવાળા રૂમમાં મરનાર આગળ જઇ
આંખાં હોસો; તમે કાંઇ એનો ખુલાસો કરી શકશો ?”

તહેમીના પોતાના મધુર રૂપેરી અવાજે હસી પડી.
તેણીએ કહ્યું:

“ મરેરે, વરી એનો ખુલાસો તે શું હોય ? એ વાત
કેલવાનો મને ખ્યાલ આપોજ નહીં, કાંય કે તેમાં કાંઇ જાણવા
જેવું હતુંજ નહીં. કોઇ બીજું માણસ એ બાબતનો ખુલાસો
માગવા આવતે તો હું તેને જરકાતી કહાડતે, પણ તમને તો
એનો ખુલાસો આપુંજ નેહાં, આસ હું કુંવરજી આગળ કાંઇ
ચોકસ વાત કરવાને ગેઇતી, ને તે વાતથી ખાસ તમારેજ
લગતી હતી.”

“ મારે લગતી ?” જેહાંબક્ષ અજાણ્ય થઇ તહેમીના તરફ
દીકાને જોતો બોલ્યો.

“ હા, જેહાં, તમારે પોતાને લગતી !”

“ તું શું વાત કીધી તે જરા કહેસો ?”

“ નહીં. કસી વાત થઇજ નહીં. હું તેવન આગળ ગેઇ,
મારી આંખ ઉપરથીજ હું શું કહેવા માંગતીતી તે તેવણ
ચેતી ગીયા. તે શું વાત હું કહેવા માંગતીતી તે હવે તમને
જણાવવામાં કસો માલ નથી, જેહાંબક્ષ.”

જેહાંબક્ષ પોતાની ખુરસી ઉપરથી ઉભો થયો અને તહે-
મીના પણ તરતજ ઉભી થઇ તે જેહાંબક્ષની અડોઅડ આવી
અને પોતાની લજ્જકદાર કાલી કાજલ જેવી રૂપાળી આંખ
જેહાંબક્ષની આંખ ઉપર ઠેરવી, તેણીનો ચહેરો તે વેળા ગુલાબી
રંગ પકડી આવ્યો હતો અને મોહ પમાડનારી મધુરતા ચેહેરા
ઉપર પંચરાષ્ટ્ર રહેલી હતી. તે કાંતેલ ખુબસુરતી કોઇને પણ
છતી લેવાને કાશી હતી, તે કાફર હુસ્ન કોઇથી સંગ દેલ
ઉપર દાઢ દેવાને બળવાન હતું.

તેણીએ પુછ્યું. “ જેહાં, તે રાતના કુંવરજીના ઝોરડામાં કોણ કુંવરજી સાથે હતું તે જાણવાને તમે એટલા આતુર કંઈ છેઓ ! કુંવરજીએ આપઘાત કરીધોતો એમ માનવાને હજી શું તમેને સહેજ બી શક રહેલો છે ? ”

“ હા, મને શક છે તેવણે એવું પાપતું કામ કરીધું હોય એમ હું માનતોજ નથી. તેવણ એવા એક ખરા દીનદાર જરથોસ્તી ઉતા કે એવું મજહબમાં ફરમાવેલી સખત બંધી-વાળું કામ કરીબી કરેજ નહીં. મને એવોજ ખ્યાલ આવ્યા કરેજ કે તેવણનું કોઈએ ખુન કરીધુંજ. હું એ ખ્યાલ મારાં મનમાંથી કદાહી નાંખવાની ઘણીબી કોશિસ કરુંજ પણ તે પાછો ને પાછોજ બેવડા જોરથી આવ્યાજ કરેજ. હું માન એટલુંજ મેળવી શક્યોજ કે આ પીછનો દુકડો તમે ત્યાં નાંખી ગયાતાં.”

“ ત્યારે શું તમને એવો બી વહેમ છે કે મારા ઉપરાંત કોઈ બીજું માનસ બી તે ઝોરડામાં કુંવરજી આગળ જઈ આવ્યું તું ? ”

“ હા, મને એવો શક છે. એ બનવા જોગ લાગેજ.”

પ્રકરણ ૨૬ મું.

બલામણ પત્ર.

તેહમીના બાતું જેહાંબક્ષની વધુ નજદીક આવી અને તેણીએ પોતાનો નહાનો નાનુક, ગોરો, ઘટમદાર હાથ જેહાંબક્ષનાં ખભાં પર મેલ્યો અને બહુજ નરમ અવાજે પુછ્યું; જેહાં, એક દોસ્ત તરીકે હું તમને સલામ પુછવા માંગુજ,

કહો મને, પેટી શરારની નાજુ સાથે દાલમાં તમને કેવો રાંગ લે છે ? હજુ તમે એક અદરાયલાંજ છેઓ કે ?”

“દાલ તો,” જેહાંગશે જવાબ દીધો અને તેદમી નના તે સવાલથી અજબ થયો.

“તે એમજ ચાલુ રહેશે કેની ?” તહેમીનાએ ફરીને પુછ્યું.
“એમતું એમજ ચાલુ રહેવાતું; એમાં ફરક પડે એવું કાંઈ કારણ નથી.”

તહેમીનાનો એહેરો તો હસતોજ રહ્યો પણ તેનાં છગ-રમાં શું થતું હતું તે તો તે પોને જાણે કે તેણીનો પરવર દેગાર જાણે ! તેણીએ જેહાંગશ તરફ પીઠ ફેરવી અને પોતાની લખવાની ટેબલ તરફ તેણીએ નજર ફાળી. તે ટેબલ ઉપર એક કાગજ પડેલો હતો. આ કાગજ બાતું તહેમીનાએ વાંચીને ટેબલ ઉપર નાંખ્યો હતો જેનો થોડોક ભાગ ખુલ્લો હતો, અને તે થોડોક ખુલ્લા ભાગ ઉપરથી જણાતું હતું કે તે કાગજ બદમુરત લીખાજી હીરાદલાલના રહેઠી હાથે, વાંકા ટીકા હરફે લખાયેલો હતો. જે ભાગ ખુલ્લો હતો તે પર લખાયેલી ત્રણ ચાર લીટી ઉપર પણ તહેમીનાની નજર પડી. તે લીટીઓનીએ મુજબ હતી:—

“બાહુ દલગીરીની વાત છે કે એ કાઈખી રીતે સપાટામાં આવી શકતો નથી. પણ તેવું કામ શું નહીં બની શકશે ? કાંઈ એવી સ્થિતિમાં એને નહીં, મુઝી શકાય કે જેથી એની ઉપર કશો વાંક લાગુ પડવાતું બને અને એ નામોશીમાં આવી પડે ? મને એટલુંજ જોઈયે છે કે એલું નામ વગોવાય અને એની ઉપર કલંક લાગે તેવું કાંઈ એની ઉપર તોહોમત મુકવાતું બને.”

તે કાગજ અને તેની ઉપરની ઉપલી લીટીઓ પર નજર પડતાં તહેમીનાએ પોતાતું માથું સોહેજ ધુનાવ્યું, તેણીએ તે

કાગળ હાથમાં લીધો, ફાડીને ચીંધી ચીંધી કરી નાંખ્યો અને તે રબરકણો બારીવાટે ફેંકી દઈ હવામાં ઉડારી દીધી.

“આ ભલામણ પત્ર તમે હમણાજ લખ બાપો.” તેહે-મીના બોલી, “તેવણ વાંદરાના પુલની પેલી તરફ રહેછ. હમના તેવન ઘેરમાંજ હોસે. વરી ફરસુદે વાતચીતળી થઈ શકશે. મારી ગાડી કેહો તો બેડાવી આપું. પછી તો જેમ તમારી મરજી.”

“હું તમારો બહુ આભારી થયોછ, બાપુ તહેમીના.” જેહાંબક્ષે નમીને કહ્યું, “તમો મારી તરફ ધણાંજ માયાળુ છોઓ. ગાડી બેડાવી આપો તો હમનાજ બાપ.”

તહેમીનાએ ચાંચ વગાડ્યો અને એક નોકર હાજર થયો. ગાડી બેડાવવાનો તેણી પેલા નોકરને હુકમ આપતી હતી તેટલાં તેઓ જે ઓરડામાં બેઠાં હતાં તે ઓરડાની વધારે તપાસ લેવાની જેહાંબક્ષને તક મળી. તે ઓરડો મોટો હતો. પણ તેની સીલીંગ અસાધારણ રીતે નીચે પડી હતી. એક માણસ હાથ ઉંચો કરે તો સીલીંગને હાથ લાગી શકે. એવા મોટા ઓરડાની સીલીંગ એટલી નીચી શા માટે હશે તે જેહાંબક્ષ સમજી શક્યો નહીં.

“આ બંગલો ધણો જુનો હોસે, તહેમીના બાપુ.” જેહાંબક્ષે બોલ્યો.

“હા, ધણો જુનો છે એ ધનો જુનો છે તેથીજ એ ખરીદવાનો મને શોખ થઈ આવ્યો. મારા બેહેસ્તી ધણીનાં કુટુંબની મીલકતમાં એ નહીં હતો. એ તો મેંજ ખરીદી લીધેલો. શહેરની ધારધુમ ને ધમચક્રીથી હું કંતારી બાંધેછ તારે બે ચાર દારા અહીં જરા એકાંતમાં આવીને રહેંછ. તેથી મને ધણી મજાહ મહેજ, ને વાતની ચોપડીઓ વાંચવાનોળી વખત મળેછ. એકાંત મેંજ મારવામાં વળી કાંઈ ઓર મજાહ હોયછ.”

“એક સવાલ કેટલોક વખત થયો પુછવાનું મને મન થયા કરેછ, તહેમીના બાનું. આલુ વરસમાં મુંબઇમાં આપરી બનેની પહેલી મુલાકાત થયલી, પણ મને એવું લાગેછ કે તે અગાઉ મેં તમને કેઠે જોયાંતાં. ક્યા જોયાંતાં તેનું મને ધ્યાન આવતું નથી. તમને કાંઇ તેવી યાદ છે? તમે મને અગાઉ કેઠે જોયલો વાર?” જેહાંબક્ષે સવાલ કર્યો.

જાણે અજબ થઇ હોય તેમ તહેમીના બે પગલાં તેનાથી દુર હતી ગઇ અને પછી જેહાંબક્ષના સવાલથી તેણીને બહુ રમુજ ઉપજી હોય તેવો દેખાવ કરીને તેણી મોટે મોટે હસી પડી.

“મને તો કાંઇ યાદ નથી. મેં તમને કાંહ જોયા હોય? કદાચ તમે મારી કેઠે સળી જોઇ હોસે. બાકી મને તો કશું યાદ નથી.”

હવે ગાડી તૈયાર થઇ અને તહેમીનાની રજા લઇ જેહાંબક્ષ નીકળ્યો. જેહાંબક્ષ ડોગફાટ ગાડીમાં બેઠો અને છેક તેને ગાડી સુધી મુકવાને બાનું તહેમીના દરવાજા વેર આવી. તેણીનાં તન બદન અને પોશાકમાંથી હાંમેશાં જે મધુર વયોલેટ એસ-નસનો ખમરાત આવતો હતો તે હમણા પણ પંદરાઇ રહેલો હતો અને તે મીઠા ખમરાત સાથેના રૂમાલ, જેહાંબક્ષને સલામ કરવા માટે બાનું તહેમીનાએ હવામાં ઉડાર્યો.

પણ જેહાંબક્ષને લાગે તે ગાડી બાગના દરવાજાની બહાર ગઇ નહીં તે અગાઉ તો બાનું તહેમીના પોતે ઉતાવળે પગે બાગમાં ઉતરી અને જેહાંબક્ષે તેણીને જે કુવા આગળ પહેલાં ઉભેલી દીકરી હતી તે તરફ તેણી દોડી ગઇ. ત્યાં જતાં તેણીએ હળવેથી તાળી વગાડી કે તરતજ તેણીની સાથે વાત કરતા ઉભેલા પેલા બે માણસો માંહેલો એક આવીને તેણીની આગળ

હાજર થયાં તહેમીનાએ તે માણસ સાથે બહુ ઉતાવળે કાંઈ વાત કર્યા માંડી. તેણીની વાત તે માણસ સાંભળતો જતો હતો અને તેનાં ધ્યાનમાં તે વાત ઉતરતી હતી, એવું દેખાડવા તે પોતાનું માથું ઢીલવતો જતો હતો. બે પળમાં વાત પુરી થઈ, તહેમીના બંગલામાં પાછી ફરી, પેલો માણસ ઝાડના છાયડા તરફ ગયો, ત્યાં ઉભેલા એક બીજા માણસ સાથે તેણે વાત કીધી, અને બીજા પળે તે બંને જોડાંબક્ષની ગાડી જે તરફ ગઈ હતી તે તરફ બહુ ઝડપથી પવન વેગે દોડ્યા.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

એક નવી આકૃત.

બેંકનો મેનેજર પોતાના બંગલામાંજ હતો તે બંગલો એકો, એટલે માલ વગરનો હતો અને એક નાદાના ઓરડામાં મેનેજર એક ઇંગ્લેંડ ઉપર અલોટાઈ દીવાની રેશનીથી સાંજનું ઇંગ્લેંડ વર્તમાન પત્ર વાંચતો હતો. જોડાંબક્ષને મેનેજરે પોતાના ઓરડામાં બોલાવ્યો અને શેકહેંડ કરી ખુરસી આપી બેસાડ્યો. તે અંગ્રેજ ગ્રંથસ્થનું નામ સર મોરીસ લુડીન્સ હતું, અને તે લાયકી વાલો, અશરાફ, બીબીજાયો અંગ્રેજ હતો. જોડાંબક્ષને તેણે માથાથી પગ સુધી જોયો અને તેના દેખાવથી સર મોરીસનાં મન ઉપર સારી અસર થઈ જોડાંબક્ષને ખુરસી આપી બેસાડવા પછી સર મોરીસ બોલ્યો.

“ મી. મેહેતા, તમને હું નામે તો લાંબો વખત થયો ઓળખતો હતો પણ આજેજ મેં તમને પહેલા નજરે દીધા, અને તમારી ઓળખાણ થવાથી હું રાજી થયો છું.”

“ દેક્યું. સર મોરીસ, હું એક ભક્ષામણ પત્ર લાવ્યો છું.”

જેહાંગશે ડહયું અને બાનુ તહેમીના તરફથી મેળવેલો ભલામણ પત્ર તેણે સર મોરીસને આપ્યો.

સર મોરીસે તે પત્ર બહુ ધ્યાનથી વાંચ્યો.

“હું તમારી એક મહેરબાની માંગવા આવ્યો છું. અલબત્ત તમે બહુતા હશે કે શગદની પેહેડી બંધ થવાથી મને અતી ધણું ખમવું પડ્યું છે. સારી જેવી દોલત ધરાવનારા એક સારા વગ વસીલાના માણસથી મને એક મુક્તેસ માણસની પંકતીએ ઉતરી પડવું પડ્યું છે અને મારી હાલત રોટી રળી ખાવાને મહેનત મળુરી કરવા જેવી હાલત ઉપર હું આવી પડ્યો છું. એ હાલત કબુલ કરતાં મને સેહેજબી શરમ ઉપજતી નથી, કારણ કે દોષળી રીતે તે હાલત મારા પોતાના કસુર કે અપરાધથી થઈ નથી.”

સર મોરીસે દીલસોજીથી જવાબ જેહાંગશે તરફ બોલ્યું.

“ખરી વાત છે—ખરી વાત છે; પણ તમોએ કાંઈક નાણું બચાવેલું તો હશે.”

“હા, મેં મોટી રકમ બચાવી હતી, પણ તે આખી રકમ એમની એમ મેં પેહેડીના માગનારાએને આપી દીધી છે. એથી ખીલે માર્ગ હું શું લઈ શકું? તે રકમ મારી પાસે હું રાખું તો મેં મારી ફરજ બજાવેલી કહેવાય નહીં. તે પછી મારો ગુનગરો ચલાવવાને માટે મેં તમારી એકમાં નોકરી મેળવવાની અરજ કીધી અને મને નોકરી મળી. તે મારી નોકરીને માટે સધળું નક્કી થઈ ચુક્યું હતું; પણ આજે સહવારે તે નોકરીની ગોઠવણ પાછી જેવી લેવામાં આવી છે એવું મને એક પત્ર મારફતે જણાવવામાં આવ્યું. તેમ કરવાનું કારણ આપનામાં આવ્યું નથી અથવા કશો ખુલાસો પણ કરવામાં આવ્યો નથી. મને એમ માનવાને કારણ છે કે પેલા નોકરની પારસી શેકવા લીખાજી હીરાદલાલના લાગવગથી આમ

થયું છે, કે જે ભીખાણુ મારી તરફ કાંઈ ધણી સારી લાગણી ધરાવતો નથી અને આજે હું તમારી આગળ એ અરજ લાવ્યો છું કે આ ખાખત વીધે તમોએ મેહેરખાનીની રાહે તપાસ કરવી અને તમારા ગરીબ સેવકને ધનસાફ આપવો.”

જેહાંખશુનું બોલવું સર મોરીસે બહુ ધ્યાન અને ધીરજથી સાંભળ્યું પણ તેના ચેહેરા ઉપર ફેરફાર થયો; દીવાસોઝીનો છાપ તેના ચેહેરા પરથી હવે ઉડી ગયો.

તે બોલ્યો; મારા હાથ હેઠળના માણસો ખોતાના ખાતામાં જે ગોઠવણુ કરે છે તેની વચ્ચે હું કદીખી પડતો નથી. તે ગોઠવણુ કરવાની જોખમદારી તેમને માથે રહેલી છે અને તેને માટે તેઓ જવાબદાર છે. હું દલગીર છું કે આ ખાખતમાં મારાથી તમને કશી મદદ આપી શકાતી નથી; એ ખાખતમાં હું વચ્ચે પડવા માગતો નથી.”

“પણ આ તો એક ગેરઠનસાફ થવાનો ખતાવ છે. જેહાંખશુ બોલ્યો.

“હશે, ગેરઠનસાફ થયો હશે.” સર મોરીસે ધીરજથીજ જવાબ દીધો; તોખી તે કામમાં મારાથી વચ્ચે પડાય નહીં અને તે ખાખતમાં તપાસ કરવાનું હું માથે લઉં પણ નહીં. જે અમલદારના હાથમાં આ નોકરી આપવાની સત્તા છે જેને તમોને આ ચીડી લખવાને બહુ વજનદાર કરણો હશે એમ હું ધારુ છું; મને તે વીધે શક નથી. તમને નોકરી તે શા માટે નથી આપતો તેનાં કારણુ જણાવવાને તે ફેધખી રીતે ખંધાયેલો નથી, મીં મેહેતા.”

જેહાંખશુ, હમેશનો ધીરજવંતો વીચારથી કામ લેનાર, અને સમજ વાપડીને ચાલનારો જેહાંખશુ હવે ઉસકેરાવા લાગ્યો. તેની જીંદગીમાં આ પેહેલોજ ગેરઠનસાફ તેણે ખોતાના ખાખમાં દીડો હતો, જેથી તેને બહુજ લાગી આવ્યું. તે એક-

ખુરસી ઉપરથી ઉભો થયો અને સર મોરીસ તરફ તે ડાબા કકડાવીને જોવા લાગ્યો.

“તમે શું કહેવા માંગો છો તે હું સમજ્યો, સર મોરીસ આ બાગમાં પેલા કરોડપત્ની પારસી બીઆશ્વનો હાથ કદાચ હશે એમ મેં તમને કહ્યું તેથી તે માણસથી હરીને તમે આ તપાસ ચલાવવાની ના પાડો છો. એક માણસ બીજાનું શુર કરતો હોય તે છનાં તેનાં કામની આડે નહીં આવી એક ગેરબંનસાફ થવા દેવાને તમે અબાઝ કરો છો.”

“તમે બહુજ સખત ભાષા વાપરો છો, મીઠું મહેતા.” સર મોરીસે પાણુ હવે ઉશકેરાઇને બહુજ કરડા અવાજે ચેતવણી આપી.

“જે સાચી વાત છે તેજ હું તમને કહું છું. હું તો ધારતો હતો કે આ કરોડોની દોલત પર બેઠેલા વાઘથી તમે બીહીતા હશો નહીં. અને તેની દરકાર કર્યા વિના, તેનાં નબર્યાં અને ધુરવા તરફ જા'બીને જોવાનીબી તસદી લીધા વિના એક ઇનસાફનાં કામમાં હાથ લાગ્યા કરશો. મેં ધાયુ” કે સચાઇને પડખે ઉભા રહી, ઇનસાફના તરાબુને ખોટી દશાએ નમી પડનાં તમે અટકાવ શો. અરે ખુદ ! શું તમે એટલો વીચાર કરી નથી શક્તા કે એક તવંગર માણસને પંપાળતાં તમે ખુદનો કહેર તમારી તરફ ખેંચી લો છો ? એક તવંગર માણસની દોલત અતી ઘણી મોટી છે, તે પોતાની દોલતના જોરે તમોને ચહે તો કચડી નાંખે એવી તમને ધારતી છે, અને તેવું કામ તે કરે એવી તેની ખાસીહત છે એમ જાણીને તમે તેનાં ચુનાહ ભરેલાં કામની આડે નહીં આવો તો તેથી શું ખુદ રાજી થશે ? તેથી શું ખુદ તમારો અપરાધ માફ કરશે ?”

“મીઠું મેહેતા, તમારી આવી વાત હું વધુ વાર સાંભળી શકતો નથી. તમે હવે મને અપમાન કરવા લાગ્યા છો.”

“અને હું ફરીથી કહું છું, સાહેબ, કે હું સાચુંજ કહું છું, જે ખરી વાત છે તેજ તમારી આગળ ખુલ્લી કરવાને હું હીમત ધરાવું છું.”

“અને હું ફરીથી કહું છું કે તમો મારું અપમાન કરો છો; જાઓ, મારા ધરમાંથી બહાર જાઓ!” ખરી સાચી વાત પોતાની આગળ હીમતવાન શખ્સના મુખથી ખુલ્લી થતી જોઈ સર મોરીસને બહુજ ચડકા લાગ્યો અને જખરો ચુસ્તો ઉપજ્યો.

સર મોરીસ પોતાની જગાએથી ઉઠ્યો અને નોકરને તેડવા ઘંટ વગાડવા ટેબલ તરફ ગયો. પણ ટેબલ સુધી તે પુગી શક્યોજ નહિ. ઓરડાની બારી જોરમાં ઉઘડી, એક ઝાડનું મોટું ડાંખડું બારીમાં દાખલ થયું અને તેના ફટકા સમેટ ટેબલ પર મુકેલું રોશનીવાળું મુન જમીનદોસ્ત થઈ બુજવાઈ ગયું અને ઓરડામાં અંધકાર પડી પડી ગયો. સર મોરીસે ચીંતો પાડી, અને તે કોઈ માણસો સાથે ખેંચતાજી કરતો હોય તેવો અવાજ આવ્યો. જેહાંજક્ત આ બનાવથી ધભરાઈ ગયો. તેણે જોરમાં ચંગ વગાડ્યો અને સર મોરીસના નોકરો બતી લઈને ત્યાં દોડી આવ્યા.

સર મોરીસ જમીનપર પડેલો હતો, સધળો સરસામન વેરવીખરે થઈ ગયેલો હતો. બટલરે જહાંજક્તને ગરદનમાંથી પકડ્યો અને કહ્યું:

“તકરાર કરતાં બચ્યા, હાથળી ઉંચક્યો કે! તુને શરમ નહીં આવી!”

“મેં હાથ ઉંચક્યોજ નથી. જે માણસો બારી વાટે દાખલ થયાંતાં,”

“ઐ ખુલાશો અમારી આગળ કરવામાં માલ નથી.”
બટલરે જવાબ દીધો.

સર મોરીસ બેહોશ થઈ પડેલો હતો તેની સારવાર કેટલાક નોકરો કરવા લાગ્યા, બે નોકરો જેહાંબક્ષને પકડી રહ્યા અને જેહાંબક્ષને પાછો લઈ જવાને તેહેમીનાની માડી બારણા પર ઉભી હતી તેના ઘોડાવાળાને બટલરે જણાવ્યું કે,
“બાપુ, માડી પાછી લઈ જા, આ પારસીએ મારા શેરને માર્યો છે તેથી પોલીસ આવશે ત્યાંસુધી અને અહીંજ રોકી રાખવો પડશે.”

પ્રકરણ ૨૮ મું.

બેહેન હોય તો એવીજ હોતો !

સાંજને છેડે નાનું એખલી ફરવા નીકળતી અને તે બહા ને પોતાની અપંગ કમનસીબ બહેનને મળી આવતી. નાનું આ પ્રમાણે સરદાર રતનજીની કોલાખા ખાતેની બંગલીમાંથી પોતાની બેહેનને મળવા જવા નીકળી અને વીકટોર્યા લાડે કરવાનો તેણીએ વીચાર કર્યો પણ તરતજ તેણીને યાદ આવ્યું કે હવે તેણીની શુંજાસ ગરીબ થઈ ગઈ હતી અને ભાકુતી વીકટોર્યામાં ફરવા જેવી તેની સ્થિતિ રહી હતી નહીં. જેટલા પૈસા તેણી કરકસરથી બચાવી શકે તેટલા તેણી પોતાની ગરીબ કમનસીબ બહેનનાં સુખને માટે ખરચી શકે.

આ ખ્યાલ તેણીને આવ્યો અને તેણી વીકટોર્યાને બદલે ત્રામમાં બેસી પોતાની બેહેન આગળ જઈ પુગી, ગયા થોડા દીવસ દરમિયાન દીનું કાંઈક ખીમાર હતી જેથી તેણી કામકાજ કરી શકતી હતી નહીં, જેથી તેણીની ગરીબાઈની મુશોકેલીએ ઓરબી વધી હતી.

“માસીજી, મારે વારતે આજે શું લાયાં ?” દીતુના નહાના દીકરા જેહાંગીરે નાનને જોતાંજ તેની આગળ દોડી જઈ તેણીને ગળે વળગી પડીને પુછ્યું : “તમે ખખ્ખુર આપેલું તે તો ખીલાડીએ મારી નાખ્યું. હવે તો મને એક કુતરું લાવી આપો, ને નહીં તો એક ટટ્ટુ અપાવો.

“દીકરા, થોભ, જરા મોટો થા, પછી ટટ્ટુ.” નાનને જીગરમાંથી એક હાથ ખેંચીને કહ્યું. થોડાજ દિવસની વાત ઉપર તેના પીતાની એવી તવંગરી હતી કે તેણી આહતે તેવો લાડ નાનકડા જેહાંગીરને લડાવી શકતે. પણ નસીએ ઉલટીજ વળાણુ લીધી અને દીતુને મદદ કરવાની નાનની સઘળી આશા બ્રષ્ટ થઈ ગઈ.

દીતુ સાથે કેટલીક વાતચીત કરવા પછી નાન ખોલી :

“દીતુ, જો હું પેલા બીખાજી સાથે લગન કરવાને કબુલ થાઉં તો પાછી પૈસાની મારી પાસે રેલછેલ થઈ રહે ને તું ને જેહાંગીરને મોજ કરાઉં. પણ મારું જીગર તેમ કરવા માગતું નથી. હું બીખાજીની માંગણી કબુલ કરતી નથી તેથી હું એખલપેટી છેઉં એવું મને તો કોઈવાર લાગેછ. મારાં સુખનોજ હું તો બસ વીચાર કરુંછ, એમ હું ધારુંછ, દીતુ.”

“એખલપેટી ? તે કેમ ?”

“જે માણસને હું જીગરથી આહુંછ તેને હું અળગી રહેવા માગુંછ; તેને જો હું છોડું તો દુખી થાઉં ખરી, પણ ખીજાં ઘણુંજોને સુખી કરી શકું.” નાનને ખુલાસો કર્યો.

તે અપંગ સ્ત્રીએ પોતાનો હાથ લાંબો કર્યો અને નાનનાં માથાં પર તે મુકી અતી ઘણાં વહાલથી કહ્યું : “મારી પ્યારી નાન, મારી બહાલી બેહેન; એમ નથી, એવું તારે ધારવું નહીં. કારણ કે દુન્યામાં જે સર્વથી ઉતમ અને ખુદાઈ લાગણી હોય છે તે ખરા સાચા પ્યારની છે. સાચી રહે,

પ્રમાણીક રહે, વફાદાર રહે, ખુદા ઉપર ભરસો રાખ અને બસ ધારી લે કે તું ખરોજ માર્ગ લેજી. જીગરનો જે હુકમ તે ખુદાનો હુકમ; તે હુકમ મુજબ ચાલ અને ખુદા રાજી થસે; સઉ સારું થશે.”

બંને બેહેનો એક બીજીને લેટી અને થોડો વાર સુપ રહી પછી નાનાંએ પુછ્યું; “દીનુ બેહેન, ફરીથી તેં તારા માટીનો અવાજ કેટલે સાંભલ્યો કે ?

“નહીં. જે જગાએ મેં તેનો અવાજ સાંભલ્યો તો તે જગાએ આવી માંદી તાતીબી હું પડતી ખડતી દરરોજ જાઉંજી, પણ તેનો અવાજ સાંભલવામાં આવતો નથી.”

“તારે હવે તે કેમ મળી આવશે ? જેહાંગીર, દીકરા, તું તારા બાપને ઓરખેજી કે ?” નાનાંએ પુછ્યું.

“નહીં. તેને ઓરખતો હોતે, તો આજે તેની પાસેથી પૈસા માંગી લાવી, ધરાનીની ડુકાનેથી ચાહે બીજાકોટ માય-જીને વરે લેઈ નહીં આવતે ?

“તારે શું આજે કાંઈ તમે ખાધુંજ નથી ?”

“નહીંજ તો માસીજી.”

“અરરર, આ કેમ જાતનો સંતાપ ? દીનું તું મને કહે-તીબી નહીં ? તમે બેઉ ભૂખાં તવલોને તે હું જાણુંબી નહીં. તમે આવી રીતે હેરાન થાઓને તેની મને ખબરથી નહીં ?” નાનાં બોલી અને તેણીના સુંદર ગુલાબી ગાલ ઉપરથી આંસુના રેલા વહેવા લાગ્યા. ‘હું’ પૈસા લાવીજી, લે દીકરા. માયને વાસ્તે લેઈ આવ.”

નાનાંએ પોતાની પાસના સઘળા પૈસા—પૈએ પૈ-આપી દીધા. તેણી પાછી ફરી અને કોલાખા સુધી પગે ચાલ-

કેવી દીકસોઝ બસી બેહેન ! મા જણી બેહેન હો તો એવીજ હોજો; એક કંદરસનારા દયાલુ દોસ્ત હો, ખેરખાહ હો, યા મુરખી હો, તેઓ એવાંજ હોજો.

‘નાન’ પાછી ફરી અને પોતાનાં ઘરેણાં ગાંઠામાં રહેલી માત્ર એકપુરી મોતીની બાંગડી દીનુના લાલમાં વાપડી નાખવાનો વીચાર આખે રસ્તે તેણીને આવ્યા કીધો.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

T. M.

દાવરને ઘરની પાર્ટીનો દીવસ આવી પુગ્યો. દાવરના બંગલાની બહાર ગાડી ઘોડાઓની ધમાલ ચાલી રહી અને મોટે ખાંચરેના વગવાળા, તથા પેહેલા વરગના પરોણાઓનો રેલો બંગલામાં દાખલ થવા લાગ્યો. સરદાર રતનજીની બાચડી ધન બાઈજી અને તેનો વારસ દીકરો પેસું પીછાત્યું આવી પુગ્યા અને ગાડીમાંથી ઉતરવા પછી પેસું બોલ્યો:

“જેવું કે માયજી ? પેલા કુરોડપતી પારસી શેઠયા બીખા જીખી આવેજી જો. મેં તેની બે ઘોડાની મોટી ફાંકડી ગાડી બાગમાં દાખલ થતી હમણાંજ જોઈ.”

“ઓ વાય ચરી શા વરે ગીયો, પેસું ? વરી તે શેઠયો કેદારજી થયો ? એવા રીજેલા પીખરા પૈસાવારા થયા તેથી શેઠયાખી થયા કે ? ને દાવરવાળાં કાંઈ એવા તાઈ તંબોલીને કાંઈ દારે બોલાવેખી કે ? કાંઈ ખીજાંને તેં જોયા હોમે.” ધનબાઈજીએ ટણકો કીધો.

પણ ધનબાઈજીનો ટણકો હજી તો પુરો થયો નહીં તેટલાં તેની પડોશમાંથીજ બીખાજી અને તેની બેહેન પસાર થયાં.

ભીખાણએ પોતાનાં બડાં ગાડાં જેવાં અંગ ઉપર કીમતી ઇંચીનીંગ સુટ પહેડયો હતો અને હીરાની વીટીઓ જહલ-જહલી રહી હતી. તેમ વીંતુ-વાંદરીનો ઠંડેરોખી કાંઈ જેવો તેવો હતો નહીં. આખી બહેન ગોલકેડાની • હીરાની ખાણ પોતાનાં અંગ ઉપર લાદીને આવી હતી. તેણીએ બહુ સારા તેરતનાં કપડાં પહેડયાં હતાં, જે તેરતને માટે તેણી મોટે ઘરની બાઈ સાહેબ તેહેમીનાને આભારી હતી. પણ તે કપડાં તેનાં વાંકા ટીકાં અને ઘાટઘટમ વગરનાં બદનને લીધે તીર-મદરાસ થઈ ગયાં હતાં, જેને માટે તેણીએ પોતાના બદનનું જ હેશાન માનવાનું હતું.

ગાંડીમાંથી ઉતરતાંજ તરતજ ભીખાણએ પોતાના એક નોકરને ફરમાવ્યું:

“તું તાર ઓશીસમાં જઈને ખેસ; મારે નાગનો કાંઈ તાર આવે તો તરત અહીં લઈ આવજે, ઘણો અગતનો સંદેશો છે—બુલ નહીં થાય—સંભાળજો.”

નોકર રવાના થયો, આ તારનો સંદેશો મેળવવાને ભીખાણ બહુજ આતુર હતો તેણે તે સહવારેજ હાંગકાંગ ખાતેના પોતાના એક આડ્યા ઉપર તાર કર્યો હતો, જે નીચે મુજબ હતો:

“T. M. ક્યાં છે અને શું કરે છે તે ઉતાવળે મને જણાવો.”

આ સંદેશાનો જવાબ હજી આવ્યો હતો નહીં • માટે ભીખાણ કાંઈક ચીંતામાં પડ્યો હતો. દીવાનખાનામાં તેઓ દાખલ થયાં અને ઘણા ખરા પરેશુઓએ તેમને જોઈને ટીચકાં ચહડાવ્યાં અને વીરખાઈને જોતાં નાની ઉમરની જવાન બાનુઓને હસવું આવ્યું. તે તાકત યુટને સખબે જેમ તેમ લંગડાતી હુલાતી દીવાનખાનામાં આવી અને ઢપ કરતી કે

એક કોચ ઉપર, ઘોળી મેલાં કપકાનો ગાંસડો પીઠ ઉપરથી જમીન પર લોટી નાખે તેવી ઢપે, બેસી ગઈ.

“ભઈ, જલદી ઘેર ચાલજો જો. મારાં તો આંગળાં મુઆં અકરસી આયાં.” તેણીએ પોતાના ભાઈને કહ્યું; “મુવું વાસકુતખી એવું તાઈત છે કે બધો જીવ બેગાખરો પરી ગીયો. મુઓ માકર ચહરયોઈ કે શું ને બધી બોચી કરડી ખાય.”

આસપાસની બે ત્રણ દુકતીઓએ દાંત કહાડ્યા અને ભીખાણએ દાંત્યાં પીસ્યાં પણ તેટલાંતો વીરબાઈએ પગમાંના ખુટ કહાડી કોચ ઉપર મજેહ તરેહથી પલાંડો માર્યો. અને ફરોશન તેલના પેટારા જેવી રૂપાંની તપકીરની દાખડી બહાર કહાડી. હવે ભીખાણથી થોભાયું નહીં માટે તેણે વીરબાઈની જાંગમાં અમળાવી બખ્યો ભર્યો અને તે ચમટા સાથેજ આ પારડીમાં ફેવી રીતે વરતવું તેની તહેમીનાએ આપેલી તાલીમ ની સધળી વાત વીરબાઈને યાદ આવી ગઈ.

તહેમીના પણ તેટલાં ત્યાં આવી પુગી અને વીરબાઈને તહેમીનાએ પોતાના હસ્તકમાં લીધી. તહેમીના તેણીની આગળ ને આગળજ ભમ્યા છીધી પણ તે સેહેજ દુર થતી કે ફટલીક છોકરીઓ વીરબાઈની આસપાસ ફરી વળતી. અને સિને ખુબ જતાવી પોતે મોજ મેળવતી.

“મરેરે, તરસ તો એવી લાગી, કે જીભ મુકમ્ જાય. માય તહેમીના જરા પાની મંગાવજો; ગમે તો અંદર ખાંડીનો છાંટો નખાવજો, મને કાચું પાની પીવા ડાક્ટરે ના કહેયું. હું તો ઘેરમાંથી કાચું પાની પીવુંજ નહીં.” વીરબાઈએ તહેમીનાના કાનમાં કહ્યું.

“અહીં પાની નહીં પીવાય. ને ખાંડી સું બરયોઈ ? કોઈ સાંભરશે તો નામ ધરસે, કાંઈ નહીં જરા તરસ મારે, પછી

આઇસક્રીમ ખામું.” તહેમીનાએ કહ્યું. “આવો હું તમારે વરે આઇસક્રીમ મંગાવું, તમે અહીંજ બેસી રહેજો, પેલી દુકતીઓ કાંઇ આવીને વાત કરે તો વરી હવારો બારતાં ના ને, આટો બાકતાં ના.”

તહેમીના વીરબાઇને માટે આઇસક્રીમ લેવા ગઇ અને તેણીની પીઠ ફરી કે ત્રણ જવાન છોકરીઓ વીરબાઇની આગળ દોડી આવી. તેઓ આ તક જોતીજ બેસી હતી અને વીરબાઇને બનાવવાનો શોખ તેમને થયા કરતો હતો.

“મરેરે, આજે ખુત કેવાં મનનાં છે !” એક છોકરી બોલી ‘ઘાટ કેવો સરસ છે !’

બીજાએ ટેકા આપ્યો; “ને વીરબાઇના પગ ઉપર એ સોભેછખી કેવાં ?”

“એ કાંઈથી લીધાં, વીરબાઇજી !” ત્રીજાએ સવાલ કર્યો.

“એ તો માય, બદામ પાઇને તાંહથી લીધાં.” વીરબાઇએ કહ્યું, ‘બેડેમપાઇલ’ તું નામ બાપડીને મોહોડે બરાબર હતું નહીં.

“હા, હા, પેલી ચીકન-પાઇની પાસે દુકાન છે તેજ કતી !” એક છોકરીએ પુછ્યું.

“હા, માય, તાંહજ.” વીરબાઇએ અડાવી દીધું.

“તે, કહેજે, બદામ પાઈ વારો તો બુટનાં તરયાં પર સુતરી હરફે પેહેડનારતું નામખી લખી આપેછ તે ખરી વાત ?” બીજા છોકરીએ હવે આગળ પગલું બચું.

“કોણ જાને માય, તે તો હું નથી જાનતી.” વીરબાઇએ જવાબ દીધો.

“લે જરા જોવાની, કદાચ નામ હોસે.”

વીરબાઇ બાપડી આ ચુકતી સમજી શકી નહી અને તેણીએ પગમાંથી બુટ કઢાડી બોલામાં તે ઉંધું મુકી ડોકું નાંક કરીને નામ જોવા લાગી, તેટલાં તેહમીનાને દુરથી આવતી

જેમ પેલી છોકરીઓ દાહેગાહે થઇ ગઇ અને તેહમીના આવી પુગી.

“નામ તો નથી દેખાતું.” વીરખાઇ બોલી અને માથું ઉંચું કરવા ગઇ કે તહેમીનાના હાથ માહેલી આઇસક્રીમની રકાખીને માથું અડાડ્યું અને રકાખી એમની એમ વીરખાઇના તાલકાં પર ઉંધી વળી ગઇ.

“બાળાં જાને રે તમુને એ સું ફજેટો માંડી બેકાંછ !” તહેમીના હવે ખરેખર ખીજવાઈને બોલી ‘નામ સાનું ખરચું છ !’

“બુટની નીચે નામ છે કે નહીં તે હું તો જોતીતી રે. આજે બધી બસોને સવાતન રૂપ્યાની સારી બગડી ગઇ, હવે કેમ થસે ?”

“ઉભાં રેહો હું નુછી નાખું. પણ હું એમ પુછું કે બુટની નીચે તમે આ સાનું જોતાતાં ?” તહેમીનાએ વીરખાઇનાજ રૂમાલે સાડી નુછતાં પુછ્યું.

“પેલી છોકરીઓ કહેજે બુટની નીચે સુનેરી હરદે નામ લખ્યું છ તે હું વાંચતીતી.”

“તમુને એટલાખી સકાર નથી ? તે રાંડો તમુને બેવકુફ ગધેડાં બનાવેછ ને તમને તે લોક ચેરવેછ તેમ ચરી જાયોછ. જે તે આંકરો ધતુરો ભરડી દેવાનું જરા ચુકતાં નથી.”

“એ લોક મને બનાવી ગેઇ ? એ ધની મુખ્યોનો હમના ચોટલો, ધરીને રોરી નાખું. ખાપ ભાઈ મુઘ, મહીરાં ખાઇ ઘોસલા ભાંગી—”

“બસ, બસ. મુગાં રહી જાઓ. એમ બોલે તે તો હલકાં માણસનું કામ.” તહેમીનાએ કહ્યું, અને પછી પોતાના મનસે ખરખડી, “મનેજી કાંઈ કમબખતી લાગીતી કે આવા માણસો સાથે કામ પાડ્યું !”

થોભ, તહેમીના થોભ ! જેવાં તારાં કરતુક છે તેવું તેવું
પરીણામ મળશે ! જેવી તારી ગયલા વખતની કારકીદી છે
તેવુંજ તને લાગી જણાશે !

આખો વખત તહેમીના વીરબાઈ વાંદરીને સંભાળતી-
સંભાળતી મરવા પડી, અને તેની જતન લેવામાં તહેમીનાને
પોતાની મોજ મજાહતો ભોગ આપવો પડ્યો. આ વખતમાં
ભીખાજી પોતાનું કામ કરવામાં રોકાઈ ગયલો હતો. તેણે
ઘણાક મોટે ખાંચરેના માણસો સાથે જોળખાણ પાડી નાખી,
અને ઘણાઠોને તેણે નાણાં ધીરવાની કબુલાતો પણ આપી
તથા કેટલાકોને પોતાની સફાઈથી શીશામાં ઉતારી લીધા.

મોડી રાતે મેળાવડો બરખાસ્ત થયો અને સઘળાંઓ
વીખેરાઈ ગયાં. ગાડીમાં બેસતાના વારમાં વીરબાઈએ માથાં
ઉપરથી આઘસકીમનાં ધપેત્યાંવાળી સોડ કહાડી નાખી અને
છુટ કહાડી પગ ખુદ્દા કરી નાખ્યા તથા પોલકાનાં બટન
ધીલોં કાઢ્યાં ત્યારેજ તેનો દમ જરા છુટથી ચાલવા લાગ્યો.

તેઓ ધર જઈ પુગ્યાં અને તેજ વખતે તાર આશીસમાં
ગયલો પેલો નોકર તારનો એક સંદેશો લઈને આવી પુગ્યો
તેણે કહ્યું.

“ સાહેબ હું હમણાજ તાર લઈને દાવરને અંગલે ગીચોતો,
પણ તમે ત્યાંથી નીકળી પડેલા તેથી અહીં આયો.”

ભીખાજીએ તે સંદેશો ઉતાવલે લીધો અને નીચે મુજબ
તે વાંચ્યો.

“ T. M. નો પટો કુચે લાગતો નથી; તે કોઈ યુમ
ચઈ ગયો છે; પોલીસ તેની શોધમાં છે.”

ભીખાજીએ આ સંદેશો ત્રણ વાર પ્રી અને ફરી વાંચી
જોયો અને તેનો ચેહેરો ઉતરી ગયો. આ ખબરથી તેને નાસી-
પાસી ઉપજી હોય એમ જણાયું.

ત્યારે વાંચનાર સવાલ કરશે કે આ T. M. કોણ છે ?
તે આપણી કથાનો નાયક વડો ભાઈ તહેમુરસ મહેતા છે
કે જેનો પટો મેળવવાને આ ક્રોડપતી પારસી આટલો
ખંતી છે.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

આશાનો પેગામ.

જેહાંજક્ષને આપણે લાંબો વખત થયો છોડી આવ્યા છીએ.
જેહાંજક્ષને સર મેરીસના નોકરોએ પકડ્યો અને સર મેરી-
સની સારવાર બીજા નોકરો કરતા હતા તેટલાં આ જગાએ
મોટે ઘરનાં બાઈ સાહેબ તહેમીના પોતેજ આવી લાગી. સર
મેરીસ હુક્યાર થયો અને થોડે વારે તેનો જીવ દર્યો ને તે
જોડ્યો."

"મી० મહેતાએ મારી ઉપર હાથ ઉંચક્યો નથી કાંઈ
બહારના માણસોએ આવીને મારી ઉપર હુમલો કર્યો હતા
એવનને કાંઈ પણ અલગમ પુગાડશો ના."

આ વખતે એક માલીએ આવીને જણાવ્યું કે બારી વાટે
બે માણસોને નહાસી જતાં તેણે દીઠાં હતાં અને બાગની જમીન
ઉપર કોઈ માણસોનાં પગલાં પણ પડેલાં હતાં.

તહેમીના આ સંદર્ભ સાંભળીને મનસે ગરગડી "એની
ઉપર તોહમત લાવવાની મેં કાશેશ કીધી ખરી, પણ તે નીપ-
દ્રજ ગઈ છે. એથી હું ખુશી થઈશ, એ જેહાંજક્ષ હેરાન
થાય તે મને નહીં ગમે, તોખી પેલા કમળખત લીખાઈને
લીધે એવાં કારાં ધોરાં કરવાં પડેછ."

“મીસીસ ઝરદાર, તમેજો કાંય તસદી લીધી ?” સર મોરીસે પુછ્યું.

“મી. મેહેતાને મેં બલામણુ પત્ર આપ્યો. પણ પછી મેં ધાયું કે હું જાને આવીનેજ બલામણુ કરસ તો તમારી ઉપર વધારે અસર થશે.” તેહેમીનાએ જવાબ દીધો. (અત્રે ખુલાસો કરવો જોઈએ કે તેહેમીના એક બહેલી બાતું હતી અને અંગ્રેજી ભાષા અતી ધણી સફાઈથી બોલી-લખી-વાંચી જાણતી હતી.)

“હું મી. મેહેતાને કહી ચુક્યો છું તે મુજબ હું એ બાબતમાં નાચાર છું.”

“અને મારે પણ એ બાબત પડતી મેલવી છે. જેહાં-બક્ષ બોલ્યો.

“ત્યારે ચાલો, આપણે જમીયું.” તેહેમીના બોલી.

તેઓ ગાડીમાં બેઠાં જે પછી તેહેમીનાનો આભાર માનતાં જેહાંબક્ષ બોલ્યો; તમે મારી તરફ ધણાંજ માયાળું છેઓ બાતુ તેહેમીના, તમે આવી પુગાં તેથી મને વધારે જોર આપું તમે મારા દોસ્ત છો એમ મોરીસની ખાતરી થઈ.”

પોતાની ભબુકદાર આંખ જેહાંબક્ષના એહેરા તરફ ફેરવીને તેહેમીનાએ જવાબ દીધો; “હું તમારી ખરેખર દોસ્તજ છેઉં, ને હું આસા રાખુંછ કે તમેજી મારા દોસ્ત તરીકેજ રહેસો. તમુને મદદ કરવાને મને ફેટલું મન આવજ, તમેને સેહેજળી ધજ થાય તે મને પોતાને થયલી હું લેખુંછ.”

તેહેમીનાની છાતીપર બનાવતી કુલ ઠાંચણીથી બેસેલાં હતાં જે કુદરતી કુસોનો હુબહુ નમુનો હતો; અને તેમાંથી મધુર લ'પટ નીકળતી હતી. તેહેમીના ઉપલાં વાક્યો બોલી કે તેજ વખતે તે કુલો પડી ગયાં અને જેહાંબક્ષે તે કચકીને પાછાં આપ્યાં.

એ રહેવા દેવો, તમારી પાસેજ રહેવા દેવો. રૂપેરી ખણખણતા સાદે હસીને તહેમીના બોલી; "તમારી તરફની મારી લાગણીની ધધાની તરીકે એ તમો રહેવાજ દેજો. હું ધણું શહેરોમાં ફરીજ પણ આજ સગન તમોએ જોટલી મારી દીક્સોજ ખેંચીજ તેટલી દાઢએખી ખેંચી નથી. એની મારી તમારી તરફની લાગની છે તેને મારે તમે શું મગફરી નહી માની લેસો? પારસી મોટાં મંડળોની આગેનાન બાતું, જે સધળા મરદો તરફ ઠંડી રહે છે તે એક માણસ તરફ જોશભરી લાગણી ધરાવે છે એમ જો તે માણસ જાણે તો પોતાને ધણો અગ્યશાળી ગણે. શું તમોને તેવી લાગણી નથી થતી?"

"હું જોટલાં માનને લાયકનો છઉં તેના કરતાં તમે મને ધણું વધારે માન આપોજ." જોલાંબક્ષ બોલ્યો. તેણે તે કુલ સભ્યતા ખાતર કપુલ રાખ્યાં પણ હવે તે મનમાં દાંધક ઝોંક્યો. તહેમીનાની લાગણી શું હશે તેનો તેને વસવસો પેદા થયો.

તેણે વાત ઉઠાવી અને બીજી એલાર પેક્કારની વાતો કરવા માંડી અને તહેમીના પણ તેની મતલબ એતી ગઈ.

"તમે રાતના મારેજ ઘેર રહેવોની. સહવારે સુધાવજો." તહેમીનાએ કહયું.

"નહીં. માફ કરો. મને—"

"ઠીક છે, ઠીક છે. સધાવો, પણ આવતા રહેજો. મેહ-મથી છેલી ત્રેન દશ મીનીટમાં ઉપડી જશે. ચાલો હું તમને સ્ટેશન પર મુકતીજ જાઉં."

જોલાંબક્ષ પોતાને ઘર ગયો અને બીજાણામાં પડ્યો. તેને ઉંઘ આવી નહીં. તહેમીના વીધેજ તેને ખ્યાલ આવ્યા કીધો.

મરહુમ કુંવરજીનું ખુન થયું અથવા તેવણે આપધાન કર્યો તેજ કલાક દરમ્યાન તહેમીના તેવણ આગળ જઈ આવી હતી. વળી ખુદ જેહાંગશને માટેજ વાત કરવાને તે જઈ હતી. પણ કુંવરજી મરણ પામ્યા તેની પછીજ તહેમીના ત્યાં ગઈ હશે એવું જેહાંગશને લાગ્યું.

જેહાંગશ અગાઉ તો એક સુંદર જંગલામાં ઠાકમાઠ સાથે રહેતો હતો અને ગાડી ધોડાઓ વાપડતો હતો પણ હવે તો તે સઘળું તેને તજ દેવું પડ્યું હતું અને એક નાની કાટડી બાડે લઈ તેમાં તે રહેતો હતો. તેનાં માગાપને તે દર મહીને ઘણી સારી રકમ હંમેશાં પુગાડતો અને તેમને જ્યાર ત્યાર મળવા જતો, પણ હવે તેમને તે રકમ બલકે તેનો પંદરમો ભાગ પણ પુગાડવાને તે અશક્ત થઈ પડ્યો.

જે દીવસ વીટી ગયા અને એક દહાડે પરોઢયાંમાં તેને ટપાલ મારફતે નીચલો પત્ર મળ્યો:

પ્યારા સાહેબ,—મને ખબર મળી છે કે તમે હાલમાં કોઈ નોકરીની શોધમાં છો. હું ધારું છું કે તમે અમોને કોઈ રીતે ઉપયોગી થઈ પડશો. જો બની શકે તો આવતી કાલે સહવારે અગ્યાર વાગે મારી આશીસમાં મને મળી જાવે. હાલ એજ.

લી. તમારો વીશ્વાસુ,

હુક્મલી સમીથ,

સેક્રેટરી,

બોમ્બે એન્ડ ઝંજીવાર બેંકીંગ કંપની લીમીટેડ.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

તેહમીનાની વાચન.

“નાનં માય કેમ છેઓ ! હવે તો આપણી દોરતી ઘાડી થઇ તેથી હું તમને તમે અમેથી કહેવાને બદલે તુંતાંથીજી કહેવશને, ધનબાઈજી કાંઈ ગીયાંજી ?” આ સવાલ મોટે ઘેરનાં બાઈસાહેબ તેહમીના નાનંને પુછતી હતી. તે નાનુંને મળવા આવી હતી.

“ધનબાઈજી તો કંઈ બહાર ગીયાંજી. તમે કાંઈથી બુલાં પડ્યાં ?”

“જરા એની તરફજ આવીતી. ધનબાઈજી બહાર ગેઢજી તેથી મને કાંઈ બહજી દીલગીરી લાગતી નથી. આપરે બેઠ જણાં ખુલાસાથી વાત કરી શકશું. તારી તબીયત તો દીક છેતી ?” તેહમીના કોય ઉપર નાનંની પડોશમાં બેસી, તેની પીઠ પસવારીને બોલી.

“હાજી, સારીપેઠે છેહ. તમે કેમ છેઓ ?”

“મને શું છે ? આએ બાઈજેજી, પીછજેજી, ને કરતાં ફરીજેજી.”

નાનંને તેહમીના ગમતી હતી અને તેણી સાથે વાત કરવામાં નાનંને મજા મળતી હતી. પારસી મંડળોની રાણી તરફ તે બહુ અજ્ઞયજ્ઞીથી હંમેશાં જોતી આવી હતી અને તેણીની ખુશસુરતીની નાનં હંમેશાં વખાણ કરતી હતી, પણ તેજ વખતે નાનંને પોતાને ખ્યાલ પણ હતો નહીં કે તે પોતે આ “સોસાયટી-કવીન” કરતાં હજાર દરજ્જે વધારે રૂપાળી હતી.

નીરદોષ બીનઅનુભવી નાનકે શી ખબર કે આ 'સોસાયટી-ધર્મીન' તેણીની એક રીતે હરીફ થઇ પડી હતી ? જે જેઠાંબક્ષમાં પોતાનો જીવ જીવ નાનકે ભરી મેળવે હતો, જેને તેણીએ પોતાનાં હઠગામમાં વસાવી રાખ્યો હતો, તેને પોતાને ગમે હાર તરીકે વળગાડી લેવાને આ તહેમીના તલપી રહેલી હતી. કોઇ જ નાનકે કહેતે કે તહેમીનાની એવી ઈચ્છા છે તો નાનકે તે હસી કહાડતે, કોઇ કસમ ખાતે તોખી માનતે નહીં.

“નાનકે, તું કાંઈ બેચેન લાગેજ. ધરડી ધનબાઇજી કાંઈ જાત જણાવેજ કે ?”

‘નાનકે’ હસી પડી. તે બોલી: “નહીં, નહીં, એમ નથી. હું તો જેઠાંને વરે બેચેન છઉં. પેલા બેંકના મેનેજર પર કોઇએ હુમલો કીધો તથા એવણ પર પીઝ આવી પડી તેનો મને ખરાપો થયા કરેજ, બધે બધ એની એ વાત દેટલાકોએ ફેલાવીજ. ને એનો કસો વાંક નથી તોખી એને બદનામ કરેજ કે જે લોકોએ સર મોરીસ ઉપર હુમલો કીધો તો તે લોક જેઠાંનાજ મલત્યા હતા. એવી વાત ફેલાય તો બીચારા જેઠાંબક્ષને કેટલું તુકશાન થાય ? જેઠાંબક્ષની સામે કસો વાંક સાબેત થયો નથી, તોખી લોક ગમે તે મોહોડે આયુ મોટ્યા કરેજ.”

તહેમીનાએ પોતાના કાળા બલુકદાર ડાળા તે છોકરીની બહુ આંખ તરફ ફેરવ્યા. “પણ નાનકે, એ તો તું કયુન કરસે કે તાંહ જે સંજોગો બન્યાતા તે જેઠાંની વીરધમાં જાય નેવાજ હતા. જેઠાંને માટે કાંઈ પણ ખોટું હું કદીખી માતું નહીં. પણ કાંઈ સઘલાં લોક એમ માનતા નથી જેઠાં સર મોરીસ પાસે ગયો, સર મોરીસ પાસે તેને એક મહેરબાની માંગી, તે મહેરબાની આપવાને સર મોરીસે ના પાડી, પછી

જેહાં મોટે મોટે તેની સાથ લડી પડ્યો, અને છેલ્લાં સર મોરીસને ફટકો લાગવાથી બેહોશ થઇ ગયો. એટલી વાત જેહાંની વીરધર્મા જાણી જાણી જાણી. એ માણસોએ આવીને સર મોરીસ ઉપર હુમલો કરીધો તો એમ કહેવાયછ, પણ તે બાળ-તમાં વળી ફટલાક એવી તકરાર લાવેછ કે તેઓએ કરી ચોરી તો કરીધીતી નહીં, ફક્ત સર મોરીસને મારીને નહાસી ગીયા. તારે તે લોક જેહાંના મળત્યા હોય એમ લોકો ધારે તેમાં અજાણી શું? મેં બીજાજી હીરાદલાસને પુછ્યું કે 'તમે આ બાળતમાં જેહાંજાણને વરે શું ધારોછ?' તારે તેવણે કહેયું કે, હું નહીં ધારતો કે જેહાંજાણ જેવો સમજાતો રાંક છોકરો એવું કામ કરે.' એ સાંભળીને મને ધણીજ ખુસાલી લાગી. જરા એવનની રીતલાત ગાંડી ઘેલી છે ખરી, પણ બાળતમાં એવણે ધણા મયાણને નરમ હેડાંના છે જો."

"કોણ? બીજાજાણને વરે તમે કહેછો કે, તહેમીના?" નાજાંએ પુછ્યું.

"હાજ તો, તારે બીજા કોણને વરે? તુને એ બીજાજા નથી ગમતો કે મને બી પેહેલાં એ ગમતો તો નહીંને એને જોતાંજ મને કંટાળો લાગતોતો. પણ એની સાથે મને જોમ જોમ વધારે ઓરખાણ પડતી ગેઠ તેમ તેમ એની તરફનો કંટાળો દુર થતો ગીયો. તેથીજ મેં એને ને એની પેલી ગામડાણ જોતી બેહેનને બધાં સારાં માનસો સાથે ઓરખાણ કરાવવાનું ફરત વીચાર્યું." વરી, મરે આજ કાલ તો બધાં પછસા પર મરી શીટો. એ લોક પાસે પછસા છે એટલે બધાં ધરં પરં થઇ જાયછ. પછસાથી બધાં ઘેલાં ગાંડાંની ડાહ્યાંમાં ખપી જાયછ. રાજા રાવણથી પૈસાદારને નમે, મારી બેહેન!"

નાજા અજાળ થઇને તહેમીના તરફ જોવા લાગી. તેણીએ ગંભીરતાથી અને સેહેજ દલગીરી સાથે પુછ્યું: "હું તો

એમજ ધાડું છે કે તમે પૈસાવારાઓની કશીજ દરકાર કરતાં નથી."

તહેમીના ખડખડ હસી પડી અને મોતી જેવા એજસરખા સુંદર દાંત તેણીના પરવાળા સમાન હોઝમાંથી ચીમાઇને જેવા લાગ્યા. તે વેશધારી, મોટા દેખાવના હસવાનો ભરમ નહાની નાનાં સમજી શકી નહીં. તેણીએ હસીને તથા નાનાંના ખોલવાથી રમુજ મળી હોય તેવો દેખાવ કરીને કહ્યું:

"પૈસા તરફ કેણુને ખેંચાન નહીં થાય ? સાંઘુ સન્યાસી-જોખી એની ઉપર ખેંચાઇ જાય. પૈસાને અમે તો ધીકકારીયે છીએ એમ કહેનારા ધણા મલસે, પણ ખરેખર તે પ્રમાણે ચાલનાર એકખી મલવાનું નથી. પૈસાની તો આપુને દરકાર નથીજ, પણ પૈસાથી જે આપુને મળેછ તેની આપુને દરકાર છે. હવે દાખલા તરીકે આએ ભીખાણ હીરાદલાલ ને આએ જેહાંખણ મહેતા વચ્ચે શું ફરક છે તે તું તપાસ. દુન્યામાં જેખી કાંઈ ખરીદી સકાય તેવું હોસે તે ભીખાણ વેચાતું લેવાની શક્તી ધરાવેછ, ને જેહાં આવો ખુબસુરત, આવો દેખાવનો, આવો હુસવાર, આવો બલો, આવો નેક ચલનનો છે છતાં એ ખીચારો નોકરી કે ધધાધાપા વગર ધકેલા ખાયછ. રસ્તાઓ ઉપરથી એ પસાર થતો હોસે તારે દુકાનોમાં મુકલી હજારો ચીજો વેચાતી લેવાને એ ચાહતો હોસે. પણ શું કરે ? ખીસા ખાલી એટલે તે જોઇ, હાય મારી, પોતાનાં નસીબને વજોવી ખીચારો પસાર થઈ જતો હોસે. પણ ભીખાણ હીરાદલાલ કોઈ દુકાનમાં એક આખી ખાણુ ભરાય તેટલા હીરા જોય ને તે ખરીદવાનું મન થાય તો લાગલો દુકાનમાં દાખલ થાય ને તરતજ તે પોતાના ખંગણામાં મોકલી આપવાનો હુકમ આપે. એ બધો ફરક એ જે માણસ વચે માત્ર એજ કારણથી છે કે એક પાસે પૈસા છે, ને ખીજે ખાપડો કરકો છે." તહેમીનાએ પૈસાના સંબંધમાં લંબાણુ વાચજ આપી.

નાજાં આ સઘળું સાંભળતી ચુપજ એસી રહી. તેને તહેમીનાતું આ બોલવું ગમ્યું નહીં પણ સમ્યક્તાને ખાતર વચ્ચે બોલવાતું તેણીએ વાજળી ધાયું નહીં.

નાજાંની આ ચુપકાદીનો તહેમીનાએ લાભ લીધો. તેણીએ નાજાંના બન્ને ખભા ઉપર પોતાના હીગઓની વીંટીઓથી ઝહક ઝહક થતા હાથ મેલ્યા અને તેણીના ચહેરા તરફ બહુજ પ્રીતથી જોતી હોય તેવો દેખાવ કરીને કહ્યું:

“નાજાં, તારી જગાએ હું હોતો આ કરોડપતી શેઠ્યા સાથે ક્યારની પરણી ગેંધ હોતે. તેને તું ચાહતી નથી તેથી પરણતી નથી. એ હસવા જેવી વાત છે, એની સાથે તું પરણે તો રાજાઓની રાણી શું પહેરતીતી તેના કરતાં સરસ પહેડે ઓઢે ને મોજ મગ્ગહ કરે.”

નાજાંના શીકા ચેહેરા ઉપર એકદમ રતાશ ચઢી આવ્યો. તેણીએ ભવાં ચઢડાવ્યાં અને તહેમીના તરફ જોઈને કહ્યું. “તમે ભુલી જાઓછ તહેમીના કે હું જેહાંબક્ષ સાથે અદરાઈ ચુકીછ ને એ મારો ભરથાર થઈ ચુકોછ.”

તહેમીનાની આંખમાં અદેખાઈતું ઝેર ચઢડ્યું અને તે કાતેલ ઝેરથી તેણીની આંખમાં આગ બળવા લાગી. તેણી નાજાંને કાંઈ જવાબ દેવા જતી હતી તેટલાં એક નોકરે આવીને જેહાંબક્ષના આવી પુગવાની ખગર આપી અને બીજી પળે જેહાંબક્ષ પોતેજ દીવાનખાનામાં દાખલ થયો. તેના આવી પુગવાથી તહેમીનાનો ફંદો વધુ ફેલાઈ શક્યો નહીં, તેમજ તહેમીના નાજાંને વધુ હેરાન કરતાં પણ અટકી.

જેહાંબક્ષ આવ્યો અને તેણે પેહેલાં નાજાંને હરખભરી શેકહેંડ કાઢી અને પછી તેણે તહેમીનાને પણ નમીને સલામ કાઢી. તહેમીનાને જોઈને જેહાંબક્ષ દીલમાં કચવાયો; પોતાને નહીં સમજ પડે તેવી લાગણીથી હવે જેહાંબક્ષ આ મંડળની રાણીને ધીકારતો હતો, તેનો ચેહેરા જોઈનેજ કંતાળતો હતો.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

—~~~—

વધારે નજદીક.

જેહાંગશ આખો ઝોટલે તહેમીનાને ત્યાંથી રૂબસદ લેવી પડી. તે જાને જવાન આશક માથુક વચેની પ્રીત ભરી, મહેળાવતી વાતો થતી અટકાવવાને કાંઈખી કરવાને તહેમીના ચુકતે નહીં પણ કાંઈખી કરવાનું તેણીથી જાતી શકે તેમ હતું નહીં. જે જવાન મદને તેણી ખરેખર છગરથી આહતી હતી તે બીજી સાથે પ્યારની વાતો કરે તે તેણીથી કેમ ખમાય ? પણ તે ખમ્યા વિના તેણીનો છુટકો હતો નહીં, ત્યાં તેમને એખલાં મુઠીને જવા સીવાય ખીજો માર્ગ હતો નહિ.

તહેમીનાના જવા પછી જેહાંગશે દરખમાં આવીને નાગને કહયું:—

“નાગ! ડીઅર, આજે તો મારે તુંને એક ખુશ ખબર કહેવાની છે, લે જો, આ કાગજ વાંચ, મને આજેજ સદવારે જો મળયો.” જેહાંગશે એક કાગજ નાગના હાથમાં આપતાં કહયું.

નાગજો તે કાગજ વાંચ્યો અને ખુશહાલી સાથે પુછયું “પછી તું જમ આયો કે?”

“હા જમ આયો. હફવી રમીને મળી આયો. તેને કહયું કે મારા કોમ ખેરખાદજો મારી ભલામણ કીધીતી તેથી તેણે મને તોકરી આપતા બોલાવ્યો તો.”

“તે કાણુ ? તારી તરફથી કોણે ભલામણ કીધી ?”

“તેનું નામ મેં પુછયું તારે તે નામ જણાવવાની તેણે સાદ ના પાડી. જે ધણીજો ભલામણ કીધીજી તેણે પોતાનું નામ મને નહીં કેહવું એવી કપુલાન લીધીજી.”

“વાર પછી શું થયું ? તુને નોકરી મળી કે ડીઅર ?”

“એ જેકેની જંગમ્મારમાં એક શાખા છે ને તાંદ્ર વડા શરાર તુરીકે મને મોકલવાની ઓફર કીધી. મહીને દારે પાંચશો રૂપીઆનો પગાર આપવા કહેલ.”

“તે નોકરી કયુલ રાખી કે ?”

“તુને પુછ્યા વગર કેમ કયુલ રાખું ? જે તારાથી છુટું પડવાનું નહી હોતે તો તરતજ હું હા કહીને નોકરીએ રહીજ જતે. પણ છુટું પડવાનું હોવાથી વીચાર કરવાનો મેં વખત માંગી લીધો. આ ઓફરથી મારી નાસીપાસી આશા ને ખુસાલીમાં બદલાઈ ગેલ. તારો શું વીચાર ? તું શું ધારે ? નોકરી કયલ રાખું કે ના પાડું ? તું કહે તેમ કહે, નાનુ.”

“પણ આપુને છુટું પડવું પડશે-લાંખો વખત છુટું પડવું પડશે.”

“હાં, તેમ તો છેજ. તેથી મને તો બહુજ દક્ષગીરી ઉપજવાની. તે દક્ષગીરી વધુ એ કારણે ઉપજશે કે તારા માર ગમાં લાલચો ધણી નાખવામાં આવશે. જે હું જવશ તો હું એકાંત જગાએ પડવાથી મને લાલચ કે લોભ થવાનાં નથી. પણ તુને મારી તરફ બેવકા થવાને ધણુઓ લલચાવશે ને સમજાવશે. તેમાં ખાસ કરીને પેલો કરોડપતી તુને જરૂરજ પોતાના હાથમાં લેવાને કોશેશ કરશે. એ બીખાછાએ મનેથી કહેવાની હિમત કીધી. કે તારી સાથે પરણવાને એ તકથી રહેલો છે. પછી કાણુ જાણે એ શું કરશે ?”

“એટલે જેહાં, તું એમ ધારે કે હું તારી તરફ બેવકા થવશ ? એવો તુંને શક છે કે ?”

“તારી ઉપર શક ? ઓહ નાન”, મને શક તો નથીજ, પણ સંજોગો વીશે મને શક ઉપજે. પૈસા એવું જોર ધરાવેલ કે તે કાંઈથી કરે, કાંઈથી બનાવી શકે.”

બોલ્યો અને તે ખાસી પાંચસો રૂપ્યાની બાગડીના તેણે બસો રૂપ્યા કહયા અને વળી તેની ખાતરી હતી કે બે દુકાને આ બાઈ કદી બી પુછવા જવાની નથી.”

નાનંગે તે બસો રૂપ્યે વેચી અને રૂપ્યા લઈ ત્યાંથી તે ખુશી થઈને નીકળી. બસો રૂપ્યા ! પોતાની બેહેનને માટે કેવું મોટું સુખનું સાધન ! તે ભત્રી હોઝરી મનમાં બહુજ ખુશી થઈ અને હરખભર્યાં હાથડાં સાથે પોતાને ઘરે પાછી ફરી.

નાનંગ પોતાના ઓરડામાં કપડાં બદલવા ગઈ અને તેટલાં ધનબાઈજી અને સરદાર રતનજી બહારથી પાછાં ફર્યા. આ વેલા ધનબાઈજી પોતાના ખાતી-દ આગળ એક બહુજ રસીલું અને અગતનું બાપજી કહી સંભળાવવામાં રોકાયલાં હતાં.”

“હવે તો કોઈ જોસે તો તેની નામ ધરસે. સાના તમે જેહાંબક્ષ-જેહાંબક્ષ કરી રહયાછ ! પોસાગીર જેવો દુકતો, પેલા બેંકના મેનેજરને મારી આયો ને હજી કદર આવોછ ! આપણ પેસુ તરફ જરા તરા ઝાંખીને જોતાખી નથી ને તે મલોછ તો ગાડીમાંથી ઉડયા વા વાગા હોય તેમ કુદી પડી મલોછ ભેટોછ ! મુઆં ધનરા પીખરી સાથે મલવા મુકવા બી તમુને કેમ ગમતું હોશે ? બે દારે જે હવે કપરાં નથી બદલતો તેની આરાસે કેવું જવાતું ? કોઈ સમજસે કે તમારી મદદતું મગજ બગજ ખીસી ગીયું કે કેમ, થયુંછ કેમ ? એ જેહાંબક્ષ કુંવરજીનો ભાગ્યો હુહો તારે તો જાને કે સમજયા કે ગમે તે પણ એક મેહેતાનો દીકરો પણ પૈસાવારા મોટા શેઠ કુવરજી સગપન રાખેછ, પણ તવે તમે સાના તેની પછવારે તનાયા કરોછ ? મરેરે, તમે ગાડીમાંથી ઉતરી પરયા ને તેને બર રસ્તા વચે, લાખ ને કરોડ માનસ ગ્રય આવે તેના દેખતાં સેકીન કીધી તારે મુઠિં મારું નાંખ તો નીકરીજ પરચું. પણ તમારાં મોહોડાં પર નાંખ નથી; નરીયું છે, નરીયું ! કાંઈ નહીં

તારે સહ કસામાં પેલા બીખાઇને વરી આપરે ઘરે જમવાને સા સાડ ગરદન માર્યો."

"જેસ હવે મુંગી રહે. ઘણી જકમક ના કર." રતનજીએ કહ્યું; "તું'ને એ જોઈએજાને વાસ્તે એટલી ખંધી મુગ છે તારે તારાં દેખતાં હું એને સેકી નહીં કરસ પેલી નાજાં આવેજ, વાત માંડી વાર. એતું દીલ દુખાસે."

"તેતું દીલ દુખાસે તો અહીં કેઇ જાણને!" ધનખાઇજી બોલી.

સારાં નસીબે આ ધનખાઇજીના બોલો નાજાંએ સાંભળ્યા નહી. તે આવી અને તેણીએ રતનજીને પુછ્યું, "કાંદ જમ આયા કાકાજી? ફરવા સધાવ્યાતા કે?"

"નહી દીકરી, હું તો મારા વકીલને મળવા ગીયો તો." રતનજીએ જવાબ દીધો.

"તે વરી તાંહ શું ધોરી આયા?" ધનખાઇજીએ ટણકો કરીને પુછ્યું.

"કાલાખાનો આપરો મોટો ખંગલો ભાડે આપ્યોજી."

"કાણે આપ્યો! વરી કામ તાંહ તંબોલી જેવાને શોધી કહાર્યો કે!"

"કોઇ મીં હારપરના નામથી ખંગલો સધળા સંરસામાન સાથે ભાડે આપ્યો પણ પછી જનાયું કે હારપરના ધારણ કીધેલા નામ હેઠળ પેલા બીખાજી દલાલેજ તે ભાડે લીધોજી."

આ કાલાખાનો મોટો ખંગલો, રતનજી હાલમાં જે ખંગલામાં રહેતો હતો તેની બહુ નજદીક હતો અને તે એક મહેલ જેવો મોટો અને સુંદર હતો, જે આખા કાલાખાના એક શનમાર તરીકે ગણાતો હતો.

નાજાં આ સાંભલીને ચોંકી તેમજ ધનખાઇજીની દ્રક્ષી.

“હું જો અગાઉથી જાનતો તો મારો બંગલો એને હું ભાડે આપતેજ નહીં.” રતનજીએ કહ્યું; “એને અગાઉથી ધાણું” હોસે કે હું એને બંગલો ભાડે નહીં આપસ તેથી એને જીદે નામે ભાડે લીધો. હવે એ અહીં કોલાપેના આપના મોટા બંગલામાંજ આવીને રહેવાનો છે આપરી બહુજ નજદીક રહેસે તે મને ગમતું નથી.”

પ્રકરણ ૩૩ મું.

બુદ્ધિ, તારો આશરો !

બીબાજીનો અંગત નોકર જાદર એક મોટો ડીરેક્ટીવ બનવાનો અલખરો રાખતો હતો અને તે કામમાં યડવા અગાઉ લાલીમ લેવાનો તેને ધખારો હતો. તેણે એક, ચોપડી બનાવી હતી, જેમાં છાપામાં આવતાં ભરમ ભરેલાં લખાણો—એટલે જે લખાણો જાદરને ભરમ ભરેલા લાગતાં તે—વળગાડી મુકતો હતો.

એક દહાડે તેના જોવામાં નીચલી જાહેર ખબર આવી.

“શાપુરજી મીસ્ત્રી—અગાઉ કલકત્તા ખાતે અને તે પછી હાંગકોંગ ખાતે મીં શાપુરજી મીસ્ત્રી વસ્યા હતા અને હાલમાં મુંબઈ ખાતે આવી વસ્યા છે, તેમને તેમની ધણી-આણી અને દીકરો અરજ ગુજરે છે કે મહેરજાની કરીને નીચલે સરનામે આવીને તેમને મળવું. શાપુરજીની ધણીઆણી દીનબાઈ હમણાં અપંગ હાલતમાં અને બીમાર છે.”

આ જાહેર ખબરની નીચે દીતુનાં ઘરનું સરનામું લખેલું હતું. આ જાહેર ખબર જોતાંજ જાદરને કાંઈક વીચાર સુજ્યો અને આગળ બનેલો કાંઈ બનાવ તેને યાદ આવ્યો. તરતજ વર્તમાન પત્ર હાથમાં લઈને પોતાના શેઠ આગળ તે ગયો.

ભીખાજી આ દેખા પોતાના ખાનગી ઓરડામાં લખવાની ટેબલનું એક ખાણું ખોલતો હતો. તેની આગળ જઈ જઈ રે તેને હસાવેથી સવાલ કર્યો.

“સાહેબ, એક વાર તમે કોઈ સાપુરજી મીસતરી ઉપર કાગળ લખ્યો હતોની?”

ભીખાજીએ એકદમ પોતાનું માથું જાદર તરફ ફેરવ્યું. તે ઉજળો ફફ થઈ ગયો હોય એવું જણાતું હતું પણ થોડાજ વખતમાં તે પાછો સાવધ થયો અને ફરડાઈથી બોલ્યો:

“સાપુરજી મીસતરી કાન? હું કોઈ તેવા મીસતરી સુથારને ઓરખતો નથી. મેં મારા જનમારામાં તેનું નામખી સાંભર્યું નથી. ને તું એવા મને સવાલ કેમ કરેછ રે? તું શું જાનતો નથી કે નોકર માનસે જવાબ દેવાના છે, સવાલ નથી કરવાના. હે!”

“માફ કરો સાહેબ જુલ થઈ.”

“ચાલ નીકળ, અહીંથી. કામની વખતે નકામો કંતારો આપેછ, આવી આવીને!”

જાદર ત્યાંથી ખસ્યાનો પડીને ગયો પણ તેને આ જાહેર ખખર કાંઈક ભેદ ભરેલી લાગી જેથી વર્તમાન પત્રમાંથી તેટલો ભાગ કાપી કહાડીને તેણે પોતાની ચોપડીમાં વંજગાડ્યો, અને તે ઉપર પોતાની અક્ષર મુજબ સરેહ પણ કીધી.

ધમખાઈની તખીયત કાંઈ બગડી આવી હતી. તેવણના હાથની આંગળીમાં સહવારે ટાંચણી લોકાઈ હતી અને તેમાંથી બે ટીપાં લોહી નીકળ્યું હતું મોટે તેવણ મનસે સમજ્યાં કે તેવણ આ જખમ (I) થી ખીનાર પડી ગયાં હતાં. હવા પવનમાં તે બહાર નીકળે ને ચપ કરતો જખમમાં પવન ભરાઈ જાય તો ઓજળા! તેથી તે ઘરમાંજ રહી અને

મોટે ધરનાં બાઈ સાહેબને તે પોતે મળવા જવાની હતી પણ પોતે ગઈ નહિ અને પોતાને બદલે નાનંતેજ તહેમીનાને ઘરે જઈ આવવાને કહ્યું.

“તુંજ જરા જઈ આવ નાનં. તેવણને કહેજે કે કાકી-જીને લોહી ગયુંછ તે બહાર નીકળાતું નથી. જે ચાહે પીવા કહે તો પીજે પણ સાડી પર દાઢ ના પારતી.”

“તહેમીનાની છેલ્લી મુલાકાત વેળા તહેમીનાએ જે વાતચીત કીધી હતી તે પછી તહેમીનાને મળવાને નાનંને ગમતું હતું નહીં, પણ ધનબાઈજીના હુકમને તાએ થવાની તેણીને ફરજ પડી. સરદાર રતનજીની એક ગાડીમાં બેસીને નાનં તહેમીનાને બંગલે જઈ પુગી. ગાડી દરવાજાની બહારજ ઉભી રખાવી નાનં બાગમાં દાખલ થઈ.

બાગમાંથી પસાર થતાં એક ગુલામના મંડપની પછવાડેથી બીબાજીનો અવાજ આવતો તેણીએ સાંભળ્યો અને તેનો પહેલોજ વાક્ય નાનંને ચોંકાવવાને બસ હતો.

“એ જેહાંબક્ષ મેહેતાને હવે દુર કરવાનું મુશ્કેલ નથી.”

“એટલે ?” તહેમીનાએ પુછ્યું; “દુર કરવાનું એટલે સું ? ખુલાસાથી બોલોની”

“નહીં, નહીં, તમે ગભરાવો ના.” બીબાજી હસી પડીને બોલ્યો; “તેને મારી નાખવાની વાત નથી. એને જંગબાર નોકરીએ મોકલવાની મેં ગોઠવણ કરીધીછ, એ જંગબાર જશે એટલે નાનંથી ઘણો દુર પડશે. પછી આપરે વરે તાનંને સમજાવવાનું કામ કાંઈ ઘણું મુશ્કેલ પડવાનું નથી. જે નાનં નહી સમજશે તો જેહાંબક્ષ ઉપર જંગબારમાં નાણું ચોરવાનું તોહમત મેલશું. તે કામ કાંઈ દમ જેવું નથી.”

નાનંએ વધુ સાંભળ્યું નહિ અને ગુપ્તગુપ્ત બંગલામાં ગઈ અને નોકરે તેને બેસાડીને જણાવ્યું કે, “બાઈ કામમાં છે, હમણા આવશે.

તહેમીના થોડા વખતમાં આવી પુગી. તેણીએ નાનુંને બહુ હરખ ભર્યો આવકાર દેવાનો દેખાવ કીધો અને ખેર આશ્ચર્યે પુછી, થોડાવાર વાતચીત કરવા પડ્યો નાનું તહેમીનાની રજા લઈને હૈંડી, તેણી ગાડીમાં બેઠી અને ગાડી જોડાં-બક્ષનાં ઘર તરફ દંડારી.

“જોડાંબક્ષ—જોડાંબક્ષ—તું જાણેછ કે ? તારી ઉપર કોણે મહેરબાની કીધી તેની તુને ખબર પડી કે ?” નાનુંએ હાકતાં હાકતાં પુછ્યું; “પેલો ભલામણ પત્ર કોણે આપ્યો ?”

“કોણે ? હું તો હજી કંઈ જાણતો નથી. તુને કંઈ જાણ્યું કે. ”

“હા, એ તારી ઉપર મહેરબાની કરનાર—મહેરબાનીના જોડાં હેઠળ આપુને છુટાં પાડી તુને સપાટમાં લેવાની ગોઠવણ કરનાર પેલો બીખાણ છે !”

“બીખાણ હીરાદલાલ ! યા ખુદ તારી મદદ ! તારો આશરો !” જોડાંબક્ષ બોલ્યો; “ખુદ એનાથી આપુને બચાવે, એના પંજમાં જતાં ખુદાજ અટકાવે !”

ઉપરો બતાવ બન્યો તેને ત્રીજે દિવસે તહેમીના ઝરદાર બીખાણને ઘરે મળવા આવી. બીખાણ ઘરમાં હતો નહીં પણ તેની બેઠેલ વીરબાઈ વાંદરી હતી. તે વળી પોતાના કંઈ વીચિત્ર કામમાં રોકાયેલી હતી. એક નોકર સાથે વીરબાઈ બહુજ મોટે અવાજે ચીઠાં ફાડતી હતી અને નોકરનાં હાથમાં પાંચ મુળા હતા.

“મુઝા, ભસ્તે ગીયા, દોજખીના જન્યા; એમ પેસાનો દારવાટલો કરેછ કે ? એ દોરીયાંના પાંચ મુર ? મુઝા પહેલ્લા કહેતાતો દેવાના પણ મુનતાળી દેવાના ? મારાં ભડ્યારખાનામાં હું દોર્યાંના ચાર ચાર મુર લેતીતી ચાર—ચાર.”

“અરે અરે વીરજાણજી ! એ સું, એ સું !” તહેમીના એ નરમ દપકો દીધો.

“તમે નહીં સમજો, ગાય, એ મુઆ મહીરા મુઆ એમજ મને જુમ મરાવેજી. તે દારે જુટારા મંગાવ્યા તે તન દોરયાં ને દુકાનીએ લાગ્યો; તન-તન દોરયામાં તો એવા મળના જુટારા મળેજી કે તમે જોવો તો હાથમાંથી મુકા નહીં ને હોંસે હોંસે મોરી ચોટરા ધોવા બેસો. દુકાની વધારે આપી આપો.”

“ચાલો માંડી વારો; હોય, બોલ્યે નહિ.”

“જા મુઆ, કાઈ કર તારં ધોઈ. ને મુકી જા મુરા ચાલીઆંજ.”

નોકર મુરા મુકીને ગયો ને વીરજાણ વાંદરી બોલી:

“જેવની માય એમ એ લોકને દામ દોરો નહીં તાનીએ તો પછી છકીને જાપડં થઈ જાય. લેવો તમેથી જરા ખાવોજ કે ?” વીરજાણએ કહ્યું અને મુરાનો એક દુકડો ભાંજીને પોતાનાં મોઢામાં દપ દેતો મારી કચર કચર આવવા બેઠો.

“પણ એમ મુરા તે ખાવાના છે ? મોઈ વાસ મારશે !”

“તે કાંઈ મુઓ માટી છે કે તે ખખરવા બેસશે ? કુવારી જીદંગી છે તેટલાં મોજ કરી લેઈ કની ? લેવો આવો, મળના તીખા તીખા છે. તાખમાં એવો જન જનાત થઈ રહેજ કે જાને અરધી બાટલી મોવડં પીધું હોય તેવું લાગેજ.”

“નહીં બા, મને તો નથી ગમતા.” તહેમીનાએ કંઠાળીને જવાબ દીધો.

“હવે લેવો રે લાર ના કરો. તમેથી મારા જેવાંજ ધણી ધોરી વગરનાં છેઓ તે મારી કાની જેમ નવરે નાચશે તે વનાઈ જશે.”

અને મોહાઈમાંનો મુળાનો ગાંગડો જેમ તેમ ગળી ગયું. બીજા-
છએ વીરજાઈને કાંઈ કામને જહાણે બીજા આરગમાં મોટલી
અને પછી તરુમીનાએ બીજાછને કહ્યું:

“તેમને ખબર કે બીજાછ ? જેહાંયલે તો જંગપાર
જવા ના કહ્યું.”

“ના કહ્યું ? એટલે ?” બીજાછએ ચોંટીને પુછ્યું. આ
વાત તેને ખરી લાગી નહી.

“હા. તેને તો એકના મેનેજરને લખી મોકલ્યું કે ચોક્કસ
કારણને લીધે તે આ માગ્યી કચ્છ રાખતો નથી. કેવો
મજાનો તાગરો હતો, પણ અધું ઉંચું વળી ગીયું.”

“પણ એ થયું કેમ ? એને તો આ નોકરી કચ્છ રાખીતી.”
બીજાછ ઝતુનમાં આવીને બોલ્યો; “એ તો આ નોકરીથી
દરખાઈ મલકાઈ ગીયોતો, ને એકએક એમ પાસો ફેરવાઈ
કેમ ગીયો ? એમ કરવાનું કારણ શું ?”

“તે કારણ આપરે જણ્યતાં નથી. મને તો કાંઈએ કહ્યું,
તથી મેં ખબર કહાડી તો વાત ખરી જણાઈ. કદાચ એને
વાસ્તે કાણે ભક્ષામણ કીધીતી તે એને માલમ પડ્યું હોમને
તથી એને ના કહ્યું હોમે.”

“પણ એ વાત એને કહી કેને હોમે ?” બીજાછએ
શકમંદ થઈને પુછ્યું.

“તે હવે હું શું જાણું ? ખબર કહાડ્યો તો તેણી તમને
જનામે.”

“એને જવા ના પાડ્યું ! મારી સઘળી ગોઠવણ ફરી એ
હકનાએ ઉઠી વાળી નાંખીઈ ! કીક છે જેહાંયું ! જગ્યા, મારા
હાથમાંથી તું કાંઈ જવાનો છે હું છોડવાનો નથી;
પેસાની ખુવારી કરસ પણ તુંને ખુવાર કરસ વારેજ રહેવસ !”

પ્રકરણ ૩૪ મું.

“ મારો મુરખી કોણ ? ”

વાંદરા ખાતે આવેલા સરદાર રતનજી કેરશાસ્ત્રજી જોમા શેઠના સરદાર મેહેલવાળા બંગલાથી આસરે દોઢ માઈલના છેડા ઉપર એક નહાતું ઘર આવેલું હતું. જેમાં સરદાર રતનજીનો આંગણો વફાદાર નોકર ધનજીશાહ મેહેતા પોતાની ઘણીઆણી રતનબાઈ સાથે રહેતા હતા. તેઓ જેહાંબક્ષના વડા ભાઈ તહે મુરસનાં માતપીતા થતાં હતાં. તેઓ બંનેને રતનજી તરફથી પેનશન મળતું હતું અને ગરીબ ગુઝસે સંતોષ વચ્ચે દીવસો ગુઝારતા હતાં. રતનજીએ તેમનાં નામ ઉપર એક રકમ એવી શરતે ત્રસ્ટમાં મુકી હતી કે તેમને તે રકમનું બ્યાજ તેમની જીંદગી દરમ્યાન મળે અને તેમની હયાતી બાદ તેમના દીકરાઓ વચ્ચે તે વહેંચી આપવામાં આવે. આ પ્રમાણે હોવાથી રતનજીની ગમે તેવી પડતી થાય તોપણ તે રકમને કોઈથી રીતની અલવલ પુગવાની ધારતી હતી નહીં.

જે ગલીમાં ધનજીશાહ મેહેતાનું ઘર આવેલું હતું તે ગલીને એક છેડેથી જેહાંબક્ષ દાખલ થયો અને તેણે કોઈ બીજાં માણસને ગલીને બીજે છેડેથી ચાલી જતાં દીડો. તે ચાલી જતો માણસ સરદાર રતનજી હોય એમ જેહાંબક્ષને લાગ્યું. સરદાર રતનજી આ તરફ શા માટે આવ્યા હશે તેના વીચાર કરતો જેહાંબક્ષ પોતાના બાપના ઘરમાં દાખલ થયો.

રતનબાઈ આસરે પંચાવન વરસની તનદરોસ્ત સ્ત્રી હતી અને જેહાંબક્ષને જોતાંજ તેણીએ તેને આવરણ લઈ પેટમાં બાંધ્યો અને પાસામાં બેસાડ્યો.

“ જી ભરાયો કાંઈથી આવ્યો જોઈનાં ? શું છે ? એમ બે બાપરો થઈને કાંય દુશમેન કરતો હોસે ?” રતનબાઈએ પુછ્યું; તે બાપુ જાને રે. નખપળી કટલો ગીયોછ. પેહેડી ભાંગી ગેઈ તે પૈસા ગીયા તો બ્રહ્મા લેતી. તારાં બાંહેને જોદાય સલામત રાખે તે કાલે પાછું કમાશે. એમ કાંય કરતો હોશે જો !”

“ માયજી, આખી દુન્યા મારી સાથે વેર લેતી હોય તેમ લાગેછ. જેખી કરવા જાઉંય તે બસ ઉધુંજ વરેછ. હું બધું તમને પછી કહેવસ. બાવાજી કાંઈ છે ? ઘેરમાંજ છે કે ?”

“ હા, અંદર છે. પણ જીભરાયા દગલો પાવરી તો કાઢજ એમ ધરી ચપકા આવીને ચાલી સું જાયછ ? આજે આખો દારો રહીને પછી જાજે હં. ગમે તો રાતના બી રહેજો. જો તારે વરે હું અમના મરઘી કપાવીને એવી પપેટામાં રોસ કરૂંછ કે દાંતમાં સવાદ રહેસે.”

“ નહીં માયજી, મને ધણું કામ છે. હું ચાહે પીને જવસ. મને ખોંહોસ ના કરો.”

“ વાઈ ચાલ, એમ તો એમ. પણ હવે એમ ધણે ધણે દારે સાતો આવેછ ? ધડી ધડી આવયા કરની. મારો જીવ બધો તારામાં ભરાઈ રહેછ ને.”

આ વખતે ધરડો ધનજીશાહ ત્યાં આવી પુગ્યો.

“ કાણુ; બાપો આવ્યો કે ?” ધનજીશાહે જોઈનાં બાઈને ગળે લગાડી કહ્યું. “તારો હાદ હાંભયરો કે દોરતો આવવો. કોંથી લુલો પયરો બાપા !”

“ સું કરૂં બાવાજી ! આવવા તો ધણું ગમેછ પણ બનતું નથી.”

“ હોય, બાપા, હોય. એ તો દુન્યા છે. આજે હાઈ તો કાલે નરહું. ચહરતી પરતી હઉની. રાજા રાવનને જમાનાએ નીહં મુષકા તો આપરા હા આહરા ! જો માય, એક તો તારો મોટો ભાઈ કાંઈ પરદેહમાં પયરો આહે—”

“તન મહીના પર તો આપુને તેની ખજર મળીતી.”
જેહાંબક્ષે યાદ આપી.

“હોવે તન મહીના પર તુંએ લખેલું કે કુંવરજી હેઠને
તેહેમુરનો કાગડ મયસો. પણ તે પછી કહું જનાયું નથી. તે
કાગડખી કાંઈ ગેયલું તે ખજર નીહ મલે. તુને કાંઈ ખજર
પરી કે બાપા ?”

“નહીં, બાપાજી. મને તો તેહેમુરસભાઈ તરફથી કસું
કાગજખી મલ્યું નથી.”

“ને તારા સેક પર તેહેમુરસે કાગજ લખ્યોતો તેનો પટો
મલ્યો કે ?” રતનબાઈએ આતુરતાથી જાણવા માંડ્યું. “તારા
શેઠે તે વાંચીને ફાડી તો નહીં નાંખ્યો હોય ?”

“હું નહીં ધારતો. એવી ભુલ કરે તેવા મારા સેક ઉત્તા
નહીં, તેમાં કાંઈ અગતની બાબત બાઈએ લખી હોસે એમ
હું ધારું છું, કાંય કે કુંવરજી તે કાગજ વાંચવા પછી બહુજ
વીચારમાં પડેલા હોય તેવા લાગ્યાતા. હું એમ ધારું છું કે
કાગજમાં કાંઈ ધંધા ધાપાને વરેખી લખ્યું હોસે. કાંય કે તેમ
નહીં હોતે તો ભાઈ આપરી ઉપર નહીં તો બાપાજી ઉપર
પહેલાં કાગજ લખતે. બેહેસ્તી ગુજરી ગીયા તારે તેવણ
પાસેથી કાગજ નહીં નીકળ્યો તેથી હું ઘણેજ અજબ થયો
ને વધારે અજબ તો એથી થયો કે તેવનનાં બધાં કાગજ
પતર અમે તપાસ્યાં પણ તેમાંથી ખી તે મળ્યો નહીં. નાનંએ
ખી બેહેસ્તીનાં ખાનગી કાગજનાં ફરી ફરી તપાસ્યાં પણ ભાઈનો
કાગજ તેમાં ઉતો નહીં. કહે તે કાગજ ગુમ થઈ ગીયોછ.
પણ તેથી માયજી તમે ચીતા ના કરતાં. હું ધારું છું કે ભાઈ
કાંઈખી થોડા વખતમાં લખશે ખરો. હોંગકોંગથી કાગજ આવતાં
કેટલીક વાર ઘણા દારા નીકળી જાયછ, તેમ ભાઈનો કાગજ
આવતાં કદાચ વાર ખી લાગે. પણ ભાઈનો કાગજ આવશેજ

એમ મારી તો પુરેપુરી ખાતરી છે, માયશુ. " જેહાંબક્ષે સંધ્યારો આપ્યો.

" જોદાય પરથી મરું કે તને અમારી આગળજ રાખ્યોછ." રતનબાઈ બોલી; " તું જલસાઓ આવયા કરેછ તે જરા સંધ્યારો મળેછ. પણ દીકરા જેહાં, નાનું સાથતું તારું કાજ તો એમજ છેની ? તેમાં તો કાંઈ ભાંગતુટ થઈ નથી ની ?"

" નહી માયશુ. નાનું કાંઈ એવી છોકરી નથી કે એવો કાંઈ વીચારખી કરે."

" ચાલ, હું તારે વરે આહે કરું. જરાક થોભજે, આહેની સાથે મળના ભાખરા બનાવી લાઉંછ. તુંને ખારા ભાખરા ગમે કે મીઠા ?" રતનબાઈએ પ્યારથી પુછ્યું.

" ખારા બનાવો માયશુ." જેહાંબક્ષને જો કે ભાખરા ખાવા જેવાં રચી હતી નહીં તોપણ પોતાની માતાને રાજી કરવા તેણે જવાબ દીધો; " ચાલો હુખી રાધણીમાંજ આઉંછ. તમે ભાખરા બનાવતાં જાઓ ને હું તમારી સાથે વાત કરું. કેમ ઠીક હતી ?"

" હા દીકરા, આવ. ને તમેજી આવો. જરા મને હાથ લાગો." રતનબાઈએ પોતાના ભરથારને કહ્યું અને તે ઉપરથી તે ત્રણે જણાં ખાવરચીખાનામાં ગયાં.

રતનબાઈ પોતાના કામ ઉપર વળગી અને જેહાંબક્ષ એક પાતલા પર બેઠો. જ્યારે ધનજીશાહ ચુલા આગળ બજતું કરવામાં રોકાઈ ગયો. થોડો વાર એમ કામ ચાલ્યું અને સંધ્યાનાંઓ અરસપરસ વાત કરતાં હતાં તેટલાં જેહાંબક્ષે પુછ્યું.

" માયશુ બાવાજી: તમુને બેઠેને એક સવાલ પુછવાને હું કેટલા દારા થયા આતુર હિતો. મારા લાઈને તમે જે રીતે ઉછેર્યો ઉધાર્યો ને કેલવણી આપી તેથી જુદીજ રીતે મને વગ જિતેજો ? કેલવણી આપી રોએ ? મને મલકાં મીખવ્યો

સારાં સારાં કપડાં લતાં આપ્યાં, ને મોટે ઘરના છોકરાના જેવા મને લાડ લડાવ્યા ને લાઇને તો એક ગરીબ ગુજસતનાં મા બાપનો દીકરો હોય તેમ પાલ્યો; તેનું કારણ શું? આ બાબત મને એક ભેદ સમાન લાગેછ ને તેની મને સમજ પરતીજ નથી. એ ભેદ એવો છે કે જે મનેજ નહીં પણ મારા ધણાક ઓળખીતા પાળખીતાઓને બી ગુચવણમાં નાંખેછ. ખેશક માયછ, તમે કબુલ કરશો કે આ ભેદ મારે લગતો છે. જેથી તે જનવાનો મને એક રીતે હક છે. મેં બેઠેરતી કુંવર-જીને બી એ વીસે એક વખત પુછી જોયલું પણ તેવણે મને એટલોજ જવાબ દીધેલો કે જે મને મળયુંછ ને મળેછ તે પર મારે સંતોષ પકડવો ને તે વીસે ચાવાચીવી કરવી નહીં. પણ હવે બેઠેરતી તો મરી ગીયા ને મારાં બવીણનું નખોદ વરી ગીયું તારે મને તે ભેદ જાણવાનું વધારે મન થયા કરેછ. મારો બધો ખર્ચ ને મારી કેળવણીનો ખર્ચ કોણે પુરો પાડેલો? તમે બેઉ મારાં મહેરબાન માય બાવા મને અતી ઘણું ચાહેછ એ વાત તો ખરી પણ તેમ છતાં તમે એ ખર્ચ પુરો પાડો તેવી શક્તી ધરાવતાં નથી. ત્યારે તે બધા પૈસા કોને આપ્યા? અને તે બધા પૈસા આપવાનું તેને કારણ શું મળ્યું? ને તે મારો મુરખી કેન છે? તે મારું ભલું ઇચ્છનાર ક્યાં છે?"

રતનબાઈ અને ધનજીશાહ ચુપજ રહ્યાં. બંને એક બીજા તરફ જોના લાગ્યાં અને તેમનાં એહેરા ઉપર ફેરફાર થયો પણ તે ફેરફારનો અર્થ જવાન જેહાંજહા સમજી શક્યો નહીં. કેટલીક મીનીટ સુધી ચુપકીદી પથરાઇ રહી અને પછી આખરે જેહાંજહાના પીતાએ જવાબ દીધો; ચુલા તરફજ મોહકું રાખી પંખાથી બળતું વીજળીતાં તેણે કહ્યું.

"દીકરા, તે તુને કહેવાય નહીં. એ કહેવાની અમુને મનાઇ કરેલી, બાપા, કોઇ તારો મુરખી નીવડી આવેલો, એ વાત

ખરી; પયન તે એવો મનીષ છે કે જમના હાથે આપે તે દાવો હાથ જાને નીહ, તે હેઠ્યાએ તુંને તે અમુને ઘણી મદદ કીધેલી દીકરા."

"હા દીકરા જેહાં, એ વાત અમારાથી કહેવાય નહી. એ જાનવામાં સાર નથી. તું ગહયો દીકરો થમને એમ કાંય કરતો હોસે?" રતનબાઈએ પોતાના ભરથારના બોલવાને ટેકો આપ્યો.

"એનો એજ જવાબ, હંમેશા એનો એજ જવાબ." જેહાંબક્ષ નીરાશ થમને બોલ્યો; "એક માણસતું નામ છુપું રાખવાની હક લઈ તમે તમારા દીકરાનો હક હુમાડી દેવોછ. મારી પોતાની સ્થિતિ ઉપરાંતની મને કેળવણી આપવાથી મને શું ફાયદો થયો? ઉલટું તેથી તો મને આજે નુકશાન થયુંછ મને હમણા તેથી ખમવું પડેછ. તેથી મને લાભ થવાને બદલે ઉઘટો અમના ગેરલાજ થાયછ. જે મારી સ્થિતિ મુજબ મેં સુંદારનો કે નેતર ભરનારનો ધંધો શીખી લીધો હતો તો આજે હું કમાઈ ખાતે, પણ એક ગ્રહસ્થ તરીકે હું ઉધર્યો ને કોલેજની કેળવણી લીધી તેથી આજે હું નાચાર થઈ બેઠોછ."

"તારે શું દીકરા, આ શીખ્યો તેને વરે તું પસતાયછ કે?" રતનબાઈએ પુછ્યું.

"નહીં, નહીં. હું પસતાતો નથી. તેથી તો મને એક આશીર્વાદ મળ્યા."

"ને આવો કેરવાતે નીહ, ને મોટાં મનીષમાં ફરતે નીહ, તો આવીં નાજાં જેવી રૂપાલી પુટલી તુને મળતે બી કે? એનો તો વીચાર તુને આવવોજ નીહ?" ધનજીસાહે પુછ્યું.

"હા, ખરી વાત છે." જેહાંબક્ષ બોલ્યો અને તેણે ગુસ્સામાં જે શબ્દો કહ્યા હતા તેને માટે હવે તે પસતાવા લાગ્યો; "હું તો અમના બધો ધણરાઈ ગીયોછ તેથી એવું બોલાઈ ગીયું,"

“કાંઈ નહીં, કાંઈ નહીં; દીકરા, તું અમરી આગળ છાતી ખોલી નહી કરે તો કોણ આગળ કરે? મરું રે મારો સકરમી દીકરો; ચાલ, આવ માગ પાંસામાં આવ.”

રતનબાઈના પાસાંમાં જોડાંબક્ષ ગયો અને તે ગામડયણ જેવી ગરીબ સ્થિતીની સ્ત્રીએ જવાન જોડાંબક્ષને હેતથી દાખીને કોટી કાઢી.

પ્રકરણ ૩૫ મું.

સો રૂપીયાની નોટ.

રતનબાઇ હવે રાંધી સીધીને પરવારી અને ભાખરા ભરેલી થાલી તથા ચાહેના પ્યાલાં રકાખી લઇને સઘળાંઓ આગલા ઝોરડામાં પાછાં આવ્યાં. ત્યાં તેઓ ચાહે પીતાં હતાં તેટલાં જોડાંબક્ષે પોતાની માતાને સવાલ કર્યો:

“માથણ હું અમના આપો તારે સરદાર રતનજી અહીંથી ગીયા વાઈ?”

હા દીકરા. તેવન ખીચારા જર તાર અમુને મળવા આવેજી અરે દીકરા એવા શેક કોનના થાય? ઘણાં પૈસાવારાને મોટાં માણસ જોયાંજી પણ એ રતનજી શેઠની જુટીએખી કાઢી પુગે નહીં, પોતાના ધરડા ને જુનાં તોકર ચાકરની એમ કોણ દાદ ફરીયાદ લેતું તું? એવનની તો અમો પર બરબાર હાથે મેહેરખાની છે.”

“હાવે, ખરું કહ્યું રતજી. એવો હેઠ તો પેલાં ભવના હવાળ હોય તેનીજ મળે. બાપુ. એ હેઠ નીહ. એનો મારો ફરેહતો છે, ફરેહતો.” ધનજીશાહે ટેકા આપ્યો.

“કાલાખાનો મોટો બંગલો તો શેકે ભાડે આપ્યોજી.” જોડાંબક્ષ બોલ્યો.

“તે તો પેલા પારહી ભીખાએ લીધેલો.” ધનશ્યએ કહ્યું.
 “હા યીયું કે ઉં અવરાં હેડની નોકરીમાં નથી, નીક
 કર આ પડેરા જેવા પારહીને તે બંગલામાં રહેવા આવેલો
 જોઈને તેને મારી લાખતે. નીહતો હું કુવો પુરતે. આવા
 બાગેબેહ જેવા બંગલામાં એ કાગરો હોભે? પૈહા થીયા તેથી
 હું થીયું? મનીખતુ મોરૂં તો જોવો. જાને મારૂં હહરૂં
 ચીનાઈ વંદોરૂં જોઈ લેવું. ન એની બેહેન ચતી વરી એવી
 કે દીકમાં લરાઈ જાય તેવી વંતરી જોઈ લેવી. લાઈ બેહેનની
 જોડી બી કાની ને ખોડી ઠીક મલી, મારી હહરી.”

“પણ બાપા, રતનશ્ય શેઠે એ બંગલો ભીખાને કાંય
 લાડે આપ્યો હોશે?” રતનબાપાએ સવાલ કર્યો; “એવાં માણુ-
 સને તે આવો મહેલ જેવો બંગલો આપવાનો હોય વાર?”

“માયશ્ય, એવણુ જાણુતાતા નહીં. એને તો ખોટે નામે
 બંગલો લાડે લીધો. પછી જનાયું ને વકીલ કહે જે હવે
 કાંઈ થાય નહીં. એ ભીખાશ્યને ખખર ઉતી કેડુએ પોતાને
 નામે બંગલો માંગતે તો રતનશ્ય આપતે નહીં. તેથી એને એ
 કાવતું કીધું.”

“હક તારી જાતને હું કેહેઉં! કોઈ બડો દગાબાજ
 મનીખ દેખુ” ધનશ્ય ઉસકેરાઈને જોલ્યો; “ઇને તોડલાત
 મારીને ઘર મહીથી બહાર લાખવો જોઈએ.”

જેહાંબક્ષ તે પછી પોતાનાં માત પીતાને મલી ભેટી તેમ-
 નાથી રૂબરૂ લઈ પાછો ફર્યો અને પોતાના સાદા નહાના
 ઓરડામાં જઈ પુઝ્યો. ત્યાં તેને માટે ટપાલ મારફતે એક
 કાગજ આવેલો હતો, જેના પરખીડાં પર કોઈના અજાણા
 હસ્ક હતા.

તેણે તે કાગજ હાથમાં લીધો, બારીકીથી તપાસ્યો, ફેર-
 વીને જોયો અને પછી ઉખેડ્યો. માંહે એક હસ્ક પણ લખ્યો

હતો નહીં, કશો ઇશારો પણ હતો નહીં. માત્ર તેમાં એક નોટ હતી; તે રૂપ્યા સોની એક ચલણી નોટ હતી. તે નોટ તરફ કેટલોક વાર સુધી તો જોહાંબક્ષ અજબ થઈને જોવા લાગ્યો અને ભારે વખાસભામાં પડ્યો. એક સો રૂપ્યાની રકમ આ વખતે તેને માટે મોટી દોલત સમાન હતી, કારણ કે તેની સઘળી પુંજ હાલમાં તો માત્ર બે ચાર રૂપ્યામાંજ સમાયેલી હતી. પણ આ નોટ ક્યાંથી આવી ? તે કોણે મોકલી ? આવી તેની વીપતી વેળા, આવા તેના આકૃતના વખતમાં, આવી મહેરબાની કરનાર કોણ હશે ?

તે તરતજ પોતાને ધરથી નીકળ્યો અને બીબાજીને બંગલે જઈ પુગ્યો. બીબાજી આ વેળા ધરમાંજ હતો અને નોકર પાસે કહેવાડતાં બીબાજીએ તેને પોતાના ખાનગી ઝોરડામાં બોલાવ્યો. તે બહાર જવાની તૈયારીમાં હતો અને ભપકો કરીને પેશાગીર હાંડા ખાસ્તર જેવો બની ઠની રહેલો હતો. તેનો દેખાવજ એક જુગારી પણ પૈસાવાળા બદમાશ જેવો જણાતો હતો.

“કેમ સાહેબ વળી પાછી તમને કાંઈ તરદી લેવી પડી ?” બીબાજીએ ટકોરમાં પુછ્યું; “પેલા સર મોરીસ પાસે ભલામણુ લઈ ગીયાતા તેમ મારી પાસેથી લાયાછ કે ?”

“નહી; તેવી ભલામણુ તમારી આગળ લાવવાનો મને ખ્યાલ આવે તો એક મોજેન્ને થયેલો કહેવાય.” જોહાંબક્ષ બોલ્યો; “હું તો તમને પુછવા આયોછ કે આજે મને કાગળ મળયોછ તે વીશે તમે કાંઈ જાણોછ કે ? તનામે ‘એ કાગળ મને મળયોછ અને મને એમ લાગેછ કે મારી મગરૂરીને જખમી કરવા આ કામ તમે કદાચ કીધું હોસે.”

બીબાજી તુચ્છકારથી હસી પડ્યો અને ધીકકારથી જોહાંબક્ષ તરફ જોવા લાગ્યો. તે બોલ્યો: “આવી મહેરબાની તારી ઉપર કરવા જેવો હું મુરખ છઉં, એમ શું તું ધારેછ છોકરા ?

નહીં, મારા મોટા બાવા, એવી અકકલ વાપડનારો આમે દુન્યાને બાધેસો માણસ નથી." તેણે ટકારમાં તેની મશકેરી કરતાં કહ્યું: "એક માણસ સામે જરે હું લડત ચલાવવાનું મન ઉપર લેવું છું તારે તેનું ગાડું ગળડે એવી ગોઠવણ હું કરી આપતો નથી, તેની ઉપર પૈસા મોકલી તેને પગભર હું થવા દેતો નથી. નહીં, નહીં. હું તો તે ભુખે મરે એવી કાંઈ ગોઠવણ કરવાને વધારે પસંદ કરું છું, કે ભુખે મરે તો દેકાણે આવેને મારી સાંમે માથું ઉંચકવાનું પરીણામ જોય. પાનસો રૂપાના પગારે જંગળારની ખેંકમાં નોકરી આપવાની મારી મહેરગાની ભરી માંગણી તે ના પાડી તે પછી આવી દયાળુ લાગણી તારી તરફ હું દેખાડું એમ ધારવામાં તેં મોટી મુરખાઈ દીધી છે. રૂપ્યા સોની નોટ મોકલે તેવો કાંઈ તારો દોસ્ત છે ખરો, પણ તે દોસ્ત હું નથી; તેવા તારા દોસ્તનો તો હું હડહડનો વેરી છેઉં કટ્ટો દુશ્મન છેઉં."

જેહાંમદ ત્યાંથી ચાલતો થયો અને ભીખાણ વીચારમાં પડ્યો.

"એ મુરખ છોકરાને કાણે સો રૂપ્યા મોકલ્યા હોય? એને ભુખે મારવાની મારી ગોઠવણમાં એમ તો ધીલ થયા કરશે. પણ હવે મને આજે પેલી મોટે ઘરની પાટીમાં જઈ આવવું જોઈયે. જોથી મારી બોળખ પીછાણ ઘણી વધશે."

પોતાની રીત મુજબનાં કપડાં પહેડી ભીખાણ પાટીમાં જઈ પુગ્યો પણ પાટીવાળાં દીવાનખાનામાં દાખલ થતાંજ તેના સ્વભાવમાં, તેની રીતભાતમાં, બંધકે તેની ચાલવાની ઢપછપમાં પણ ફેરફાર થયો.

ત્યાં ખેડક થયેલી હતી અને એક ગવડ્યો નીચલી ગઝલ લગ્નકારનો હતો, અને કેટલાક સમજીને અને વણાક સમજ્યા વના વાહ ! વાહ ! કરતાં હતાં.

રાખાન બહેરે જહાં મે અપના,
ફકત મીસલે હમાય દેખા;
ન જોશ દેખા, ન શોર દેખા,
ન મોજ દેખી, ન આખ દેખા.

આ ગઝલ સાંભલતાં બીખાજીને ચક્કર આવી ગયાં, તે ઉંચરમાંજ પહેલાં તો ફીકો પડીને ઉભો રહી ગયો અને પછી જે હાથમાં આવ્યું તે ધરી પકડીને દીવાનખાનામાં ગયો અને એક કોચ ઉપર અડાઇને બેસી ગયો.

કેટલાક તેની આસપાસ ફરી વલ્યા અને કરોડપતી શેઠ્યાની માવજત અને ખીદમત કરવા લાગ્યા. આ ગડબડથી ગાણું પણ બંધ થયું અને તે ગઝલ ગવાતી બંધ થઇ તેથી બીખાજીના હોશ પણ ઠેકાણે આવ્યાં.

તે બરબડ્યો: “આ, ગાયણુ મારે કાને પડેછ તારે મારે રવેશ્વાં ઉભાં થાયછ. હા, કેવી યાદ આવેછ, કેવી યાદ આવેછ! મારી યાદદાસ્તમાંથી તે બનાવ ભુલી જવાય તો હું ખરો સુખી. તે ભુલી જવાય, યા યાદદાસ્તની તખતી પરથી તે ભુસરી શકાય તેવું કોઈ મને મંતર શીખવે તો મારી અરધી દોલત આપી દેવાને તઈયાર છેઉ.”

ત્યારે આ ગાયણુની એવી તે શું ખુશી હતી! ને એવી તે શું દુઃખભરી યાદ તાજ કરવું હતું? બીખાજી તે યાદથી કાંય કમકમતો હતો, કાંય દુખી થતો હતો?

પ્રકરણ ૩૬ મું.

ભાઈનો પત્ર.

મનમાં વધુ અને વધુ ગુંચવાતો જેહાંગશ મેહેતા બીખા-
જીને બંગલેથી નીકળ્યો અને નજદીકમાં આવેલા સરદાર

નજીને ધરે જઈ પુગ્યો. સરદાર રતનજી, ધનગાંધજી અને
 માં ટેળલ ઉપર જમવા બેસવાની તક્યારીમાં હતાં. જેહા-
 દ, મોટે ધરનાં બાઈ લોક સાથે જમવા બેસવાને લાપકનો
 શાક પહેડી આવેલો નહીં હતો. માટે તેને સાથે જમવા
 સાડવા ધનગાંધજીને ગમ્યું નહીં પણ સરદાર રતનજીએ તેને
 'મવાનું આમત્રણ ક્યું' એટલે ધનગાંધજી નાચાર થઈ અને
 જેહાંબક્ષના કોલર ઉપર દાઢ હતો તે જોઈને ધનગાંધજીએ
 માંબે રમાલ દીધો અને ખરમડી; "મરે રે, કેવો ડતીં ઉંહ
 કંહ ઉંહ!"

નાના ગુલાબી ગાલ પાછા તાજગી મેળવતા જતા હતા
 અને એહેરો પાછો અગાઉના જેવો રતાશ પકડતો હતો તે
 જોઈ જેહાંબક્ષને બહુ સંતોષ ઉપજ્યો. બાણું શુપચુપ પસાર
 થયું કારણકે, જેહાંબક્ષ સાથે બેઠો હતો અને વળી ભુખાં
 વરૂંની માફક પેટ ભરીને દબાવતો હતો. તેથી ધનગાંધજીનો
 મીઠાજ અરકી ગયો હતો. રતનજીએ બે વાર વાત કરવાની
 કોશિશ કીધી પણ બંને વાર ધનગાંધજી છછણી પડ્યાં.

"ઓવાય શું બક-બક કર્યા કરોછ. તે બોલી; "રીત
 સર આવું હોય તો બાઈને ઉડી નાઓ આએ કંઈ ભંચાર-
 બાનું નથી કે એમ હલકા ટોલ ટપા કરોછ. એવી રીતે
 જોભરવાનાં કરતાં ગમખારમાં જમવું પરવડે."

નોકરને બી ધનગાંધજીએ કાંઈ કસુર પડતાં હવારી બાધો
 અને એમ દુઃખે પાપે બાણું પુરું થતાં ધનગાંધજી બધાંની
 સાથે રસાઈને પોતાના ઝોરડામાં ચાલી ગઈ, અને પોતાના
 ઝોરડામાં બેસી કસતુર્યા મુરગની ચોપડી વાંચવામાં મશગુલ
 થઈ ગઈ, કે જે ચોપડી આ વખતે બે આંસીમી વાર ધન-
 ગાંધજીએ વાંચવાની શરૂ કીધી હતી.

જેહાંબક્ષ અને સરદાર રતનજી હવે વાતે બેઠા, જેહાંબક્ષ
 બોલ્યો."

“હું આજે મારા માય બાવાને મળવા ગીયોતો. તમે તે લોકોને મળીને ગીયા કે તરતજ હું તાંહ જઈ પુગો. મેં તમને ગલીને એક નાંદિથી બીજે નાકે જતાં જોયાતા.”

“આસ્તે બોલ, બેટા આસ્તે બોલ !” રતનજીએ ચોંટીને કહ્યું, “ધનબાપજી સાંભરસે તો વરી મારી સાથે કન્યો કરશે કે એવાં હલકાં માણસને મળવા કાંય ગીયા ? તારો બાપ મારી આગળ ધણું વરસો સુધી રહેલો તેથી મને તેની આગળ જરૂર તાર જવા ગમેછ.”

તે પછી તેણે ઓરડામાં આસપાસ નજર ફેરવી અને ધનબાપજી ત્યાં હાજીર નહીં એમ ફરીને તેણે પોતાની ખાતરી કીધી અને પછી બહુજ પ્રીતથી જોડાંબક્ષનાં ખભાંપર પોતાનો હાથ મુકીને તેણે પુછ્યું. “જેહાં, હમણા તારો વખત કેવો છે ? હીક તો છેની ?”

“કાંઈ ઘણો સુધર્યો નથી; પણ એક બાબતમાં તમારી સલાહ લેવા હું ખાસ આજે અહીં આયોજ. જેહાંબક્ષે ખુલાસો કર્યો; “મારે તમારી સલાહ લેવાની છે, રતનજી શેહ.”

“બોલની શું છે ! મને જે હીક લાગશે તેવી હું તને સલાહ આપસ.”

જેહાંબક્ષે આ ઉપરથી પેલી સો રૂપાની નોટવાળી વાત રતનજીને કહી.

“મારા છોકરા, તારાં દીકરાં શું લાગની ચર્ચ હોસે તે હું બરાબર સમજી શકુંછ,” સઘળી વાત ઉસકેરાયલાં હાથાં સાથે સાંભળવા પછી રતનજી બોલ્યો, “પણ તારે દેઢાણે હું હોઉં તો આ નોટ મારી પામે રાખું અને તેનો ઉપયોગ કરું મારા ખપમાં લઉં. એ નોટ તારા કોઈ દેસ્તોજ તારી ઉપર મોકલીછ એમાં જરાબી શક નથી, અને તું તે વીગે શક શખતોબી ના. તું તારી લાગણી કોઈ વાર હલની જરૂર લઈ

જાય. જંગબાર તુંને નોકરી મળી તે કાંય ના પાડી? એમ કરવું એ મને તો ઠીક નહીં લાગું. એ નોકરી તારે કયુલ કરવી હતી.”

“પેલા બીબાજીની બલામણી એ નોકરી મને મળીતી તેથી મેં તે ના પાડી.” જેહાંબક્ષે ખુલાશો કર્યો; “એવાં માણસની મહેરબાની મેળવવા કરતાં છુપે મરવાતું હું વધારે પસંદ કરું, રતનજી શેઠ એની મતલબ મારી ઉપર મહેરબાની કરવાની બી નહીં હતી, મને રસ્તામાંથી દુર કરવાની મતલબ હતી. હું અહીંથી દુર થાઉં તો નાનું સાથે પોતે પરણવાની ગોઠવણ વધારે સારી રીતે કરી શકે ને નાનું સમજાવવાતું વધારે સારી રીતે એનાથી બની શકે એમ એની નેમ હતી, તારે હું તે માગણી કેમ કયુલ કરું?”

ધરડો દીલસોજ રતનજી આ સાંભળી થોડો વાર તો ચુપજ બેઠો. પછી તેણે એક હાથ ખેંચી, જે હાથ ખેંચવામાં જેહાંબક્ષ તરફની તેની દીલસોજ હજારો બોલોમાં તેણે દર-શાવી હોય તેટલો અર્થ સમાયલો હતો. જેહાંબક્ષને તેથી બહુ લાગી આવ્યું.

તે બોલ્યો “સરદાર રતનજી, મને કહો આએ તોટ તમે મારી ઉપર મોકલી.”

સરદાર રતનજીનો એહેરો શીકો થઈ ગયો. પણ પોતાની લાગણી ઉપર કાણુ રાખી તે ધીરજથી બોલ્યો.

“જેહાંબક્ષ, મને તું કાંઈ હોતમતાઈ જેવો સખી માણસ સમજતો લાગેછ. આલ, એ વાત હવે માંડી વાર. પેલી નાનું એખલી બેઠીછ તે વાત જોયા કરતી હોસે કે હું તારી સાથની વાત પુરી કરું તો એની સાથે તું વાત કરવા જાય.”

જેહાંબક્ષ નાનું આગળ ગયો પણ તેની પુરેપુરી ખાતરી થઈ કે જે તોટ તેને આ બારીક વખતે મળી હતી

તે મોકલનાર કોઈ નહીં પણ સરદાર રતનજી પોતે હતો પણ આવી મહેરઆની કરવાનો રતનજીને શો સખખ મળ્યો હશે ? તે કુંવરજીનો જમાઈ થનાર હતો માટે કુંવરજી જેવા જાની મીત્રના જમાઈને મદદ કરવાનું કદાચ રતનજીને સુજ્યું હશે.

જેહાંજી રાતના પોતાને ઘરે ગયો અને ત્યાં જઈ પુગતાંજ એક કાગજ લઈને એક માણસ આવી પુચ્ચો. શરાફની પહેડીનો એક આગળો હમાલ તે પત્ર લાવ્યો હતો. મરનાર કુંવરજી શરાફના સરનામાનો તે પત્ર હતો અને કુંવરજીનો પત્ર જેહાંજીને પુગાડવો જોઈએ એવું ધારીને તે હમાલ આ કાગજ જેહાંજીને માટે લાવ્યો હતો.

‘જેહાંજી તે પત્ર લીધો અને હમાલને બે આની આપી. તે કાગજ હાથમાં લેતાંજ જેહાંજીનો એહરો ખુશહાળાથી ચમક્યો. કારણ કે તે કાગજ ઉપર તેના વડા ભાઈ તેહેમુરસના હરફ હતા. કશો પણ વીચાર કરવાને થોભ્યા વગર તેણે તે પત્ર ઉખેડ્યો અને તેમાં લખેલી નીચલી થોડી લીટી તેણે ઉલટ ભેર વાંચી:

મહેરઆન મુરખી સાહેબ કુંવરજી. તમોએ હજી પૈસા મોકલ્યા નથી પણ હવે તે મોકલવાની તરફી લેશોનાજી. મેં કેટલીક મહેનતે પૈસા મેળવ્યા છે. હું હવે ઉંતાવજે તમો તરફ આવી પુગશ. આ કાગજ તમને મળશે તે પછી થોડાજ વખતમાં હું આવી લાગશ એવી મને આશા છે. પણ હું આવનાર છું તે ખબર હાલ તરત ખાનગી રાખજેજી, ખુદ આહરે તો સઘળી વાત તમોને કહેવશ. હાલ એજ અરજ. લાં તમારી આતુ મહેરઆનીઓ માટે હંમેશનો આભારી તહેમુરસ ધનજીશાહ મેહેતા.

“બહુ અજબ જેવું.” આ કાગજ વાંચીને જેહાંજી મનસે ખરખડ્યો; “બહુ” અજબ જેવું. મહેરતી કુંવરજીનાં મરણ

વીધેની ખબર હજી તહેમુરસને કેમ નહીં મલી હોસે? કદાચ તે એવે ઠેકાણે ગીયો હોસે કે જ્યાં મુ'બ્બનાં ગુજરાતી અંગ્રેજી વતમાન પત્રો જતાં નહીં હોસે. પણ એ આવેછ એ ખુશીની વાત છે. મારાં માથેછ એ વાત જાણીને કેવાં ખુસી થસે ! બાવાજીબી ધણાજ હરખાઇ જશે.”

તે ખુશહાલીમાં આવીને મલકાઇને હસ્યો અને નીરદોષ, ખાલેસ હાઇડાં સાથે ખીજાણે ગયો. આવું ખાલેસ નીરદોષ હૈડાં વાળુ માણસ નીરાંતે ન ઉઠે તો પછી ઉઠ જોવી મધુર માયા-વેતી ગોદના આશીરવાદ કાણુને મળે ?

પ્રકરણ ૩૭ મું.

વીરબાઇની અકકલના બે નમુના.

નહાની, ખુબસુરત સુસન નોકરી છોડી જતી હતી. તેણીને મોટે ધરની બાધ સાહેબ તહેમીના ઝરદારને ત્યાં નવી નોકરી મળી હતી. તેણીએ પોતાનો સરસામન બાંધીને તૈયાર કીધો અને પોતાની શેકાણી, વીરબાઇ વાંદરીને છેલ્લા સલામ કરવા ને ગઇ.

“બાધ, હું જઈછ. મહેરબાની રાખજો હું.” સુસને બાધને ઓજરખાઇથી અરજ કીધી.

“આવજો. આવતી રહેજ હું. તું જાયછ તેથી મને એક શીકર પરેછ. મરે, મારા પગના આંતન કોણ કાપસે ? તેની મને તો શીકર પડીછ. મુરાતે કાકરીની કાની તું એવું મળતું ક્યક કરતું આંતન કાપતીતી કે લેહેરે લેહેરે મને તો ઉઠજ આવી જતીતી. જો અવારનવાર બે ચાર દારે આવ્યા કરજો ને આંતન કાપી જજો, હું તુને દોરચું-બે દોરયાં આપ્યા કરસ.”

“વારૂં બાઈ.” સુસન બોલી. પણ આ દોરખાંએ દોરખાંને માટે ગાઉને ગાંજરેનો ધડેલો ખાત્રોનો તેણીનો તદ્દનજ વીચાર હતો નહીં; તેણી બાઈ કાંઈ જતી વખતે આશ્ચર્ય આપશે એવી ઉમેદમાં તેણીએ હા કહ્યું અને તેણી બોલી; “તમારી મહેરબાની છે તો આવ્યા કરસ. પણ બાઈ હું જાઉં તો મને કાંઈ આપોતી. હું તમારી યાદગારી મારી પાસે રાખી મુકસ.”

વીરબાઈનો ચમટીમાં શ્રવ હતો તે સુસનને કાંઈ આપવાની છાતી ચાલી નહીં અને ઘરમાં સર્વથી હલકી ચીજ અને રદ બાઈજ જણુસ શું હતી તેનો વીચાર કરીને તેણી બોલી; “એ આજે મારી જીની સપાટ ને અરકાવાતું બોલ્યું છે તે લેતીજાં જા, વાપરજે. હું ગરીબ માણસ વાપરે તો દુવા દેસે. હું તો કાંઈ કોઈને આપું તેજેવું તેવું આપું નહીં જો.”

સુસને મનમાં શું સરસવતી જણી ને કહેવતી જરૂર નથી. પણ સુસન પકી અને ખંધી હતી, તેણીએ બાઈને એવ-કુદ કેમ બનાવતી તેની બરાબર તાલીમ લીધી હતી. અને બાઈને છાપડે ચડાવી કેવી રીતે નીચોવતી તેથી જણતી હતી, તેણીએ કહ્યું.

પણ સારું બાઈ, મહેરબાની થઈ. પણ બાઈજ, તમારાં મોહોડાં ઉપર ખીલીઆન, લીલાં પાના, લાલ માણેક, ને પીલાં પોખરાજ જેવાં સોભેજ તેવાં મોતી તદ્દનજ સોભનાં નથી. હીરા? ખીલીઆન, માણેક, પાના, પોખરાજ તમે પહેરોજ તારે તમારો ચહેરો એવો મળતો લાગેજ, એવો મળતો લાગેજ, એવો તો મળતો લાગેજ, કે દમના કોટી કરીને સુની લેડં. બાઈ આજે તમે અમણા મોતીતું ચોક્કર પેહેર્યું છે તે તમારા આવા ફાંકડા ફાંચડા ચહેરા પર ચુડં મદ્દ જેવું લાગેજ. એ તો અમારાં જેવાં ગરીબ ને બદસુરતચહેરા પરજ સોભે જો.” સુસને બાઈને બુજ તરેહથી છાપરે ચડાવી અને તારપર બેસાડી દીધી.

“ઓ વાય, ખરું કહેછ કે ?” વીરબાઈ બોલી અને આર-સીમાં જોવા ઉઠી. પોતાના આરડામાં વીરબાઈ ધણી ખરી ઉંઘાડે પગે જરતી હતી કારણ કે ઉંઘાડે પગે જરવામાં તેણીને જરાગાત લાગતી હતી અને સપાટ પહેડતી તારે તેણીને અકર વકર થતી હતી. તેણી ઉંઘાડે પગે ઉઠીને આરસી આગળ ગઈ અને આરસીમાં પોતાનો ચીની મલાઈ જેવો ચેહેરો જોયો.

“ખરેખર, સુસન તું ખરું જ કહેછ. મારાં મોરાંપર મોતી શોભતાં નથી. મારૂં આમરું જરા કાચું છે, ને કાન જરા લાંબા છે તેથી નહીં શોભતાં હોશે” વીરબાઈ બોલી; “લે તારે, એ ચોક્કસ તું જ પેહેરજે. હવે મુઆં મોતી હું કાનમાં પેહેરસજ નહીં. પણ સુસન, ગરાંમાં મોતી પેહેરુંછ તે શોભે છે કે ?” વીરબાઈજીએ પોતાની રૂપસદ લેતી આયાની સલાહ પુછી.

“હાજી ગરાંમાં તો ધણાંજ શોભેછ. જાને હાંસનાં ગરાંમાં કારો દોરો બાંધ્યો હોયની તેવું લાગેછ.” સુસને જવાબ દીધો; “બાઈ, ધણી મહેરબાની થઈ. એ ચોક્કસ હું પેહેરીને તમને યાદ કરશ ને બધાંને કહેવસ કે મારી બાઈએ મને ભેટ આપ્યું. હવે હું જાઉંછ હું બાઈ, શેઠને સલામ કરીને જવસ; મહેરબાની રાખજો હું બાઈ.”

“ચાલ હુંબી સાથેજ જાઉંછ. મનેબી શેઠ આગળજ કામ છે.” વીરબાઈ બોલી અને સુસન સાથે ચાલી. તેણી સપાટ પહેડતાં ભુલી ગઈ હતી. બાપદાદા સપાટ પહેડીને મરી ગયલા તે યાદબી ક્યાંથી રહે !

સુસને કહ્યું: “પણ બાઈ, સપાટ પેહેરોની સપાટ પેહેરતાં વળી ભુલી ગીયાં કે ?

“અરે હારે મરે. એ મુઆં ખીસતાં પેહેડતાંજ ભુલી જાઉંછ. જોની સુસન અગાઉ હું સપાટ પેહેરતીતી ને કેંડે કામે કાજે

જઈએ, કે કોઈનો મેજનો ખુમયો! લઈ જવાનો હોય તારે, નહીં તો કોઈને બેસવા બાધ તારે કે કોઈ મુઝો લઈયારખાનામાં જમીને નહારી જાય તારે તેને ધરે લડવા બાધ તારે, સપાટ પહેરું. તે હવે ફામજ નહીં રહેતી. તું ફીચારી યાદ દેવાડયા કરેછ તેમ નવી આયાખી યાદ દેવાડયા કરે તો સાફ. નહીં તો જીવ ભરાયો મારો ભઈ મને સપાટ વગર કોઈ વખત જોશે તો મદદનો જીવ પટકી નાખશે."

વીરબાધએ લાલ મખખલની સપાટ, જેનો પંજે માત્ર ચાર આંગળનો હતો પણ બાકીનો ભાગ એક ભેંસના ચામડામાંથી બનાવ્યો હોય તેવો જળરા વીસ્તારનો હતો તે પેહેડી ફસક ફસક કરતી પોતાના બાધને મળવા ચાલી.

ભીખાજી આ વેળા કોઈ બહારના માણસો સાથે કામમાં રોકામલો હતો. વીરબાધએ જતાંના વારમાં બાધને કહ્યું; "લાઈ આએ ચુનાતું ખીલ આયુંછ, જરા તપાસોની બરાબર છે કે? મુઝાએ બધા આંકરા પીપરા જે તે જુસી લાવેછ ને મને તો સરવાલા કે મતાર પાંખડી કાંઈ આવડતી નથી." વીરબાધજી મતાર પાંખડી બાધબાકીને કહેતી હતી.

"ચુનો શાનો બરયોછ! ચુનાતું શું કામ પડ્યું?" આંકરો હાથમાં લેતાં ભીખાજીએ પુછ્યું.

"આએ મારાં મોહોડાં પર ચુનો લગાડવાનો આવેછ તે." વીરબાધએ બાધ આગળ ખુલાસો કર્યો.

ભીખાજીને મળવા આવેલાં માણસો માહેલા એકને એક એક ઠોસો થઈ આવ્યો ખીજે નાખ સાફ કરવા બારી આગળ દોડી ગયો અને ત્રીજાએ ઘાંત વચ્ચે જીભ જોરમાં કરડી રાખી

"મર તું રાંડ એજની લગાડતી." ભીખાજીએ ઘાંત કચકચાવીને કહ્યું; "તપોદ ગેધના કાંઈ ખોલવા ચાલવાના સલુક નહીં મળે, એવું સત્યાનાસ જાય એવું, લોકનાં દેખતાં એવી

આખર લેઈ કે જાને એની મુડી ધરીને મરડી મુકું એવી ચીક ચઢડેછ. મર અહીંથી જા, તારું સત્યાનાશ જાચ તારું !”

“પણ તારે ભઈ, હું એ આંકરે ચુકવું કે નહીં ચુકવું !” બેહેને પુછ્યું.

“હવે તું જાચછ કે કાંઈ સાંભળવાની થઈછ ? હું આંકરે ચુકવસ. એબલગામનીને મારી કુતીને. સુધરેલી બનાવવા માંગુછ પણ જાતે કચાપતી તે પછી સુધરે કાંઈથી !”

બહેન સરપાવ સાંભળીને સધાબ્યાં અને તેના જવા પછી સુસન ઉપર ભીખાછ શેઠની નજર પડી. સુસને નમીને સલામ કીધી અને તેણીએ નરમ અવાજે કહ્યું :

“શેઠ હું જાઉંછ, રજા માંગુંછ. મહેરબાની રાખતા રહેજેછ.”

“તું આજે નોકરી છોડી જાયછની ? જા સુખી થજે. લે આજે અરજજે.” એમ કહી ભીખાછએ સુસનના હાથમાં દશ રૂપ્યાની નોટ આપી.

સુસન સલામ કરી ત્યાંથી વીદાય થઈ.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

બાઈ સાહેબની ખુબસુરત દાસી.

“ સુસન, તું આજે વંદોરાં જેવી વાંદરીની નોકરી કરવાને સરજેલી નથી.” જાફરે સુસનને કહ્યું; “ તું તો મોટે ઘરનાં બાઈ સાહેબની ખીદમતમાં રહેવાનેજ લાયકની છે. તું આવી સારી નોકરીએ જાચછ તેથી હું ધણો રાજ થયો. આજે ખીલાડીની આગળ તું રહેતીતી તારે તુંખી કોઈ વખતે ખીલાડી જેવીજ લાગતીતી, હવે પરી આગળ રહેશે તો પરીજ બનશે. ”

“હું તારાથી છુટી પડવાની છેલ્લું તેથી તું ધણો દલગીર થતો હોય તેમ લાગતો નથી.” સુંસન દીચકું ચઢાવીને બોલી; “ઉઝટો તું ખુશી થતો હોય તેમ મને જણાયછ.”

“બેની, ખરું પુછાવે તો તું અહીંથી જાયછ તેથી હું થોડો ધણો રાજી તો છેલ્લું જો. તું અહીંથી જશે તો પેલા વકટ લેન જેવા એકેપછ પેસુને મલશે નહીં તેથી મને નર્થી-તાઈ મલેછ. માટે ધરનાં બાઈ સાહેબને તાંહ તે કાંઈ આવવાનો નથી ને તે તુંને મલવાનો નથી. અહીં તો પેસુ પીછા-ત્યું આવેછ તે ધામો નાંખીને અરધો અરધો દારો સુધી પરી રહેછ. તાંહ તે એમ કરવા જાયની તો તહેમીના બાઈ તેને નોકરો પામે લાત મગવીને બહાર કહાડે. મારો શેઠ જો કોઈ વાર એને લાત મારવા મને કહેની તો -હાહા-એથી મારું કે ગરદા પેજ કરી નાંખું.”

“પણ તું એની ઉપર એટલો બધો ચીરડાતો કાંય હોસે જે એ કાંઈ મને ગમતો નથી.”

“જો તો તુંને ગમતો નથી રે યાર, પણ એ ભેટ સોગાત આપેછ તે તો તુંને ગમેછની ?”

“તો મુઆ હજમડા, એટલું બી નથી સમજતો ! એ ભેટ સોગાત આપેછ તેથી તો આંપણું ભવીપતી પાર બધા યછ, જેટલું એકહું કરશું તેટલું પણવા પછી આપુનેજ બપ લાગશે કની ?”

“તું જાયછ તેથી એક બીજી રીતેબી મને નવરાસ મલશે.” બાઈરે વધુ ખુલાસો કીધો.

“શું નવરાસ મલસે ?”

“તું અહીં છે તેટલો વખત મને મારા ડીટેક્ટીવના ધંધાને લગતો અધ્યાસ કરવાની દુરસત મળતી નથી. તારામાં ને તારામાં જીવ જીવ ભરાઈ રહેછ ને તારી સાથેજ તાહેલાં

કરવાનો શોખ થયા કરેછ. હવે તું જશે તારે મારો અભ્યાસ હું સારી રીતે આગળ ચલાવસ. કોઈ ભેદ ભરેલા બનાવ ઉપર હું ગોર કરવા બેસુંછ તેટલાં તું આવેછ એટલે ગોર હવામાં ઉડી જાયછ.”

“અરે પણ મુઆ ગધેડા, એમ ગોર-ગોર કરતાં ધોરમાં ચાલ્યો જસે, મુઆ તારા ગોરને ને કચરને આગ લાગે તે તેને લીધે મને તું દુર કરવા બેઠો છ કે ? વાહ આવો તારો મારી ઉપરનો પ્યાર કે ? વાત તો લાંબી લાંબી કરતો તો ને એટલા વારમાં બેમરવત બનેછ. આવાંજ તારાં બધાં વચન કે ? જા મુઆ, હું તો રસાઈ જાઉંછ.”

“અરે નહીં રે વાર, એમ રસાઈ શું જાયછ જો ? તું દુર થશે તેથી કાંઈ જીગરથી દુર થવાની છે ? આંખથી દુર તે શું હાથાંથી બી દુર ? મારા પ્યાર કે મહોબતમાં રતી ભારનો ફરક પડવાનો નથી. તું દુર જશે તારે ઉત્તરો તારે વરે વધુ હું આતુર થવસ ને તુંને મળવાને ધંતેજર થઈ રહેવસ. તારોજ વિચાર આખો દારો ને આખી રાત કરયા કરસ, સમજ મારી બીલાડી ? ”

“બીલાડી તારી માય બહેન, મોરું સંભાળીને વાત કર હું તારી સાથે બોલવાની નથી.”

“હું તુંને મળવા બી આવ્યા કરસ; બે દારે ને ચાર દારે તુંને બેટી જવસ.”

“મલવા આવસે? ખરું કહેછ ? કસમ ખા જોઉં ? ”

“તારા સરના કસમ. તુંને મળવા નહીં આઉં તો પછી હું મરી જાઉં; મળયા વના ચાલે ? ”

“હા, તારે ઠીક; તારે લે-હું તારી સાથે બોલુંછ.”

“જેની, પ્યારી, હજી મેં પેલા કુંવરજી શરદવાળા ખતાવતો ભેદ મેળવ્યો નથી.”

“વળી તેમાં ભેદ શું છે ? તે ખીચારતું મોહોત આપું તે મરી ગયો; પછી તેમાં ભરમ શું ?”

“તું નહીં સમજે. એનાં મોહોતમાં બહુ ઉંડો ભરમ છે એમ મારી ગ્રેરજા બુધી મને કહેછ.”

“તારે શું તું હજી એમજ ધારેછ કે કુંવરજીએ પોતે આપઘાત નહીં કીધોતો ?”

“હા, હજી મને તો એમજ લાગેછ, બલકે તે વીષે હું પકકી ખાતરીથી માનુંછ.”

“તારે તે મરી કેમ ગયો ?”

“જો પોલીસ એહેજ ખી અકકલથી તપાસ કરતે તો પોલીસની ખી ખાતરી થતે.”

“તો દુન્યામાં ખુદાએ સુટી સુટીને એક અકલવાળું માણસ તુનેજ પેલા કીધુંછ. બધી અકલ તારામાંજ ભરી મુકીછ તે બધાને બે અકકલ રાખ્યાંછ.” સુસન તસી પડીને બોલી, “લે આલ હવે હું જાઉંછ, કાંઈ કહેવુંછ કે ? મને મલવા આવસે કની ! કે વરી વાત જોવરાવ્યા કરસે ?”

“નહીં, નહીં. હું મલવા જરૂર આવસ. આવજો હું.”

બંને મળ્યાં લેત્યાં અને છુટાં પડ્યાં. સુસન ભાડુતી વીક-ટોર્પા કરીને મોટાબાઇને ઘરે જઈ પુગી અને પોતાનો સરસા-મન ઓટલા પરજ મુકીને બાઇ આગળ જઈને હાજર થઈ,

“તું આવી કે સુસન ? ચાલ હીક થયું. બાઇએ તેણીને જોઈને કહયું. “તારો સરસામન તું સાથે લાવી છે કે ? નહીં તો માણસને મોકલીને બીજાજીને તાંહથી મંગાવી લે.”

“નહીં બાઇજી, સરસામન તો લેતી આવીછ ઓટલા પર મથ્યોછ.” સુસને જવાબ દીધો.

“મારા સુવાના ઝોરડાની પાસે તારો ઝોરડો રાખ્યોછ. તારો ચહેરો મને ધણો ગમેછ, તેથી હું તુંને મારી આગળની આગળજ રાખસ. તારી પાસે સારાં સારાં કપડાં છે કે ?”

“હમે ગરીબ માનસનાં તે સારાં સારાં કપડાં કાંઈથી હોય બાધજી ?”

“તારે વરે નવાં સીવાડી આપસ.” બાધજી કહ્યું અને હવે સુસન નવાં ધરમાં ઠર પડી.

સુસનને માટે કાંઈ જાહજીવું કામ હતું નહીં; બલકે કહો કે ફક્ત બાધ આગળ ઉભી રહી તેણીને પવન નાંખવાતુંજ કામ સુસનને બજારવાતુ હતું. તેણીનો મુસલમાની પોશાક તેણીના રૂપાળા ચહેરા ઉપર શોભી રહેતો હતો. માથા ઉપર કાળા અબનુસ જેવા બાલનો જખરો બારો હતો, જે હોળવા અને ચોટલો વાળવામાં તેણી હમેશાં દરરોજ એ કલાક લેતી હતી. માથા ઉપર તેણી રંગીન કસબી કોરવાળી ઓઢણી નાંખતી અને ગુણ્ણ સુધી પુગે તેટલું કુરતું પહેરતી. તાઘત પાયજાનું સુરવાલ અને નહાની સપાટ પહેરતી તથા પગની ગુટી આગળ રૂપાંની ગુંગરીના વાળા ધાલતી. આવી સોહામની અને એસકી દાસી રાખવાથી બાધ સાહેબ મગંરરી માની લેતી હતી. પણ બાધસાહેબ તહેમીનાને થોડીજ ખબર હતી કે આ દાસીને ધરમાં રાખવાથી બાધ સાહેબે પોતાનીજ કમખખતીનો સામાન સંચી રાખ્યો હતો.

પેહેલેજ દહાડે સાંજે જાફર તેણીને મળવા આવ્યો અને બાધ સાહેબને લગતી તરેહવાર વાત તે ચંચલ જવાંબ્યાએ પોતાની ફાંકડી માથુક પાસેથી પુછી લીધી.

પ્રકરણ ૩૯ મું.

આખરૂંદાર કુટુંબનો બુઝારી.

કરોડપતી પારસી શેઠો બીખાજી હીરાદલાલ બહાર જવાની તક્યારી કરતો હતો તેની બેહેન કાચ ઉપર પગ પર પગ ચઢાવીને કસતુર્યા મુરગની વાત વાંચતી હતી. કારણ કે તે વાર્તાની ચોપડી આખી દુન્યામાં સર્વથી સરસ હતી એમ ધનબાધજીને મોહોડેથી તેણીએ સાંભળ્યું હતું.

ગામથી આવેલો કાગળ એક મારવાડી પોતાની દુકાને પોસીને ત-પ-ર કરીને વાંચે તેમ વીરખાધજી રાગડો તાણીને બાર કલાકે હરાષ કોસને હીસાએ આ વાર્તાના પાના ફેરવતી હતી. અને પેહેલી લીતી પર જે વાંચેલું તે ચોઠી લીતી આવતાં બેજામાંથી હુસરાષ જતું હતું. માટે ચોઠી લીતી અરધી પુરી નહીં થતી તે અગાઉ વીરખાધને પહેલી લીતી ફરીને વાંચી જોવી પડતી હતી. તેણીએ કાચલખી શરમાષ જમ્ય તેવા કંઠથી અને કાગડોળી ધભરાધને નહાસી જમ્ય તેવાં સુરીલાં ઘાટાંથી એકદમ અવાજ બેચો કે,

“આ વેળા રાજના કુતરાં-અંરે પુતલાં નહીં નહીં પુતર પુતર; હં રાજના પુતરે પોતાનું હીલાજ-જ-જડીત, હં હીરા જડીત, તાજનું માથું ઉટ-નહી ઉંડર-ઉતર ઉતર, હં માથુ ઉતર ફેરવી ઘોડાની લાત-નહિ લગામ, હં ઘોડાની લગામ એવી તો જોરમાં, દાખરી, નહીં રે દાખી, હં જોરમાં દા-આ-આ-આ-ખી-ધ-ધ-ધ”

છેલ્લો “દાખી”નો રાગડો એવો તો તાણ્યો કે લીખાજી ચોંકીને તેની તરફ જોવા લાગ્યો. તે બોલ્યો, “એ શું કીરતન લેષ બેઠીછ. ગીત ગાયછ કે ઠાઠને નામે રડન ચલાવેછ?”

“ઓવારં રે, ભુસું રે ! એ સું અવર વાની ? એતો હું કસતુરચંદના મુલ્લાની ઓપરી વાંચુછ. મરે કંઈ સમજાવી પરતી નથી. વીરબાઈએ ખુલાસો કીધો.

“વરી કસતુરચંદને મુલ્લાં કાન મુજોછ ? તું ચંપી બન, એમ રાગડો તાનેછ તે કાઈ આસેપાસે સાંભળશે તો એમ બનસે કે આપરાં ધરમાં કાંઈ મઠો બનાવ બન્યોછ તે તેને વરે તું ધપકારા લેછ. જો, જરા આજે નેકટાઇ જરાજર બંધાયોછ કે નહિ ?”

“ભાઈ તમે એવા નેકટાઇના પજારા ના મારો. તમારી ગરદન એક તો મળે નહીં. તેમાં એ બધું અંદર દખાઈ અંપાઈને રાટલો થઇ બન્યછ. પણ તમે કાંઈ સંધાયોછ ?”

“જુગારખાનામાં.”

“ઓ વાચ ! એ સા ફેસતા ! મદદ જુગારખાનામાં કાંય જતો હોસે ! કાઈ સીપાઈ પકડી જશે તો રાતના માંકડા ચાંચડા મારવા પડશે. એ સાં લખન માંડયાછ ?”

“તું નહીં સમજે તાંડ મેટ. પારસીઓમાં જો પેસું મોટું કુમળું હોમળતું કુટુંબ દહેવાયછ તે લોક દજી નસકોરં ચદરાનીને ફેરજને આપુને ગણુદારતું નથી. તે લોક આપુને દલકાં ગણીને કાહું દેતા નથી. પણ તે કુટુંબનો વારસ વડો દીકરો તે જુગારખાનામાં હમેશ જ્યા કરેછ. હવે તાંડ જઈને તેને ખસ્યાનો પાડી દેવસ તો આપોઆપ, ફેકાંને આવી જશે. એ લોક આપુને કુતરાંની કાની ગનતાં તો ડાસાં યયાં, પણ હુંજ એ લોકને હાલેલી પર નચાવું તો ખરો.”

“તમે એબલાજ સંધાવસો કે ? કાંઈ ખીજીની સાથે આવસે કે ?” એહેને પુછ્યું.

“હા, પેલો પેસુ પીજાતું આવવાનો છે. પણ એ સવાલ તું કાંય પુછતી હોસે !”

“તો તમે જુગારખાનામાંથી પોલીસને હાથે પકડાઈ જાઓ તો પછી મને આવીને ખબર કોન આપે ? એ પેસુ આવીને કહેશે તો હું તમારું ભોતું ચોકીમાં મોકલી આપસ. હું મારું ભઠ્યારખાતું રાખતીતી તારે એમ ધનાજીના પકડાઈ ગયેલાને વરે ભોતું મોકલતીતી.”

“મર મર, મોચીને ખારણે ! કાંઈ સલુક લેવા ગઈતી ! તું મુઠ મુઠરતી ! તારું એક દુખ હોય તો એકને નામે રડીને ખેસું, પન તું તો ચુલુનો ભંડાર દેખું. તું મરે પેલાની પરતી !

ભીખાણ ત્યાંથી ફફડીને દીવાનખાનામાં ચાલી ગયો અને વીરખાઈ કસતુર્યા મુરગની વાર્તા કાંઈ સુધી વાંચી હતી તેની તાંપ શોધવા લાગી, જે નહીં મળવાથી તે પ્રકરણ પેહેલાંથી પાંછું વાંચવાતું તેણીએ શુર ક્યું.”

ભીખાણ દીવાનખાનામાં ગયો અને થોડી પળમાં પેસુ ત્યાંજ તેને આવી મળ્યો.

“પેલાની કાંઈ ખબર અંતર મળી ?” ભીખાણએ તેને ભરમમાં સવાલ કર્યો.

પેસુએ માથુ ધુણાવ્યું અને કહ્યું : “હા મળી તે મુખ્ય આવવા નીકળી ચુક્યો.”

“મુખ્ય આવવા નીકળી ચુક્યો ?” ભીખાણ એકદમ ખરાડી ઉઠ્યો ; “એટલે શું ? એટલે શું ?”

“એટલે વળી હોય શું ? તમે સમજ્યા નહીં, તે હોંગકોગથી ધસ્તીમર પર બેઠો, તે મુખ્ય આવવા નીકળી ચુક્યો.”

ભીખાણનો ખવીસ જેવો કરડો ચહેરો કુમલાઈ ગયો. પોતાના ચહેરા ઉપર થયેલો ફેરફાર પેસુના જોવામાં નહીં આવે એવી કાશેશ તેણે પોતાની લાગણી ઉપર જખરદસ્તી વાપડીને કાઢી, પણ તેમાં તે નીપકળ નીવડ્યો. આ ખબરથી તેની ઉપર મારી અશર થઈ હતી, એ તો દેખાઈતું હતું.

“મુ’બઈ આવવાના એની પાસે પૈસા કાંદથી આવા ? ત્રણ મહીનાની વાત પર તો એની પાસે એક પૈખી હતી નહીં. એને પૈસા આપ્યા છેને ? આ લાયો કાંદથી ?” ભીખાણએ ઝનુનથી પુછ્યું. •

“કહેજે કે એણે ચોરી કરીધી. તમે સમજ્યા નહીં.” પેસુએ ખુલાસો કર્યો; “કોઈ ખેંડમાંથી હજારેક રૂપીઆ ચોર્યાછ એમ કહેવાયછ ને તેથી એની પોલીસે પુછ પકડીછ. હું ધારૂંછ કે એ મુ’બઈ આવી પુગર્ગે તેવાજ પોલીસના હાથમાં એ સપડાશે. પોલીસ એની દેખરેખમાંજ છે, ભીખાણ શેઠ.”

ભીખાણ કશું બોલ્યો નહીં અને બહુ ઉંડા વીચારમાં પડી ચોરડામાં આમ તેમ ઉથરેચડા મન સાથે ફેરા ફરવા લાગ્યો. તેનું બેજુ બ્રમીત થઈ ગયું હતું અને જે આપદ માથે આવી પડવાની ચીંતા લાગતી હતી તે દુર કેમ કરવી તેના વીચારમાં તે પડ્યો હતો.

“ભીખાણ તમે સમજ્યા નહી—”

“ચુપ ! મુગો રહે !” ભીખાણએ પેસુને હવારી ખાધો; “જેમાં તેમાં સમજ્યા નહીં સમજ્યા નહીં, કર્યા કરસે ની તો કોઈ વાર ચીડતો માર્યો તારું બેજુ ચીરી નાખસ.”

થોડે વારે તે શાંત થયો. અને આ બંને જણા ગાડીમ બેસી મુ’બઈની બહારના અક પગમાં બહુ એકાંત જગાએ આવેલાં જુગારખાતા તરફ આવ્યા. ત્યાં કુમછ હોમછ કુટુંબનો વડો નખીરો, મગરર કુલનો મગરર વારસ, હંચ ખાનદાનનો ટેકવાળો બેટો સોરાખ જુગાર રમતો હતો.

તેની સામે પેસુ રમવા બેઠો અને પાના દાવ રમતાં સોરાખ કુમછ હોમછ ખુબ હારવા લાગ્યો. કુમછ હોમછની પછવાડે ભીખાણ ઉભો હતો અને તેના પાના જોતો હતો અને પેસુ પાના રમતાં ભીખાણ તરફ પોતાની આંખ અવારનવાર

ફેરવ્યા કરતો હતો. કુમળ હોમળ સપાટામાં પાંચ હમર રૂપ્યા હારી ગયો. અને રૂપીઆ આપવા તેણે પાકીટ કઢાડવા પોતાના ગળવામાં હાથ નાંખ્યો. પણ પાકીટ હતી નહીં. પાકીટ ગુમ થઈ ગઈ હતી—ચોરાઈ ગઈ હતી.

“મારી પાકીટ ક્યાં ગઈ ! મારા ગળવામાં હતી ને !” સોરાખ કુમળ હોમળ ફગલાઈને બોલ્યો.

બીખાળ હસી પડ્યો અને તે કરોડપતીને હસતાં જોઈ બીજાઓએ પણ તેનો દાખલો લીધો.

“પાકીટ નમે ઘેરથી લાવતાં ભુલી તો નહીં ગીયા હોવો ?” એક જુગારીએ પુછ્યું.

“એ તું શું સું બોલેછ ! હું ઘેરથી લઈ આવેલો. અહીં, આ ઠેકાણેજ તે ચોરાઈ ગઈ.”

“શેઠ, મોટાં માણસ ધધને એવું” બોલેછ તે સું તમને સોભા લાગેછ.” તે જુગારખાનાનો માલેક હવે વચ્ચે આવ્યો, મારાં ધરને કાંઈ બદનામ કરોછ સેઠ. આજે વીસ વરસ થયાં અહીં ભલભલા લખપતીઓ આવેછ ને આજ લગલ એક કુમતું કોઇતું ગીયું નથી ને તમારી પાકીટ ગઈ ? જોવોની કેઠે દાબે હાથે મુકાઈ ગઈ હોશે તપાસ કરો, મલસે.

સોરાખ કુમળ હોમળએ પોતાના સધળાં ગળવાં તપાસી જોયાં પણ પાકીટ મળી નહીં. તેની તો ખાતરી હતી કે આ જુગારખાનામાંજ તે ગઈ હતી પણ તેવું માને કોણ ? સહિએ એમજ ધાયું” કે આ મોટા કુટુંબનો જુગારી નખીરો આ ઢોંગ કરતો હતો, પૈસા આપવાના હતા નહીં માટે ‘બોટું’ બઢાતું કઢાડતો હતો.

પેલી તરફ પોતાના નાણાં મેળવવાનો પેસું તકાળે કરવા લાગ્યો અને બીજે દહાડે આપવાનું કુમળ હોમળ એ જણાવ્યું પણ બીજા દહાડા તો સું પણ બીજા કલાક

સુધીની ચોલવાની પેસુએ સાફ ના પાડી. બીજાઓ પાસે કુમળ હોમળએ નાચ્યા ઉઠીણા માગ્યાં પણ કોઈએ આખ્યાં નહીં, કારણ ધંધા ત્યાં લર્ચા પુર્વા ભારી હતો.

“આવો શેઠ, હું તમારી સાથે એક વાત કરું.” બીજા-
ળએ કુમળ હોમળનાં ખભાં પર હાથ મુકીને કહ્યું; “જરા બાણુ આવો, મારી વાત સાંભળી લેવો, હું તમારા લાભનું જ કહેવાનો છું.”

બીજાળ તરફ સોરાય કુમળ હોમળને ધીકકારતો હતો. પણ આ સંદર્ભામણને સખએ તેને બીજાળ સાથે જવું પડ્યું. તેજલથી થોડેક દુર બીજાળ તેને લઈ ગયો અને બોલ્યો.

“હું તમને આ નાણા આપવા તૈયાર છું.”

“ઘણી મહેરબાની.”

“પાછાં ક્યારે આપશે?”

“બેચાર દરદાશમાં.”

“તેની જામીનગીરી શું?”

“મને તમે જ્યારેજ્યારે કહે?” તે જવાને મગફરીથી ગુસ્સે થઈને પુછ્યું.

“બહુ સારી રીતે. તમારે માથે દમના સાઠ હજાર રૂપાનું કરજ છે તેની હું જાનું છું. ઘોડાની શરતનો ખુકમેકર મીં ચોમશન પણ તમારી ઉપર અગ્યાર હજાર માંગે છે. તે આવતી કાલે તમારી ઉપર સમન કરશે. એ ખજાર તમને હજી મળી નથી પણ હું તમને તે આપું છું.”

“હું, ચોમશન મારી ઉપર સમન કરવાનો છે?”

“હા. હાઈ કોર્ટમાં પ્રેમીસરી નોટને આધારે સમન કરવાનો છે. મને ખજાર પડી છે.”

“અરે, ત્યારે હવે હું કેમ કરું! મારું તો મોહોત મધ જવાનું. આપઘાત કરવા વગર છુટકો નથી.”

“તમુને વીસ પચીશ હજાર રૂપીઆ હમણા હું આપવાને તૈયાર છેઉ.”

“પણ તમુને તો જમીનગીરી જોઈએજીની ?”

“જમીનગીરી કરવાં તે રકમની ખીજી રીતે કીમત આપસો તો ચાલશે.”

“બોલો, શું કીમત જોઈએજી ?”

“તમારી આવતી પરમ દીને સાલગ્રેહ છે.”

“તેનીખી તમુને ખચર પડીજ કે ?”

“હું સધળી ખચર રાખુંજી. તમારે ઘરે પરમ દારે મોટી પારટી થવાની છે, તે પારટીમાં મને ને મારી એહેનને તેહું કરો અને અમે આવ્યે ત્યારે સધળાઓ સાથે અમારી ઓળખાન કરાવો. એટલી કબુલાત આપો તો આએ ઘડીએ વીસ હજાર રૂપીઆ આપવા તૈયાર છેઉ.”

સોરાળ કુમળ હોમળ વીચારમાં પડ્યો; તે શું કરે ? હા કહયા વના છુટકો રહ્યો નહીં, કારણ કે તે બેવડાં સકડામણમાં હતો. પેલી તરફ પેસુ તકાઓ કરતો હતો; એની તરફ થોમસન સમન કરનાર હતો અને આ તરફ આખરનો સવાલ હતો. આખરે તે કબુલ થયો અને તરતજ બીખાણએ તેને નોટ ગણી આપી અને પેસુને રૂપ્યા ચુકવી આપી ખસ્યાનો પડી સોરાળ ત્યાંથી ચાલતો થયો. બીખાણ પોતાના માડેલા દાવમાં ફતેહમંદ ઉતર્યો.

પણ ત્યારે સોરાળ કુમળ હોમળની પાકીટ કયાં ગઈ હતી ?”

તે બીખાણએજ ચોરી હતી. તેને હાથે ઘણા હુનર ચઢી રહેલા હતા જેમાં સફાઈથી પારકાનાં ગળવા ખાલી કરી લેવાનો હુનર પણ તે બહુજ સારી રીતે બાજુતો હતો. આ સોરાળ

સાથે તેને હજી ઘણું કામ લેવાનું હતું અને તે કામનું આ ચોરીથી નીચ હલકા ભીખાજીએ મંડાણ ક્યું હતું.

પ્રકરણ ૪૦ મું.

તહેમુરમ.

દીનુ હળવે હળવે તટોસતી તટોસતી રસ્તામાંથી જતી હતી. આપણે જાણુએ છીએ તેમ તે ગરીબ કમનસીબ સ્ત્રી આંધળી હતી અને હાલમાં તેણીનો દીકરો જેહાંગીર બીમાર હોવાથી તેણી એખલીજ નીકળી હતી. તેણી આ પ્રમાણે ઘરથી નીકળી બજાર તરફનો રસ્તો લેતી હતી. અંધારૂ થઇ ગયલું હતું અને મ્યુનીસીપાલીટીના દીવાગટી કરવામાં આવ્યા હતા નહીં. કારણ કે તે ચાંદણી ગત હતી. ચાંદ ઉગશે અને વળી તે પ્રકાશિત રોશની. આપશે એવી ગણત્રીથી જ્ઞાનસો સળગાવ્યાં હતાં નહીં. પણ ખુદરતના હંમેશના અસલ અંખડ નીચમ મુંજળ ચંદ્ર તો ઉગ્યો પણ વાદળ ઘેરાયલું હોવાથી ચાંદની રોશની પડી નહીં અને અંધારૂં છવાઇ રહ્યું.

દીનુને મનસે અંધારૂં અને અજવાળું નજદીક એક સરખું હતું. તે આગળ ચાલતી તેટલાં સામેથી આવતાં એક માણસ સાથે દીનુ એટલા તો જોરમાં અઠડી પડી કે તે જમીન દેરત થઇ ગઇ. પેલો માણસ તરતજ ઉભો રહી ગયો અને દીનુ ઉપર વાંકો વળીને બોલ્યો.

“બાઈ, બાઈ, માફ કરજો ? તમુને લાગુ” કે ? મારી ભુલ થઇ, મારો વાંકે ઉતો.

“ભાઈ મને જરા તમારો હાથ આપો. હું તો આંધળી છેડું, પણ તમારી—”

“તું આંધળી છે ? યા ખુદા ? આંધળી ને એખલી ! ક્યાં જતીતી ?”

“મારા દીક્રાના છવને ગમતું નથી, તેને ઘરે હું ખીસકોટ લેવા જતીતી !”

“બાઈ તું હયાંજ ઉભી રહે, હું ખીસકોટ લાવી આપું કેવી ખીસકોટ જોઈયેછ ?”

‘સારી, મીઠી, નાદલાં છોકરાંને ગમે તેવી લે બા આંખે દોયાંને લઈ આવ.”

પેલો માણસ, જે જાતનો એક પારસી હતો, તે દોડ્યો અને થોડી પળમાં ખીસકોટ લઈ આવ્યો. તે ઉંચા ભરેલાં અંગનો હતો પણ કપડાં જુનાં અને નળદીક રૂઢ થવા આવ્યાં હતાં. તેણે ખીસકોટ લાવીને દીતુના હાથમાં આપી.

“આલ બાઈ હું તુંને તારે ઘેર મુકી આઉં. આંખે અધારામાં તું કેમ જસે ?”

“બાઈ, મેં કહ્યું’છ તેમ હું તો આંધળી છે’ એટલે અધાર’ ને ઉજરડું સહ મારે મનસે’તો સરખુંજ છે. હું તંટોસતી આવી’છ ને તેમજ જવસ. તું શું કામ તસદી લેછ ?”

“પણ અધારાને શબ્દે કોઈ ખીજું માણસ તારી સાથે અફડી પરસે તારે ? કાંઈ નહીં, તુંને તારે ઘરે મુકી આઉંચ. લે મારી પાંખડી પકડ; તારું ઘર કેની તરફ ?”

દીતુને તે પારસી ઘરે લઈ ગયો અને ઘર આવી પુગતાં દીતુ બોલી:

“તું મારા માલપર આવ; મને તારી સાથે કામ છે બાઈ.”

પેલો પારસી આ સાંભળી અજબ થયો પણ કશું બોલ્યો નહીં અને તેણીની સાથે દાદરપર ચઢી તેણીના ઓરડામાં

દાખલ થયો. દીતુએ ઝોરગતું બારણું બંધ કરીધું અને બોલી.

“મેં તારો સાદ સાંભળ્યો ત્યારેજ મને જરા સક ગીયોતો, પણ હવે મારી ખાતરી થઈછ. હું તુંને ઝોરખુંછ, ભાઈ, હું તુંને ઝોરખુંછ. તું કોણ છે ? હું તારું નામ બોલું?”

“હાં બોલતી.” પેલા પારસીએ બેહદ અજબ થંઝ ભાંખી રોશની વચ્ચે દીતુના ચહેરાપર ટીકીને જણાવ્યું, અને દીતુ તેની ઓળખાણમાં આવે છે કે નહીં તે તપાસ્યું.

“તું પેલો તહેમુરસ છે. તહેમુરસ ધનછશાહ મહેતા.” દીતુ બોલી,

“ત્યારે તું કોણ છે ? મારે જાણવું જોઈયે કે તું કોણ છે. તારી સાંમે મારે મારો બચાવ કરી રાખવો જોઈયે કે નહીં તે મારે જાણવું જોઈયે.” તહેમુરસ બોલ્યો; કારણ કે આ અંજણો પારસી કોઈજ નહીં પણ જેહાંબક્ષ મહેતાનો ભાઈ તહેમુરસ હતો કે જે તહેમુરસતું નામ સાંભળીનેજ પેલો કરોડપતી પાપી પારસી ભીખાણ હીરાદલાલ ધુળતો હતો; જેના આવી પુગવાની વાત જાણીને તે મગરૂરીમાં કુલી ગયેલો દોલ-તમંદ ફાટી ગયો હતો.

“તુંને બચાવ કરવાનો છે તહેમુરસ ? તેં મારી ઉપર આજે ઉપકાર કર્યોછ તેનો બદલો શું તારી સાથે લેવાઈ કરીને હું વાલી આપસ ? તે છતાં મને તારી સાથે લેવાઈ કરવા ગમસેખી તો તેં કરવાને હું કેટલી અસકત છઉં તે શું તું જોતો નથી ? તોખી તું પાછો મુંબઈ આવ્યોછ તેથી તો હું ખુસી છઉં—મારે પોતાને માટે હું ખુસી નથી પણ ખીજાઓ તે જાણી ખુસી થસે એમ જાણીને હું ખુસી છઉં. મને બરાબર તપાસી જો, તેં મને કોઈવાર આગળ જોયલી કે ?”

દીનુ તહેમુરસની વધારે નજદીક આવીને બોલી; “અત્યાર મારો ચહેરો જોઈને કહે.”

થોડો વાર ચુપકીદી પંઠરાઈ જે દરમ્યાન તહેમુરસે દીનુનો ચહેરો ધારી ધારીને જોયો અને પછી બોલ્યો, “નહીં તું મારી ઝાળખમાં આવતી નથી, હું તુંને પીછાનતો નથી.”

“તારે તુંને તે જાનવાની અગતખી નથી. હું, કોન છેઉ તે જાનવાથી તુંને કસો શયદો થવાનો નથી પણ તે તું જાને તો ઉલટી અને ખેજલત લાગે, અને સરમ ઉપજે.” દીનુ બોલી.

જો દીનુ આ વખતે પોતે કોણ હતી તેનો ખુલાસો કરતે તો દીનુને પોતાને લાભ થતે, તહેમુરસને લાભ થતે; પાપી-આને વધુ પાપ કરવાની જોગવાઈ મળતે નહીં, બદકારોના હાથમાં નીરદોષ વધુ હેરાન થતે નહીં. પણ વીધાતાની ગણત્રી જુદીજ હતી, તો પછી તે દીનુ જેવી એક નાચીજ માનવી તે કેમ ફેરવી શકે ? તે મહાન શક્તીએ માંડેલી બાજી દીનુ જેવી એક નાચાર નખળી ચોરત કેમ ખેલી શકે, તે બાજી તે ના કવત પ્રાણી કેમ ઉગતાવી શકે ?

“દીક છે, એહેન, તારે તું કોણ છે તે અને ના કહે. હું તે જાણવાની હઠ લેતો નથી, તારું દીલ હું દુખવવા માંગતો નથી.” તહેમુરસે મોટાં દીલથી ખુલ્લો જવાબ દીધો.

‘હું તારી દોસ્ત છેઉં એમ ખાતરીથી માનજે.” દીનુએ સંધ્યારો આપ્યો; “આજે તેં મારી ઉપર મહેરબાની કરીધી તેથીજ હું તારી દોસ્ત બનીછ એમ નથી. તુંને હું વરસો થયાં ચોરખુંજ ને તુંને જોવાને તારો ભાઈ કેટલો-ધંતેજર છે તેથી હું જાનુંજ. તે મારો દોસ્ત છે તેથી તું પણ=”

“મારો નહાનોભાઈ જેહાંબક્ષ ?” તહેમુરસ અજબ થઇ બોલ્યો. તેનેથી તું ઝાળખે છે કે ?”

હા, તેને હું ઓરખું છું. તે મારી ઉપર મહેરબાન છે.”

દીનુ ખીજાણા તરફ ગયો. જ્યાં તેણીનો દીકરો જોહાંગીર તાવથી સસરતો પડેલો હતો હમણા તે ઉંઘાતો હતો. અને તે ઉંઘમાં પડ્યો હતો એમ પોતાની આંતરી કરીને દીનુ તહેમુરસ આગળ પાછી આવી. તેણીએ તહેમુરસને હળવે અવાજે કહ્યું.”

“એસ તહેમુરસ ને મારી આગળ તારી વાત કર. તારી ઉપર શું ગુજ્યું ? તું આવી ગરીબ અવસ્થામાં કેમ આવી પડ્યો ? તે તારા ભાઈ ઉપર તારી હકીકત કાંઈ નહીં લખી ?”

“હું ભરાતો સંતાતો આયોજ. મને પકડાઈ જવાની ધાસ્તી છે.”

“પકડાઈ જવાની ધાસ્તી ? કોણ તુંને પકડવા માંગે છે ? પોલીસના માણસો ?”

“હા, તે જરાયર અટકલ આંધી. હું એકવાર પ્રમાણિક માણસ હતો અને હલાલ મહેનત કરવા પર લાગેલો હતો પાપથી ડરનો તો ને બદ્દીથી કમકમતો તો. પણ હવે હું ફેરવાઈ ગયો છું. મેં પાપ કીધાં છું, કાયદાનો ભંગ થાય તેવા મેં કામ કીધાં છું. હું અધારામાં ફરું છું. ભરાતો સંતાતો ભટકું છું. દીવસની રોશનીમાં મારો એ ચહેરો દેખાડવાની મને હીંમત થતી નથી. હું મુજબ આયોજ. પણ જુદાંજ નામ સાથે આયોજ. મને અજાયબી તો એ લાગે છે. કે સ્તીમરમાં જ મને કોઈએ કેમ પકડ્યો નહીં હોય ? મને સ્તીમર પર જ રખેને કોઈ ઓરખે એમ મને તો ધાસ્તી હતી.”

તે થોડો વાર ચુપ બેઠો. જે ચુપકીદી દીનુએ પણ તોડી નહીં, થોડે વારે તે પાછો બોલ્યો.”

“હજારો માઈલ દુર મેં અપરાધ કીધો છું પણ તે અપરાધને સર મને અહીંથી પકડવામાં આવે એવો કાયદો છે.

વળી જે અપરાધ એક માણસ કરે તેજ કાયદો તો જોયછ; તેને કેવા સંભોગ હેઠળ તે કરવાની ફરજ પડીછ. તે તરફ કાયદો નજર કરતો નથી. પણ હું ઘણું મોટેથી ખુલ્લું બધું કહી દેઉંછ." તહેમુરસે બહુ ધીમેથી દીનું કાનમાં કહ્યું, તારો દીકરો બધું સાંભળતો હોસે."

"એ તો ઉંધાયેલો છે. જે એ જાગતો હોતે તે બધું સાંભળતે તોળી એ એક છુપી વાત કેમ છુપી રાખતી તે જાણતો હોવાથી એક જોલણી બોલતે નહીં. એની ઉમર તો માત્ર સાત વરસની છે પણ ગરીબાઈ અને કંગાળયાતે પણ એ એને ઘણી સારી તાલીમ આપીછ," દીનું હાથમારીને બોલી.

"હું મારા દીલથી અજબ ચાઉંછ કે મારી સઘળી ખાતગી વાત, જે જે કોઈના કાન ઉપર જાય તો મારું નખોદ વળે તેવી છે, તે હું તુંને શા માટે કહી દેતો હોવસ ? તે સઘળું તુંને કહી દેવાનું મને કેમ મન થતું હોસે ? તું કોણ છે તે હું જાણતો નથી, તો જે કે હું કોણ છેઉં તે તો તેં જાન્યુંછ. તેં મને જોળખયોછ તેથી તો મારે તારી આગળ સુપ રહેવાની ચેતવણી લેવી જોઈતીતી. પણ તારા અવાજમાં, તારી ચાલચલણમાં અને તારા ચેહેરામાં મને કાંઈ એવું માલમ પડેછ કે તારી ઉપર વીશ્વાસ મુકવાનું મને મન થાયછ." તહેમુરસે બોલ્યો.

"હું અહીં વેર લેવાને આયોછ. મારો કીનો મારા જીગરમાં જોશ કરી રહેલો છે અને તે જોશને ઠડો, પાડવા હું મુ'બઇ આયોછ. તહેમુરસે ઝવું સાથે બોલ્યો, "જે દોલત મારી છે, જે ગંજપર મારો હક પુગેછ તે લઈને જે માણસ આજે મોજ મારેછ તેને હું સવાદ ચખાડવા અહીં આયોછ. આહા ! કર મોજ, એ જાલીમ દઈત, મોજ કરી લે ! પારકાને ખુવાર કરી પોતાનું પેટ અને પેટી ભરી હજી

ખીખ વધુ પારકાનું નખોદ વાળતો રહે હમણા તારો દાવ છે તો ખેર, બુવાકી ચલાવી લે ! હમણા તારો ચહડતો સીતારો છે તો તે સીતારાની કુમકપર તું દાઢના તોરનો ફરતો રહે ! પણ યાદ રાખજો એ પાપી, તારો વખત હવે નજદીક આયોછ, તારો જન્મ તારી પર તરાપ મારવાને તલખી રહયોછ, તારી અજલ નામોશીનું લશકર લઈ તારી ઉપર હુમલો કરવાને તતપર થઈછ. યાદ રાખજો, આહ, એ સધળું યાદ રાખજો !

“ તહેમુરસ ! તહેમુરસ ! એ તું શું બોલોછ ? કાણના પૈસા ? કાણે લીધા ? કેમ લીધા ? ”

“ હું એક એવાં માણસને વરે બોલુ'છ કે જેને મને ખુબાર કીધોછ.” તેહમુરસે એક વખત હાથ મારીને જવાબ દીધો; “ તેનું નામ દેવું લાજમ નથી, તારા જેવી નેક નારીએ તેનું નામ સાંભળવું સખવર નથી. તેને હું શોધી કહાડશ, જગતી રસવાઈમાં તે આવશે. અને નામોશી વચે તે નીચો પડશે ત્યારે તેનું નામ આખી દુન્યાં જાણુસે, જયારે તું જાણી શકસે. પણ બેહેન તું મારા ભાઈને ઓળખેછ તારે મારા ભાઈનું મને સરનામું આપ, મારે તેને જઈને મળવુંછ.”

“ તારા ભાઈનું સરનામું હું જાણતી નથી. પણ કોલા બામાં સરદાર રતનજીની એક બંગલી છે, જ્યાં મરનાર કુંવરજી શરદની દીકરી નાજાં રહેછ. તેને તું જઈને પુછસે તો તે બરાબર ઇધાની આપશે. કુંવરજી ખીચારા મરી ગીયા તે વાત તો તે જાણી હોસેજ.”

“હા. સ્તીમર પર હું બેઠો તે પછી મેં તે વાત જાની. હું જ્યાં ભરાતો સંતાતો ફરતોતો ત્યાં તુસપેપરો મળતાંતાં નહીં જોઈ તે અગાઉ હું તે વાત જાણી સક્યો નહીં.” બેહેન

હું હવે મહિંજ મારી વાત તું છુપીજ રાખજે એમ કહેવાની અગત નથી કારણ કે તે તું છુપીજ રાખસે એવો હું તારી ઉપર સંપુરણ વીશ્વાસ રાખુછ, ખુદ તને સુખી કરે !”

પ્રકરણ ૪૧ મું.

લેદલરેલી બારી.

માહીમ મધેના મોટે ઘરનાં બાપ સાહેબ તહેમીનાના જુના અને મોકાંત ભાગમાં આવેલા બંગલામાં દાખલ થતાં બીખાજી હીરાદલાલના ડીટેક્ટીવ બનવાનો અભખરો રાખનાર નોકરે પોતાની માથુક સુસનને કહ્યું, જેણી તેને આવકાર દેવાને બહારજ ઉભેલી હતી !

“એક મોટે ઘરની બાપને આવો બંગલો પસંદ પડ્યો એ ધણું વીચીત્ર લાગેજ. ગીત્ર ખેતરો ને લાગા તુટા રસ્તા પરથી ગાડી હંકારી આવ્યે તારે આ બંગલાના બાગમાં દાખલ થનાય. એવી જગા તહેમીનાને કેમ પસંદ પડી હોસે ? ને બંગલોખી કેવો સુધ્યાનો ! બંગલાના કરતાં તુરંગના જેવો એ વધારે લાગેજ. આવી ફેશનેબલ બાપ આવા બંગલામાં કાંય રહેતો હોસે વાર ? ને વરી તું કહેજ, સુસન, કે બાપ સાહેબે પોતેજ પોતાની મરજીથી આ બંગલો વેચાતો લીધોજ.”

“હું કાંઈથી કહેતાતી ? એ તો લોક કહેજ તે મેં સાંભર્યું” તે મેં તુને કહ્યું કહેજે કે એક દારે તહેમીના બાપ આજે તરફથી ગાડીમાં ખેસીને ફરવા જતીતી ને આજે બંગલો વેચવાનો છે એવું એની ઉપર પાટ્યું મારેલું જોયું. બંગલો અંદર ફરીને બાપએ તપાસ્યોને બાપને તે ગમ્યો. બંગલાની

કામતખી કહેજે ઘણી મોટી નહીં હતી તેથી બાઇએ ખરીદી લીધો.”

“સુસન, શોખનો કાંઈ હીસાજ નથી, તોખી જો કોઈ મને વારસમાં આવું ‘ખરખયું’ આપી જાય તો તેને હું કાંઈ ઘણી સારી દુવા દેઉં નહીં. હું તો ખીજેજ દહાડે એને લીલાંઉમાં મેલી દઉં અને એ બંગલો વેચી તેલી ગલીમાં નાનું ઘેર લેઈ તેમાં રહેવાનું પસંદ કરું. આવાં ઘેરમાં રહેયે ને કોઈ ખુન કરી જાય તો માલમખી નહીં પડે. પ્યારી સુસન તુને અહીં રહેવા ગમેછ કે? તુંને કેવું લાગેછ?”

“ઘણું મજાનું લાગેછ, એ બંગલાને શું કુતરાએ કર-ડ્યો? સુએ જાને બાપ લાખ ચાળીસનો દીકરો હોય તેમ બંગલો તો ટીચકામાં નહીં આવતો. એક તો તારો બાપદાદા રહેતો મરી ગયેલા તે તુને કાંઈથી એવું ગમે? બાઇ સાહેબ કોઈ કોઈ વખતે અહીં આવેછ, એ પાંચ દારા રહેછ ને પાછાં જાયછ. એ પાંચ દારા એકાંતમાં રહેવાનું એવનને કોઈ કોઈ વખત મન થઈ આવેછ,”

આપણે આગળ વાંચ્યું છે તેમ જાફરની સુરત ઉપર અતી ઘણી પ્રીત હતી તેમ સુસન પણ જાફરને બહુ જ ચાહતી હતી. તેઓએ એક ખીજ સાથે પરણવાનું મનમાં નક્કી કરી મેદ્યું હતું અને સુસનની મા જે કરાંચી રહેતી હતી તેણીના આવી પુગતાંજ લગ્ન કરવાનો તેમનો વીચાર હતો. જાફર આ વખતે પોતાની કચુલાત મુજબ પોતાની માશુકને મળવા આવ્યો હતો પણ તેનું ધક ધ્યાન તો બંગલા ઉપર લાગ્યું હતું અને તેમાં પણ જાફરને કાંઈ ભેદ ભરમ જણાયો હતો.”

“તારી બાઈ કાંઈ છે સુસન?” જાફરે સવાલ કર્યો.

“બહાર ગઈછ. આવની હું તુને બધે ફેરવીને દેખાડું. આપણે બાગના દરવાજામાંથી જઈએ. જો હું તુને આખો બાગ

ને એક જુનો મોટો કુવો આવેલો છે તે દેખાડું, આવ મારી સાથે."

તેઓ અંદર દાખલ થયાં અને બંગલાનો બહારનો દેખાવ જોઈને બહાર બોલ્યો:

"ઓ બાપરે, બંગલો કે મધરડો ! કેવો જુનો ને એળી-ચલ જેવો !"

"તારી સુરત કરતાં તો બંગલાની સુરત સારી છે. મુઓ અમથો લાડ સાનો કરતો હોસે !"

"બહે કોઈ મઠ હોય, અથવા પાપની તોજેશ કરવાનું મથક હોય તેવો આ બંગલો તો લાગેછ." સુસનના બોલવા ઉપર ધ્યાન આપ્યા વના બહારે કહ્યું. તારી બાઈબી અહીં પોતાના પાપની તોજેશ કરવા આવેછ કે કેમ ? બાઈ તારી બાઈ અહીં બીજું શું કરવા આવતી હોસે તે હું સમજી શકતો નથી. દરયાની મોજ ભોગવા તો આવતી નહોતજ હોય, કારણ કે દરયાનો કીનારોબી ધણો દુર છે. આવા બાંચ-રામાં તારી બાઈ શું ધકેલા ખાતી હોસે ? કાંઈ મને તો સમજી પડતી નથી."

"પણ એ બધી તુંને સાની પંચાત પડી ?" સુસન ફફડીને બોલી; "આખાં ગામની તુંને તો ખટપટ દેખું. કાજીએ ગામની ચીંતા રાખી તેથી તે બીચારો દુબલો થઈ ગીયો. પણ તું તો ગામની જેમ જેમ ચીંતા રાખેછ તેમ તેમ પેહોળો ચોહોલો થતો જાયછ."

બહારની હવે ડીટેક્ટીવ તરીકેની શક્તી ઉભરી આવી. તે બોલ્યો."

"તારી બાઈ કાંઈ કામ સરજ અહીં આવતી હોસે એમ મને તો લાગેછ. એમાં કાંઈ ભરમ છે. કાંઈ ભેદ એમાં સમાયલો છે. જાંઠ છે તાંઠ આજે મામલો કાંઈ છુપી મતલબ રાખેછ."

“ચાલ હવે પટપટ ના કર્યા કર. આવ બંગલાનો પછવાડેનો ભાગ દેખાડું.”

બંગલાના પાછલા ભાગ તરફ હવે તેઓ ગયાં અને બાગમાં બંને ઉભાં. ઉપલા માલની સઘળી બારીઓ નજર પડતી હતી અને તે બારીઓ દેખાડીને તે બારીઓ કયા ઓરડાને લગતી હતી તે સુસન પોતાના આશકને સમજાવવા લાગી. બારીઓનો ઘાટઘટમ કાંઈ સારો હતો નહીં અને તે સઘળી એક સરખી, મોટી સંખ્યામાં હારની હાર લાગી હતી. બારીઓ જોવા પછી સુસન તેને બંગલામાં લઈ ગઈ અને બંગલાનો માહેલો ભાગ તેણીએ પોતાના ભવિષ્યના ભરથારને ફેરવાને દેખાડ્યો. બંગલો બહારથી બીહામણો અને બહારે કહ્યું તે મુજબ ‘મધરડા’ જેવો હતો ખરો પણ માંહે થી તો સુંદર તેરન સાથે સજુગારેલો હતો. તે સજુગાર નવી ઢપનાં સુધરેલાં ધોરણ ઉપર હતો નહીં પણ અસલના વખતમાં તવંગર માણસો જે ઢપે પૈસાની દરકાર કર્યા વગર પોતાનાં ઘર અને વાડી સજુગારતા હતા તેવો તે સજુગાર હતો. આ સઘળા સજુગાર અને રાચરચીલાં સાથે આ બંગલો તહેમીના ઝરફરે વેચાતો લીધો હતો.

સુસને તેને પેહેલાં ભોંયતણું દેખાડ્યું પછી તેને પેહેલે માલે ફેરવ્યો અને છેલ્લાં તેઓ બીજા માલ ઉપર ગયાં અને ત્યાં પણ સઘળા ઓરડાઓ સુસને બહારને દેખાડ્યાં જે એક બાબતથી જેહાંબક્ષને અન્યબી ઉપજી હતીજ તે બાબતથી બહારને શક ઉપજ્યો, તેમાં બહાર ને કાંઈ ભેદ જેવું જણાયું. ઓરડાની લિભરણી બહુ નીચી હતી અને સાધારણ ઉંચાઇનું એક માણસ હાથ ઉંચો કરે તો સીધીંબને લાગે એટલી સીધીંબ નીચી હતી. આ જોઈને બહારને ભરમ લાગ્યો.

ખીજે માલના સઘળા ઓરડાઓમાં ફરવા પંખી બંદર દાદર આગળની ચાલમાં ઉભો અને બોલ્યો:

“સુસન, તેં મને આ તરફના સઘળા ઓરડાઓ દેખાડ્યા કે? ઓકું રહી તો નથી ગીયો?”

“નહીં રે, બધા ઓરડા દેખાડ્યા. તેં પોતે જોયા કની?” સુસને અજબ થઈ જવાળ દીધો.

“આ માલની જે બારીઓ બહારથી દેખાયછ, તે માહેલી એક બારી કયા ઓરડાને લગતી છે તે મને માલમ પડ્યું નથી. તે બારીવાળો ઓરડો મને તેં દેખાડ્યો નથી.” બંદર બરબડ્યો.

આ વખતે પોતાની સપાટને લાગેલું જાણુ કહાડવામાં સુસન રોકાયલી હતી માટે તેણીએ બંદરનું બોલવું બરાબર સાંભળ્યું નહીં માટે પુછ્યું શું કહેછ બંદર! મારી શું?

બંદરે જોયું કે આ વાત સુસનને કહેવા જોગ હતી નહીં પણ તપાસ કરવા જોગ હતી. માટે તેણે વાત ઉઠાવીને જવાબ દીધો: હું એમ કહેતો તો કે બારીના બધા કાચ ભાંગી જાય તો કાચ જડનારા હોરાજીની રોજી તો ઘણી સારી જાગે જો.”

તુંખી પેલી કહેવત વાલી વાત કરેછ. વહુજી સગન બોલી તો કહેજે સસરાના ખેતરમાં બલાગત પાકી. તેમ તું શર્યાતમાંજ કાચ ભાંગવા નીકળ્યો છે.” સુસને કહ્યું:

“ચાલ હવે એમ ધનધુવાર થઈને મોહોડું ના જોયા કર. કાંઈ જોભરેછ કની? પછી કોઈ દારે તાનો મારવા તીકણશે કે દોરી ધામીને આપો ને સુસને મને લુખો ધકેલી દીધો.”

“હા, બારી, મને લુખ તો લાગીછ. કાંઈ સારું સારું બવાડે તો વરી ચાલ કરું.”

“સારું સારું તો છે તારી આઈ બાઈના હાથ પગ.” સુસન તેને બાવરચીખાનામાં લઈ જતાં બોલી; તોપણ બંદર

નો જીવ ખુશ થઈ જાય તેવીજ વાણીઓ સુસને તેને ખવાડી.

એ ત્રણ કલાક સુસનની સંગતમાં સુસને ગુમરવા પછી બહાર પાછો રવાના થયો અને જતી વખતે પેલી બારી, કે જેને માટે તેને શક ઉપજ્યો હતો તે તરફ ટીકીને જોઈ તે બોલ્યો.

“બહુ અજબ જેવું છે. એમાં કાંઈ ભેદ છે. એ બારી સાથે કાંઈ ભરખ સંધાયેલો છે. એમાં ફેર નહીં.”

પ્રકરણ ૪૨ મું

સરાખની સીફત.

“તે હોંગકોંગથી ઇસતીમરપર બેઠોજ ને મુંબઈ આવવા નીકળી ચુકોજ.”

ઉપલો વાક્ય પેસુ પીછાત્યાંએ ભીખાજી હીરાદલાલના કાનમાં કહ્યો. તેને દીવસો વહી ગયા તોપણ તે વાક્યનો અવાજ તે વખતથી હમણા સુધીમાં ભીખાજીના કાનમાં વાગ્યાજ કીધો. પોતાના બંગલાના દીવાનખાનામાં તે સતતને સમયે એમ તેમ બાંટા ખાતો હતો અને ઉપલો વાક્ય પોતાના મનસે ધરખડતો હતો. તે એખલોજ હતો અને એક બંધાર પીંજરામાં નવો પકડાયેલો જીનુની વાધ ઘેરાઈ રહેવાથી ખીજવાયો હોય અને આમ તેમ ખીજવાટમાં ફેરા ખાતો હોય તેમ ફરતો હતો. અને ઉશકેરાયલાં મન સાથે ઉપલો વાક્ય તે અનેકવાર ફરી અને ફરી ધરખડતો;

“ઇસતીમર ‘ઝોરીઝાખા ગઈ કાલે હોંગકોંગથી આવી’ તે પોતાના મનસે ધરખડ્યો, “તેમાં તે આવ્યો હોસે તારે?”

તે સ્તીમર તેને લાવી હોસે તો ? તે બંદર પર ઉતરી ગયો હોયખી !”

દીવાનખાનામાં વીજળીક રોશની કીધેમી હતી અને તે લખુકદાર તેજસ્વી રોશનીમાં તેનો ઝહુતુની ચેહરો લાલ વીકાળ થયેલો જણાતો હતો. તે બારી આગળ ગયો અને બારીની બહાર અંધારા વચે આંખ તાણીને બોલ્યો, “કેવું અજાયબ જેવું ! કેવી સંકડામણ ! આ ચંડાળ પાછો મારા રસ્તામાં આયો. એના રસ્તામાંથી મારે પાછું દુર થવું જોઈએ, પણ તે કેમ દુર થાઉ તે સમજ પડતું નથી. બધું સુકીને હવે નહાસી જવાતુંખી પરવડે નહિં. તારે કરું કેમ ? શું ઉપાય લઉં ?

“કામ અરધું બજાવીને છોડી દેવા જેવી મુશ્કેલી કરવામાં મેં ખરેખર હેમકાઈ કીધીછ. પણ એમ બનશે એવું કોણે ધારેલું ? એવું દુન્યામાં બનેછ એવું કોણે ચીતવેલું.

આ વખતે ભીખાણતું પુછકું પેલો પેસુ પીછાત્યું ભીખાણતી મદદે આવી લાગ્યો.

“ઓહો, પેસુ તું આયો કે ? પેલા તહેમુરસ મેહેતાવાળાં કામતું તેં શું કીધું ? પેસુને જોતાંજ આશાવંત થઈને ભીખાણએ સવાલ કર્યો; “આપણી જે બધી ગોઠવન હતી તેમ તેં કીધું કની ?”

“તમે સમજ્યા નહીં.” પેસુએ વાત શરૂ કરવા અગાઉ પોતાનો મુખમુગ્ધ લલકાર્યો.

“પેસુ, તું હવે એક વખતખી સમજ્યા નહી કરીને બોલશે તો તારું માથું ભાંજ નાંખસ. હું પુછું તેનો જવાબ દેઈ મર. કાંઈ તું અહીં દોંગ કરવા બેઠોછ કે કેમ !”

“સ્તીમર ઉપર દેખરેખ રાખવા વાસે તમે પુછોછ કે ? તે દેખરેખ તો ખરાખર રાખીછ. તમારા આડંબાઓ બહુ

સંભાળ બરેલી તપાસ રખતા બેઠાં. હોંગેંગથી આવતા દરેક ઉતાડ્યો ઉપર તેઓ બારીક નજર રાખે. તમે સમ—” છેલ્લો વાક્ય ને અધુરો બોલીનેજ અટકી ગયો.

“તારે ગેઈ કાંઈ જે સ્ત્રીમર “બોરીઝાયા” આવી તેમાં તે બુઝાઈ આવ્યો હોસે નહીં.” એક છુટકારાનો દમ બેચીને આ કરોડપતી પારસી બોલ્યો. તેને કાંઈક નચીંતાઈ વળી.

“તે આવ્યોજ એવી તમારા આડત્યાએ મને ખબર આવી નથી તેથી હું ધારું કે તે આવ્યોજ નથી. તમે સમ—હું શું રહેતોતો જો? આપણું માણસ એવાં ચંચળ છે કે તે ઉતર્યો હતે તો તે લોકની નજરે પડ્યા વગર રહેતેજ નહીં. પણ બીખાણ, તમે આએ તહેમુરસને વરે ધણી કાળંજી રાખોજ એવું કારણ શું તે જાણવાનું મને ધણું મન થયા કરે. તમે સમજ—”

“તું તારું કામ કર; કોઈના કામ વચે કેમ માથું મારેજ? હું તુંને જે પગાર આપું છે. તેના બદલામાં તારે મુગાં ગધે કાંતી કાતી માફ કામ કર્યા કરવું ને ગ્રવાલ પુછવો નહીં. તારી જગ્યા તું સીધી રાખજે. નહીં તો તારી જગ્યાં જેવાં ઉંઘડી કે તેજ વખતે જાણજે કે તારું બેજીનું બી ઉંઘડી જશે.

આ અપમાન પેસું ખમી ગયો. કારણ કે આવાં અપમાન તેને જ્યાર ત્યાર બીખાણ તરફથી સાંભળવાં પડતાં હતાં અને તેથી તેને તેની કરી નવાઈ હતી નહીં. તેની લાગણી આવું સાંભળતાં સાંભળતાં મુન મારી ગઈ હતી માટે તે અપમાન તો જાણે એક મામુલી ‘ખનાવ હોય તેવાં થઈ પડ્યાં હતાં.”

“ચાલ હવે જી. અહીં બેસીને સું કરેજ? થોડે વારે સીખોજ બોલ્યો; “કોઈ કામ છે કે?”

“હું બાણું કે તમે હજી જન્મવાના હોસો તે સાથે જમીનેજ જાઉં. તમે સમજ્યા ન—”

“હું તો એખલોજ જન્મવાનો છઉં. વળી તું સાથે જન્મવા એસે ને તુંબી છાકટો થાય ને મારી બેહેનનેબી છાકટી કરે એટલે હું બેઉની ધોરસી કરનો કરતો મરવા પડું.” ભીખાણ બોલ્યો.

“અરે નહીં રે, હવે તો હું દાર તદનજ પીતો નથી. તમારા સમ સાચું કહેવુંછ.”

ભીખાણએ મનમાં વીચાર્યું કે, “આજે મારાં મનની સ્થિતી સારી નથી ને એખલું જન્મતાં ગળે પુક ઉતરશે નહીં અને નાપસંદ બનાવો યાદ આવ્યા કરસે. વાસ્તે ધુળ નાખી પેસુને સાથે જમાડવો કે એ બક બક કરશે તો વખત નીકળી જશે ને ખાવાનું બી ચાલશે.

ખાણું તથ્યાર હતું એવી ખબર નોકરે આવીને આપી અને આ બંને જણા જન્મવાના દીવાનખાનામાં ગયા. જ્યાં જઈને જોયછ તો મીસ વીરબાઈજ હીરાદલાલ ઉદે વીરબાઈ વાંદરી એક નહાના લાલ્યાના પોર્યોને જમીનપર આડે નાખી વંત્રીની માફક છેડાઈ પોતાની સપાટે જબરી કુંદી કરતી હતી અને લાલ્યો ખુમે પાકતો હતો.

“એ વળી શું ફેસતો માંડયોછ ?” ભીખાણ આ દેખાવ જોઈને અજબ થવાને બદલે ગુસ્સે થઈને બોલ્યો.

“એ મુઆએ મારો કાંદો ચોર્યો. તું મરે તે તારી જનતીનું પેટ ખરે, તારી માથ નાત્રે જાય !”

ભીખાણએ જેમ તેમ કરતાં તે લાલ્યાને આ વીંછણ ના હાથમાંથી છોડવ્યો અને લાલ્યો મોટે મોટે રડતો પોલીસમાં જવા નીકળ્યો પણ પેસુએ તેને અરધો રૂપો આપ્યો એટલે તેના ગદન ઉપરનો માર સધળો પખોડાઈ ગયો.

હવે સઘળાં જમવા બેઠાં અને પેસુ અને વીરબાઈ તાહેલાં ચલાવતાં આટલીનું માથું ભાંજવા લાગ્યાં, ભીખાણ તો પોતાના મનની વમાસણમાં એવો પડી ગયો કે પેસુ અને વીરબાઈની હસ્તી અને હાજરી વટીકે લુલી ગયો. વીરબાઈ સમ સોગંદ આપી પેસુનું ગલાસ ભરે તે પેસુ વીરબાઈની ખુબસુરતીની વખાણ કરીને વીરબાઈનું ગલાસ ભરેલું રાખે આ રતન ચમેલીનો નાટક જોઈને નોકરો મોહકે હાથ દબને દુરો અને ભીખાણ તો નીચી મુડીએ દણુસા માર્યાજ કરે.

વીરબાઈ અને પેસુ બહુજ ગેલમાં ઉતરયાં, અને પોત પોતાની વાત કરવા લાગ્યાં.

પેસું બોલ્યો; “મારો એક દોસ્ત-હીક-હીકxદોસ્ત ઉતો તેને મને એક વખત ધધેરો-હીક કહ્યો. મને જે ચીર લાગી હીક-હીક-ચીર લાગી તે મુઠી જે મારી હતી—”

મુઠી મારવાનો વીચાર નજરે દેખાડવા પેસુએ હવામાં મુઠી જોરમાં ફેરવી, જેમ કરતાં ખુરસીપર બેઠા બેઠા એક એવો તો ઝોક આવ્યો કે તે વીરબાઈનાં નડાં ગોદરાં જેવાં અંગ ઉપર પડ્યો અને વીરબાઈ પણ લટર પટર થઈ ગયલી હોવાથી, તથા ખુરસી પર મહા મુશકેલીએ પોતાની બેઠક રાખી શકેલી, તે આ આંચકા સમેટ ટેબલની તળે આરથાં થઈ ગઈ. અને જના ધપકારા સમેટ જમીનદોસ્ત થઈ ગયાં અને તે અવાજ થયો ત્યારેજ ભીખાણ પોતાના વીચારના વમલમાંથી ભડકી ઉઠ્યો. વીરબાઈ તેજલની હેઠળ ગાંસડો થઈને પડેલી અને ધધેર ધોરથા લાગેલી. જ્યારે પેસુ કાંઈ હુશયાર હોવાનો દેખાવ કરવા લાગ્યો. તે ઉઠ્યો, ઉભો થયો અને પડ્યો; પાછો ઉભો થયો, ખુરસી પકડી અને ખુરસી સાથેજ પાછો છુપાયો.

“તમે મારે નખોદ ગીયાં એમનાં લગાડતાં.” ભીખાણ બરબડ્યો અને બંને જણાંઓની પહેલાં તેણે લાતે લાતે ખુબ નોકરી કીધી.

લાત પડી ત્યારે વીરબાઈ ઉંઘમાંથી સેહેજ સાવધ થઈ, તે બરબડી: “ગોદર ના પખોડ, બંધી ધુર ઉડેછ.” અને લાત પડતી બંધ થઈ કે પછી પોતાનાં મુઆને મળવા ગઈ.

પેસુને લાત પડી ત્યારે પેસુ પેટ પકડીને હસીને બોલ્યો: “એ સાખારીને હું લાયક નથી, દોસ્ત. એમાં મેં તે શું વાધ માર્યો. તમે સમજ્યા નહી.”

વીરબાઈને ઘસડી પસડીને બહાર કઢાડી અને તેના ઓરડામાં ઉંચકી લઈ જઈ નોકરોએ તેને બીજાણામાં એવી રીતે નાંખી કે માથુ પલંગની બહાર લટકવું રહી ગયું. પેસુને લાકુતી ગાડીમાં નાખી એક નોકર સાથે તેને ઘરે મોકલ્યો. અને આ ધરની નામોશી બહાર કાઢી આગળ નહીં કહેવાની કમુલાત લઈ ભીખાણએ દરેક નોકરને બંધે રૂપ્યા આપ્યા.

આટલું કામ કરીને ભીખાણ પરવાડ્યો કે તેને ગાડી જોડાવી. તે ગાડીમાં એકે અને ગાડી બાગના દરવાજાની બહાર નીકળી. તે બેળા ઘોડાઓ કદમ કદમ ચાલતા હતા.

દરવાજા આગળ જતાં ગાડીના પાંવડ પર એક માણસ ચઢ્યો અને તે કરેડપતી પારસીએ તેનો એહેરો દરવાજા પરનાં મોટાં ફાણસની રોશનીથી ખુલ્લો જોયો. તે માણસ બોલ્યો.

“ઓળખ્યો કે? હું આયોજ !

“કાલે મને મળજો. મારે તારી સાથે વાત કરવીછ, હું તારીજ રાહ જોતોતો.” ભીખાણ ધુજતાં અવાજે લાગા તુટી બોલોમાં, ગભરાયલો બોલ્યો; “કાલે મને મળવા આવજો, આપણે વાત કરશું.”

“તું આવી મોજ મારેને હું બુખે મરું ? તું એશઆરામ કરે ને હું તવલતો ફરું ?”

“લે આએ. કાલે આવજો. હમના તો ઉતરી બા.” બીખાજીએ કહ્યું અને પાંચ રૂપ્યા તેણે તે માણસના હાથમાં આપ્યા; હું તને કાલે નવાજીને નેહાલ કરી નાંખસ. ઘેરમાં ના આવતો, અહીં રસ્તાપરજ આ વખતે મને કાલે મળજો.”

તે માણસ ઉતરી ગયો પણ બીખાજીનાં મોહડાંપર કાંઈ ચીજ બહુજ જોરમાં અટકી. તે પેલા પાંચ રૂપ્યા હતા. પેલો માણસ પાવડા પરથી ઉતરી ગયો પણ પેલા પાંચ રૂપ્યા તે જોરમાં બીખાજીનાં મોહડાં પર ફેંકતો ગયો. તે માણસ કોમળ નહીં પણ તહેમુરસ હતો.

“આયો ! આખરે આયો ! કાચમેન, મોટાંબાધ સાહેબ. તહેમીના ઝરઘરને બંગલે હાક ! જલદી હાંક ! મને અગતનું કામ છે !” તેણે ફરમાવ્યું અને તેજી મોટા વેલર ઘોડાને ચાણુકનો એશારો ચતાંજ પવન વેગે નીકલી આદ્યા.

પ્રકરણ ૪૩ મું.

લાડુમલ.

મોટે ઘરની બાધસાહેબ પોતાના બંગલામાં હતી અને તેણી મોટા શેઠ થવાનો અભખરો રાખનાર બીખાજી હીરાદલાલની રાહ જોતી હતી, કારણ કે બીખાજીએ ચોકકસ બાબતો સર વાત કરવાને તહેમીનાને મળવા આવવાનું અગાઉથી જણાવ્યું હતું.

તહેમીના દીવાનખાનામાં બેસીને બીખાજીની રાહ જોતી હતી, તેટલાં એક નોકરે આવીને જણાવ્યું; “બાધસાહેબ,

કોઈ ગ્રહસ્થ તમોને મળવા આવ્યા છે. પોતાનું નામ જણાવતા નથી પણ આ ચીડી મોકલી છે. જાતના કોઈ દીલ્લીવાન હોય તેવા લાગે છે.”

તહેમીના ઝરઘરે તે ચીડી લીધી અને વાંચી અને તેણીના ચેહેરાનો રંગ એકાએક ઉડી ગયો. તે ચીડી વાંચવા બાદ નોકરો તરફ જોઈને તહેમીના બોલી:

“એ ગ્રહસ્થને હું હમણા મળી શકતી નથી. એને કહે કે કોઈ બીજી વખત અહીં આવે.”

તે નોકર આ જવાબ લખને પાછો ફર્યો પણ તે દીવાન ખાનાના દરવાજા સુધી ગયો નહીં, તેટલાં તો તે ચીડી મોકલનાર અને નામ નહીં આપનાર માણસ પોતેજ ત્યાં આવી લાગ્યો. તે ઠંડે પેટે ઓરડામાં દાખલ થયો અને તહેમીનાને બહુજી ઝુકીને તેણે સલામ કરીધી.

“ઓહો લાડુમલ, કેમ છો, ક્યાંથી આયા ?” તહેમીનાએ હસીને તેને આવકાર દીધો.

આ માણસ મુલતાની ઝવેરી જેવો હતો. નહાની સફેદ ચક્રીદાર પાઘડી, સફેદ દુધ જેવો, અસતરીનો કકરતો અંગરખો, તેવુંજ સફેદ તાંગ સુરવાલ, અને સફેદ મોજાં ઉપર લાલ જોડા પહેડીને તે સફેદ ફરેસ્તો જની રહેલો હતો. જાણે લાલ પગતું સફેદ ખપ્પતર હોય તેવો તેનો દેખાવ હતો. પણ ખપ્પતરના જેવું તેનું નીરદોષ નીષકપટ જીગર હતે તો. તહેમીનાને માથેથી ધણીક ચીંતા ને પીડા દુર થવા પામતે; પણ કમનસીબે તેમ હતું નહીં.

તેણે પોતાની બગલમાં એક સુખડનો નકશીદાર દાગડો પકડેલો હતો અને ઝવેરીનો ઘડમાઠ અને ધામધુમ લાગતી હતી. બાઈસાહેબ તહેમીનાએ તેને પોતાના નોકરના દેખતાં આવકાર દીધો અને તે નોકરનાં દેખતાં હસીને અગર

અંતર પુછી. પણ તે નોકર ઓરડામાંથી બહાર ગયો કે તેજ વખતે તહેમીનાના ચેહેરામાં અને દુષ્કાંડમાં એકાએક ફેરફાર થઈ ગયો.

આ પરમાણે તુને અહીં આવવાનું શું કારણ મળ્યું લાડુ મલ ? તેણીએ ગુસ્સે થઈ ભવાં ચહકાવી સવાલ કર્યો; “મેહે-મના બંગલામાં તું મને મળવા આવે તો તે લઈ ચલાવાય; તારું કાઈ તુંને ને મને મળતાં ભેટતાં જોય નહીં; પણ અહીં તું આવે તે હીક નહીં પડે, મને સાફ નહીં લાગે.”

તહેમીનાએ ઉસકેરાઈને કહેલા આ સખુનો સાંભળીને લાડુમન હસ્યો.

તે બોલ્યો “બાઈ સાહેબ. આજે વાત તમે કાંઈ આજે મને પહેલી કહેતાં નથી, તમે ઘણી વાર એ વીધે મને કહી રહ્યાં; પણ અહીં મળવું અને તારું મળવું તે વચ્ચે હું કાંઈ તફાવત જોતો નથી. તમને મળવાનું મને જરૂરી મન થશે તારે હું તમને મળવા આવસ. પછી તમો જ્યાંથી હસો ત્યાં આવસ, કેઈ જગ્યાએ તમો છેઓ તેનો હું વીચાર કરવાને થોભવાનો નથી. હમણા હું તમને મલવા આયોજ ને ફક્ત એટલુંજ પુછવા આયોજ કે જે પૈસા મેં તમારી પાસે મંગાવ્યાં, તે મળતાં કેટલો વાર લાગશે ? મને તે નાણા મેળવતાં કેટલો વખત થોભવું પડશે, જવાબ મને આપો.

તહેમીના બાતુના ચેહેરા પર ફેરફાર થયો.

“તુંને પુરતા પૈસા હું આપી ચુકીછ.” તહેમીનાએ ફરાવ ભર્યા અવાજે જવાબ દીધો, હમણા સુધીમાં હું તુંને પંદર હજાર રૂપિયા આપી ચુકીછ. એટલા પુરતા છે. બલકે નોટલી રકમને તું લાવક છે તેના કરતાં આ રકમ બહુ વધારે છે. પહેલાં તે મને સુ કહ્યું તું ! યાદ છે કે ભુલી ગયો ! તું તો એમજ કહેતો તો કે બે હજાર તુને પુરતા થઈ પડશે, તેના હવે પંદર હજાર મળ્યા તોખી ધરાતો નથી ?

તહેમીનાના ચુસ્સાની અથવા તાણા ટપલાની કશીબી અસર લાડુમણ ઉપર થવા પામી નહીં. તે દરતે એદરે બેસી રહેયો અને હંડે પેટે ધીરજથી, જાણે મામુલી વાત કરતો હોય તેમ બોલ્યો.

“એ તો બાઈ સાહેબ, તમે ગલરાષ્ટ્ર નહીં જાઓ તેથી મેં બેહજારતું નામ દીધેલું. એ તો હજારે હજારે પચતું પચતું લઈએ તો તમેથી આપો ને મને પણ જરૂર પડે થાય. એકદમ માણું તો તમે ગલરાષ્ટ્ર જાઓ ને મારા ગરીબના મોહજાંમાંથી જીવું રહે. મારી તો એવી મતલબ છે કે દર છ મહિને એ હજાર તમારી પાસેથી કહાવવા, જેથી તમને એકદમ આપતાંથી અડચણ પડે નહીં ને માણુંથી ટકુ ચાલ્યા કરે. મારી કાંઈ એવી સ્થિતિ નથી કે હું દેશાવરમાં ધધેધાપે જાઉં. કેથે ધધે શોધવા જાઉં તેનાં કરતાં તમેજ માન હાથમાં એવી સોનાની ખાણ આવી ગયાં છો કે, તે પર હું તો નર્ચીત થઈને બેઠો છું અને મોજ્યાં માર્યા કરું છું. તે ખાણમાંથી હું સોતું મેળવું છું અને હજીથી મેળવ્યાજ જવાનો મારો વીચાર છે, બાઈ સાહેબ. તમે મને આપવાને ના પાડશો તો પછી હું શું કરસ તે તો તમે જાણતાંજ હોસો. જો જો તમે સારી સમજ ધરાવતાંજ હોસો તો મને તમારી બાબતમાં સંત્રી રાખશો ને તમારી હમણા સુધીની કારકીર્દી ઉપરથી હું ધારી શકું છ કે તમે સમજ ધણી સારી ધરાવોજ. મને તમારી બાબતમાં સંત્રી રાખવાતું માત્ર એકજ હથયાર છે અને તે પૈસા છે. પૈસા મને મળ્યા કરશે તાંહ સુધી હું તમારો નફર છેઉં.”

“પણ મારી પાસે પૈસા નહીં હોય તો પછી હું કયાં ચુલ્લામાંથી લાઉં ?”

“પૈસા કેમ અને ક્યાંથી મેળવવા તે જો મોટા ઘરનાં બાઈસાહેબ તહેમીનાં ઝરદાર નહીં જાણે તો ઘણી આખી દુન્યામાં કોઈથી જાણે નહીં, લાડુમણે જવાબ દીધો.

આ વેળા આગમાં ડોહતી ગાડી દાખલ થવાનો અવાજ સંભળાયો. તહેમીનાએ ખારી વાટે ડોકું કઢાડીને જોયું અને ભીખાણની ગાડી તેણીએ ઓળખી. તે તરત ઉડીને ખોલી.

“ ઉઠ, ઉઠ, લાડુમલ; પાસેના ઓરડામાં ભરાઈ જા. એ પારસીએ તુંને જોવો નહીં જોઈયે. એ અહીંથી જાય તાંક સુધી આ ઓરડામાં ગુપ્તગુપ્ત બેસી રહેજે. સનસારોખી કહાડતો ના. ”

લાડુમલ; એક ઓરડામાં ભરાઈ ગયો અને તહેમીનાએ તે ઓરડાનું આરણું બંધ કરીધું. ખીણ પળે ભીખાણનું હાથી જેવું બદન દીવાનખાનામાં દાખલ થયું.

ભીખાણના ચેહેરા ઉપર ચીંતા અને ગભરાતનો છાપ હતો જે ચંચલ અને એવું જોવામાં તાલીમ પામેલી આંખવાળી તહેમીના તરતજ જોઈ શકી. તેણીએ પુછ્યું.

“ શું છે ભીખાણ ? આજે કાંઈ બેખાખરા જેવા લાગેછ ? કાંઈ કમનસીબ બનાવ બન્યો છે કે ? ”

“ હા. ” ભીખાણ એક ખુરસી પર બેસી જઈને બોલ્યો. “ એવુંજ કાંઈ બન્યુંજ ખરું. એક માણસ મુંબઈમાં આયોજ જેને વરસોની વાત ઉપર હું ઓળખતો તો અને તે મરી ગીયોજ એમ હું ધારતો તો, તે માણસ હમણાં અરવા ઘેલા જેવો થઈ ગયો છે. તે મારી પુકે પુકે ભટકેજને મને હેરાન કરવાની મકસદ રાખેજ. તે માણસ સાથે મારી મુલાકાત નહીં થાય એવું ઇચ્છવાને મને કારણ છે, અને તે માણસ પોતાના ઓળખીતાઓને મળી ભેટી કાંઈ વાત નહીં કહે એમ ઇચ્છવાને મને વધારે કારણ છે. આવતી કાલે એને મેં મળવા બોલાવ્યોજ. મારા બંગલા આગળના રસ્તા પર આ વખતે કાલે મળવા તે આવશે. પણ તેને મળવાનો મારો વીચાર નથી; તેને માત્ર ચુપ રાખવાનીજ મારી તો મતલબ છે. હવે એ

કામ કેવી રીતે પાર ઉતાર? તમે એક બાહોશ સ્ત્રી હોઓ અને કદાચ આ કામમાં તમે મને કંઈ સલાહ આપી સકસો અથવા મદદ કરી શકસો."

આ વાત સાંભળી તહેમીનાની આંખ ખુશહાલીથી ચમકી. આ કામ કેટલું અગત્યું છે તે તહેમીના એતી ગઈ અને આ કામ પાસેના ઓરડામાં સંતાપલો લાડુમઘ આશાનીથી બળવી શકશે, એવી પણ તેણીએ ગણતરી કીધી અને સાથે લાગે પૈસા નીચોવવાનો પણ તેણીને વીચાર આવ્યો. તેણીએ માથું ધુનાવ્યું અને પછી જવાબ દીધો.

"તે માણસનું નામ મને કહે, બીખાણ. તેને હું તમારા માર્ગમાંથી તદ્દનજ દુર કરશ, ખાતરી રાખજો. પણ તે કામ બજાવવાના બહલામાં મને ઇનામ મળવું જોઈએ."

"તે કામ બજાવવાને વાસ્તે તમને કેટલા રૂપા જોઈશે? બીખાણએ આતુરતાથી પુછ્યું."

"એ હજાર રૂપા."

સાદુ' ઠોકાયું. કેટલીક મીનીટ સુધી આ બાબતની વાતો કરવા પછી વીરખાણ છીરાલાલ લક્ષ્મી વીરજી વાંદરીને ગવરનર સાહેબનાં લેડી તરફથી કરવામાં આવનારા બાનુઓના મેળાવડામાં લઈ જવાને લગતી ગોઠવણ પણ થઈ, અને તે પછી આ બંને મોટા શેઠ અને મોટી શેઠાણી-સંસાર મંડળના આ નાશકારક ક્રીડા, બહારથી ધોતા પણ ખાતેનમાં સડેલા, ચલકતા ફરેસ્તા એકબીજાથી છુટાં પડ્યાં.

પ્રકરણ ૪૪ મું.

• પીતાનો ક્રોધ.

પેસુ પીછાત્યું પોતાનાં માઆપને ધરે ઝાઝો રહેતો હતો નહીં પણ તે કલબોમાં અને બીજે ઠેકાણે ભટક્યા કરતો હતો. ક્રોધ કદાચ ધરે જમવા જતો; પણ જ્યારથી નાનું તેનાં માઆપ સાથે આવી રહી હતી ત્યારથી તેને ધર તરફ ખેંચાણ થતું હતું. તેનો બાપ તેની તરફ ધીકારથી જોતો હતો કારણ કે પેલાં ધરેણાં ચોરનાર ખરેખર કાણ હતો તેની હવે રતનજી સરદારની પુરેપુરી ખાતરી થઇ હતી. અને તેથી તે પોતાના આ વારસ દીકરાને જીગરથી ધીકારતો હતો, તેનો ચેહરોબી જોતાં તે કચવાતો હતો. રતનજીની ધણીઆણી ધનયાધજી આ વાત હજી જાણતી હતી નહીં, અને તે વાત જાણાવી તેણીનું દીલ નાહકે દુખવવાને ભલા રતનજીને ગમતું હતું નહીં. તે આ બાબતસર ચુપજ રહ્યો અને પોતાનાં જીગર-માંજ મુજવાઇ ચુપચુપ બેઠો.

એક દીવસે બપોરના બાણું લેતી વેળા સરદાર રતનજીએ પોતાના દીકરા પેસુને એક બે શીખામણુના બોલ કહી સંભળાવવાની તક હાથ ધરી. તેણે કરગાઇથી કહ્યું.

“હું ઇચ્છું, પેસુ કે તું તારી રીતભાતને જીંદગી ભોગવવાની ઢપમાં હવે ફેરફાર કરે તો ઠીક થાય. હમણાં હમણા મારા કાન ઉપર તારે વરે ધણી વાતો આવેછ, એવી વાતો હું સાંભળું છ કે જે મને સાંભળતાં કાંટા ભોકાયછ. મને કહેવામાં આવું છ કે તું શરતના મેદાનમાં ખુવાર થાયછ, જીગરખાનાઓમાં ભટકતો ફરેછ, ને એવાં માણસો સાથે જોડાયછ કે જેનો ઓજાબી પોતાની ઉપર પડવા દેવાને ક્રોધ ગ્રહસ્થ કપ્પલ કરે નહીં. હું પેલા ભીખાજી હીરાદલાલને વરે

પ્રશારો કરતો નથી. બેશક તે મને ગમતો નથી; જેવો બેધરે તેવો અહરથ તો તે નથીજ, પણ પ્રમાણીક હોય એ વીધે રૂને શક છે. તોખી તેની દોસ્તી મને તારે લીધે સાંધવી પડીછ. જે માનસોને વાસ્તે હું બોલું છું તે ભીખાણ કરતાંખી નહારાં છે. ગાનારીઓ, છાકટાઓ, જુગારીઓ અને દામીજ થઈ આવેલા અદમાશો સાથે તું ફરતો માલમ પડ્યોછ. પણ હવે વખત આવી પુગ્યોછ કે જ્યારે મારે તુંને કહેવું બેધરે કે આ તારી રીતભાત મને અહુજ નાપસંદ છે અને હું તારાથી કંતાળી ગીયોછ. કદાચ તું જાણતો નહીં હોશે કે પુરાતમ સરદારના ખાનદાનની જગીરોને મીલકતો હમણા એવી સ્થિતિમાં આવી પડીછ કે તેના ભવીષના વારસે પોતાની અખરાકી, અંચળાઈ, ધંધા રોજગાર, અને સારી વર્તણૂકથી તેરવી કહાડવી બેધરે. નહીં તો સરદારનું નામ નામુદ થશે, હીનપસતીમાં દુખી જશે.”

“હું બહુ અજાણ થઈં છું સાહેબ,” આ નાદરમાન હકેલ છાલકો છોકરો પોતાના મુરખી બાપ તરફ ટોકારથી ટીકા કરવા લાગ્યો; “હું બહુજ અજાણ છેઉ સાહેબ કે તમને આખી દુન્યામાં એકજ માનસ ખરેખરો ભલોને પ્રમાણીક લાગેછ, ને તે એકજ માનસ જેહાંબક્ષ મેહેતો છે.”

સરદાર રતનજીનો એહેરો આ સાંભળતાં લાલ થઈ આવ્યો.

“બેશક !” તે કરડા અવાજે કંઠણાઈથી બોલ્યો; “જેહાંબક્ષ મેહેતો તારા જેવી ચાલ ચલાવવા અગાઉ, એક પાપી પ્રપંચી કરોડપતીનાં ખાસડાં ઝટકવા જેવું નીચણું અને હલકાઈ દેખાડ્યા અગાઉ, જગની લયાતન મેળવવા અગાઉ મરવાનું વધારે પસંદ કરશે.”

“તારે તે મુઆ અંડાળ ભીખાણને તમે ઘેરમાં શું કરવા ધાલોછ ?” ધન્યાષણએ સવાલ કર્યો; “મુઆના કોઈ બાપદાદા તો મને નહીં ને વાત તો હજાર કરેછ. કસતુરયા મુરગમા

લખેલું છે કે કોઈના બાપદાદા ચાંચ્યાબી હોયછ. તેમ આજે વાત છે.”

“ તે બીબાજી સાથે મને દોસ્તી પાડવાની શા કાજ કરજ પડીછ તે આ પેસુ ખરાખર જાણતો હોસે.” એક સખત સરદ હાય મારીને સરદાર રતનજી બોલ્યો;

“ એ જાણતોજ હશે અને તે એને અતકલ્પુ બી હોસેજ ધનબાઈ, તારે ખાતર હું બધું અખારા કરુંછ; જે તારો વીચાર મને નહીં આયો હોતે તો આ દુકતાને લાત મારીને મારાં ધરમાંથી બહાર કઢાડતે ને ફરીને મારી ઝોસરીએ ચઢાડવાબી દેતે નહીં. તારેજ ખાતર ધનબાઈ તે ચંડાળ પાખી કરોડપતી પારસીને મને તેડવો પડેછ, અગર તારો વીચાર નહીં હોતે તો અત્રે આવતે નહીં.”

ધરડો અને હવે ગમખાર થઈ ગયલો, ભલો પણ નસીબનાં ચક્રમાં દબાઈ ગયલો સરદાર રતનજી તેબલ ઉપરથી ઉડીને આગળા ઝોરડામાં ગુસ્સાભેર ચાલી ગયો. સરદારનો ખેતાળ વંશ પછી વંશે ઉતરી આવેલો હતો અને તે ખેતાળ ધરાવનાર દરેક વારસે પોતાના કુંડુંબનો ટેક અને નોક જાળવી હતી. પણ હવે પછી થનારો આ વારસ પેસું કેવો નીવડશે તેની અગાઉથી આગાહી તે કપુત આપતો હતો. સરદાર રતનજી આગળા ઝોરડામાં આવી લાગ્યો અને એક દહીયેર ઉપર પડી, દાયાં પીસી; મુઠ્ઠી વાળી, નાસીપાસી અને ક્રોધ સાથે બેઠાડ્યો;

“ શું કરે ? આજે પેસુ મારો વારસ ! એ. મારાં નામનું નખોદ વાળશે ! મારાં કુંડુંબની વરસોની આબરૂ ધ્રુજ મેળવશે ! મારાં પાપની એ સજા છે—હકદારનો હક દુખાડવાની એ શીક્ષા છે—ખરી વાત છુપાવવાનો એ બદલો છે—હાય ! હાય !”

આ વખતે નાનું તેની આગળ આવી.

“કાકાજી, તમને ખબર કે ?” નાનંએ સરદારને કહ્યું :
 “પેલો તહેમુરસ આપણા જેહાંબક્ષનો ભાઈ, મુંબઈ આયોજ
 બે. તે મને મળવા આયોતો ને જેહાંબક્ષ કાંઈ રેહજ, તે
 પુછતો તો. મેં જેહાંબક્ષનું ઠેકાણું તેને કહેલું. આજે રાતે નવ
 વાગે તે જેહાંબક્ષને મળવાબી જવાનો છે.”

નાનં આટલું બોલી પાછું ફરીને જોવા લાગી. પેસું નજ-
 દીક ઉભો હતો અને તેણે આ સઘળી વાત સાંભળી હતી.
 આહા ! નાનં, તેં કેવું કામ કર્યું ! તેં અમલુ પણામાં
 તહેમુરસને કેવું નુકશાન પુગાડ્યું ! તુંને તેની શી ખબર ?
 પાપીઓના પ્રપંચ અને દગા ફટકાનો તને ક્યાંથી ખ્યાલ
 હોય ?”

પ્રકરણ ૪૫ મું.

લાડુમલનું બળ.

નજદીક નવ વાગવાનો સમય થયેલો હતો. તહેમુરસ મેહેતા
 પોતાના ભાઈને મળવા જવાને કોટનાં મેદાનમાંથી પસાર થતો
 હતો. તે જેહાંબક્ષનું ઘર પુછતો કોટમાં આવી પુગ્યો અને
 જેહાંબક્ષના ઘર આગળ આવી પુગ્યો કે તે ઘર આગળ એક
 મોટી એ ઘોડાની છુમ ગાડી તેણે ઉભેલી દીડી તે
 ગાડીની લગોલગ તેહમુરસ ગયો કે ગાડીમાંથી એક માણસ
 બહાર આવ્યો.”

“તમારું નામ શી ? તહેમુરસ મેહેતા છે ?” તે માણસે
 તેને સવાલ કર્યો.”

“હા.”

“ત્યારે આવો, ગાડીમાં બેસી જાઓ. તમારા બાઈ જેહાંબક્ષ હમણા પેલા કરોડપતી અને લુચ્ચા પારસી બીખાણને ઘરે ગીયાંછ ને ત્યાં તમુને બોલાવ્યાછ. મીસ નામ્, શરદે તમારા બાઈને ખર્ચર આપીતી કે તમે તેને નવ વાગે મળવા આવવાના છેઓ, પણ જેહાંબક્ષે બધી તથ્યારી કરી મુકીછ ને તે બીખાણને ઘેર ગીયોછ ને તાંહ તમુનેબી બોલાવ્યાછ. હું તમારી વાત જ્નેતો કહારનો અહીં ઉભો તો. ચાલો, જલદી કરો.”

તહેમુરસને પહેલાં તો શક ગયો પણ પછી બધી વાત મળી. તે તહેમુરસ હતો, તેનો બાઈ જેહાંબક્ષ હતો. તહેમુરસ નામ્ પાસે તેનું સરનામું માંગવા ગયો હતો, તે જેહાંબક્ષને રાતે નવ વાગે મળવા જવાનો હતો, અને બીખાણ સાંમે તે કામ લેનાર હતો, એ સઘળું પેલો ગાડીમાંથી ઉતરેલો માણસ જાણતો હતો. માટે એ તહેમુરસને તેની ઉપર વીશ્વાસ આવ્યો અને તેની સાથે જવાને તે તથ્યાર થયો. તે ગાડીમાં બેઠો અને ગાડી એકદમ આગળ વધી. બીખાણને મળવાને તહેમુરસ તલપી રહેલો હતો અને આ દૃષ્ટે બહુજ ખુશી થયો.

ગાડી ચાલી પણ થોડેક જતાંજ તહેમુરસને માલમ પડ્યું કે તે ગાડી બીખાણને ખંગલે કોલાબા તરફ જતી હતી નહીં પણ તેથી તદ્દનજ ઉલટી દીશાએ જતી હતી.

તેણે કહ્યું. “લાઈ ગાડી એમ કાંહ ચાલી? આપુને તો કોલાબે બીખાણને ખંગલે જવાનું છે ને ગાડી તો તદ્દનજ ઉલટી બીજાએ ચાલી. ધોડાવાળાની ભુલ થઈછ કે શું?”

“પોતાના કોલાબેના ખંગલામાં બીખાણ હમણા નથી. તમે તેના ખંગલાની બહાર મળવા ત્યારથી તે ગમરાતમાં પડ્યોછ ને દ્વાર તરફ જઈ રહેયોછ. આપુને તાંહ જવાનું છે. એ ગમે તાંહ નહારીને ભરાસે પણ આપણે પકડી પાડસું બેઠકર રહો.”

તહેમુરસને હવે વધુ વીશ્વાસ આવ્યો. ગાડી આગળ અને આગળ વધી અને બહુજ દુર નીકળી ગઇ. ઘણે વારે તહેમુરસે ગાડીની બારી વાટે પોતાનું ડોકું બહાર કહાડી બેઠું અને તરતજ તેને માલમ પડ્યું કે તેઓ દાદર પહોં છોડી ગયા હતા.

“આપણી ગાડી ક્યાં જાયછ? આપણે દાદર તો છોડી ગયા, હવે તો મેહેમ આવું.”

“મેહેમ ને દાદર બધું એકજ. તમે ગુપચુપ બેસી રહેજે થાય તે બેસા કરો.”

“નહીં નહીં. મને તમે ક્યાં લઇ જાઓછ તે કહો. મને કાંઈ દગો લાગેછ.”

“દગો લાગેછ તો બલે લાઇ દગો! ખસ હવે! બીજું કાંઈ કહેવુંછ?”

“ગાડી એકદમ ઉભી રખાવો.”

“જ્યાં એને ઉભું રહેવુંછ ત્યાં એ ઉભી રહેશે. કહેવાની જરૂર નથી.”

“પણ મને અહીંજ ઉતરી જવાની જરૂર છે.”

“તમારી જરૂર શું છે તેની મને દરકાર નથી.”

તહેમુરસ આ સાંભળી ઉભો થયો. તેને લાગ્યું કે તેની સાથે જખરો દગો રમવામાં આવ્યો હતો. અને તે દગો કરવામાં પેલા બીખાગનો હાથ હતો. તે જ્યાંગ મારીને પોતાની એક ઉપરથી ઉભો થયો, પણ તેજ સપાટામાં તેને પહોં પોતાની એક એક ઉપર અડાઇને બેસી જવું પડ્યું. તેની પડોશમાં એકેલો માણસ, જે પેલો મુલતાની લાહુમલ હતો, તે તહેમુરસ કરતાં બેરમાં ઘણો ચક્રાવર્તી હતો એવું પેહેલાજ તેના સપાટાથી તહેમુરસે જાણ લીધું. તે અડાઇને એકો ખરો પણ પાછો બેર કરીને ઉઠ્યો.

લાગ્યો પણ લાડુમલે તેને ઉડવા દીધોજ નહીં. તેણે પછાડા માર્યા પણ લાડુમલ તેને એકજ હાથની જલાંકમાં જોરથી પકડી રાક્યો. તેણે જુમ પાડવાની કોશિશ કરી પણ લાડુમલે તરતજ તેનાં મોઢોડાં અને નસકોરાં ઉપર એક બીજો રમાલ દાખ્યો. તહેમુરસ ગુંગનાવવા લાગ્યો, તેનો દમ બંધાઈ ગયો, તેની ખેંચતાણ નયણી પડતી ગઈ. તેનું જોર ધીમું, થઈ ગયું અને થોડી પળમાં તે બેહોશ, નાચાર અને જોખવાર થઈ પોતાની બેઠક ઉપર એક મુરદાં સમાન પડ્યો.

પ્રકરણ ૪૬ મું.

બદકારોની ફતેહ

કમનસીબ તહેમુરસ બેહોશીમાં પડ્યો અને ગાડી તહેમીના બાઈસાહેબના મેહેમ ખાતેના બંગલામાં જઈ ઉભી. લાડુમલ ગાડીનું બારણું ઉઘાડી બહાર નીકળ્યો અને મનસે ધરબડ્યોઃ “ગાડીની બારીઓ ઉઘાડવા છતાં કોરોડોમંથી હુંબી ગુંગ-લાઈ ગયો. પણ કામ પાકકું થયુંને, આપણી સીફ્ટ અને જોર મદદ આપાં.”

“ઘોડાવાળા, તેં બહુજ હુશયારીથી કામ કરીયું.” લાડુમલ હવે ઘોડાવાળાની આગળ જઈ બોલ્યોઃ “હું તો બાણું કે રખેને હું ગભરાઈ જશેને ગાડી ઉભી રાખશે.”

“ગાડી ઉભી તે કેમ કરીને રાખે ? તુંએ કીહેયું કે હાંપકો જજે તો હાંએ હાંપકા કીધેયું. તીનું કે તારું બુન ઓ થતે તોયે હાંપકાજ કરતે, હેડ.”

“ચાલ હવે, ચાલ, આપણે આ બાઈને હાંયકીને બંગ-લામાં લઈએ.”

“તીરે મારો ઘોરો કોણ પકરહે ? એ મારો વાહલો ચાલવા કરહે તારે ?

“હું પકરસ.” બંગલાના બાગમાંથી તહેમીના ત્યાં આવી લાગી અને તેણીએ કહ્યું. “મારાં સઘળાં માણસો સુષ ગીયાંછ કોઇ બગતું નથી. ગડગડ કરતા ના. એને ઉંચકીને ઘેરમાં લઇ જાઓ અને બીજે માલે, લાડુમલ, મેં તુંને જે ચાલ દેખારીછ તાંહ મુકીને ઘોડવાળાને પાછો મોકલ. તમે ઉતાવળ કરજો. નહીં તો આજે માનસ પાછો હુશયાર થશે તો આપુને ઘણું ભારી પડી જશે. એ ગડગડ કરશે તો તોફારો જાગી ઉઠશે ને બની-બનાવેલું કામ બગડી જશે.”

આ પ્રમાણે જે મુલકમાંથી કરોડપતી પારસી બીખાણ હીરાનલાલ લાખો બલકે કરોડો રૂપા કમાઇ આવ્યો હતો તેજ મુલકમાંથી બીખારી અવતારે પાછો ફરેલો કમનસીબ તહેમુરસ તે બીખાણના આડત્યાઓના હાથ ઉપર કેદ પકડાયો.

પેલા એ માણસો તહેમુરસને ઉચકી ગયા અને થોડીપળમાં ઘોડવાળો પાછો ફર્યો અને તહેમીના તેને ગાડી સોંપીને બંગલામાં ગઇ અને ઘોડવાળો ગાંડી હાંકી ગયો. તહેમીનાએ બંગલાતું બારણું અંદરથી બંધ કરીધું અને બીજે માળે ચઢી ગઇ, જ્યાં ચાલમાં એક જગાએ તહેમુરસતું બદન નાંખેલું હતું અને તેની પાસે લાડુમલ ખેઠેલો હતો.

તહેમીનાએ પેહેલાં તો આસપાસ જોયું અને પછી ચાલમાં ભીંટ સાથે જડેલા લાકડાંના મોટા જડા થામલાઓ માહેલા એક થામલા આગળ તેણી ગઇ, અને થામલા ઉપરની એક છુપી ખેમાલુમ ચાંપ તેણીએ લખી. તે ચાંપ દાખતાંજ તરતજ આખો થામલો હીલ્યો, અને એક ખેમાલુમ છુપું નહાતું બારણું ઉઘડી મયું. અને તેમાં લાડુમલ અને બાધ-સાહેબ તહેમુરસતું બદન ઉંચકીને દાખલ થયાં.

તે બાણામાંથી એક નહાની સાંકડી ચાલમાં દાખલ થવાતું. વાંચનારને જરાજરા ખ્યાલ આપવા સારું આ ચાલતું વર્ણન આપવું જોઈશે. થામલાવાળા દરવાજામાંથી દાખલ થતાં બે પગલાં ચાલમાં એક સંગીત લાકડાંની ફરેકાર આવતી હતી, જે ફરેકારમાં એક બીજું બારણું હતું. તે બારણાને કલ હતી, જે એક ચાવીથી ઉઘડતી હતી અને તે ફરેકારમાંથી દાખલ થતાં એક ઝોરડામાં જવાતું હતું. એટલે આ ઝોરડામાં દાખલ થવાને સારું થામલાવાળું બારણું અને ફરેકાર વાળું બારણું પસાર કરવું જોઈએ. જે એક બારીને માટે બાકરે શક દેખાડ્યો હતો તે બારી આ ઝોરડાને લગતી હતી. તે ઝોરડો વીચીત્ર ઢપે બનાવેલો હતો અને બાજુએ અસલથી તેને એક કદખાના તરીકેજ વાપડવાની નેમ રાખવામાં આવી હોય એવી તેમાં ગોઠવણ હતી. ઝોરડામાં સીલીંગથી જમીન સુધી લોખંડની ગરાર એવી ભરી લેવામાં આવી હતી કે એક માણસ ઝોરડામાં દાખલ થવા પછી તેની અરધી લ'બાઈએ પુગી શકે, પણ તે પછી બારી તરફ આગળ તે વધી શકે નહીં. આ બહુ કુતેહવાસી ગોઠવણ હતી. બાગમાં ઉમેલો માણસ સઘળી એકસરખી બારી જોઈ શકે જે સઘળી બારીઓ ખુલી અને લોખંડના સળયા વનાતી હતી. પણ આ બારી આવી રીતે ખુલી હતી છતાં ઉપલી ગોઠવણને સળયે ઝોરડા માહેલા માણસ સામે તે બંધ હતી.

ઝોરડામાં એક બીજાણું હતું, રકાબીઓમાં થોડો બોરાક હાંકી મુકેલો હતો, અને કુંજમાં પાણી ભરેલું હતું. પેલાં બીજાણામાં તહેમુરસને તેઓએ સુવાડ્યો અને તેઓ પાછા ઝોરડામાંથી બહાર નીકળ્યાં, અને બીજો માળેજ આવેલા એક બીજા ઝોરડામાં જઈ બેઠા.

“ લાડુમલ, પેલો થોડાવાળો દગો તો નહીં દે ? કુદી તો નહીં દે .” તહેમીનાએ પુછ્યું.

“ એની તમે ચીંતા ના કરો. એને મારી સાથે જનમારો કહાડયોછ.”

“ વાઈ હવે એ તહેમુરસ ક્યારે પાછો હુશયારીમાં આવશે?”

“ થોડી મીનીટમાં. કલેરોફેર્મની ખુબીથી તમે અંગભણા તો નહીં હશે, બાઈ સાહેબ.” લાડુમલે હસીને જવાબ દીધો; “ પણ બાઈ તહેમીના, આજે તહેમુરસ ધણો દેખામણો છે, ચેહેરો ધણો મઝાનો છે.”

“ ખેશક દેખામણો છે. વળી બાંધોળી ધણો મજબુત લાગે છે. પણ એના લાઇને એ નહીં પુગે. તેનો ચેહેરો જોવો એ ખુદાનો એક નાદર નમુનો જોવા બરાબર છે તહેમી નાએ કહ્યું.”

“ તમારી હજુરમાં દાખલ થવાને એ દહાડાંની વાત ઉપર મને હજાર ખેણ કોટક કરવાં પડતાંતાં. ઝવેરી બનીને ઢોંગ સોંગ ચલાવવો પડતો હતો અને નોકરોને કાલાવાળા કરવા પડતાતા તે તો જુદા. પણ મારા નસીબની શું ખૂબી, કે સહિ હરકત એકદમ દુખી હવે તો તમને હું ઉપયોગી થઈ પડ્યોછ ને હવે તો અગાઉ જેમ મારું તમને મોટું કામ પડ્યું તું—”

“ ચુપ-ચુપ ! તે વાત યાદ કરવામાં શું શયદો?” તહેમીના એકદમ બોલી ઉઠી; “ મને હજી આ બાબતમાં તારી સાથે કામ લેવાનું છે. અહીં આજે બંગલામાંજ તું રહેજે મારી ગેરહાજરીમાં તું તહેમુરસ મેહેતા ઉપર દેખરેખ રાખજે. એને અહીં કદાચ લાંબો વખત રહેવું પડશે ને તે અરસામાં એની ઉપર કાંઈએ દેખરેખ રાખવી પડશે ને તેથી છુપેથી દેખરેખ રાખવી જોઈશે. તે દેખરેખ રાખનાર માણસ તરીકે મેં તુંને પસંદ કીધોછ. તારી સાથે આજ લગનમાં મેં જે કામ પાડ્યુંછ તેથી મને તારી ઉપર વીસવાસ આયોછ ને આજે કામ હું તુંને સોંપુછ.”

“પણ તારે મારા ધરતું હું કેમ કરું ? મારી સ્થિતિનો કાંઈ વીચાર કીધો કે ?”

“તારું ધર ? તારી સ્થિતિ ? વધી તારું ઘેર કીધું પર-ચું ? ને વરી તારો ધંધોધાપો મોટો પર્યો તે તુંને ધુરસત ખી નહીં હોયે. એ જાધા ઢોંગ કોઈ આગળ ચાલે, મારી આગળ ચાલવાના છે ?”

“તારે તમે મારી વાત જાણતાં નથી. હું તો ગોરગામમાં ધર માંડીને રહેલો છેહું ને તાંહ હું આજરૂદાર ગણાઉંચ. મારે વરે તાંહના લોક એમજ ધારે છે કે ધરખમ આસામી છે. મેં તો મારી જાતવાલી સાથે લગન કીધાંછ ને વરી મારે તાંહ એ છોકરાં થયાં. અરે મારો તમે તાંહ દમામ જોસો તો ફાંતમાં આંગળાં કરડો. એ જાધી તમારી દુવાથી ચેહેલ મેહેલ છે. એક મોટા જલદની ગાડી રાખીછ, ને ગુંગરા તો એવા જાણખણાઉંછ કે કચ્ચસ્તાન માહેલાં મુરદાંખી તેનો અવાજ સાંભળીને બડકી ઉઠે. જ્યારે હું કંકડ જંગાલી થમ જાઉંછ તારે ઝવેરાત ખરીદવાને કલક-તા, કે મદરાસ, કે હસ્તમજોલ જવાતું કહી જહાર આંટો મારી આઉંછ. હવે ધરેથી હું હમના નીકળ્યોછ ખરો પણ મારે પાછું જલદી જવું જોઈએ.

“તારે તારી જાયડી તારાં જાધાં લખણતો જાણતી હોયે.”

“નહીં રે ! જાધરીની જાતને કાંઈખી હુંખી વાત કહેવી એ મરદની. મુરખાઈ સમજવી.”

“તારે હું તારી જાધી વાત જાણુંછ તેનું કેમ !”

“તમે દેખાવમાં સ્ત્રી છો, પણ મરદથી નયેતર છેઓ.” તહેમીનાએ ડોળા કંકડવ્યા.

“ગુસ્સો ના કરો. હું તો એમ કહેવા માગુંછ કે તમે સ્ત્રી છેઓ ખરાં પણ તમારી અક્કલ અને જાણેશી મરદ કરતાં

આસે છે. જો આખી દુન્યાની સ્ત્રીઓ તમારા જેવી હોય તો પછી મરદોને સાડી ચોલી પહેડવી પડે અને સ્ત્રીઓનો ડંકો વાગે. "

" હમણા તું ધરેથી થું કહીને નીકળ્યો છ ? "

" મેં ધરમાં જણાવ્યું છ કે હું કલકતા જઈં છ ને તાંહ થી બીજે ગામ ફરીને આવશ."

" ઠીક છે, તારે તું તારે ઘેર કાગજ લખ કે હજી તું ને કલકતામાં થોડા દહાડા લાગશે. તુંને મારે હમણા તો અહીંજ રાખવો છ બીજે કોઈ મારગજ નથી. તુંને અહીં રાખ્યા વના બીજે છુટકોજ નથી. પેલા તહેમુરસને ખોરાક પુગાડવો જોઈએ, જે તું લખ જજે. મારા નોકર ચાકરને કહી મુંકસ કે મારી ગેહાજરીમાં આવે મુક્તતાની શેઠ થોડા દહાડા અહીંજ રહેવાનો છે. તું બડો ખાધરો છે એમ બી હું મારા નોકરને તારાથી હરસે કહી મુંકસ, ને વળી એમબી કહેવસ કે એને પાંડિ-માખણ-જેલી ખાવાનો ધણો શોખ છે વાસ્તે દરેક ભોજણ વખત તે જથાખંધ એની આગળ મુકવાં. વળી કહેવસ કે નોકરોના દેખતાં એ ખાતાં સરમાય છે તેથી તમારે દાએ બાંએ થઈ જવું, હવે તું પાંડિ-માખણ-જેલી સાંતી રાખજે ને તહેમુરસને પુગાડ્યા કરજે. પછી તુંને કશી અડચણ પડવાનીજ નથી. ને હરકત નડવાનીથી નથી."

આ નકકી થયું અને લાકુમણ હાલ તરત તો મોટાં બાઈ સાહેબ તહેમીના ઝરદારના પરોણા તરીકે અને કમનસીબ તહેમુરસના દારોગા તરીકે તહેમીનાના માલીમના બંગલામાં ગરેબો.

પ્રકરણ ૪૭ મું.

નવરોઝ.

પારસીઓનો નવરોઝનો (જેને જુલમાં પતેલી ફહેવામાં આવે છે તે) મુખારક દીવસ હતો. મોહોલાઓમાં હુમધામ મચી રહેલી હતી અને જોકે એ તહેવાર તે પારસી આલમનો હતો છતાં આખી મુંબઈની આલમ રંગમાં ઊતરી હતી.

સારા સપરમાં દહાડા હોય ત્યારે હમેશાં સરદાર રતનજી નાં ધણીઆણી ધનબાઇજી રણુમાં પડતાં હતાં અને તેણુને હંમેશાં તેવા દીવસે દુઃખી આવતું હતું. આજે પણ તેવણું માથું દુખતું હતું મારે બીજાણામાંજ પડી રહી, બીજાણામાંજ આહે પી, બીજાણામાંજ સુઠને કસતુર્યો મુરગ વાંચવાતું પસંદ કીધું.

ગુલબી એહેરાની ગુલબદન નામનાં ગુલાબી ગાજની સાડી માં શોભી રહેલી હતી અને રતનજીની ગાડીમાં બેસીને અગ્યા રીમાં જવાની તેણી તકબીરી કરતી હતી, તેટલાં જોડાંબક્ષ આવી પુગ્યો. બંને એક મીઝને ભેટ્યા અને ખેર આશ્રયત પુછવા પછી જોડાંબક્ષ ખોલ્યો.

“આજનો મુખારક દીવસ મને તો મુખારક થયોજ મને એક નોકરી મલીજ.”

“આહ ! ખરેખર ! હું તુને મુખારકબાદી આપુંજ, મારા જનન; કુંહ નોકરી મળી ?”

“તંવગર કરોડપતી બાહુદી વેપારી અઝરા સાસુનના એક સેકરેટરી તરીકે.”

“આલ હીક થયું. એખી ગતીમત, આજનો દારો તારે તો આપુને ફલ્યો,” નામનાં ખરેખર હરખાઇને ખોલી;

“હું અગ્યારીમાં જાઉંજ તું આવેજ કની ? સાથે જઈ આવયે.

“હા, ચાલની પણ ગાડીનું સું કામ છે? આપણે ચાલ-તાંજ નષ્ટ આવ્યે. જરા ફરતાં ફરતાં નષ્ટનું તો ગમત લાગસે. જેહાંબક્ષ બોલ્યો; “પછી તો જેમ તારી મરણ.”

“હું એખલી હતી તેથી ગાડી જોડાવી. ઘોડાવાળા, ગાડી છોડી નાખ, અમે ચાલતા જસું.”

“મારી બધી ખુશાલી વચે મને એક મોટી ચીંતા થયા કરેછ.” રસ્તામાં ચાલતાં જેહાંબક્ષ બોલ્યો.

“વરી તે સું ફીચર? મને તો કહે.

“મારા ભાઇ તહેમુરસને વરે. મને તે મળવા આવવાને ઉતો તે આયોજ નહીં. વરી મારાં માચ બાવાને બી એ હજી મળવા ગીયોજ નથી. છ દારાની વાત પર મળવા આવવાને ઉતો. તે તું જાનેછની?”

“તારે તહેમુરસ કાંઈ ગીયા હોસે?” નાજાં અજાજ થઇ.

“કાંઈ એની દુશમેનને થયું તો નહીં હોય?”

“કાંઈ એને થયું હોસે એજ મને ચીંતા ઉપજવા કરેછ. એને વાસ્તે હું તપાસખી કરવાતું દરસ્ત નથી ધારતો. તહેમુરસની રીતભાત વીચીત્ર છે; ધડીમાં પોતાના મનમાં તે કાંઈ લે ને તસ્ત તે પ્રમાણે તે કરે. વીચાર કરવાનો કે કોઇની સલાહ પુછવાને એક ધડીખી થોભે નહીં, એના ગુમ થવાની ખચર પોલીસને આપવા અગાઉ થોડો વખત થોભવાનું મેં ફીક વીચાયુંછ.”

તેઓ અગ્યારીમાં જઇ લાગ્યાં, સરદાર રતનજીને એ બાદતમાં મશગુલ થયેલો તેઓએ દીઠો. નાજાં અને જેહાંબક્ષે પણ ખરાં દીસથી ખુદની બંદગી કીધી અને પછી તેઓ ત્રણે-રતનજી, નાજાં અને જેહાંબક્ષ પાછાં ફર્યા.

‘તું આજે અમારે ઘરે જમીનેજ જજે જેહાંબક્ષ.” રતનજીએ કહયું. “આજે સપરમે દહાડો છે, ને ધન

બાઈજી સીક છે, ને એખડું જમવાનું ઠીક નહીં થસે, તું રહેસે કની?"

"તમારી મહેરબાની છે એટલે મારાથી નાં નહીં પડાય."

તેઓ ધરે આવી પુઝ્યાં જ્યાં પેસુ પીછાત્યાંને અતી ધણો ભપકો કરીને ઉભેલો તેઓએ દીકો. હમણાં તે ધણોજ ઇતરાત કરતો હતો, પણ આજે નવરોઝ હતો એટલે તેની એશકાઇનો પાર હતો નહીં. એહેરો એક તો મકાઇબાહુ જેવો અને ઠઠ-માઠમાં બધું ગોંડળ એટલે વનવાગળાં જેવો લાગતો હતો, જે દેખાવ જોઇને નાજાંને હસવું આવી ગયું.

"અરે નાજાં, હું તારીજ વાટ જોતોતો." પેસુએ કહયું; "આજ આવની આપરે ફરવા જઇએ. જરા સપરમો દારો મોજ મારી આવ્યો. તું કાંહાં ગેઇતી?"

"અગીયારીમાં. સપરમો દારો તો અગીયારીમાં જવું જોઈએ. તમે નહીં જતા કે?"

"છત તોનસ-સ ! સપરમાં દારા મોજ મારવાની કે અગીયારીમાં જઇને ધુનતા બાહમનની માફક ભણવા પેસવાનું. ભણવાનું ને અગીયારીમાં તો જવાનું દરરોજનું છે. મોજ મારવાની કારે મજેજ ? તું સમજી નહીં."

"નહીં, હું એવી વાત સમજતી નથી, ને સમજવા માંગતીથી નથી." નાજાંએ પઠાવ્યું.

પોતાના દીકરાની આવી કઠંગી અને મુર્ખાઇ ભરેલી વાત સાંભળી દીનચુરત રતનજીને બહુજ લાગી આવ્યું અને નાજાંને ખોસાવી તે બંગલાના માહેલા ભાગમાં ગયો, જ્યારે પેસુ અને જોહાંબક્ષ એટલા પરજ બેઠા. થોડોવાર તો પેસુએ પોતાનો ભપકો અને જોહાંબક્ષની સાદાઇ સરખાવી જોઇ, અને તેનાં ભેજાંએ તેને સધારો આપ્યો કે તે બેમાં પેસુ વધારે ખુશ્ચુરત હતો, વધારે એશકી હતો, અને કોઈથી સ્ત્રી તો શું પણ પરીથી એવરાઇ જાય તેવો દેખામણો હતો.

“પછી તમારો ભાઈ કાંઈ છે ? તે બટકતો મુસાફર પાછો ફર્યો કે ? કે જેવો આયો તેવાજ પાછો ફર્યો વંજે માપી ગીયો ? કદાચ ફર્યો આપડો ભરાઈ એકો હોતો. એવા ગુનેહગાર માણસો ભરાઈજ એસે, તમે સમજ્યા નહીં” પેસુએ જેહાં-ખદાચી વાત જાણી લેવાનો દાવ માંડ્યો.

“ગુનેહગાર ? એ નમે શું બોલોછ ? કોણ ગુનેહગાર ?” જેહાંખદે ભવાં ચદડાવીને પુછ્યું.

“વળી કોણ ? તારો ભાઈ ? એને ચોરી કાઢીછ તે વરી તું જાણતો નથી કે ? હોશે ખીચાર પર આવી પરચું હોશે તેથી ચોરી કાઢી હોશે.” આએ સાહુકાર સતો થયો પીતાની ચોરી કરનાર આ કપૂત સાધુ થવા નીકળ્યો—“એને ચોરી કરવાનો લખ હોશે તો પછી આપરે શું કરશું ?”

“જુદા, નીચ, પાપી તારી જખાન ખંધ કર !” જેહાંખદ મુકકી ગુમાવીને ઉમો થયો, અને જે જેહાંખદને એક વીચાર એકાએક નહીં આવતો તો એશકી પેસુ એક સપાટામાં ખરયા મુડી ઘર્ષ જતે, જેહાંખદે મુકકી ગુમાવી પણ તે તરત અટક્યો:

“તારા માનવંત લાયકીવાળા પીતાને ખાતર હું તુંને જતો મુકુંછ, નહીં તો તુંને અત્યારે ગરદાપેજ કરી મેલતે. તારા હાડકાં ભાઈ નાંખતે ફરીથી મારી આગળ એવું બોલતાં સંભાળ રાખજે ! આજે તો મેં મારો ગુરસો કાપ્પુમાં રાખ્યોછ પણ દરેક વખત એમ થવાનું નથી.”

તે એટલું બોલી અંદર ચાલી ગયો. તે બહુજ ઉસકેમયલો હતો અને તેનો મીઝજ બગડી ગયો હતો. પેસુએ તેનાં ખુશાલી ભર્યાં જીગરમાં દલગીરીનો કટરો આમેજ કર્યો હતો અને તેની સઘળી મોજ તે ચંડાળ પોર્યાએ બગાડી નાખી હતી. તે ખીજવાયલો પેસુને ત્યાંજ છોડીને ઘરમાં ચાલી ગયો અને પેસુ તો ત્યાંજ ધભરાયલો એસી રહ્યો.

“ નખોદ ગીયો, મુકકી છુકકી મારતે તો કાંટાં રંગીજ નાંખતે. એને શું ? એ તો પોસાગીર જેવો મારીખી જેસે, પણ આપણી આબુરું ધુળધાણી થઈ જાયની. ” પેસુ-જેની આયરના ગાડાંની સંખ્યા કેટલી હતી તે તો વાંચનાર હવે બરાબર જાણે છે, તે મનસે બરખડ્યો: “એ મુકકી મારતે ને દીપ્તું ખીપ્તું થઈ આવતે તો આજે નાટકમાં બધા મારી તરફ જોયા કરતે કે વરી કાંઈ માર ખાઈ આવ્યો ? તે દારેજ એમજ પેલા કળુમીયાંએ નસકેરી ફેડી નાંખીતી તારેખી મને લોકાએ ફજેત કીધો તો, તેમ થઈ જતે-તમે સમજ્યા નહીં ! ”

પ્રકરણ ૪૮ મું.

તહેમીનાનો સવાલ.

પેસુ આગળથી ખીજવાઈ કચવાઈ, જેઠાંબક્ષ બંગલાના માહેલા ભાગમાં ચાલી ગયો અને બોલ્યો:

“ પ્યારી નાજાં, હું જમવાને સાર થોમી શકતો નથી. મેં હમણાજ મારા ભાઈ તેહમુરસને વાસ્તે કાંઈ નવી વાત સાંભળીજ, મને કાંઈ નવી બબર મળીજ. તેને મળવાને હું હવે અધીરો થઈ પડ્યોજ. કદાચ તે મારે ઘરે આવ્યો હોસે. મારી ગેરહાજરી માટે સરદાર રતનજીની દરગુજર આહજે.

“ કાંઈ નહી, તું જા. હુંખી બપોરના મારી બેઠેન દીનુને મળવા જવાની છેલ્લું ” નાજાં બોલી; ખીયારો નાહસો જાંદ-ગીર હજુ સીક છે; મને તો માસ્તી જેવું લાગેજ. તાપ છોડ તીજ નથી, ચદડ ઉતર ચયાજ ફરેજ. ખીયારી દીનું કેવી હેરાન થાયજ. અરે ખુદા, અરે ખુદા ! ”

જેઠાંબક્ષ તે પછી છુટો પડ્યો અને પોતાનાં ઘર તરફ આલ્યો. રસ્તામાં તેને મોટાં બાઈ સાહેબ તહેમીના ઝરદાર

મળી. તેણી પરોઢયામાં બાપસીકલ ઉપર ફરવા નીકળી હતી. દુરથી જોહાંબક્ષને જોઈ તેણી સાધકલ પરથી ઉતરી પડી જેથી જોહાંબક્ષને તેણીની આગળ જવાની ફરજ પડી. તે તેણીની આગળ ગયો અને બોલ્યો;

“ નવરોઝ મુબારક, બાનું તહેમીના ! તમુને મુબારક, તમારા વહાલાં વસીલાંને મુબારક ? ”

“ ઠેકયું ! તમુનેબી મુબારક તમો કેમ છેઓ ? ” તહેમીનાએ પુછ્યું.

“ સારી પેઠે છેઉં; તમારા હકમાં દુવા કરુંછ. ”

“ પછી તમારા ભાઇનું કેમ ? મેં સાંભર્યું કે તે મુંબઈ આપોછ. ખરી વાત કે ? તમારી સાથેજ રહેછ કે ? તમુને તો આખો દારો તેની મુસાફરીની વાતો સાંભરવાની મળ્લ પરતી હોસી. તેની વાતો સાંભળવાનું મને બી ઘણું મન થાયછ. કોઈ દારે મારે ઘેર તમારા ભાઇને લેતા આવજોની. તમારો ભાઇ તે જાણે મારોબી ભાઇજ થાય, જોહાંબક્ષ. ”

તહેમીના હસીને બોલતી હતી અને તેના બોલવામાં કેટલું કેપટ હતું, કેટલું જુલું હતું તેનો એક આછો ખ્યાલ વટીક જોહાંબક્ષને હતો નહીં. અગર જોહાંબક્ષને તહેમીના માટે શક હતો તો તે પણ તહેમીનાના દેખાવથી, ભોલા વેપ ધારી સાહચારી તે શક તરતજ દુર થતે.

તે બોલ્યો “ તમારી ઘણી મહેરબાની છે, હું કોઈ દારે તમારે ઘેર મારા ભાઇને લઈ આવસ. ”

આ ઉપરાંત તેણે તહેમીનાને કશું પણ વધારે કહ્યું નહીં, તેમજ તહેમુરસના ગુમ થઈ જવા વીષેની ખબર તહેમીનાને આપવાનું કશું કારણ તેણે જોયું નહીં. તહેમીનાએ દીડું કે જોહાંબક્ષ વાત ઉઘાવતો હતો માટે ચોતે પણ અમાણી થઈ ગઈ અને બીજી વાત કહાડીને બોલી:

“આણે, તમે આજે મારે જંગલે આવો. આપણે સાથે
કર્યું.”

“મને હતાવળ છે. ખીજે ફેંકાણે મને કામ છે. આજે
કરો, વળી કોઈ દારે આવસ.”

“તમે ઘણા ઘાટ્ટી છેઓ, જેહાંબક્ક, ઘણાજ ઘાટ્ટી
હમણા તમે મારી આગળ આવતાખી નથી.” તહેમીના
ખાનુ બુરસાથી ખોલી; તમુને મળવામાં મને કેવું મુખ મળેછ
તેનો તમુને ખ્યાલખી નથી, તમે તે જનવાની દરકારખી કરતા
નથી. જે લાગણી હું તમારે માટે મારાં જીગરમાં ધરાઈંછ
તેવી લાગણી જે કોઈ ખીજું માણસ મારે માટે ધરાવતું હોતે
તો હું તેની તરફ તમારા જેવી ઘાટ્ટી થતે નહીં પણ માયાથી
વરતતે.”

“તમે મને ગેરમનસાફ આપોછ.” જેહાંબક્ક બોલ્યો;

“તમારી આગળ હું મું ખીસાદ ધરાવું ? કાંઈ તમે ને
કાંઈ હું ? હું તમારી તરફ ઘાટ્ટી ખનું એવો ખ્યાલ વડીક
કરવામાં મુરખાઈ કહેવાય.”

“વારૂ આણે, માંડી વાણે. આપરે ખીજી વાત કર્યે.”
તહેમીના બોલી; હમણા તમે કાંઈથી આયા ? કેડે કરવા
ગીયાતા કે ?”

“નાજાં આગળ ગીયોતો. નાજાં ને હું અગ્યારીમાં જઈ
આયો.” જેહાંબક્કે જણાવ્યું.

જેમ પેહેલી વાત જેહાંબક્કને ગમી હતી નહીં તેમ આ
ખીજી વાત સાંભળતાં તહેમીનાનાં જીગરમાં તીર લાગ્યો. નાજાં
તેણીની હરીફ હતી. મહોબતમાં તે નાજુક નાજાં આ સોસા-
યટી ‘કવીન’ની દુશ્મન હતી. નાજાંનું નામ સાંભળતાંજ તેનો
ચેહેરો શીઘ્ર પડી ગયો.

“તમે બહુ ઠાકી ગયાંછ.” જેહાંબક્ષ બોલ્યો, કારણ કે તે શીકાશનો સખ્ય તે સમજ્યો નહીં.

“સાંભરકલ પર બેસતાં જરા ઠાકી ગઈછ. પણ જેહાંબક્ષ, મેં સાંભરયુંછ કે તમે એક વખત ચીનખી જઈ આવેલા તે વાત ખરી કે ?” તહેમીનાએ ખીજી વાત કહાડીને સવાલ કર્યો.

“હાહ. હું હોંગકોંગ એક વાર ગયલો. મારા મરનાર શેઠ અને મુરખી બેહરતી કુંવરજી શરાફને ત્યાં કામ ઉતું તેથી તેવણની સાથે હું તાંહ જઈ આવ્યોતો.” જેહાંબક્ષે જવાબ દીધો.

“તે તાંહ તમે ધણો લાંબો વખત રહેલા કે ?”

“નહીં થોડાંજ અઠવાડયાં. કામ પુરું થયું ને તરતજ અમે બેઉ જણા પાછા ફરેલા.”

તેઓ હવે છુટાં પડ્યાં. જેહાંબક્ષ મનસે અજબ થયો કે આ સવાલ તહેમીનાએ તેને શા માટે પુછ્યો હશે ! તેને લગતી બારીક વીગત તેણીએ શા માટે માંગી હશે અને તે જવાબ સાંભળતાં તહેમીનાએ જેહાંબક્ષના ચહેરા તરફ ટીકી ટીકીને શા માટે જોયું હશે !

પ્રકરણ ૪૯ મું.

એક માંગણી.

નહાનો જેહાંગીર ખીમાર હતો; હજી તેનાં અંગપાંથી તાવ ગયો હતો નહીં. તેની ગરીબ આંધળી માતા તેની સારવાર કરતી હતી અને નાજાંએ આપેલા પૈસામાંથી તેની દવાદાર અને ખોરાકની ગોઠવણ કરતી હતી. નવરોઝનો તે મુબારક હહાડો હતો. જ્યારે તવંગરો મોજ કરતાં હતાં અને તવંગરોની સખાવતથી ગરીબોને સગવડ મળી હતી.

નાનું પોતાની બેહેનને મળવા આવી હતી અને જોડાં-ગીરને માટે એક રૂમાલમાં તે થોડાંક તાજાં ફુલ અને ફુગ્ગીયા ચાલતું ઈનજન-રમકડું લાવી હતી.

દીનું બોલી; ‘અમારા મોટાલામાં અગ્યારી છે તેના પંચમી આયાતા તે અમુને આજે નવરોઝ હોવાથી પાંચ રૂપીયા આપી ગયા. કોઈ તવંગર પારસીએ તે પંદરને એક મોટી રકમ આપીજ ને મહોલાના ગરીબોને તે વહેંચી આપવા ફરમાવ્યું.’

“તે પારસીનું નામ શું?” નાનુંએ શંકાશીલ થઈને સવાલ કર્યો.

“તે પારસીનું નામ બીખાજી હીરાદલાલ તો કહેજી. જે તારી સાથે પરણવા માગેજી તેજ બીખાજી હોશે.” દીનુંએ ખુલાસો કર્યો.

નાનું કશું બોલી નહીં પણ તેણીએ, પોતાની સાથે લાવેલું પડીકું છોડવા માંડ્યું. નાનું તે રૂમાલના ગાંઠ છોડતી હતી તેટલાં દીનુંએ પોતાનો હાથ લાંબો કરી હવામાં તે તંતોચી નાનુંના હાથ ઉપર પોતાનો હાથ મેળ્યો અને ઉસકેરાયલાં દીલથી તેણીએ પુછીયું.

“નાજી, નાજી, મને કહે તો, આજે એસનસનો વાસ કાંદથી આવેજી? તેં છાંત્યુંજી કે?”

“નહીં, મેં છાંત્યું નથી એ તો આજે રૂમાલ પર છાંતેલું લાગેજી.”

“એ રૂમાલ તારો પોતાનો છે કે?”

“મારો નથી. એ તો મેં રતનજીનાં ઘરમાંથી લીધોજી. એની ઉપર P. R. B. કરીને નામ છે તેથી હું ધાર્જી કે પેલા પેસુનો એ રૂમાલ હોશે. પણ એ રૂમાલ પરના વાસથી તું એટલી ચોંટી કાંચ ? શું છે ? મને તો કહે ?” નાનુંએ દીનુંને

ધીરજ આપવા દીનુનાં ખખાં પર હાથ મુકી હળવેથી પુછ્યું.
 "કોઈ દહાડે એવો વાસ તુને આવેતો કે?"

દીનુનો ચેહરો એકાએક ચીંતાતુર થઈ ગયો. તેણીએ
 માથું ફેરવીને કહ્યું.

"આપરા જેહસ્તી બાવાતું લાઇએરીમાં મરણ નીપળ્યું.
 તારે લાઇએરીમાં મું વાતચીત થઈતી તે મું સેહે.
 જાણી સાંભરીતી નહીં, પણ લાઇએરીમાં કોઈ જમીન પર
 નેરમાં પડ્યું હોય એવો મને અવાજ આવ્યો. તરતજ હું
 તે તરફ દોડી ગઈ પણ બારતું ઉંધડ્યું અને એક માણસ
 ધસારાગંધ બહાર આવ્યું. તે માણસ મરદ હતો કે સ્ત્રી તે
 હું જાણી શકી નહીં. પણ તે માણસના અંગમાંથી આ ખુશ-
 ખોદાર વાસ આવતો હતો. એસેનસ તો તરેહવાર આવેછ.
 પણ આવું એસેનસ કોઈ દારે નેયું નથી. તેથી એનો વાસ
 યાદ રહી જાયછ. તું જાણેછ, જેહેન, કે આંધળા માણસોન
 વાસ લેવાની શક્તી ધણીજ તેજદાર હોયછ."

પણ વાંચનારને કદાચ અન્યથા લાગશે કે બીજાછ
 હીરાદલાલ જેવા સખત હૃદયના અને પથ્થરની છાતીનાં
 માણસને નવરોઝને દહાડે સખાવત કરવાતું શું સુજ પડી
 આવ્યું? ગરીબોને મોજ કરાવવાનો તે ખવીસના ખવાસના
 માણસને કેમ ખ્યાલ આવ્યો હશે?

“હી. દરમાવેની, તમારા ઉકમ પ્રમાણે મરશું છ. તમારા જેવા બધાએ ઓએની, તો પછી પારસીઓનું તો વણું મજાનું થાય.”

“મારી મતલબ એ છે કે બધાં ગુજરાતી વર્તમાન પત્રમાં આ વાતની ખબર આવવી જોઈએ. એવી રીતે તે છપાવજો કે કરોડપતી, દુલાં દીલનાં, સખી દીલગુરદના અને હાતમ હાડાંના પારસી શેડયાએ આએ રકમ આપીછ.” બીખાણએ ખુલાસો કર્યો: “પારસીઓ વચ્ચે હું પ્યારો થઈ પડું એજ મારી મતલબ છે. હવે તમને સમજ પડી હોશે.”

“હારે છ. તમે કેઓસ તેમજ થાશે. મરી મરશું ભભરાવીને એવું તો પીતરાવી કાફે કે તમેજી જોવાજ કરો કે આએ અંધ્યાએજી શું હુમ મચાવી. તારે આએ સો રૂપ્યા તો બંદોજ લે કેની?”

“હા, તમેજ લેજો.”

આ કામને પરીણામે દીનું પાંચ રૂપીઆ મદ્યા હતા. અને કરોડપતી બીખાણની સખાવતનાં દેલ વર્તમાન પત્રોમાં વાગ્યાં હતાં. બીખાણએ આ મોટી સખાવત કીધી અને નવરોજને દહાડે સવાળમાં અંબેરો કર્યો, જેથી પારસી આલમ લોલપણમાં ખુશ ખુશ થઈ.

વીરબાઈ વાંદરીએ પણ આજે તહેવાર પાળ્યો હતો. પણ તહેવાર પાળવાની તેણીની રીતભાત વળી વીચીત્ર હતી. પાવલી પ્રાવલી આપીને તેણીએ ઘોંતેર વખત વાળને દોઢ વગડાવ્યાં હતાં અને તે વળડનારાઓ સાથે પચાસ વખત મરાઈ ચુકી હતી.

નોકરો પાસે તેણીએ ઓટલો ધોવડાવ્યો અને ઓટલો ખરાબર રીતે કેમ ધોવો તેની સમજ આપવા તે પોતે કાઢી વાળીને ખુનારો હાથમાં લઈને ઉતરી પડી હતી. અને બીખા-

છત્તી ગાળખેલ સાંભળવા પછી તેણીએ પોતાની ભુલ દીઠી હતી. દરરોજ તો તેણીની નવી કરંગન આયા કપડાં પહેડાવતી હતી. પણ તે કાંઈક રોકાયેલી હતી તેટલાં મોટાં ઘરની બાઇ સાહેબ આવનાર હતી માટે તેણીને મળવાને તક્યાર થવાને પોતાને હાથેજ તેણીએ કપડાં પહેડ્યાં, જેમ કરતાં કચુબર કરી મેલી.

વાચનારી બાનુઓને રોશન છે. તેમ હાલની નવી ફાશેનના કેટલાક પોલકાઓને પીઠ પછવાડેથી બટન દેવામાં આવે છે, પણ વીરબાઇની બધા જાણે કે પછવાડેથી બટન દેવા જેવી શોષ થઇ છે. નવો. પનેતીને માટે ખાસ મોટી કીમતે તક્યાર કરેલો પોલકો આવી પુગ્યો હતો અને વીરબાઇએ તે પોતાનાં ખીચડા જેવાં અંગમા ધાલ્યો, પણ તેનાં બટન તેના બનાવનારે પછવાડેથી 'ભેરવવાની મકસદે' તાંક્યાં હતાં. જે વીરબાઇએ તો આગળજ લીધાં. બોંહિ તેના હાથ ઉપર ત્રાંકી ટીકી થઇ ગઇ, અને બટનવાળો ભાગ હોલવાળા ભાગથી એક બીજસ દુર રહી ગયો. એસકી બધરાંઓ ટાઇટ વાસકુટ પેહેડે છે એવું વીરબાઇ જાણતી હતી. માટે તેણીએ આ વાસકુટ ટાઇટ હતું એમ ધારી તે નાણુક રેશમી વાસ્કુટના બેઉ ભાગ પોતાની રીંછના પંજ જેવી મુંઠીમાં પકડી, દાંત કચકચાવીને ભેરમાં જે ખેંચ્યા ને પીઠ ઉપર વાસ્કુટ સરસર કરતું ફસકાઇ ગયું અને બે બોટાં હાથમાં આવી ગયાં.

જુગુબી ઉઘાં ચટાં પહેડી કહાડ્યાં અને મોજાની એડી ધગતી પાટલી ઉપર આવી પુગી. આખરે તેણીએ કામ પડતું મેલ્યું અને આયાની મદદ લેવાતુંજ દરસ્ત ધાર્યું, જે આયાએ પેહેલાં તો આ દેખાવ જોઇ દોંસવાને મશે પેટ પકડીને હસી લીધું.

લીખાજી તેટલામાં આવી લાગ્યો અને તેણે પણ પોતાની બહેનની ખુબી જોઈને કપાળ કુલ્યું. તે ફફડીને બોલ્યો: "સાઈ"

થયું કે આજે મેં કોઈને જમવા તેડ્યાં નથી, નહીં તો મારી કુજોડીના પારાવાર થતે. નખોદ ગેઈને હજી સલુક સાન આયાં નથી. ”

“ પણ હવે મને તે શું કુતરાએ કરડીછ કે એમ બોલ્યા કરોછ ? એ તો આવરતાં આવરતાં આવરશે. આજે કોઈ જમવા નથી આવવાનું તે ઠીકજ છે. મેં એવો તમારે વરે ખીમો છુંડ્યોછ કે ખાઈને યાદ કરશો. મારા ભઠ્યારખાનામાખી બધા એમજ કેહેતાતા કે—”

“ તે તારા હાથે ખીમો છુંડ્યો ?”

“ હારે ભાઈ તમારે વરે મેંજ છુંડ્યો. મુઆ ચાકરો ખીમો છુંડતા બોટાં કાચાં ને કાંચા ખાઈ જાયછ. તે હવેથી હુંજ છુંડવાની છેઉં, ને મસાલોખી હુંજ પીસી આપસ.”

“ બસ હવે તારા સુધરવાની મેં આશા મુકી. તું હવે શું સુધરતીતી ?” ભીખાણએ નીશોશો નાંખ્યો; “ હું એને રોકાણી બનાવવા માંગુછ પણ એ કંગાળ ખીલાડી એવી—”

તે વધારે બોલે તે અગાઉ તો મોટાં ખાઈતહેમીનાં આવી પુગી. તહેમીના સાથે કેટલીક વાતચીત કરવા પછી ભીખાણએ કાંઈ બહાનું કહાડીને વીરખાઈને ત્યાંથી ખેરવી કારણ કે તેને તહેમીનાએ અગાઉથી ચીઠી લખીને જણાવ્યું હતું કે તેણી કાંઈ અગતની ખાનગી વાત કરવાને ભીખાણ આગળ આવનાર હતી. વીરખાઈના જવા પછી તહેમીનાએ પુછ્યું:

“ પ્રેલા તહેનુરસ મેહેતાનું હવે હું શું કરું તે તમને પુછવા હું આવીછ, ભીખાણ.”

“ તે હમણા કાંઈ છે ?” ભીખાણએ આતુરતાથી સવાલ ક્યો.

“મેં તેને કેદ કરી રાખ્યોછ. મારા મેહેમના બંધનમાં અમના તેને મેં રાખ્યોછ.

“ ખરાબર રાખ્યોછ કે ? તાંદથી નહાસી તો નહીં જાય ? ”

તહેમીના હસી પડી. તેણીએ કહ્યું; “ જે મારા સખા ઠામાં સપડાયછ તે નહાસી જવા પામતોજ નથી. હવે તેને મેં રાખ્યોછ તો ખરો પણ તેનું કરં સું ? તેનું શું હું અચાર ભરં ? કાંઈ સુધી રાખી મુકું ? તમે હવે કેહો તેમ કરં, બાકી એમ રાખી તો મુકાય નહીં.”

“ જાહ સુધી એ માણસ જીવતો રહેશે તાંદ સુધી મારી સલામતીની મને ખાતરી મળવાની નથી.” ભીખાણએ કહ્યું. “ એની જાંઠાં સુધી જઈગી છે. તાંદાં સુધી મારી ખુવારીની ધારતી છે.”

“ ઓહો એમ છે કે ? ” તહેમીનાએ હુકારો પુર્યો; એમ તને કાંઈ શક હતો ખરો.”

“ તહેમુરસ મેહેતા મરી ગીયોછ એવું જાણવાને હું પચાશ હજાર રૂપ્યા આપવાને તઈયાર છેઉં.” ભીખાણ એકદમ ઉછળીને ઉસકેરાઈને બોલ્યો; “ હા. પચાશ હજાર રૂપ્યા આપું, જે મને ખાતરી આપવામાં આવે કે તહેમુરસ મેહેતા આ જોહાંથી ઉઠી ગીયોછ.”

તહેમીના આ સાંભળીને ચુપજ બેઠી. તેણી કાંઈ એવી કોમળ અને ખીલીકણ સ્ત્રી નહીં હતી કે જે આવા બોલો સાંભળીને ખીલી ધ્રુણ પડે અથવા આવા વીચારો જાણીને કમકમીને બેહોશ થઈ જાય. તેણીએ એવી જાંઠગી ગુન્ગરી હતી અને એટલા બનાવા જોયા હતા અને એટલો મોટો અતુલ્ય મેળવ્યો હતો કે આવા વીચારો અને બનાવો તેને તદ્દનજ સાધારણ લાગ્યાં. તેણીએ આ સાંભળ્યું અને ચુપજ બેસી રહી.

“ તહેમીના. તમને મેં કહ્યું તે સાંભળ્યું કે ? ” ભીખાણએ આખરે પુછ્યું.

“હા, સાંભળ્યું; બોલેબોલ સાંભળ્યું.”

“ત્યારે બોલો, તમે એ કામ બગવવી સકશો ? એ માણસને દુન્યામાંથી દુર કરી સકશો ? પચાસ દળર રૂપ્યા હું તમને આપશ; પચાસ દળર રૂપ્યા તે કાંઈ નાહી રકમ નથી; આટલું નાહું નહીં કામ કરવાનું ને તેના બદલામાં પચાસ દળર રૂપ્યા મેળવવાના.”

“એને દુન્યામાંથી દુર કરવો એટલે શું ? એને મારી નાખવો એમ તમે કહેાછ ?”

“તારે વળી ખીચું શું કહેું ? ખીજને આવી વાત કહી પણ કહેતે નહીં. પણ તમારી સાથે મારો દવે એવો સંબંધ થયોછ કે તમને કાંઈખી કહેતાં દવે હું અચકતો નથી.”

“પણ એને દુર કરવાને તમે એટલા બધા કાંચ આપુર છેઓ ? તમે એવું તે શું ખરાગ કામ કીયુંછ કે જેની વાત કાંઈ ખીજે બાણે તેને દુર કરવોજ. જેમજો એવું તમે ધારોછ ?”

“એ મારું કામ છે. એને વીશે તમેને બોલવાની કે વીચા રવાની અગત નથી. તમારું એટલુજ કામ છે કે જે બાદશાહી રકમ આપવાની મેં માગણી કીધીછ તેને માટે વીચાર કરવો. પચાસ દળર રૂપ્યા ! એ મોટી રકમ છે. એક દોસત જેવી છે. જે પચાસ દળર રૂપ્યા તમને મલે તો તમે તેમાંથી ચાલુ તે કરી શકો.”

પ્રકરણ ૫૦ મું.

અરસપરસની દુન્યા.

બીજાછ અને દાદુમીના વચે તદેમુરસનું કાટ્યુ કહાડી માંખવાના સંબંધમાં વાતચીત થઈ તેને ખીજે અધવાડ્યે

ભીખાણ હીરદલાસને સરદાર રતનજીના બંગલામાં જમવા જવાનું ઈજન આપ્યું હતું. ધનબાઈજીનું ટીચકું તો આ વાત સાંભળીને આસમાનનેજ જઈને વળગયું. ભીખાણ સાથે એક ટેબલ પર બેસવાની પેહેલાં તો ધનબાઈજીએ સાફ ના પાડી પણ પછી સરદાર રતનજીએ તેણીને ઘણી સમજાવી અને કાલાવાલા કીધા ત્યારે તેણી કમુલ થઈ. કદાચ પોતાના ઘણીની અરજ તે નામંજુર પણ કરતે પણ તે કાલાવાલા કરવામાં રતનજી સાથે પેસુ પણ જોડાયો અને પેસુને ખાતર તેણીએ હા પાડી.

પેસુને હવે શક ઉપજવા લાગ્યો હતો કે પેલાં ઘરેણાઓની ચોરી થવા પામતે નહીં તો કદાચ આ કરોડપતી સરદાર રતનજીનાં ઘરમાં દાખલ થવા પામતે નહીં.

જે કરોડપતી પારસીનાં પુછડાં તરીકે તે કામ બજાવતો હતો તે કાંઈ પેસુને ઘણો ગમતો હતો નહીં—અને વળી નાનની નજદીક તે આવે એવું જોવાને તે રાજી પણ હતો નહીં. ભીખાણ નાન તરફ નજર ફેરવતો ત્યારે પેસુના પેટમાં કુતરાં દોડતા. પણ કરે શું ? તેનાથી બોલાય શું ?

ભીખાણ જમવા આવ્યો અને ખાણું પુરૂ થવા પછી વરંદામાં સરદાર રતનજી અને ભીખાણ વાતે બેઠા. ધનબાઈજી તો જરા દીલ લરાઈ આવ્યું હતું માટે પથ આરવાનું ગરમ પાણી કરવાને નોકરને ફરમાવી પોતાના ઓરડામાં ગઈ હતી. અને પેસુ તો નાનને શોધવા નીકળ્યો હતો. તેથી સરદાર રતનજી અને ભીખાણ એખલા પડ્યા હતા.

સરદારનો કોલાબેનો મોટો બંગલો ભીખાણએ ભાડે રાખ્યો હતો તે વીષે વાત નીકળતી ભીખાણ બોલ્યો.

“તમુને કોઈની રીતે મદદ કરવાની મક્કસદે મેં તમારો આજે કોલાબાનો મોટો બંગલો સરસામન સાથે ભાડે રાખ્યો. બીજો કોઈ એવું જે ભાડું આપતે તેના કરતાં મેં વધુ ભાડું

આપું છ. મેં તમને મદદ કરવાની મક્કસ રાખીછ, એવી મતલબે કે તમે તમારી વારી આવતાં મને મદદ કરો. એ તો અરસપરસની દુન્યા છે. તું મને તો હું તુને. તેમ થાય તોજ દુન્યા ચાલે.”

સરદાર રતનજીને આ સાંભળીને ચક્રવચ્ચ થઈ. તેવણે પુછ્યું.

“પણ હીખાછ શેઠ: હું તમને મદદ કેવી રીતે ને કેમ ખાખતમાં કરી શકશ?”

“તમારી કુલ મીસ નાજાં કુંવરજી શરાફ સાથે લગન કરવાનો મારો એરાદો છે.”

સરદાર રતનજી ચોક્યો. તે ઇજ્જતેરપર અલોટાઈને પડેલો હતો તે ઉડી બેઠો. અને બોલ્યો. “નહીં, નહીં, એમાં મારાથી મદદ થઈ શકેજ નહીં. કાંઈ બીજું ફરમાવો તો આખને જોરે કરસ.”

“તમે એ વાત ના પાડોછ, ને તમારા દીકરાએ કરેલી ચોરી વીસે મને સુપ કરવાની તમે ઇચ્છા રાખીછ! સરદાર રતનજી, તમારે ખુલે ખુલું જાણવું જોઈએ કે તમારી સગવડ સાચવવાને તમે મને આજ્ઞ કરો ત્યારે મારી સગવડથી તમને સાચવવી જોઈશે. ફરીને કહેઉંછ કે આએ દુન્યાજ અરસ પરસની છે ને ખરું જોવો તો મતલબની છે જોવો, તમારી ને મારી સ્થિતી કેવી છે તેની હું તમને બરાબર સમજ આપું. તમારા દીકરા અને વારશે, એક અતીધણા નીચ માણસની માફક ચોરી કાઢી અને તે નીચપણામાં મોટો જખરો વધારો તેણે એ કાઢ્યો કે તે ચોરીનો અપરાધ તેણે એક નીર દોષ ઉંચ કુલની જવાન બાતું ઉપર પડવા દીધો. હવે તેનાહ કની અપરાધી ફરેલી છોકરી આ મીસ નાજાં શરાફની બેહેન થાયછ અને નાજાંને હું એટલી તો ચાહુંછ કે તેણીને ખાતર તેણીની બેહેનને હું શોધી કહાડવા મારુંછ ને તેણીના નામ

હિંગરો મોરીનો હાથ ધોમ નાંખવા માંડ્યું. તેટલા માટે નામને મારી ધણીઆણી બનાવવાની મારી મક્કસદમાં મને તમે મદદ આપવા ના પાડો નો હાંગમોંગ પાતેના મારા આક ત્રામોને નામની બેહેનને શોધી કહાડવાનું ફરમાવસ, ને તમામ દીકરાની આગરની કીમતે નામની બેહેનની આગર હાથ ચનાની હું સાથેત કરી આપસ. દશ વરસની વાત ઉપર નામની બેહેન દીનબાઈ, ચુંગઈથી નદારી ગઈ હતી ત્યારે ને ગીત ખતે મઠ દત્ત એમ મારા સાંબળવામાં આવ્યું.”

બીબાઈ આટલું બોલી ચુપ રહ્યો સરદાર તરફનો જવાબ સાંભળવાની રાહ બેચા લાગ્યો. પણ આ ધડાકાથી સંદેહર તો બે આખરોજ પડી ગયો અને કશું બોલી શક્યોજ નહીં.

બીબાઈએ તેનો મામલો બેઠને પાડું બોલવા માંડ્યું:

“ દવે બેગાંથી એક રસ્તો તમને લેવાનો છે. સરદાર રતનજી બે નામ સાથે મને પરણાવી આપવામાં તમે મને મદદ કરસો તો નામની બેહેનના બોમે તમારો દીકરો હજી બી આગરદાર નામ લઈનેજ ફરસે ને તેનાં કે તમારાં જ્ઞાન દાનનાં નામને અલવલ પુગશે નહીં, બે મદદ નહીં આપી શકશે તો મેં કહ્યું છે તેવું પરીણામ નીપજશે. પછી મને બદનામ કરતા ના. ”

આટલું બોલી બીબાઈ ત્યાંથી ઉઠ્યો અને ઓટલાપરથી દીવાનખાનામાં આવ્યો, પેશુ પોતાની ધારેલી માથુક સાથે લેસાં એડાં કહાડતો હતો પણ નામ તેને બનાવતી અને બહજી મારું દેતી હતી નહીં. બીબાઈને આવતો બેઠને પેશુ ઉભો થયો અને બીબાઈએ તેને ત્યાંથી ચાલી જવાને અશરત કીધી તેથી તેને નામને ત્યાં એબલી મુકીને જવું પડ્યું તેના પેટમાં તો બહુ અભરમજી આવ્યા, પણ કરેણી શું ? મરણીને તાબે થવું તો બેઠમે.

“જયારા જોહાંજી મેહેતાને નોકરી મળી જરી.” બીખાજીએ નાજાંની પાસેની ખુરસી ઉપર બેસતાં કહ્યું: “અઝાના સામુનના સેક્રેટરી તરીકે એ નોકરી તો રહ્યોજી પણ એને કાંઈ મોટી આસા નાખવાની નથી, એ યાદુદીઓ તો આપરા મારવાડીના જેવા હોયજી.

“સુ કરે ? જયારાને કેડે નોકરી નહી મળી તારે એને આએ કપુલ કીધી.” નાજાંએ દલગીરી લરાયા અવાજે જવાબ દીધો અને તેણી ત્યાંથી ચાલી જવાને પોતાની ખુરસી પરથી ઉઠી.

“એસો, નાજાં, એસો !” તે ક્રોડપતી પારસીએ એવા કહણ કરડા અવાજે કહ્યું કે નાજાં ગુપચુપ બેસી ગઈ અને તેણીના ચહેરા ઉપર, જાણે સાંમે વીકાળ વાદ્ય બેઠો હોય તેવા ધારતી પંદરાઈ. પોતાની હાજરીથી નાજાં આમ હારતી હતી તે જોઈને બીખાજીને સંતોષ ઉપજ્યો. તે જોલ્યો:

“મારી પાસે બેસીને તમે વાત કરો તે મને ઘણું ગમેજી. હવે તો સઘળાં મોટે ખાંચરેના પારસી મંડળોમાં હું દાખલ થઈ ચુકોજી ને સઉ મારી હાજરી જોવાને આતુર રહેજી.

હા, મેં એવી વાત સાંભરીજી જરી.” કાંઈ જવાબ તો દેવોજી જોઈએ તેથી નાજાં બોલી.

“એ સાંભળવાથી તમારી મારી તરફની લાગણીમાં હવે કાંઈક ફેરફારથી થયો હોસે. જ્યારે તમે મારાં ધણીઆણી બનસો તારે તમે કેવી પદવી ભોગવશે તે હવે તમે સમજી શકતાં હોશે.” બીખાજીએ નક્કાઈથી વાત આગળ ચલાવી.

“મારા ખુલાસા પછી તમે એ ખ્યાલ છોડી દીધો હોશે એમ હું ધારતી હતી.”

“એમ ધારવામાં તમે મોટી ભુલ કીધી. તમે ખુલાસો કીધો ત્યારથી તો તમેને મારી ધણીઆણી બનાવવાનો મેં

વધારે પડકો વીચાર કીધો. તમે હજી પેલા જોહાંબક્ષ પોચાને તમારો માટી બનાવવા માંગો છો ? પણ એ વીચાર તમને આખરે છોડવોજ પડવાનો આવશે. ધણું તો છ મહીનામાં તમો મીસીસ ભીખાજી હીરાદલાલ તરીકે ઓળખાશે.”

નાજી આ સાંભળીને ઉભી થઈ. તેણીએ ભવાં ચઢાવીને કહ્યું. “ મી. હીરાદલાલ, તમારી આવી વાત હું સાંભળવાને સાક્ષી ના પાડું છું. મને આખરે તમને કહેવું પડે, કે તમારી સાથે પરણવાને બદલે મરવાનું હું વધારે પસંદ કરશ.”

“ તમે શું પસંદ કરશો તેની સાથે મને કશું કામ નથી મને તો તમારી સાથે લગન કરવા સાથે કામ છે. જો તમારે મારી સાથે પરણવું હતું નહીં તો તમારે આવું ખુબસુરત બનવું હતું નહીં. છ મહીનામાં હું તમને મારી ધણીઆણી બનાવવાની ઉમેદ રાખું છું. કારણ કે તે છ મહીનાના અરસામાં તમારી ગુમ થઈ ગયેલી વડી બેહેન દીનબાઈને હું શોધી કહાડશ—”

“ મારી બેહેન ! એટલે, તમે શું કહેા છ ? ”

“ હું એમ કહેવા માંગુ છું કે તમારી તરફનો મારો પ્યાર એટલો સાચો અને એવો અકાગ છે કે તેને ખાતર તમારી બેહેનને હું શોધી કહાડશ તારે તમો મારા અભારમાં આવસો ને તે આભારના બદલામાં તમારો હાથ—”

“ નહીં, નહીં ! ” નાજી બરબડી.

“ એટલે ! શું તમારી બેહેનને શોધી કહાડવા તમને ગમતું નથી ? ”

નાજીએ કશો જવાબ દીધો નહીં પણ ત્યાંથી તેણી ચાલી ગઈ.

ભીખાજી ત્યાંથી હવે રવાના થયો અને ફરી હરી, મોડેથી ઘરે જઈ પુગ્યો. ઘરે તેને માટે એક બહુજ સુંદર દેખાવ

તઈયાર હતો. બીબાજી જ્યારે નાનું સાથે વાતે બેઠો હતો ત્યારે પેસુને ત્યાંથી ઉડી જવું પડ્યું હતું અને પેસુ ત્યાંથી બહારો બહાર બીબાજીને ઘરે ગયો. પોતાના બાપની હાજરીમાં પેસુથી ટેબલ ઉપર પોતાનો જીવ ધરાય તેટલો ગમ્યો તાંસી શકાયો હતો નહીં માટે તે અધીરા જીવને પુરો સંતોષ આપવા બીબાજીને ઘરે ગયો. ત્યાં વીરબાઈ જન્મવા બેસવાની તઈ-યારીમાં હતી. પેસુને જોઈને વીરબાઈ ઘણી ખુશી થઈ કારણ કે જેમ કાયદો છે કે એક જાંઠા માસ્તર બીજાને જોઈને રાજ થાય તેમ આ બંને ગગરદસોને, એક બીજા સાથે સારી રાસ આવતી હતી અને એક બીજા તરફ લાગણી ધરાવતાં હતાં.

બંનેએ દમ બાંધીને દારૂ પીધો અને પછી લઠરતાં પઠરતાં તેઓ દીવાનખાનામાં આવ્યાં અને બંને અકેકના હાથ પકડી ગોળ ચકરડી ખાઈને ચકરડી દાવ રમવા લાગ્યાં. બંનેના તાંત્યાં એક તો ઠરે નહીં, તેમાં એક મરકુટી જેવો અને બીજો પીપના રૂપની. એટલે ચકરડી રમતાં થયું એમ કે હાથમાં હાથ ભેરવી, જોરમાં તણાઈને તેઓ ચકરડું ફર્યાં અને પેહેલાં બે ચકરડાં પુરાં કરતાંજ ત્રીજાં ચકરડાં સમેટ પેસુ પીછાત્યું એક પીછતી માફક વીરબાઈ તરફ ધસડાઈ ગયો, વીરબાઈ પાછળ હટી ગઈ અને બંને જણ જળરા જોર સાથે જમીન પર જખાયાં અને એક ટેબલ ઉપરનું મોટું કીમતી ફલાવર વાઝ જમીન પર પડીને ભાંગી ભુકો થઈ ગયું. આ હકૂતેખાન બાગતું હતું તેજ વખતે બીબાજી દીવાનખાનામાં દાખલ થયો અને તેણે આ સુદર આંખને તાહડક આપનારો દેખવા જોયો.

“અરે એ તમે શું કરો છો!” તેણે ખીજવાઈને પુછ્યું.

“ચકરડી દાવ રમતાંતાં!” વીરબાઈએ અરંધી આંખ

ત્યાંથી નીકળી ગયો.

“કાંઈ તું ખી મારે માથે પડી? એવી ચીઝ લાગેછ કે બેઠનાં ગરાંમાં છરી બોકું.” લીખાણ બોલ્યો પણ પોતાની ચીઝ મુજબ તેણે સારાં નસીબે કીધું નહીં, નહી તો વીર-બાઈની વધુ મોજ મેળવતાં ગ્રીય વાંચનાર બેનસીબ રહી જતે.

કલોરોફોર્મની બેહોશીમાંથી તહેમુરસ મહેતા જગ્યો-સાધારણ ઉંઘમાંથી પોતે જગ્યો હોય એવું તેને લાગ્યું અને જાગવા પછી તે ખીજાણમાં થોડોવાર પડી રહ્યો. આખા ઓરડામાં અંધકાર છવાઈ રહેલું હતું. અંધકાર અંધકાર સીવાય બીજું કશું નહી; કાંઈ અવાજખી નહીં, કોઈ ધડયાલનો ટીક ટીક કરતો સનસારોખી નહીં. તેને લાગ્યું કે તે કાંઈ ઓરડામાં હતો ખરો, પણ ક્યાં હતો તે જાણી શક્યો નહીં. તે કાંઈનું ધર હતું ખરું, પણ તે કાંઈનું હતું?

તેણે પોતાનાં ગજવાં તપાસ્યાં. ગજવામાંથી એક મેચીજની દાળડી મળી. અજબ સંજોગ વચ્ચે તેણે તે દાળડી પોતાની પાસે રાખી હતી. અને તે આ વખતે તેને કામલાગી. આગળે કહાડે તે પોતાના લાઈને ધરે જતો હતો, તે વખતે એક અંગ્રેજ તેને રસ્તામાં મળ્યો હતો અને તેને સીગાર સળગાવવાને તહેમુરસ પાસે મેચીશ માંગી હતી. તહેમુરસ એક ચુસ્ત જરથોસ્તી હતો માટે તેણે જણાવ્યું કે તેની પાસે મેચીશ હતી નહીં. આ ઉપરથી તે અંગ્રેજ તહેમુરસને બે આની આપી કેટલી મેચીસ લાવવા કહ્યું. દોઢયાંત્રી બે પેટી તે લઈ આવ્યો. અને પેલા અંગ્રેજે એક પેટી લઈ ખીજી પેટી અને સાત દોઢયાં તહેમુરસનેજ આપી દીધાં. આ સંજોગને સળખે તહેમુરસ પાસે મેચીસની દાળડી રહેવા પામી અને તે દાળડી આ વેળા તેને ખપ લાગી ગઈ. તેણે તે દાળડી કહાડી અને તે માહેલી એક કાંડી સળગાવી.

કાંદીનાં અજવાળાંથી તેણે દીકું કે તે એક ઓરડામાં હતો, અને ઓરડો સુંદર રીતે સનગારેલો હતો. તે ઓરડો

કાંઈ ધણો મોટો હતો નહીં. છતાં તે બહુજ લપકાલરેલો અને ઉંચાં રાચરચીલાંવાળો હતો. ખુરશીઓ અને કાચો તે ઓરડામાં હતાં, જમીન ઉપર ગાલીઓ ખીછાવેલો હતો અને ભીત ઉપર રંગ ચણાવેલો હતો. ઓરડાને કાંઈ બારી બારણાં હતાં કે નહીં તે તપાસવાને તહેમુરસે ખીજી કાંદી સળગાવી.

તે નવી કાંદીની રોશનીથી કેઠે ફાનસ, કે લેમ્પ, યા ગેસ લાઇટની પાછપ હતી કે નહીં તે તેણે શોધવા માડ્યું પણ તેવું કશું જણાયું નહીં. પણ તેટલાં પેલી બારી આગળ ભરી દેવામાં આવેલા કટેરા જેવાં પાંજરાં તરફ તેની નજર પડી. તે લોખંડના સદ્યા સીલીંગથી જમીન સુધી અને એક ભીંતથી ખીજી ભીત સુધી એવી રીતે ભરી દેવામાં આવ્યા હતા કે બારી તરફ તહેમુરસથી જઈ શકાય નહીં. તે સદ્યાઓ પચે એક નહાતું લોખંડનું ગરારતું બારણું હતું જેને તાલું હતું. તેણે સળું જોયું, તપાસ્યું અને આખરે તે અધારામાં તંતોસતો એક કાચ પર જઈ બેઠો અને બરખડ્યો:

“હું સમજ્યો. મને અહીં કેદ રાખ્યોછ એ તેવુંજ કામ ! એ બહું ચંચળ કંગાળ માણસ છે ખરો, અને જાણે શયતાન પોતે એને એનાં કામમાં મદદ કરવા માંગતો હોય એવો મામલો જણાયછ. જો એને શયતાની મદદ નહીં મળતી હોતે તો અત્યારમાં એને લગતી ખરી વાત તો આખા શહેરમાં પંથરાઈ ગેઈ હોતે, કારણ કે મેં એને લગતી ખરી વાત વીગતે બેહેશતી કુંવરજી શરાફ પર લખીતી. કદાચ એમ બન્યું હોય કે તે મારા પત્રની વાત એને જોણી હોશે ને એને કુંવરજીને સુધ કીધો હોશે અથવા તો—”

તે સુપ થઈ ગીયો, અંધારામાં ડોળા તાણી પોતાની સામે જોવા લાગ્યો, તેને લયલરેલો વીચાર આવ્યો. કાંઈ લયલરેલો બનાવ બનવાની તેને બસારત થઈ તે બરખડ્યો.

“કુંવરજીને ચુપ કરવાનો ઉપાય તેનું મોહોત લાવવામાં તો આ માણસે નહીં અજમાવ્યો હોય? એમ હોય તો હું અજમાય થઈ નહીં. તેમ થયુંખી હોય પણ પેલું કાગજ કાંઈ ગીયું હોશે? ભીખાણએ યા તો એના આડવાઓએ તે કાગજ શોધી કઢાડી તેનો નાશ કરવાની અગત વીચારી હોશે. જો તે કાગજ ભીખાણને ખેંચી જરૂરનું છે.

“પણ ભીખાણએ મને અહીં શું કરવા કેદ કરાવ્યો હોશે? શું ભુખમરાના દુઃખભર્યા કાગળ, રીખાવનારાં મોહોતે તે મને મારવા માગેછ? અથવા તો કાંઈ ખીજ ઉપાયથી મારો નીકાળ એ કઢાડવા માગેછ? અથવા તો અહીંથી કેદે ચાલી જઈ, મુંબઈથી સદા ગેરહાજર રહી, મારી જખાત સદાની બંધ કરવા એ મને કાંઈ મોટી લાંચ આપવા માગેછ?

“જેહાંબક્ષ મારે માટે શું ધારશે? તેને હું મળવા જવાનો હતો, મેં મળવા આવવાને તેને અગાઉથી જણાવ્યું તું, ને નહીં ગીયો તારે તેને શું વીચાર આવ્યો હોશે? મારાં ગરીબ ખીચારાં માય-બાવા મારે વરે શું વીચાર બાંધશે? મને નણુણો નાલાયક, ને બેવક્ષ શું તેઓ નહીં ધારે? હાલ તરત પોલીસથી તો હું સલામત છેઉં; પોલીસના હાથમાં સપડાવી દેવાનું ભીખાણ કરોડપતીને પાલવવાનું નથી; પોલીસ આગળ તો હું સધળું કહી દઉં.”

આ વેળા ઓરડાની એક ભીત તરફ સહેજ ખડખડત થયો. તે ચોંકાને ઉઠ્યો અને તેણે જોયું કે બટી સાથે એક માણસ ઓરડામાં દાખલ થયો હતો. જે તરફથી તે માણસ આવતો હતો તે તરફ એક ન્હાનું બારણું ઉઘડ્યું હતું. તેને જોતાંજ તહેમુરસે તેને પીછાણ્યો. તે લાડુમલ હતો, જે દગો કરી તહેમુરસને આ કેદખાનામાં લાવ્યો હતો.

ગુસ્સાથી નજદીક ગુંગલાઈને તહેમુરસ બોલ્યો: “કંગાલ કુતરા, હુઆ પાપી, આ તેં મારી સાથે શા સાઈ દાવ માંડ-યોછ ? અહીં મને આ પ્રમાણે લાવવાનું તુને કારણ શું મલ્યું ?”

લાડુમલે જવાબ દેતાં પોતાનાં ખભાં ચહડાવ્યાં અને જ્ઞાનસ જમીન પર મેલ્યું.

“તુને અહીં શા સાઈ હું લાયોછ તે હું પોતેથી જાનતો નથી ને તે જાનવાનું મારું કામથી નથી. મારું કામ તો ફક્ત તુંને અહીં લાવવાનું ને અહીં તારી ઉપર દેખરેખ રાખવાનું જ છે. થોડા દહાડા મને તારી ખીદમતમાં અહીં રહેવું પડસે ને તારી નોકરી મને ઉઠાવવી પડસે. જો તારે વરે પેલી સામી દેખલ ઉપર જોરાફ પાણી મુકેલાં છે. ખાઈને મુખેથી મુઠા રહે, ને ગમે તો ગીત ગા અથવા તો કવીતા જોડ.”

તહેમુરસે આગળા અનુલવ પરથી જોઈ લીધું હતું કે આ પટલો, મરકુલ્યાં જેવો દેખાતો મુલતાની તહેમુરસ કરતાં જોરમાં અતીવજોર ચહડયાતો હતો અને કદાવર તહેમુરસને એક હાથે જોર કરે તેવું બળ તે મુલતાની પોતાનાં અંગમાં ધરાવતો હતો.

“હા, મને કવીતા જોડવાનો શોખ થાયછ કાગજ મુખડ પેન મળશે કે ?”

“જેટલાં જોઈએ તેટલાં.” લાડુમલ બોલ્યો. “હવે કેવો ડાહ્યો લાગેછ. એમ મારી સાથે દોસ્તી રાખસે તો બાઈ પીને મોજ કરશું.”

પ્રકરણ પર મું

ખરી વાત શું ?

પારસી નવરોઝને પસાર થવાને ત્રણ દીવસ વહી ગયા હતા અને પોતાના લાઈ માટેની જોઈંગક્ષની ચીંતા હવે બહુ વધી

ગઈ હતી. તેણે હવે હરાવ કર્યો કે બાઈના ગુમ થઈ જવા વીધેની ખજાર પોલીસને આપવી. તે સહવારના પોહોરમાં ઉઠ્યો અને કપડાં પહેડી પોલીસને ખજાર આપવા જવાને બહાર નીકળ્યો. રસ્તામાં તેને રોજી દા વસ્ત્રમાન પત્રો વેચનારો માણસ મળ્યો, જેની પાસેથી તેણે એક પેપર ખરીદ્યું. તે ઉઘાડતાંજ તેણે એક બાબતનું મથાળું જોયું અને તે ફાટીજ ગયો; ભડકીને ઉમોજ રહી ગયો; તે સ્થીર પુતલું થઈ ગયો. તે મથાળું નીચે મુજબ હતું:—

હોંગકોંગ ખાતેની બેંકમાં ચોરી—ચોરી કરનાર

તહેમુરસ મહેતાની શોધખોળ.

આખી બાબત તેણે જીવ દેરવીને વાંચી જોઈ. ઓહો ! પેલો પેલુ પીછાત્યું જે બોલ્યો હતો, તેણે તહેમુરસ ઉપર જે તોહમત મુક્યું હતું તે ત્યારે તો ખરુંજ નીકળ્યું. તહેમુરસ આવી ચોરી કરે તેવો તો નહીં હતો, ત્યારે એવું કામ કેમ કીધું હશે ?

પોલીસ ઉપર જઈને પોતાના બાઈના ગુમ થવાની ખજાર આપવાનો તેનો વીચાર હાથમાં ઉડી ગયો અને તે સીધો કોસાઆ તરફ સરદાર રતનજીને ઘરે ચાલ્યો. તે વેળા સહવારના નવ વાગેલા હતા અને સરદાર રતનજી પોતાના કુટુંબ સાથે નાસ્તાપર બેઠેલો હતો.

નોકર પાસે તેણે નાનું પર સંદેશો મોકલ્યો કે, તે તેણીને મળવા માંગતો હતો અને તે નોકર થોડીજ પળમાં જવાબ લઈને પાછો ફર્યો. તે નોકર બોલ્યો:—

“બાઈ સાહેબ ધનઆપજી અને નાનુંબાઈ તમને મળી શકતાં નથી, તે બાઈ સાહેબે કહેવારયું છે મહેરબાની કરીને ફરી અહીં આવવાની તમારે તરફી લેવી નહી.”

પોતાના કાન ખરૂં જ સાંભળતા હતા કે કેમ, તે વીણે જોહાંબક્ષને શક ઉપજ્યો અને ફરીથી તે નોકરને બોલવા કહ્યું. આ જખરો ફટકો હતો, નામોશીમાં દુખાવી નાંખનારો ઝટકો હતો. તોખી જે પડે તે ખમવામાં બહાદુરી હતી એમ તે જાણતો હતો.

“જા ભાઈ, સરદાર રતનજીને પોતાને કહે કે થોડીક પળ હું તેવણને મલવા માંગુ” છ.”

“સરદાર રતનજીખી નારતા પર બેઠાછ, ને તેવણના દેખતાંજ ધનખાઈજી બાઈએ આ સંદેશો તમારી ઉપર કહેવરાવ્યોછ પેલા નોકરે ખુલાસો કીધો.

હવે તે શું કરે? જખરદસ્તીથી ઘરમાં દાખલ તો થઈ શકાયજ નહીં; ઘરના માલેકની મરજી વગર ઘરમાં જઈને તેને મલી તો શકાયજ નહીં. તે રડમસ થઈ ગયો, પણ તે ખરો હીમતવાન જર્યોસ્તી બચ્ચો હતો, માટે હીમત હાર્યો નહીં અને પોતાનાં ખુદને યાદ કરી તેનીજ ચારી આ સંકડામણમાં માંગી તે ચાલતો થયો.

આપણે આગળ વાંચ્યું છે તે મુજબ જવાન જોહાંબક્ષને અઝરા સાસુનના ખાનગી સેક્રેટરી તરીકે નોકરી મલી હતી માટે જોહાંબક્ષ દશ વાગેને પોતાની નોકરી પર ગયો અને પોતાના ઓરડામાં બેસી કામ ઉપર ધ્યાન આપવાનું હજી તો તેણે શરૂ કીધું નહીં તેટલાં નાજાં પોતેજ તેની આગળ આવીને હાજર થઈ.

“જેહાં, વહાલા જેહાં, તુને ધનખાઈજીએ ઘરમાં આવવા નહીં દીધો તારે મારું જીગર બળીને ખાખ થઈ ગીયું. હું વચ્ચે બોલી સક્યા નહીં. પણ તુને મળવા વગર મારાથી રહેવાયું નહીં તેથી હું કાંઈ ખરીદીએ જવાનું કહીને તુને મળવા દોડી આવીછ.” નાજાં બોલી.

“ ઘણી મહેરબાની, નાનું તારો મોટો ઉપકાર થયો એસ મને કહે પ્યારી, એમ એ લોકને કરવાનું શુ કારણ મળ્યું ? મારા બાપની ખબર પેપરમાં વાંચી તેથી કે ? ”

“ થોડું ઘણું તેમી, ને વરી બીજીની બન્યુંછ. તું મારા બાવાજી સાથે હોંગકોંગ ગીયોતો તારે તારા બાબમાં કાંઈ નાખુશ બનાવ બન્યો હોએ જે વીસે ગેઈ રાતના પેલા પેસુ એ ધનબાપજીને ને રતનજીને કહ્યું. કેહેજે કે હોંગકોંગની તુરંગમાંથી એક સ્ત્રી કેદીને તેં હાથે કરીને નહસાડીતી, ને તે સ્ત્રીને પકડવા એ માણસ પાછળ દોડ્યાં તેને તેં ઘાહેલ કીધાંતાં. તે બનાવ હોંગકોંગમાં બન્યો તારે તાંહ એક માનસ હાજર હતો. તેણે પેસુને તે વાત કહી કે તે વાતમાં ઘણી સરાગાત કીધી હોએ, કાંય કે તું પ્યારો એવું કામ તો કદીબી નહી કરે. ધનબાપજી તે સાંભળી ઘણીજ ખીજવાઈ ને કેહકે જે જેહાંબક્ષ ફરીથી ઘેરમાં આવશે તો ને ઝેર ખાઈને આપઘાત ફરશે. રાતના એ વાત થઈને બાજે સહવારે વરી તારા બાપને વરે પેપરમાં વાંચ્યું. ઓજેહાં, જેહાં, તું હવે મારે ઘેર નહી આવી શકવાનો પણ મને ધરની બહાર તો મળશે કેની ? મને બાર તાર મળતો તો રહેશે કેની ? ”

“ એ સવાલ તો મારે તુને પુછવાનો છે. હું તુને મળવા વગર છત્રી કેમ શકું ? ”

“ પણ, જેહાં, મને કહેતી. એ પેસુએ જે વાતે કહી તેમાં ખરું શું છે

“ વાતમાં કાંઈ દમ નથી. મેં એવું કાંઈબી કામ બાજ લગન કીધું નથી કે જેને માટે મને સરમાવું પડે, દુન્યાની નજરમાં હલકો પડવાની મને ધારતી રહે ખુદાની મહેરબાનીથી મારા હાથ હજી ચોખા રહ્યાછ, ને એવીજ હું દુવા ચુમ-

રૂંછ કે ખુદા મને એવોજ રાખે. એક દહાડે હોંગકોંગમાં હું એક મોહોલામાંથી પસાર થતો હતો તેટલાં એક કંગાળ દેખા વતી સ્ત્રી મારી તરફ દોડતી ચીશ પાડતી આવી, અને મારી આગળ ગુંઠણ પર પડીને કહેવા લાગી કે, તેના બાઈને ઘેરથી ભાઈની ઘાટકી વરતણુંકથી બચવાને તેણી નહારી આવી હતી, અને મારે તેનો બચાવ કરવો. તેની પાછળ બે માનસો દોડી આવ્યા અને તેઓએ તેણીની સાથે એવી સખત વરતણુંક ચલાવી કે મને તેણીની દયા લાગી. અને તેણીને બચાવ કરવાનો મારો ધરમ મેં વીચાર્યો. તે બે માણસો મહેલા એકે મને ફરી ફરી કહ્યું કે તે સ્ત્રી ગુનેહગાર હતી અને તુરંગમાંથી નહાસી આવી હતી. પણ પેલી સ્ત્રીએ તે વાત નાં પાડી અને બોલી કે પેલો માણસ જુઠું કહેતો હતો. મેં તે સ્ત્રીની વાત ખરી માની, જે ખરેખર તો ગોટીજ હતી. મેં તે સ્ત્રીને નહારી જવા કહ્યું અને પેલા બે માણસોને મેં તેણીની પાછળ જતા અટકાવ્યા. અમો હાથે હાથ થયા અને મેં મારી લાકડીથી તેમની સામે લડત ચલાવી. એકને મારી લાકડીથી જખમ થયો પણ તે કાંઈ ઘણે ગંભીર હતો નહી. ખરી વાત તે પછી જણાઈ અને મેં મારી દલગીરી બહાર કાઢી અને મારી વાત માનવામાં આવી. બીજે દહાડે તો હું મુંબઈ ઉપડી આવ્યો. તે સ્ત્રી કોઈ વટલેલ હતી અને હોંગ કોંગમાં બહુજ ખરાબ ચાલ ચલાવતી કંગાલ ઓરત તરીકે રહેલી હતી. અસલ તે પારસી બાપ અને ચીની માને પેટ જનમી હતી પણ પાછળથી ખરાબ માર્ગે ઉતરી ગઈ હતી.”

“એજ કેની, જેહાં, એટલુંજ કેની? મેંબી એમજ ધારેલું.” નાનાં હરખથી હસીને બોલી, “તે જે કામ કીધુંછ તેને માટે તારી માથુકે મગર જનવું જોઈએ. અને નહી કે શરમાવું જોઈએ. સરદાર રતનજીને આ વીસે હું સમજાવું જુલાસો

કરીને કહેવશ. પેશુએ ઘણી સનાધાત કીધીછ. મને અજાણ લાગેછ કે આવા ઉમરાન બાપનો દીકરો આવો કંગાળ કેમ હોશે ? ”

“ એ માના લાડથી બગડી ગીયોછ, ને તેમાં પેલા ભીખાણ હીરાદલાવની નોકરી કરેછ એટલે પછી બીજી આશા તેની તરફથી શું રાખીયે ? પણ નાજાં મારે તુને એક બીજો સવાલ પુછવોછ. મારો ભાઈ ચોર હત્યોછ, ને ચોરના ભાઈને તું તારા ભરથાર તરીકે પસંદ—”

“ જોહાં, જોહાં, એ શું બોલેછ ? મને ભાઈ સાથે શું કામ છે ? ”

“ પણ દુન્યા તુંને શું કહેશે ? ”

“ જેમ તારા ભાઈ સાથે મને કામ નથી, તેમ મને દુન્યા સાથે કામ નથી. ”

બંને એક બીજાને ભેટી પડ્યાં. હજારો દુઃખો વચ્ચે આવી એકજ સુખનો સમો છાંદગીની જેતને ભરી રાખવાની ઉલટ આપનારો છે. સાખો સંકટો જેહમતો દુઃખો અને આફતો વચ્ચે આવી અરસપરસની મોહબતનો મીઠો મેળાપ તે સંકટો જેહમતોને તુચ્છ ગણાવનારો છે. કરોડો દડવાસભરી યાદ અને ખુશીમાં ખતાસ નાખનારા ખતરા આવી એક સાચી મોહબતની, પાક પ્યારની, અને ખરાં જીગરની બગલગીરીમાં ધોવાઈ ભુસરાઈ જાય છે. હસ્તીમાંથી નીસ્તીમાં બદલાઈ જાય છે, તે ની યાદ વટીક ભુલાવાના ગારમાં બેમાલુમ થઈ જાય છે.

પ્રકરણ ૫૩ મું

જાહેર ખખરનો ઘાટ.

“ મારી નોકરી જેવી રીતે તારે ઉઠાવવી જોઈએ, તેવી રીતે તું ઉઠાવતો નથી, પેસુ. ” ફરોડપતી બીઆછ પોતાના પુછડા પેસુને દમ લરાવતો હતો; “ તારા કપાળમાં આવા મોટા પગારનો હું છું છું દામ દેઉં છું તે શું તુંને બેસારી ખીચે છે ખવડાવવા કે ? તારા પગની ચંપી ફરવા દેવે એક માણસ રાખવાનું જ બાકી રાખ્યું છે. પેલી નાનું સાથે મારું વસતાઈ કરવાનું મેં તુંને સોંપ્યું પણ તું કંઈ ધીઆન પર લેતો નથી. પણ એમ ને આલ્યું તો લાટ ખાઈને મારાં ઘેરમાંથી બહાર નીકળશે. તુંને મફતનો દામ દેઉં તેના કરતાં આંધળાં લુકાંને જમાડવું વધારે સારું.”

આવા તાણાજાણા મુખનોથી અગાઉ પેસુને અટકા લાગતો હતો. પણ દેવે તેવું સાંભળતાં સાંભળતાં તેનું દઈડું સખત થયું હતું અને તાણાના તીરના ચોળા પડતાં પડતાં ચામડું સુડુન મારી ગયું હતું. જેથી તેને અપમાન અને તાણાની કાંઈ ઝાઝી દરકાર લાગી નહીં. તેમજ આ પડેલાં ખાસાંથી તેનું ચામડું ચમચમી પણ આવ્યું નહીં.

તેણે કહ્યું. “પણ હું તે શું મારું કપાળ હુટું ? એ માને નહીં તારે શું જાણરહસીથી લાવીને તમારી સાથે પરણાવી દેઉં ! કોઈ મને પુછનાર પરછનાર છેજ નહીં કે ! ને શું મારો ગામમાં ફરડો જોરડો ફરે ? વરી પેસો નબોદ ગીથો જોડાંબદ્ધ મને જોયછ તાંદથી આના આવા ડોળા ધુરડે છે, તેની મને એક તો ખીલીક છે. એ પોસાગીર જેવો ઝપ

દેતો કે મારી દે, કે તાંત્યા ઉઠાવીને કુચમાં નાંખી દેતો એના શુ' ધરના કહાડી લખ્યે.

"ગમે તો કપાલ કુટ કે ગમે તો માથું ફેડીને લોહી કહાડ, તેની સાથે મને કસું કામ નથી. તારા જેવા પાંચ પંદર પેસુ મરી જસે તો તેથી કાંઈ દુન્યાને મોટી ખોટ જવાની નથી; એટલુંજ કે જેલખાનામાં મોકલાસ થસે ને શરતના મેદાનમાં ગીરદી ઓછી થસે. મને તો આ મારાં કામ સાથે કામ છે. છ મહીનામાં કાંઈખી કાળાં ઘોળાં કરીને, કાંઈખી જુહું સાચું બોલીને, કાંઈખી ઢોંગ ધતુરા ને હુતમ-ધાતમ કરીને નાજ સાથે મારું ચોકડું નથી બેસાડયું તો હુંખી ખરો પારસી કે નાજની બેહેન દીતુને શોધી કહાડસ, તેનું બીરદોસપતું સાથેત કરી આપસ ને તારી ફજેદી ને લેવડી કરી મેલસ. દસ વરસ થયાં તે શુમ થઈ ગયછ, પણ પછસાને બેરે દસ દાહાડામાં તેને સોધી કહાડી સકાસે. તે શોધનાં પહેલાં પગલાં તરીકે આગે જાહેર ખખર હોંગદોંગનાં સઘળાં વરતમાન પત્રોમાં આપવાનો મારો વીચાર બલકે ઠરાવ છે."

એમ કહી ભીખાણએ એક કાગળ પેસુના હાથમાં આપ્યું, જે ઉપર અંગ્રેજીમાં એક જાહેર ખખર લખેલી હતી. પેસુ એક તો પાંસઠ ચોપડી શીખીને ઉંધો વળેસો અને પોણોસો પરીક્ષામાં પસાર થયસો તે અંગ્રેજી બધુ સમજીને તુટી પડતો હતો. તે પોતાના કામ જોશું બગીવાળા સહી અંગ્રેજીમાં ગોટપીટ કરતો હતો અને જરા સફાઈથી લટરાજમાં બોલવા જતાં ખીજે વખતે પોતાનો ફજેદો પણ કરી મેલતો હતો. માટે આ જાહેર ખખર તેને પહેલાં તો ઉકળી નહીં, જ્યારે ભીખાણએ તે ઉકલાવી ત્યારે તેને ખરાખર સમજ પડી નહીં જેથી ભીખાણને તેની સમજ પણ આપવી પડી.

તે જાહેર ખજાર નીચે મુંજવ્ય હતી.

૩. ૫૦૦૦ તુ ઇનામ—જેણે છે; મરહુમ મી૦ કુન્દ-
રજ શરાફતી વડી ખેડી દીનગાઇ જે આસરે દશ વરસ થયાં
ગુમ થઇ ગઇ છે તેને લગતી ખજાર તેણી ચીન ખાતે હાંગ-
કાંગ ગયલી ધારવામાં આવે છે, પણ દશ વરસ થયાં તેને
લગતી કશી ખજાર તેણીના ખેસી અને દોસ્ત આશનાવોને મળી નથી
તેણી મુ'અમ્મ છોડી જવા પછી પરણી ગઈલી ધારવામાં આવે
છે. પણ તે વિપેની કશી પકડી ખજાર મળી નથી.
જે મજકુર દીનગાઇના જોતમાં આ જાહેર
ખજાર આવે તો તેણીએ નીચે સહીકરનારાઓને પોતાને વીણે
જાણાવવું અને તેણીને મોટા લાખ થાય તેવુંજ તેણીનાં
સાંભળવામાં આવશે. જે કોઇ માણસ મજકુર દીનગાઇને
લગતો ખજાર પટે આપશે અને તે ખજારને આધારે દીનગાઇ
મળી શકશે. તો ઉપર જણાવેલું ઇનામ તે માણસને
આપવામાં આવશે.

લાઁ કલેમેંટ, ખરટન, અને કલેમેંટ.

સોલીસીટરો.

મુ'અમ્મ-કોટ-રામપારટ રો.

“ હો એ જાહેર ખજારને હાંગકાંગ તથા કેનટોન ખાતેનાં
સઘળાં પેપરોમાં એ છાપવા મોકલી આપ. મોટા. નાનાં, કુટ
કલ્યાં જે પેપર તાં હોય તે જઘા પર મોકલજો. જસો પાનસો
રૂપ્યા એમ કે તેમ ખરચાય તેની મને દરકાર નથી. જે
એમાં ફરક પડે નહીં. એમાં ભુલ થઇ તો તારી વાત તે
જાણી.” ભીખાજીએ દમ કર્યો.

પેસુએ શીશ્ર એહરા સાથે આ જાહેર ખજારનું કાગળનું
પોતાના હાથમાં લીધું પણ તેણે પકકા કરાવ કીધો કે જાહેર
ખજાર પ્રગટ કરાવવીજ નહીં. ભીખાજી તે પછી બીજા ઝોર
કામાં ગયો.

“ઓ મરે પેસતનજી, તમે કાંઈથી આપા ? ” આ ઘાડો ધી ઢેવો અચાનક આવ્યો અને પેસુએ માથું ફેરવી બેયું તો લીખાજીની બેહેન વીરબાઈજીને હાથમાં બે ઇંડા લઈને ઉભેલી દીડી.

“વરી કાંઈથી આવે ! ઘેરથી આવ્યો. કાંઈ વેપાર વનજે પરદેશ તો નહીં ગીયોતે કે તાંઈથી આવ્યો ? એમ ઘેઠાં ઘેઠાં શાની ધડી ધડી કહાડેછ ? એક તો બધો જીવ બરીને બેપડ થઈ ગીયોછ તાંઈ તું કાંઈ નકામી ફફડાવતી હોસે” ? પેસુએ ફફડી ચઢકીને જવાબ દીધો.

“પણ છે શું ? કાંઈ સમજ પડે ? વળી જીવ બળી સાવરે ગીયો ? દાજી બાજી ગીયો કે ?” વીરબાઈએ પુછ્યું; “એમ પાનીના ચીમરાવલાં અચાર જેવું મોહોડું સાવરે થયું ? ”

ભોગ લાગ્યાં તેથી થયું. જા, નહિ તો વળી મોહોડામાંથી કાંઈ સાંભરસે.

“જેની, તુને હું લાઈ આપો કરસ તાંઈ સુધી હ, પછી ખાસડેજ બાંધસ જો. કાંઈ બજીતો, હોસે પણ લાડ લગાવસ તાંઈ સુધી, નહીં તો પછી કુતરાંની કાની ગણસ.”

“બધા સાતી, કુતરાંની કાની ગણસે તો કાંઈ દમ બમ ભરાવતી હોસે.”

“લે તારે આજે દમળી, ને આજે બમળી !” એમ કહી વીરબાઈએ પોતાના હાથમાં પકડેલાં બંને ઇંડા ફરાર કરતાં પેસુના મોહોડાં તરફ ફેંક્યાં અને પેસુના મોહોડાં સાથે અટ્ટી તે બંને ફાટ થઈ ગયાં. એક કપાળ પર ફાટ્યું અને બીજાંએ નાખતી ટીચકી ઉપર પોતાનો ભોગ આપ્યો. પેસુ તો ખર-જાણ લચરાઈ ગયો.

દેખાવ બેવા ભોગ થઈ પડ્યો હતો પણ પેસુને તે દેખાવ જો કે નજરે દેખાયો નહીં પણ મનમાં તેનો ખ્યાલ ઉમો થયો હશે ખરો. તે બોલ્યો:

“અરરર, તારું નખોદ વળે રે તારું ! એ શું કીધું !
ઉંદ-ઉંદ-ઉંદ !”

“બાપા બાપા રે લાશું કે ?” વીરબાઈ વાંદરીએ હવે જરા
રોકારમાં પ્રશ્ન્યું.

“વીરબાઈ તું મને એમ કાંઈ હેરાન કરેછ ? એમ કર-
વાથી તારા હાથમાં શું આવેચ ?”

“તારે મને તું એવા તરકરા જવાળા કાંઈ દેછ ? તારૂં
પીવાનો ચાપછ તારે તો ચેંગો પેંગો ચઢને જોડાઈ પંદરાઈ
જાયછ ને પાત કરવા આડિછ તારે કીચકું ચઢાવેછ.”

“આપુ માફ કર, મારી બુદ્ધિ યઠા જરા માફ મોહોડું
ધોવરાવ.”

વીરબાઈએ પેસુનું મોહોડું ધોવડાવ્યું અને પેસુનો છવ
જે ચકાસી ગયલો હતો તેને કેમ ઠંડો પાડવો તે વીરબાઈ
બાણી રહેલી હતી માટે તરતજ વાઇન ગ્લાસ ભરીને કાચો
બ્રાંડી પાછ દીધો, જેથી બ્રાંડીની ગરમીથી તેનાં દીલની ગરમી
લાંગો ગઈ અને છવ ઠંડો ગાર થઈ ગયો, જે પછી આ
બંને જણાં વાતે બેઠાં.

વાંચનાર, કાંઈક સનસારો તુંને સમજાયો તો હશે. વીર-
બાઈનો વીચાર પેસુ સાથે જોડવાઈ જવાનો હતો પણ પેસુનો
તેવો વીચાર હતો નહીં. વીરબાઈનાં લખાણ તેણે જોઈ લીધાં
હતાં, માટે તેણીને પોતાનો હાથ આપેવો અને કસાઈના દાઢમાં
પોતાની ગરદન આપવી બંને બરાબર તે ધારતો હતો. પણ
વીરબાઈને હડકાંતી કદાડવાની તેની છાતી ચાલતી હતી નહીં.
ખીછ તરફ લાઇના ધાકને લીધે વીરબાઈથી પેસુ સાથે પરણ-
વાની માંગણી પોતાના બાઈ આગળ થઈ શકતી હતી નહીં.
વળી સ્ત્રીબાણની મરજી કાંઈ જુદીજ હતી અને મોટે ખાંચરે
વીરબાઈને પરણાવવાનો તેને અભિપ્રયો હતો, જે વીરબાઈ
જાણતી હતી.

આજ કાલની નાદાન છોકરીઓ જેવો વીરબાઈનો પ્યાર હતો નહીં. તેણી સમજતી હતી કે જો મોટે ધરનો જવાન, ખાનદની માટી મળી જાય તો પેસુને રખડતો મુકા દેવામાં અક્કલ ખરચવા જેવું હતું. કોઈ નહીં મળે તો પછી પેસુજી સાથે ગોઠવાઈ જવામાં વળી મુરબાઈ પણ હતી નહીં એવું તેણી ધારતી હતી.

લીખાજી બહાર જવાને તક્યાર થયો અને ગાડીમાં બેસવાને દીવાનખાનામાંથી તે પસાર થતો હતો તેટલાં પેસુ તેની આગળ દોડી આવ્યો. તે બોલ્યો:—

“લીખાજી શેઠ, જરા થોભજો મારે તમને કંઈ અગતની ને ખાનમી વાત કેહેવીછ.”

શેઠદી કહે. મને ઉતાવળે બહાર જવાનું છે. શું છે?” લીખાજીએ ‘સુઝયું’.

“કુનંદીયાં, આપરે પેલો ખોટો તારનો સંદેશો નહીં કરાવ્યો તો? પેલા તારે માસ્તરે સંદેશો મોકલેલો ને તથા શેરખજારમાં બધી ઉકલપેલું થઈ ગયેલી તે!” પેસુએ માદ આપી.

“હા, હા; મને યાદ છે. તેનું શું કરાવેછ?”

“તે તાર માસ્તરને તેની નોકરી પરથી, આજે બુલને લીધે રજા મળીછ.”

“પીડા એછી રજા મળીછ તો તેનું અંહી કેઈ બલાને?”

“પણુ તેને આપરે કયુલાત આપીતી કની કે તેની નોકરી જશે તો આપરે તેને મદદ કરશું ને તેને આપડા નહીં પડે તેવી સારી જેવી ગોઠણ કરી આપશું?”

“કયુલાત આપેલી. તે હું કાંઈ ના કેહુંછ?”

“તારે તેને કાંઈ આપવું જોઈએ કની!”

“અરે ગધેડા, એવી આપેલી કયુલાતો જો પાળતા ફરીએ તો પછી દીવાળું નીકળે તો. કયુલાત આપવામાં

આપણે આપણું ગીયું શું ! એવી તો સૌ કચ્છલાત આપ્યે.”

“પણ તેની બધરી છે, ને ઘણાં છોકરાંબી છે.”

“તેનું આપણે શું કરીયે ? જણે તે જોગવે. ઘણું છોકરાં છે ને તેમાંથી જે પાંચ મરી જશે તો દુન્યામાં શું દાટ વળવાનો છે ?” ભીખાણએ સંજાત હાથગંતો નમુનો આપ્યો.

“પણ એ બહાર જઈને ખરી વાત કહી દેશે તારે ?” પેસુએ ચીંતા દેખાડી.

“મારા સાહેબ તમેથી પેહેલાં નંખરના ઉજળખ ઉલ્લુ ને ગધેડા છેઓ. એ બહાર જઈને વાત કરે તો પેહેલાં તુક-શાન કાણને થાય ? આએ તો એની લુલ થઈ તેથી નોકરી ગેઈ; પણ લુચ્યાઈ કીધી એમ એ પોતે જણાવે, લાંચ લઈને ખોટો સંદેશો મોકલ્યો એમ એ પોતે કચ્છલ કરે તો ખંટાએ નહીં જાય ?” ભીખાણએ હાં પેટે જવાનું દીધું અને ગાડીમાં બેઠો.

વીરબાઈ અને પેસુ તે પછી એજલાં પડ્યાં અને સોહવાઈ જવાને સારૂં જે આનાના લાજ્યાં ગાંડ્યા મંગાવી મોવરાંની ખાટલી ઉઠાડી. ઘરમાં તરેહવાર જાતનો કીમતી દારૂ લેરલો હતો પણ વીરબાઈને તો મોવરાંપરજ પ્રીત હતી એટલે પછી પુછવુંજ શું !

પ્રકરણ ૫૪ મું.

હુશમનની ચુકતી.

ગાડી ક્યાં હાંકવી તે કાચમેનને ભીખાણએ ફરમાવ્યું અને તેણે મોટા આરખી ઘોડા આપ્યુંકનો એશારો ચતાં, રબર તાય-રની સુંદર રમકડાં જેવી નહાતી ગાડી અને તે માંહેલો, ધધેડ

પર લાઢે તો ધધેડુંબી બેસી જાય તેવો બીખાણનો બોલો બેંચી, નહાની રૂપેરી ગુંગરીઓ ખણખણાવતા, લાડે લેહેરે જોરમાં દોડ્યા.

બીખાણ પોતાની બેઠક ઉપર અઢેસાઈને બેઠો અને વીચાર કરવા લાગ્યો. તેને એકજ વીચાર દીવસો યથા આવ્યા કરતો હતો. અને તે વીચાર તહેમુરસને લગતો હતો. વીચારમાં તે વીચારમાં તે બેસી રહ્યો અને પછી બરબડ્યો.

“તેહુમીના આવ્યે કામ કરશે કે ? એ મન ઉપર લેતો કરે એવી છે ખરી.”

અઝરાં સાંસુનવાલી આરીસ આગળ ગાડી ઉભી રહી. માડીમાંથી બીખાણ ઉતર્યો અને બારે વજન ઉપડી જવાથી ગાડીની કમાનનેબી કાંઈક કરાર વળ્યો. તેને અઝરાએ માન અકરામ આપીને બેસાડ્યો. કારણ કે કરોડપતી ખારસી શેઠ્યા બીખાણ હીરાલાલને તે ચાહુદી લખપતી વેપારી બરાબર એલખતો હતો.

“ઓહો, મીઠો બીખાણ હીરાદલાલ, કેમ છો સાહેબ ? તસદી લેવી પડી ?”

“મને તમારી નવી મીલના પચાસ સૌર જોઈયેછ.” બીખાણએ જવાબ દીધો, “મને હમણા તેની રશીદ આપો તો હું એક લખી આપું.”

અઝરા તો આ સાંભળીને ઉઠલાંછ પુઠલાંછ ગયો અને દોડધામ કરી મેલી. તેણે પોતાના ખાનગી સેક્રેટરી જોહાંબક્ષ મેહેતાને બોલાવ્યો.

જોહાંબક્ષ બીખાણને અહીં આવેલો જોઈને ચોંક્યો અને તેના પેટમાં ફાળ પડી. તેનાં દરેક કામમાં બીખાણ ફાંચડ મારતો હતો એમ તે જાણતો હતો. માટે તેની અત્રેની હાજરીથી તેને ધાસ્તી ઉપજે તેમ કરે તેમાં નવાઈ શી ?

સઘળી ગોઠવાણુ થયા પછી ભીખાણુએ એક લખી આપ્યો અને એક લખને જેહાંબક્ષ ત્યાંથી પાછો ફર્યો. પણ ભીખાણુએ તેની તરફ આંખ ફેરવી ડોળા કકડાવ્યા. અઝરાએ તે બોલું નહીં પણ જેહાંબક્ષે તે બોલું. અને તેની દરકાર પોતે નહીં કરતો હોય તેવો દેખાવ જેહાંબક્ષે કર્યો. જેહાંબક્ષના જવા પછી ભીખાણુએ અઝરાને પુછ્યું.

“ આએ જવાન જેહાંબક્ષ મેહેતાને તમે તમારા સેકરેટરી તરીકે રાખ્યો છ કે ? ”

“ હા. પણ એ સવાલ કેમ પુછો છો ? તમે એને ઓળખતા હશો સાહેબ. ”

“ કાંઈક સહેજ. એની સાથે મને ઓળખાણુ છે એમ કહેવા મને ગમતું નથી. ”

“ તેનું કારણ ? ”

“ કારણકે ઓળખાણુ પાડવા જોગ એ માણસ હોય તે વીષે મને પોતાને શક છે. ”

“ યા ખુદ ! આ તમારા બોલથી મને ધારતી ઉપજે છે. કાંઈ ખુલાસો તો કરો. ”

“ મારા પ્યારા મીં સાસુન, એ શકે રાખવાને મને ઘણાં કારણો મળ્યાંછ. પેહેલાં તો આએ મીં મેહેતાની અંગત ચાલ ચલાણુ ઉપર શક લધ જવા જેવા બનાવો બનેલા છે. તમુને સર મોરીસ લુકીનવાળો બનાવ કદાચ યાદ નહીં હોસે. એ મેહેતા તેની પાસે કાંઈ મહેરબાની માંગવા ગયેલો ને સર મોરીસે તે મહેરબાની આપવાની ના પાડી, તારે એ બલાં માણસે તે ખીચારા ધરડા પર હાથ બિચક્યો ને ઘાટકીપણુ માર્યો. ”

“ હા, હા. કાંઈ એવું યાદ છે ખરું. તે હુમલો કરનાર આએ જવાન કે ? ”

“તારે બીજો કોણુ ? તે વાતપર ઢાંક પીછોડો થયો ને એના કેટલાક દોસ્ત આશનાવોએ વાત દાખી દીધી. પણ ખરી વાત કાંઈ દુન્યાના કાન ઉપર આવ્યા વગર રહેછ કે ? વલી કેટલાંક વરસની વાત ઉપર હોંગકોંગ ખાતેખી એને એવીજ ચાલ ચલાવીતી. એક પોલીસના માણસને એ મેહેતાએ લાક-દીથી એવો મારેલો કે તે બીચારો મરતો મરતો બચ્યો. બસ જોમાં તેમાં બોંહેજ ચહડાવવાની એને ટેવ છે. જગ વાતચીતમાં ઉશકેરાઈ જાય ને હાથ ચલાવે. હાથનો ઘણોજ છુટતો. મને તો એ બહુજ ધાસ્તી ભરેલો માણસ લાગેછ. પણ એ તો જોવા બાપ તેવા બેટા. એનાં આખાં કુટુંબમાં બદમાશી ઉતરી આવેલી માલમ પડેછ. એના ભાઈની વાત તમે નહીં જાણતા મી• અઝરા”

“નહીં, નહીં. વળી એના ભાઈની વાત શું છે ?” ગલ-રામલા અઝરાએ પુછ્યું.

“હોંગકોંગની બેંકમાં ચોરી કરીને એનો ભાઈ નહાસી આયોછ ને કંઠે મુંબઇમાં ભરાઈ બેઠોછ. એના ભાઈતું નામ તહેમુરસ ધનજીશાહ મેહેતા છે.”

“બરાબર. મેં પેપરમાં વાંચેલું ખરું. પણ તે એનો ભાઈ થાય એમ મેં નહીં જાણેલું.”

“હારે, તે તહેમુરસ એનો ભાઈ, એક ઘેડ ને બીજો કસાઈ. મરહુમ મી• કુંવરજી શરદે એને પાલયો, પોસ્ટ્યોને ધંબે લગાડ્યો. તેવણનો ધાક હતો ત્યાંસુધી સીધો સીધો ચાલ્યો. પણ તે બીચારો મરી ગીયો કે પાછો વીખરી ગીયો.”

“અરે ઠીક થયું સાહેબ, તમે આએ બધી ખબર મને આપી તો. એ નખોદ ગીયો મારી ઉપરખી એમ તો હાથ ઉંચકશે. કોઈ વખત લુલ થાય તારે કહેવુંખી પડે. ને એને હું ધમકાવું ને મારો ટોટો બોટો દાખી દે તો હું કંઈખી શું !

રાત મધરાત નવરૂં જોઈને એ તો છાતી પર ચઢી બેસે ને તીજેરી ખાલી કરીને ચાલતો થાય. એવું માણસ તો આપુને નહીં પરવડે જો. ધ્રુમમાં હુશયાર છે, બાહોશ છે, હાથે જડાય છે, પણ આએ કમાલ એવું છે એટલે બધાંપર પાણી ફરચું.”

ભીખાજી એ પછી પાછો ફર્યો અને તેજ દીવસે સાંજે જોડાંગણનો પગાર ચુકવી આપી અઝરા સામુને તેને નોકરી ઉપરથી રજા આપી.

આ કામ દોલે કીધું હતું તે જોડાંગણ તરતજ ચેટી ગયો. એમાં ફાણનો હાથ હતો તેની તેને તરતજ સમજ પડી ગયો. એ ચુકતી તેના દુશ્મનની હતી; તેના કપડી, કીનાબાજ, વેરસી, વેરીએ આ બીજો ફટકો તેને માર્યો હતો એ તેની આગળ જાહેર હતું.

પ્રકરણ ૫૫ મું

ચોઈની ચીંતા-નોકરની ચતુરાઈ.

“ઓહો !” જાહર, તે ભીખાજી હીરાદલાલનો અંગત નોકર અને કીટકટીવનો ધંધો શીખવાના પછાડ મારતો, પણ અંચલ જવાન, બોલ્યો: “આએ શું ! આએ તે નામ: સાધુરજી મીસ-તરી. શેક તો કહેતોતો કે હું તે નામવારને જોળખતોજ નથી, તારે એ નામ આશું કાંઈથી ?”

ભીખાજીનાં રૂઢ ચપલાં કપડાં જાહરને આપી દેવામાં આવ્યાં હતાં અને તે કપડાં જાહર ગોઠવતો હતો. આ કપડ સાધારણ ગુજરાતનાં માણસને માટે નવાં જેવાં અને એશકી હતાં પણ કરોડપતી ભીખાજીને મનસે તે ગુનાં અને રદી હતાં.

જાહર કપડાં ગોઠવતો ગયો અને બરખાડનો ગયો:—

“અગાઉ તો મુંબઈમાં એ ધણા વરસની વાત પર ભીખાણનેજ નામે ઓળખાતોતો. નહીં ઓખર હતી કે નહીં અટક હતી. પછી એ બહારગામ ચાલી ગયો. કાંઈ કાંઈ ધોરે કાંઈ હોસે તેથી કદાચ નહાસીળી ગયો હોય. પછી ધણે વરસે કેટલી ડુઝી નીકળ્યો. અને પોતાની બેહેનનેથી સોધી કહાડી અને ધર માંડીને રહ્યો. બ્યારે એ મુંબઈમાં હતો ત્યારે અથવા તો બહારગામ હતો ત્યારે આ સાપુરણ મીસતરીની ઓળખમાં આવ્યો હોસે.”

એક દગલાના મજવામાંથી એક કાગળ નીકળ્યો હતો. અને તે જોતાં આ વીચારો જાણને ઉપજ્યા હતા. તે કામજ દુર્યો વળી ગયલો અને ચોળાયલો હતો. તે કાગળ પોતાનાં ગુણ પર મુકી હોલીથી સફા કરનાં તે પર સાપુરણ મીસતરીની સહી જાકરના જોવામાં આવી. આ સહી જોવાથી જાકરના મનમાં ઉપલા તુરંગો એકદમ ઉભા થયા.

“બેશક સાપુરણ મીસતરી તો ઘણું હોસે ને મુંબઈમાં તે કકરી વકરી જતા હોસે. પણ હોંગકોંગમાં તેવા સાપુરણ મીસતરી ધણા હોય એમ હું ધારતો નથી. એક હોય કે ધણું તો બે હોય-ત્રણ હોય તો હું અજબ થાઉં. ત્યારે એ ગડબડ ગોટાલો છે શું?”

જાકરને આજે જાપોરના નવરાસ હતી. જેથી પોતાના હીટેકડીવના અભ્યાસ ઉપર ધ્યાન આપવાની અને વળી પોતાની માથુકને મળી આવવાની તેને ટુરસત મળી હતી. આ સાપુરણ મીસતરીની સહીવાળા કાગળ ઉપર ખીણ તકે ગોર કરવાના વીચારથી તે તેણે જાળવી રાખ્યો અને કપડાં બદલી એશકી ખરેઘાટ થઈને તે માહીમ તરફ સુસનને મળવા ચાલ્યો.

જાકર આ તરફથી માહીમ જવા નીકળ્યો અને તેજ વખતે માહીમ ખાતે પણ એક જાણવાજોગ બનાવ બનતો હતો. બાનુ તહેમીના મુંબઈના પોતાના બંગલામાંથી નીકળી માહીમ

ના બંગલાની મુલાકાતે આવી હતી અને ત્યાં તેણી લાડુમળ સાથે એક ખાનગી ચોરડામાં વાતે બેસી હતી.

“હવે તો બા મારે મોહોડે શીકે આવી ગઈ.” લાડુમળ કંતાણીને બાઈસાહેબ આગળ ફરવાદ કરતો હતો. “મારો લાડકો રમત્યાલ જીવ, ફરવા દરવા ને મોજ મળતુ કરવાનો મારો સ્વભાવ, નાટક બંનેવા વગર મને આવે નહીં. ને ગાયણની બેઠકમાં જ્યા વના મારા જીવને એન પડે નહીં. જે ચાર દોસ્તો સાથે જરા તોલસટપા કીધા, જે ચાર ધપા માર્યા, પાંચ પચીસ બાઈ લીધા તો ગમત મળે. અહવાડયામાં જે ચાર વખત, છાકટા થઈને ગટરમાં પડ્યે તો જીવેલું પરમાણુ મણાય; ને એશકી થઈ બેંડરનાંડ પર મોટા સાદ-જવેરીની માફક લટકે કરીને આજે તારે મનને સંતોષ મલે. તે નહીં ને અહીં નકામું જોંધાઈ-રહેવાનું. જે કાંઈ આપુને પરવડે નહીં. વાઘનેખી પીજ-રાંમાં રાખી મેળે તો તેની ચરખી તવાઈ જાય ને ઝહનુન ઉતરી જાય. મને તો બા હવે એવો કંતાણો આગોજ કે યા તો આ તમારા કેદીને નહસાડી દેવસ, યા તો હું બાગમાં આવેલા મોટા કુવામાં પડીને આપઘાત કરસ, ને નહીં તો મેચીસ લગાડી આજે ખહીવહી ગયલો બંગલો કુટી દઈ સંવળો અધડો પટાવી દેવસ. સમજ્યાં બાઈસાહેબ?”

“તું કાંઈ ગાંડો થયોજ લાડુમલ ? એમ થેલાં કાંય કાઢડતો હોસે ? કાંઈ અહીં જીવેલાન સુધી તો તને નથી રહેવાનું ? બોત જોઈને થોડી રેહી.” બાઈસાહેબે સંધ્યાએ આંખો.

એ વેળા બંગલાના બાગમાં કોઈની ગાડી લખલ થઈ, જે બારી વાટે જોઈને તહેમીનાએ લાડુમલને કહ્યું. “લાડુમલ તું અહીંજ બેસજે. કોઈ આવુંજ, તેને હું મળી આવુંજ.”

તહેમીના દીવાનખાનામાં આવી અને થોડીજ પળમાં ત્યાં જીખાજી હીરાદલાલ લખલ થયો. તે આવ્યો અને તરતજ

બોલ્યો. "હું મુંબઈના તમારા બંગલામાં તમને મળવા ગીયો તો પણ તમે મળ્યાં નહીં ને નોકરે કહ્યું કે મેહમ ગીવાંછ તેથી હું અહીં આવ્યો."

"હીં કં થયું આયા તો. બેસોની." તહેમીનાએ જવાબ દીધો.

"પેલાને હજી અહીંજ રાખ્યોછ કે "

"હા."

"હવે એનો કેમ નીકાળ કહાડવોછ ? " બીબાજીએ પુછ્યું, પણ તહેમીના તો ચુપજ બેસી રહી. તહેમીના બોલોની, જવાબ દેવોની. મેં જે પચાસ હજાર રૂપ્યા આપવાની માંગણી કીધીતી તેનો તમે શું જવાબ આપોછ ? કાંઈ તે વીસેનો વીચાર કીધો ? કાંઈ દરાર ઉપર આયાં ? "

"એ માણસની પછવાડે પોકીસના માણસ લાગાંછ, તારે એને પેલીસના હાથમાંજ કાંચ નહીં આપી દેતા કે સઘળી ખટરાટ પટી જાય ?" તહેમીનાએ સવાલ કર્યો.

"નહીં, નહીં. જ્યાં સુધી એ જીવતો છે ત્યાં સુધી ખટ-રાટ કદીખી પટી જવાનીજ નથી." બીબાજી બોલી ઉઠ્યોઃ "તમે એની સાથે કસી વાતચીત કીધીછ કે ? તમે એને મળ્યાં તો હોશો. એણે તમારી આગળ કાંઈ બાબતની વાતચીત કીધી તો હોસેજ."

તહેમીના હસી પડી. બીબાજીના બોલવાનો અર્થ તેણી સમજી ગઈ, તેણીએ કહ્યું !

"નહીં. હું મળીથી નથી, એની વાત મેં સાંભળીથી નથી. તમે ગલરાવો ના "

"મને ગલરાવાનું શું કારણ છે ? એ તમારી આગળ વાત કરે તો તેમાં મને ડરવાનું નથી. કારણ કે તમે બાઈસાન હેઞ મારી ચુંગાલમાં સપડાયલાં છેઓ. એ જે વાત કરશે તે તમે જાણસો છો તો મને તેની જાહજી પરવા નથી. એની આમળ કાંઈ રહેછ કે ?"

“ એક માણસને એની આગળ મેં રાખ્યોછ તે માણસ પર મને વીસ્વાસ છે. ”

“ તે માણસ કોણ છે ? તેની ઉપર તમને એટલો બધો વીસ્વાસ કેમ આવ્યો ? ”

“ તે માણસ કોણ છે અને તેની ઉપર મને એટલો બધો વીસ્વાસ કેમ આવ્યો તેની સાથે તમને કશું કામ નથી. હું ખાતરી આપુંછ કે તે માણસ વીસ્વાસને લાયક છે મારી ખાતરી છે. ”

“ હવે પેલા પચાસ હજાર રૂપ્યાની વાત કરો. ” બીબાજી બોલ્યો.

બીબાજીને લાગ્યું કે તહેમીનાનું અંગ સહેજ કમકમ્યું હતું. તે મરેશદાર, સામાં ધણીને આંજી નાંખે તેવી ખુબસુરત કાંતીની બાતું માથાથી પગ સુધી કમકમી. કમકમાતનું એક આછું લખલખું તેનાં ઘટમદાર બદન ઉપરથી પસાર થઈ ગયું.

“ તે પચાસ હજાર રૂપ્યા મેળવવાનો મેં ઠરાવ કર્યો છે. ” બાતું તહેમીના આખરે બોલી.

બીબાજીનો કદરૂપો વીકાલ ચહેરો ખુશહાળીથી ચમક્યો. તે બોલ્યો:

“ તમે ખરેખરાં બહાદુર બાતું છેઓ. શાખાશ, હીમ્મત તે એને કહે ! ”

બીબાજી તે પછી રવાના થયો અને તેને વળાવવા તહેમીના દરવાજા સુધી ગઈ. બીબાજી ગાડી હંકારી ગયો. અને તહેમીના પાછી ફરતી હતી. તેટલાં તેણીએ એક માણસને બંગલાના બાગમાંથી પસાર થતાં દીઠો. તહેમીનાએ પુછ્યું.

“ એ કોણ છે ? ”

“ જી એ તો હું છઉ. મારું નામ બાશર છે. ”

“ પણ તારાં નામ સાથે મને શું કામ છે ? અહીં તું કાંઈ આયો ? ”

“ જી, લીખાજી શેઠનો હું નોકર થાજિંજ ને બીખાજી ને ધરે તમારી દાસી સુસન નોકરી ઉતી તારે મને એની સાથે દોસ્તી પરેલી તે તેને હું મળવા આયોજી. એની સાથે હું પરણવાનો છેલ્લે તે લગન વખતે કેવી સાડી ચોલી કરવી તે વીધે જરા એની સાથે મળીને બે વાત કરવાની છે.” બાઈરે ખુલાસો કર્યો.

તેહમીનાનાં ધ્યાનમાં આ ખુલાસો ઉતર્યો અને તેણીએ કહ્યું.

“ તારે એમ સંતાતો ભરાનો કેમ ફરેજ ? જા પાછલે દરવાજેથી સુસન પછવાડે હોશે.”

તે પછવાડે ગયો અને સુસન ત્યાં તેને મળી. તેણે સુસનને કહ્યું:

“ ખારી સુસન, મારે તારી સાથે ખાનગીમાં વાત કરવીજી. કોઈ એકાંત જગાએ મને લઈ જા. જરા ઉતાવળ કર તો, મને પાછું કાલાબે ઉતાવળે જવાનું છે.”

“ તારા આંખે પછાડાથી તું કોઈ દાહાડે કાલાબેજ જરો. એમ મને તો ખીંટીક લાગ્યા કરેજી. ” સુસન બોલી; “ ઘેલો થઈ જવાનો હોય તો પરણ્યા અગાઉજ થઈ જજો, નહીં તો હું પરણીને પછી તું ઘેલો થશે તો નહીં રંડાયલી કે નહીં સોહવાસન તેવો મારો અવતાર થઈ પડશે. આલ, આલ, બાગ માંના મોટા કુવા આગળ જઈએ. ત્યાં નવરં છે. જોઈ તો ખરી વરી તારા મનમાં શું ખાનગી વાત કરવાનો ધખારો એકાએક ભરાઈ બેઠોજી.”

તે પુરાણા જુના બંગલાના બાગમાં આવેલા મોટા જુના પડતર કુવા તરફ તે બંને ગયાં. આ વખતે અંધારું થઈ ગયું હતું અને ઠંડી લેહેટી નીકળી હતી.

“ સુસન, હું કેહું છું તે યાદ રાખજો ને છુપું રાખજો. આ બંગલામાં કાંઈ મને લેદ જણાયછ, કાંઈ ઘેંતાળો વળેલો મને લાગેછ. આ બંગલામાં જે સઘળા ઓરડા તેં જોયાછ ને જાન્યાછ તે ઉપરાંત એક બીજો છુપો ઓરડો હોવો જોઈએ. ગેઈ વખત હું અહીં આયો તો તારે મને તે વીધે શક ઉપ જયો તો. પણ હવે મારી તે વીધે પુરેપુરી ખાતરી થઈછ. જો આ બીજો માળે બહારથી આપણે બારી ગણ્યે તો તેની સંખ્યા ચઉદની છે. ને અંદરથી ગણ્યે તો તેની સંખ્યા તેરની છે. એનો માયનો સો ? એજ કે એક વધુ ઓરડો બીજો માળે છે. સાધારણ આંખથી છુપો રહેલો છે. જો હું અહીં રહેતો હોતે, તો આ ઓરડાનો ભરમ હું સોધી કહાડતે. પણ મારાથી અહીં રહેવાતું નથી માટે એ ભરમ સોધી કહાડવાતું કામ હું તારા હાથમાં સોપું છું. તું કાશેશ કરજે ને એ શું છે તે સોધી કહાડજે. હું કસમ ખાઈને કહું છું કે અહીં કાંઈ દાવપેજ રમાયછ. આંખ ડિંગાડી રાખતાં બીહીતી ના, પણ મોહોડું ઉઘાડતાં બીહીજે. એ ભરમ સોધી કહાડ્યો તો નેહાલ થઈ જશું એમ મને ભાસેછ. ચુપ રહેજે, જોતી રહેજે, જોય સાંભરે તે મને કહેતી રહેજે.”

બહારે ચંચળ સુસનના જીગરમાં આ બેલોથી ઘડ જોળાની ચીંગારી મેળી.

પ્રકરણ પદ મું.

એક નવી આશા.

“મારે એ કરવુંજ જોઈએ !” જવાન, કમનસીબ, હીણા-થેલો, હાડમાર થયેલો જેહાંબક્ષ પોતાના નહાના, બહુજ થોડા ફરનીયરવાળા ઓરડામાં આમ તેમ ફેરા ખાતાં બોલતો હતો.

મોટા ધરના ખાઈ સાહેબ.

“મારે એ કરવું જ નોઈએ ! ખીજો મારે માટે ઉપાય સો રહ્યો છે ? એ કરવું બહુ છવ પર જબરી કરવા જેવું છે, પણ દુન્યાજ સખત અને ઘાટકી છે એટલે લાચાર.”

બહારગામ નીકળી જવાનો તે વીચાર કરતો હતો અને પોતાનો તે વીચાર નાજાને જણાવવાને તે એક કાગળ લખતો હતો. નાજા ઉપર કાગળ તે લખતો હતો અને થોડી લીટી લખી તે ઝોરડામાં આમ તેમ ફેરા ખાતો હતો. છવ પર ખરેખર જબરી કરીને તે આ પત્ર લખતો, પાછો ઉઠતો, ઝોરડામાં ફેરા ખાતો, બરબડતો, ઘડીમાં નાસીપાસ મતો, ઘડીમાં હીમત ધરતો, અને વળી પાછો લખવા બેસતો, અને વળી પાછો કલમ પકડીને ઉભો થતો.

આપણે હમણાં જેહાંબક્ષને જોઈએ છીએ ત્યારે એજ પ્રમાણે કલમ પકડીને ઉભો થઈ ઝોરડામાં આમ તેમ ફરીને પોતાને મનસે બરબડતો હતો. તેટલાં ઝોરડાનું બારણું બહારથી હળવેથી ઠોકાયું અને જેહાંબક્ષે બારણા તરફ જોઈ કહ્યું : “કોણ છે ? અંદર આવો !”

ઝોરડામાં જેહાંબક્ષના કાટેલ દુશ્મન બીખાણનો નોકર જાકર દાખલ થયો.

“બા તુ કોણ છે ? તારું નામ શું ?” જેહાંબક્ષે તેને જોઈને અજબ થઈને પુછ્યું.

“મારું નામ જાકર છે સાહેબ, અને હું શેઠ બીખાણ હીરાદલાલનો નોકર થાઉં છું.”

બીખાણ હીરાદલાલને નામે એક તો જેહાંબક્ષને બહુ તાહડક હતી જેથી તેના નોકરની હાજરી તેને ખુદરતી રીતે ગમીજ નહીં. તોખી સમ્યકતાને ખાતર તે બોલ્યો :

“મેં તુને બીખાણને ઘરે જોયો હતો ખરો. પણ મને મળવા તું શું કરવા આવ્યો છો તે હું સમજી શકતો નથી. કાંઈ

“સાહેબ, મારા શેઠ પાસેથી એ કલાકની રૂબ લઇને એક બહુજ બઝરી બાબતની વાત તમને કહેવા હું આયોજ. બાતુ તહેમીના જરફારને તો તમે ઓળખોજ. તે બાઈની નોકરીમાં એક દાસી છે જેની સાથે હું નેકા કરનાર છું. એ બાઈએ મહેમમાં એક જુનો લાગો તુટો બંગલો વેચાતો લીધોજ અને એવો બંગલો શા માટે તેવણે લીધો હોશે તે કોઈ જાણતું નથી. એક વખતે તે બંગલામાં હું મારી સુસનને મળવા ગીચોતો ને ત્યાં મેં દીડું હતું કે બીજે માળે ચઢે બારી બહારથી દેખાજ, પણ અંદર તો તેરજ છે. એક બારીને લગતો ચોરડો અંદરથી માલમ પડતો નથી. સુસનને મેં તપાસ રાખ્યા કહ્યું અને સુસને તપાસ રાખી આજે મારી ઉપર એ વીશે આ પત્ર લખ્યોજ. એ ઉરદુ ભાષામાં છે.”

હું ઉરદુ ને ફારસી વાંચી શકુંજ. લાવ જેઉં શું છે ?”

બઝરે તે કાગજ જેહાંબક્ષના લાથમાં આપ્યો અને જેહાંબક્ષે નીચલા વાક્યો વાંચ્યાં:

“મારી બાઈ હમણાજ બહાર ગઇ, જેથી તારી ઉપર એ ચાર બોલ લખવાની મને નવરાસ મલીજ. બાઈ જુનાં, ફાટેલાં તુટેલાં કપડા પહેડીને કેઠે બહાર ગઇજ, ને એ વરી છુપે રક્તેથી અલકશે ગેઇજ. મેં એને જોઇને એનો દેખાવ જોતાં મારા પેટમાં તો ધસકોજ પડ્યો. તું ધારેજ તે ખરૂંજ હોશે. ઘેરમાં કાંઇ દાવપેજ ચાલતો હોય એવો મામલો લાગેજ, ખરો. તેં કહ્યું તેમ મેં નજર ખુલી રાખી ને મને માલમ પડ્યુંજ કે બીજે માલે એક છુપું બારણું ઉગડી શકેજ, પણ તે બારણું કેમ ઉઘાડ્યું તેની ચુકતીથી હજી મને સમજ પડી નથી. પણ હું જોતી રહેવશ તો જાણી લેવસ. એમ ધારુંજ.”

“ તે છુપા ઝોરડામાં ટાઇ માણસને બંધ કરી મેળવો છો એવો મને શક જાયછ. તહેમીના બાઈનો એક વીચીત્ર પરાણો અહીં રહેલો છે. ને તે પાંડ-માખણ-જેવી એટલા તો જ્યાં માં ખાય છે કે ચાર માણસ ખાઈ નહીં શકે. હું ધારૂં કે તે એ બધું ખાતો નહીં હોશે પણ પેલા કદ પડેલાં માણસને વેરે તે છુપેથી લઈ જતો હોશે. વળી નોકર ચાકરો ખીજે માણે જવઆવ કરે તે બાઈ સાહેબને ગમતું નથી. તું જો અહીં હોતો તો ઠીક થતે. તું હોતો તો હું તુંને ખીજું ઘણું કહેતે.”

“ આ બહુ અજબ જેવું છે.” જેહાંબક્ષ બોલ્યો; પણ એની સાથે મને શું લાગે વળગે ? ”

જાફરે પોતાનું માર્થું નમાવ્યું અને બહુ ધીમા અવાજે જેહાંબક્ષનાં કાનમાં કહ્યું.

“ સાહેબ, તે ઝોરડામાં બંધ કરી રાખેલો માણસ કાણ હશે તેનો મને વીચાર આવ્યા કરેછ. તે તમારો ભાઈ, ગુમ થયેલો તહેમુરસ મેહેતા તો નહીં હોય ? ”

એક ચટકો લાગ્યો હોય તેમ જેહાંબક્ષ ચોંક્યો. તેનો શીક્રો ઉતરેલો ચહેરો આ વાતથી નવા ઉમંગે ખીલી નીકળ્યો. તેણે પુછ્યું:

“ પણ એવો ખ્યાલ તારાં મનમાં કેમ ઉત્પન્ન થયો ? એ મારો ભાઈ હોશે એમ માનવાને શું તુંને કાંઈ ચોક્કસ કારણ મળ્યું ? એવો શક લઈ જવાને તેં કાંઈ સખખ જોયો ? ”

“ કાંઈ ચોક્કસ સખખ તો મને મળ્યો નથી.” જાફરે ખુદ્દારી ફીલથી ખુલાસો કર્યો ! “ મને લાગ્યું કે કદાચ ને માણસ તહેમુરસ હશે ને તેથી હું તમારી આગળ તે કહેવાને આવ્યો. હાલ તમો તે બાણીને કાંઈ ઉપાય કરશો એમ મેં ધાર્યું.”

“મને એમાં હાથપણ જણાતું નથી.”

“પણ મારો લાઠ ત્યાં છે, એમ ધારવાતું તને શું કારણ મળ્યું છે?”

“કોણ જાણે? મને એમજ લાગ્યા કરેછ કે તે ત્યાં છે.”

જેહાંબક્ષ થોડો વાર વીચારમાં પડ્યો અને બાકરે કહેલી સઘળી વાતનું તે પોતાના મનમાં તોલ કરવા લાગ્યો. એક વાત તેને યાદ આવી. સર મોરીસ ઉપર ભલામણ પત્ર માંગવાને તે બાતુ તહેમીના પાસે ગયો હતો. ત્યારે તહેમીનાના ને જુના બાઈ યદ ગએલા બંગલાના બાગમાં તહેમીનાને એ માણસ સાથે વાત કરતાં તેણે દીઠી હતી. જે બનાવ હવે તેને શક ભરેલો જણાયો. વધી તહેમીના સાથે તે પરેલે માળે એક ઓરડામાં વાતે બેઠો હતો જે ઓરડાની સીલીંગ તેને વીચીત્ર દેખની લાગી હતી. વળી એક ત્રીજો બનાવ તહેમીનાના પંખાનાં પીછવાળો હતો. આ સઘળું તેને એક ઝટકે યાદ આવી ગયું અને તેથી તહેમીનાના બંગલાની આ બાબતમાં છુપેથી તપાસ કરવાનો તેણે મનમાં પકડ કરાવ કર્યો.

“હું જાણ. તે બંગલાની હું જાણતે છુપેથી તપાસ કરીશ.” જેહાંબક્ષ બોલ્યો.

“ઠીક સાહેબ, પણ જો તમારો લાઠ તમને મળે તો મહેરબાની કરીને તેને પૂછી જોજો કે હોંગકોંગમાં કોઈ શાપુરજી મીસ્ત્રીને તે ઓળખતો હતો કે?”

જેહાંબક્ષે આ વાત પુછવાની કબુલાત આપી અને બાકર ત્યાંથી રવાના થયો. બાકરના જવા પછી જેહાંબક્ષે નાનું ઉપરનો કાગળ પુરો કરવાને કલમ હાથમાં લીધી પણ તેના મીઝેજમાં અને મનની સ્થિતિમાં ફેરફાર થયો હતો. તેનાં જીગરમાં એક બીજી આશાએ ચાલીને વાસો કર્યો હતો.

શું ખુદની ખુદરત ! બીબાજી જે માણસ વીણે વીચારતોતો પણ નહીં; જેને તુચ્છ ગણી જેની હયાતીની પણ દરકાર કરતો નહીં; જેને જે બદામનો ગુલામ અને હલકો ચાકરકો લેખતો તેજ, તેજ જાકર, આજે તેની પાછળ જમ જેવો થઈ લાગ્યો હતો અને તે તેની ખણખોડમાં પડ્યો હતો. તાઅજુબ નથી કે એજ માણસ કદાચ બીબાજીની ઘણી વાત જાણી લઈ બીબાજીને તે ખુલો કરવા પામે.

પ્રકરણ ૫૭ મું.

દીલસોઝ દોસ્ત.

સરદાર રતનજીના દરવાજા જેહાંબક્ષની સામે, હવે તો બંધ થયા હતા. માટે ઘરની બહાર તે નાજાને મળી શકતો હતો. જાકર જેહાંબક્ષને મળી ગયો. અને જેહાંબક્ષે તેની પાસેથી સઘળી વાત જાણી લીધી તે પછી નાજાને મળવાની ઉમેદમાં જેહાંબક્ષ નાજાની બેહેન દીતુના ઘર તરફ ચાલ્યો તે વીચારવંત, નીચી મુડી કરીને ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં ચાલ્યો. જતો હતો. તેટલા પછવાડેથી એક માણસે તેના ખભા ઉપર હાથ તેને મેલ્યો. જેહાંબક્ષે ચોંટીને પાછું ફરીને જોયું અને પોતાના દીલસોઝ મહેરજાન દોસ્ત સરદાર રતનજીને તેણે દીઠો, સરદાર રતનજીએ હસીને ઉતેજન આપનારા અવાજે પુછ્યું.

“કેમ જેહાં, કંઈ ચાલ્યો ? શું કરેછ ?”

તે ખુઝોર્ગ, લલા ખવાસના અમીર જરયોસ્તીએ જેહાંબક્ષનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો અને બહુજ માયાથી ખેરઆશયત પુછી અને પછી દલગીરીભર્યા અવાજે કહ્યું.

“દીકરા, હું દીલગીર છેઉં કે તું મારે ઘેર હવે આવી શકતો નથી. શું કરું, મારો આરો નથી. મારાં ઘરમાં કંઠાસ બગે તેથી મને બીહીવું પડેછ. દીકરા, દુન્યામાં કાંઈ ચીજ મુશકેલ નથી. પણ ખરેખરી જે ચીજ મુશકેલ છે તે સંસાર નીલાવવાનું કામ છે. અને એક ભુંડી ભેગાં ફાટેલ બાયડીને મનાવી લેવાનું કામ તો મુશકેલ ગણાયજ નહીં. તે તો નહીં બની શકે તેવુંજ ગણાય, પણ ખાતરી રાખજે દીકરા, કે તારે માટે જગત ગમે તે ખોલે. પણ મારાં છગરમાં તારે વરે જે લાગણી છે, તેમાં તલ ભારખી ફરક પડ્યો નથી. તારે વાસ્તે જે નીંદા આલેછ તે ખોટી છે. એમ હું જાણુંછ. ને તે વીસે મેં સાસુનને પણ કહ્યું.”

“ત્યારે તમે અઝરા સાસુનને મળી આયા કે?”

“હા. હું મળી આવ્યો. મેં તેને એટલુંજ કહેવામાં બાકી રાખ્યું કે બીજાની વાત સાંભળી કાનમાં ઝેર રેડાવા દેવામાં તેણે એક છંડીયત જેવી ચાલ ચલાવીછ. તેણે ખુલાસો કીધો, બીખાણ હીરાહલાલે જે કાંઈ એશારા કર્યા તે પછી એવા માણુ સને નોકરી રાખવાનું તેણે સજ્જવાર નથી ધાર્યું.”

“મેં ધારેલુંજ, રતનજી શેઠ, મેં ધારેલુંજ. એ બીખાણ મને નાહક હેરાન કરેછ, મારા કામની વચ્ચે એક નાગની માફક આવીને બસ આડોજ પડેછ, મારું નખોદ વાળેછ.”

તારે માટે મોટરીની ઓધમાંજ હેઠે ખુદા આદરે તો મળી જશે. પરંતુ તેટલાં વુને કાંઈ જોઈવું કરવું હોય તો માંગજે, સરમાલો નાજી આજે જે મો દુખાની મોટ ગખ; તારી જોગવણજે થોડા થોડા પાછા આપજે, ને એક બાગી આપવાનું નહીં જને તો ચીંતા નહીં. તારે તો એમજ ધારવું કે સારાં છગરમાં જે મરદુમ કુંવરહીને માટે દોસ્તીની લગણી હતી તે હવે તારે માટે છે.”

જેદાંજસની આંખમાં પડી આવી ગયાં. કેવી મહેરબાની ! કેવી દીલસોજી !

“ સાહેબ, મને ઘણી સરમ લાગેલ—”

“ જોદા, જસ. ઓલનો ના. તું કામ ઓરેલ ? તારાં છગરમાં શું થવું હોયે તે હું જરાગર સમજી શકું.” રતન હજી તેને વધું બોલતાં અટકાવેા અને જને ચુપ રહી એક ખીંતની પાંખડી પકડીને આગળ ગઈ.

થોડેક નવા પંક્તિ જેદાંજસને એક વીચાર મૂકયો અને તેણે રતનહીને પુછ્યું: “સરદાર સાહેબ, મારે એક સલાહ પુછવોજ, જેનો ખુદાં દીયથી નવાજ દેજો. મરદુમ કુંવરહીની બેરી નાજાં સાથે પરચુવાને હજી હું લાવક હું એમ તમે ધારોજ ? નમે નાજાંના વાંધી ને મૂરખી હેઝો વાસ્તે તમે એનો ધર્યો કરી શકો. તમે કહેજો તે હું આખરી ચુકારો માતીજ અને ને ઉપર અમલ કરીશ. નાજાંને હું લાવકનો હેલ કે નહીં ?”

“ હું ઘણો ખુશી હેલ, મારા ખ્યાલ કોઈમ, કે આજે સલાહ તેં મને પુછ્યો. આ બાબતમાં મારી શું લાગણી છે તે જાહેર કરવાની આ મને તક મલકીલ તેથી હું વધારે ખુશી થયોજ. જોદા, તું દમણા જે ગરીબ સ્ત્રીતીમાં છે, તેનાં કરતાં દબાર ગણી વધારે ગરીબ લાલતમાં આવે, અને લાલતમાં જે કમતીતીથી તારી ઉપર માલેગ થઈલ તેવીજ ખીંત વીજ વરસ

ચાલુ રહે તો પણ નાનકે લાયકનો કોઈથી માણસ હોય તો તે તું જ છે. મારી આ લાગણી છે, અને તેજ લાગણી નાનકેના મરહુમ પીતાના રહનીયી છે એમ હું પ્રમાણીકપણે માનું છું. "

જેહાંબક્ષની આંખો ફરીને આંસુથી ભરાઈ ગઈ, અને માત્ર 'ઠેક્યું' બોલ સીવાય બીજું તેનાથી બોલાયું જ નહીં. જેહાંબક્ષનાં દીક્ષમાં થતી લાગણી સરદાર રતનજી ચેતી ગયો અને તેણે વાત ઉઠાવવા પુછ્યું: " તું હમણા ક્યાં જાય છે દીકરા ? "

" જરા એક દોસ્તને મળવા. " જેહાંબક્ષે જવાબ દીધો. દીનુને ધરે તે જતો હતો પણ ખરી વાત ને જણાવી શક્યો નહીં. જો ખરી વાત તે કહી દેતો તો દીનુને કેટલો લાલ થતો !

જેહાંબક્ષે દીનુને ધરે જતાં પેલી સો રૂપિયાની નોટ, રતનજીએ ભેટ આપેલી રકમ, રસ્તામાં વટાવી આવી દીનુને ધર જઈ દીનુને મળ્યો. દીનુનો નહાનો દીકરો જેહાંગીર હજી બીમારજ હતો. તાવે તેનો પીછો છોડ્યો હતો નહીં. નાનકેના પણ ત્યાં ભેટો થયો અને નાનકેના બાળુ લઈ જઈ જેહાંબક્ષે પેલી નોટમાંથી વટાવેલા પચાસ રૂપિયા આપ્યા અને સઘળી વાત રતનજી સાથે થયેલી વાતચીત નાનકેના કહી અને પચાસ રૂપિયા આપતાં જેહાંબક્ષે કહ્યું:

" એ દીનુને આપ હું આપસ તો સારું નહીં લાગશે. એ એસકાશે. "

દીનુને આ રકમ ખરેખરી અગતની હતી. કારણ કે જેહાંગીરની દવાદાર કરવાને માટે દીનુ ચીંતામાં પડેલીજ હતી અને નાનકે પાસે પૈ હતી નહીં.

અંતની ધડીએ ખુદા નીરદોષ અને ભલાને મદદ કરે છે એ તો જગ જાણે છે. તેના દાખલા દરરોજ કરોડો જોવામાં

આવે છે, અને જોવામાં આવશેજ. ભુંડાંઓને તેની સાથુત બળવાન લાકડીનો ફટકો અવાજ કર્યા વના પડે છે, તે પણ દુન્યા જાણે છે. છતાં બક્ષા રહી તેની મદદ મેળવવાનું કેટલા મન પર નથી લેતા ? ભુંડા જની કેટલા તેની લાકડીનો જરૂર ખમી પાયમાલ ચતા નથી બચતા ?

પ્રકરણ ૫૮ મું.

“મને પ્યારી ગણો.”

નાજાંથી જોહાંબક્ષ છુટો પડ્યો અને તે છુટો પડ્યો તે અગાઉ જાફરે આવીને કહેલી વાતથી તેણે નાજાને વાકેફ કરીધી. તે માહીમ તરફ હવે ચાલ્યો. આતું છુપેથી બરાબ સંતાઈને કામ કરવાનું તેણે આજે પેહેનું મન ઉપર લીધું હતું. માટે તે અચક્રતો હતો અને દીલમાં હમમગનો હતો. તો પણ પોતાના બાઈને મળવાને તે ઉલટલર હતો.

તે માહીમ ખાતે જઈ પુગ્યો અને માહીમના બાનુ તહે-મીના ઝરદારના બંગલાની લગોલગ આવી લાગ્યો. ત્યાં તેને સુસન મળી. સુસનને અગાઉથી જાફરે ચેતાવી હતી અને તે જોહાંબક્ષની રાહ જોતીજ હતી. સુસને જોહાંબક્ષને જોતાંજ કહ્યું.

“આવો, શેઠ, મારી સાથે ચુપ રહેજો, અવાજ કરવાના હું તમને પાછળે રસ્તે બીજે માળે લઈ જવશ. મારી આઈ ઘેરમાંજ છે પણ પોતાના ઓરડામાં કાંઈ કામે રોકાયેલી છે. તે તમને જોઈ શકવાની નથી, વાસ્તે ચુપચુપ આવજો, બીહીતા ના.”

તેણી તેને પાછળે રસ્તેથી ઉપલા માળ ઉપર લઇ ગઇ. ત્યાં એક ઓરડાનું બારણું મુસને ઉઘાડ્યું અને તેમાં તેઓ બંને દાખલ થયાં તે ઓરડો ખાલી હતો. •

મુસન બોલી; "અહીં તમે બરાબ રહેજો ને ચીમાઇને જોયા કરજો. આપરે દુઃખ આલમાંથી પસાર થયાં ત્યારે તમે હાર કટાર લાગેલા, બાંત સાથે જડેલા ચામલાઓ જોયા કે ?"

"હા, જોયા." જેદાંબહે જવાબ દીધો.

"ત્યારે તમે આ બારણામાંથી ચીમાઇને તે ચામલાઓ તરફ જોયા કરજો. અરધા કલાકમાં જન્મવાનો વખત થશે. ને તારે મારી બાઈ આ તરફ આવશે. એ ચામલાઓ માહેલા એક ચામલામાં છુપું રહેલું બારણું ઉઘાડશે. તમે બહુજ સાવચેત રહેજો, નહીં તો બાપ એવી ચંચલને ચગોર છે કે તરતજ નાણી લેશે ને તમો પકડાઈ જશો. મારાં બાપ સાથે મીનબટીની લેતાં આવશે. મીનબટી એવી સગવડ ભરેલી ચીજ છે કે આપરે કપાટામાં તે ગુલ કરી શકે. જે બાપને સનસારો જણાય ને આ તરફ આવે તો જે હાથમાં આવે તે મીનબટી તરફ ફેંકજો કે મીનબટી પડી જશે અથવા ગુલ થઈ જશે. તમે બરાબર સમજ્યા કે ?"

"હા હું સમજ્યો. પણ મને કહે મુસન, એ ચામલાના બારણાની પછવાડે શું છે ?"

"હું કાંઈ એકસ નથી, પણ હું ધારૂં કે એની પછવાડે એક ઓરડો હોવો જોઈએ. ને વળી મને એવોની શક છે કે તે ઓરડામાં કોઈ બીચારા માણસને બંધ કરી મેળવોલ."

"શું એ માણસ દુઃખજન આગોછ ને આવ્યા પછી પાછો ગીચોજ નથી ?"

"એમ લાગેલ ખરું. એ માણસને અહીં એવી રીતે લાવવામાં આવેલો જણાયલ કે કોઇને, નોકર ચાકરને બાંધ્યાની

પડે નહીં. હવે હું જાઉં છ. એક-દોઢ કલાકમાં પાછી આવશ.”

જેહાંબક્ષ સંતાપને જોતો ઉભો. અરધો કલાક સુધી આમ તે ઉભો અને થાડી ગયો, પણ અરધા કલાકની આખરીએ તેની ધીરજનો તેને બદલો મળ્યો. મોટાં ધરની બાઈ-સાહેબ તહેમીના ઝરદાર, ‘સોસાયટી ક્વીન,’ મંડળોની આગેવાન બાબુ, અને આખી મુંબઈમાં મશહૂર થયેલી નખરાંબાજ નાઝનીન, હાથમાં મીનગટી લઇને ધીમે પગે આવી પુગી.

તેણીનો મહાભારત ખુશસુરતી ધરાવનારો, ઝમકદાર ચેહરો આ વખતે શીકા હતો. મીનગટીની રોશની તે ચેહરો જેહાંબક્ષને ખુશ્કો દેખાડતી હતી. અને જણાયું કે તે સુંદર ઘટમદાર ચેહરો ચીંતાતુર, આતુર હતો. એક હાથમાં મીનગટી હતી. અને બીજા હાથમાં તેણીએ ખીસકીટનો એક મોટો દાખડો પકડેલો હતો.

પેહેલાં તો તેણીએ આસપાસ બહુજ સંભાળથી સાવચેતીની નજર ફેંકી અને પછી એક થાંભલા તરફ તેણી ગઇ. તે થાંભલાની એક છુપી ચાંપ તેણીએ દાખી તો એક નહાનો દરવાજો ઉઘડ્યો.

ત્યારે જાફરે જેહાંબક્ષ આગળ કહેલી વાત ખરી કરી.

આ વખતે સારાં યા માઠાં નસીબે પવનનો એક સપાટો આવ્યો અને તહેમીનાના હાથ માહેલી મીનગટી સપાટામાં ખુજવાઈ ગઇ. જેહાંબક્ષ તરતજ પોતાની છુપાવાની જગાએથી નીકળ્યો અને તહેમીનાની લગોલગ અંધારા વચ્ચે જઇ ઉભો. તહેમીના કાંઈ ખરગટી અને પછી પેલા થાંભલાવાલા દરવાજામાં દાખલ થઇ અને તેણીની પાછળજ જેહાંબક્ષ પણ દાખલ થયો. માહે દાખલ થવા પછી તહેમીનાએ થાંભલાવાળું ‘બારણું’ બંધ કરી. અને ફરકારવાળું ‘બારણું’ ગજવામાંથી એક કુંચી કહાડીને તે પડે ઉઘાડ્યું.

તહેમીના બાનુ તે બારણા વાટે અંદર દાખલ થઇ, તહેમીનાની પીઠ જેવી ફરી કે જેહાંબક્ષે પેલો ચાંભલાવાળો દરવાજો નરસા અળગો કીધો. અને તેહમીનાની પુઠે ફરેકારવાળા દરવાજામાં તે પણ દાખલ થયો. બહાર અંદણી પડતી હતી. જેનું બહુજ આધુ અજવાળું ઓરડામાં આવતું હતું. તે અજવાળાંથી જેહાંબક્ષે દીકું કે એક માણસ એક ખુરશી ઉપર બેઠેલો હતો. તહેમીના મીનબટી સાથે એક ટેબલ તરફ ગઇ અને પેલો માણસ સાંભળે તેમ મોટેથી તે બોલવા લાગી.

“મીનબટી ખુજવાઈ ગેઈછ. અહીં મેં મેચીસ મુકીતી તે કાંઈ છે?”

આ તકનો જેહાંબક્ષે લાભ લીધો. ખુરસીપર બેઠેલાં માણસથી તહેમીના થોડેક દુર ગઇ હતી અને તે માણસ તરફ તહેમીનાની પીઠ ફરેલી હતી. જેહાંબક્ષ અંશુકાપર ચાલી તે માણસ આગળ દોડી ગયો. અને તેના કાનમાં બોલ્યો.

“જે તું તહેમુરસ મહેતા હોય તો નહાસ. આ ફીક લાગ છે. હું આ બગરોને અહીંજ રોકી રાખસ. રસ્તો ખુલ્લો છે. દોડ; છુપેથી દોડજે, ગડબડ ના કરતો.”

તહેમુરસને બીજાવાર કહેવું પડે તેમ હતું નહીં. તે ઉઠ્યો અને કુદકો મારી દરવાજા તરફ ગયો, અને બીજા પળે તે નાઠો. આ ગડબડથી તેહમીનાએ પાછું ફરીને જોયું.

“એ શું છે! એ શું ગડબડ!” તેણીએ પુછ્યું. પણ પેલી ખુરશીપર એક માણસને બેઠેલો તહેમીનાએ દીઠો એટલે તેણીએ ધાર્ડું કે કશું બન્યું હતું નહીં. માટે મેચીસ શોધવાના કામમાં તેણી પાછી રોકાઇ ગઇ. મેચીસ તેણીએ શોધી કહાઠી અને તે વડે તેણીએ મીનબટી સળગાવી અને મીનબટી લઇ તે ખુરસી પર બેઠેલાં માણસ તરફ આવી. ખુરસી

પર બેઠેલો માણસ જે તહેમુરસ નહીં પણ જેહાંબક્ષ હતો. તે ઉભો થયો.

મીનબટીની રૂશની જેહાંબક્ષના તેમજ તહેમીનાના ચેહેરા પર પડી અને બંનેએ એક બીજાના ચેહેરા જોયા. તહેમીના ચોંકી, તેણી પુતલુંજ થઈ ગઈ, અને આંખો ફાડી જેહાંબક્ષ તરફ જોવા લાગી; તેની આંખો દગો દેતી હતી કે કેમ તે તે વીચારવા લાગી; તહેમુરસ હતો કે જેહાંબક્ષ તેનો ખ્યાલ દોડાવવા લાગી.

“બાનુ તહેમીના, હું જેહાંબક્ષ છું. તે માણસ મારો બાઈ છે, ને તેને નહસાડવાનોજ મારો વિચાર હતો, જે મુજબ મેં કશું છે માટે ખુદાનો હું આભારી થયો છું. એની પુંઠે તમો જઈ શકશો નહીં. એનો દુમખાલો પકડવાને બદલે આ શું બન્યું છે તેનો મહેરબાની કરીને ખુલાસો આપો; તે ખુલાસો માંગવાનો મારો હક છે.”

જેહાંબક્ષે તો એણું ધાર્યું હતું કે તહેમીના ગુસ્સે થશે, ખીજવાઈ જશે, ઝહતુંન પર ચઢશે અને તેની ઉપર ખફા થશે. પણ તેણું કશું બન્યું નહીં. મોહ પમાડનારી, જીગર જીતી લેનારી, આંખ આંજ નાંખનારી, હાઈડું ભેદી નાખનારી, અને સાધુનું પણ ધ્યાન ભુલાવનારી અઠાગ ખુબસૂરતી વચ્ચે તે સુંદર ચહેરા તેની સામે હસતોજ હતો; મસ્ત મતવાળી આંખો મદ ભરી તેની તરફ જોતીજ હતી.

“તમે આવી કેમ શક્યા?” તેણીએ પુછ્યું; “તમે ઘણાજ ગગાર છેવો; તમે કેવાં કામ વચ્ચે માથું મારોજ તેનો તમને જરાણી ખ્યાલ નથી.”

તહેમીના શાનો એશારો કરતી હતી તે જેહાંબક્ષ સમજ્યો નહીં; તેણે તે સમજવાની દરકાર પણ કીધી નહીં કારણ કે તેણું મન તો ચોતાના ભાઈને કેદ કરી રાખવાના અપરાધને

ખુલાસો મેળવવા પર મઠેલું હતું. તેણે ફરીને બાર મુકીને સવાલ કર્યો.

“બાઈસાહેબ, મારી આગળ ખુલાસો કરો. આનો અર્થ શો ? મારા બાઈને આ રીતે, આ જગે કેદ કરી રાખવાનું કારણ શું ? કોણે કેદ કર્યો, કાંઈ કેદ કર્યો ?”

“જેહાંબક્ષ, હું આ સંવળાનો ખુલાસો કરવાને તકવાર છેલ્લું; પણ તે એક શરતે. તે શરત તમો કબુલ કરશો તો હું બધું કહીશ. તે શરત કબુલ કરવા માંગો તો કરી શકો.”

“અને તે શરત શું છે, બાઈસાહેબ ?”

“એજ કે, હું તમને મારાં જીગરથી આહુંજ, માટે મારા પ્યારના બદલામાં તમારો પ્યાર મને આપો; હું તમને પ્યારા ગણુંજ તેમ તમે મને પ્યારી ગણો !” તહેમીનાએ જીરુસાથી કહ્યું.

પ્રકરણ પદ મું.

રમકડાની કરારી.

તહેમીનાએ પોતાનો પ્યાર જાહેર કર્યો તે સાંભળીને જેહાંબક્ષ તો અજબજબ થઈ ગયો; એ માગણી સાંભળી તે ખરેખર ધબરાઈ ગયો. આવી વીચીત્ર શરત જાણી તે મનમાં ગુંચવાઈ ગયો.

તેને સુપ રહેલો જોઈને તહેમીના બોલી: “જેહાં પ્યારા જેહાં, શું મેં તુને સેંકડો નીશાનીઓથી, સેંકડો સાબેતીઓથી, તારી તરફના મારા અખંડ પ્યારની સાબેતી નથી આપી ! ઘણા મરદો મારી સાથે લગન કરવાને એક પગે છે, મારી આગળ ઘણા જણાઓ માંગા મોકલેજ. તવગર માણસ સાથે

અથવા મોટા ઓધેદાર સાથે પરણવાનું મારે માટે સહેલ છે અને જે આહું તો ઉમરાવ કુટુંબમાં તવંગર માણસ સાથે હું પરણી શકું. હું કાંઈ તવંગર નથી. મારા બેહેસ્તી વરના કાકા જે આપેછ તે પર હું તો ગુજરાન ચલાઉં છ. ને તે છતાં દોષ દોલતમંદ સાથે દાના પાડવાનો હું વીચાર કરતી નથી પણ તું ગરીબ છતાં તારો હાથ મેળવવાને મેં કમર બાંધીછ. એ શું મારા ખસ પ્યારની સામેતી નથી ? તારી અને મારી કથીતીનો વીચાર કર, બંને વચ્ચે શું ફરક છે તે ધ્યાનમાં લે અને પછી ખ્યાલ દોડાવ કે તારી આગળ હું એ માગણી કરે છે તે છું તુને એક માન લેવા જોગ નથી ? પ્યારની લાગણી એવી મુરખ છે કે બીજાં કશાંનો તે વીચાર કરતીજ નથી. બસ, મને તું કબુલ કર, તારો પ્યાર મને આપ અને પેલી નાજાં ઉપરથી દીલ ઉઠાડી લે. "

" જાનું તહેમીના, તમે ઘેઝાં-થઈ ગયાં છો કે કેમ ? જ્ઞાન લુબ્યાં છો કે કેમ ? "

" નહીં, નહીં. હું ઘેલી નથી. જ્ઞાન લુલી નથી, દીવાની થઈ નથી. જે ખરું છે તેજ હું તો તુને કેહઉં છ, જે ખરી લાગણી છે તેજ તારી આગળ ખુલી કરું છ. મને તારો પ્યાર આપવાનું વચન આપ, તારી ધણીઆણી બનાવવાની કબુલાત આપ અને હમણા જે દેખાવ તે તારી નજરે જોયોછ તેનો સંધોળો ખુલાસો હું તારી આગળ કરી દેવસ. "

" જાનું તહેમીના, તમે જ્યારે ખરુંજ કહી દેવોછ તારે હું બી મારી ખરી લાગણી જણાવી દેઉં છ. તમારા તરફ મારી પ્રીત લાગતી નથી અને ભરીપમાં લાગે તેવું લાગતું બી નથી. વધારે ખુબુ અને ખરું બોલું તો મેં જે જે તમારામાં દીહું છે તે ઉપરથી તો હું એવું ઈચ્છું કે મારી ધારેલી ધણીઆણીમાં તે હોય નહીં. તમારી મારી તરફ જે લાગણી

છે તેથી હું બે બખર હતો, કારણ કે તેનો મને સ્વપ્નો પણ નહીં હતો. તમારાં જેવાં મોહાદાર મગર બાનુ મારા જેવાને ઘણી બનાવવા માંડે એવો ખ્યાલ વટીક મારાં મનમાં કેમ આવવા પામે ? જેમ તમારી મારી તરફની લાગણીથી હું બે બખર હતો તેમ તમે મારા જીવનના વરણથી પણ બે બખર હતાં. એમ સાબેત થાયછ કારણ કે તે વરણની તમને બખર હતે તો નાજને છોડી દેવા જેવું બેવકાઈ ભર્યું, અપ્રમાણીક કામ બજાવવાને તમે મને અરજ કરતેજ નહીં. તેણીને હું એવી ચાહુંછ કે મારાં બુદ્ધતા જીવની તે જોઈ છે. મારા ચાલતા દમની તે દમખાજ છે. અમો બંને એક બીજાથી છુટાં પડીશું તો કાંઈથી બીજાં કારણથીજ છુટાં પડીશું, નહીં કે છુટાં પડવાની અમારી ઇચ્છા નથી. તમે તેણીની સાથે તમેને પોતાને સરખાવી એવો. તે સરખામણી એકજ બોલમાં થઈ જશે. તે ખુદથી ડરેછ; તમે ડરતાં નથી. હવે તમારી શરત વીધે હું બોલીશ. કાંઈ પણ શરત કર્યા વના મારા ભાઈને અત્રે કેદ રાખવાનું કારણ તમે જણાવશે નહીં તો તે હું મારી મેજે સોંપી કહાડશ.”

જેહાંબક્ષનો આ જવાબ સાંભળી તહેમીનાએ જોરમાં દમ બેંચ્યો.

“ એટલેજ મને તું જવાબ દેવા માંગેછ, જેહાંબક્ષ ! ” તેણીએ પુછ્યું.

“ હા, એજ.” જેહાંબક્ષે હીમતથી, ખુલ્લો અને ખરો જવાબ દઈ દીધો.

“ ઠીક છે, ત્યારે. તારે માટે અને તારાંઓને માટે. હવે દુખનો સમો આવેલો ધારજો. ” તહેમીનાએ કહ્યું: “ આ તારા જવાબને વારતે એક દહાડે તું જરૂરજ પસતાશે એમ ખાતરીથી માનજો. આ તારા જવાબે તારું શું નજોદ વાળ્યુંછ તે તું જણ્યો નથી. ”

આ વખતે એવું બન્યું કે જેહાંબક્ષ ટેબલની નજદીકમાં ઉભેલો હતો અને તહેમીના બાતુના બોલો સાંભળી તેને કાંઈક ગભરાત પેદા થયો. ટેબલપર પડેલી ચીજો સાથે તે, પોતાની બેદરકારી દેખાડવા માટે રમવા લાગ્યો અને તેમ કરતાં એક નવાની રમકડાંની કટારી, સાઇડ બોર્ડ ઉપર મુકેલાં સનગાર તરીકેનાં રમકડાંઓ વચ્ચે પડેલી હતી તે જેહાંબક્ષે હાથમાં લીધી. તે બહુ ઉંચી કારીગીરીથી બનાવેલી હતી. અને તેને રૂપેરી હાથો સફાઈથી બેસાડેલો હતો. જેહાંબક્ષે તે હાથમાં લીધી કે તહેમીના બોલી:

“હ, હં! એને હાથ ના લગાડતો—હાથ ના લગાડતો!”

જેહાંબક્ષે તે ઝોડી દીધી અને તે જમીન ઉપર પડી ગઈ. જેહાંબક્ષ વાંકો વળીને તે ઉપાડવા ગયો પણ બાતુ તહેમીનાએ કહ્યું.

“એ રહેવા દે, ઉચકવાની અગત નથી.

જેહાંબક્ષ હવે ઓરડાની બહાર ચાલી ગયો અને તહેમીના ત્યાંજ રહી. બાગમાં થોડેક જવા પછીજ જેહાંબક્ષને યાદ આવ્યું કે તે પોતાનો ફેટો બંગલામાં ભુલી આવ્યો હતો. જે ઓરડામાં તહેમુરસ કેદ પડ્યો હતો તે ઓરડામાં ખુરશી ઉપર તે પોતાનો ફેટો મુકી આવ્યો હતો. ઉતાવળે તે પાછો દોડ્યો. તે ઓરડો ઉંઘાડોજ હતો. અને તહેમીનાએ ત્યાં મુકેલી મીનબતી ત્યાં બળતી હતી પણ તહેમીના ત્યાં હતી નહીં. તેણે પોતાનો ફેટો ભીંધો અને હવે પેલી રમકડાંની કટારી વાંધે તથા તેને હાથ નહીં લગાડવાની તહેમીનાની આતુરતા વીધે તેને યાદ આવ્યું. તે કટારી જ્યાં જમીન ઉપર પડી હતી ત્યાં તેણે નજર દોડાવી પણ ત્યાં તે હતી નહીં, ટેબલપર હતી નહીં, સાઇડ બોર્ડ પર હતી નહીં.

તે શુભ થઈ ગઈ હતી!

પ્રકરણ ૬૦ મું

લીખાણનું એક નવું પરાક્રમ.

“કેમ રે, એમ પેસુ, પેલી જાહેર ખખર હાંગાંગનાં સમજાં પેપરો પર મોકલી આપી કે?” પેસુ પીછાત્યાંને તેનો મુરખી લીખાણ હીરાદલાલ, હંમેશની લાયકી મુજબ, પુછતો હતો.

“જી હા, મોકલાવી આપી, તમે કહ્યું તેજ દહાડે તરતજ મોકલી આપી તમે સમજ્યા નહીં.” પેસુએ જવાબ દીધો અને ઘણે દહાડે ભુલમાં “તમે સમજ્યા નહીં” કરીને લીખાણની હાજરીમાં બોલાઈ ગયું. શું કરે? પડી આવડત કેમ જાય? ભુંડી ટેવ કેમ લાગે?

લીખાણ મનમાં કાંઈ ખીજવાયલો હશે અને કોઈની સાથે ચીડાં ફાડવાની તક કંઈ જોયાજ કરતો હતો માટે “તમે સમજ્યા નહીં” એવા બોલ જેવા પેસુના મુખમાંથી બહાર પડ્યા કે તરતજ તેણે પેસુની ઉભી કસખી ટોપી ઉપર ભોત કરતું જોરમાં દાડમ જે લીધું તે ટોપી દબાઈ ગઈ અને ગરદન બેસી ગઈ. આપડો પેસુ મરકુટી જેવો મરી રહેલો, અને ગરદન તો લેવટા જેવી જાડી, તે આ રાંઠોડી, સુપરાં જેવા હાથનું કોટ જે પડ્યું તે તેને તો પરમેશ્વરજી યાદ આવ્યો.

પેસુ તો કળ ખાઈને અરરરર કરવા લાગ્યો અને તેનો આ વખતનો દેખાવ એવો રમુજી થઈ પડ્યો કે લીખાણનો ગુસ્સો ઉતરી ગયો અને તેને હસવું આવી ગયું. અવખતે વીરબાઈ વાંદરી ત્યાં આવી પુગી અને પેસુને કહેવ લાગી.

“પેસુજી, જરા આવો તો; મારા ઝોરડામાં ઉંદર ભરા ચોજી તેને આપરે મારીજો.”

“તે ઓરડામાં ઉંદર કેમ આવી લાગે ?” ભાઈએ બેહે-
નને પુછ્યું.

“પાપરીનું ગોસ ખાવા ઉંદર ઓરડામાં ભરાયલો.”

“પાપરીનું ગોસ? તે પાપરીનું ગોસ ઓરડામાં કાંદથી
આયું ?”

“તો ઓવાય ! એટલું જી નથી સમજતા ! મેં ઘોડ્યા તરે
ઢાંકી મુક્યુંતું.”

“પણ કાંય ઢાંકી મુક્યુંતું ?” બીખાજી હવે ખીજવાવા
લાગ્યો.

“રાતના ટેબલ પર પાપરીનું ગોસ વધ્યુંતું, ને મળતું
ટીપું તમતમતું ગોસ થય્યું તે મુઝા ચાકરો ખાઈ જશે.
કરીને રકાખી સાડીની શોરમાં શાંતીને ઓરડામાં હું લેઈ
ગયલી ને ઘોડ્યા તરે ઢાંકી મેલ્યું. તે મુઝા ચાકરોએ નહીં
ખાધું તારે મુઝો ઉંદર પેઢો પડ્યો.” વીરગાઇએ પોતાની
અકકલનો નમુનો આપી ખુલાસો કર્યો.

“તારા નામ પર તો હવે મેં પૂરોજ મુક્યોજ. ગધેરાં
પર હું હાથીની અંગારી મુકવા માંગુજ તે ગધેરું કેમ ભાર
જીલે ?” બીખાજીએ અફસોસ કીધો; “ જા મર, તારું કારું
કર. જા પેસુ, ઉંદરને માર; નહીં તો ઉંદર ઉંદરને ઠેકણે
તમે બેઉ છાકટાં ચમને ભાંજડેડ કરતાં નાં. હવે તો નહિ
પુછશ, નહીં પરછસ, ને જસ તમને બેડને ઘેત્રાં ઠેરવી મેડ
હાઉસમાં મોકલી દેવસ, કે જીંદગીની ખટપટ તલી જાય. ”

પેસુજ બાદદરખાં ઉંદર મારવા વીરગાઇજ સાથે સંધાળ્યા
અને થોડા વખતમાં એક માણસ બીખાજીને મળવા આવી પુગયો.
તે માણસ તેને મળવા આવવાનો હતો એમ બીખાજી જાણતો
હતો માટે તે તૈયાર થઈનેજ બેઠો હતો. તે મળવા આવેલો
ધણી એક અમેરીકન નામે મીઠ કોડરીજ હતો અને મોટો

વેપારી હતો. એક કોલ્લગાની ખાણને લગતી કંપનીનો તે વડો ભાગ્યો અને એજન્ટ હતો.

“સાહેબજી મીઠ કોડરીજ, કેમ છો ? તમારી વાનઓક માઇનનું કામ કેમ ચાલે છે ?”

“ઘણી સારી રીતે ચાલેછ સાહેબ, તમુને તો એને વીધે ખખર પડી હોસેજ.”

“હા મને એને લગતી ખખર પડીછ અને એ ખાણ તરફ માર દીલ એટલું તો લાગુંછ કે એ આખી ખાણ મારા હસ્તકમાં લેવાનું મને મન થઇ આવુંછ.”

મીઠ કોડરીજ તો આ ભીખાણના બોલોથી ભીખાણ તરફ ટીકતોજ બેસી રહ્યો. તે મનમાં સમજ્યો કે આ કરોડપતી પારસીનું બેચુ ખસી ગયું છે કે કેમ ?

“કેમ શું ધાયું ?” ભીખાણએ તેને ચુપ જોઇને પૂછ્યું; “તમારો શું વીચાર ?”

“પણ એ ખાણ વેચી નાંખવાનો કે કોઇના હસ્તકમાં આપવાનો વીચાર અમોએ કીધોજ નથી. એવો વીચાર કરવાનું કશું કારણ મળયુંજ નથી, મીઠ હીરાદલાલ.”

મીઠ હીરાદલાલ આ સાંભળીને હસ્યો અને માથું ધુનાવીને બોલ્યો:

“ખચીતજ તેવો વીચાર તમે નહીં કીધો હશે મીઠ કોડરીજ; હું હીમતથી કહુંછ કે તેવો વીચાર તમુને આયોખી નહીં હોશે. પણ હવે તેવો વીચાર તમુને કરવો પડે એ બનવાજોગ છે. કોઇ બીચું માણસ આવો ખ્યાલ તમોને આપતે તો જુદી વાત હતી પણ જ્યાં એ ખાણ મારા હસ્તકમાં લેવાનો મેં વીચાર કીધો ત્યાં પછી બીજો સવાલજ નહીં રહ્યો. નજદીક પાણીને મુળે એ ખાણ મારે ખરીદી

લેવીછ ને તમોએ તે કામમાં મને મદદ કરવી પડશે. તમારે એવી રીતે જોટ દેખાડનારું સરવાયું જેવું કે જોથી ભાગીદારો ગભરાતમાં પડે અને પોતાના શેર જેમ જાય તેમ વેચી નાંખવાની દોડદોડી કરે. તે પછી તમોએ નાણાની અછત દેખાડવી અને ખાણ મને તમારે ૬૦ ટકાના વ્યાજે મારગીજ મુકવી. તે પછી થોડે વારે હું આંપતી ઉધરાણી કરસ ને તેની ઉપર જપટી જેસાડસ. હું ધારંછ કે હવે તમારી આગળ સઘળું ખુલ્લું થયું.”

તે ધીકતી ક્રતેહમંદ ખાણના મેનેજીંગ ડીરેક્ટર મી० ક્રોડરીજનું મોહોડુંજ સીવાધ ગયું. તેને લાગ્યું કે સઘળાં કામોમાં હંમેશાં ક્રતેહ મેળવનારા આ ક્રોડપતી અને દોલતમાં દરરોજ, જગરો વધારો કર્યા જતા ઝરદાર પારસીનું ભેળું ખસીજ ગયું હશે. તેને સમજ પડી નહીં. તોખી તેણે નરમીથી કહ્યું.

“મી० હીરાદલાસ તમારી તખીયત કાંઈ ઠીક લાગતી નથી. તમારે તમારી—”

“તમો મને ઘેરો સમજોછ. સાચુત ભેળવાળુ માણસ તમુને આવું કામ કરવા કહી, તમારે હાથે તમારુંજ ગળું કાપી નાંખવાની સુચના કરે નહીં એવું તમે કહેવા માંગોછ ? પણ મારી એવી મતલબજ છે. તમારે હાથેજ તમારું ગળું મારે તો કપાવવું છે. તમારું તમારા ભાગીદારોનું તમોએ નખોદ વાળવું. અને તેનો લાભ તમોએ મને કરી આપવો. એવી મારી માંગણી છે. તેખી સદ્ગામી, કાંઈને શક નહિ ઉપજે તેવી રીતે તમુને કરવું પડશે” ભીખાજીએ ઠંડે પેટે, જાણે સાધારણ વાત કરતો હોય તેમ, કહ્યું.

‘પણ એવી રીતે કરવાનું મને કારણ શું ?’

“તમુને કારણ હોય કે નહીં હોય તેની મને દરકાર નથી. મને તો મારાં પોતાનાં કારણ સાથે કામ છે. મારે વધારે

દોષતમંદ થવું છે. છ વરસની વાત ઉપર જે કામ તમે લીધ-
રપુલ ખાતે કીધું હતું તે જ જાહેર કરવાની તમારી મત-
લબ નહીં હોય અને ત્યાંની બેંકને સઘળા ખરી વાત પુગે
અને તેથી તમે જનમદેશનિકાલની સજ્જ પામે એવું તમે ન
ધ્યત્વતા હોવો તો આ માફ કામ તમારે જાળવવું.” બીખા-
જીએ છેલ્લો ફટકો માર્યો.

મીં કાડરીજ આ સાંભળીને ભડક્યો અને તેના ચહેરા
મુરદાં જેવો ઉજલો ફક થઇ ગયો. તેના ચેહેરા ઉપર થયેલો
ફેરફાર બીખાજી જોઇ શક્યો.

“શું તમે તે વાત જાણો છો? આ ખુદ ! તમને તે વાતની
“કેમ ખબર પડી?”

“કેમ ખબર પડી તે જણાવવાની અગત નથી. ને વ
હું જાણું છ અને તેને લગતાં ઓચર્યા હું ધરાવું છ. એ
ઓચર્યા ગુમ થઇ ગયાં હતાં અને તમે એમજ ધારતા હતા
કે હવે તે ઓચર્યા નાશ પામ્યાં હશે પણ તે હું ધરાવું છ.
તેની નકલ આ રહી, ગમે તો વાંચી જોવો. એવીજ કુનેહથી
હું હંમેશાં મારાં કામોમાં ફતેહમંદ ઉતરું છ, મીં કાડરીજ.
તમે એટલું માફ કામ કરો અને તે ઓચર્યા તથા બીજા
એ લાખ રૂપા હું તમને આપીશ. કામ કરવાને ના પાડો અને
પછી મારે જે કરવું છે તે હું કરીશ. ફક્ત પંદર વીશ
રૂપીઆનો ખરચ, લીવરપુલ ખાતે તાર કરવામાં કરવાનો છે.
અને તે કરતાં શું યશે તે તમારા જેવા હુશીયાર માણસ
વિચારી શકશે.”

ગરીબ બીચારો મીં કાડરીજ ! તે તાબે થયો, પોતાનું
અને પોતાના શેરહોલ્ડરોનું નખોદ વાળવાને તે કચુલ થયો;
બીખાજીએ કહ્યું હતું તેમ પોતાને હાથેજ પોતાનું ગળું
કાપવાને તેણે હા પાડી.

થોડાજ દીવસમાં ગામમાં ખુમ પડી, શેરોના ભાવ ધટી ગયા. પાણીને મુળે વેચાઈ ગયા. અને એક વખતનો દોલત-મંદ સરદાર રતનજી કેરશાસ્પજી બોગા રોક, ત્રણ લાખ રૂ. ની રકમ આ ગોંડાળીમાં ખોદી બેઠો. તે પણ એક મોટો ભાગીદાર હતો પણ તેનું નખોદ વાળવા પરજ આ કુરોડપતી પારસી બેઠો હતો અને તેણે પોતાના ધાટડી દીલથી, હુચ્ચાઈથી નીચપણાથી ખુવારીનો એ બીજો મજબુત ફટકો તે લલા જરથોસ્તીને સાબુત માર્યો.

પ્રકરણ ૬૧ મું.

તેહમુરસનો અંજામ.

સરદાર રતનજીની થવા લાગેલી મોટી ખુવારીના બનાવ ઉપર ખુશ થતો ભીખાજી બ્યારે બેઠો હતો ત્યારે તેનો મોટો દુશ્મન તેહમુરસ મહેતા પોતાના કેદખાનામાંથી છુટીને તેનાજ બંગલા તરફ આવતો હતો. તે મનમાં અજબ થયો હતો કે જેહાંબક્ષે તેના કેદખાનાની જગા કેમ શોધી કઢાડી હશે ? પણ તે બહુ ઉતાવળમાં હતો અને ભીખાજીને કિતારબે મળવા નો તેનો વીચાર હતો માટે તે ક્રેઠે થોભ્યો નહીં, પોતાના ભાઈ ને મળવાને પણ તે અટક્યો નહીં. જો તે ચાહતે તો તેહમીના ના બગલાની બહાર જેહાંબક્ષની રાહ જોતો તે ઉભો રહી શકતો. પણ નસીબના નખરાં જુદાજ પ્રકારના હતાં, કીસમતની કાંઈ જુદીજ કરામત હતી, તેના છટ્ટીના લેખ જુદીજ રીતે લખાયા છપાયા હતા.

તે માહીમથી કાલાબે જવાને ત્રેનમાં બેઠો. ત્રેન ઉપડી અને એક ખુણામાં બેસી તે પોતાના મનસે વીચાર કરવા લાગ્યો. તે બરખડ્યો:

“મારો પ્યારો ભાઈ જોહાંબક્ષ ખરેખર આ વળતે મદદે બાંધો. એ જોરાવર છે અને પેલી બધરીને હક્કની પોતે નીકળી આવશે એવી મારી ખાતરી છે. દાકણ ! ખરેખરી દાકણ ! શા ખુદા, એ આવી ખુબસુરત અને આવાં પાપી કામ કરે ! આવી મનમોહન અને આવાં નીચ પાપી માણસ ભીખાણતું તે હથ્થાર થઈ લાગે ? ભીખાણતી તરફથી તેણે આ કામ કીધું છે ને મને કેડે ગળ્યો તો એમાં તો શક નથી એની સાથે મને શું વાસતો ? એને મને કોઈ દારે નહિ જોયલો કે મેં એને નહીં કોઈ દારે પીછાનેલી, તો પછી એ મારી તરફ એમ વેર શા માટે રાખે ? એ તો પેલા ભીખાણતું જ કામ, આખી દુન્યા કરતાં આ મુબઈ કાંઈ વીચીત્ર અને જુદીજ ઢંપછપની છે. જે જોળખે નહીં તે વેર રાખે, જેની પીછાણ નહીં તે મહેરબાની કરે ? પેલી આંધળી બાઈએ મહેરબાની કીધી, આ ખુબસુરત દાકણે હેરાન કીધો ?”

કોલાયાના રોશન પર તે ઉતર્યો અને તે વેળા સકાળ હોવાથી લોકોની આવજા થતી હોવાથી રોશન આગળજ કોઈ જગાએ બે ત્રણ કલાક તે છુપાઈ રહ્યો. તે પછી તહે-મુરસ ભીખાણના બંગલા તરફ ચાલ્યો. રસ્તે ચાલતાં પાછો તે મનશે બોલ્યો: “પેલા બેકવાળા બનાવને લીધે પોલીસ મારી પુડેજ છે, તે કદાચ પોલીસ મને પકડશેબી, પણ આજે રાતે ભીખાણને મોહડે મોહડું મળી લેઉં, તેની સાથેના મારો હીસાબ ચુકવી લઉં. પછી જે થવાતું હોય તે ભલે થાય, ભલે પોલીસ પકડે, કે ભલે મને તુરંગમાં મોકલે; મને તેની દરકાર નથી.

“ખુદા મને મદદ કરશે ! તુરંત ટેકરી પર જે બનાવ બન્યોછ તેને માટે વેર લેવાનાં કામમાં ખુદા મને મદદ કરશે ! ઘણી મોજ એને કરી લીધી, ઘણા જણાઓને એને સતાવી લીધાં, ઘણી ધુમ મચાવી, ઘણાઓનું નખોદ વાળયું,

પણ હવે એનો વખત આયોછ; કુલી ગીગોછ પણ ફાટવાનો સમો આયોછ-પોતાને અને પોતાના ખુદાને એ કુલી ગીગોછ પણ હવે તેને અને પોતાને યાદ કરવાની આ રાત આવી પુગીછ."

તે આગળ વધ્યો અને એક ધર આગળથી તે પસાર થતો હતો તેટલાં તેણે તે ધરમાંથી એક ગાયણુ ગવાતું સાંભળ્યું અને થોડા વખતની વાત ઉપર તેજ ગાયણુ સાંભળતાં જેમ ભીખાણુ ચોંક્યો હતો તેમ આ વખતે તહેમુરસ ચોંક્યો. તે ગાયણુ આગળ આપણે આપી ગયા છીએ અને અન્ને તેની પેહેલી બે લીટી ફરીને ઉતારી લખ્યે છીએ:

સખાત બહેરે જહાં મે અપના, ફકત મીસ લે હયાઅ દેખા,
ન બેશ દેખા, ન મોજ દેખી, ન શોર દેખા, ન આઅ દેખા.

"ખુદા ! ખુદા ! ખુદા !" તહેમુરસ બરખડ્યો; આ ગાયણુથી સઘળી વાત મને એકદમ કેવી યાદ આવી જાયછ ! આહ ! જાણે કાલેજ તે બનાવ બન્યો હોય એવું મને તો લાગેછ. તે ખીયાઆન જંગલ તે પછીતું મેદાન તે પછી આવેલી તે ઉંચી ટેકરી તેની પાછળનો સોનાનો ખડક ત્યાં સુમશાન ખીયાઆન રાતને સમે આતશ ઉપર લગતાં મગતરાંઓ દરરોજ વાંદળાંઓથી ઘેરાઈ જતું આકાશ પણ વરસાદનો એક છાંટોખી નહીં ! તે સઘળું મને કેવું યાદ આવી જાયછ ! એ બધું એને કોઈ દારે યાદ આવતું હોશે કે ? એ ગાયણુ કોઈ દારે એ સાંભળતો હોશે કે ? તે સાંભળતાં મને જે લાગણી થઈ આવેછ તેવી એને કોઈ દારે થઈ આવતી હોશે કે ! એ જાણે કે એનો ખુદા જાણે !"

તહેમુરસ સરલોગ આગળ ચાલ્યો અને બનતાં સુધી કોઈ પોલીસનો સીપાઈ તેને જોવા નહીં પામે તેની તેણે બહુ સંભાળ રાખી ભીખાણુને એક વાર કોઈખી તદખીરે અથવા ચુકતીથી મક્કી લેવું એવો તેનો ઈરાવ હતો, એ તેની આશા

અને ઉમેદ હતી. તે ભરાતો સંતાતો આગળ ચાલ્યો અને અંધારૂ થઈ ગયલું હોવાથી બલકે રાત બહુ આગળ વધેલી હોવાથી તેને અંધારૂમાં ચાલી જવાને કાંઈ ઘણું મુશ્કેલ લાગ્યું નહીં.

મુંબઈ આવતાંજ તેણે ભીખાજીનો બંગલો ક્યાં હતો તે નક્કી લીધું હતું અને તે મળેલી ખજાને પરીણામેજ તે પેહેલે દીવસે ભીખાજીને મળ્યો હતો, જેથી આ વખતે ભીખાજી હીરાદલાલનો બંગલો સોધી કહાડવામાં કશી મહેનત પડી નહીં.

ભીખાજીના બંગલાના બાગમાં તે દાખલ થયો અને સીંહડીપર ચઢ્યો; ત્યાં અંધારૂ ગાર હતું અને એક કુટુંબ દુરનું દેખાતું હતું નહીં. તે તંતોસવા લાગ્યો અને ત્યાં થું હતું તે જોવાને તેણે પોતાના મજવામાંથી પેલી આગળી મેચીસની દાબડી કહાડી એક કાંદી સળગાવી. તે કાંદીથી તેને માલમ પડ્યું કે તે જ્યાં ઉભો હતો તેથી થોડેક છેટે એક માણસ એક બારી આગળ સંકેચાઈને બેઠો હતો. તે એટલું જોઈ શક્યો તેટલાં કાંદી ગુમ થઈ ગઈ. તેણે તે માણસને ચોર ધાર્યો અને તત્તજ તેણે ખીજી કાંદી સળગાવી જેની ગેશનીથી ઘર માહેલો વીજળીક ચંગ વગાડવાનું એક બટન તેની તબરે પડ્યું અને તે તરફ તેણે પગલું ભર્યું કે તરતજ એક પીસનોલ પ્રુટી હાથ તેવો અવાજ થયો અને તહેમુરસને લાગ્યું કે તેની છાતી ઉપર વાગ્યું હતું. પેંડા ચોરે તે ગોળી મારી હશે એવું તહેમુરસે ધાર્યું. તે પછી તેની જમણી તરફ તેમજ દાબી તરફ કાંઈ બહુ ધીમી હીલચાલ થતી હોય તેવું તેને લાગ્યું; છુતનો ઝોળો હાથ તેવો એક દેખાવ સીંહડીને મથાળે આવી ઉભેલો તેને જણાયો. તે ઝોળાએ પોતાનો એક હાથ ઉઘો કાઢ્યો અને તે ઝોળાના હાથ માહેલી કાંઈ ચીજ તેહમુરસના હાથને અડી તેચીજ તહેમુરસના હાથને અડતાંજ એક ઘસો તહેમુરસના હાથ ઉપર પડ્યો અને તેજ વખતે છુતનો જેવો ઝોળો સીંહડીને મથાળેથી એકએક ગુમ થઈ ગયો.

તહેમુરસ દરવાજા તરફ ધસ્યો અને દરવાજા ઉપર પોતાની મુકકીઓ નેરમાં મારવા સાથે તેણે પેટું વીજળીક ધટવાળું અટન પણ નેરમાં દાખ્યું. તહેમુરસને લાગ્યું કે દરવામાં ઓટ થતાં પાણી જેમ ઓશરી બાય તેમ તેના બદનમાંથી છાંદગીનો ઝહરો ઓશરી જતો હતો. છાંદગીની ભેટ જુમાઈ જતી હતી. જે કીનાનો ફટકો મારવાને તે આટલો લાંબો વખત થયો તલપી રહેલો હતો તે હમણાજ મારવો નેઘએ એવું તેણે વીચાર્યું. તેને હમણાજ બોલ્યું નેઘએ નહીં તો હમેશગીની ચુપકીદીમાં તેનો અવાજ રૂંધાઈ જવાનો મામલો થઈ પડ્યો હતો એવું તેણે નેઘ લીધું.

હારે ધમરાતની લાગણી તેનાં તન બદનમાં પસરી રહી, તેની છાતીને અછરતી પીસ્તોલની ગોળી લાગી હોય તેમ તહેમુરસને જણાયું અને તહેમુરસ ગરબડ્યો.

“જે લાગણી મને થાયછ તેવી એક ગોળી બહુ અછરતી લાગવાથી કદી થાય નહીં. એ તો જાણે મને ઝેર ચઢડતું હોય તેવું કાંઈ થાયછ; મારું મોઢોત નજદીક આયુંછ.”

તેણે પોતાનું સઘળું નેર એકઠું કરીધું અને ફરીને નેરમાં બારણું ઠોક્યું અને વીજળીક ચંગ વગાડ્યો. બંગલાના માંહેલા ભાગમાંથી ધણાક માણસો બારણાં તરફ આવતાં હોય તેવો તેણે અવાજ સાંભળ્યો. તેને હવે ચક્રકર આવવા માંડ્યા અને બારણું અંદરથી જેવું ઉંઘાડવામાં આવ્યું કે તેજ વખતે તે ભમરી બાઈને બારણાની અંદર પડ્યો. તે પડ્યો અને ભીખાજીના નોકર બાકરનો પગ તેના બદનને લાગ્યો.

“એ છે શું ? એ ફાણ બારણું ઠોકતું ? બારણું ઠોકતું કે બારણું ભાંજવાનું કંટરાકત લીધું ? અરે આ તો કોઈ માણસ પડેલો છે ? છાકરો છે કે કેમ ?”

તહેમુરસ, જે હુશીયારીમાં હતો તેણે કહ્યું, “જા દોડ, ભીખાજી હીરાદલાલને તેડી લાવ. જલદી તેડી લાવ ! જલદી

તેડી લાવ. હું મરી જાઉં તેની અગાઉ તેડી લાવ. હું છાકટો થયો નથી. ખુદા કરને ને હું માત્ર છાકટોજ હતે. પણ હું તો મરું છું. કોઈ ચોર આ ધરમાં દાખલ થવા માંગતોતો અને હું આવી લાગો તેથી તેણે ગભરાઈને મારી તરફ ગોળા મારી, જે મને લાગીજી. બીજાજીને તેડી લ.વો; હું લાંબે છેટે તેને મળવાને અહીં આપોજ ને મરવા અગાઉ તેને એક વખત મળી લેવા હું માગું છું.”

“મારે શેઠ તો ઉંધાઈ ગીયોજ.” જાદરે તહેમુરસને નર-માસથી જવાળ દીધો; “આવી મધરાતને વખતે હું તેને કેમ ઉઠારી શકું? આવા વખતે તેને જગાડું તો તે એવો ખીજ-વાઈ જાય કે મને તરતજ નોકરી પરથી લાત મારીને કહાડીજ મેલે.”

“પણ હું મરું છું. મારું મોહોત નજદીક આપુંજ. તારું નામ શું?”

“મારું નામ જાદર છે. મારે પોલીસના સીપાઈને ને કોઈ ડાકટરને તેડાવી મંગાવવો જોઈયે. તારી સાથે એમ વાત કરવામાં વખત કહાડસ તો તુનેજ નુકશાન થશે. અરેરે, તારી કેવી હાલત થઈજ. ખુદા મદદ કરે! ગરીબ ખીચારો!”

તહેમુરસને હવે તાણુ તોડ થવા લાગી. તે ખેંચાતી જીભે ખોલ્યો:

“સાલજી જાદર-મારું નામ તહેમુરસ મેહતા છે.” જાદર ચોંક્યો. તહેમુરસ મેહતા! જેહાંજાનો ભાઈ! તહેમીનાનો કેદી! તે અહીં કેમ?

તહેમુરસ ખોલ્યો: “બીજાજી જે દોલત વાપડેજ ને વેરેજ તે મારી પોતાની છે. તેની પૈએ પૈ મારી છે. હું હોંગકોંગથી આપોજ. કાગજ—મેં લખ્યુંજ—સઘલી વાત લખીજ—જુપા-વ્યુંજ—ભાઈ—જેહાં—ખુદા—ખુદા—ખુ—”

થઈ ચુક્યું! જે ઉલટમંદ જવાન નાકેલો લાગેલો, હાર-માર થયેલો, પોતાની જીંદગીની મોટી નેમ પાર પાડવાને આવેલો તે પેલી જેહાંનમાં ચાલતો થયો.

પ્રકરણ ૬૨ મું.

ભાઈનું મરણ.

તહેમુરસનો એહેરો જોતો તેની પડોશમાં ફગલાયલો બાકર બેઠો હતો અને તેના છેલ્લા બોલ હજી તો તરતનાજ પુરા થયા હતા તેટલાં પોલીસના માણસો અને ડાક્ટર બંગલાની બહારથી આવી લાગ્યાં. બ્યારે બંગલાની અંદરથી ભીખાજી પોતે ત્યાં આવી પુગ્યો. તહેમુરસ જ્યાં પડેલો હતો તેની પડોશમાંજ ઘર ફાડવાનાં હથેયારો પણ પડ્યાં હતાં, જેનો પોલીસે કબજો લીધો. ભીખાજી પોતાના મરણ પામેલા દુશ્મનના શાંત એહેરો તરફ જોતો હતો. તેના જીવનમાં સંતાપ હતો, તેનું હૈકું હરખાતું હતું, તેનું મન નીરાંત પામ્યું હતું, પણ તેના મુખ પર તો કશોખી ફરફાર જણાતો હતો નહીં.

ખીજે દહાડે સહવારે જેહાંબક્ષ મહેતાને પગેઢયામાં ટપાલ મારફતે એક કાગળ મળ્યો. જે તહેમીના ઝરદારે પોતાના મુખ સુરત મહોરદાર હરફે લખેલો હતો.

તે કાગળ નીચે મુજબ હતો.

ધ્યારા મીં જેહાંબક્ષ મહેતા—તમને મારા પોતાના ધ્યારા જેહાંબક્ષ કહેવાતો હતું તમે આપતે તો હું તમને મારા પોતાના ધ્યારા જેહાંબક્ષ લખતો. તમારા ભાઈ મારાં ઘરમાં રહેલા હતા અને તેવજી શા માટે રહેલા હતા તેને ખુલાસો મેં તમારી આગળ આજે સાંજે કીધો નથી, પણ તે ખુલાસો નહીં કરવાનું કારણ હતું. તમારી તરફના મારા અદાગ અખંડ ધ્યારને ખાતરજ મેં તે ખુલાસો કીધો નથી. તમારી તરફની મારી પ્રીત એટલી બધી છે કે તમારે ખાતર તમારા ભાઈને પોલીસથી બચવા માટે મારા ઘરમાં મેં આશરો આપ્યો હતો હું

જાણતીતી કે તમારા બાઇની પુકે પોલીસ લાગેલી છે, પણ શા કારણે પોલીસ લાગી છે તે હું જાણતી નથી. તમારા બાઇને બચાવવાનીજ નેક નેમથી મેં તેવણને મારાં ધરમાં સાંતી રાખીયા હતા. તમુને તે વીધે જાણાવવાનો મારો વીચાર હતો પણ તમારા બાઇને તે ગમ્યું નહીં. તમારા બાઇ તમને મળે ત્યારે ગમે તો તમે એ વીધે પુછીને ખાતરી કરી લેજો. મેં તમારા બાઇને સાંત્યા હતા તે વાત તમો જાહેર કરશો ના કારણ કે તેથી મને સારું લાગશે નહીં. એક ગ્રહસ્થ તરીકે તે વાત તમે છુપીજ રાખશો એવી મને આશા છે. તમો મારે ધરથી ચાલી ગયા પછી તરતજ તમારી ઉપર આ કાંગજ હું લખું છું. તમારા ભાઈ તમને મળશે ત્યારે તમારી ખાતરી કરશે કે મેં તેવણની પરોણાગત મારાથી બની છે તેમ કીધી છે.

લા० તમારી હેતવંતી અને દુવાગીર,

તહેમીના ઝરઘાર.

જેહાંબક્ષે આ કાંગજ વાંચ્યું અને તે ઉપરથી શું સાર બેંચવો તેના તે વીચારમાં પડ્યો તેટલાં એક ચીઠ્ઠે હાથ મુસલમાનનો છોકરો જેહાંબક્ષ આગળ આવીને હાજર થયો.

“સાહેબ, મને જાફરે તમારી આગળ મોકલ્યોછ.” તે છોકરો બોલ્યો.

“જાફરે ! લીખાજી હીરાદલાલના નોકરે !” જેહાંબક્ષે સવાલ કર્યો.

“હા સાહેબ. જાફરે કહેવાડ્યુંછ કે તમે જેમ બને તેમ જલદી મારી સાથે તેની આગળ આવો. તમારા બાઇને વાસ્તે બહુ અગતની વાત તે તમુને કહેવાનો છે.”

“મારા બાઇની વાત !”

“હાજી, તમારા ભાઈને અકસમાત થયોજ તેથી તેવણુ-
તે છોકરો બોલતાં અચકા ગયો.”

“બોલ, બોલ, છોકરા, બોલ, તેથી તેને શું થયું છે !”

“તે અકસમાતથી તમારા ભાઈ મરી ગીયાજ.”

“મરી ગીયો ! મારો ભાઈ તહેમુરસ મરી ગીયો ?”

“હા, આજે પાછલી રાતના સુમારે એ વાગે
મરી ગીયા.”

“ક્યાં ?”

“લીખાજી શેઠના બંગલાની સીડીપર. જાફર તમારી
આગળ બધો ખુલાસો કરશે. પન તમે મારી સાથે અમનાજ
આવોજ કે ? જાફરે તમને તેડ્યાજ.”

“જાફર કાંઈ છે ?”

“ગુરી ભરવાના મકાનમાં.”

જેઠાંબક્ષ અફઝાઈને એક ખુરશી પર બેસી ગયો. જે
તેણે સાંભળ્યું હતું તે માનવાની તેણે પેહલાં તો આનાકાની
કાઢી. ગઈ સાંજનાંજ તેણે તહેમુરસને બાતુ તહેમીનાના ઘર-
માંથી નહસાડ્યો હતો અને એટલા વારમાં આ શું થઈ ગયું
તેણે પેલા છોકરાને પુછ્યું :

“પણ મારા ભાઈને અકસમાત શું થયો વાઈ ?”

“પીસ્તોલની ગોલી લાગી.”

“એ કેમ લાગી હોશે ? મારે જાઈને તલાસ કરવી
જોઈએ.”

ભાઈનાં મોહોતની ખબર સાંભળતાં તેના ગમતો પાર
રહ્યો હતો નહીં અને આ ખબર સાંભળતાં તેનાં માત
પીતાને કેવી દલગીરી ઉપજશે તેનો તેને વીચાર આવવાથી
તે વધુ ગમખાર ખની ગયો. જે દીકરાને જોવાને તેના માત
પીતા આવાં ધનતેજર દતાં અને જેના આવી પુગવાની ખબર

સાંભળી નેઓ હરખાતાં હતા તેમને મળવા ભેટવા અગાઉ તે જમને ભેટયો હતો.

જેહાંબક્ષ તરતજ જુરી ભરવાનાં મકાનમાં જઈ પુગ્યો અને ત્યાં તેણે પોતાનાં બાઈની લાશ જોઈ. તે લાશ જોતાં ધભરાત અને અન્યથાની અવાજ તેના હોઠ ઉપરથી પસાર થઈ ગયો. તેણે ત્યાં ઉભેલા એક કોનસ્ટેબલને પુછ્યું.

“ પીસતોલની ગોળી અછરતી લાગે તેથી કાંઈ માણસ આમ એકાએક મરી જાય નહીં. ને ગોળી લાગવાથી મરી મૃતલા માણસનો ચેહેરો કાળોડણુક થઈ જાયજી નહીં. એ ગોળીથી નહીં પણ કાંઈ બીજાંથી મરી ગીયોછ એમ મને તો લાગેછ.”

“ તે તો હવે કાકટર આવીને તપાસ કરશે ત્યારે જનાસે.”

ત્યાંથી તે ભીખાણ હીરાદલાધને બંગલે તેનાં નોકર જાફરને મળવા ગયો.

જાફર તેને છુપેથી બંગલાની બહાર એકાંત જગાએ મળ્યો અને બંને જણાઓએ રાતના બનેલા બનાવ ઉપર વાત કરવા માંડી. જેહાંબક્ષે પુછ્યું.

“ એને ગોળી કેમ લાગી? કોણે મારી? એ અહીં શું કરવા આયોતો?”

“ તે હું જાનતો નથી સાહેબ; મરનાર તો ભીખાણને મળવાજ માંગ્યા કરતો તો મેં મરનારને કહ્યું કે આવી મધરાતે શેકને મારાથી જગાડી શકાય નહિ, ત્યારે મરનારે કહ્યું કે તે મરવા અગાઉ ભીખાણને જરૂરના કામસર મળવા માંગ તોતો. બીયારો તદ્દન ફેરવાઈ ગયો. કાળો મેસ જેવો થઈ ગીયો. તે વળી મોહોડે આવ્યું જકવા લાગોતોળી તે કહેવા લાગો કે ભીખાણ પાસેની બધી દોસ્ત તેની પોતાની

હતી ને કાંઈ કાગજ લખીને છુપાવ્યું છ કરીનેથી મરનાર બોલ્યોતો.”

“કાગજ શું ?”

“કોણ જાણે ? કાંઈ છુંપું કાગજ મરનારે માહેમના બંગલામાં કદાચ લખ્યું હોશે. મેં તમારી આગળ ખરીજ અતકલ ડીધીતી કની ? તમારો ભાઈ તાંદ હતો એમ મેં તરક બાંધીતી તે ખરી પડી કની ? હું કાંઈ કાચો ડીટેક્ટીવ નથી સાહેબ.”

“પણ પેલાં છુપાવેલાં કાગજનું કેમ ? મહેમના બંગલામાં ક્યાં તેણે તે કાગજ છુપાવ્યું હોશે ? તે વીધે મરનાર કાંઈ તારી આગળ બોલેલો કે ?” જેહાંજહે આતુરતાથી પુછ્યું.

“નહીં સાહેબ, કાંઈજ નહીં. એ વીધે હું મારા શેઠનેથી જણાવવાનો નથી. વળી એ વાત જુરી લાગત તારે બોલું તો મોટાબાઈ તહેમીનાને ખરાબ લાગે. તારે તો જણાઈ આવે કે મોટા બાઈનાં ઘરમાં એ રહેલો હતો. મોટાબાઈને બોલું લાગે તે કાંઈને ગમે નહીં

“તું ગહ્યો માણસ છે. એ વાત કાંઈને જણાવવામાં સાર નથી.”

જેહાંજહે જાફરને મક્કીને પાછો ફર્યો અને ફાલાયાના સ્ટેશન તરફ જવા લાગ્યો કે રસ્તામાં તેને પેસુ પીછાત્યું મળ્યો. પેસુ તેની આગળ વાત કરવા આવ્યો પણ જેહાંજહે કોહું દીધું નહીં અને પેસુ તેને બોલાવવાની પોતાની જનતી કોશેશ કરીને તેમાં નીવડળ નીવડીને ત્યાંથી ખસતો થયો. જેહાંજહે પોતાને ઘેરે આવી પુગ્યો જ્યાં તેને માટે એક કાગજ ટપાલ મારફતે આવેલો હતો. તે કાગજ જેહાંજહેના ભાઈ તેહેમુરસના હાથે લખાયેલો હતો અને જેહાંજહે તેહેમુરસને તેહેમીનાના ઘરમાંથી નહસાડ્યો તેજ દીવસની જાણે તે કાગજ

તહેમુરસે લખ્યો હતો. આ અજબબજ નેવું હતું કારણ કે તે કાગળની પછી તહેમીનાને હાથે લખાયેલો સાંજનો કાગળ તેને મહવારના સકાળેથી મલ્યો હતો. જેહાંબક્ષે પોતાના મરનાર બાધને પત્ર ઉખેડી નીચે મુજબ વાંચ્યો,

માહીમ તા૦.....

વખત બપોરના ક. ૩ મી. ૨૦.

મારા પ્યારા બાધ જેહાંબક્ષ—હું ધારું છું કે મારા શુભ થયોથી તું પ્યારો બાધ ચોંતામાં પડ્યો હશેજ. તેથી હું તારી ઉપર આ કાગળ લખું છું. હાલમાં મુખ્યત્વે મારે માટે કાંઈ ઘણી મોટી આશાયશ લેવા જેવી બગા થઈ પડી નથી. તેટલા માટે મોટાં ઘરના બાધ સાહેબ તહેમીના ઝરદારની મહેરબાનીથી તેમના બંગલામાં હું સારી રીતે રહી શક્યો છું. કાંઈ અજબ સંજોગથી તહેમીના જેવા ફરેસ્તાની સાથે મને ઝોળખ થઈછ. તેણીએ મારું નામ જાણ્યું, મારી મુશકેલી પીછાણી અને માત્ર તારે ખાતર મને આશરો આપવાને તેણી તૈયાર થઈ. તેણીના જેવા ટેક અને મોહાવાલી ખાતુંને માટે એવું કામ કરવું ઘણું જોખમભર્યું છે, પણ તેણીએ જે મને કહ્યું તે પરથી હું સમજી શક્યો છું કે ફક્ત તારે કાળે, તે જોખમદારી તેણીએ પોતાને માથે ખેંચી લીધી છે. પણ વળી તેણીનાં જોડવાથી મેં આ પણ જાણ્યુંછ કે પ્યાગ બાધ તું તેણીની તરફ પ્યારની નજરથી જોતો નથી. એમ તારે કરવું નહીં જોઈયે.

સનસારો જણાયો હોય તો મને ચેટાવજો હું તરત અહીંથી નહારી જવશ.

લાં તારો હેતવંતો કમનસીબ બાઇ,

તહેમુરસ ધનજીશાહ મહેતા.

ભારે શું ચવાડામાં પડીને જેહાંગઢે ઉપલો પત્ર ફરી અને પાછો ફરીથી વાંચી જોયો. માહીમ ખાતેના બંગલામાં તહેમુરસ હતો તેને લગતો ખુલાશો આ ઉપરથી મળતો હતો અને મરનાર તહેમુરસ એવું માનતો હતો કે તહેમીનાએ એક ખેર-ખાહ તરીકે તેની સાથે વરતણુંક ચલાવી હતી. શું ખરેખર તહેમીના તેવીજ રીતે વરતી હતી? કે સ્ત્રીઓની રીતભાતથી, ખીનઅનુભવી રહેલા એક માણસને તેણીએ હેતર્યો હતો?

પણ હવે આ બનાવ સાથે જેહાંગઢને શું કામ? ગરીબ ખીયારો તહેમુરસ તો મરણ પામ્યો હતો, તેણે પોતાના પીતા ઉપર બહુજ સંભાળથી અને દીલાસો મળે તેવી રીતે આ ગમખાર બનાવની વીગત લખી મોકલી.

સઘળાં વર્તમાન પત્રોમાં આ બનાવનો એક સરખો હેવાલ આવ્યો કે કોઇ ચોર દોલતમંદ બીખાજીનું ઘર ફાડતો હતો. તેટલાં બીખાજીને મળવા આવેલા તહેમુરસ મહેતાને તે ચોરે પોલીસનો સીપાઇ ધાર્યો હતો અને તે ચોરે તહેમુરસ ઉપર ગોળી છોડી હશે જેથી તહેમુરસનું મરણ નીપજ્યું હતું. સઘળાં પત્રોમાં બીખાજી તરફ દીલસોજી દેખાડવામાં આવી હતી કારણ કે તેના ઘર ઉપર ચોરો નજર રાખતા હતા તેથી પત્રોવાળાઓ દલગીર થયા હતા.

પ્રકરણ ૬૩ મું.

ઈનામ.

મોટાં ઘરની બાઈ સાહેબ તહેમીના અરદાર મોટા શેઠ લીખાણની એહેન વીરબાઈ વાંદરીને મળવા આવી હતી. વીરબાઈને જ્યારેથી તહેમીના મળવા આવતી ત્યારે વીરબાઈની કાંઈ નવીજ ખુશી અને હુનર તહેમીનાના જોવામાં આવતો અને તેમ આ વખતે પણ તહેમીનાને અજાયબ કરવાને વીરબાઈ તૈયારજ હતી; તહેમીના અચરત થઈ જાય તેવાંજ કાંઈ બાણવા જોગ અને મનપસંદ કામમાં વીરબાઈ રોકાયેલી હતી.

સુંદા પીખા જેવાં હગલાખંધ કાગળે દીવાનખાનાના ઉંચા અતી કીમતી ગાલીચાપર પડેલાં હતાં, જેમાં મોટે ભાગે જુના નુસખેપરો, કપડાં બધાંજ આવેલા કેત્રીજ પેપરો, મસાલો ભરા ધ આવેલી કાંટીઓ વગેરેનો ગાડું ભરાય તેવો જથ્થો ત્યાં હુંગરા માફક નાંખેલો હતો. અને એક જુની બાટલી ખરીદનારો મુસલમાન એક તરાજુ તાંગવામાં રોકાયેલો હતો. હજારો રૂપીઆની કીમતના ઉંચા જુમરો અને શેઠેલીઓની વચ્ચે, મોનેરી રૂપેરી ગીલતવાળી સુંદર સંગારની સીલીંગ માહેલા હુકમાં તે મુસલમાને મોટું તરાજુ તાંગ્યું અને પછી પેલા કાગજ તોલવા માંડ્યાં. તેહમીના તો આ દેખાવ જોઈને વીચારમાં પડી કે વીરબાઈનું મગજ ખીરી તો! નહીં ગીયું હોય ? તે અંદર આવી ને વેળા વીરબાઈ જોણતી હતી કે,

ઓ વાય સુઆ, સુનુ સુનુ તોલેજ કે ? કેટલું નમતુ તોલેજ. આપેજ તારે તો મતના ધમ દઈને દસ આના ને

તોલેછ તારે તો મનને બદલે દોર મન મુઆ ચોટા, સરમ નથી આવતી ? તારો બાપ મરે તારો ! ”

“ એ બાઈ, મોઈ સંભારીને બોલતે. ગાર બાર દીધીછ કતી તો લાકડી મારીને આએ બધા હાંડી ઝુપર ભાંજી નાખશ. ચાકરડી ચક્રને ગરબર ફેટલી કરેછ ? ” પેલા ખરીદનારે જવાબ દીધો, “ ચોર તું તારો બાપ ! ”

“ અરે પણ એ છે શું ! કાંઈ સમજ પડે ? ” તહે-મીનાએ પુછ્યું.

“ આએ ચાકરડી મને કાગજ વેચના બેડીછ. ” પેલાએ ખુલાશો કરીધો; “ અને કેવીએક શહાબજાની બધરી હોય તેમ મને નકામી ગાર દેછ. એના બાપતું કાંઈ મેં લેઈ ખાધુંછ ? પૈસા લેઈને માલ આપેછ, મફત તો નથી આપતી ? અમના ગાર દઈ તો મું શોભા વધે. માટીકાને શું ? એલદેલ ગાર દેઈને ચાલતો થાય. જરા તમે એ ચાકરડીને સમજાવો. ”

તહેમીનાએ મીયાંને પાછો કહાડ્યો અને નોકરોને તેડી તરાબુ ઉતારવું તથા કાગજ બહાર રસ્તાપર ફેંકાવી દીધાં. તે પછી તહેમીનાએ વીરબાઈને શીખામણ દેવા માંડી.

“ વીરબાઈ, જોવો તમારી આવી ચાલે આએ એ બદ-મતો માણસ તમને ચાકરડી કેહી ગીયો ને મોહોડે આયું બોલી ગીયો. એ કાંઈ તમને જાણે ? ”

“ પણ તારે માય, આએ કાગજ એકઠાં થયાંતાં તેને શું ફર ? ચાવી ખાવું ? ”

“ વરી શું ફરે ? રસ્તાપર ફેંકી દેવાનાં. ”

“ પણ તારે તમેજ કાંઈ નહીં લેઈ જતાં ? તમને અમના પૈસાની વાન તાન પરેછ તે જો એ પૈસા તમારા ઘેરમાં આવ્યા તે ખરા. ” વીરબાઈએ મુચના કરીધી.

તહેનીનાં જાણે જાણે લાગ્યો. તે જાણી; “ મર તું
દેખીને જાણે. ”

આ વખતે હોળીનું નારીયલ પેટુ પીઠાતું આવી લાગ્યો.

“ ચાલો પેટુછાની આગે તે કીટ થયું. આવો તહેનીના
માથ, આપરે દેરીનું દેરીનું એવીસનો લવ રનીએ. ”
વીરજાઈએ વગી બીજી સુચના કીધી.

“ હા, ચાલો, ચાલો, મજાક પરસે. ” પેટુએ પાટુ આ
વાત પસંદ કીધી. “ તમે સમજ્યાં નહીં ? ”

“ નહીં આ, મને એકું રમનાં આવડું નથી. વીરજાઈએ
તમે એવાં થેલાં થેલાં કહાડો છ તેને બદલે પીગાનો કાંધ નહીં
વગાડનાં ? તમે હવે તો સીખ્યાં કની ? ”

“ નહીં રે, હજી સીખીજ નથી. એ પેતાના ગીતનાં
કામજ છે તેના પાના મારાથી ફારી ગીયાં. હું જાનું ને રહ
કામજ હોતે કરીને તેમાં ગોરખાપરી જાંબીને દોરખતર મોખેને
થેર મોકલી. પછી મુઠ પેલી મહીરો મુઠ મડમ મને સીખ-
વવા આવી ને પાના ફાટેલાં એકને નાતરે એક તો રનમાંજ
પડી. મુઠએ ગોટપીટ મોટપીટમાં એકું તો બેલીને જાણ્યું.
કે મને એવી ચીઝ લાગી કે ચોટલો ધરીને રોરી નાખું.
પછી મેં સુસલતલી બાસામાં કહ્યું કે, તુમ અમકુ દમ
સરાગ્યા તો અમ દમવા નહીં. જવો અમ સીખતાયી નહીં
ને તુમ સીખતેયી નહીં. પછી તે એક તે મુઆને મળવા એક,
પછી આવીજ નહીં. ”

બીજાનું અહર મથકો હતો તે આ વખતે ધરનાં આવી
લાગ્યો અને તેને મળવાને તહેનીના ઉડીને ચાલી જઈ જ્યારે
પેટુ અને વીરજાઈ નાટીપટી રમવા બેઠા.

થોડી એકાર પેસારની વાતચીત કરવા પછી તહેમીનાએ પોતાની મુળ મતલબની વાત છેડી, તેણીએ કહ્યું.

“ભીખાણ, હું તમારી પાસે પેલા પચાસ હજાર રૂપ્યા લેવા આવી છું.”

ભીખાણએ તહેમીના તરફ થોડો વાર જોયા કીધું અને પછી તેણે પુછ્યું.

“તે પચાસ હજાર રૂપ્યાને બદલે કાંઈ તમે કામ કીધું તો નથી ?”

બાનુ તહેમીના પોતાની જગાએથી ઉઠી અને ભીખાણની લગોલગ આવી અને ભીખાણના કાનમાં લાગીને બહુજ ધીમા અવાજે બોલી, “યાદ છે કે ભુલી ગયા ?”

“શું ?”

“રાતના કોણુ ઉઠું ? કોણુ કીધું ? કોણુ—”

“બસ. હું સમજ્યો. જરા તમે થોભો હું હમણા એક લખી લાઉં.”

તહેમીના પાછી પોતાની જગાએ બેસી ગઈ અને ભીખાણ ખીન્ન ચોરડામાં ગયો જ્યાંથી થોડા વખતમાં એક લખી લાગ્યો. એક આપતાં તેણે તહેમીનાને કહ્યું.

“લેવો આ એક હું ધારતો હતો તેના કરતાં તમે વધારે ચંચલ છેઓ.”

“તેની તમને હમણાજ ખબર પડી કે ?”

“થોડું ઘણું તો જાણતો તો. એ મને ખરાબર સમજાવો. તમે એ કામ કેવી રીતે બજાવ્યું ? મને હજી એની ખરાબર સમજ પડતી નથી.”

“એની સમજ કાંઈનેથી પાડવા હું માંગતીજ નથી. હવે હું જાઉં છું.”

“સીધારે ગવરનરના લેડીનો મેળાવડો હવે આવી પુગોછ. મારી બેહેનને તમે ત્યાં લઈ જવાના છેઓ તે યાદ રાખજો.” બીબાજીએ યાદ આપી.

તહેમીના ત્યાંથી નીકળી અને બીબાજી પોતાની બેહેન આગળ ગયો. વીરબાઈ અને પેસુ પાના રમતાં હતાં પણ પાના રમતાં બંને વચ્ચે વાધો પડ્યો અને બંને પેહેલાં તો મોહો-ડેથી લડ્યાં અને પછી હાથોહાથ પીખાયાં. એકે, એટલે મીસ વીરબાઈજીએ હાથમાં ખાસકું લઈ પેસુની દીવાસલી જેવી ગરદન પકડી અને પેસુએ ખારણાને અડીંગીને મુકવાતું લાકડાતું ધીમકું ઉચક્યું. કદાચ રંગ મચી જતે અને લાલ રંગથી ગાફીઓ ખરાબખી થતે પણ તેટલાં બીબાજી આવી લાગ્યો અને તેથી બંને છૂટી ગયાં.

“તમારા સકાર બજે, ને તમારી અકલપર આગ લાગે, આએ શું ઘેડફજેટી? તમે કોણ ને તમે કરોછ શું? આએ રોઠયાના ધેરના રાહઘાત કે? તમારું નખોદ જય ને તમે એમના લગાડતાં મરે, કાંય એમ એમ લગાડી મરોછ. સોમલ આપીને કે દોહીલાહવીને પાછને સુવારી દેવું કે શું કરે?”

પ્રકરણ ૬૪ મું

ગોળી કે ઝેર.

એક મેળાડામાં એક બાતુએ બહુ દીલસોઝીથી બીબાજી હીરા દલાલને પુછ્યું:

“ તમારા આવા સુંદર જંગલાપર આવો કંગાળ દરોરો આવો ને તેથી બધા પેપરવાળાઓએ તે વીસે લખ્યું તેથી તમને તો ગમ્યું નહીં હોય, બીબાઈ ? ”

“ મને નહીંજ ગમ્યું સહ મારા જંગલાને વરે આવી વાત કરે તે મને દમ ગમે ? ”

બેશક બીબાઈને તો આ વાત ગમી હતીજ નહીં. સઘળાં વતમાનપત્રોએ આ જનાવને ‘કરોડપત્રી પારસી શેઠયાનાં બાર છાંપર કરનારસ જનાવ’ એવું મથાળું આપ્યું હતું અને તેથી ગામમાં બારે ચર્ચા થઈ રહી હતી. સઘળાઓ તેજ વાત કરતા અને બીબાઈ જ્યાંથી જતો આવતો ત્યાં તેની તેજ વાત સાંભળતાં સાંભળતાં તે કંદાહી ગયો હતો.

બીબાઈ આગળ આ વેળા મેજરું એકદું થયા લાગ્યું. એક જણ બોલ્યો.

“ વધુ જુગાની મેળવવા માટે તે મરનાર માનસની હાથ ઉપરની જુરી મુક્તવી રાખીછ. તેઓને વધુ જુગાની મેળવવાની છે. કાંઈ નવું નીકળશે ખરું. ”

“ પણ એમાં વળી નવું શું નીકળવાનું રહ્યુંછ ? ” ખીજાએ સવાલ કર્યો. “ પીસતોલની ગોળી લાગી ને મરી ગીયો. કોઈ નહીં જણાયલા માણસ અથવા માણસોએ કાંઈ નહીં જણાયલા કારણ અથવા કારણો સર ગોળી મારી એવો અસીમાય આપવાનો. વાતમાં દમ શું છે ? ડાકટરે તો હાથને તપાસીથી હોયે કની ? ”

“ હા ડાકટરોએ હાથ તપાસીને બે જણ ડાકટરો એક મત થયાછ કે મરનારને ગોળી લાગી તેથી તેનું મરણ નીચ જાયું નથી. ” પેલાએ જવાબ દીધો.

“ભીખાણએ આ સાંભળી પોતાનું માથું ઉંચું કર્યું. તેણે બેઠકારીનું ડાળ ધાલીને સવાલ કર્યો: “ત્યારે ડાકટરો મરણનું કારણ શું ધારેછ વાર?”

“ડાકટરો એમ ધારેછ કે કોઈ જાતના કાટલ ઝેરથી આ મરણ નીપજ્યુંછ.”

“તારે તો આ જનાવ ધણો ભેદભરેલો થઈ પડવાનો.” એક પાતું બોલી.

“એવો કાંઈ મામલો લાગેછ ખરો.” ખીજએ જવાબ દીધો.

ભીખાણ ત્યાંથી ખીજ તરફ ખીજ દોરતોને મળવાને ચાલી ગયો અને પેલા લોફે આ મરણની બાબત ઉપરજ વાત કરતા ત્યાં ઉભાં. ભીખાણને ચાલી જતાં જોઈ એક પારસી બોલ્યો: “ખીચારા ભીખાણને આ જનાવથી ઘણું લાગ્યુંછ, હં.”

“તો નહીં લાગે મારા સાહેબ, પોતાના ઘરના બારણા આવો જનાવ અને, ગોળીઓ ટુટે, ઝેર દેવાય ને એવા જનાવ અને તે શું કાંઈ આંગણામાં પુશહાલીમાં આતશબાજ થઈ હોય તેવા કાંઈ જનાવ છે?”

“ભીખાણનો એક અંગત નોકર છે. તેનું નામ જાકર.” જે ઘણીએ ઝેરની વાત પેહેલી કહાડી હતી તેણે વધુ ખબર આપવા માંડી; “તેની આજે જુરીએ જુગાની લીધી જાકરે કહ્યું કે મરનાર મરી ગીયો તારે ભીખાણને મળવાને બહુજ કલાવાલા કરતો તો, ને કહેતો તો કે ખાસ ભીખાણને મળવાજ તે ભીખાણને જંગલે આપેતો.”

“પણ ભીખાણને જંગલે તે મળવા રાતના બે વાગે આપ્યો?”

“ એવું કાંઈ લાગેછે તો ખરું. તે માણસ ખીચારો છેલોખી હોશે એવું મને તો લાગેછે. તે માણસે, જાદરને કંદયું કે બીખાછતી પાસેની સઘળી દોલત તેની-પોતાની છે.” પેલા માણસે વધુ ખપ્પર આપવા માંડી, કારણ કે તે જુગ્યાની સાંભળી આવ્યો હતો.

“ અરે એવા ઘણા ઘેલા માણસો આવેછે કે.” ખીન્ન એ વચમાં ટાપસી પુરી, “ ઘણાઓ મતલબ ઘેલા. ને અરે-ખર ઘેલા આવેછે. ને તે લોક સારા માનસોને નાદુર સતાવેછે અથવા તો મનમાં એવોજ ધખારો લઈને ફરેછે કે દોલતવાળાઓની દોલત તે લોકની છે.”

“ પણ આ બનાવ સાથે જે સર્વથી અજ્ઞાનથી ઉપજનારો બનાવ સગાંધ રાખેછે તે તો એમાં બાનુ તહેમીનાનું નામ સંડોવાયુછે તે છે.” પેલાએ કંદયું.

હવે તે માણસની આસપાસ જમાવ થયેલાંઓની જાણસા વધુ ઉશ્કેરાઈ તહેમીના ઝરદારનું નામ સંભળાતું કે સઘળાઓના ડાન ઢિલા થતા.

“ હ, એમજ છે.” તેણે આગળ ચક્કાવ્યું. “ એવણું નામ એ બાબતમાં સંડોવાયું છે.”

“ તે શું તહેમીનાં ત્યાં હતી કે ? ” એકે આતુરતાથી પુછ્યું.

“ અરે નહીં રે, મારતર તમેજી શું આટો બોલો. બીખાછતા આંગણામાં આ બનાવ બન્યો તેની અગતિ મરનારને તહેમીના ઝાળખતીતી. કહેજે તહેમીનાનો મહેમમાં એક બાંગસો આવેલો છે ને તાંડ તહેમીનાએ મરનારને એક છુપા ઝોરડામાં શાંતી રાખ્યોતો ને તાંડ તેની પાદશાહી પરાણાગત કરતીતી. તહેમીના મુંબઈના બંગલામાં આવી રહેતી

ત્યારેથી તેની પરોણાગત મહેમના બાગલામાં નોકર ચાકર કરતાવા. લેવેા નામ દેતાં તેજ આવી ! આવરણ લાંગા છે ! ”

સઘળાઓએ દરવાજા તરફ માથું ફેરવીને જોયું. બાનુ તહેમીના દીવાનખાનામાં દાખલ થતી હતી. હમેશની માફક તેણીનો ફરેરા ભારે હતો અને કપડાં અતી ઘણા ઉંચા તેસ્તથી આંખને ખુશી કરી નાંખે તેવી રીતે પહેડેલાં હતાં. કસબી બંધી ભરેલી કાળી સાડી અને કાળા રંગને મેચ થાય તેવા પોલકાથી તેનું આગ શોભી રહેલું હતું અને હીરા મોતીના ધરેણા તેનાં આગ ઉપર દીપી રહેલાં હતાં.

“ તહેમીના તો જેથી મીજલસમાં હાજર થાય તે મીજલસની બસ રાણી જેવીજ લાગે. ”

“ ખરી વાત છે, પણ મેં એ પણ દીઠુંજ, કે જાહેર કુવરજી શત્રુની નાજા હાજર હોયજ તાંજ તહેમીના ખીજે દરજજે આવેજ, તહેમીના કરતાં નાજાની ખુબસુરતી ચઢકતી છે. ”

મોટાં ઘરની બાપ સાહેબ તહેમીના ઝરદાર હવે પોતાનાં જોબખીતાંઓ તરફ માથું નમાવવા લાગી અને તેણીની આસપાસ જવાન મરદો એકઠા થઈ ગયા. ઘણીક સ્ત્રીઓને તેણીની અદ્રેખાઈ લાગી, ઘણીકે તેણીની નકલ કરવાને તેણીના ખોશાકનો અભ્યાસ કરી લીધો અને ઘણીક સ્ત્રીઓએ તહેમીનાની નકલ નહીં કરવાનો પણ ઠરાવ કર્યો.

તહેમીનાની આસપાસ એકઠા થયલા માટીડાઓ હવે તેણીની સાથે વાતચીત કરવા લાગ્યા અને એક ગ્રહસ્થે વાત પરથી વાત કહાડી બીખાજના આંગણામાં થયલા અનાવ વીધે વાત છેડી અને તેણે તહેમીનાને સવાલ કર્યો.

“ બાનુ તહેમીના, કહેજે કે તમેએ એક રખડતા હારમાર થયલા માણસને એક જગામાં ફરેસ્તા તરીકે પાંખમાં લઈ, આસરે આપી, મહેરુયાની કીધીતી તે વાત ખરી કે ? ”

“ ખરી વાત છે. ” તહેમીનાએ મધુર પણ વેપધારી અવાજે જવાબ દીધો. “ તે માણસ મારા એક દોસ્તનો ભાઈ થતોતો. તેણે મારી આગળ અરજ કીધી કે એક બે અડવાડ્યાં છુપેથી રહેવાની તેને બહુજ અગત હતી. તેથી મેં તેને મારા બગલામાં જગા આપીતી. તેમ છુપેથી રહેવાની તેની શી મતલબ હતી તે તેણે મને જણાવ્યું નહીં ને મેં તેને તે વીશે પુછ્યુંથી નહીં. વખતસર તેની કાંઈ ખાતરી વાત હોય ને કહેતાં તે આસકાય કરીને આપરેથી પુછ્યુંજ નહીં. હોય માનસ છે, કોઈ પર આવીથી પડે. પીડ કોઈએ જોઈજ આંત્ર એને તો કાઢે આપુને. લલાઈ કીધેલી કાંઈ દારેથી કામ આવશે એમ હું તો ધારું. ” તહેમીનાએ ફરેસ્તાઈ સાહ્યો પહેડ્યો અને ડફાંસ ચલાવી.

તહેમીના અને ભીખાણુ હવે એક જીગતે મળ્યાં અને એક કોચ પર બેસીને વાત કરવા લાગ્યાં. પરીની આગળ દઈત જોડો હોય તેવો તે દેખાવ હતો અને ઘણાક માણસોને તે જોઈને રમુજ ઉપજી, ભીખાણુએ તહેમીનાને કહ્યું.

“ મારો જીવ ધનોજ નથીત થઈ ગીયોજ એને લીધે મારો જીવ ઉડ્યો મુડ્યો જતોંતો તે હવે હર પડ્યો. એ મરી ગીયો, ને મારે માથેથી સારી જાળજ નળી મળ. ”

ખરેખર ! શું એમજ બન્યું છે ! થોભ ભીખાણુ, થોભ ! તું ખુદને પીઝાણી શક્યો નથી પણ શું ખુદ તુંને પીઝાણી શક્યો નથી ? પાપની નીશાનીઓ તું નારાજ કરી શકશે પણ ખુદનો ઇનસાફ તું કેમ ફેરવી શકશે ! જો તારા જેવાને ખુદ

સગ્ન ન કરે તો પછી ખુદાની ખુદાઈ ક્યાં રહી ? સંભાળજો, આ દુન્યાની ઝેરીલી હવામાં મંથ થઈ બેઠેલી તહેમીનાઓ, સંભાળજો, તમારે માટે તે શક્તીએ ચોક્કસાંની બાજુ માંડી છે કે જેમાં આખરે તમારી મહાત્મ્ય છે ! સંભાળજો, આ જગતને તોળાઈ બોલાવી રહેલા લીખાણો, તમારે માટે તે મહાન ન્યાયાધીશે એવી કુનડ વાપડી છે કે તેના સપાટામાંથી તમે છટકવાનાજ નથી !

પ્રકરણ ૬૫ મું

એ વળી કૈણ ?

જેહાંગશની માતા રતનબાઈ કાંઈક બીમાર થઈ ગઈ હતી અને તેણીને પોતાના દીકરા તહેમુરસના મરણનો ગમ એવો લાગ્યો હતો કે જણ ચાર દહાડામાં તો તેણીની ઉમરમાં દશ વરસનો વધારો થઈ ગયો હોય તેવી તેણી ધરડી લાગતી હતી. ધરડા ધનજીને પણ આ ફટકો મળ્યું ન લાગ્યો હતો અને તે બંને ઘરડાંઓની ગમખારીનો પાર હતો નહીં.

જેહાંગશ પોતાના માતપીતાને દરરોજ મળવા જતો, તેમને દીકાસો દેતો, અને તહેમુરસની જગા પોને રાખશે એવો તેમને સંજ્ઞારો આપતો. પણ જેહાંગશને લાગ્યું કે તહેમુરસ ઉપર રતનબાઈ અને ધનજીની જેટલી પ્રીત હતી તેટલી તેમની જેહાંગશ ઉપર હતી નહીં. કદાચ તે તેનો વહેમ હશે એમ તેણે ધાર્યું.

તે બંને ઘરડાંઓ જેહાંગશને આવકાર દેતાં, પેટ પાસામાં ચાંપતાં, પણ તેઓ તહેમુરસનો ગમ એવો ધરી બેઠાં હતાં કે તેઓ દીલ મુકીને વાત કરતાં હતાં નહીં.

એક ઝાડવાડયું વહી ગયું અને એક નવી ખખરથી આખું મુંબઈ શહેર લાડકી ઉઠ્યું. પુખ્ત અને લાંબી તપાસ પછી, મુંબઈના કાબેલ અને પેહેલા વર્ગના મેટા તખીઓએ અલીપ્રાય આપ્યો કે મરનાર તહેમુરસતું મરણ પીસટોલની ગોળીથી નીપજ્યું હતું નહીં, હાટ એકાએક બંધ થઈ જવાથી તે મરણ પામ્યો હતો નહીં પણ, કોઈ જાતના કાટેલ ઝેરથી મરનારતું મરણ નીપજ્યું હતું. જુરીએ તે ઉપરથી અલીપ્રાય આપ્યો કે,

“મરનાર તહેમુરસતું કોઈ ન જણાયલાં માણસ અથવા માણસોએ જાણી જોઈને ખુન કર્યું હતું.”

તહેમીના પોતાના મુંબઈના બંગલામાં બેઠેલી હતી અને પાંચ છ માણસો ઓરડાની બહાર ઉભેલા હતા. તે સઘળા તહેમીનાના માંગનાર હતા. એક કાપડો, એક ઝવેરી, એક ફરનીચરવાળો, વગેરે માંગનારાઓ જમાવ થયા હતા અને તે સઘળાઓનું કરજ ચુકાવી નાંખવામાં તહેમીના રોકાયેલી હતી. પોતાના કરજના નાણા એકાએક અને વળી પુરેપુરાં મળી જતાં હતાં તે જોઈ તે માંગનારાઓ અજીજ થતા હતા, પણ કદાચ તે કરજ શીતાડવાનું નાણું તહેમીના ક્યાંથી લાવી હતી તે તેઓ જાણતે તો વધારે અજીજ થતે, તે નાણું કેવું કામ બજવીને તેણી લાવી હતી તે તેઓ જાણતે તો આ બંગલામાંથી તેઓ ઉભી પુછડીએ નહાસી જતે, તહેમીનાની સાંમે આવવાની પણ ફરીને હીમત કરતે નહીં.

કરજ ચુકવી નાંખવાનું કામ બજવી રહેવા પછી તહેમીનાએ તે દીવસનું વર્તમાન પત્ર લાથમાં લીધું અને નીચડી બેસી તેણીએ બહુ ધ્યાનથી વાંચવા માંડી.

તહેમુરસ મેહેતાના મરણવાળો લેદસ્સરેલો બનાવ,
ઝેરી નાગનાં ઝેરની થયલી અસર.

મુંબઈ શહેરના જાણીતા, અને પ્રજાના ધ્યાસ તથા માનીતા પારસી શેઠયા મીં ભીખાજી હીરાદસ દત્તા બંગલાની સીંદીડી ઉપર બેઠે અડવાડયે તહેમુરસ ધનજીશાહ મેહેતા નામના પારસીનું મરણ નીપજ્યું હતું તેને લગતી ઐકાન્ત-નારી અને પેહેલાં નહીં બને તેવી લાગતી પણ હવે ખરી તરીકે સાબિત થયલી વાત નહીં થઈ ચુકી છે. મરનારનું મરણ પીસટોલની ગોળીથી નીપજ્યું હતું એવું પહેલાં ધાર-વામાં આવ્યું હતું પણ હવે ખાતરી થઈ છે કે તે કમન-સીખ માણસનું મરણ સાંધોમાં સર્વથી ઝેરી જણાયલા નાગના ઝેરથી નીપજ્યું છે. પીસટોલની ગોળી મરનારને બહુ અછ-રતી અને સેહેજ જખમ કરે તેવી રીતે લાગી હતી અને મરનારનું એકાએક નીપજેલું મરણ તથા મરનારની ચામ-ડીએ મરણ પછી પકડેલા રંગ ઉપરથી જણાયું હતું કે કોઈ કાટેલ ઝેરની તે અસર હતી. મરનારનું મરણ નાગના ઝેરની અસરથી નીપજ્યું હતું એ તો હવે સાબિત થયલી બીના છે અને તે ઝેર મરનારનાં બદનમાં કોણે અને કેવી રીતે દાખલ કરીશું તેજ પકડી કઢાડવાનું કામ પોલીસને માથે હવે રહેલું છે, અને પોલીસ તે વીધે તપાસ ચલાવે છે.

કેટલાંક માણસો એવું ધારે છે કે નાગ દંખ દે તોજ તેનું ઝેર કોઈ માણસને ચઢકે. પણ તેમ નથી, બીજી રીતે પણ તે ઝેર લાગુ પાડી શકાય છે. હિન્દુસ્તાનના કેટલાક જંગલવાસી ભાગેના દેશીઓ નાગને પકડી તેનું ઝેર તેઓ કહાડી લે છે અને જે કમનસીખ માણસો તરફ તેમને અભાવ હોય છે તેની ઉપર સખત અને સાચુત વેર લેવાને તેઓ તે

વાપડે છે. અને તે ઝેરની અસરથી તે માણસને મરણની ગોદમાં સુવાડી દે છે. આવી રીતે નાગના દાંતમાંથી કહાડી રાખેલું ઝેર લાંબો વખત સુધી જાળવી રાખાય છે. એક છણી ઠાંચણી, અથવા તૈવુંજ અણીઆળું, નીરદોશ દેખાતું હથીયાર આ કામ બજાવી શકે છે. ઠાંચણીની અણી તે ઝેરમાં ઘોળી હોય અને તે અણી કાઢ માણસની ચામડીમાં સેહેજ પેસાડી હોય તો ઝેર સપાટામાં તે માણસના અંગમાં ફરી વળે અને થોડી મીનીટમાં તેનું મરણ નીપજે છે અને તે માણસનું બદન કાળું કાલસા જેવું થઈ જાય છે.

મરનાર તહેમુરસનું મરણ પણ એવીજ રીતે નીપજતું હોય એમ લાગે છે, કારણ કે મરનારના એક હાથ ઉપર એક નહાનો ધસો જણાયો હતો. તે ધસો એટલો નહાનો અને નજીવો હતો કે પહેલાં તો તેની દરકાર પણ કરવામાં આવી હતી નહીં. પણ પાછળથી જણાયું કે તે ધસા મારફતે નાગનું ઝેર મરનારના બદનમાં કાઢએ દાખલ કરીધેલું હોયું જોઈયે.

મરનાર તહેમુરસ તરફ બીખાણના ગંગામાં ખાતર પાડવાની કોશિશ કરનાર કાઠ ચોરે જોળી મારી હતી અને તેણેજ આ ઝેર તહેમુરસના બદનમાં દાખલ કરીધું હતું કે નહીં તે એક સવાલ છે. તે ચોરે આ ઝેર તહેમુરસના બદનમાં દાખલ કર્યું હોય એ બનવા જોગ લાગતું નથી. વળી તહેમુરસે આપઘાત કર્યો હશે એવી આટલક ઠેલેક ઠેકાણેથી આંધવામાં આવતા અમો જોઈયે છીયે. તહેમુરસ મેહેતા દેખીતી રીતે નયળી મનશક્તીનો હતો અને મીં બીખાણને તે એવા ધખારાથી મલવા આવ્યો હતો કે મીં બીખાણની દોલત તેની પોતાની હતી. તે મીં બીખાણને મળવાને બહુજ આતુર હતો માટે તેની આતુરતા વચ્ચે તેણે આપઘાત કર્યો હોય એવું

અનવાભેગ નથી, માટે એવેજ સાર ખેંચી શકાય કે તેનું જાણીજોઈ ખુન કરવામાં આવ્યું હતું.

તહેમીનાએ ઉપકું લખાણ વાંચ્યું, મનમાં તે હસી અને તે વર્તમાનપત્ર તેણીએ જાણુએ મેલી દીધું અને પછી ખીણું હાથમાં પકડ્યું. તે ખીજાં પત્રમાં વળી વધુ ખબર હતી, જે તહેમીનાએ અગાઉનીજ માફક અતી ઘણા ધ્યાનથી નીચે મુજબ વાંચી જોઈ:

એક ખુનને લગતો ભરમ.

લેદ ઉપર કાંઈ અજવાળું પડવાની આશા.

ગઈ કાલે મુંબઈની ચંચળ પોલીસે મટુંગાના એક જુગારખાના ઉપર દરોરો પાડ્યો હતો. જુગારખાનાવાળાં મકાન ઉપર પોલીસને લાખો વખત થયો શક જતો હતો અને ઘણાંક બદમાશો ત્યાં આશરો લેતા હતા એવું ધારવામાં આવતું હતું. પોલીસની મતલબ તો માત્ર જુગારીઓ ઉપર દરોરો પાડવાનીજ હતી, પણ તેમ કરતાં પોલીસના હાથમાં કેસુર્યો નામનો એક માણસ આવી ગયો છે. મુંબઈમાં જે ગારોડીઓ સાંપ અને નાગના તમાશા કરતા ફરે છે. તે જતનો એટલે નાર્યા જતનો તે માણસ છે. તેની જડતી લેવામાં આવતાં તેની પાસેથી એક નહાની શીશી મળી આવી હતી જે માહેલી પ્રવાહીની તપાસ લેતાં નાગ નામના બહુજ જોરી સર્પનું તે ઝેર જણાયું હતું. તે નાર્યાની ઉપર, ખરતાર તહેમુરસનું મરણ નીપજવવામાં લાગ લેનાર તરીકે તોલમત મુકવામાં આવ્યું હતું. પણ તેણે તે અપરાધનો ઇનકાર કરીને જણાવ્યું હતું કે તેણે આ ખુન કર્યું નથી. તેમાં તેણે લાગ લીધો નથી અને તે તે વિષે કશું જાણતો નથી. પણ તેણે તે પ્રવાહી પદાર્થ માહેલો થોડોક ભાગ, તહેમુરસનું કેલાબે જે

રાતે ખુન થયું તેની આગલી રાતે સુંચીસી નામની એક ચીની (ચીન દેશની સ્ત્રી) ને વેચ્યો હતો. અને તેની કીમતમાં રૂ. ૧૦૦ ની રકમ તેણે લીધી હતી.

સુંચીસી વીધે તે મદારી કેસુર્યાએ જણાવ્યું કે આશરે ચાર વરસની વાત ઉપર તેણીની સાથે તેને ઝોળખ પડી હતી. પણ તે પછી તેણી એકાએક ગુમ થઇ ગઇ હતી અને તેણી મરી ગઇ હશે એવું કેસુર્યાએ ધાર્યું હતું. કેસુર્યાએ જણાવ્યું કે, જે રાતે તે સ્ત્રી ઉપલી ઝેરી પદાર્થ લેવાને તેની આગળ આવી ત્યારે જાણે કચ્છરમાંથી એકાએક ભુત માફક આવીને હાજર થઇ હોય તેમ આવી લાગી હતી. અને જેમ આવી તેમજ પાછી એકાએક અલોપ થઇ ગઇ હતી.

સુંચીસી વીધે વધું સવાલ પુછવામાં આવતાં તે કેસુર્યા નાર્યાએ જણાવ્યું કે મદુ'ગાના જુગારખાનામાં તેણી આવી હતી અને તે નાશકારક કાટેલ ઝેર તે શા માટે માંગતી હતી તેનો ખુલાસો તેણીએ કર્યો હતો નહીં. તેણીએ ચીની જેવો પોશાક પહેડ્યો હતો. અને મોહડાં પર યુરખો નાખ્યો હતો, જે યુરખો તેણીએ મોહોડાં ઉપરથી ઉઠાવ્યો હતો નહીં. તેણીના અવાજ અને કદ ઉપરથી તે નાર્યાએ તથા તેના ગોઠ્યાએ માહેલા કેટલાકોએ તેણીને સુંચીસી તરીકે ઝોળખી હતી. તેણી સુંચીસી પોતેજ હતી અને તેણીને તે નામે તે મદારીએ બોલાવી ત્યારે તે નામ વીધેનો તેણીએ ઇનકાર કર્યો હતો નહીં. પોતાના નામનો ઇનકાર તો તેણીએ કર્યોજ નહીં પણ જે માણસો, તે જુગારખાનામાં હતાં તે માહેલા જે પાંચ છ માણસો તેણીને પીગાણતા હતા તેમની સાથે તેણે, તેમને ઝોળખીને વાતચીત કરીધી હતી. તે પછી પેલા પ્રવાહીનો થોડો લાગ લઇને તેણી ત્યાંથી જતી રહી હતી.

આ સુંચીસી કોણ છે.

આ સુંચીસીનું નામ અમરા વાંચનારને કદાચ યાદ હશે. આ જમાનાની સર્વથી દુરખીણ અને પાપી સ્ત્રીઓ માંહેલી તે એક છે. દશ વરસની વાત ઉપર તેણી ખોટા સીકકા ખનાવનાર, ખોટી સહીઓ કઠનાર, અને ખોટા દસ્તાવેજો ઉભા કરનાર સ્ત્રી તરીકે પોલીસને જણાઇ હતી. કોઇનાથી હરફની તે એવી તો હુબહુ નકલ કરી શકતી હતી કે તે હરફ લખનાર ધણી પોતે પણ તે પીછાણી શકે નહીં. તેણી એક જગાએ ઠરીને બેસતી નહીં. પણ અનેક જગાએ અને અનેક શહેર અને દેશ ખાતે ભટકતી રહેતી હતી. તેણી ચીની માતાને પેટે જન્મેલી હતી પણ તેના આપની ખત વીધે શક રહ્યો હતો અને એવું ધારવામાં આવતું હતું કે કોઇ પારસીની ઓભાદથી તેણી ઉતરી આવેલી હતી. થોડાં વરસ થયાં તેણીનું નામ નીશાન નામુદ થઇ ગયાં છે. અને તેણી કેથે અતવાઇને મરી ગઇ હશે એવું ધારવામાં આવ્યું હતું. પણ ફરી એકાએક તે જાલમ દબત સમાન સ્ત્રી આપની હજુરમાં પોતાના દુરખીણ દુરતુક સાથે પાછી આવી ઉભી છે; અને અફસોસની વાત તો એ છે કે તેણીનો પટો લાગતોજ નથી.

ખાતુ તહેમીનાએ વર્તમાનપત્રમાંથી ઉપલા ફકરાઓ વાંચ્યા અને તેણી મનમાં મત્તકાઇને હસી. તેણી પોતાના મન સાથે આવી રીતે રૈકાયલી હતી તેટલાં લાડુમલ મુલતાની આવી લાગ્યો.

લાડુમલ બેડો અને તહેમીના ખાતુએ પેલાં નુસપેપરો લાડુમલના હાથમાં આપ્યાં. લાડુમલે તે સ્વળળા વાંચ્યાં અને પછી તેણે તહેમીના તરફ જોયું. જનેએ એક ખીજ તરફ નજર ફેંકી અને જનેએ એક ખીજને છુપા એશારા કર્યા.

પ્રકરણ ૬૬ મું.

નાનનો ઠરાવ.

જેદાંબડા અને નાન ડોલાયાના દરયા કીનારા આગળ ફરતાં વાત ચલાવતાં હતાં.

“ખીચારાં તારાં માવજાવાને તો ઘણુંજ લાગતું હોશે.” નાન દીક્રાઓથી બોલી.

“જાણ, જાણ. તહેમુરસ તે લોકોને આટલો પ્યારો છે એમ મેં અગાઉ નહીં જાણ્યું. પ્યારી નાન, મારાં મા વાપનો મારી ઉપર જેટલો ચાલ છે તેના કરતાં મારા બેહેસ્તી ખાઈ ઉપર ઘણો ઉનો એમ મેં જોયું લીધું. એક નર્સ, પણ દબર રીને તે લોકોએ દેખાડ્યું છે કે તહેમુરસની જગા હું કદીખી ગમી શકવાનો નથી. મને તો એવું લાગે છે કે તહેમુરસને જાહે હું મરી ગયો હોને તો એ લોકોને ગોટલું લાગતે નહીં.”

“ઓવારું રે કીયર, એમના બોલ. માવ જાવ ઘણે એમ કોઈ ધારતુંખી હોશે ? તારી બુદ્ધિ હોશે.” નાન એજવાળ દીધો; “તું એ લોકોની લાગણી જરાજર સમજતો નથી.”

“નહી, પ્યારી, એમાં મારી બુદ્ધિ નથી. જેસમજતો આ પીચાર નથી. હું છેલ્લે છતાં જાણે તે લોકોનો દીકરો રડ્યોજ નહીં હોય તેવું તે લોક દેખાવે છે. કદાચ એમ હોય કે હું તે લોકથી છેક અચાણથી દુર પડેલો તેથી એ લોકોને ઝાઝો પડોશ પડ્યો હોશે.”

તેઓ દબાવે દબાવે આગળ ચાલ્યાં અને નાન બોલી :

“જેહાં, મારે તુને એક અગતની વાત કહેવાની છે. મારે વીચાર સરસર રતનજ ને બન્યાહજનો આસરે છાંડી જવાનો

છે. તે લોકના ધરમાં રહેતાં મને ઘણું દુઃખ ઉઠ્યું. સરદાર ના ધરમાં રહીને હું પેલા ભીખાણની રોટલી ખાઉં છ એમ મને લાગે છે, કાંચ કે બીચારા સરદાર અનેક રીતે ભીખાણની ચુંગાલમાં સપડાયલા છે ને સપડાતા જાય છે. વાંદરા ખાતેનો સરદાર મહેલ ને કોલાખાનો આ મહેલ જેવો બંગલો તથા સરદાર પોને ગ્રંહ છે તે બંગલો ભીખાણને મારગેજ મુકયા છે. સરદારની બધી દોલત ધસડામ ગેદા છે તેથી તેવણને આગે કીમતી, બાપદાદાથી ઉતરી આવેલાં મકાનો ગીંચે મુકવાની ફરજ પડી છે, એમ સરદાર મારી આગળ કહેતાતા. રતનજી ઘણાજ સંક્રામણમાં આવી ગયા છે ને નાણાની ખરી તગી વચ્ચે આગે કરોડપતી પારસીએ પૈસાની મદદ આપવા માંગી તે રતનજીને કબુલ કરવી પડી. હું જાણું છું, ને સરદારથી જાણું છું કે એ બધું ભીખાણ મારે કાળે કરે છે. સરદાર રતનજી તું ઉમદા જીવ તો તારે વરે ને મારે વરે ખરી જાય છે ને આપને બેઠેને મદદ કરવાને એક પગે છે, પણ શું કરે! બીચારાનો દારો ઉઘો એકો ને બધુંજ ઉલટું થયું તારે એવણને આ કરોડપતીનો પદલો પકડવો પડ્યો. વળી મને ગદ્ય રાતનાજ પેલા મુરખા પોયા પેસુએ કહ્યું કે ભીખાણએ સરદાર ઉપર એક કાગજ લખીને જણાવ્યું છે કે જો સરદાર વચ્ચે પડીને મને ભીખાણ સાથે પરણાવી આપે તો સરદારના બંગલાઓના મારગેજના ખત ને બાળી નાખે ને એક પૈખી લીધા વગર બંગલા છોડવી નાંખે.”

“ એ વાત તું ને પેલા પેસુએજ કહી કની ?” જેહાંબહે શંકારીલ યદને પુછ્યું.

“ હા, પેસુએજ કહી અને પેસુ ખરંજ કહે છે એમ હું જાણું છું. સરદારના મોહોડાપર જે મમગીનીની ચાકું નીશાનીઓ

હું જોતી રહીશ, ને સરદાર મારી મરજી વીરદ બીખાઈને મારી આગળ આવવા દેશે તે પરથી હું ધારૂં કે પેસુએ ખર્ચ કદ્યું.” નાનકે ખુલાસો કર્યો; “તેથી મને લાગે છે કે હવે મારે સરદારના ઘરમાં રહેવું જોઈએ નહીં. હું કાંઈ નોકરી આકરી કરસ ને કાંઈ પૈસા કમાવસ તો મારી જોડેન દીનુને મદદ કરી શકશ. મારી કમાઈના પૈસાતું ગમે તે કરું તો કાંઈ પુછનાર નથી. મેં નોકરી તો સોંધી કહાડી, જોડા.”

“નોકરી સોંધી કહાડી ? ક્યાં ?” જોડાંજણે અજાણ્ય થઈને પુછ્યું.

“ મજગામમાં છોકરાઓની જોડ નીશાળ છે, ત્યાં મારે તર તરીકે મેં નોકરી મેળવી.” નાનકે જોડી અને પછી વાત હિડાવવા માટે તેણીએ કહ્યું: “ આજે શુભાખ જુઓ કેવો સરસ; તાજો, ને ખુશખોવાળો છે ! એ મને રતન છોડે આપ્યો. ”

જોડ સફેદ, મોટો, શુભાખ નાનકે પોતાની છાતીએ ખોર્યો હતો તે તેણીએ જોડાંજણને દેખાડ્યો. જોડાંજણે તે જોયો અને તેને તે ગમ્યો.

“ જોશક, ઘણો મજનનો છે. વાહ શુ ખુશઓ છે ! ”

“ હો તુ હો. રતનજી જણ્યો કે મેં એ તુને આપ્યો તો ખુશી થશે.”

નહીં, ડીઝર. રહેવા દે. એ તારાં જઘનમાં વધારે સોંભે.”
તેઓ હવે છુટાં પડ્યાં.

પ્રકરણ ૬૭ મું.

કેકેખાદ અરદાર.

તહેમીના અરદાર ગોતાના મુંઘાઈના બંગલામાં હતી અને ખીઆના ઉપર મ્યુઝીક વગાડતી બેઠી હતી. તેટલાં ઓક તોકરે આંતિને ખજર આપી કે કેકેખાદ અરદાર તેણીને મળવાને આવ્યો હતો. તહેમીનાનો ભરથાર તો હેંગેઝંગથી આવતાં દરયામાં દુબી ગયો હતો પણ તેનો તવંગર કાકો હતો હયાત હતો અને તે તહેમીનાને મળવાને આવ્યો હતો. કેકેખાદની ગામડી મરણ પામી હતી અને તેને રંડાવાને ધણું વરસો વધી ગયાં હતાં. તેની ઉમર આશરે પંચાવન વરસની હશે. ટેકાવદાર, દમામદાર અને ત્રાશ બેસાડનારો તેનો દેખાવ હતો. તે ખરેખર ઉમંગવ ખાનખાનથી ઉતરી આવેલો તેના મોહોડાં ઉપરથીજ જણાતો હતો અને દુન્યાની ખુશી ખામીઓ બોધ વળી ધડાધ રહેલો હતો. ને સાચો હતો. શુદ્ધો હતો અને તવંગરીની અસરથી બદલેલી તેની ઉપર ગાલેજ થવા પામી હતી નહીં; ઓક અનીતીનો દમ વટીક તેને લાગો હતો નહીં.

આ ઉગરાવ દ્રકાસસરાથી તહેમીના કાઠખી રીને ખુશી હતી નહી. કારણ કે તહેમીનાના લક્ષ્યને તે પસંદ કરતો હતો નહીં, જેનો સ્વનસારો તહેમીના પામી ગઇ હતી.

તહેમીના તરતજ પોતાના કુટુંબના વડા અને મુરખીને આવકાર દેવાને ઉભી થઈ, અને બહુજ મીઠાશથી તેણીએ કાચ લાંબો કરીને કહ્યું.

“આવો, મુરખીજી, કેમ હોજોજી ?”

મુખીજી ઉપર તેણીના મીઠાશની અસર કશીએ થઈ નહીં. કારણ કે મુરખીજી મીઠાશ મેળવવા નહીં પણ કડવાશ આપવાને આવેલા હતા. તે બેઠો અને બોલ્યો:

“હું તમને એક બે બોલ કહેવા આપોછ, જે બોલ કદાચ તમને નાખુશ કરનારાળી થઈ પડે. પેહેલાં તો એ કે, હું થોડા વખતમાં લગન કરનાર છેઉં, જેથી તમને જે વર સાણુ મળેછ તેમાં કંઈક ઘટાડો કરવો પડશે. બીજું તો એ કે હમણા હમણા તમો કેટલીક એવી ચાલ ચલાવોછ કે જે મને પસંદ પડતી નથી. પેલા તહેમુરસ-તહેમુરસ ધનજીબાઈ મેહેતા નામના કોઈ ગુનાહગારને તમોએ તમારા ધરમાં શાંતી રાખ્યો એ વાત બહુજ નાપસંદ કરવાજોગ છે. જે ઉમરાવ ખાનદાનનું નામ તમે ધરાવોછ, તે ખાનદાનની એક આગેવાન બાનુ એવું કામ કરે તો તે ખાનદાનને શોભા તો નહીંજ લાગે, પણ મારે ખુદનું કહી દેવું જોઈએ કે તેથી એમ લાગે. વળી તમારાં નખરાં એટલાં તો વધી ગયાંછ કે જે આખરૂંદર સ્ત્રીને છાજે નહીં. તમારે પોતાને માટે મને સહેજળખી દરકાર નથી, પણ જે ખાનદાનનું નામ તમે ધરાવોછ તેને સહેજળખી કલંક લાગવા હું દર્શ નહીં, લોકની હસીમાં આવે તે હું પસંદ કરીશ નહીં.”

“સાહેબ, તમારા વીચારો ઘણા વીચીત્ર છે.” તહેમીનાએ જરા મીઝાજમાં કહ્યું.

“હરો; બનવા જોગ છે.” કેકોઆદ ઝરદારે જવાબ દીધો; “હું ખુશી છું કે તે વીચારો ગમે નેવા વીચીત્ર હોય તોપી તે જુના અને સંગીન વીચાર છે; દુન્યાને તે પસંદ છે. મારા જુના અને તમે કેહોછ તે મુજબના વીચીત્ર વીચારો મુજબ કોઈ ખાનદાનને ઉમરાવ પદ મળે તો તે ખાનદાન ઉપર એક જોખમદારી આવી પડેલી હું ધારૂંછ, જ્યારે તમારા જેવી બાઈઓ તો ગમે તેમ નાચ નાચવાને ઉમરાવ પદના પુછાંધી છુટ મલતી હોય એમ ધારોછ. આ બાબત ઉપરથી

૩૧૮ મોટાં ઘરનાં બાઇ સાહેબ.

મને એક બીજી બાબત ઉપર ઉતરવું પડે છે અને તે બાબત તમારાં કરજને લગતી છે. મેં સાલગ્યું છે કે તમે માથા ઉપર વારાં કરજમાં દુબી ગયાં છો અને વળી મેં મારી ભારે અનબધી વચ્ચે એ પણ જાણ્યું છે કે તમે તમારાં કરજનો કેટલોક ભાગ ફેડી નાખ્યો છે. મને મહેરબાની કરીને પુછવાની રજા આપશો કે આ કરજ ફેડવાના પૈસા તમે ક્યાંથી એકાએક લાવી શક્યાં ?”

“કોઈની ખાનગી સંતોષણો એક ટાકામાં હજારો રૂપિયાની રકમ કમાઈ જાય એ બનવા બેગ નથી. તમે ધારો છો તેવા શેર બજારના સંતોષણો મુશ્કેલી ગણેલા નથી કે બહારના ખાનગી સંતોષણોને એમ ગણી બાંધીને ચાલ્યા જવા દે.” દુન્યાના ધણવત્તા કેટલાંકે ખુલાસો કર્યો.

બંને હવે પોતપોતાની જગાએથી ઉઠ્યાં અને બંને અકે-કથી છોટે અકેક તરફ જોતાં ચોડા વખત ઉભાં રહ્યાં. આખરે કેટલાંક દડવાસથી બોલ્યાં:

“મારા કમનસીબ ભત્રીજાએ તમારા જેવી ધાતુ સાથે લગન કરવામાં બેશક મોટી ભુલ કરીધીજી, મોટી ચાપ બાંધીજી. મારે તમારી આગળ ખુલાસો કરી દેવાનો છે. જો તમે આવીજ ચાલ ચલાવતાં જશો તો તમોને જે લવાજમ તમારા બેહુસ્તી ભરથારના કુટુંબ તરફથી મળેજી તેમાં મને ખીજો મોરો ઘટાડો કરવો પડશે.

“હું વળી ખુલ્લું જણાવવાને આંચકા ખાતો નથી કે જો તમે ફરીને દાણા પાડી જશો તો મને વહીવટી ખુશાલી લાગશે, કારણ કે તેથી તમારો આ માનવત્વ કુટુંબ સાધનો સંબંધ છુટી જશે અને કુટુંબને તમારાથી વધુ એવું લાગશે નહીં. તમારી ચાલચલાવણી મને આવી ટીકા કરવાની ફરજ પડેજી અને મારાં દીલમાં જે લાગણી ઉભાયજી તે જાહેર કરી દેવી પડેજી. મારા લગનનું તેહું તમને પણ આવશે પણ મારી ધણીઆણીને તમારે માટે સંવર્ણ અગાઉથી કાઢી મેલશ કે જેથી કેવી રીતે ભીંશમાં કામ લેવું તેનો તેને ખ્યાલ આવે.”

કેટલાંક સલામ સાહેબજી કર્યાં વળા ચાલ્યો અને ઓર-ડાના પારણા સુધી જઈને ઉભો. તેણે માથું ફેરવી તહેમીના તરફ જોયું અને પુછ્યું.

“તહેમુરસને તમારા ઘરમાં સાંતી રાખવાનું કારણ તમે મને જણાવશો ?”

“હું દીલગીર છું કે તે ખુલાસો હું કરી શકતી નથી.” તહેમીનાએ જવાબ દીધો.

કેકોઆદ ત્યાંની નીકળ્યો અને તહેમીનાને માટે તેનાં મનમાં જે હલકો વીચાર અસલનો ખેસી ગયો હતો તેમાં આ મુલાકાતથી ઓરળી વધારોજ થયો.

પ્રકરણ ૬૮ મું.

શાપુરજી મીસ્ત્રીનો અવાજ.

નાબની દુખી કંગાળ બહેન દીનુનો દીકરો જેહાંગીર ૬૭ બીમાર હતો. તેને તાવ ચઢડતરની આવ્યા કરતી હતી. જેહાંગીર ઉંઘાવલો હતો અને તેને માટે દુધ લાવી રાખવાને દીનું એક પ્યાલું લઈ ઘરની બહાર લંગોસતી ગઈ. તેણીના જવા પછી જેહાંગીર જાગ્યો. તેણે પોતાની માતાને હાંક માર્યો પણ અવાજ આવ્યો નહીં ત્યારે બીજાણામાં હડી ખેસીને આસપાસ બેઠું. તેની ખાતરી થઈ કે તેની માતા તેને માટે દુધ લેવાને બહાર એબલીજ ગઈ હતી. તે મનસે ખરખડ્યો:

“માયજી કાંય એબલાં ગીયાં હોસે ? કેઠે પડી જશે તારે ? મને લેઈને જાય તો એવનને હેરાન થવું નહીં પડે. લાવ હું એવણીની પુઠે જાઉં.”

તાવ અંગમાં હતો તે છતાં હાથે, બીજાણામાંથી બહાર નીકળ્યો અને તેના ખુટ તો ફનાંજ નહીં પણ ફાટેલી રાખાઈ હતી તે પહેરી, જમણાં અને ઝરવાલ ટોપી પહેરી રસ્તા પર દોડ્યો. તેની માતા થોડેક દુર દુધ લેતી હતી. તે દુધનું પ્યાલું

લઈને રસ્તો ઝાળગીને આવતી હતી તેટલાં એક ગાડી નેરમાં દોડી આવી, જેથી જેહાંગીરે પોતાની માને હાંક મારીને ખુમ પાડી.

“માયજી, માયજી, ના આવતાં, ગાડી આવેજી.”

પણ એટલું જોલીનેજ જેહાંગીર થોભ્યો નહીં પણ પોતાની મા તરફ દોડી ગયો અને જે ગાડીથી તેણે સાદ મારીને પોતાની માને જચાવી હતી તેજ ગાડીની અડફટમાં તે પોતેજ આવી ગયો.

રસ્તા પર એક પળમાં ગડગડ થઇ ગઇ, સેંકડો લોક જમાં થઇ ગયું. અને જેહાંગીરની આસપાસ તેઓ ફરી વળ્યા જેહાંગીર ખેહોશ થઈ ગયો હતો. તેના હાથની ડોણી લચકાઇ ગઇ હતી. તરતજ કેટલાક જરયોસ્તીઓ એક ભાડુતી વીક્ટોર્યા લઇ આવ્યા અને તેમાં તે છોડરાને અને તેની માતાને ઝોસપીટલમાં લઇ જવામાં આવ્યો.

જેહાંગીરની સારવાર ત્યાં કરવામાં આવી અને તેને હોશ-યારીમાં આવતાંજ પહેલો સવાલ પુછ્યો: “માયજી કાંદ છે ? તેવણુને લાગુ કે ?”

“નહીં દીકરા, નથી લાગુ. હું અહીં છેહું તુંને લાગુ કે ?”

અને મા દીકરા બેટાં, જે દેખાવ જેમ સતોપ લેવા જોગ હતો તેમ જીગર ફાડી નાખનારો હતો.

જેહાંગીરને ઝોસપીટલમાંજ રાખવાનો હુકમ થયો. આ વખતે જેહાંગીરને જે ઓરડામાં રાખ્યો હતો ત્યાં કેટલાક તબીબો અને વગવાળા શહેરીઓ આવેલા હતા. તેઓ હોસપીટલની મુલાકાતે આવ્યા હતા અને હોસ્પીટલમાં કાંઈ ખુર

હોય તો તે પુરી પાડવાને તેઓએ પોતાની મરજી દેખાડી હતી. તે દોઢતમઘ શહેરીઓમાં એક તો મોટા શેઠમાં બપોલ નો અલખરો રાખનાર તવગર ભીખાણ, હીરાદલાલ હતો. બીજો શાપુરજી મીસ્ત્રી નામનો એક પારસી જે પહેલાં સુથાર હતો પણ પછી ક'ત્રાકટો લાખને તવગર થયેલો હતો; અને ત્રીજો રાવબહાદુર જેરામ વીકલ ભટ હતો. તે ત્રણ જણાઓ આ એરડામાં હતા અને જેહાંગીરને થયેલા અકસમાતની વાત નેઓએ જાણી હતી, વળી ભીખાણની સાથે મોટા ઘરની બાઈ સાહેબ તેહેમીના ઝરદાર પણ હોસ્પીટલમાં આવેલી હતી.

તેઓ પોતપોતા વચે વાત કરવા લાગ્યાં તેટલાં દીનુ એકદમ ઉભી થઈ. તે કાંઈ બોલવા ગઈ પણ બોલાયું નહીં; તેણીએ સવાલ પૂછવા મોહોડું ઉંઘાડયું પણ જીભ ઉપડી નહીં અને પેલા ત્રણે ત્યાંથી ચાલી ગયા.

“હા, મેં એનો અવાજ સાંભર્યો.” દીનુ કેટલે વારે યર બડી; “મારા માટી શાપુરજી મીસ્ત્રાને મેં અવાજ સાંભર્યો. તે ક્યાં ગયો ? અરરર ! પાછો મેં એને બોલ્યો, આ કેમ થશે—કેમ થશે !”

જેહાંગીર આગળ આખો વખત રહેવાની દીનુની ઘણી મરજી હતી પણ હોસ્પીટલનો કાયદો તેવો હતો નહીં માટે વખતે વખત મળવા આવવા સીરાય તેણીથી ત્યાં રહેવાય નહીં એવું તેણીને કહેવામાં આવ્યું અને તેથી પોતાને ઘરે પાછી ફરી. તેણી પોતાને ઘરે જોમ તેમ જમ પુગી પણ તેણીનું મન તો ઉશ્કેરાયડુંજ રહ્યું. તેણી પોતાની બેહેન નાનની કામડે ડોળે રાહ જોવા લાગી.

આખરે તેણી એક ઠરાવ ઉપર આવી અને પોતાને ધરથી નેની પાછી નીકળી.

કોલાબે, સરદાર રતનજીના બંગલામાં ધનબાપજી કસતુર્યા મુર્ગની વાર્તા વાંચી તેની કેટલીક ઉમદા એપ્યારતની સમજ નાખાને આપતી હતી તેટલાં તેમની આગળ સરદાર રતનજી આવી પુચ્છો અને તેણે નાખાને કહ્યું :

“ નાખાં, આવા ખચ્ચર લાવીજ કે કોઈ ગરીબ આંધળી પારસણુ તુંને મલવા આવીજ. તેને કાંઈ તારી સાથે કામ છે ને તુંનેજ મળવા માંગેજ; બીજા કોઈને નહીં. તે બધરી કહેજ કે તું તેને બરાબર પીછાનેચ ને તું તેને અગાઉ નાણાની મદદ બી કરતીતી. તેનું નામ દીનબાપ મીસતરી છે. નીચે ઝોટલા પર બેસાડીજ; તું તેને જઈને મળવા માંગેજ કે એક રૂપો આપીને તેને પાછી મોકલી દેઉં ?”

“ હા, હા; એક રૂપો જોશીને કહાડો.” ધનબાપજીએ ટીચકું ચઢાવ્યું; “ એવાં ભીખારડાંને ઘેરમાં શું ધાલવાના ને ઝોટલાપર શું બેસારવાનાં ? કોઈ આવે જાય તો જાય તો નામ ધરે. તું જતી જતી ના નાખાં; એવાંને મળવું ભેટવું તો મુવું એજ લગાડે જો. લે સાંભળ; પછી સુનેરી પોપટે કુંભારની વાત કીધી કે—”

“ નહીં ધનબાપજી, હું તો જઈને તેને મળીજ આઉંચ. બીચારી ઘણીજ અસરાઈ છે ને અકસમાતથી કમનસીબે આંધળી થઈ ગઈજ. હું એને ના કહેવસ તો બીચારી ઘણીજ નાસીપાસ ને નીરઆસ થઈ જશે. ” નાખાંએ જવાબ દીધો.

ધનબાપજી તેણીને કાંઈ કહેવા જતી હતી પણ તેટલાં તો નાખાં જતી રહી.

પણ નાખાંના જવાથી કાંઈ ધનબાપજીની જીભ ચાટકી નહીં. તે બોલી :

“ છોકરી ધણીજ બેરડી ને પોતાની મરજી પડે તેમ ચાલનારી છે. એને તમે આગળ રેહીને છકાવી મુકાછ, ને જેમ ગમે તેમ મઠરકુદી કરવા દેવોછ તારે આજે મને કુતરાંની કાની ધણીને ચાલી ગેછ કની ? એ લે કાંઈ રીત છે ? વાય—વાય ! ”

“ નાનું તો હમેશાં તારી મરજી માફક કરેછ ને તુંને રાજી રાખેછ. આએ જનારમાં એને એમ લાગું હોશે કે આએ બધરીને જઘને મળવું તારેજ ગેછ હોશે.”

“ તમે તો આફકને ટોપલા તરેજ દાંકો.” ધણીઆણી એ ધણીને શીખામણુ દીધી; “ એને જઘને મળીને નાનું શું કાંઈ કાપવાની ઉત્તી ? આંખની એ દવા કરતી હોસે ? ”

“ ખીચારી કાંઈ માંગવા આવી હોશે.”

“ તો નાનું એક તો ભરી પુરી ધણી તે બધું દહાડીને આપી દેવાની છે. એ એમ બધી પોતાની ચીજનો દારવાટલો કરેછ તે તો બા સારી વાત નહીં.”

“ દારવાટલો કરેછ ? ”

“ હાજ તો એની પોતાની બાંગડી મળે નહીં. મેં પુછ્યું તો ખુલાસો આપતી નથી.”

આ સાબળી સરદાર રતનજી ચોંક્યો.

પ્રકરણ ૬૯ મું.

બેહિન આગળ બેહિનની ચરજ.

“ જો તું કહેછ તે ખરી વાત હોય, ધન્યામ્, એ તો બાબત ધણી ગંભીર મને તો લાગેછ.” સરદાર રતનજીએ ધન્યામ્જીથી વાત સાંભળીને ચીંતાથી જવાબ દીધો.

“એ દુકતી મને તો જરા નથી ગમતી. એ આવીજ તારથી બાબાવરખું લાગી રેલ્યુંજ ને એનાં પગલાંથી દુસ-મેનના ઘેરમાં અવર આવીજ, લોક કેલજ કે બલાઈને સખા-વત કરો, તેનો બદલો મળશે; ને આએ છોકરી સાથે આપરે ભણધ ને સખાવત કીધી તેનો બદલો એ મલ્યો કે ઘેરબાર છોરીને આએ જુપડીમાં આવી રેલ્યાં ને પૈસા ટકાની દાન તાન થઈ. પૈસા ટકાને નામે એક તો રડવાતું ને વરી પેસા નીચ માણુસ બીખાછની સંગત સાંધવાની.”

આ વખતે પેસુ જોરડામાં આવ્યો હતો અને પોતાના માત પીતાની પછવાડે ગુપચુપ ઉભો રહીને સઘળું સાંભળતો હતો. તે વચ્ચે બોલી પડ્યો.

“માયજી, એ બધી વાત તમે અખાડા કરો. તમે શું કરસો ને કાંઈ શું કરશે ! દુન્યાનો રવઘઝોળ એવો છે. પછી થઈ ચુકું. તમો સમજ્યાં નહીં.”

“ખરી વાત છે.” સરદારે પોતાના દીકરાને જવાબ દેતા મોઢમમાં તાણો માર્યો, “ખરી વાત છે. દુનીયાનો રવઘઝોળ ઉલ્લતો છે. ને તેમાં આજ કાલના જવાન્યાઓનો રવઘઝોળી ઉલ્લતો થઈ ગીયોજ ને તે લોક કુતરાને અવતારે ફરવા લાગજી. જાંલ રોટલીનો ટુકડો મળેજ તાંલ તે લોક દોડેજ, ને કુતરાંની માફક અવતયાં સુકેજ, તે હું જાણુંજ.”

‘તેમજ કેવી રીતના જવાન્યાને મારા બાવાજી પસંદ કરેજ તે ખી હું જાણુંજ.’ પેસુએ પોતાની માતાને કહ્યું, “એવણુને તો જેહાંબક્ષ મહેતા જેવા માણુસો પસંદ પડતાં દેખું. તમે સમજ્યાં કની ! પોતાની હાલત જુલો જઈ ઉંચી પદવીએ ચઢી જવાના ફાંદાં મારનાર માણુસો કેમ દારમાર

ચાપ્પ ને જીએ મરેજ તેનો ઘણો સારો દાખલો એ બાપડો મહેતો રજી કરેજ. તમે સમજ્યાં નહીં ?

સરદાર રતનજીએ ડોળા કકડાવી પેસું તરફ જોયું અને પાપી પેસુ તે ગુસ્સાથી ચઢડેલાં નેણ જોતાંજ દબી ગયો અને ફટકાવી કઢાડેલાં કુતરાં માફક દુમ દબાવીને એક બુલામાં સંકોચાઈને બેસી ગયો.

પણ આ વખતે નાજાં શું કરતી હતી તે આપણે પહેલાં જોઈ લઈશું.

નાજાંએ ધાર્યું હતું તેજ દીનુજ તેણીને મળવા આવી હતી. દીનુને તેણી ભોંયતલ્યાનાં એક ઓરડામાં તેડી મઘ અને ત્યાં તેણીને બેસાડીને પુછ્યું.

“દીનુ, દીનુ. તું ગત પડી કાંપ આવી ? શું છે ? જેહાંગીરતો સારી પેઠે છેતી ?”

“જેહાંગીરને જીભરાયાને અકસમાત થયોજ; પણ તે વાત કહેવા હું આવી નથી.” દીનુએ જવાબ દીધો; ‘જેહાંગીર આસ્પીતાલમાં છે. ને તેની એવી સારવાર થયજ કે મારો જીવ નચીત છે. એવી સારવાર હું એને ઘેરે રાખીનેબી કરી શકતે નહીં. હું તો સાપુરજીને વરે-મારા વરને વરે તુને કહેવા આવીજ. આજે આસ્પીતાલમાં તે ને હું એકજ ઓરડામાં સાથે થઈ ગીયાં તેને અને જોઈ હોસે પણ હું જોઈ શકી નહીં. મારા એહેરામાં મોટો ફેરફાર થઈ ગીયોજ તેથી તેને અને પીછાની હોસે નહીં. અરે જોદા ! અરે જોદા ! જો મારી આંખ હોતે તો હું તેની આગળ દોડી જતે !”

“પણ દીનુ, તારી પુરેપુરી ખાતરી છે ? તું જીવ તો નથી કરતી દીનું ?”

“મારા વરનો અવાજ હું સાંભળું ને હુલ કદ ? હું તારા જેવાંયક્ષનો અવાજ સાંભળવામાં કેમ દાડડે હુલ શ્રેષ્ઠ કે ? વરનો પછીખી, તું જેવાંયક્ષનો અવાજ સાંભળે તો કદી ખી હુલ કદે કે ? ગમે તેટલો વખત વહી જવ અને ગમે તે જગાએ તું જઈ પુગે તો ત્યાંખી તારા જેવાંયક્ષનો અવાજ તું પાગખી શકવાનીજ, એ મહોત્તવતું જોર છે; એ પ્યારતું જળ છે. પણ મહોત્તવ અને પ્યારની અરાઅરનીજ ખીજ શકતી હું ધરાતું હું, કે જે શકતી એક આંખનાં માણસને પરવરદેગાર બહે છે. હું કશુંક કદંક કે જે પ્યારથી અને ગુસ્સાથી તું જેવાંયક્ષને ચાહેજ તે પ્યાર અને ગુસ્સાથી મેં, મારા માટીને ચાહ્યો નથી અને જે થોડો વણો પ્યાર તેને માટે હું ધરાવતી હતી તે, જે દડાડે તેને કેદખાને મોકલ્યો તે દડાડે સવળગે ધોવાઈ ગયો. જે રીતે હું ઉતરીજ, ઉવરીજ, તે રીત તરફ જોતાં આવા ગુનાહગાર તરફ મારી પ્રીત રહેજ કેમ ? અને વળી તેના કરતુકને લીધે મને કેદખાનામાં જતું પડ્યું—મને કે જે ખરેખર નીરદોષ હતી. જે કંગાળ સ્ત્રી તીમાં હું આવી પડીજ તે સ્ત્રીતીમાં લાવી નાંખનાર તેજ છે. તોખી મને એટલી તો મુલ છે કે તે મારો માટી છે અને મારું દીકરાનો આપ છે. તેને હું સોંપી કહાડ નાંજ; હું સોંપી કહાડ ને મારી આગળ ને તેના દીકરા આગળ લઈ આવ. ”

“પણ તારી ખાતરી કેમ થઈ કે તે ગાપુરજ મીસતરીજ હતો ?” નાનાએ ફરીને પુછ્યું.

“તાંડ જે નર્મ હતી તેને મેં સવાલ કીધો ને તેને મને જણાવ્યું કે એ પારસી ને એક હિન્દુ ગૃહસ્થો હોસ્પીટલ એવા આપાતા. તેમાં પારસીઓનાં નામ સાપુરજ મીસી અને

ભીખાજી હીરાદલાલ છે. હવે જે અવાજ મેં સાંભળ્યો તે મારા માટીના તરીકે મેં પારખ્યો અને વળી ત્યાં સાપુરજી મીસતરીખી હતો એમ ખાતરી મળી. તે ટોળામાં મોટા ધરની બાઈ સાહેબ તહેમીના ઝરદારખી હતી. તારાં બે બોળખીતાંઓ તે ટોળામાં હતાં; એક તો ભીખાજીને ખીજી તહેમીના. એ બેઉ ને પુછી જો, તેઓથી ખચર મેળવી જો, ને તેમની મારફતે સાપુરજીનો પટો મેળવ. અસ એટલું મારું કામ કર, મારી બેહેન."

"આજે ભીખાજી ધણું કરીને અહીં આવશે, તારે એને પુછી જોવસ. એને કાહું દેવા મને ગમતું નથી, પણ તારે ખાતર હું એને ખુશીથી પુછસ. જો તારા માટીનો પટો મળશે તો હું ખરેખર ધણીજ આનંદ પામસ. તારે તો આખી દુન્યાને હું ખચર કરસ કે તું મારી બેહેન છે, મારી બેહેન મને પાછી મળી ગઈ છે." નામ્-એ હરખ ભર્યાં હાંડાંથી કહ્યું.

સારી આશાની વકીમાં દીતુ રડી પડીને નામ્-એ તેણીને કોટી કરી પટાવી.

"દીતુ, તું કહે તો સરદાર રતનજીને તારી આગળ તેડી લાઉં ? તેવણ આગળ તું એકદમ અહીંયા જતહેર થા. એમાં છે શું ? તે તારી તરફ માયાથી વરતસે એવી મારી ખાતરી છે આખી દુન્યામાં જે સર્વથી લલા અને સારા માણસો હેસે તેઓ માહેલા તેવણ એક છે, દીતુ, મારું કહ્યું માન; રતનજીને તેડી લાવવા દે, જો સમજી જા."

"નહી, નહીં." દીતુએ સાફ ના પાડી. "હું એ વાત કદીખી કબુલ કરવાતીજ નથી; તું નકામી જીદ ના કર. મેં તેના દાગીના ચોર્યાંજ એવું તે-હજીબી ગાનેજ, જે વાત હું

ભુલી ગયલી માલમ પડેછ. વળી હું તુરંગમાં પડી આવીછ, તેણી તું વીસરી જાયછ, બેહેન. હું એક મુઠ્ઠેસ, નામોશીમાં આવી. પડેલું પ્રાણી છેહં, જે આવા મોટા મોભાદાર શેઠ્યા સાથે વાત કરવાને તદ્દનજ નાલાયક છેહં. તારી સાથેળી મારાથી બેળાઈ નહીં શકાય પણ તારા ને મારા વચ્ચે જે લોહીનો સંબંધ છે. તેથી મને તારી સાથે બેળવાને હક છે. ને તે હક તેં મને જણવાની મહેરબાની કીધીછ. નહીં, બેહેન, રતનજી શાયે મારી મુઝાકાત હાલ તરત થઈ શકેજ નહીં; હાલ તરત તો મને સંતાઈ છુપાઈ રહેવા દે. મારો માટી મને મળી જાય, તે મને સારી સ્થિતિમાં મેલી આપે તે પછી કદાચ હું રતનજી આગળ બહેર થવાની હીમત કરજ. પણ તાંહ સુધી તો તેની હીમત હું કરવાની નથી; તેવો વીચારળી મારાં મનમાં હું લાવવાની નથી, નાનુ.”

નાનુંએ વધુ બહોંશ કરવાનું દરસ્ત ધાયું નહીં. અને તેણીએ દયા ખાધને કહ્યું:

“તુંને મારીજ આગળ રાખી તારી જતન લેવાને હું દેવી આતુર છેહં તે તો હુંજ જાણુંછ, ને મારો પરવરદેગારજ જાણેછ. આવી અંધારી ઠંડી રાતે તું અપંગ હાલતમાં અડાતી અડાતી જાય તે વીચાર આવતાંજ મારું કલેજું દ્રાડી જાયછ. બેહેન, મારી બહાલી બેહેન.”

શું કરે ? નાનું બીજું શું કરે—શું બોલે ? પોતાની કમનસીબ, આંધળી, અને ફક્ત એકજ હુલ્લખબર્યા, કઢંગા મુરખ, પગલાંથી જુદંગી ભરની હેરાન થઈ પડેલી બેહેનનાં ખલાં ઉપર માથું મેલી રડી પડવા સીવાય બીજું આ નહા ની નાનુક બહી દીવસોઝ બહેન બીજું વધારે શું કરી શકે ? કાંઈજ નહીં—કાંઈજ નહીં !

“બહેન, તું એખલી ધરે કેમ જસે ? તુંને રસ્તો કોણ દેખાડસે ?”

“ રસ્તો દેખાડવાની અગત નથી. આ તરફ હું બે વાર આવીશ એટલે હવે રસ્તો મારા ધ્યાનમાં રહ્યોજ. તુને કદાચ એ વાત અન્યથા બરેલી લાગશે પણ આંધળા માણસો ઉપર ખુદા એવી બખસેશ કરેજ કે જેથી તેઓ આંખથી નહીં પણ મનથી જોઈ શકેજ. ઓ મારી બેહેન, તુંને હું સ્વપનામાં જોઈંજ, પણ નજરે જોવાને મારી આંખી રહેલી આખી છાંદણી આપી દેવાને હું તક્યાર છેઉં. ખેર, જેમ ખુદાની મરજી. ”

નાજનને ભેટીને દીતુ પાછી ફરી. જો નાજનની માંગણી દીતુ કયુલ કરતે, જો સ્વનજી સરદારની મુલાકાત લેવાને દીતુ તક્યાર થતે તો કેટલો લાલ લાગતાં વળગતાંઓને સધળાઓને શવા પામતે ? પાપીઓ ઉંધા વળતે, નીરદોષો હાડમાર થતા અટકતે. હકદારોને હક મળતે અને બલાઓને બરશ મળતે.

પણ ખુદાની મરજી કાંઈ જુદીજ હતી. ચહડેલા પાપીઓને કેવી રીતે તોડી પાડવા, તેમને કેવી રીતે સજા કરવી. અને કેવી રીતે તેમના દોરના દહાડાનો અંત આણી ગમખારીની રાત શુદ્ધ કરી. આપવી તેની ગણતરી તે મજદાને જુદીજ કરી રાખી હતી. નાચીજ માણસ ! એટલો રહેજે ! વગર કારણે દુઃખ પડે તો ડરતો ના, જેઓ પાપી છે તેઓ સુખમાં મોજ મારતા હોય તો તે જોઈને કોઈ મહાન શક્તીને અલગામ દેતો ના ! સમજાઈ ગમે તો જુલો જજે, પણ આ જુલનો ના, કે ખુદાનો ધનસાદ ખરોજ છે, તે વખતસરજ મળતો રહે છે; અને તે બદલો આપે છે ત્યારે પુરેપૂરો આપે છે; ધનસાદ દે છે ત્યારે તો પુરેપુરોજ હીસાબ ચુકવી આપે છે.

આ આપણી કથાનો કોટ કમનસીબ દીતુંની અપંગ રથીતી ઉપરજ રચાયલો છે, તેણીના છુપા રહેવા પરજ આ

સધળા બનાવેતો આવાર છે. તે ઉપરજ આ કહાણીની રચના રચાયલી છે.

• પ્રકરણ ૭૦ મું.

નાંબનું યકીન—ભીખાણની દોલત.

નામ પોતાની બેહેનથી છુટી પડીને પાછી ઉપલા મળ-લાના દીવાનખનામાં ગઈ. ત્યાં પેસુ પીછાત્યું બેઠેલો હતો. અને નાટકનાં ગાયણની ચોપડીમાંથી એવી તો મધુરતા સાથે ગીત ગાતો હતો કે કદાચ તે બુદ્ધિમુદ્ધ સાંભળે તો ફરીને નહિ લક્ષકારવા સોગંદ લઈ પડે. દીવા ઉપર ભમતાં પતંગીયાઓ પણ આ રંગડો સાંભળીને નહાસી ગયાં હતાં અને ધરમાં પાળેલો કુતરો પણ તે અવાજ સાંભળનાં પૂછડી પગ વચ્ચે દાખીને ખુન્ની હેઠળ ભરાઈ બેઠો હતો. નામ આરડામાં દાખલ થઈ કે પેસુનું તેની તરફ ધ્યાન બેસાયું.

“ઓહો, બાઈસાહેબ, કંઈથી આયાં?” પેસુએ ચોપડી બંધ કરી, ગાવાનું માંડીવાળી નામને પૂછ્યું; “તમનેથી નકામાં થકેલા પછાડા ખાવાનો શોખ છે જો. હું તમારી જગાએ હોઉં તો કદીથી એમ પછાડા મારું નહિ, ને કોઈ રખડેલ ભીખારી જેવી બમરી સાથે કલાક સુધી તાહેલાં કરવાનું પસંદ કરેલી નહિ. એ શું વેળાં હોસે?”

“એ તો જેવો જેવો વીચાર પેસુછ. પણ પેસુછ, તમે હમના હમના “તમે સમજ્યા નહિ—તમે સમજ્યા નહિ” એમ ધડી ધડી બોલવાનું મુકી કેમ દીધું?”

“મારા જની મિત્ર મીં ભીખાણ હીરાદલાસને એ ગમતુ નથી. એવણ ચીરગાઈ બચઈ, ને એમ બોલુ’છ તારે ધખા મારે છે—ચારે નહિરે મને શીખામણ દેઈ. હવે તમેથી જરા

ધીયાન રાખજો. મારાથી એ બોલાઈ જાતી તો જરા અટકાવજો. એ ઘણીજ ભુંડી ટેવ છે. ને તે ટેવ છોડવી જોઈએ. તમે સમજ્યાં નહીં?" પેસુ બોલ્યો; "અરરરર, પાછું બોલાઈ ગીયું એ ટેવ તો જતાં જતાં જશે. તમે 'સમ-જતાં જતાં જશે.'"

પેસુએ આ પ્રમાણે વાત ચલાવતાં પોતાના ગજવામાંથી રમાલ કઢાડ્યો જે રમાલમાંથી પમરાત ફેલાતો હતો. નાજનને યાદ આવ્યું. દીનુને ધરે નાજન એક દહાડે ગઈ હતી, ત્યારે તેણી ભુલમાં પેસુનો રમાલ સાથે લઈ ગઈ હતી. તે રમાલમાંથી જે એસનસનો પમરાટ નીકળ્યો હતો તેને માટે દીનુએ જણાવ્યું હતું કે કુંવરજીનું મરણ નીપજ્યું તે દહાડે લાયબ્રેરીવાળા ઓરડામાંથી એક માણસ બહાર આવ્યું હતું અને તેના અંગમાંથી એવો પમરાટ નીકળતો હતો. આ વાત નાજનને યાદ આવી અને તેણીએ પેસુને પુછી બોલ્યું.

"એ તમારા રમાલ પર શું છાંટેલું છે ? એ પમરાત કાંઈ નથી જાતને છે. તમે એ કાંઈથી લાયા પેસતનજી ? મુંબઈમાં તો એ નહીં મળતું હોય ?

પોતાનું એસનસ નાજનને પસંદ પડેલું ધારી પેસતનજીનું હાંકુ છલકાઈ ગયું અને છકેલ છાલકો પુલી ફાટીને ગધેડો બની ગયો. તે રમાલથી પવન બાઈ રમાલનું એસનસ વધારે બહેકાવીને પુલનજી બનીને દરસાથીજ બોલ્યો.

"અરે નાજનબાઈ તમે એની તો વાતજ ના કરો. જે લોક એ જોયછ તે યસ એની ઉપર કુર્યાન કુર્યાન થઈને બધા વાજ વરી જાયછ. એ કાંઈ મુંબઈમાં મલતુંજ નથી; એ તો હાંગકાંગમાં એકજ મોટો રસાયણી બનાવેછ. બીબાજી એ એસનસ હાંગકાંગથી લાવેલા ને તે જોતાં મેં લેવન પાસેથી

માંગી લીધું. એવણુ પોતે એ તો અગાઉ વાપડતાતા પણ કહેજે મોટે ઘરના શેડયાઓ એસનસ વાપડે નહીં ને બધરાંઓજ વાપડે, તેથી એવન વાપડતા નથી ને હું વાપડું છ તમને એ ગમેછ કે ?”

“ હા મને ગમેછ. બધરાંઓ એસનસ વાપડે તેથી મને ગમવું જોઈએ. તમેજી વાપડોછ—” નાજની હસી પડ્યુ અને તેણી વધુ બોલી નહીં, પણ પેસુ તેણીના બોલવાનો અર્થ સમજી શક્યો નહીં. તે પોતે પોતાને મોહેડેજ બાચતો બન્યો હતો તેનું તે મુરખ ધ્યમજી પોતાને જાન રહ્યું નહીં. તેમજ જાન રહે તેટલી તેની અકલ પણ હતી નહીં.

“ લેવો નામ દેતાંજ જુના પાપી હાજર થઈ ગયા. ” પેસુએ ધીમે અવાજે નાજને કહ્યું; “ભીખાજી આવી લાગો જરેજી હું તમારી સાથે એબલો બેસીને બે વાત કરું છ તારે એ કોથીજી એકાએક આવીને ફૂટી નીકળેછ. પણ એ માણસ તો ઘણું સારું છે જો.” પેસુને યાદ આવ્યું કે ભીખાજીની તરફદારી નાજ આગળ કરી નાજને ભીખાજી સાથે પરણવાને સમજાવવાનું કામ ભીખાજીએ તેને સોંપ્યું હતું. તે યાદ આવતાંજ તેણે કાર મરડી; “ માણસ ચોખ્ખું છે, વળી પૈસાવાળું આહે તો વાલકેસરનો હુંગરજી ખરીદી લે ને આહે તો ચીનના રાજાનેજી નોકરી રાખે. તમે પેલા જોહાંબક્ષના વેળાં મુકી દેવો ને એની સાથે પરણો કે પાંચ પૈસાનું હું જી મોહેડું જોઈ ને બેસીફથી નહાસતો જાગતો નહીં ફરે. જલ્લા આદમી લલાઇ કરી લેવા પછી યાદ—”

પણ આ વખતે ભીખાજી તેમની નજદીક આવી પુજો જોથી પેસુ વધુ બોલતો અટકી ગયો. ભીખાજીની હાજરીથી નાજ હંમેશાં બહુજ કંટાળતી હતી અને તેને આવતાં રસ્તામાં કાંઇ હરકત નડે અને પાછો ફરે એવું સદા ઇચ્છતી હતી પણ આજે મામલો જુદોજ હતો. પોતાની

બહેનનું આજે તો તેણીને કામ બજાવવાનું હતું. અને શાપુરજી મીસ્ત્રીની ઓળખ પાળખ અને સરનામું તેણીને બાણી લેવાનું હતું. નાનંએ બીબાણની સલામનો જવાબ માથું નમાવીને આપ્યો અને બીબાણ પોતાના પાડા જેવાં વાંકા દીકાં અંગ સાથે ખુરસી પર અડકાઈને બેઠો. જ્યો ખુરસી માહેલી નાણુક કમાન પણ કચ કચી રહી.

શાપુરજી મીસ્ત્રી ગીધે જેમ એક વાર બીબાણના નેઢર બાફરે એકાએક આવીને સવાલ પુછ્યો હતો તેજ દરે નાનંએ આ વખતે બીબાણને એકાએક સવાલ પુછ્યો:

“તમે શાપુરજી મીસ્ત્રીને ઓરખોછ કે ? તે કોઈ પરોપકાની અહરથ કહેવાયછ ને મેંટાં કંત્રાકટો લેછ. તે વરી કહેજે કે પૈસાવરોળી ધણો છે ને સખાવત મોટી કરેછ.”

કરોડપત્ની બીબાણએ તરતજ તેણીને જવાબ દીધો: “હા, હું તેને ઓરખુંછ. તે ભલા આદમી એવો મુરખો છે કે પોતાનો કીમતી વખત અને કીમતી નાણુ સખાવત પાછળ રોકેછ. પણ નાનંબાઈ, તમે તેનું નામ ને કર કેદાણું કાંઈ પુછતાં હશે ! કાંઈ કામ છે કે ?”

“મને કામ છે. જરા મહેરખાતી કરીને તેનું મને સરનામું આપજોછ.”

“તમારી સખાવતની લાગણી વળી ઉશકેરેઈ આવીછ કે કેમ ? તમે લોક નકામાં ફાંફાં મારીને ગરીબોનું તારણ કરવાના પછાડા માર્યાજ કરોછ. એ ગરીબ લોકો ગરીબ છે તેથી તવંગરના બાવ પુછાયછ. બધાજ જો મારા વીચારના હોય તો ગરીબે ને મારે ગરદન, ને પોતે પોતાનું ફેડ્યા કરે. જો ગરીબ માણસો છે તેનો લાયજો બારમો ભાગ એવો દરો કે જેને મદદની ખરેખરી જરૂર હોય. લેવડને દુધમાં મુકશે તો નેથી કાંઈ તે જીવવાનો છે ને મોજ સમજવાનો છે ? કોઈ

ગરીબ માણસ મારી આગળ આવે ને જસ એટલુંજ કહે કે, 'હું ગરીબ છેઉં, કાંઈ આપો.' તો તરત તેને હું દશ રૂપ્યાની નોટ કહાડી આપું. પણ જો તે સીપલો થઈને કહે કે, 'સાહેબ જુદાને ખાતર, ને ધરમ કરવા માટે, ને આપદાદાને પુન લગાડવા સારું,' એવું કાંઈ જકે તો મારું બેજીવું ફરી જાય ને લાત મારીને ઘેરની જહાઝ કહાડું. પણ મારા આ વીચારોથી પેલો શાપુરજી મીસ્ત્રી જુદાજ વીચારો ધરાવેછ. તે તો કોઈ મરવા પડ્યો હોયની તો તેના પાસાંમાં કલાક એક જેસી રહે, તેને દવા પાય, તેની નાડ તપાસે, ને મરી જાય તારે જાણે તેના આઠગાપ મરી ગીયાં હોય તેમ ફેક મુકે. પછી વરી નકામો ધસડાઈ તણાઈને પાયદસે જઈને ખી તાત્યાં તોડે ને અંધયારડાઓના હોજરાં ભરે તે જુદાં. એવો એ ઉલ્લુ છે."

"ઓહો, તારે તો તે ખરેખર કોઈ સારોજ માણસ હોવો જોઈએ." નાજાં બોલી.

"આ એખને તમે સારા ગુણ કહેતાં હોવો તો તે સારો માણસ છે."

"તારે મને તેનું એડરેસ લખી આપો, તો મહેરબાની." નાજાંએ માંગી લીધું.

"લેવોની મારે ક્યાં ના છે," બીખાજીએ કહયું અને ગજવામાંથી તેણે એક નોટ પુક અને સોનાની પેનસીલ-ફેસ કહાડી. "તે કોટમાં કોટે કોટ પોતાનાં ધરમાં રહેછ. આ તેનું સરનામું મેં લખ્યુંછ. હવે મને શું જવાબ?"

"તમુને જવાબ ? શાનો ?" નાજાંએ અજાણ થઈને પુછ્યું.

"વળી આપરાં લગનનો. ક્યારે સાહજવારી કરશે ?"

"હું અનેકવાર કહી ચુકીછ કે એવી વાત મારી આગલ ફેર ના."

“ને હુંબી અનેક વાર કેહી ચુકોછ કે તમારો હા પાડ્યા વીના છુટકોજ નથી.”

“શું તમારા કહેવાથીજ ?”

“હા, મારા કહેવાથીજ.”

“તમારા કહેવાથી જો બધુંજ થતું હોતે તો ભક્ષાંઓ નાશ્યુક થતે.”

“તેથી તુકશાન શું હતું ? હું કહી ચુકોછ, ને કેહુંછ કે તમુને મને તાબે થવુંજ પડશે.”

“ને હું કહી ચુકીછ ને કેહુંછ કે જીવ જશે તો બલે પણ તે કદી બનશે નહીં.”

“નહીં તે કેમ બનશે ? પૈસાનું જોર એવું છે કે કાંઈબી બનાવે.”

“હોશે. પૈસાનું જોર શું કરેછ તેનો મને તો અનુભવ નથી. પણ ખુદાનું જોર શું કરેછ તે હું જાણુંછ. પૈસા આગળ તેની શક્તી કેવી છે તેનો મને અનુભવ છે.”

“પૈસાવાળા તેજ ખુદાય. પછસાવાળાને ખુદા પૈસા આપેછ એજ દેખાડેછ કે પછસાવાળા તરફ ખુદાની ખાસ મહેરબાની છે. પછી શું ખુદા મને મદદ નહીં કરશે ?”

“પછસાવાળાઓ ખાસે પછસા રહેછ એજ એક શ્રાપ છે.”

“તારો મરઘન હું તોડું તોજ ખરો, મારો બોલ રાખું તોજ હું ખરો !

“મારું વચન ખાળું તોજ હું તો ખરી, તમને આમ દુર રાખું તોજ હું તો ખરી.”

“મારી દોલતપર હું મુશતાક છેઉ.”

“ને હું મારાં સત પર, યદીન પર મુશતાક છેઉ.”

“છટ ! સઘળું વાહીઆત ! સત શું બચુંછ ! યદીન શું બચુંછ !”

“જે માણસ સતને ને યકીનને પીછાણુ તો નથી, તે ખુદાની હયાતીનેખી માનતો નથી. તમે પછસાને ખુદા ગણોછ, હું સતને ને યકીનને ખુદાના ખરા ફરેસ્તા ગણુંછ. તેને આધારે હું ચાલસ તો પાર પડશ.”

“વાહરે તારી લટરાજ. જાણે કવી ખેલેછ. પણ યાદ રાખજે, થોડાજ વખતમાં તું જેર થશે ને તારે મોહોડેજ લગનનો દહાડો ઠગવવાને કબુલ થશે.”

પ્રકરણ ૭૧ મું.

‘મદદ કર! મદદ કર!’

ભીખાજીને આવતો જોઇને પેસુ પીછાણુ નાજાં આગળ થી હડી ગયો હતો અને તે સીધો ત્યાંથી પોતાના બાપ આગળ ગયો. ભીખાજીને પોતાની મરજી વીરહ ધરમાં ધાલવાથી રત નજી કચવાતો હતો અને નાજાં આગળ ભીખાજીને જવા દેવા ની તેને ફરજ પડતી હતી માટે તે પોતાને દોષીન ગણી મન માં બહુજ પસતાતો હતો. તેનો સ્વભાવ કાંઇક બગડેલો હતો અને પોતાના જીવ સાથેજ તે ગુસ્સે થયેલો હતો તેટલા પેસુ તેની આગળ આવી લાગ્યો.

તે ખેલ્યો : “ સાહેબ, મારે તમારી સાથે કાંઇક ખાનગી વાત કરવાની છે. તમારા વીચાર મુજબ તો કોઇથી રીતની ફરયાદ કરવાને મને કારણ નથી. બધકે હક નથી—તમે—સ. મારે કહેવું જોઇએ કે જેમ તમે હમણા કઢંગા વેપલાઓ કરીને નાણા ખોદતા જાઓછ તેમ જો ખોદવાનું ચાલુ રાખશે તો પછી વેપલાની મોહકાણુમાં હું બાપલા વગરનો થઇ ખેસરુ

ને સરદાર નામનાં પુછડાં સીવાય મારા હાથમાં તમારા પછી કસું આવવાનું નથી. મારા કાકાજી અસલાજી જે સુરતથી આવીને કાંઈ દલો આપે તો ટકુ ચાલે બાકી તમે તો એવા ધંધા લેજો બેકાજી કે બધો મારો તો હમણાથી જીવ સીકે એવ વધ રહેજો."

" બેશરમ ! તુંને આવી વાત કરતાં લાજ નથી આવતી ? "

" એમાં વરી લાજ સાની ને સરમ સાની ? તમે ધડી ધડી સો સો રૂપ્યાની નોટ પેલા ટુકડાઓર જેઠાંબપસને વારતે મોકલ્યા કરો ને મને દોરડુંબી આપો નહીં તો મારું ક્યેજી પરતું નહીં હોસે ને છાતીમાં આગ લાગતી નહીં હોસે જે ? તેને તમે શીખવ્યો બણાવ્યો, બધો ખરચ તમેજ આપ્યો. એ બધું મને જણાવુંજ ને."

" તેની મને શી દરકાર છે ? મને કાણુ પુછનાર છે ? "

" તારે એવા રખડતાને મદદ કરી તમે મારું નખોદ વાળશે ? "

" એક ચોરતું નખોદ વળતું કેમ હોસે ? તે તો પોતાને હાથેજ નખોદ વાળી બેકોજી." રતનજીએ જવાબ દીધો; " તે' મારા દાગીના ચોર્યા, એક ગરીબ નીરદોષ કન્યા પર તે' તેનો આરોપ મુકાવા દીધો; એ શું તારું બવીસ તે' ઉધું નથી વાળ્યું ? એ ચોરીની વાત જે ભીખાજી નહીં જાણતો હતો, તેને સુપ રાખવાની મારી મતલબ નહીં હોતે તો આજે ભીખાજી મારાં ઘરમાં આવી મારી મરજી વીરૂદ્ધ એક નીર દોષ છોકરીને હેરાન કરી નહીં શકતે; તે મને તારાજ ને ખુહાર કરી નહીં શકતે !"

" મેં ધરેણા ચોર્યા ? ખોટી વાત છે. કોઈએ તમને બમાવ્યાજી. તમે સમજ—"

“ હું ધન્યજી કે એ વાત ખોટી હોય ! ખુદ કરતે ને મે ખોટી દરતે ! પણ મેં મારી ખાતરી કીધીજી. ક્યા મારાડીને તે તું વેચી આપોજી તે હું જાણુંજી, તે મારવાડીને ખુદ હું જાણી આપોજી. વધારે જાણવું હોય તો જઈને બીખાણતેજી જીજી. ”

“ અરે બીખાણ તો તરેહવાર કેહેસે. એની વાત તે કવી માનવાતી ? ”

“ બીખાણ જુઠું કહેજી ? તારે એવા જુઠાં માણસની તું સંગત કાંઈ સાંધેજી ? ”

“ અરે એ જુઠું ને સાચું ! તમે માંડી વારે રેસાહેબ. એની પાસે દોલત છે. તે દોલતનો કેમ ઉપયોગ કરવો તેથી એ કરોડપતી જાણેજી. તમે સ—”

“ એ દોલતનો ઉપયોગ કરતાં જાણેજી ! ” સરદારે ટકોર માં કહ્યું; “ એ તુંને લાંચ આપેજી ને તારી માન્દતે પોતાનું કામ કરી માફ ને ગરીબ ખીચારી નાજાનું આગળ રહીને નખોદ વાળેજી. કમચમત દુકતા, તેની પાસેથી લાંચ લઈ તું નીચો પડ્યોજી; તારા ખાનદાનને તેં એજી લગાડીજી; કુટુંબની કીરતી ને ધુળ મેળવીજી. સરમ છે—હેજી—છે ! ”

“ પણ નાજાં એ કરોડપતી સાથે પરણે તો મુખી થાય એમ હું તો ધારુંજી. ”

“ જેહાંયક તરફની તારી અદેખાઈતું એ પરીણામ છે. હું બધું સમજીજી. મને શીખવવા આવશે તોજી હું શીખશ એમ નથી. નાજાં સાથે બીખાણને ગેહવી આપવામાં તું મદદ કરવા નીકળ્યોજી, ને કદાચ બીખાણએ તે કામ બજાવવાને માટે તુંને કાંઈ મોટી નાણાની રકમથી આપવા કહી હોય તો હું અજાણ થવાતો નથી. ”

“ સાહેબ—સાહેબ—હવે તમે મને અપમાનથી કરવા લાગ્યા કે ? ”

“ જો તારી માતાનો મને વીચાર નહીં આવતો હોતો-
તો-તો-” તે ચુપ રહી ગયો. તેનાં હૃદયમાં હઠળપાઠળ થવા
લાગી અને તે મનસે બરબડયો; “ ખુદા ! ખુદા ! આ મારી
કરણીનો બદલો છે ! તારો ધનસાક ખરોજ છે. મેં ગેરધન
સાક આપ્યોછ તેના બદલામાં તું મારી ઉપર બદલો લેછ તો
હું તેને તાપે છેઉં. જેહાંગલ. જેહાંગલ—તારામાં અને આ
કંગાળ દુકતામાં કેટલો ફરક ! ખુદા, મને માફ કર ! માફ કર !
બગડેલું હું સુધારી શકતો નથી, પણ આ ખુદા તારાથીજ
બની શકે તો તે બગડેલું સુધારી આપ ! હકદારને ધનસાક
આપ ! મને શાંતી બક્ષ ! મને અહીં કરાર દે, ત્યાં અમાન
દે ! ખુદા ! ખુદા ! મદદ કર ! મદદ કર ! મદદ કર ! ”

અરાં દીલથી ખુદાની મગિલી મદદ ક્યારે નથી મળતી
કે આ વેળા લઘા રતનજીને નહીં મળશે ? મળશે— પણ
મોડેથી મળશે.

પ્રકરણ ૭૨ મું.

લેદ ભરેલી કામજની કાપલી.

જીવ એક અને ‘જ’જલ સો. જાકરને માથે કેઠી ધણી
જ’જલો આવી પડેલી. એક તો શેઠનો મીનજ દહાડે દહાડે
ચકાસી જતો હતો; શેઠની બેહેન વધારે વધારે મુરખ બનતી
જતી હતી અને ‘ત્રીજી’ તો એ કે તેનો ડીટકટીવનો જુરસો
બધુ અને વધુ જોર પકડ્યો જતો હતો. તહેમુરસના મરણ
સાથે જોડાયલા ભેદથી તે વધારે ગુચવાયો હતો અને તે લેદ
ખુલી કહાડવાતું બીડું તેણે જહાડ્યું હતું. આ ચીની સ્ત્રી
સુચીસી કોણ છે ? તેણીને પેલા નાર્યા જાતના મદારી કેસુર્યા

સાથે શું સંબંધ ? અને નાગતું ઝેર તહેમુરસને લાગ્યું ? એ સવાલો તેના મનમાં રમી રહેલા હતા અને તેનો ભેદ પામવાની તે કોશિશ કરતો હતો.

શું તે કામમાં બદર ફાવશે ? આપણે તે તો આગળ જતાં જોઈશું.

બદર પોતાની માથુકને કહેતો હતો: “આવી નોકરી કાંઈ મારાથી લાંબો વખત બગ્ગવી થકાવાની નથી. મને તો એવું મન થાયછ કે બસ જમને પોલીસમાં નોકરી રહું.”

“ગધેડો કેમ બનેછ ?” સુસને કહ્યું; “આવાં એકાકી કપડાં પહેરવાનાં, મોટો પગાર પાડવાનો, શેઠ્યે થઈને દરવાનું મુકીને પોલીસમાં કાંઈ ધકેલા ખાયછ ? ડીટેક્ટીવ, રીટેક્ટીવના ધખારા છોડી દે ને મન મુકીને નોકરી કર. પછી નહીં તો પછવાડેથી પસતાશે.

માથુકની શીખામણ આસકના ધ્યાનમાં ઉતરી નહીં. તેનાં જોજાંમાં તો ‘નાગતું ઝેર’ અને ‘ચીની સુચીસી’નું ભમ્બા દરતાં હતાં. તેને એવુંજ લાગતું હતું કે આ મોટો ભેદ શોધી કઢાડવાનું તેનાજ નસીબમાં લખેલું હતું. અને તે શોધી કઢાડનાર તરીકે યજ્ઞદાને તેનેજ પસંદ કર્યો હતો.

પણ એટલુંજ હતું નહીં. મરનાર તહેમુરસના છેલ્લા ખોલો તેનાં મનમાં રમી રહેલા હતા અને હજી તેના કાનમાં તે વાગી રહેલા હતા. જે કાગજ તહેમુરસે લખેલો તહેમુરસે જણાવ્યો હતો અને ગાહીમના બંગલામાં છુપાવ્યો હતો તે અગતનો હોયો જોઈએ એમ તેને લાગ્યું અને તે કાગજ શોધી કઢાડવા પર તે મહી રહેલો. એક બાબતથી તેનું મન આ કામ ઉપર વધારે ઝોંટાયું હતું. મરનાર તહેમુરસના ગળવામાંથી એક કાગજ નીકળ્યો હતો જેની ઉપર કાંઈક હેરફેર

હરફો લખેલા હતા અને તે હરફનો અર્થ શો હતો તેની જાકરને સમજ પડતી હતી નહીં.

તે કાગળ ઉપર નીચે મુજબનું બેઠ લખ્યું લખાણ જાકરે વાંચ્યું:—

(૧૩ પા-(૧૦) પાં-(૧૬) ની-(૧૨) માં-(૧)
પુ-(૬) થી-(૧૫) વાં-(૯) તાં-(૨) વર્-(૧૮) એ-
(૫) ફ-(૩) ત-(૧૭) ની-(૮) જી-(૧૧) એ-
(૭) ગ-(૧૪) તી-(૪) ર.

આ તે લખાણ હતું. જાકર તેનો અર્થ સમજવાની કોશિશ કરવા લાગ્યો પણ તે કંઈ ગાંડું થેડું લખેલું અથવા બહુજ બાહોશીથી ગણતરીદાની લખાણ કરેલું તેણે ધાર્યું.

સક્ષંગ વાંચી જાય તો તેનો અર્થ કશો જોઈ જ નહીં, ત્યારે તેણે ઉલ્લાંથી વાંચવા માંડ્યું પણ તેનોખી મીનીંગ થયોજ નહીં. આખરે તેને એકાએક ખ્યાલ આવ્યો. એક કોઈ કાગળ તેણે લીધું અને તે ઉપર ઉપજાં લખાણ માહેલો (૧) આંકડા આગળનો બોલ તેણે પેહેલાં લખ્યો; જે હન્ક 'પુ' હતો. તેની પાસે (૨) આંકડાવાલો હરફ લખતાં તે 'પુવ' થયું. હવે તે લખાણ ઉકલાવવાની કુચી તેના હાથમાં આવી અને તે શોધી કહાડતાં તે હરખાઈ ગયો અને તેણે તે આંકડાં સુજળ નીચે પ્રમાણે લખી કહાડ્યું:—

(૧) પુ-(૨)-વર્-(૩) ત-(૪) ર-(૫) ફ-
(૬) થી-(૭) ગ-(૮) જી-(૯) તાં-(૧૦) પાં-(૧૧)
ચ-(૧૨) માં-(૧૩) પા-(૧૪) તી-(૧૫) વાં (૧૬)
ની-(૧૭) ની-(૧૮) એ.

પુર્વ તરફથી ગણતાં પાંચ i પાતીયાંની નીચે,

“હા, હવે સમજ પડી.” જાકર મનસે બરબાંધ્યો; “જે ઝોરડામાં તહેમુરસને પેલાં મોટાંબાઈ સાહેબે કેદ કરી રાખ્યો

હતો તે ઝોરડાની જમીનમાં પાંચમાં પાર્તાયાં હેઠળ તહેમુરસે તે કાગળ સંતાડેલો હોયો જોઈએ, બસ, પટો મળયો. આ કાગળ કાઢળી રીતે શોધી કહાડયો જોઈએ. હું એકદમ જમને તલાશ કરસ અને ખુદા મદદ કરશે તો આ જોઈને પટો શોધી કહાડશ.”

બીજો દીવસે તેણે પોતાના શેઠ પાસેથી અરધા દીવસની રજા લીધી અને માહીમ તરફ તે ઉપડી ગયો. સુસન સાથે થોડા કલાક ગુન્નરવાનું તેને બહાનું હતું પણ તેનું ચીત તો જુદીજ બાબત ઉપર લાગેલું હતું. મોટાં બાઈસાહેબ તહેમીના ઝરદાર આ વખતે મુંબઈના પોતાના બંગલામાં જઈ રહેલી હતી અને તે વખતે બાઈ સાહેબની દાસી સુસન પણ બાઈસાહેબની સાથેજ મુંબઈમાં હતી. માહીમ જઈ પુગવાની પછી જાફરે આ વાત જાણી અને તેથી તે દલગીર થઈ ગયો. જો સુસન ત્યાં હતે તો બંગલામાં દાખલ થવાનો તેને લાગ મલતે અને તેની ત્યાંની હાજરીનો ખુલાસો બીજા નોકરો આગળથી થઈ શકતે. વળી સુસન હતે તો બીજી તરફથી છુપી રીતે તહેમુરસવાળા ઝોરડામાં તેણી નજરને લઈ જઈ શકતે. તોબી બીજો દહાડે ફરીને માહીમ આવવાનો તેણે મનમાં પકો ઠરાવ કર્યો, અને માહીમના બંગલાના કમપાર્ટિમાં તે આગ તેમ કર્યો અને તે પછી પાછો પોતાના શેઠને ઘરે કોલાણે રવાના થયો.

બીજો દહાડે પોતાના ઠરાવ મુજબ તે પાછો માહીમ આવી લાગ્યો. તેને આ વેલા મનમાં લાગ્યા કરતું હતું કે, “મેં મારી આતુરતા ને જુઝાસા બરાબર છુપાવી રાખી નથી અને મારા જુરસા પર હું બરાબર કાબુ રાખી શક્યો નથી તેથી મારા શેઠને કાંઈ શકે ઉપજેલો લાગે છે.”

સાંજનું અંધારું શરૂ થતું હતું અને તે વેલા તે માહી-
મના બંગલાના પાછલા ભાગમાંથી માહે દાખલ થયો. તે
સાવચેતીથી આગળ વધ્યો અને મનમાં વીચાર કરવા લાગ્યો
કે ઘરમાં રહેલા નોકરો આગળ જવાનું ડહાપણ ભર્યું હતું
કે છુપેથીજ તકાલ કરવાનું ડહાપણ ભર્યું હતું? આખરે
તેણે ધાર્યું કે છુપું રહેવામાંજ જવ્વાવ હતો તે બાગમાં બધે
ફર્યો. બંગલો બહારથી ફરીને તપાસ્યો, અને પેલા પકન કુવા
આગળ ગયો. ત્યાંથી પણ બંગલા તરફ તેણે નજર ફાંપી
અને તે દહાડે પણ કશું નવું મેલવા વના તેને પાછું ફર-
વાની ફરજ પડી, તોખી પાછું ફરતી વેલા તેણે મનમાં તો
હાવજ કર્યો હતો કે આ બંગલાની તપાસ લેવાનું આહુજ
ગમતું. આ તરફ ચાલતાં સુધી વારંવાર આવ્યાજ કરવું.

પ્રકરણ ૭૩ મું.

શાપુરજી મીસ્ત્રી.

નાભાં પોતાની નોકરી ઉપર મઠ. મઝગામમાં એક યુરેઝી-
યન ડોસાં નીશાળ ચલાવતા હતાં અને તેમાં એક શીક્ષક
તરીકે નાભાંએ નોકરી મેળવી. નાભાંનું આ પગથું સરદાર
રતનજીને ગમ્યું નહીં કારણ કે નાભાં નોકરી કરે અને પેટ
ભરે તે તેમનાથી દેખી શકાયું નહીં. ધનયાદજીની તો વાત
જ ના ખોલતા! તેણેનું તો ડીચકુંજ ચઢી ગયું. હલકે
ધધો, તેવા ધંધામાં પડેલી બાઈ, અને તે બાઈ સાથે બેસીને
રાતના જમવાનું !!! યા ખુદા! એ દુખ બીચારી ધનયા-
દજી કેમ ખમે! તેણેનું રહ્યું આવી ગયું. તોણેનો જીવ
ફરી આવ્યો, સરકમખી આકૃતથી થઈ આવ્યો, અને કદાચ

ચંદરીને તાવ પણ ચઢી આવતે પણ ખુદ કસતુર્યા મુર્ગને સલામત રાખે, તે તેનાથી ધનપાછળને તાવ આવતો અટક્યો.

“તું ઘણી ખુબસુરત છોકરી છે.” મડમ બોલડન બોલ્યાં, “પણ એવી એકમાર્ગી” ને ધુજરી કેમ ? તારા જેવી છોકરીઓએ તો નાચવું કુદવું જોઈએ, રમત ગમત કરવી જોઈએ, હસવું જોઈએ હસાવવું જોઈએ, નહીં બોલે તેનેળી બોલાવવું જોઈએ.

“હાજી.” નાજાંએ પોતાની શેઠાણીને જવાબ દીધો.

નીશાળમાં છોકરીઓ તો માત્ર સાત શીખવા આવતી હતી અને બપોરે તો ભારી હતો. ગલીમાં ઘર હતું અને બહારથી સાદુ માદુ જણાતું પણ માહેથી સનગાર તો લખપતીનો માલમ પડતો હતો. નીરદોષ નાજાંને આ બાબતની કશી સમજ પડેલાં તો પડીજ નહીં. બલકે તે બહારની સાદાઈ અને માહેલા ઠાઠમાઠમાં કશે ભરમ હતો એવો પણ ખ્યાલ વટીક તે બીનઅનુભવી છોકરીને આવ્યોજ નહીં. શીખવવાનું તો બધું અલ્લાહ-અલ્લાહ-ખેરસલ્લાહ! જેવી વાત હતી પણ અકરીકટ ઘણી હતી.

પેહેજેજ દહાડે નાજાં ચોંટી અને પોતાનાં આ પગલાંને માટે પસતાવા લાગી. અપોરના એ વાગતાથી આ એકાંત નીશાળમાં કેટલાક માટીડાઓ આવવા લાગ્યા અને મડમ બોલડન તેમને આવશર દબ માહેલાં દીવાનખાનામાં મોકલવા લાગી. તે માટીડાઓ પચરંગી હતા. કોઈ એશકી ભાઈએ. તે કોઈ મેલો ઘેલો મુસન્નમાન, કોઈ ઇચમજી જેવો પારસી, તે કોઈ લુલો ભુલો યુરોપીયન, એમ બધું પંચરંગી વાળું હતું. તેઓ મડમ સાથે લાગડીથી વરતતા હોય એવું જણાતું હતું નહીં. અને નાજાં તરફ પણ સમ્મત તો દેખાડતાજ નહીં

પણ નકટાઈથી જોતા અને કેટલાકોએ તેની નીરવજ મશકરી વરીક કીધી. નાજનં ગમરાઈ અને પેનામાંથી ઉછળી ચુલા-હમાં પડવા જેવો મામલો તેણીએ દીધો.

માહેલા દીવાનખાનામાં પેલા દસ બાર માણસો એકઠા થયા અને થોડાજ વખતમા પૈસાનો છુલો ખણખણત નાજનંના સાંભળવામાં આવ્યો. નાજનં ઉછળીને ઉભી થઈ અને તે દીવાનખાનાના બારણા આગળ જઈ માહે જોવા લાગી. માહે પૈસાઓ શું કરતા હતા ?

જુગાર, તેઓ જુગાર રમતા હતા; આ નીશાળ તે નીશાળનાં ઓઠાં તળે એક કંઠાળ જુગારખતું હતું. નામે નીશાળ હતી પણ કામે તો એક દોઝખનો ગાર હોતો.

નાજનં શું કરે ? તેણી ગમરાઈ અને પોતાની છત્રી લઈને તેણી એકદમ ઘરે નહાસી ગઈ. હવે શું કરવું ? નોકરી છોડી દેની, ખીજુ શું ? પણ આ બાબતમાં કોઈની સલાહ લેવાથી નાજનંને ગમ્યું નહીં, તેણી રી છાતી ચાલી નહિ. અગર આ મકાનને જુગારખાનું સમજવામાં તેણીની ભુલ હશે ત્યારે ? કોઈને કેહવાથી તેણીને ખી સંડોવવામાં આવશે ત્યારે ? કોઈની તકરારમાં પડવાનું તેણીને શું ધરાણું ? પોતે પોતાના પાપે મરશે-કરશે તે ભરશે. આવા વીચારો મનમાં આવતાં નાજનંએ આ બાબત વાંધે કોઈને ખી કહેવાનો વીચાર મારી વાળ્યો અને ખીજે દહાડે મેડમ ઓલડન પાસે જઈ નોકરી છોડી જવાની તેણીને ખચર આપવી એવો નાજનંએ મનમાં પકો દરાવ કર્યો. ખીજે દહાડે મેડમ ઓલડન પાસે જયા વના, અને તેણીને ખચર આપ્યા વના નોકરી છોડી દેની એવો ખ્યાલ કમનસીએ નાજનંને આવ્યોજ નહિ. તેણીને કોઈની અપ્રમાણીક કામ કરવાનો ખ્યાલ હતોજ નહિ અને તેથી રીતે નોકરી છોડવી તે અપ્રમાણીકપણું ધારી તેવો વીચાર તેણીએ કીધોજ નહિ.

નાનું પોતાને ઘરે એટલે સરદાર રતનજીને ઘરે ગઈ અને ત્યાંથી પોતાની બહેનને મળવા આવી. દીતુને તે મળી અને શાપુરજી મીસ્ત્રીનું સરનામું પોતે મેળવ્યું હતું. તે વાપે નાનુંએ દીતુને જણાવ્યું અને પછી નાનુંએ તેણીને કહ્યું.

“દીતું આએ શાપુરજી મીસ્ત્રી હિંદુસ્તાનમાંથી બહાર ગીયોજ નથી. બહારે કલક-નેળી કોઇ વાર ગીયોજ નથી, એમ કોઈ તો કહેજી. તારી ભુલ તો નથી થઈ?”

“ફરીથી હું તુંને કેમ સમજાવું કે તેનો અવાજ સાંભળવામાં મેં ભુલ નથી કરી? મેં મારા વરનોજ અવાજ સાંભળ્યોતો, એમાં ભુલ નથી. તે શાપુરજી મીસ્ત્રીજ છે એમાં ભુલ નથી.”

“ત્યારે હું શાપુરજીને ઘરે જઈને બપોરે કહાડી આઉં છું.” નાનું બોલી અને હસી.

તેણીએ, બીજાજી હીનાદલાલે આપેલાં સરનામા મુજબ શાપુરજી મીસ્ત્રીનું ઘર શોધી કહાડ્યું અને તે ઘરમાં તેણી દાખલ થઈ. શાપુરજી ધરમાંજ હતો અને તેણે તેણીને બોલાવી.

“આવો માય, બેસો ફીકર, શું કહેવું છે?” શાપુરજીએ માયાથી પૂછ્યું.

તે આશરે સાઠ વરસની હોમરો, સહેદ બાલવાળો બુઝોર્ગ ગૃહસ્થ હતો અને દયા તથા સખાવતના ગુણો તે બુઝુર્ગ એટલા ઉપર પ્રગટ દેખાતા હતા.

“હા, હું તમને મારી બહેન તરફથી મળવા આવી છું.” નાનુંએ બીદતાં બીદતાં કહ્યું.

“તમારી બહેન કોણ? તેનું નામ શું? કાંદ રહેજી?”

“મારી બહેનનું નામ દીનબાઈ છે. સુતાબાઈ દસ્તમજી

દુઆશ. તેવણુ દશ વરસની વાત ઉપર કલક-તે ગીયાંતાં ને તાંહ શાપુરજી મીસ્ત્રી સાથે પરણ્યાંતા.” નાજાંએ ખુલાસો કર્યો. દીવુ કલક-તે નહાસી ગઇ હતી ત્યારે તેણીએ પોતાનું નામ સુનાજાઇ રસ્તમજી દુઆશ રાખ્યું હતું.

“વારૂં પછી?” શાપુરજીએ પુછ્યું, કારણ કે નાજાં શું કહેવા માંગતી હતી તે શાપુરજી હજી સમજી શક્યો હતો નહિ અને આ વાતથી તે ઉલટો ગુચવાડામાં પડ્યો હતો. “વારૂં પછી?”

“પછી તે લોક ચીન ગીયાં ને તાંહ શાપુરજી કેડે ગુમ થઇ ગીયા.” નાજાંએ કહ્યું.

“અરરર ! તારે તો તેમારાં બેહેન રવડી ગીયાં હોશે. અર-અર-અર ! પછી ?”

“તે હું પુછવા આવીછ કે તે શાપુરજી મીસ્ત્રી તમે કે ?” નાજાંએ અસહ સવાલ કર્યો.

“હું ? તે શાપુરજી હું ?” શાપુરજી મીસ્ત્રી હસી પડીને બેઠ્યો, “એ કેવો વીચાર ? દીકરી, તું શું પૂછવા આવીછ ને હવે હું સમજ્યો. અરે ઘેલી છોકરી, હું તો અમદાવાદથી ને પુણાથી મારા જાપ જનમમાં દુર ગીયોજ નથી. વળી અમારા વખતમાં તો નાસ્લાં નાસ્લાં પરણાવી દેતાતાં. મને પરણ્યાને પંચાવન વરસ થઇ ગીયાંછ. હું સાત વરસનો ઉતો ને મારી બધરી ત્રણ વરસની હતી તારે મોરા સુંવારીમાં અમુને પરણાવી દીધેલાં. મારાં તો છોકરાંઓ છે ને તે છોકરાંઓને ઘરે તારા જેવડાં દીકરા દીકરીઓ છે. સમજી મારી માથ ?”

“હાજી, પણ શાપુરજી મીસતરી તમારું નામ છે. તેથી—”

“અરે પચ મારી માવડી, એવા શાપુરજી મીસતરી તો સુંગમમાં પચાશ મળી આવશે, મીસતરીની ઓખર બેઠવી

સાધારણ છે તેટલી તો હું ધારૂં છ કે બીજી નહિ હોશે. તારી બેહેને ને તેં ભુલ કીધીછે. તારી બહેન ક્યાં રહેછ. મને કહે, હું જાતે જાનતે મળી આવશ, તે શું ઘણી સંકડામણમાં છે ? તેને ઘણી આપદા પડેછ ?" શાપુરજીએ દીલસોજીથી પુછ્યું.

" સંકડામણ ને આફતનું તો પુછતાજ ના, શેઠ." નાનું બોલી અને તેણીની આંખમાં પાણી આવી ગયાં. "બીચારીની આંખ જતી રેહીછ, ને હેરાન થાયછ. બીચારી——"

" ના રડ, દીકરી, ના રડ !" શાપુરજીએ પોતાની આંખમાં આસુઓ અટકાવવાની કોશિશ કરતાં કહ્યું; " એ તો આશ્ચું જાય; કોઈ વખત એવોજ જાય. કોઈ વખત વરી આગળાંતે ભુલાવતો જાય. બીહી નાં; હું જાનતે તારી બેહ નને મળી આવશ. ના——"

" જી, હવે હું રજા લેઉંછ." નાનું ઉઠીને બોલી "માફ કરશોજી. તમને ઘણી તસ્દી પડી.

" બેસ, જરા ચાહે પાને જા. " શાપુરજીએ તેણીને અટકાવી.

" નહીંજી, માફ કરો."

" પણ વારું તારી બેહેનનું સરનામું તો આપ. હું જાનતે મળી આવશ."

નાનુંએ પોતાની બેહેનનું સરનામું આપ્યું અને શાપુરજીએ તે લખી લીધું અને તે પછી નાનું ત્યાંથી ઉઠી. નેણી એક રીતે નાસીપાસ થઈ હતી એક રીતે સંતોષ પામી હતી. શાપુરજી મીસ્ત્રી આ ઘણી હતો ખરો, પણ ખરો શાપુરજી મીસ્ત્રી તે હતો નહીં તેથી તેણી દીલગીર થઈ હતી, પણ શાપુરજી મીસ્ત્રી તેણીએ એવો જોયો કે જે તેણીને તેણીના બક્ષા

પીતાની યાદ આપનારો હતો, ખરો દીલસોઝ દયાળુ મહત્ત્વ હતો, સાચો સખી નર હતો, અને દુઃખીની દાઝ દીલે ધરનારો અસલ જરથોસ્તી બચ્ચો હતો.

પ્રકરણ ૭૪ મું.

સાદીનું સાદું.

“નાચ-નાચનારી-નહીં રે મરેરે. નાચારીએ-હું નાચારીએ રાગના ઉંદર-પ્રહો-કુંભાર-કુંવર, કુંવર-હું નાચારીએ રાગના કુંવરની-ગોદરી-ગોદરી નહીંરે ઘોડી-હું-કુંવરની ઘોડી-છમના નહીંરે-છગન-અરે નહીંરે-છલાંગ—”

વાંચનાર ચેટી ગયો હશે કે આપણાં મીસ વીરબાઈજી હીરાદલાલ ઉદ્દે વીરબાઈ વાંદરી લકળે વીરબાઈ બઠ્યાચણ ઉપરું ઘસ્તાને દીલરૂઆ કરતુર્યા મુર્ગમાંથી લલકારીને વાંચની હતી અને બાગમાં પાણી સીપતો માલી આ ભેંસાસુર્યો રાગડો સાંભળી પોતાની બાઈકાને પુછતો હતો કે, “અરે તેચી ! એ કાય ઝાઝા ! કોણ મેલા કાય !”

‘ચાલ, હવે એમ જીવ ના પટકયા કર.’ બીબાજી જે વીરબાઈની સામે બેસીને તુસપેપર વાંચતો હતો તે આ રાગ-જાથી કંટાળીને બોલ્યો; “જે સાંભળ, તુંને હવે પરણાવી નાખવાની હું ખટપટમાં પડ્યોછ. તારે વરે સારો માટી મેં શોધી કહાડ્યોછ.”

“ઓ મરું રે જી ભરું રે, કોણને સોધી કહાડ્યોછ ! પેસુછને કે ?”

“અરે મુઓ રે તે. તેને કાંઈ દાર દોધીમાં નાખેછ ? તે એને બી શું પસંદ પડે ! મજનો સારો માણસ સોધ વા એછએ. આપુને કામ લાગે તેવો મળવો જોઈએ.”

“તારે સારોને કામ લાગે તેવો માટીડો જોઈતો હોય તો તેની મારા ધ્યાનમાં છે. ”

“ તે વરી જીજ્ઞે કોણ તારા ધ્યાનમાં છે ? કાંઈ દસ આર ચુટી રાખ્યાછે ? ”

“ આઝે આપરો ખચરચી કાવલો. ઇંડાનો પોરો નો એવો કાંડા કાપીને તીજો બનાવેછ કે બસ હું તો એની પર થી એવરાઈજ જાઉંછ.” વીરબાઈએ આટો બાફ્યો.

“ તારો સકાર ખરે તારો ! મુંગી મર ! મુંગી મર ! કોઈ સાંભળસે તો આગરના કાંકરા થઈ જશે. ” ભીખાજીએ ખીજવાઈને કહ્યું; “ મેં પેલા સોરાજ કુમજી હોમજીનાને શીશામાં ઉતાર્યોછ. મળતો છાકરો છે ને વરી એશકીખી છે તે મોટા ખાનદાનનો છે.”

“ હા-હા-હા-ધણે મળતો છે. પણ મરે મારા કરતાં ઉમરમાં નાહ્યો લાગેછ.”

“ હવે નાહ્યો ને મોટો ! તુંખી અમથી લાડ કરતી. ” ભીખાજીએ જવાબ દીધો.

“ એખી વાત ખરી. ઉધાર આપ ને ખર્ચ જોખ કાંઈથી મળે ? આઝે કુતયાં મુરખમાં ખી એમજ લખેલું છે.” વીરબાઈએ કસતુર્ખા મુર્ગને ખીજે એલકાજ આપીને કહ્યું. ઉપલી વાતચીત આ હેતવંતાં બાઈ જાહેન વચે જે સહવારે થઈ તે દીવસનીજ સાંજે ભીખાજીના સુંદર દીવાનખાનામાં સામસામાં ખેરીને સોરાજ કુમજી હોમજી અને ભીખાજી છાટો પોણી લઈ સુકાયલાં નાંખ પાછાં તાજાં કરતા હતા અને તાહેલાં ચલાવતા હતા. જલકે લગાતી ગોઠવણુ જાણે ગાય ભેંસ વેચવાનું સાદું હોય તેમ જાને નકી કરવા મહેલા હતા.

“એ બધી વાત ખરી ભીખાજી શેઠ, પણ હું તો દશ લાખ રૂપ્યા લીધા વગર કચુલ કરવાનો નથી.” સોરાએ કહ્યું.

“અમે ખાન બહાદુર કહેવાઈએછ, પણ તે કાંઈ બાજ કાલ ના ખાન બહાદુર નથી, અમે તો અસલના ખાન બહાદુર છેવડો. ને બાપદાદાથી એ ખેતાજ ઉતરી આવેલો છે. ને અમારી ઓલાદે તે ચાલતોજ રહેશે. અમારી બગીચો છે. ને અમે બગીચદાર ખાન બહાદુર છીએ.”

“તે બહુ ખર્ચે પણ તે બગીચ તો કરજમાં ને મારગે-જમાં ફૂલી ગેયલી છેની.” ભીખાણ બોલ્યો.

“તેથી શું થયું? કરજ છે પણ નામ તો મોટું છે કની? અમારાં ખાનદાનથી ઉતરતી પંકતીના કુટુંબમાં હું પરણું ને તેથી આવી ચહેરેનમુન સાથે, તારે તેનો કાંઈ બદલો લેવો કની?”

“પણ તે બદલો આપવાને સારજ હું પાંચ લાખ આપના માંગુછ તો.”

“પાંચ લાખનું તો મારાં નામ પર લોખાન ગરેછ લોખાન. અમારું સાત લાખનું તો કરજ છે. સાત લાખનું કરજ શીટ ને ત્રણ લાખ હાથમાં રહે તેવી કાંઈ ગોઠવણ થાય તો આપરે સમજાયે કે ચાલો કાણાં કરતાં કડકણું બહુ. દસ લાખથી એક દમડીની એછી લેવાનો નથી.”

“દસ લાખ તો રકમ ઘણી મોટી છે.” ભીખાણ એ ખેંચતાણ કીધી. “બહુ જળરી રકમ.”

“તેમ તમારી બેહેનથી મોટી ને જળરી છેની. જેમ ગરમી ગરમીને મારે, ઠંડી ઠંડીને મારે, તેમ મોટી ને જળરી રકમ, મોટીને જળરી બધરીનો હિસાબ કરે. અમે તો કેટલું પૂછી લેવો, બીજા મોટાં ખાનદાનનાં લાવ કદાડી લેવો ને લે કાંઈ અગ્યાર લાખ માંગે તો મને દસ લાખ આપવો પડી કાંઈ છે? બાકી આપણે તો દસલાખ ગર તો કહેવાના નથી.”

“ચાલો, બા, તમે રાજ થાવો. તમારા બાવાજીને પુછી લેજો ને નક્કી કરી નાંખજો.”

“અરે બાવાજી કાંઈ ના કહેવાના છે ? એવન તો ખુશીજ થશે. સોરાબે જવાબ દીધો “તમેથી તદ્યારી કરી મેલજે. સારો દારો જોઈને રૂપ્યા પહેડાવસુ”. પણ-પણ-મને કહેતાં સરમ લાગેજ.”

“ નહીં, કહેવાની. આપરે હવે કાંઈ જુદા છેયે ? ” બીબાજીએ હીમત આપી.

“થોડા રૂપ્યા ઉછીના આપો તો ઠીક. જે દારે અદરકએ તે દારે કાંઈ ખાણીપીણીની કરવી પડશે કની. હવે તો કોઈ ધીરતુ’ની નથી ને ધપોધપ સ્મન થયા કરેજ.” સોરાબે નક્કા ધથી ખુલાસો કર્યો, એક હજાર રૂપ્યા આપો, ને ગમે તો દસ લાખમાંથી કાપી લેજે.”

“ એકના બે હજાર પણ મારે તમારી આગળ ખુલાસો કરવો જોઈએ. તમે જાણો કે દસ લાખની પોટલી હું તમારા હાથમાં આપી દેઉં ને તમે બે મહીનામાં તેના દારયા ચના કરી દેવો એમ સમજતા ના. હું તમારા કરજવાલાઓને ચુકવી નાખશ ને પછી જે વધશે તેનું તમારા ને તમારી બઝરીના નામ પર ત્રસ્ત કરશ. એક પૈ તમુને મળવાની નથી, ફક્ત વ્યાજ મળશે, જે એ નહી કબુલ હોય તો આગે સાંખો રસ્તો, ચાલતા થાવો, સાહેબજી,”

‘તારે મને ખરચવાનું કાંઈજ નહીં આપશે ? બંનેવી જેવા બંનેવાને પાંચ પૈસે પુછશે નહીં ?’

“તમુને જોઈતું કરતું તમુને આપ્યા કરસ. તેની તમે ખીલીક ના રાખતા, પણ પગ જોઈને પાકરતું ખેંચજે, ધસીને ચાલતા ના. ને તુટી પડતા ના.” બીબાજીએ શીખામણ દીધી.

“ઠીક છે, મારે કબુલ છે.” સોરાબ કુમજી હોમજી બધું કબુલ થયો.

“મારી બેહેન વીરબાઈ દીવાનખાતામાં બેઠેલી છે. જાઓ હવે તેની સાથે વાતચીત કરો.”

સોરાળ ઉઠ્યો અને પોતાની માથુક, આગળ ચાલ્યો. માથુકની કેવી ! મજનુ જે તેણીને જોતો તો બાપડી લયલીના પેટ પર લાત પડતે, તાળુલ મુઠકની નજરે પડતો તો બકાવલીનો કીરસોળી લખાતો નહીં, અને ગુલકામ તેણીને જોવા પામતો તો સળંગને તે લુલી જતો અને ધંદર સભાના સુંદર નાટકથી આમ અને આલમ બેનસીળ રહેતો. આવી માથુક આગળ જતાં સોરાળનાં પેટમાં કેમ કુતરાં દોડ્યાં હશે તેનો ખ્યાલ લાંચનારને સહેજ આવી શકે.

માથુકે હસીને આશકને આવકાર દીધો અને તેણીના મોહડા માહેલાં કાળા કઠીયાં દાંત પુરજલમકમાં જલમકી રહ્યા. આ મુલાકાત માટે વીરબાઈ તક્યારજ હતી માટે તેણીએ ટાપણ ટીપણથી દોરેા કર્યો હતો અને પહેલીજ મુલાકાતમાં પોતાના ધારેલા ધણીને મદાત કરી નાખવાનું ટાપખાનું તેણીએ ગોઠવી રાખ્યું હતું.

“ મરે, સોલીભઈ કાંઈથી આયા ? ” વીરબાઈએ પુછ્યું ;
“ મારી પાસે બેસોની ? ”

“ હા, બેસું છું.” સોલીભઈએ જવાબ દીધો, પણ જે કાચ પર વીરબાઈનો રૂના ધોકારો જોવા ગાંસડો પડેલો હતો તે પર સોલીબાને માટે પુરતી જગા હતી નહીં તોખી કાચના દોરો અને વીરબાઈનાં ગેડાં જોવાં અંગ વચે દબાઈ અપાઈ સીકડાઈ ને સોરાળને બેસવું પડ્યું.

હવે પ્યાર અને મોહનતની વાત ચાલી, તે વાતચીત થી હતી તે જણાવવાની અગત નથી. જેવું તે બેડું હતું તેવી તે વાત હતી; જેવી એકકંની ખરેખરી લાગણી હતી તેવી તે વસ્તુક હતી. અને જેવો તેમનાં છગરનો જુરસો હોય તેવોજ ઉભરો હતો.

પ્રકરણ ૭૫ મું.

ભીખાણનો બેવડો દાવ.

ભીખાણની ગહેન અને ભત્રીપતો જાનેવી એક ખીજત સાથે વાતચીતમાં રોકાયલાં હત્યાં તેટલાં ભીખાણ વળી જુદાંજુદાં જોડાં ખાતો હતો. કાગજ લખવામાં રોકાયલો હતો. એકજ કાગજ તેણે પોતાની ધારેલી ધણીઆણી નાજાં ઉપર લખ્યો અને ખીજે પોલીસ કમીશનર ઉપર લખ્યો, પોલીસ કમીશનર ઉપરનો કાગજ અત્રે પ્રગટ કરીશું નહીં, પણ તેનો ખુલાસો પાછળથી પોતાની મેજે ધવાનું છોડી, ભીખાણએ નાજાં પર લખેલા પત્રનીજ વીગત અત્રે સદાચરી આપીશું. નાજાં ઉપર તેણે નીચલો કાગજ લખ્યો;—

મારાં પ્યારાં મીસ નાજાં કુંવરજી શરાફ—સરકાર જનજી કેરસાદપજી બોગા શેઠ તરફથી મને ખબર મળી છે કે તમે જો કે નોકરી મેળવી છે. પણ આ કાગજ તે નોકરી વીધે નહીં પણ મારી બેહેનની યનારી શાહજવારી વીધે લખું છું. મારી પ્યારી બેહેન વીરગ્યામને આપણા શહેરના જનજીનાં, માનીતાં, ઉઘા કુટુંબ અને ઉમરાવ ખાનદાન કુમજી—દેમજીના વારસ નજીરા મીઠા સોરાયજી સાથે અદરાવવાની છે. અદરાવવા ને દહાડે દું એક મોટી મેજગાની આપવાનો છેલ્લે કે જેવી મેજગાની આજ લગત ટાઇજોળી મુંગમમાં આપી નહીં હાય. સરકાર દરબારનાં ખાણા અને પ્રોન્સ એટલે વેદસ આપ્યો હતો ત્યાંની મેજગાનીથી તેની આગળ પાણી ભરે તેવું તે ખાણું થશે તે તેની પાછળ દું જાખ રૂપા ખરવી નાખવાને ચુકશ નહીં. આ રકમ મહુજ મોટી છે—ખરની ? પણ દું તમેતે ખાતરી આપું છું કે જે દહાડે આપજો બે જણા એક ખીજત

સાથે અદરાશું તારે જે મેજબાની આપશ તેની પાછળ ચાના કરતાં બેવડી-ત્રેવડી રકમનો ધુમાડો કરી નાખશ. કસમ ખાઈ ને કહું છું કે પાંચ લાખ રૂપ્યા ખરચાશે તેથી તેને હું થોડા ગણુસ. તે મેજબાની એવી થશે કે દીવસો સુધી તેનીજ વાત લોક કર્ચા કરશે અને ઇંગ્લાંડનાં મોટા વર્તમાન પત્રોમાં તેના હેવાલ છપાશે અને ઇલસ્ટ્રેટેડ લનડન ન્યુઝ, ટ્રાઈક, વીગેરે વેલાની પત્રો તેના ચીત્રો પ્રગટ કરશે. ટેબલ પર જે પરીણાઓ હાજર થશે તેમને હું ઝવેરાતોની ભેટ સોગાત આપશ. એટલા માટે હવે હું તમને ચવાલ પુછવા રજા લઉં છું કે આખાં મુંબઈમાં સર્વથી તવ'ગર બાતું બનવાતું મુકી દઈ આવી હલકી અને જીવતોડ મહેનત કરવાતું તમે કાંય પસંદ કરતાં હશો? પારકાની નોકરી બનવવી, તેની તાબેદારી કરવી, તેની આગળ પૈસા માટે હાથ ઓરવો, તેનો ઇપકો સાંભળવો, હાડમારી ખમવી, અને પારકાની મરજી મુજબ ચાલવું-કામ કરવું એ શું તમને રચશે? હું નહીં ધારતો કે મારા કરતાં કોઈથી માણુસ મુંબઈમાં વધુ તવ'ગર હોય. ફેટલાક રાજાઓના રાજ્યોથી હું વેચાતાં લેવાની શક્તિ ધરાવું છું. મારાથી આમ દુર રહેવામાં તમે મોટી મુશ્કાઈ કરો છો એવું મારું આધીન અને પ્રમાણીક મત છે. પણ તમે આ પ્રમાણે હંમેશાં મારાથી દુર તો રહી શકવાનાંજ નથી, અને તે વાત તમે થોડાજ વખતમા કમુલથી કરશોજ, એ યાદ રાખજો. તેવો વખત આવશે ત્યારે તમે આજની તમારી ચાલ માટે પસંદાશો.

તમારી રીતભાત ઉપરથી અને તમારી ચાલચલણ ઉપરથી ખુલ્લુ માન્ય પડે છે કે કેવાં માણુસને તમે થાપ બવાડવા માંગો છો તે તમે બરાબર રીતે જાણતાં નથી. થોડા મહીનાની વાત ઉપર મામલો એવો હતો ખરો કે તમે

મારી સામે નસકોઈ અડગીને કરો તો તે ચાલી શકે. પણ હવે મામલો બદલાઈ ગયો છે અને તમોને જેર કરવાનો વખત આવી લાગ્યો છે. એવી બે-ચાર મોટા ખાનદાનની પરી જેવી ખુશસુરત છોકરીઓ કુદાકુદ કરી રહેલી છે કે પોતાની અરધી છાંદગીખી આપી દઈને મારી સાથે પરણવાને તક્યાર થાય. તેઓ તમારા જેવીજ સાન સહુકની અને ખાનદાની છે પણ તમારા જેવી તે ખુશસુરત નથી અને તે લોક મારાથી દુર રહેવાનું કશું કારણ જોતી નથી પણ ઉલટી મારી પાસેની પાસે ભર્યા કરવાનું કારણ જોય છે. તેટલા માટે આ તક મલે છે તે લઈ લેવો અને મારી સાથે પરણી મારો આભાર માનો.

એક ખીજી ખુશ ખબર હું તમને કહું છું. આવતાં નવાં વરસનાં માન અકરામના સરકારી ગેઝેટમાં મને સરનો ખેતાળ મળનાર છે અને વળી થોડાજ વખતમાં હું ખારેતેટખી થઈ શકશ. માટે તમો થોડાજ મહીનામાં લેડી કહેવાશો. છેલ્લાં મારે દલગીરી સાથે કપુલ કરવું પડે છે કે તમો પાંસરાં કેકાણે આવી નહીં જશો, તો પછી આની તરફ હું છેલ્લે મારા સગા બાપનોખી નહીં થાઉં તેવો હું છેલ્લે તમારી સાથે પછી ખરાબ વર્તણૂક ચલાવું. તો દોષ દેશો ના.

લા. ધીરજ ધરી તમોને મેળવવાને આતુર રહેલો

લીખાજી હીરાદલાલ.

આ કાગળ નાખાને મળ્યું અને તેણે તે જોહાંબક્ષને વંચા વ્યું. તેઓ જન્મે દાતુને ઘેર તે વેળા જતાં હતાં. જોહાંબક્ષે તે કાગળ રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં વાંચી લીધું અને પછી બોલ્યો :

સાથે અદરાશું તારે જે મેજબાની આપણ તેની પાછળ ચાના કરતાં બેવડી-ત્રેવડી રકમનો ધુમાડો કરી નાખશ. કસમ બાહ ને કહું છું કે પાંચ લાખ રૂપ્યા ખરચાશે તેથી તેને હું થોડા ગણુસ. તે મેજબાની એવી થશે કે દીવસો સુધી તેનીજ વાત લોક કર્ચા કરશે અને ઇંગ્લાંડનાં મોટા વર્તમાન પત્રોમાં તેના હેવાલ છપાશે અને ઇલસ્ટ્રેટેડ લનડન ન્યુઝ, આર્સીક, વીગેરે વેલાની પત્રો તેના ચીત્રો પ્રગટ કરશે. ટેબલ પર જે પરીણા એ હાજર થશે તેમને હું જવેરાતોની બેઠ સોગાત આપશ. એટલા માટે હવે હું તમને ચવાલ ખુલ્લા રાખી લઉં છું કે આખાં મુંબઈમાં સર્વથી તવંગર બાતું બનવાનું મુકી દઇ આવી ફક્કડી અને જીવતોડ મહેનત કરવાનું તમે કાંય પસંદ કરતાં હશો? પારકાની નોકરી બજાવવી, તેની તાબેદારી કરવી, તેની આગળ પૈસા માટે લાથ ઓરવો, તેનો કપકો સાંભળવો, હાડમારી ખમ્મવી, અને પારકાની મરજી મુજબ ચાલવું-ગામ કરવું એ શું તમને રચશે? હું તહીં ધારતો કે મારા કરતાં ઓછાથી માણુસ મુંબઈમાં વધુ તવંગર હોય. ફેટલાક રાજાઓના રાજ્યોથી હું વેચાતાં લેવાની શકિત ધરાવું છું. મારાથી આમ દુર રહેવામાં તમે મોટી મુશ્કાઈ કરો છો એવું મારું આધીન અને પ્રમાણીક મત છે. પણ તમે આ પ્રમાણે હંમેશાં મારાથી દુર તો રહી શકવાનાંજ નથી, અને તે વાત તમે થોડાજ વખતમાં કમુલથી કરશોજ, એ યાદ રાખજો. તેવો વખત આવશે ત્યારે તમે આગની તમારી ચાલ માટે પસંદાશો.

તમારી રીતમાત ઉપરથી અને તમારી ચાલચલણ ઉપરથી ખુદ્દુ માન્ય પડે છે કે કેવાં માણુસને તમે ચાખવાડવા માંગો છો તે તમે ખરાબર રીતે જાણતાં નથી. થોડા મહીનાની વાત ઉપર મામલો એવો હતો ખરો કે તમે

મારી સાથે નસકોઈ ચઢાવીને ફરો તો તે ચાલી શકે. પણ હવે મામલો બદલાઈ ગયો છે અને તમોને જેર કરવાનો વખત આવી લાગ્યો છે. એવી બે-ચાર મોટા ખાનદાનની પરી જેવી ખુશસુરત છોકરીઓ કુદાકુદ કરી રહેલી છે કે પોતાની અરધી છાંદગીખી આપી દઈને મારી સાથે પરણવાને તકવાર થાય. તેઓ તમારા જેવીજ સાન સંતુકની અને ખાનદાની છે પણ તમારા જેવી તે ખુશસુરત નથી અને તે લોક મારાથી દુર રહેવાનું કશું કારણ જોતી નથી પણ ઉલટી મારી પાસેની પાસે બમ્બા કરવાનું કારણ જોય છે. તેટલા માટે આ તક મળે છે તે લઈ લેવો અને મારી સાથે પરણી મારો આભાર માનો.

એક ખીજી ખુશ ખખર હું તમને કહું છું. આવતાં નવાં વરસનાં માન અકરામના સરકારી ગેઝેટમાં મને સરનો ખેતાળ મળનાર છે અને વળી થોડાજ વખતમાં હું ખારોનેટખી થઈ શકશ. માટે તમો થોડાજ મહીનામાં લેંડી કહેવાશે. છેલ્લાં મારે દલગીરી સાથે કયુલ કરવું પડે છે કે તમો પાંસરાં કેકાણે આવી નહીં જશો, તો પછી આની તરફ હું છેલ્લું. મારા સગાં બાપનોખી નહીં થાઉં તેવો હું છેલ્લું. તમારી સાથે પછી ખરાબ વર્તણૂક ચલાવું. તો દોષ દેશો ના.

લા. ધીરજ ધરી તમોને મેળવવાને આતુર રહેલો

લીખાજી હીરાદલાલ.

આ કાગળ નાખીને મળ્યું અને તેણે તે જોઈબક્ષને વાંચાવ્યું. તેઓ બન્ને દીતુને ઘેર તે વેળા જતાં હતાં. જોઈબક્ષે તે કાગળ રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં વાંચી લીધું અને પછી બોલ્યો :

“ ખુદાને હાજર નાજર બાણીને મને જવાબ દેજે. જો હું તારા માર્ગમાંથી દૂર થઈ, તો તું બીબાણની માગણી કયુલ રાખે ખરી કે ? તારા અને તારી બેહેનના સુખને માટે—”

“ જેહાંબક્ષ, બીબાણની રીતભાત એવી છે કે તે દુન્યામાં એક માટીડો કુંવારો બાકી રહેતો હોય તોખી તેની સાથે પરણું નહીં. ” નાજાંએ હસાવ ભરેલા અવાજે જવાબ દીધો.

તેઓ હવે દીનુને ધરે આવી પુગ્યાં અને દાદર પર ચઢી દીનુની ઓરડી આગળ આવી લાગ્યાં અને ઓરડીના બારણાને નાજાં હાથ લગાડે તે અગાઉ બારણું ઉઘડ્યું અને દીનુ પોતેજ ધસારાખંધ બહાર આવી અને બોલી.

“નાજાં તું આવી કે ? મેં તારાં પગલાં સાંભળ્યાં તારી સાથે તો જેહાંબક્ષ છે. એનાં પગલાં હું ઓળખું છું. પણ શાપુરણ કાંઈ છે ? તેને તું નહીં લાવી ? ”

દીનુને નાજાં અને જેહાંબક્ષે હંડી પાડી અને સઘળી વાત નાજાંએ કહી સંભળાવી.

“ તું જો દીનું, તે શાપુરણ તે તારો શાપુરણ નથી. તારી ભુલ થયલી હોવીજ જોઈએ. હવે તો તારે આ ધખારો તારા મનમાંથી કઢાડીજ નાખવો જોઈએ. ” નાજાંએ દીનુને સલાહ આપી.

“ તે મારોજ શાપુરણ છે—મારોજ શાપુરણ છે ! ” દીનુ ઉત્તરેાધને બોલી; “ હું તેને પીઝાની ચુકી છું, તેનો અવાજ ઓળખી ચુકી છું. મારા દમનો છેલ્લો ટુંકારો આવતો હોય તોખી હું કસમ ખામને કહું કે તે મારોજ શાપુરણ છે. જો ને પાપી, ધાટકી ! હીચકારો—આયત્રો ! ગાયડી અને

છોકરો દુઃખી થાય ને પોતે મોજ કરે ! હું જાઉં છું, તેને હું જાતે જામને મળું છું.

દીતું ઉઠી અને દોડી. નાજાં અને જોહાંબક્ષ તેને પકડે તે અગાઉ તો ઓરડીની બહાર નીકળી ગઇ, દાદર પરથી ઉતરી ગઇ. એક જળરો ધબકારો થયો, નાજાં અને જોહાંબક્ષ પુડે દોડી ગયાં અને જોયું તો દીતુ ઉપે મસ્તક પડી ગયલી હતી, એહોશ થઇ ગયલી હતી.

પ્રકરણ ૭૬ મું.

નાજાંને નામોશી.

નાજાં પોતાની નવી નોકરીને છેલી સલામ કરવાના ઠરાવથી મડમ ઓલડનને ત્યાં જઇ લાગી. તેણી બપોર પછી ત્યાં ગઇ અને મેડમ ઓલડન ફફડી ચટકાને રાઇમાં પડી રહેલાં હતાં તેમની આગળ જામને હાજર થઇ.

“કેમ રે, તું સઠાળી નહીં આવી ? હમણાં છેક કેમ આવી ?” મડમે દમ ભરાવીને પુછ્યું.

“તે જ, હું નોકરી છોડી જવા માંગુ છું.” નાજાંએ ખીહીતાં ખીહીતાં જવાબ દીધો.

“ત્યારે શું થકેલા ખાવા નોકરી રેહીતી ! પહેલેથીજ ત્યારે તો નહીં આવવું હતું.”

“મને નોકરી રહ્યા પછી બપોર પડી કે એ નોકરી મારે લાયકની નથી.”

“તો લેરે, જાણે શાહજાદાની બધરી હોય તેમ લાડ કરતી દેખું. ત્યારે તુને કેવીક નોકરી જોઇએ છે ? ચાલ . હવે ડાહી થઇ જા. પેલા બધા અંદર આયાછ, ને એ ત્રણ જણાએ તો

તારે વાસ્તે ખુશ્યુંળી. જમને તે લોક સાથે વાત કર, હસ-હસાવને દુન્યાદારી ને. લે જ તુંને જોઈતો હોય તો પગારખી વધારી આપું, તારી આવી ખુશસૂરતીને લીધે તો મને તું ગમીછ.”

આ વેળા માંહેલા દીવાનખાનામાંથી પૈસાનો ખણખણાત ચાલુ આવતો હતો. નાજાં સમજી ગઈ કે માંહેલાં દીવાનખાનામાં પાછું જુગારખાતું ચાલુ થયું હતું અને મેડમ ઓલ-ડનની રોજી પાછી જાગી હતી. તેણીનો ધરડે ધડપણ દોઝખમાં જવાનો ધંધો શુર થઈ ચુક્યો હતો.

“નહીંજી. મને માફ કરો.” નાજાંએ નરમાશથી કહયું, “મારાથી એ નોકરી થવાનીજ નથી.”

“નથી થવાની તો” બધા લેતી, આએથી કોઈ હીલી દુકતી છે ! પટાવુંછ સતાવુંછ તોળી માનતી નથી. ત્યારે બોંસની કે તુંને શું જોઈએછ તે ? નવાં કપડાં અપાવું ! કેહે તો મુનાની ગીલીટ ચહાવીને થોડીક રૂપાંની જણસખી જોશું.” મડમનો મીઝજ ચસકી ગયો અને નાજાંને છોડવા તેણીને ગમતું હતું નહીં માટે લાલચ દેખાડવા માંડી.

“નહીંજી, મને કશું જોઈતું નથી. બસ મને રજા આપો તો મહેરબાની.”

“એ તારી મહેરબાનીને આગ લાગે ને તુંનેળી શું કહેવું ! નખોદ ગેઈ નહીંજ આપતે તો એક નામ ઉતું. તું કાસે અહીં ઉતી તે મારા બે પાય દોસ્તોએ જોઈ ને તે લોક ખીજ પોતાના દોસ્તોને તુંને દેખારવા તેડી લાયાછ. એમ જ વધારે આવતા જાય તો વધારે કમાણી થાય કની ? એમાં તુંનેળી લાલ ને મનેળી લાલ, ચાલ સમજી જ, ડાહી થા.”

“હું કંઈ જલમાનુંસ નથી કે લોક મને જોવા આવે.” નાજાંએ જવાબ દીધો, “એક આગરફાર સ્ત્રીને એ કામ

છાજેજ નહીં. એવું કામ કરતાં એક આળસુદાર બાતુને શરમ ઉપજવી જોઈએ.”

“ત્યારે બાણેહું તે બેઆળસુ માણસ ને તુંજ દુનીયામાં એક આળસુદાર નીકળી આવી ! આવતી જતી વસ્તુ પડે તે કાંઈ કમળખતી લાગીતી કે મેં તુંને ઘેરમાં ધાલી !”

મડમ એલડન પોતાનો ઉભરો આ પ્રમાણે બહાર કઢાડતી હતી તેટલાં બારણાં પર બેઠેલો કામાડી જાતનો નોકર એકદમ ઝોરડામાં દોડી આવ્યો અને ઘણાચલા અવાજે બોલ્યો.

“મડમ સાહેબ, પોલીસના માણસ આંચાછ, ઘર પર ઘેરો નાંખ્યોછ.”

એક સપાટામાં ગડબડ મચી રહી અને નહાસા નહાસ થઈ રહી. કોઈ ક્યાંથી નાહું અને કોઈ ક્યાંથી કુદી ગયું. મડમ એલડને અગમચેતીમાં પડીને પાછલા લાગમાં એક ધુપો દરવાજે રાખ્યો હતો જેમાંથી હલાલખોરની સેડીમાં જવાતું હતું. આળસુદાર, એશટ્ટી, સુગાતરા, અને ગર્ગળ માણસોની ગંધથી કમકમતા અને જવન્યાઓ ધરડા થવા આવેલા મુરખાઓ તે બારણા વાટે નાહા અને ગલીચી અને ગંધટ્ટીમાંથી દોડી ગયા, કોઈ પડી ગયા અને લપટાઈ ગયા, કોઈ છુપાઈ જવાથી ઈજ્જત પામ્યા અને કોઈની પાંધડી તો કોઈની પાકીટ ગેબ થઈ ગઈ.

પોલીસના માણસોએ દરોરો નાંખી છ માણસોને પકડ્યા, તે છ માણસોમાં ત્રણ જુગારીઓ હતા, એક ત્રીકોદલાલ મુમ્તઝમાન, એક વટલેલ જેવો હિંદુ અને ત્રીજો ખરેખાર નેશ્તાઈ કાલર અને પમરતા કમાલ સાધતો પારસી. બાકીના ત્રણમાં દરવાજા પર બેસનારો કામાડી નોકર હતો, મેડમ એલડન પોતે હતાં. અને ત્રીજો આપણી કમનશીય નાગ્ન હતી.

મોટાં ધરના ખાઈ સાહેબ.

અકરણ ૭૭ મું.

તહેમીનાનો ઘણરાત.

“ તેતું પછી ચયું શું ? ” વીરખાઈ વાંદરી પોતાના ઘણુ જેવા બાઈને સવાલ કરતી. “ તે હમણા ગેઈછ કાંઈ ? તુરંગમાં પુરી તો નથી મુકી કે ? ખીચારીને ચાંચર ખાઈ જશે. ”

“ નહીં, હું તેનો જમીન થઈને તેને છોડવી લાગ્યો. ” બાઈ ભીખાઈએ જવાબ દીધો; સરદાર રતનજીની બધરીએ તો એને પાછી ધરમાં ધાલવાની સાફ ના પાડી. કાંચકે એવા લખણવાળી જોકરીથી એની આંખર ધુળ થઈ જવાની એને ધારતી છે. મોટાં ખાઈસાહેબ તહેમીના પોતાને ધરે નાજાને તો લઈ ગેઈછ. એ રતનજીની બધરી ધનખાઈ ઘણી ધું-ધું કરી રેહીછ. હજી આપુને તો હલકાંજ ગણેછ ને ક્રાંદું દેતીજ નથી પણ એ લોક મારા સપાટામાં છે. મારગેજની મુદત પાકવા આવીછ ને તે પાકસે તારે ધી જેવી નરમ થઈ જશે. અકરાવો ના, ચખત આવેછ ”

“ નાજાને છોડવી લાવા તે સાંઈ કીધું. એ ખીચારીને રાતના પુરી મુકને તો ચાંચરા કરડી ખાને. મને પેતાનેખી એમજ ચાંચરાએ કરડી ખાધી હતી. ” વીરખાઈએ આટો ખાફો.

“ તુંને કરડી ખાધીતી ? કોણે ? ચાંચરાએ ? કાંઈ ? ” ભીખાઈ હરણકાળ થઈને પુછવા લાગ્યો.

“ જો વાચ, વરી એમ શું કરોછ જો, તુરંગમાંજ મને ચાંચરાએ કરડી ખાધેલી. ખીજે કાંઈ ? ”

“ પણ તું તુરંગમાં જઈ કેમ લાગી ? તુંને તાંડ લેઈ કોણ ગીચું ! ”

“ કાસમ ખાતકી લેઈ ગેયેલો. તે મારા લઠયારખાનામાં એક વખત ગોસ આપવા આવેલો તેટલાં તેનો છરો ચોરાઈ ગીયો. ને તે મુવાએ મારી ઉપર ચોરીનું બોલતાન મુકયું. એ મરે ને એનાં હોયાં ઉતાં દોળખમાં જાય તે મુઆએ તો મને પોલીસમાં પકડાવી ને આખી રાત ચાંચડથી તોખાહ તોખાહ કીધી પછી સહવારે મને છોડી. કાંચ કે છરો તો મુઓ. કાસમ પોતેજ પોતાને ઘેર ભુલી આવેલો. કાસમ સાથે હું તો રૂપિય રેહી, પણ મુવાએ મને એક દળન ખરવા ને જે મુડી સોગાત આપી તારેજ પાછી બેલી. ” વીરબાઈએ પોતાની નામચીન તવારીખ સરેહ સાથે રસ લઈને કહી સંભળાવી.

“ પણ તું એવી એવી તારી આગળી પાછળી વાત ના કરી મરતી. ” બીખાજીએ દાંત કચકચાવ્યા; “તારી એવી વાત દારી મુક. શું તેળી જલકતી જીદંગી ગુન્નરીછ ! વાહ આફરીન છે !”

“ ચાલો તારે એવી વાત હું નહી કરશ. પણ બીખાજી પેલી ધરડી મડમનેળી છોડવી કે ? ”

“ નહીં તેની સાથે મને શું કામ છે ? તે પોતાનું ફાડી લેશે, નહીં તો જોલમાં જશે. મને તો નાજાં સાથે કામ લેવા નું છે. હવે એ ઘણી નરમ થઈ ગેછ. મને આ કામમાં બહુ મહેનત પડીછ ખરી પણ તે આવી રીતે પાર ઉતર્યું તેથી મને બહુ ખુશાલી લાગેછ. બીખાજીએ જવાબ દીધો.”

“ પણ એ બધા પછારા શું કરવા મારેછ ? ” વીરબાઈ એ પુછ્યું.

“ નાજાંની સાથે પરણવા સાર. પરણસ તારે એને બાપ જાહ' ગીયો હોસે તાંદથી ખભા બોધામાં પડશે. કુવરજી સગાં દને સોત્ર વરસ મુધી ધીકાર્યો. જે માણસને એ એક ભુખે

મરતા બીબા તરીકે સોલ વરસની વાત ઉપર ઓલખતોતો,
જેને એને કામ સોંપી લુખે મરતો બચાવ્યો તો જેને એને
હેરાન કીધો તેજ બીબો હવે એની છોકરી સાથે પરણ્યોછ
એમ તે બાલુસે અને તેજ બીબાએ એનું—એનું—”

બીબાજી ચુપ થઇ ગયો. તે રાતના બીબાજીને ધરે મોટી
મેજબાની હતી. બીબાજીની બેહેન જવાન, ઉમરાવ કુટુંબના
અને ખાન સાહેબ ખેતાબના વારસ સોરાબ કુમજ-હોમજ
સાથે અદરાઈ હતી અને તેની ખુશહાલીમાં તે મેજબાની આપ
વામાં આવેલી હતી.

ધામ ધુમની કશી મના હતી નહીં. ખરચનો પાર હતો
નહીં અને જોડવણોમાં ખામી હતી નહીં. દોલતની રેલછેલમાં
જેટલું થયું હતું તેટલું કરવામાં આજુ હતું અને આજુ
મુંબઈ ગાજી રહેલું હતું. લગનનો દીવસ તો હતો દુર હતો
અને આદરાવાના દીવસની આ ધામધુમ જોઈ પરાણાઓ
વિચારમાં પડતા હતા કે આવી ધામધુમ જ્યારે અદરાવાની
ખુશહાલીમાં થઈ હતી ત્યારે લગનની ધામધુમ તે કેવીક
થશે ?

“પણ બીબાજી ભાઈ, આજે મારા સોલીભાઈ સાથે
મારો સંસાર ખરાખર આલશે કે?” વીરબાઈએ શંકાશીલ
થઈને પુછ્યું, “તે મારા જોવાજ હોતે તો જુદી વાત હતી,
પણ જો આવો કરકતી જોવો છે તે વખત સર ચીરડાઈને
હું એકુ ભાત ખાત લુલમાં મારી દેવસ કે તમારો ખેચી
કહાડસ તો એની મદદ તો તારા ધરી કરી દેસે તારે ! લોકો
તારે તો મારી ધણીજ મશકેરી કરશે.”

“સારાં કુટુંબમાં તું પરણવાની છે તેનો તો વીચાર
કર. માટીડાને બધરાં મારતાં હોસે કે ? તું ખાન સાહેબના

વારસની બાઈડી બનશે, તે સોરાય પોતે એક વાર ખાન સાહેબ થશે.”

“તારે હું ખાન સાહેબશુ થવશ કે ?”

“તું તારી અકલ્લના નમુના ના આપી દેરે, ના આપી દે! થોડું ધણું ગદપણુ રહેવા દે, એમ બધું જવા પરી ના નાખ.” બીખાણ ખભરીને બોલ્યો; “થોડી તારે માટે શું ધારતાં હોસે ?

બીખાણની પારડીમાં ઘણાંક ઉચ દુડુંબનાં બાનુઓ આવેલાં હતાં જેઓમાં કેટલીક જવાન છોકરીઓ પણ હતી અને તે જવાન છોકરીઓએ એવોજ ધંધો રાખ્યો હતો કે જ્યાંબી વીરબાઈનો મેળાપ થઈ જાય ત્યાં તેણીને ખુબ તરેહથી બેહકારીને મુરખ બનાવવી.

આ છોકરીઓના હાથમાં વીરબાઈ સપડાઈ ગઈ અને તેણીની આસપાસ તે છોકરીઓ ફરી વળી. તહેમીનાતું કામ વીરબાઈની ઉપર દેખરેખ રાખવાતું હતું પણ તે અધકું કામ બજાવતાં તહેમીના કંતાળી ગઈ હતી. અને કોઈ કોઈ વાર તેણીને પડતી મેલી પોતાને મનભાવતી મોજ ફરી લેતી હતી. આ પ્રમાણે આ વખતે પેલી છોકરીઓનાં સારાં નસીબે તહેમીના વીરબાઈથી દુર ગયલી હતી.

“વીરબાઈજી, તમેથી ઘણાં ભાયગશાલી જો.” એક છોકરીએ કહ્યું, “ક્યાં સોરાયજી તમને મેલી ગીયાં. તમે સોલી-જાને ઘણાં ગમતાં હોસો. મરે, તમે ગમેથી કોણને નહીં ?”

“એ તો મારા ભાઈએ કાજ કીધું.” મુરખી પણ ભોલી વીરબાઈએ હવાડો બોલ્યો, “બાકી ગમતીતી શું ! એ તો કાજ વસતારાં કરવાની અક્કલ જોઈએ માય.”

“તારે તમારા ભાઈએ કાજ કેમ કીધું.” બીજીએ સવાલ કીધો.

“બધ કહેતાના કે પૈસા છે એટલે કોઈની તુને કશુંક કરશે. પછી સોલીયાએ મને કશુંક કીધી.” ‘વીરબાઈએ સદા-દમાં જવાન દીધો, ‘એવણે બધું ગોઠવી દીધું’.”

“પણ તમેની વણાં બુધ્ધિમંત્ર છેઓ. તમારા એહેરા પર રંગ લગાડેલો જરાની હવે તો માલમ પડતોજ નથી.”

“જોશુ” કની ? મેં તો મારી આયાને એમજ કહ્યું કે મારાં મોંઢાંપરનો રંગ હવે દેખાતો નથી. પણ તે ચોટલા બરેલી બધ કહે કહે ને કહે જે દેખાયછ.”

“પણ જાન તમારી નાંખની ટીચકીપર વાંધો રહી ગયોછ. જરા રમાલે ઘસડી કહાડો. મરે આવું મળતું મોઢકું ને નાંખની ટીચકીજ એજ લગામની લાગેછ.”

“ઓ માયરે, એમ છે કે ? તારે તારનો વાર થયો બેલોની ! વીરબાઈ બોલી અને રમાલે ઘવડી ખવડીને નાંખ લાલ મુરત જેવું કરી મેલ્યું.”

“બસ, બસ, હવે નાંખ સાફ લાગેછ.” એક છોકરીએ કહ્યું; “એમ ઘવડી ખવડીને નાંખ ઉભેની નાંખના મગિાછ કે ! મરેરે, અમથું જગતમાં વધત જેવું થઈ જશે તો પીગ.”

આ વખતે તહેમીના ત્યાં આવી પુગી. પેલી છોકરીઓ દોંએ બાંએ થઈ ગઈ. અને તહેમીનાએ તે રંગ જોઈ વીરબાઈને પુછ્યું

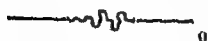
“વીરબાઈજી, આએ તમરું નાખ એમ લાલ ચણેટી જેવું કેમ એકાએક થઈ આવ્યું.”

‘જરા ઘવડી કહાડ્યું. નીચકી પર લઈ કતો તે પેલી બીચારી છે કરીએ દેખાડ્યોતો.”

છોકરીએ શું કહ્યું તે તહેમીના સમજી ગઈ અને અરધી ચીરડાં અને અરધી દરી.

પ્રકરણ ૭૮ મું.

બદમાશની ધમકી.

બાનુ તહેમીના ઝરદારને મળેલો ડાગળ તહેમીનાની ધરડી માતા ખરશેદબાઈ ચીનાઈએ હોંગકોંગથી લખ્યો હતો અને તે તહેમીનાને ભડકાવનારો પત્ર નીચે મુજબ હતો:—

મારી પ્યારી દીકરી તહેમીના તુંને હું આજે ઘણી ખુશ બબર લખું છું. દોઢ બે મહીનામાં અમો અત્રેથી નીકળી મુંબઈ આવીશું અને તું પ્યારી દીકરીને લાંબે વખતે ભેટીશું તુંને મળવાનો વખત નજદીક છે એમ જાણી મને બેહદ ખુશહાલી ઉપજે છે. તું હોંગકોંગથી પરણીને સધાવી અને રસ્તામાં આવો ગમખાર બનાવ બન્યો પણ પરવરદેગારે અમારાં ધડપણ તરફ જોયું ને તુંને બચાવી ત્યારથી તુંને મળવાને હું ઇતેબાર ને આતુર રહેલી છું. કેટલીક અડચણોને લીધે અમાગથી તુંને મળવાને ઉતાવળે આવી શકાયું નથી પણ ખુદાની મહેરબાનીથી આખરે તક મળી છે. હું જાણું છું કે જોટલી હું તુંને મળવાને આતુર છેઉ તેટલીજ બલકે કાંઈક વધારે તું મને મળવાને આતુર હશે. ડારણ કે પ્યારી દીકરી, તારો મારી તરફનો આઠ કેટલો છે તે મેં અત્યાર અગાડિયું જોઈ લીધું છે.

હું તારી ઉપર વધુ લખી શકતી નથી. તુંને મળવાની ઉમેદમાં મારો જીવ ઉશકેરાઈ રહેલો છે, ને વરી હજી બધું પેકળી કરવાતું પડેલું છે. ઉમેદ છે કે તુંને તારા કાકા-સસરજી ખુશીમાં હશે.

લી૦ તારી હેત તી માતા, ખુરશેદબાઈ ચીનાઈ.

તે કાગજ વાંચીને તહેમીનાએ ખુશી થવું જોઈતું હતું અને માતાને મળવાના હરખમાં મધન થવું હતું. પણ તેને બદલે તે ગલરાઈ અને બોલી; “આ ધરડી વળી ક્યાં ધસડાઈ આવે છે?”

શુ' તહેમીનામાં બીજી ખામીઓ અને એમો ભરેલી હતી તેમાં માતા તરફની બેવકાઈની મોટી ખામી પણ સમાયેલી હતી કે માતા તરફ ચાહ નહીં રાખવા જેવી અકુદરતી લાગણી તેણીના સંગ સમાનના સખત જીવનમાં શુ' વાસ કરી રહેલી હતી?

તેણી રાતો રાત તો કાંઈ કરી શકી નહીં પણ સહવારે સંકળેથી ઉઠી અને હોંગઝોંગ ખાતે પોતાની માતા ઉપર નીચલો તારનો સંદેશો ઉતાવળે રવાના કર્યો:—

“હમણા આવશે ના; કાગજમાં સઘળો ખુલાસો કરીશ. હું ઈંગ્લેન્ડ જનાર છું ને તેની સઘળી ગોઠવણ થઈ ચુકી છે. હું તમારી પર લખું ત્યારે આવજો.”

આ સંદેશો મોકલવા પછી તહેમીનાનો જીવ કાંઈક નર્ચીત થયો; તોળી રહેને ખરશેદ્યાઈ આવે તેની ધાસ્તી તો કોઈ કોઈવાર તેણીને લાગ્યાજ કીધી. બે દહાડા પછી ગવરનર સાહેબના લેડી તરફથી બાતુઓનો મેળાવડો થનાર હતો અને તે મેળાવડામાં તહેમીનાને પરોણા તરીકેજ માત્ર બોલાવવામાં આવી હતી નહીં પણ એક મદદગાર તરીકે લેડી સાહેબે બોલાવી હતી અને લેડી સાહેબે એક ખાસ ખાનગી પત્ર લખીને ચરજ કીધી હતી કે તહેમીનાએ મેળાવડાવા ઠગવેલા વખતથી એક કલાક સંકળેથી આવવું કે જો તો તેણી લેડીને સઘળી સમજ આપી શકે અને જોઈતી મદદ પણ કરી શકે. આ માંગણીનું માન મોટું હતું અને તેથી તહેમીના મનમાં હરખાતી હતી તોપણ આ ખુશહાલીના ખુશબોદાર ગુલામ વચ્ચે એક કંટાલાનો કાંટો ખુંચતો હતો. તે ખુંચતો કાંટો વીરબાઈની

જહોડ હતી. વીરગાઇને સાથે ઘસડવાની હતી અને તેની આપદ તહેમીનાને વેડવાની હતી. તે મોટી પાટીને માટે તહેમીનાએ નવાં કપડાં (ખેશક બીજાજી હીરાદલાલને ખરચે) સીવાડ્યાં હતાં અને તે કપડાં આવી પુગવાથી તેની તપાસ લેવામાં તહેમીના રોકાઈ ગઈ. તહેમીના રંડાયેલી હતી. પણ સોવાસન કરતાં તેણીનો ઠાઠ વધુ હતો. કાલી સાડી હતી ખરી પણ તે જીક કસબની ભરેલી હતી. અને વાસકુટ પણ કાળુ હતું પણ એવી ફેશનનું હતું કે રંડાપાનું દુઃખ યાદ આવવાને બદલે તેમાંથી એક ભતની મોજ છે એવું દેખી શકાય.

તહેમીના આ પ્રમાણે રોકાયેલી હતી તેટલાં ત્યાં તહેમીના ને! મુખ્ય મદદનીસ લાડુમલ આવી ભાગ્યો. હમેશના જેવો ઘોતોધોતો, સફેદ કુલ જેવો, લાલ પગના સફેદ ખપ્પુતરનો ખ્યાલ આપનારો આ બગલો ભગત, બગલમાં જહવેરાતનો દાખડો અને હાડાંમાં પાપનો ગાંસડો લઈ તહેમીનાની હજીરમાં હાજર થઈ ગયો.

“ કેમ લાડુમલ તુંને આવવું પડ્યું ? ” આ તહેમીનાએ સવાલ કર્યો. દેખીતું હતું અને લાડુમલને પણ જાહેર હતું કે તેની હાજરી તહેમીનાને પસંદ પડતી તો હતીજ નહીં.

“ બાધ, જરા તંગાશ પડીછ તે મદદ લેવા આયોજ. કાંઈ ઝટો તો મહેરબાની. ” લાડુમલે જવાબ દીધો. “ તમે કાંઈ મોકલશો એવી ઉમેદ હતી પણ નહીં મોકલ્યું ત્યારે આવ્યો. ”

“ હું મોકલવાનીજ નહીં હતી તેથીજ મેં મોકલ્યું નહીં. ” તહેમીનાએ ખુલ્લો જવાબ દીધો; “ હવે હું તુંને કાંઈપણ વધુ આપી શકવાની નથી. હું તુંને પુરતું આપી ચુકીછ, અપાર અગાઉનું પુરતાં કરતાં વધારે હું તુંને આપી ચુકીછ. હવે તુંને વધારે મારે શા માટે આપવું જોઈએ. તે હું સમજ

શકતી નથી. હું તારા સપાટામાં છેલ્લું તે વાત ખરી પણ તેટલોજ તું સપાટામાં છે, એ વાત ખોટી નથી. તારે માટેની ખજાર બહાર પાડવાનું કામ મારે માટે કાંઈ અઘડું નથી, એક સપાટામાં તે થઈ શકે અને હું તુંને એનડેમેન ટાપુમાં મહેલ કરવા મોકલાવી શકું. હજારો રૂપ્યા દર વરસે તું ઝોડાવી જાયજ પણ હવે તેનો અંત આવેલો તારે ધારી લેવો. બસ, મારો જવાબ તુંને મળી ગયો. એ યાદ રાખજો અને હવે પછી મારી આગળ આવતો ના. નહીં તો નકામો હાડમાર થશે અને નકામાં વસા શુભાવસે. મારો આ છેલ્લો જવાબ છે. હવે સાહેબજી સીધારો.”

તહેમીના આટલું બોલી રહી કે તેજ વખતે દીવાન ખાનાનું બારણું ઉઘડ્યું અને તહેમીનાનો કાકાસસરો દેકોબાદ ઝરદાર દાખલ થયો. તેને જોતાંજ તહેમીના ઉભી થઈ અને દેકોબાદ આગળ જઈને બહુ મીઠાસથી બોલી.

“કાકાજી, જરા મારે આ ઝવેરી સાથે ખાનગી વાત કરવી છે માટે—”

“કાંઈ ફર નહીં; હું બીજી વખત આવસ.” દેકોબાદે જવાબ દીધો, તેણે લાડુમલ તરફ ધડીબર ટીકીને જોયું અને તે પછી તે ત્યાંથી પાછો રવાના થયો.

દેકોબાદના જવા પછી ઝોરડાનું બારણું પાછું બંધ થતાં લાડુમલ બોલ્યો :

“બાઈ સાહેબ, તમે જુદી જગ્યાએ કે મારા કરતાં તમને વધારે ખોડવાનું છે. આપણે તો બાવા નાહે ને તાપે તેવા છીએ એટલે છે શું કે જવાનું ? નાગો નાહે શું ને નીચવે શું ? પણ તમો આ સંઘર્ષ સંસારી પુટલાંઓ વચ્ચે સરદારી ભોગવોજ અને સર્વથી ઉચી બેઠક ઉપર ખડાં રહેજો. એક તપાકમાં તે તમારી બેઠક ઉંચી વાળી નાંખવાની હું શકિત

ધરાઉંછ. મોટાં બાઈ સાહેબ તહેમીનાંજી ઝરદારજી, એ બધી જરા યાદ કરો—યાદ કરો!"

"એવી વાતથી અને એવી ધમકાથી તું મને ઘણીવાર છેતરી શક્યોજી પણ હવે તે દહાડા ભુલ્લી" જાને. "બાવા કે દીન બહુ ગય—જાજ કરોરા જર જરકે પીતેથે, એ રાખના પાર તો રાને વહી ગયા." પહેલાં હું તારી એવી વાતથી ને ધમકાથી છેતરાતીતી બીછીતીતી, પણ હવે તો મને એ વીષેની બરાબર સમજ આવીછ. જેમ હું મારી સલામતી આહુંછ તેમજ તું તારી સલામતીને આહેછ. હવે મારી પાસેથી તુંને એક દમડી મળવાની નથી. મહેનત કર, મજુરી કર, કે ધંધોધાપો કર. ગમે તો ચોરી કર, મારા બાવાનું કાંઈ જવાનું નથી.

"જો એમજ તમે જવાબ દેસો તો આખરે પસતાશો, ફરી કહું છું કે યાદ રાખજો!"

"બહું સારું. હું યાદ રાખશ. હવે કાંઈ બીજું કહેવાનું છે ?

"બીજું કાંઈ કહેવાનું નથી, હવે તો કરવાનું બાકી રહેલું છે. થોડાજ વખતમાં મારી બદમાશીના નમુનો તમે જોઈ લેશો; હું શું કહુંછ તે વીચારી લેશો ! સાહેબજી!"

લાડુમલ ત્યાંથી ચાલતો ચયો અને તેની વાત ઉપર તેની ધમકી ઉપર, અને તેની બદમાશીના નમુનાના ધાક ઉપર તહેમીના હસ્તીજ બેસી રહી.

પ્રકરણ ૭૯ મું.

ધમકીનું પરીણામ.

બીબાજી આ વેળા એક નવાં કામમાં રોકાયેલો હતો. તેણે બાબાં હીંદુસ્તાનનું અનાજ એક હાથ કરવા માંડ્યું

હતું અને તેમ કરતાં તેના ભાવ સહજાવી મેલયા હતા. ગરીબો અનાજને માટે તવળતાં હતાં અને અરધાં ભુખે મરતાં હતાં. તેની દોલત બીશીઆર વધી ગઈ હતી અને દોલતનો માત્ર એક બહુ નાહતો અને નજીવો ભાગ રોકીને તેણે અનાજ એક હાથ કરવા માંડ્યો હતો. લોકોના તવલાટ અને ભૂખ-મરાની વાત તેના કાન ઉપર આવી હતી ખરી પણ તેના જીગર સુધી તે પુગી હતી નહીં. તેની અસર તેનાં હૃદય ઉપર તો થઈ હતીજ નહીં. તે તો દોલત વધારવા પરજ મંડેલો હતો. કારણ કે પૈસાની મુરતીનોજ તે તો ચુસ્ત પુંજરી હતો.

વીરબાઈ તીરમતરાક થઈ કારણ કે તેણી ગવરનરનાં બાનુની પાર્ટીમાં જનાર હતી. તેણી એક તો કરોડપતી ભાઈની એકપુરી બહેન, બાન સાહેબ કુમજી-હોમજીના વારેસ નખીરાની અદરાયલી ધણીઆણી અને વળી આખાં દેશી મંડળો બહુકે યુરોપયન. મંડળોમાં પણ પુરતી રીતે જાણીતી થયલી આગેવાન બાનુ તહેમીનાની જીવ જીનની સહી એટલે પછી પુછવુંજ શું ? તહેમીનાએ તેણીને જેમ તેમ કરીને એશકી બનાવી હતી અને ગર્વેડાં ઉપર અંબારી લાધી હતી. મોરના પીંજમાં આ કાગડે શોભી રહેલો હતો અને પરીનો સનગાર કરીને આ દાકણ છેલછબીલી બની ગયલી હતી.

તહેમીના અને વીરબાઈ, ભીખાજીએ ખાસ વેલાતથી મંગાવેલી મોટી લેંડો ગાડીમાં બેસવાને તક્યાર થયાં. જે ગાડી મોટા કાલા અબનુસ જેવા ઘોડા સાથે પોરટીકામાં ઉભી હતી. ગાડીમાં બેસવા જતાં વીરબાઈનું એક પગનું શુ ટપ કરતું નીકળી ગયું અને બાગમાં સીપેલાં પાણીમાં જઈ પડ્યું. વીરબાઈએ તે ઉંચકી લીધું અને ગળવામાંથી રમાલ કહાડી તે વડે નુછી નાખ્યું. સફેદ કીડતું શુ બગડ્યું, મોજ

સાથનો ઉંઘાડો પગ જમીનપર મુકી દીધો તેથી મોજીનું કાળું ખીલાડા જેવું થઇ ગયું અને રમાલની સુરત તો એવી થઇ કે ચીમતી તુછવાનો તુવાલ જોઈ લેવો !

આ સગન હતી, મેળાવડામાં જતી વેળાનું આ મુહૂર્ત હતું.

“અરે, અરે, એ તમે શુ કીધું ?” તહેમીના કચવાઇને બોલી. “આએ તો બધી મોહોકાન વારી નાખી. હવે કેમ થશે કેમ !”

“બુટ પર દાઢ પડ્યો તો સું થયું ? ચાલોરે હવે તમેથી અમથાં !”

“નહીં, નહીં, એમ જવાય નહીં. ચાલો અંદર પાછાં, મોજાને રમાલ બદલી નાખો. ગવરનરને તાંહ જવાનું છે કાંઈ મશકેરી નથી. સમજ્યાં ?”

તહેમીના વીરબાઇને પાછી બંગલામાં લઇ ગઇ અને મોજાં, બુટ, અને રમાલજ બદલાવાનાં હતાં તેમાં વળી એક ખીજીનું ઉમેરાઇ ગયું. પેલા ખરડાયેલા રમાલે વીરબાઇએ મોહોકાનું તુછી કહાડયું અને ચેહેરાનો દેખાવ બાલાખીછ જેવો કરી નાંખ્યો. તહેમીનાને તો મનમાં એવું થાય કે વીરબાઇને ગાલ પર નખર્યાં દઇ ગાલના બોટાંને બચકલાં કહાડી નાંખે; પણ જેમ તેમ ગુસ્સો દાખ્યો અને મનમાં સરસવતી લણવા-માંજ સંતોષ પકડ્યો.

વીરબાઇને પાછી ગરદન મારી અને હાવી ઢોકરી બનાવી પાંચ શીખામણુ દઇ તથા મનમાં પાંચ હજાર ગાળ દઇ પાછાં બને ઉતર્યા અને ગાડીમાં ગગડ્યાં. ગાડી હવે ગવરનરના બંગલા તરફ દોડી. રસ્તામાં વીરબાઇએ તહેમીનાને સલાહ કર્યો:—

“માય તહેમીના, ગવંદરની મડમને કેમ બોલાવું ? મીસીસ ગવરનર કેહું કે ગવરનેસ કેહું ?”

નહીં, નહીં; એવું કાંઈ બધી ના દેતાં. માથ લેડી કરી-
નેજ કહેજો, નહીં તે કાંઈ બોલતાંજ નાં, ચુપજ રહેજો.
મુગાં રહેશે તોજ તમારી ને મારી આખર જલવાશે.”

“પણ મને પેમુજી કહેતોતો કે મડમને પહેલાં ગવરનેસ
કહેજો ને જો તે સાંભળીને તેવણ હસે તો મીસીસ ગવરનર
કહેજો, તેથી હું તો પુશ્ચું.”

“સારું થયું જે તમે મને પુછ્યું, નહિ તો તમારા ને
મારા બંનેના દાંડા ગણાઈ જતે. મેં કહ્યુંજ તેમ બસ મુગાં
બેસી રહેજો એટલે સાત ધડા આવરાઈ જશે.”

ગવરનરનાં લેડી તરફની ચીડી આવેલી હોવાથી કુંતહેમીના
સકાળી જઈ પુગી, જે વેળા ગાડી ધોડાની ધમાલ માત્ર શરૂ
થતી હતી. ગવરનરના મોટા ખંગલાના કુશાદે પાગની બહા-
રના દરવાજા આગળ ગાડી આવી પુગી કે તરતજ એક
માણસ ધોડાઓની આગળ દોડી આવ્યો અને તેણે ધોડાઓના
મોહોડાં આગળની લગામ બે હાથે જોરમાં પકડી ધોડાઓને
દોડતા અટકાવી દીધા અને જોર કરી ઝટક મારી ધોડાઓને
પાછળે પગે હટાવ્યા. તે માણસ કાંઈજ નહીં પણ તહેમીનાને
ધમકી આપી જનાર બદમાશ લાડુમલ પોતેજ હતો.

“પાછી ફેરવ, ગાડી પાછી ફેરવ! આ બેઉ બધરીઓ
લેડી સાહેબના મેળાવડામાં હાજર થવાને લાયકની નથી. તુંને
આ બાગમાં દાખલ થવાનો હક નથી; મેળાવડામાં તાર મોહડું
દેખાડવાને તું સરજેલી નથી. ફેરવ, ગાડી પાછી ફેરવ!”

ગડબડ થઈ ગઈ; પોલીસના સીપાઈ અને કોનસ્ટેબલ
દોડી આવ્યા; ધોડાઓ લડકયા અને વીરગાઈએ ચીસ પાડી;
પણ તહેમીના ઉજળી થઈ ગઈ.

કોનસ્ટેબલે લાડુમલને પકડ્યો અને તેજ વખતે લાડુમલ
બોલ્યો:

“બાઇ સાહેબ, આ સાહુબ આગળ ખરો ખુશસો કંડે ? તમે ગાડી પાછી ફેરવીને ભર્યાપૂર્યા પાછાં ધરે જાઓ છો ? શું હુકમ છે ?”

“કાચમેન ગાડી પાછી ફેરવ !” તહેમીનાએ હુકમ આપ્યો.

“તમે બાઇ સાહેબ, આ માણસ સામે ફરયાદ નથી કરતાં ?” કોનસ્ટેબલે પુછ્યું.

“નહીં, નહીં; એને છોડી દેવો.” તહેમીનાએ જવાબ દીધો.

ગાડી પાછી ફરી, બાઇ સાહેબ પાછાં સધાવ્યાં, અને લાકુમલને છોડી દેવામાં આવ્યો.

“પણ એમ કાંય ? પોછાં કાંય ફરો છો !” વીરનાઇ આ બાજત સમજી નહીં અને પુછવા લાગી.

“તમે નહીં સમજો, બસ મુગાં રહેા !” તહેમીનાએ હુકમ જવાબ દીધો.

“શું નહીં સમજો ! તમારું ને મારું કપાળ ! બધાં ધરેણાં ગાદાં પેહેડી ઓઢેલાં પહેડેલાં અહીં આયાં ને પાછાં જઈએ ! ઓ વાય ! એ શું ! બીખાજી કોણ જાણે કેવાંક જહાડે જહાડ તોડી પાડશે ! મરેરે મરે, એમ કિતું તારે મારી પર કપડાં અપડાનો અખજર કાંય પાર્યો હોસે ? વારકુટથી બધું પેટ અકરસી આયું, ને છુટથી બધાં આટણુ દુખાઇ આયાં ને હવે પાછાં ફર્યે ? બીખાજી કોણ જાણે શુંતુ શું કરશે ! ઓ વાય જરા ધસીને બોલો તો ખરાં ! એમ સુના સાવજ કેમ થઇ ગીયાં હોસે ! જાને મુશું ધુવડા !”

વીરનાઇએ બકમકારો ચાલુજ રાખ્યો પણ તહેમીનાએ તેણીને બોલવાજ દીધી અને વચ્ચે કાંઈ કહ્યુંજ નહીં. તે બોલતાં બોલતાં ચાકી, ચુપ રહી અને પછી બોલી અને પાછી ચુપ રહી. ગાડી તો આગળ વધતીજ ગઇ.

ભીખાજીના બંગલાપર જતાં રસ્તામાં તહેમીનાનો બંગલો આવ્યો અને ત્યાં ગાડી ઉભી રખાવી તહેમીના અને વીરબાપ ઉતર્યાં અને બંગલામાં ગીયાં.

પ્રકરણ ૮૦ મું.

દોસ્તીમાં બલલ.

તહેમીના અને વીરબાપ પાર્ટીમાં નીકળ્યાં હતાં કે તેજ વખતે ભીખાજી પણ ધરમાંથી બહાર પડ્યો હતો. તેણે બીજી ગાડી જોડાવી અને ઉતાવળે ખાતુ તહેમીનાને બંગલે જઇ પુગો. નાજને જમીન ઉપર છોડવામાં આવી હતી અને તે વખત થી નાજ તહેમીનાને ધરે રહેલી હતી અને તહેમીના પાર્ટીમાં ગયલી હોવાથી તે તકનો લાભ લઇને નાજને એપલીનેજ મળવાને ભીખાજી દોડી આવ્યો હતો.

“ આવોજી, કેમ છેઓજી !” નાજએ પુછ્યું; “તહેમીના તો ધરમાં નથી. બહાર ગીયાંછ.”

“ હું તે જાણુંછ તેથીજ હું તુંને’ એપલીનેજ મળવા આગેાછ.” ભીખાજી બોલ્યો.

“ જી.” નાજએ ટુકો જવાબ દીધો.

“ તું એમ ધભરાયલી કેમ છે ? જીવને ગમતું નથી કે શું ?” ભીખાજીએ સવાલ કર્યો.

“ નહીંજી, હું તો જરા ઠાકી ગેઇછ.

“ ઠાકી ગેઇય ? તારા જેવી ખુશસુરતી ધરાવનારી છોકરીએ થાકવું જોઇએજ નહીં. તું મારી ધણીઆણી થશે તે પછી તો તુંને સેહેજળી ઠાકવનારી ચીજ હું કરતા દેવસ નહીં તે યાદ રાખજે નાજી. પેલા જીગરખાનામાંથી તું પકડાઇ તેને

“બાપ સાહેબ, આ સાહબ આગળ ખરે ખુલાસો કરે કે ? તમે ગાડી પાછી ફેરવીને ભયાપુર્યાં પાછાં ધરે જઓછ કે બધું કહી દઈ ? શું હુકમ છે ?”

“કાયમેન ગાડી પાછી ફેરવ !” તહેમીનાએ હુકમ આપ્યો.

“તમે બાપ સાહેબ, આ માણસ સામે ફરવાદ નથી કરતાં ?” કોનસ્ટેબલે પુછ્યું.

“નહી, નહીં; એને છોડી દેવો.” તહેમીનાએ જવાબ દીધો.

ગાડી પાછી ફરી, બાપ સાહેબ પાછાં સધાવ્યાં, અને લાહુમલને છોડી દેવામાં આવ્યો.

“પણ એમ કાંય ? પાછાં કાંવ ફરોછ !” વીરબાપ આ બાગત સમજી નહીં અને પુછવા લાગી.

“તમે નહીં સમજો, બસ મુગાં રેહો !” તહેમીનાએ હુકમ જવાબ દીધો.

“શું નહીં સમજો ! તમારું ને મારું કપાળ ! બધાં ધરેણાં ગાંઠાં પેહેડી ઓઢેલાં પહેડેલાં અહીં આયાં ને પાછાં જઇએ ! એ વાવ ! એ શું ! ભીખાછ કોણ જણે કેવાંક જહાડે જહાડ તોડી પાડશે ! મરેરે મરે, એમ કિતું તારે મારી પર કપડાં અપડનો અખજર કાંવ પાયો હોસે ? વાસ્કુટથી બધું પેટ અકરસી આયું, ને છુટથી બધાં આટણ દુખમ આયાં ને હવે પાછાં ફરો ? ભીખાછ કોણ જણે શુંનું શું કરશે ! એ વાવ જરા ધસીને ખોલો તો ખરાં ! એમ સુના સાવજ કેમ થઇ ગીયાં હોસે ! જને મુગું ધુવડ !”

વીરબાપએ બકબકારો ચાલુજ રાખ્યો પણ તહેમીનાએ તેણીને બોલવાન દીધી અને વચ્ચે કાંઈ કહયુંજ નહીં તે બોલતાં બોલતાં ચાકી, ચુપ રહી અને પછી બોલી અને પાછી ચુપ રહી. ગાડી તો આગળ વધતીજ ગઇ.

બીખાણના બંગલાપર જતાં રસ્તામાં તહેમીનાનો બંગલો આવ્યો અને ત્યાં ગાડી ઉભી રખાવી તહેમીના અને વીરબાઈ ઉતર્યા અને બંગલામાં ગીયાં.

પ્રકરણ ૮૦ મું.

દોસ્તીમાં ખલલ.

તહેમીના અને વીરબાઈ પાર્ટીમાં નીકળ્યાં હતાં કે તેજ વખતે બીખાણ પણ ધરમાંથી બહાર પડ્યો હતો. તેણે બીજી ગાડી જોડાવી અને ઉતાવળે બાતુ તહેમીનાને બંગલે જઈ પુગો. નાનંતે જમીન ઉપર છોડવગામાં આવી હતી અને તે વખત થી નાનં તહેમીનાને ઘરે રહેલી હતી અને તહેમીના પાર્ટીમાં ગયલી હોવાથી તે તકનો લાભ લઈને નાનંતે એખલીનેજ મળવાને બીખાણ દોડી આવ્યો હતો.

“ આવોજી, કેમ છેઓજી !” નાનંએ પુછ્યું; “તહેમીના તો ધરમાં નથી. બહાર ગીયાંજ.”

“ હું તે જાણુંજ તેથીજ હું તુંને એખલીને મળવા આવ્યોજ.” બીખાણ બોલ્યો.

“ જી.” નાનંએ ટુકો જવાબ દીધો.

“ તું એમ ધમરાયલી કેમ છે ? જીવને ગમતું નથી કે શું ?” બીખાણએ સવાલ કર્યો.

“ નહીંજી, હું તો જરા ઠાકી ગેઈજી.

“ ઠાકી ગેઈય ? તારા જેવી ખુશ્મરતી ધરાવનારી છોકરીએ થાકવું જોઈએજ નહીં. તું મારી ધણીઆણી થશે તે પછી તો તુંને એટલેજી ઠાકવનારી ચીજ હું કરવા દેવસ નહીં તે યાદ રાખજે નાજી. પેલા જીગારખાનામાંથી તું પકડાઈ તેને

માટે તું કશી શીકર કરતી ના-જે એનો મુકદ્દમો નીકળશે તારે હું તુંને છોડવી લાવશ. એવી શીકરથી તારો આવો મળ નો મુખડો બગાડવો બેઘતો નથી. આએ જુગારખાનામાં તું નોકરી સા સાડ ગઘ ? મારાથી દુર થવાનું કની ? પછી તેનું તુંને પરીણામ શું મળ્યું ? તું હાડમાર થઇ ને આખરે મારીજ મદદ તુંને મળી. પેલો જેહાંગશ શું કરી શકતે ? તે તુંને છોડવી શકતે કે ? વાત જોજે ખારાં પાણીએ મોહકું ધોષતે. હવે તું સીખી હોસે કે મને થાપ આપવામાં તારું કાંઈ વળ્યું નથી ને વળવાતું બી નથી. જ્યારેબી લીખાજી હીરા-દલાલ એક બાબત પર પોતાનું દીલ ચોંટાડે છે અને એક ચીજ મેળવવાને મન ઉપર લે છે ત્યારે તે મેળવ્યા વના રહે તોજ નથી. તેજ મુજબ તું જાણતી હોસેજ કે તુંને મેળવવાને મેં મારા મન ઉપર લીધુજ ને પહેલાં તુંને પરણવાનો જ મેં વીચાર કીધોતો તેના કરતાં હમણા તે ધણો વધારે મજા-શુત થઇ ગીયોજ ને અગાહિના કરતાં તું મને એક હજાર ધણી વધારે ગમેજ. આજે હું ખાશ કરીને તુંને પુછવા આયોજ કે હવે તારો શું વીચાર છે ને તારો મટકો ભાગ્યો કે નહીં ? મારી બેહેનના લગન ખાત સાહેબના સોરાબજી સાથે થવાના છે અને તારાં લગન તે પછી કરશું કે આપુને બેઠને મારી બેહે નની ખટપટ પડેજ નહીં.”

“ સાહેબ હું તમને પચીસ વખત કહી ચુકીહું અને ફરી ને કહુજ કે પરણવાતું વચન જેહાંગશ મેહેતાને આપી ચુકીહ. તેની સાથે હું અદનાઇ ચુકીહ અને તે હવે કદી પણ બદલા વાતું નથી.”

“ એ પચીસ વખત શું ? ગમે તો પચાસ હજાર વખત કહેની તેથી મારી ઉપર અસર થવાની શું છે, અને તેથી મારો વીચાર બદલાવાનો કેમ છે ? જો હું તારે વરે કેટલી

કાળજી રાખું છું ? મેં તારી બેહેનને બી સોધી કહાડવાને મોટો ખરચ કરીને બાહેર ખખરો આપીછ. તુંને હુંતો સુખી કરવા માંગુછ પણ તું નચુની ને નાદાન છે તે કશું સમજી શકતીજ નથી ત્યારે શું કરે !”

“ મીઠી બીખાજી, મારી આગળ આવી વાત કરવામાં તમારું કશું વળવાનું નથી. તમે કદાચ સમજી શકતા નહીં હોસો પણ બાણી શકશો કે એક ખરી સ્ત્રી જ્યારે કોઈને પોતાનો ખ્યાર આપેછ. ત્યારે તે આખોજ આપેજ—જીંદગી ભરનો આપેછ. તમેએ જે કહ્યું છે તે વાત ખરી છે. તમેએ મારી ઉપર કેટલાક ઉપકારો કર્યાછ, પણ તેને ખાતર તમારી આગળ અને ખુદની આગળ હું જુદું તો કદીથી બોલવાની નથી. ખુદની શુનાહગાર તો થવાનીજ નથી. તમારી વાતચીતથી તથા તમારી વતણુંકથી તો મેં ઠરાવ કર્યોછ કે જેમ અને તેમ જલીદીથી જેહાંબક્ત સાથે મારાં લગન કરી દેવાં. અમેએ ઠરાવ કર્યોછ કે આ જુગારખાનાવાળી બાબતને આખેરી નીચડો આવે કે તરતજ અમેએ એક બીજા સાથે પરણી જવું.” નાનંએ ખરો ખુલાસો કરી દીધો.

“ કસમ ખાધને કહું છું કે એમ હું થવા દેવાનો નથી, તમેને પરણવા દેવાનો નથી ! ” બીખાજી આ સાંભળી ખીજ વાળને પોતાનો જડો ભારી પગ જમીન પરબહું જોરમાં ઠોકીને બોલ્યો; “ આસમાન ને જમીન એક કરશ, પૈસાની ખુવારી કરશ, મરશ ને મારશ પણ મારો ઠરાવ અમલમાં મુકશ. ”

બીખાજી આટલું બોલી રહ્યો તેટલાં તો તહેમીના અને વીરબાઈ, પાર્ટીમાં ગયલાં હાડમાર અને દરૂત થયલાં પાછાં ફર્યાં અને તેઓ બન્ને દીવાનખાનામાં દાખલ થયાં.

“ એ તમે એટલા વારમાં પાછાં કાંય આયાં ? ” બીખાજીએ તેમને જોઈને અજબ થઈને સવાલ કર્યો; “ એટલા

વારમાં તમે ગીયાં શું ને પાછાં આયાં શું ? એ થયું 'શું' ? બોલોતી તો । "

બાનુ તહેમીના એક કોચ ઉપર બેસી ગઈ હતી તે આખરે ખંખાર મારી ગળું સાફ કરીને બોલી :

" એક કોઈ ઘેલાં માણસે અમારી રસ્તામાં ફ્લેટી કીધી, ઘોડાને અટકાવ્યો ને ગાડી ઉધી વાળી નાખવા માગી. અમે તેથી એટલાં ધભરાઈ ગીયાં કે અમે તરત ગાડી પાછી ફેરવીને પાછાં આયાં."

"પાછાં આયાં ? ગુસ્સા અને નાસીપાસીથી મોહોડાં પર ચઢડતાં શીન સાથે લીખાઈએ પુછ્યું; "પાછાં આયાં ?

"ઓવાય ! પાછાં નથી આયાં તો શું અમે પાટીમાં મુએલાં છધ્યે ને અહીં અમારા ભુત આપાછ કે ?" વીરબાઈએ ફફડીને કહ્યું; "મેં તો બાઈ સાહેબને કહ્યું કે હવે ફ્લેટી થઈ તો થઈ, તોખી ચાલોતી પાટીમાં, તો એણે

નહીં, બધાં કપડાં ચપડાં નકામાં પહેડીને ધકેલા ખાધા. એવી પાંટીને ટોપલી વગર છવ રહતો તો કે ? મુઆ લોકોએ અમારો હુર્યો કીધો તે મને તો રડવું. આવી ગયું. બાઈ સાહેબ તો ધભરાઈ ગીયાં પણ ને એવણ મને બોલવા કરવા દેતે કની તો ગાડીમાંથી ઉતરીને તે મુઆ દોઝખીની મુછ પીખી નાંખતે ને ભર રસ્તામાં લાત મારીને ઉઝારી દેતે, એમજ એક વખત મારાં ભડ્યારખાનામાં વીકલ કમાટી છાકેટો થયલો ને મારફડ કરવા લાગેલો; તે બધાં ધભરાઈ ગીયાં પણ મેં એખલીએ બાઈ માણસે તે મુઆને ઉંચકીને રસ્તામાં ફેંકી દીધેલો." વીરબાઈએ પોતાની વાખવાખી ગાઈ.

લીખાઈનો ચેહરો વીકરાળ વર જેવો થઈ ગયો હતો. તહેમીનાનો ચેહરો ઉજળો ફક હતો, વીરબાઈનો ચેહરો તેણીને

મળેલો તખ્તલુસ “વાંદરી” ખરદક દતો, એવું દેખાડનારો હતો અને નાનું તો વીરબાઈનું લેકચર સાંભળી મનમાં હસતી હતી અને ચેહરો તાગળી પકડી આવ્યો હતો.

લીખાણના મનમાં તો બધી હુણ પાડળ થઈ ગઈ અને જો બની શકે તો તહેમીના અને વીરબાઈનાં બેઠનાં ખુન કરે એવું તેના હૃદયમાં ઝડપુન ચઢ્યું હતું. તે તહેમીના જે દીવાનખાનાને છેક બીજો છેડે બેઠેલી હતી ત્યાં ગયો અને તેણીની આગળ વાંકો વળીને હળવેથી, નાનું અને વીરબાઈ નહીં સાંભળે તેવી રીતે પુછવા લાગો:

“તહેમીના, આ શું બન્યું? આનો અર્થ શો? પાશુ ફરવાનું કારણ શું? તે પેલો માણસ કાણ હતો?”

“હું તેને જાણતી નથી.” તહેમીનાએ ધીમા અવાજે જુદી વાત કહી, તે મુઠાએ અમારી ફજેદી કાંઈ ને અમે બેઠ ગલરાઈ ગયાં. ગલરાઈમાં મેં ગાડી પાછી ફરવાની ને અમે પાછાં આયાં.”

“તહેમીના તમારી આવી વાત પેલી મુરબ વાંદરી માનશે કે કોઈ નહાનું બન્યું માનશે. હું દુન્યાને જાણ ગયલો છું તે તમારી વાત માનવાનો નથી. તમે ગલરાવો, ને તેથી એક ઘેના માણસથી! કહી નહીં બને. ઘેલો માણસ તો શું પણ ખુદ સેતાનથી તમારા રસ્તામાં આડો આવીને ઉભો રહે તો તેનાથીયી તમો ડરો નહીં, અરજો નહીં. એ તમે સમજવવા કાણને આપાંઈ? કાંઈ મને બન્યું સમજોઈ કે?”

“ગમે તો માનો, ને ગમે તો ના માનો. હું તો જે ખરી વાત બની છે તે તમને કહું.”

“ને હુંથી તમને ખરીજ વાત કહું કે આજના બનાવ પછી તમને મારી પાસેથી એક દમડીથી મળવાની નથી.” ધીમા પણ અતીવણા કંઠેર અવાજે લીખાણએ તહેમીનાના

જ્ઞાનમાં કહ્યું, “આ બધી ખોટી તમારી ધામધુમ છે ને એમાં તમારી મકસદ કાંઈ જુદીજ છે તે હું બરાબર સમજું છું. તમે મને નાસીપાસ કીધો છો ને ગાંમમાં મારી હસી કરાવી છો. જેનો તમુને બદલો મળશેજ. એક દમડી જે તમુને હું આપું તો હું—ભીખાણએ એવા હડહડતા કસમ બાધા, અને તે પણ એવી નજીસ બાપામાં કે જે અત્રે લખવું પણ સજાવાર નથી, સાંભળવું પણ શરમ ભરેલું કહેવાય.

“મેં તમારે ખાતર શું શું કીધું છે તે તમે જુલવી જાવો છો.” તહેમીનાએ યાદ આપી.

“તેનો તમુને શું બદલો નથી મળ્યો ? તમે કીધું તે કાંઈ મફત કીધું ? પાડ કીધો ?”

“તહેમુરસ મહેતાનેળી તમારાથી દુર કીધો છો.”

“તમે તેને કેવી રીતે દુર કીધો તે હું સમજી શક્યો નથી. તમારી તેમાં શું ચુકિત હતી તે જાણવાતું મારું કામખી નથી. મેં તમોને તમારાં કરજભાથી મોકલાં કીધાં છો, ખોટી હુંડી બનાવવાની જાંજલ તમારે માથેથી મેં દુર કીધી છે. તેટલા માટે તમારી સેવાનો મેં બદલો વાળી આપ્યો છે. હવે આપણા વચ્ચે લેવડ દેવડ નથી. એક પૈખી તમોને મારી પાસેથી મળવાની નથી.” ભીખાણએ તે પછી પોતાની બહેનને કહ્યું “આલ રે ઉઠ આપરે ઘરે જઈએ.”

વીરબાપ ઉઠી અને તેની પુઠે જતાં બરબડી.

“મરેરે મરે, બએ વખતે છુટ બદલાં, જે મોજની નોડી બગાડી, જે રમાલ નકામાં મેલામાં નાખ્યા ને જે વખત મોહડાં પર ચુનો ચોપડવો પડ્યો ને થયું ત્યારે તો ધરમના ધકેલા. ભીખાણનેળી નકામાં વહેજ લાગાં છો. મુઠ ટોપલી ઉંચકતાં ઉંચકતાં દારા ગીયા ને હવે પાંટીમાં મોકલવા માંગે છો તે પછી એમજ તો !”

પ્રકરણ ૮૧ મું.

‘ પુત્રનું પાપ.

જેહાંબક્ષ મેહેતાને રસ્તામાં અચાનક પેસુ પીછાત્યું મળી ગયો અને તેણે જેહાંબક્ષને, બાણે જેહાંબક્ષનો કેવોક ખયરખવાહ અને ભણું આહનારો દેસ્ત હોય તેવું ડોળ ધાલીને કહ્યું :

“ અરે બાપુ તું કાંય હાડમાર થાયછ ને ખીજને હેરાન કરેછ ? ખીચારી નાજાને તું નાહક સતાવેછ. તું સમજ્યો નહીં ! જો તું એમ વચ્ચે ગોટાં ખાયા નહીં કરે તો નાજાં કરોડપતી સાથે પરણી સુખી થાય. ખરો પ્યાર તે એ કે પોતે રસ્તામાંથી દુર થઈ પોતાની માસુકને સુખી થવાનો રસ્તો ખુલો કરી આપે. ગાફી આ તો તારી રીત એખલપેટા જેવી છે. તુંને હું સીખામણુ દેઉંછ—”

“ ભાઈ નકામું માર્યું ના ખા. તારી સીખામણુ નકામી વેરી ના દે. તારી સલાહ જ્યારે હું માંગવા આઉં ત્યારે આપજો. જેહાંબક્ષે કહ્યું: “ નાજાં અને મારા વચ્ચેની પાપ તમાં તું કાંય અતવાયછ ? તુંને બોલાવે નહીં ને વચ્ચે પુરાય તો પછી નકામો હરત થાય. સાહેબજી.”

જેહાંબક્ષ ચાલતો થયો પણ પેસુએ કહેલા બોલ તેના મનમાં તો રમીજ રહ્યા અને પેસુના કહેવામાં કાંઈક સચાઈ હતી એવું તેને લાગ્યું. પેસુ અને જેહાંબક્ષ આવી વાત કરતા હતા ત્યારે પેસુના ધરમાં વળી જુદોજ જનાવ જનતો હતો, જે તરફ આપણે ધ્યાન દોડાવીશું.

ધનગામજીએ એક ખાનગી ઝોરડો બનાવ્યો હતો કારણ કે બીજાજી જ્યાર ત્યાર તેણીની વચ્ચે આવ્યા કરતો હતો

તે તેણીને ગમતું હતું નહીં અને તેથી એક જુદો નાહનો ઓરડો તેણીએ તૃપ્તિ કરાવ્યો અને ત્યાં તેણી એકાંતમાં આખો દહાડો કસતુર્યા મુર્ગને ચાવ્યા કરતી હતી.

આ વેળા પણ ધનબાહુજનો ધુળરો તે બાપડા ચલાવવામાં ગયલા મુર્ગ ઉપરજ ચાલતો હતો અને તેજ મુર્ગના પીછાં પાખડાં—એટલે ચોપડીનાં પાના—વીખરાઈ ઉખડાઈ ગયલાં હોવાથી બીજી અરધી દળન તેમાંની નવી ચોપડીઓ ટેબલ ઉપર શોભી રહેલી હતી.

હીસાખખી ક્યાંથી રહે ? કોણ જાણે ૧૦૨ જી વખત કે ૨૦૧ પેહલી વખત તેવણ કસતુર્યા મુર્ગનું રસીધું અને દીલ ધપકાવનાર દારતાન વાંચનાં હતાં તેટલાં તે ઓરડામાં સરદાર રતનજી ફેરસાસપજી બોગા રોક, પોતાના હાથમાં એક નહાનો આંમડાનો કાથલો લઈને દાખલ થયો.

રતનજીનો ચહેરો ઉતરી ગયલો હતો અને હોઠ ધુળતા હતા. તે બુઝોર્ગ દીલસોઝ અરુચ્ય ઓરડામાં દાખલ થયો, માહેથી તેણે બારણું બંધ કરીધું અને કોઠલો તેજલ પર મુકી ખુરસીપર બેઠો.

તે બોલ્યો; “ ધનબાહુજ મારે તુંને એક અગતની વાત કહેવાની છે.”

ધનબાહુજ આગળ રતનજી કાંઈ વાત કરતો અને ધનબાહુજ જો તે વખતે પોતાની માનીતી કેતાબ વાંચવામાં રોકાયેલી હોતી તો પ્રકરણ પુરૂ કરવા અગાઉ વાત સાંભળવાની ના પાડતી, પણ રતનજીનો અવાજ આ વેળા એટલો તો ફેરવાઈ ગયલો હતો કે તેણી ચોંકી, તેણીએ ચોપડી બંધ કરીધી અને રતનજી તરફ જોઈને તે બોલી, “શું છે રતનજી ? મદદ એમ કાંઈ કરોજ ?”

“તારાં ને મારાં પુટેલાં નસીબની હું તને વાત કહેવા આયોજ.” રતનજી બોલ્યો.

“ઓવારું રે ઓવારું ! ભુડાના માંગતાંને ભુસુરે ! એ શું બોલોજ બકોજ ?”

“એ ખરુંજ બોલુંજ, ખરુંજ બકુંજ. વાત તું પહેલાં સાંભળી લે.” રતનજીએ કહ્યું અને કોઠલો તેણે ઉઘાડ્યો. તે કોઠલામાં નહાની નહાની દાર્જીડીઓ હતી જે માહેલી સર્વથી મોટી દાબડી બદાર કહાડી તેનું ઢાંકણું ખુલ્લું કરી એક મોટા હીરા જડેલો નેકલેસ ધન્યાઈજીને દેખાડ્યો.

“મેં તુંને ગેષ્ટ કાલે કેદ્યું તું તેમ સરદાર મહેલ ઉપરના મારગેજની મુદત આજે પુરી થાયજ અને તેમજ બીજાં ઘણાંક મારે માથેનાં કરજોની મુદત આજે પાકેજ. બીજાજ હીરાદલાલની વરતણક પરથી મેં જોઈ લીધુંજ કે તેની ઉપર વીસ્વાસ મુકવામાં મુરબાઈ છે. મારી ખાતરી છે કે જો આ કરજ શીટાડ્યું નહીં તો સરદાર મહેલ આપણે બોહી બેસીશું.”

“એમ હોવાથી તારાં આ ધરેણાં તારી રજ લાઇને હું વેચવા ગીયોતો. મને હજીબી આશા હતી કે મારો ભાઈ સુરતવાળો અસલાજી કાંઈ મદદ કરશે પણ તેણે તો ધરીને ના પાડીજ એટલે લાચાર. અસલાજી પાસે લાખો રૂપીઆ છે. પણ તે આપણને મદદ કરતો નથી. તારે—”

“પણ તેવજુ એમ કાંય કરતા હોસે ?” ધન્યાઈજીએ પુછ્યું.

“તારાં ને મારાં નસીબ ઉઘાં છે તેથી એવાણને એમ કરવાનું મુજેજ. એમાં બી તારા દીકરા પેસુનીજ કારસાજ છે. ખેર; તે વાત જવા દે, આ વાત તું સાંભળી લે. હું આ

બધાં કીંમતી ધરેણા લઇને ઝવેરીની પાસે ગીયો. તેણે બધી દાગડીઓ એકક પછી ઉગાડી. તપાસી અને છેલ્લાં કહયું કે આ સઘળા હીરા ખોટા છે. માત્ર કાચના ટુકડા છે. તે માણસ ને મુઠ્ઠી ભારી જમીન દોસ્ત કરી નાખ્યું. એવું મને થઇ આવ્યું. પણ તે અનુભવી ઝવેરીએ મને સમજ આપી, ચીઠ્ઠી લખી ખીજીને તેડાવી મંગાવી તેની સાથે તપાસ ચલાવી અને ખરા હીરા કેવી રીતે અંદરથી કહાડી લઇ કાચના ટુકડા કેમ મુકવામાં આવ્યા છે તે મને તેઓએ સમજાવ્યું. ધનબાધ, ખરા હીરા આ નજદીક દોઢ લાખ રૂપીઆના દાગીનાઓમાંથી કેમ ગીયા ને ખોટા કેમ આયા તે વીસેતું કાંઇ જાણે છે ?”

“હું ? હું કાંઇથી જાણું ? એ હીરા ખોટા છે એમ પહેલાં તો મને માનવાળી ગમતુ નથી.”

“ધનબાધ, એ ખોટા છે એ વીધે હવે જરાખી શક રહ્યો જ નથી. તે અનુભવી ઝવેરીખી કહેતોતો કે સાધારણ માણસ એને ખોટા તરીકે પારખી શકે જ નહીં.”

“તારે એ કોણે જાણ્યા ? કોણે ખરા હીરા ચોર્યા ?”

“કોણે ? હાય રે ! અફસોસ છે ! મને કહેવું પડે છે કે તે ચોર તારો દીકરો છે !”

“પેસુ ! એ શું બોલો છ રતનજી ! સુધધી કાંઈ ગેઇ ?”

“મારી ખ્યારી ધન, હું તુંને ખરૂં જ કહું છું. ખુદાને મારેખી જવાબ આપવાનો છે ને તેની પાસેથી મારેખી દયા માંગવાની છે. મારા દીકરાને જ હું ખોટા અલગામ દેઉં તો ખુદાને મોહોડું કેમ દેખાડું ? પેસુને જાણનામ કરવાનું મને કારણ શું ? અરે ધન-ધન, તું ખીજી જાણે તો શું કરે ? કુંવરજી શરાફની વડી દીકરી દીનું નીરદોશ ઉતી. તે ધરેણાખી પેસુએ જ ચોર્યાં તાં.”

રતનજીએ તે પછી તે ધરેણાને લગતીળી સન્નળી વાત ધનયાધજીને કહી અંજળાવી. ધનયાધજીએ સધળું સાંભળી લીધું; તેણીની મગફરી અને તુંડાઈને ખરો ફટકો પડ્યો, હેંક રાઈ તેંહકરાઈ હવામાં ઉડી ગઈ અને પોતાના ભરથારનાં ખભા ઉપર માર્યું મુકી તેણી રડી પડી.

“ મારા ભાઈ અસલાજીને મારાથી એજ આપણા દીકરા એ દુર કીધોછ. અસલાજીને ત્યાં એ પરાણો ગયો ને ત્યાંથી એ અસલાજીના પાંચ હજાર રૂપ્યા ચોરી લાગ્યો. એટલુંજ કરી ને બેઠો નહીં પણ ઉલટુંજ ખોટું તોહમત ખુદ અસલાજીપરજ તેને મેળયું કે અસલાજીએ બદ્દેલીમાં તે પૈસા એક ગાનારી સ્ત્રીને આપી દીધા હતા. અસલાજી તેથી ગુસ્સે થયો અને આજે આપુને નીચારી બેઠો. ધીરજ ધરં, ખીજો ઉપાય નથી. ”

ધનયાધ રડતીજ બેઠી અને પેલા મોટા હીરાવાળા દાગીના પાછા કાઢવામાં મુકતાં રતનજી સરદાર મનસે બોલ્યો. ખરું છે, મારાં પાપની આ સજા છે ! થું મને બિંધુ સુજ પડ્યું હોશે ! મરતાંના આશીશ જેમ ફલે છે તેમ મરતાંના આપ પણ ફલે છે તેનો ધડો, ઓ જીવતાં જાગતાં માણસો, મારી ઉપરથી લેજો, પાપ કરો તો તેની સજા પામ્યા વીના રહેશોજ નહિ. ખુદાને ત્યાં ધનસાઈ છે અને તે ધનસાઈની સુગાળમાં સપડાયા વના જટકવાની આશા કોઈ કાળે, કોઈ ભાવે, કોઈ યુગે મળવાનીજ નથી.

પ્રકરણ ૮૨ મું.

બાફરની શોધ.

બાફરના મનમાં જે અનેક બાબતો રમી રહેલી હતી તેમાં 'પુર્વ તરફથી ગણતંત્ર પાંચમાં પાતીયાની નીચે એ બાબત મુખ્ય હતી. મરનાર તહેમુરસ મહેતાના ગજવામાંથી જે ભેદ ભરેલી કાગજની કાપલી મળી હતી તેમાં આ લખાણ હતું અને તે લખાણનો ભેદ શોધી કહાડવાપર બાફર મહેલો હતો. તે અવારનવાર દુરસત મળતાંજ મહેમ દોડી જતો, પણ ત્યાં સુસન સાથે મુલાકાત થતી નહીં તેથી પાછો ફરતો. આખરે તેનો ફેરો ફળ્યો અને મુલાકાતનો લાગ તેને મળ્યો.

“ કેટલે દારે કાંઈથી લુલો પડ્યો બાફર !” સુસને પુછ્યું;
“કાંઈ મોઘો મોઘો ફરેછ !”

“ અરે તુંને પચીશ વખત તો અહીં મળવા આવી ગીયો. તુંજ દેખાતી નથી.”

“ અહીં નહીં હતી પણ મુંબઈના બંગલામાં તો હું હતી કની ? તાંહ કાંય નહી આયો ?”

“ તે મને તો તારૂં અહીં કામ હતું. અહીં તુંને મારે મળવુંબી હતું ને મારૂં કામ કરી લેવુંબી હતું”

“ હં, હજી તુંને ડીટેક્ટીવનો ધખારો આવ્યાજ કરેછ ની ! એ ખ્યાલ તારો ગીયોજ નથી કે !”

“ અરે મારી પ્યારી સુસન, આએ જે કામ મેં હાથમાં લીધુંછ તે જો એક વખત પાર પડી ગીયું તો તું ને હું નેહાલ થઈ ગયલાં સમજ, ઝરોઝહવેરથી માલામાલ થઈ

ગયલાં સગળ." બાકરે સુસનના ગાલ ઉપર હળવેથી આંગળી મારી લાડથી કહ્યું. " તું પછી નોકરીની છોડી દેશે ને મારી સાથે ગાડીમાં બેરીતે ફરશે. કાંઈના મહોતાળ નહિ રહેશું. કાંઈના આધારની અગત નહી રહેશે."

" ખરેખર, મારા સમ ?"

" તારા સરના કસમ. હું ખરું જ કહું છું; મેં દાવ તો એવો માંડ્યો છે કે બોલતીજ ના. "

" તે કામ પણ અઘડું ધણું છે કે ? તારાથી બની શકશે કે, પ્યારા બાકર ?"

" ખુદા મદદગાર છે તો એટો પાર છે. પણ તારી બાઈ અમના કાંઈ છે ? ઘરમાં જ છે કે ?"

" હા, એને સરકમ ને થોસો થયો છે તે પોતાના ઝોરડામાં જ છે. સુતેલી છે."

" પણ હમણા ઝોરડામાં જ રહેશે કે ? ઝોરડાની બહાર તો નહીં નીકળે ? "

" નહીં રે, હમણા સાની નીકળતીતી ? એ તો ઓઢી પોઢીને સુતેલી છે.

" કાંઈ છે ? એનો ઝોરડો કાંઈ છે ? "

" વળી કાંઈ ? બંગલામાં બંગલાની બહારની ઝોરડો આવતો હોસે કે ? "

" અરે હું તો એમ પુછું છું કે કેતરમાં માલપર તારી બાઈ તહેમીનાનો ઝોરડો આવેલો છે. ?"

" એમ તું પુછે છે ? હું તો કાંઈ જુદું સમજી. પહેલે મારે મારી બાઈનો ઝોરડો આવેલો છે.

" તારે તું મને બીજે માલે લઈ જા, મને ત્યાં જરા કામ છે."

“ પણ ત્યાં જે પેલો માણસ કેદ પડેલો હતો તે નહારી ગીયોછ; હવે તું તાંહ જઈને શું કરશે ? ,

“ મને તેના બાકી ઝોરડા સાથે કામ છે.” બાપરે ભરમમાંજ જવાબ દીધો.

“ હીક છે, ત્યારે આવ.” સુસન બોલી અને તેણી પોતાના આશકને પાછલે દરવાજે તેડી ગઈ.

તહેમીનાને છેલ્લા બનાવથી જખરી બેગસત લાગી હતી અને તેણી પોતાના આ માહીમના બંગલામાં થોડા દહાડા આવી રહી હતી. તેણીની તળીયતમાં સેહેજ બગાડો થયો હતો અને તેથી તેણી કેમને મળતી ભેટતી હતી નહીં. મુંજાઈનાં સઘળાં વર્તમાનપત્રોમાં તહેમીના બાપને થયલાં અપમાનને લગતી વીગત ઘણી ખરી અધુરી અને સરાગાત ભરેલી આવી હતી અને તેથી ઘણાંક લોક અજબ થતાં હતાં. સઘળાં વર્તમાનપત્રો એમજ જણાવતાં હતાં કે એક ઘેલાં માણસે તહેમીના બાપને અપમાન કર્યું અને તેથી બેગસતને મારે બાપ પાછી ફરી.

તહેમીના તરફ લોકોની બહુજ દીલસોજી ઉસકેરાઈ હતી. અને ગવરનરની બાતુએ તો ખાસ પત્ર લખીને તહેમીનાને દીક્કાસો દીધો હતો. આ બનાવનો ખરો ભેદ તો માત્ર બેજ જણાં જણતાં હતાં; એક તો તહેમીના પોને, અને બીજો તો પેલો લાહુમલ.

પણ એક બીજો માણસ આ ભેદ શોધી કહાડવા પર મડેલો હતો અને રાજી ખુશીથી માત્ર શોખને ખાતર ડીટેક-દીવનો ધંધો લઈ ગેઠેલો બાપર હતો. તહેમીના આવી રીતે એક ઘેલાં માણસનાં ચેડાંથી ધલગઈ જાય એવી હતી નહીં. તે ઘેલાં માણસને પકડી સજા કરવાની ના પાડે, એવી તે હતી

નહીં. આવી મોજ અને આવા મોટા મેળાવડામાં આગેવાન ભાગ લેવા જોવું માન મેળવતાં માત્ર એક નાદની નજવી બાબતથી અટકે તેવી પણ તે હતી નહીં. ત્યારે તહેમીનાને એવું તે શું કારણ મળ્યું કે તેણી અરધે રસ્તેથીજ પાછી ફરી તે શોધી કહાડવાનું જાફરે મન ઉપર લીધું હતું. બીજું તે ઘેસો માણસ પોતે કોણ હતો અને ઘેસા માણસ સાથે બીજને કશો સંબંધ તહેમીના બાઈને હતો કે નહીં તે પણ ખોલી કહાડવાનું બીજું જાફરે જડક્યું હતું. એક પછી બીજું કામ હાથ ધરવાનો તેનો દરાવ હતો માટે પેહેલાં મરહુમ તહેમુરસના ગજવામાંથી નીકળેલી કાપડીનો ભરમ શોધી કહાડવા પર તે હાલ તરત મંડેલો હતો.

સુસન તેને બીજે માલે લઈ ગઈ અને ત્યાં તેને એખસો મુકી તેણી પોતાના કામ ઉપર પાછી ફરી. જાફર પોતાની શોધ ઉપર વળગી ગયો. તેના હાથમાં પોણે કલાક તપાસ કરવાને માટે રહેલો હતો અને તેટલા વખતનો તેણે બનતો લાભ લઈ લીધો.

તે બહુજ સાવચેતીથી કામ લેતો ગયો અને ક્યાં તે છુપો ઓરડો આવેલો હોવો જોઈએ એવી તેણે પેલી બારી ઉપરથી કહાડેલી ગણતરીવાળી જગાએ તપાસ ચલાવવા માંડી. પોતાની ગણતરી મુજબની જગાએ જાફરે તપાસ ચલાવી તો ત્યાં તેને કશું બારણું માલમ પડ્યું નહીં પણ એક થાંભલો માત્ર જણાયો. તેણે તે થાંભલો તપાસ્યો. બે વાર તપાસ્યો પણ બંને વાર કશી નીશાની મળી નહીં. ત્રીજી વાર તપાસ્યો અને તેના એહેરા પર ખુશહાલીનો રતાશ ચઢી આવ્યો.

થોડા વખતમાં સુસન જાફરને પાછો તેડી જવાને ત્યાં બાવી લાગી અને જાફરને એક થામલાઓને અડીંગીને

ઉભેલો અને પોતાની નોંધ પોઠીમાં કાંઈ લખી લેતો તેણીએ દીઠો.

“કેમ જાફર ! તારું કામ થયું કે ?” તેણીએ આતુરતાથી પોતાના લખીપના ભરથારને પુછ્યું.

“હા પ્યારી, થયું.” જાફરે બહુજ ધીમા અવાજે પણ ઉસકેરાયલાં દીલે જવાબ દીધો; “કામ થોડુંક થઈ ગયું, પેહેલું પગળું આસાનીથી ભરાઈ ગયું. પેલા છુપા ઓરડામાં જવાતું બારણું અને તે બારણું ઉઘાડવાની છુપી ચાંપ મેં શોધી કહાડીછ, તે મરહુમ માણસનો ભેદ શોધી કહાડવાતું હવે સહેલું છે.”

પ્રકરણ ૮૩ મું.

ભુલ તો નથીજ થઈ !

નાજ પોતાના બેહેનના દીકરા જેહાંગીરને મળવા ઓસપીટલમાં ગઈ હતી. જેહાંગીર તદનજ સાજો થયો હતો અને પોતાને ધરે જવાને તક્યાર થઈ રહેલો હતો નાજ તેને લઈને ઓસપીટલમાંથી નીકળી અને જેહાંગીર રસ્તે ચાલતાં પોતાની માસીને નીરદોષપણે પુછવા લાગ્યો:

“માસીજી, માયજી કહેતાંતાં કે મારા બાવાજી હવે જલદી ધરે આવશે, તે આયા કે ?”

“નહીં દીકરા, નથી આયા.” માસીએ બહુ દુકમાં જવાબ દીધો.

“તે હવે ક્યારે આવશે ! ખીચારાં માયજી તેવણુને યાદ કરી કરીને રડ્યા કરેછને.”

“હવે થોડા વખતમાં આવશે.”

તેઓ દીનુને ઘરે જઈ પુગ્યાં, જ્યાં દીનુની ઓરડી બહાર આવી પુગતાં માહે, કોઈ અજાણો માણસ બોલતો હોય તેવો અવાજ નાજાને સંભળાયો. નાજાએ બારણું ઉઘાડ્યું.

દીનુ પોતાના બીજાણામાં બેઠેલી હતી અને તેણીની પાસે શાપુરજી મીસ્ટ્રી, જે શાપુરજી મીસ્ટ્રીને નાજા મળી આવી હતી તે ઉભેલો હતો.

“તમે ભુલ કીધીજી, એમ હવે તમે ક્યુલ કરશો બેહેન.” શાપુરજી માયાથી કહેતો હતો.

“નાજા, તું આવી કે?” નાજાના પગલાં સાંભળીને દીનુ બોલી; “તારી સાથે જેહાંગીર છે કે? આવ જેહાંગીર મારી આગળ આવ.” જેહાંગીર દોડીને પોતાની માતાને ભેટી પડ્યો.

“મારા શાપુરજી એવણુ નથી.” દીનુએ ખુલ્લો કંઈ; “પણ મેં જે સાદ સાંભળ્યો તો તેણી એવણુનો નથી. મેં તો તે દહાડે જુદોજ સાદ સાંભળ્યોતો. તમારો નહીં.”

“તમે ધણી ગરીબ હાલતમાં લાગોજી, ને વળી કમનસીબે આંખની રોશની જતી રેહીજી, મારાથી જનતી મદદ આપવાને હું તકમાર છેઉં.” શાપુરજી બોલ્યો; “હું દલગીર છેઉં કે તમારા વર તમને મદદ નથી પણ ખુદાપર ભરસો રાખજો તે તમને અચાનક તેની સાથે મેળવી આપશે.”

“તમારે મોહોડે સાકર, બાવા, તમારે મોહોડે સાકર.” દીનુ બોલી.

શાપુરજી ત્યાંથી રવાના થયો પણ તે અગાઉ પચાસ રૂપિયાની નોટ જેહાંગીરના હાથમાં હરસે આપતો ગયો. શાપુરજીના જવા પછી ઘણેવારે શાપુરજીની તે સખાવતની વાત આ બે બેહેનો બાણી શકી. તેઓએ જોયું કે શાપુરજી ખરેખરે સખી હતો અને સખાવતને નામે ટોલ વગાડનારો, ખોટો

દેખાવ કરનારો, અને વખાણ મેળવવા મારેજ પૈસા આપનારો માણસ તે હતો નહીં.

“નાનું, મેં લુલ કાઢી નથી એમ હજીથી હું ખાતરીથી કેહું છું.” શાપુરજીના જવા પછી કેટલોક વાર બીજી વાતચીત કરવા બાદ દીનુ બોલી; “નહીં, નહીં. મેં લુલ નથીજ કાઢી. શું હું ઘેડી ચયલી છેઉં? જો હું ઘેડી ચયલી હોવું તોજ શાપુરજીનો અવાજ સાંભળવામાં તે તે પારખવામાં મેં થાપ ખાધી હોય. તોથી આજે જે શાપુરજી આપુને મલી ગીયા તે આવી રીતે મારી કદર ખાઇ મને વખતસરની મદદ કરી ગીયા નેમતો અવાજ મેં તે વખતે સાંભળ્યોતો નહીં. એમ પણ હું ખાતરીથી કેહું છું. મેં જે અવાજ સાંભળ્યોતો તે મારા શાપુરજીનો હતો; મારા મરણની ઘડી હોય તો તે ઘડીએથી હું કસમ ખાધને કેહું કે તે અવાજ મારા શાપુરજીનોજ હતો.”

“કદાચ તે કોઇ બીજા માણસે અવાજ કહાડ્યો હશે, જે શાપુરજી મીસ્ટ્રીને નામે નહીં ઓળખાતો હતો પણ તે મારો શાપુરજીજ હતો એ તો શક વગરનું છે. ખરેખર હવે કાંઇક મને શક ઉપજેછ. તે મારો શાપુરજી કદાચ અહીં પોતાનાં ખરાં નામથી રહેતો નહીંબી હોય એ ખતવા જોગ છે; કદાચ તેને પોતાનું નામ ફેરવ્યુંબી હોય.”

“કદાચ એમબી હોશે.” નાનુંએ દીલગીરી ભર્યા અવાજે ટાહુકો પુર્યો.

“ત્યારે હવે આ નવી વાત અહીં પુરી થઇ ગઇછ, મારી આશાં મરી ગઇછ. હું ને મારો જેહાંગીર પાછાં એખલ પડ્યાં, આશાવંત થઇ નીરાશ થયાં.” દીનુ રડમસ થઇને બોલી.

“નહીં, નહીં, દીનુ એમ નાસીપાસ થઇ ના જા.” નાનુંએ આંખમાં આંસુ સાથે પોતાની બેઠેનને દીક્કારો દીધો.

“હવે વધુ આશા શું રહી ?” દીનુએ પુછ્યું; “હવે મને શાની ઉમેદ બાકી રહી ?”

“હજીબી આપરે તારા ખરા શાપુરજીને સૌધી કહાડી શકશું. એમ આપરે નાસીપાસ-થવું જોઈતું નથી. ધીરજ ધર બેહેન, કદાચ તે શાપુરજી પોતાની મેલેજ હાજર થશે.”

ખીજ કેટલીક વાતચીત કરવા પછી નાજાં પેલી પચાસ રૂપ્યાની નોટ લઈને બહાર ગઈ અને એ કલાકમાં જોઈતી કરતી જણુસો દીનુને માટે ખરીદી લાવી, તેમજ જોહાંગીરને હજી બરાબર શકતી આવેલી નહીં હોવાથી તેને સારા ખોરાકની અગત હતી માટે તેવો ખોરાક પણ તેને માટે કરકસરથી લેતાં આવી અને બાકી વધેલા ત્રીશ રોકડા રૂપ્યા નાજાંએ દીનુને આપ્યા. નાજાં હવે પોતાની બેહેનથી રજા લેવા ઉઠી.

“બેહેન દીનુ મારે તુંને એક વાત કહેવાની છે.” નાજાં ઉઠીને બોલી.

“શું વાત છે; કાંઈ તારે પોતાને લગતી વાત છે કે નાજાં ?”

“હા, અમોએ ઠેરાવ કીધોજ કે એકું અઠવાડયું પસાર થતાં અમોએ અગીઆરીમાં જઈને પરણી આવવું; અને તે વીશે જોહાંબક્ષે કાંઈ કહ્યું કે ?”

દીનુ અન્યથામાં ગીરફતાર થઈ ગઈ. તે ચોંકી અને બોલી:

એટલી ઉતાવળ ? એ નાજાં, સંભાળીને પગલું ભરને, તમારી સ્થિતિ કેવી છે ?

“દીનુ, મને ફરીયાદ એકવાર કહે, તુંને ને તારા જોહાંગીરને આ દલદેસરીમાંથી બચાવવાને ખાતર બીજાણું સાથે હું પરણું તો કેમ ? જો એવી મકસદથી હું જોહાંબક્ષ પાસેથી રજા લઈ આ પગલું ભરસ તો ખુદા ગુરસે થશે નહીં, પણ રાજી થશે.”

“નહીં, નહીં, નહીં. એ વીચારજ કોઈ વાર કરતી ના. એમાં ખુદ રાજ થવાનોજ નથી.” દીતુએ પોતાના બે હાથ ઉંચા કરીને કહ્યું, “જે આલે છે તે પર તૃપ્તોપ પકડ, અને હમડાના હુકમ મુંજળ ચાલ. ખુદ તેમાં રાજ છે કારણ ખુદ પોતાનો પડછાયો જીગરમાં નાખેજ.”

પ્રકરણ ૮૪ મું.

બે પાપીની મુલાકાત.

મુબઈના તહેમીના ઝરદારના બંગલામાં નાજાં હાલમાં રહેલી હતી અને નાજાં અને તહેમીના વાતે બેઠેલાં હતાં તેટલાં દીવાનખાનામાં તેહમીનાનો એક વારનો મદદનીશ, પણ છેલ્લાં દુશમન થઈ લાગેલો ફજેદી કરનારો લાડુમલ આવી લાગ્યો.

“તું ! અહીં તું આયો !” તહેમીના તેને જોઈ ગુસ્સામાં ભવાં ચઢાવીને બોલી.

“જરા તમારી સાથે કામ છે.” લાડુમલે નાજાં તરફ નજર ફેંકીને કહ્યું.

“નાજાં, મને આ મુલતાની સાથે જરા ખાનગી કામ છે, દીકરી.” તહેમીના બોલી.

નાજાં તરતજ ઉઠીને બહાર ગઈ અને આ અકારા પરોણાએ તહેમીનાને કહ્યું.

“તહેમીના બાઈ, મોટા ઘરના બાઈ સાહેબ. સોસાયટી ક્વીન, શું ધાયુ” ? પેલી નાનકડી લડાઈમાં કોણ જીત્યું ? કોણ ફતેહ મેળવી, કોણ હાર ખાધી ? ખાતરી થઈ કે, બાતુ સાહેબ ?

તહેમીનાના ચહેરાપર ગુસ્સાનું વાદળ એવું તો ચઢી આવ્યું કે તેણીની આંજી નાખનારી ખુશ્મુરતીવાલો ચહેરો ઘડીભર બંદસુરત ધારી ગયો, જોનાં ત્રાસ ઉપજે તેવો થઈ ગયો. તેણીએ જહનુનમાં લાકુમલ તરફ જોયું પેણુ કશું કહ્યું નહીં.

લાકુમલે ટકોરમાં પોતાનું બોલવું આગળ ચલાવ્યું. “બાઈ સાહેબ, જરા ગવરનરના લેડીની પારટીનો હેવાલ તો આપો. કેમ, બહુ મોજ પડી કે ? ત્યાં કાણુ કાણુ સાથે નાજ નખરાં કીધાં ? કોઈ ભુલો ચુકો તમારા હાથપર વળી ગયેડો બન્યો કે ? અમપીન પીતાં મને યાદ કીધોતો કે ? પણ મોટાં ધરનાં બાઈ સાહેબને આ ગરીબ ધરના નોકરની એ અરજ છે કે સેવક જે કહે છે તે બજાવી શકે છે. આપરે કાંઈ મોહોડાંના ખોટા ફરાકા મારનાર માણસ નથી. મુંબઈના હાકમ સાહેબની મેં તે દહાડે પેહુલી સેવા બજાવી છે; જે ગવરનર સાહેબ અને તેમનાં બાનું તમારી સઘળી ખરી વાત જાણે તો મારા આભારી થાય. જે તમે પાંસરે પાંસરાં હેકાણે આવી નહીં જશો તો તે લોક ખરી વાતથી થોડા વખતમાં જાણશે. મારા બાઈમાં તો પહેલાં પૈસા અને પછી આખી દુન્યા. તમે તે જાણોછ એટલે લંબાણુ લાપણુ કરવાની અગત નથી.”

હવે તહેમીનાની જખાં ઉપડી. તેણીએ ભવાંને ચીલ્સો ચઢાવીને કહ્યું.

“સોનાના ઇંડા મુકતી મરધીને તેં પોતેજ મારી નાંખીછ તેં અમુને પારટીમાં જતાં અટકાવ્યાં અને ભીખાજીની બહેન તેથી પારટીમાં જઈ શકી નહીં તેથી ભીખાજી એટલો ચીરડાઈ ગયોછ કે એક પૈણી મને આપવાની ના પાડીછ. ત્યારે ત્યાંથી એક પૈણી મને મલે નહીં તો હું તુને હજારો રૂપ્યા કયાંથી

જેંટલા કરે ને જે માંગે તેનો કામ કેમ દેઉં? તું જાણેછ કે મારો કાકાસસરો કાંઈ દોલત રેડી દેતો નથી. તે મને માત્ર એટલુંજ આપેછ કે તેથી જેમ તેમ મારું ટુંડું હું ચલાવી શકુંછ, પછી તારું હોજરું કાંઈથી લારું? ચુલાહમાંથી ભરું?

“ચુલાહમાંથી ભરો, કે ગમે તો બલતામાંથી ભરો, તેની સાથે મને કશું કામ નથી. મને તો એજ બાબત સાથે કામ છે કે મારું હોજરું ભરો, ને તેથી સીકકાની સેંકડો સંખ્યાથી. ગમે તો કેડે નાતરું કરી જાઓ, તમારાં જેવાં ચીલ ઝપત્યાં ને ખુબસુરત શીકારીની જલમાં ડ્રાઇથી તવંઘર મુરખ ધરકું ધુવડ સપાટામાં સપડાઇ જાય. તેમ નહીં તો આપણે જે પેલી જુની ચુકતી જાણ્યેછ તે અજમાવી જોવો. વળી પાછું કહી મુકુછ, પછી નકામાં મને રાંક ને શરમાળ માણસને નાહક બદનામ ના કરતાં. ચૈસા નહીં મળશે તો બધો - ભટકો હુ ફેડી દેવશ, પછી તમે જાણો.”

તેણે મજેહથી ખુરસી પર બેસી, પગની આંટી મારી, સીસોડીમાં લાવણી ગાવા માંડી અને બહુ હિંચા તેસ્તથી સનગારેલાં દીવાનખાનાની સરવઈ તે કરવા લાગ્યો.

તહેમીના તો કશું બોલીજ નહીં; લાડુમલની આંખી નક્ત વાતથી તેણીને અપમાન લાગ્યું નહીં. બંને એક ખીજાને બરાબર જાણખતાં હતાં, બંનેને એક ખીજાના હરમ લેદની ખબર હતી.

“તમારા કાકાસસરાના તો કાલે લગન છે.” લાડુમલ આખરે બોલ્યો; “તમે જશો કે?”

“હા.” તહેમીનાએ જવાબ દીધો.

“ત્યાં ઘણા માણસો જમા થશે. ઘરેણા ગાંઠા, હીરા મોતી ઘડીયાલ છેડા, સહ તમારી નજરે પડશે. તમને કાંઈ શીખવવું પડવાતું નથી. કાંઈ હાથ મારી લેજો.” લાડુમલ બોલ્યો;

“આપુને તો તેડું નથી. મને કોણ ત્યાં તેડું કરતોતો ? વળી પેલા કરોડપતી વારસીના જોડલા પરથી જે જાણસો ને ટોપી મળી આવીછ તેને લીધે મને જાહેરમાં આવવા ગમતુંથી નથી. ટોપી માથે આવી જાય તો પીગ. તમને યાદ છે કની ? તહેમુરસ ધનજીભાઈ મહેતા જે દહાડે બીખાજની સીંછીડી પર મરી ગીયો તે દહાડાને વરે હું તો કહું છું.”

“તેની સાથે મને કશું લાગતું વલગતું નથી.” તહેમીનાએ જવાબ દીધો. “હવે તું જા; તુંને અહીં ઘણો વખત થઈ ગીયો.”

“જે રમુજ મેં ગવરનરની લેડીની પાર્ટીને દહાડે કાઢીતી તેની પાંછી યાદ આપુછ.” લાડુમલ ઉભો થઈને બોલ્યો; “હવે પછી મારી તરફથી તમોને શું મળશે ને તમો ધારી શકશો. તમારી તીજેરી કેમ ઉંઘાડવી તેની કલ મારે હાથે ચઢડી રહેલી છે એટલે હું કેડે ખીજે કેદાણે ધકેલા ખાવા જવાનો નથી. તમો મારે માટે એમ ધારતાં હશો કે નકામો દમ કરેછ પણ તેમ ધારવામાં તમે મોટાં બેવકુફ બનોછ. પેલી હમણા છોકરી અહીં બેઠેલી ઉતી તે કોણ ?”

“બીખાજ હીરાદલાલને રાજ કરવા મેં તે છોકરીને મારી આગળ રાખેલી છે.”

“ત્યારે બીખાજને નીચોવવાની આ એકખીજ તક તમારા હાથમાં આવેલી છે.”

તે બારણા તરફ ચાલ્યો પણ થોડેક જઈને તે પાછો ફર્યો. તહેમીનાની લગોલગ તે આવ્યો અને તહેમીનાના ચોંદરા ઉપર પોતાની આંખ ઠેરવીને બોલ્યો;

“આજના પેપરમાં મેં વાંચ્યુંછ કે પેલી ચીનાઈ બાઈરી સુન્દીસીતો પટ્ટા આખરે પોલીસે મેળવ્યોછ. હવે જેહાંબહુ મહેતાના ગરીબ બાઈનું ખુન કરનાર સપડાય ખરો.”

તેઓએ એક બીજા તરફ જોયું અને બંને હસ્યાં. તેમના હસવાનો દેખાવ મોજ આપનારો નહીં પણ ત્રાસ ઉપજાવનારો હતો; તેમની તરફ જોતાં એક માણસને એવુંજ લાગે કે તે ઠાઠ બે દષ્ટ્યત પાપી મોજ મેળવતાં હતાં.

પ્રકરણ ૮૫ મું.

સરદાર રતનજીની મોસાકાત.

જેહાંબક્ષ અને નાજાં હલવે હલવે પોલીસ કોર્ટ તરફથી તહેમીનાના બંગલા તરફ જતાં હતાં. પોલીસ કોર્ટમાં મેડમ જોશનવાળો મુકદ્દમો ચુકી ગયો હતો અને મેડમ સાહેબને મોટો દંડ આપવો પડ્યો હતો; પણ નાજાં નીરદોષ ઠરી હતી.

“ખુદાની મહેરબાનીથી સધળું સમાધાનીથી પુરું થઈ ગયું છે.” નાજાં બોલી.

“હા, મારી નાજાં, ખુદાનીજ કરમ બક્ષેશથી આવેલ અંત આવ્યો. મને તો તારે માટે સેહેજળી ચીંતા નહીં હતી. નીરદોષને ખુદા સજા કરાવે એ બનવા જોગ નથી.”

“તે ખરું પણ મને એમ લાગ્યા કરેછ કે બીખાજીના લાગવગથી મને—”

“તેના લાગવગથી તુંને છોડી દીધી ? એમ બનેજ કેમ ?”

“મને એમ લાગેછ.”

“હવે આપણં જલ્દી લગન થઈ જશે ને બીખાજી સદાનો દુર થશે. કાલથી તું આવીને મારાં માથે બાવા સાથે રહેજે. આએ તહેમીનાના ઘરમાં તું રહે એ મને ગમતું નથી. તહેમીના મોટાં ઘરની બાઈ સાહેબ છે ખરી, પણ પેલા હલકી

ઓઘાદના મોટા શેઠ ભીખાણ હીરાદલાલની તે દોસ્ત છે; અને વળી જાને મારા દુશ્મન છે.”

“તારી મરણ, છે, જેહાં, તો હું અલખતાં તારાં માય બાપા સાથે જઈને રહેવશ. મેં તાંડ જઈને રહેવાનું તને શું વચન નથી આપ્યું? મને તાંડ જઈ રહેવાને જરાખી અડચણ નથી, ફક્ત મારી બેઠેનને જેહાંગીરથી દુર પડતાં મને દલગીરી લાગેછ. બીચારી દીતુ બીમાર છે ને જેહાંગીરનેખી હજી બરાબર ફેર પડ્યો નથી, તેવા વખતમાં તે લોકથી દુર જતાં ચોંતા ઉપજેછ. પણ મારા જેહાં, તું મોટાં ધરના બાપસાહેબ તહેમીનાને તારી દુશ્મન કાંય ગણતો હોશે વાઈ? મેં તો હમેશાં એમજ ધાર્યુંછ કે તહેમીનાની જે માણસો તરફ બહુજ પસંદગી છે તે માણસો તું એક છે.” નાજાંએ સવાલ કર્યો અને ખુલાસો માંગ્યો.

“એક વખત તેમ ઉતું નાજાં, પણ હવે તેમ નથી હવે તે મામલામાં ફેરફાર થઈ ગીયોછ. મારી ખાતરી થઈછ કે તહેમીના મને વધારે દાખી દેવા માંગેછ ને વધારે ગરીબ સ્થીતીમાં ગચ્છો જોવા ઇચ્છેછ. મને લાગેછ કે તહેમીનાને ભીખાણ મને હેરાન કરવા ઉશકેરેછ ને તેમ કરવાના બદલામાં ભીખાણ તહેમીનાને પૈસાખી આપેછ. અને તો આપુને છુટાં પાડવાની એની મક્કસદ છે. તેટલા માટે આપણાં લગન જલદી થવાનાં છે તે વીશે તું એ લોકને કશુંખી કહેતી ના. તાઈં એકવીસમું વરસ પરમ દહાડે ઉગશે કની? તે પછી તું તારી મરણ મુજબ કરવાને મુખત્યાર છે.”

પેસુ પીછાત્યાંએ જે ખ્યાલ જેહાંબક્ષના મનમાં ઉતપન કર્યો હતો, નાજાંને તવંગર માણસ સાથે પરણતાં પોતે વચે આવીને તે અટકાવતો હતો અને મુખી થવા દેતો હતો નહોતો એવો વીચાર પેસુએ જેહાંબક્ષનાં મનમાં પેદા થયો હતો, તે

યાદ આવતાં જોહાંબક્ષ નાજને તે વીગે પુછવા જતો હતો તેટલાં તો તહેમીના સાંમેથી આવી.

“સામેથી તહેમીના આવેછ.” જોહાંબક્ષ બોલ્યો; “એને જોતાંજ મને ફરીથી યાદ આવેછ કે એને ‘મેં’ ઘણાંક વરસોની વાત ઉપર કેડે જોઈતી.”

તહેમીના આવી, જોહાંબક્ષને આવકાર દીધો; થોડી ઘણી વાતચીત ચલાવી અને જોહાંબક્ષ છુટો પડ્યો. જ્યારે નાજને અને તહેમીના બંગલામાં દાખલ થયાં.

બંગલામાં જતાં નાજને માલગ પડ્યું કે તેણીનો બુઝોગ ખેરખવાહ અને મહેરખાન દોસ્ત સરદાર રતનજી કેરસારપજી બોગા શેઠ ખાસ તેણીની મુલાકાત લેવાનેજ ત્યાં આવ્યો હતો અને તેણીને માટે તે ત્યાં ખોટી થયો હતો.

“સરદાર રતનજી, તમુને જોઈને મને બહુજ આનંદ થયો.” નાજ તે પોતાના મુરખી તોલના ગૃહસ્થને બેટીને બોલી; “પણ તમુને શું છે? તમે એટલા શીકા કાંપ પડી ગયાછ? તખીયત તો ઠીક છેની? ધનબાઇજી ને ખીજાં ધરમાં સહ સારી પેઠે—”

“સહ સારી પેઠે છે. દીકરી મારી, સહ સારી પેઠે છે. મારીખી તખીયત સારી છે. તનની ખીમારીથી મારો એહેરો શીકો નથી પણ મનની ચીંતાથી હું ગભરાયલો છેહ. મારા જોવો દુખી માણસ આખાં મુબાઇમાં કોઇ નહીં હોશે. હું તારી આગળ એક અરજ કરવા આવ્યોછ, કારણ કે આ મારી ચીંતા તું સીવાય ખીજી કોઇ ટાલી શકે નહીં.

“હું?”

“હા તું.”

“એસોની. જરા ધીરજથી કહોની. શું છે? શું મદદ કરું?”

“હું બેસી શકતો નથી.” રતનજી ઉશકેરાયલાં મન સાથે

ઝોરડામાં આમ તેમ ફેરા ખાતાં બોલ્યો; “મારું મન ઝોટલું તો ઉશકેરાયલું છે, કે મારું ચીત બેસવા નેટલી ધીરજળી બક્ષતું નથી. મારી હકીકત કવડાશથી ભરપુર છે, અને સર્વથી માઠી વાત તો એ છે કે મને નીચું પડવું પડે છે; મારાં મનમાં હું પોતે હલકા પડી ગયોછ.”

તે ફેરા ખાતાં અટક્યો અને નાજની સાંમે આવી ઉભો અને બોલ્યો:

“છેલ્લો થોડો વખત થયો પૈસાના બાજમાં અમો કેવાં સંક્રામણમાં આવી ગયાંછ તે તો તું જરાજર જાણેછ. પેલા ભીખાજી હીરાદલાલની ચમટીમાં આવી પડ્યોછ, તે આહે તો પળમાં ચોળી નાંખે. મારી સઘળી મીલકત તેને મારગીજ છે જેનું વ્યાજ કેદારનું પાકી ગીયુંછ. એક ધડીમાં જરાળી ખજર આપવા વગર ટાંચ લાવી શકે, મારું સઘળું જપટ ફરી શકે. વ્યાજની પૈએ પૈ મારે આજકાલ લરી દેવી નેહ્યે. મારા બંગલા મારા બાપદાદથી મારા હસ્તકમાં ઉતરી આવેલા છે અને તેની જળવણી કરવાને હું પવીત્ર ફરજથી બંધાયેલો છઉં. અમારાં ધરેણા બહુ કીમતી છે અને તેની લાખોની આંકણી થાયછ. મેં તે ધરેણા વેચીને મારા બંગલા ઉપરના મારગેજનું વ્યાજ અને ખુદ મારગેજની થોડી ધણી રકમ લરી દેવાનો ઠરાવ કર્યો. તે ધરેણા હું વેચવા લઈ ગીયો. ઝવેરીએ તે જોયાં અને જણાવ્યું કે તે ધરેણા માહેલા સઘળા હીરા બદલીને કાષ્ટએ મોટા મુકેલા હતા, લાખોની જણુસો માત્ર થોડા સો રૂપ્યાની કીમતમાં કાષ્ટએ બદલી નાંખી હતી.”

“ઓ માયરે ! પછી ! તે કાણે બદલી નાંખ્યા ? કાણે ચોર્યા !”

“કાણે ? તે ચોરનારનું નામ દેવા અગાઉ મારી છાતી પર મને હાથ મુકવો પડેછ કે રખેને તેનામ દેતાં મારી છાતી જીરુસા સમેટ ફાટી જાય, હાડકાંને! ધમકારો ગમના ફટકા હેઠળ બંધ થઈ જાય. નાજાં, તે ચોરનાર કોઈંય નહીં પણ મારો પોતાનો દીકરો અને વારસ પેસુ છે !”

પ્રકરણ ૮૬ મું.

રતનજીની માંગણી.

પેસુએ આ ચોરી કીધી છે એવું રતનજીનું અનુમાન સાંભળી નાજાં તો હચમચાઈ ગયું. તેણીએ પેહેલાં તો આ વાત માનીજ નહીં, તેનાં ભેજાંમાં તે ઉતરીજ નહીં.

નાજાં બોલી; “નહીં, નહીં. રતનજી, તમારી ભુલ હોશે. એ બની શકેજ નહીં.”

“દીકરી નાજાં, એમજ બન્યુંછ. તે વીશે સહેજથી શક હતે તો હું તે માનતેથી ને ખીજ કોઈને તે વીશે કહેતેથી કે ? પણ એ વીશે હવે કશો શક રહેયોજ નથી. એને ચોરી કીધીછ તેની સાબેતી મને પેલા બીઆજી હીરાદલાને પોતેજ મેળવી આપીછ.”

“તે કહે તે માનતા ના. તે તો જુઠો માણસ છે. તેને જુઠું અઠડાવી માયું હોશે.”

“તે જુઠો છે, લુચો છે, ને કાવત્રાંયાજ છે એ વાત ખરી, પણ આ બાજતમાં તો મેં પોતે ખાતરી કરી લીધીછ. તે મારી ઉપર સીતમ ગુનરેછ, મારી મીલકત જપત કરવા માંગેછ, મારા દીકરાની ચોરી ખુલ્લી કરી મને બેઆપર કરવ

માંગે, ને મારું, મારાં કુટુંબનું અને મારા બાપદાદાના એક દાદા વીનાના નામનું નખોદ વાળવા માંગે. એકજ સરતે તે આ બધું કરતાં ચૂકે, એકજ તેની માંગણી પુરી પડે તો તે મને છોડે. તે માંગણી શું છે તે તું સમજ કે નાનું ?”

નાનું સમજ. તેણીની સાથે ભીખાણને સરદાર રતનજી પરણાવી આપે તો ભીખાણ રતનજીને છોડે એવી ભીખાણની માંગણી હતી. નાનું તે સમજ ગયું.

“હા, નાનું; એજ માંગણી તે કંગાલ કરે. આ મારી મુસકેલીમાંથી નીકળવાનો માત્ર મારે માટે એજ માર્ગ રહેલો છે. તે જે ધમકી આપે છે તે અમલમાં મુકવાની શક્તી તે ધરાવે. મારું નખોદ વાળવા તે બેઠાં, ને નાનું તું તેમ થવા દેશે ? સરદાર બોગા શેડનું નામ દાહેદાઓ થયા ડાઘ વનાવું રહેલું છે તે કીચલમાં બંધ પડશે. અમારાં કુટુંબમાં જો કોઈની પહેલાં બદમાસ જનમ્યો હોય તો તે મારો દીકરો પેસુ છે. એ મારો દીકરો છે, અફસોસ, એને મારો વારસળી મને કહેવો પડે.”

છેલ્લા બોલોથી બાણે રતનજી ગુંગળાઈ ગયો હોય તેમ ખંખારવા લાગ્યો અને પાછો ઓરડામાં આમ તેમ ફેરા ખાવા લાગ્યો, તે કેટલોક વાર એમજ ઓરડામાં રૂંધા કીધો અને પછી પાછો નાનું સામે આવી ઉભો અને બોલ્યો:

“ખુદાની નજરમાં મેં ધણાકે અપરાધો કીધા હશે પણ માણસની નજરમાં તો મેં આખરદાર છંદગી હમણા સુધીમાં ગુન્ગરી છે. મારા બાપદાદાએ જે આખર મેળવી છે તેની મેં પ્રમાણીકપણે જાળવણી કીધી. તે જાળવેલાં નામને હવે બટો લાગે તો તે મારાથી દેખી ખમાય નહીં મારાથી તે જોઈ શકાય નહીં. જો બીજી રીતે મને હેરાન કરવાની તે કંગાળે ધમકી આપી હશે તો જે થાય તે કરી લેવા હું

તેને કહેતે ને કરી દરકાર કરતેખી નહીં. જો તેની ચુપકીદી મારો જન આપીને મળી શકને તો હું તે ખુશીથી આપતે ને તેને માટે મને કશું લાગતેખી નહીં. પણ મારાં કુટુંબની આખર ઉપર ફટકો લગાવવાની તે મને ધમકી આપેછ એટલે હું ત્યાં નાચાર થઈ પડ્યોછ. નાજાં, મારો તું બચાવ કરી શકશે ? માઈં નામ, મારી આખર, મારા કુટુંબની કિર્તી તું બચાવી આપશે ? સરદાર રતનજીએ કરગરીને પુછ્યું.

“એટલે તે કેમ ? બીખાજ સાચે લગન કરીને ?” નાજાંએ પુછ્યું. તેણી જાણતી હતી કે તેજ તેની માંગણી હતી તોખી પોતાની ફરીને ખાતરી કરવા માંગતી હતી.

“તે સિવાય ખીજો ઉપાય નથી નાજાં, ખીજો રસ્તો નથી. એજ એક સરત તે ચંડાળ કરવા માગેછ. મારી દીકરી, આ માંગણી કપુલ રાખવાની મારી તને અરજ છે. જેહાંબક્ષને પુછી જો, મારી તરફથી અરજ કરી જો. તમે ખાંને વીચાર કરો અને પછી જવાબ દેવો. નાજાં, મેં મારા ખુદાને એક મોટો અપરાધ કીધોછ ને તેની મને આ સજા થાયછ. તે સજામાંથી બચવા હું ખીજો મોટો ગુનાહ કરુંછ, એમ મને માઈં છગર કહેછ. જે મારા દીલસોજ મહેરબાન દોસ્તને મેં વચન આપેલો તે હું તોડવા બેઠોછ; તાઈં રક્ષણ કરવાનો કાલ મેં બેઠસ્તી કુવરજીને આપેલો ને આજે તે તોડવાનો અપરાધ મારાં સરપર હું ખેંચી લેઉંછ. જો બધું છતાં હું તારી આગળ અરજ કરુંછ કે મને બચાવ, ઓ નાજાં, મને બચાવ ! ”

નાજાં શું જવાબ દે ? જે માણસથી દુર રહેવાને તેણીએ આટલી મુસીબતો ઉઠાવેલી, તેમજ હવે કપુલ કરવાનો વખત આવ્યો. જે ખ્યારા આશકને ખાતર તેણીએ દલદેસરી વેઠેલી તેનેજ છોડવાનો સમો આવ્યો. નાજાં તે કેમ

ખમે ! તેનાં જીગર પર પડેલો આ ગમનો પાહડ તે નાજુક નારી કેમ ઉઠાવી શકે !

“નાનં, મારી દીકરી નાનં, તું મને બાપ મીસાલ ચાહેછ, ને માઈ દુખ સુખ તે તારંજ દુખ સુખ તું સમજેછ એમ નાણીનેજ આ અરજ કરતો હું તારી આગળ આપોછ.” નાનંને સુખ રહેલી જોઈ રતનજીએ પાછું કહેવા માંડ્યું : “જેહાંબક્ષની પણ મારી ઉપર સારી પ્રીત છે માટે તેખી મારો વીચાર કરશેજ. મારી નાનં, મારી દીકરી નાનં, આ વખતે મને તું બચાવ, પછી તો જેમ તારી મરજી. ખુદની શું ગણતરી હશે તે હું ને તું કેમ પીછાની શક્યે ? કદાચ એમાં કાંઈ તે કરીમો રહીમની જુદીજ બાજી હશે. જે હોય તે, હું તો આજે તારો ઓસવાલો છેઉં. તારા પગ આગળ અરજ કરતો પડેલો એક અપરાધી, પાપી, ગુનાહગાર, બંદો છેઉં. તું મારો ફરેસ્તો છે, તું મારી તારનાર છે !”

એમ બોલી તે યુઝોર્ગ ગૃહસ્થ નાનંના પગ આગળ ગુઠણ પર પડ્યો અને તે ઉંચ કુટુંબનો, ઉંચ હાથડોનો, ખાલેસ, ખરો જરથોસ્તી બચો રહી પડ્યો.

નાનંએ તેને હાથ આપીને ઉઠાડ્યો અને આખરે તેણી બોલી. તેણીનો અવાજ ફેરવાઈ ગયલો હતો, ધાંહું સખત થઈ આવેલું હતું. તેણીએ કહ્યું :

“રતનજી, મારા મુરખી દોસ્ત, તમુને રડતાં જોવાથી મારી છાતી ફાટી જાયછ. તમારી પર આકૃત આવી પડી તો બંસ હવે થઈ ચુકું. આ જગથી માઈ જીગર ઉડી ગયુંછ, દુન્યાથી દીક્ષ આરજુદેહ થયુંછ. પણ મારે જેહાંબક્ષને પુછવું જોઈએ, તેને સમજાવવો જોઈએ. હું તમુને વીચાર કરીને જવાબ કહેવસ.”

“એક અકવાડ્યું સુધી વીચાર કરજે, નાનં; પછી જવાબ દેજે. આજે મારી મીનત અને કાલાવાલાથી તારો

વીચાર કરતો હોયે પણ કાલે વળી પાછો તારે! વીચાર કરશે. હું પોતે આવશ નહીં; તેથી તું મારી હાજરીમાં શરમમાં પડી તારી મરણ વીરુદ્ધનો જવાબ દેવાનો કદાચ તને વીચાર આવશે. તું લખી મોકલજે; માત્ર 'હા' અથવા 'ના'નો બોલ લખજે; હું ચેતી જવશ."

પ્રકરણ ૮૭ મું.

એક ખનાવતી કાગળ.

પેસુ પણ પોતાના મુરખી ભીખાળને મદદ કરવામાં તન મનથી રોકાઈ ગયેલો હતો. તેણે જેહાંબક્ષ ઉપર એક કાગળ, હરફ ફેરવવાની કાશેશ કરીને અને બધરાંના જેવા દસ્કતે લખવાના ફાંફાં મારીને લખી કહાડ્યો અને જેહાંબક્ષ ઉપર મોકલી આપ્યો. તે મુરખાએ હરફ ફેરવવાની કાશેશ તો કીધી પણ તેમાં તે ફાળ્યો નહીં અને વળી પોસ્તમાં તે મોકલતાં તેની ઉપર ટપાલ ઓરીસતો છાપ આવશે તેનો તેને ખ્યાલ કીધો નહીં. તે કાગળ જાણે દખણ હેદરાબાદથી નાગ્ગની બહેન દીનુએ લખ્યો હોય તેમ તેને જેહાંબક્ષ ઉપર લખ્યો અને એવું થેલું ગાડું ચીત્રી કહાડ્યું કે જેહાંબક્ષે તો તે જોતાંના વારમાંજ પીછાડ્યો. તે કાગળ પેસુએ નીચે મુજબ ખસરી કહાડ્યો હતો:

પ્યારને લાયકીવાળા કદરવાન ભાઈજી સાહેબ જેહાંબખશ, જત તમુને મલમ થાય જે કે હું હેદરાબાદમાં છેઉં ને મરવા પડેલી છેઉં. મારા જેઉ હાથ રેહી ગેયલા છે ને એક પ્યાલુંખી ઉંચકાતું નથી. તમુને મલવાને હું ધણી ઇતેજાર છેઉં--તમે સગળયા કની? તમે જલદી મને મળવા અહીં આવજો;

ાંહ આવો તો અહીં પાણી પીજો. મારે વરે દવા પીને
 ાહોડે સમારવાનાં જરૂરણુ લેતા આવજો. મરી જઈરે બધી
 રૂર આવજો. નાજાને કે કોઈને કહેતા ના. મારા પેટમાં
 ડુખેછ તેથી વધારે લખાતું નથી ને વળી દીવોળી ગુલ થઇ
 ગીયોછ. મેચીસ લાવવાની અરધી નથી.

લી૦ દુવાગીર ને દુખી-દરદી-અફસોસ કરતી બેઠેન

દીનબાઈ કુંવરજી શરાફ.

કાંઈ નહીં તો આ કાગજ માહેલાં 'તમે સમજ્યા હતી ?'
 થીજ જેહાંબક્ષ ચેટી જતો. તે મુરખ પેસુને જ્ઞાન પણ રહ્યું
 નહીં કે જે માણસના બને હાથ અડી ગયા હોય અને
 'ખાલુંખી ઉંચકાતું' નહીં હોય' તે કાગજ કેમ લખી શકે ?
 વળી દીવો ગુલ થઇ જવા પછી અંધારામાં બાકીની લીટી
 દીનુ કેમ લખી શકી હશે તેથી વીચારવાનું તે મુરખનું બેજી
 હતું નહીં. છેલ્લાં મુંબઈનો કાગજ પર છાપ હતો અને તારીખ
 હેઠરાખાઈની હતી. આવો ગોંડાસો કરી મેચી પેસુ એમજ
 સમજ્યો કે ગરીબ બીચારો જેહાંબક્ષ તેના હાથ ઉપર ઠાપ
 બાઈ જશે.

દીનુ ક્યાં હતી, શું કરતી હતી અને કેવી સ્થિતિમાં હતી
 તે વીશે જેહાંબક્ષ પુરતું જાણતો હતો. માટે પેસુની ગોઠવણ
 સદનતરજ ભાંગી પડી. જેહાંબક્ષને આ મુરખાની મુરખાઈ પર
 બહુજ ચીડ ચડી અને આ કાગજ લખવામાં તેની મુળ
 મતલબ નાજાંથી તેને જીદો પાડવાની હતી તે જેહાંબક્ષ ચેટી
 ગયો.

તે લાગણો પોતાને ધરથી સરદાર રતનજીને ધરે પેસુ
 ને મળવા ગયો પણ ત્યાં તેને ખચર મક્કી કે પેસુ તો
 ભીખાજીને ધરે ગયો હતો. તે દીવસે એક જશનનો મુજારફ
 દીવસ હતો માટે ભીખાજીએ પોતાને ધરે પોતાના ભત્રીખતા

બનેવીને જમવા તેડેલો હતો અને અને તેની ખીદમત કરવાને માટે—અને નહીં કે સાથે જમવાને માટે—ભીખાણએ પેસુને બોલાવ્યો હતો.

સઘળાં ખાતું ખાઈ રહેલાં હતાં અને દીવાનખાનામાં નાચ ગાયણની મોજમાં પડેલાં હતાં અને ચમપીનનો બહાર પુર જોરમાં ચાલી રહેલો હતો. પેસુને સોરાબજી કુમજી હોમજીએ દુરથી પોતાની આગળ તેડ્યો. પેસુ કાંઈક લીંગર ચલેલો હતો અને સોરાબ પણ જરા લહેરમાં હતો. પેસુને સોરાબે કહ્યું :

“પેસ્તનજી, જરા ભીખાણની આગળ જાઓ, ને કહો કે હું જશન સાહેબની સલામતી આહુંછ.”

ભીખાણ આ મોટાં કુશાદે દીવાનખાનાને પેલે છેડે બેઠો હતો ત્યાં પેસુ ગયો અને બોલ્યો : “સોરાબજી કહેછ કે જોકશન સાહેબની સલામતી લેવો.”

“જોકશન સાહેબ વરી કોણ મુઝોછ ? ઝોખી તઇયાર છે ને તારાખી છેડા ફેરફાર છે. મરી રહે એક તરફ !” ભીખાણએ ફફડીને કહ્યું.

ભીખાણનો ભવીષ્યનો બનેવી જશન સાહેબ ઉર્ફે જોકશન સાહેબની સલામતી લેવાડવામાં રોકાયેલો હતો ત્યારે ભીખાણની બેહેન વળી ફરંગી બોયના કાલાવાલા કરવામાં ચુંતાચલી હતી. તેણીએ ફરંગીને કહ્યું :

“જા તો, મરી જાઉં, જરા ચમપીનને બદલે, ગલાસમાં મોવરૂં નામી લાવ. મુઝો ચમપીન તો કારાનાં પાની જોવો લાગેછ. જરા સવાદખી નહીં મળે.”

“બાઈ સાહેબ, ઘેરમાં મોવરૂં નથી.”

“તો ઝોવાચ ! મુઝા બહાર પીઠાંના શું ટોટા’ પડ્યા. જાની, પાવલીનું પાસેર લેઈ આવ. લે પાવલી.” બાઈએ નોકરને ફરમાવ્યું.

આ વખતે એક નોકરે આવીને પેસુએને કહ્યું.

“તમુને બહાર, કોઇ પારસી મળવા આયોજ.”

“કોઇ બેલીક તો નથી? વારંટ તો નથી લાયો?” પેસુએ ધલરામને પુછ્યું.

“નહીં રે સાહેબ, કોઇ સારો માણસ લાગેજ.”

પેસુ બાગમાં આવ્યો અને ત્યાં તેને મળવા આવેલો પારસી-જેહાંગશ-મળ્યો. પેસુએ તેને જોતાંજ ભવાંતો ચીલેલો ચહડાવ્યો.

“કેમ રે શું માંગેજ? ખાવાતું વધેલું માંગવા આયોજ કે? હેં!”

“તારા જેવા દુકડખોરને માટે તે રહેલું છે. સીંહ દશ દહાડા લુખે મરે પણ ધાસ ખાય નહિ. કંગાળ, મોહોડું સંભાળીને બોલ!”

“પણ હવે શીલસુશી છોડી દેતી? તું કહેવા શું માંગેજ તેજ કહેતી?”

“આએ કાગજ તેં મારી ઉપર લખ્યો કે?”

“કાગજ શું ને વાત સું? મારા માણસને ગરે પડતાં શરમ નથી આવતી?”

“સાત માણસને માટે હું હંમેશાં માન ધરાવુંજ, પણ તારે માટે નહીં. તું જુઠો નીચ કુતરો છે. આએ તવંગર માણસના જુલ્યાં ઝટકનાર, ખાનદાનને એળ લગાડનાર, કુટુંબતું નામ દુઆડનાર, દુકડખોર, કંગાળ કાહલું છે. હું તુને પીછાની ગીચોજ; યાદ રાખજે?”

“તારા આ બોલ માટે હંમણા ને હંમણા માફ માગ નહિ તો—”

“નહીં તો શું કરશે? તારા જેવા પાસે માફ માંગું? તુંને ઠોકરે ઉડાડું તો થોડું છે, તારી કોઠી પકડીને મરઘીની કાની મરડી નાંખુ તો તેમાં પાપ નથી.”

“એટલે, પણ એટલી બધી તું શાની મારી સાથે તકતક કરેછ ? તારા બાપનું મેં શું ખાધું પીધું?”, પેસુ હવે ભડક્યો અને બે પગલાં પાછળ હટીને બોલ્યો.

“ઉભો રહે.” તેનો હાથ કાંડીમાંથી મજબુત પકડીને જોહાંબક્ષે તેને કહ્યું. “ઉભો રહે ને ચાંભળી લે. દીતુ હમણા ક્યાં છે ને શું કરેછ તે હું બરાબર જાતુંછ. તે પોતાનું નિરદોષપણું સાબેત કરવાની તક્યારીમાં છે. અને ખરો ગુનાહગાર થોડા વખતમાં પકડાઈ આવશે, તે ગુનાહગાર પકડાશે તારે તમારાં સઘળાંનાં મોહડાં કાળાં થશે. હુશીયારીમાં રહેજો બચ્યા, તમારો બધાનો દોરનો દહાડો કાંઈ હંમેશ રહેવાનો નથી.

એટલું બોલી જોહાંબક્ષે તો ત્યાંથી ચાલી ગયો પણ પેસુ તો પુતલુંજ થઈ ગયો. તે સમજ્યો કે જોહાંબક્ષે સઘળું જાણતો હશે અને જોહાંબક્ષના હાથમાં તેની મુડી સપડાઈ હશે.

પ્રકરણ ૮૮ મું.

સરદાર રતનજી મોતને બીછાને.

જોહાંબક્ષ પોતાના દુઃખી માત-પીતાને મલવા ગયો હતો. જોહાંબક્ષની માતાની તબીયત સુધરી હતી પણ જીગર તો હજી દીકરાના ગમમાં બીમારજ હતું.

જોહાંબક્ષની માતા રતનબાઈએ કહ્યું : દીકરા જોહાંબક્ષ તહેમુરસના ખુનીનો પતો હજી નહીં મળ્યો ? તે ખુની મુઝો કારે પકડાશે ? પેલી ચીની દોઝખમાં ગેયલીનો કાર કાંઈ થશે ? તે ચીનીનો પતો પોલીસ હજી સોધી નહીં કહાડતી ?”

“તે ચીનીનો પોલીસે પટોં મેળવ્યોજ, માયજી.” જેહાંબક્ષે જવાબ દીધો. “પણુ માયજી, તમે ને બાવાજીને મારા કરતાં તહેમુરસનું વધારે લાગતું હોય એમ મને લાગેજ.”

પણુ આ સંવાદનો રતનબાપ અથવા ધનજી કાંઈ જવાબ દે તે અગાઉ તો એક માણસ દોડતો ત્યાં આવી લાગ્યો. સરદાર રતનજીનો તે નોકર હતો. અને સરદાર તરફથી એક કાગજ તે રતનબાપને નામનો લાગ્યો હતો. સરદાર રતનજીએ પોતાને હાથે તે કાગજ લખ્યો હતો નહીં પણ રતનજીના ધરના કારભારીએ તે ઉતાવળે હસ્તે લખ્યો હતો. તે નીચે મુજબ હતો.

“બાપ સાહેબ રતનબાપને માલમ થાય જે સરદાર રતનજી બોગા શેઠ બહુજ બીમાર છે. દાદર ઉપરથી પડી જવાથી બહુજ જોખમાયાજી જીવવાની આશા નથી. તમુને તેવણુ મળવા માંગેજ. ઉતાવળે આવજો.

“જીવવાની આશા નથી! રતનજીની જીવવાની આશા નથી!” જેહાંબક્ષ બોલ્યો, “કેવો દીલસોઝ ભલો ગ્રેહસ્થ, અને તેનો કેવો અંત. ખુદા-ખુદા!”

“જી, રતન, તું ઉતાવલી થા!” ધનજી બોલ્યો, “એ એકાએક હી આફત! મારો હેઠ, મારો મુરખી! એને કાંઈક હું થાહેતો બહું મારું બનવાતું. અરરર, કેવો ભલો મનીખ! તું જા, હું હાંજના આવા. મારો જીવ માનવાનો નીહ. અરે મારો હેઠ રે, મારો હેઠ; તુને હલામત રાખે, ને બદાય તારી માંદગી પખોરી લાખે, રે મારા બાપ, જીવતો રહેજે રે.”

“મરે રે, આગે શું આફત! ચાલ રે હું તો જાઉંજ. અર, અર, અર! કેવો માણસ ને આગે શું? અરરરર.” રતનબાપ બોલી.

“માયજી હું બી તમારી સાથેજ આઉં છું, મારો બી જીવ માનતો નથી.” જેહાંબક્ષ બોલ્યો; “હું બી તેવણને મહું. બીયા રાને ખુદ સાઈ કરશે, અકરાવો ના.”

બંને મા દીકરા નીકળ્યાં અને ત્રેનમાં બેઠાં. ત્રેનમાં બેસવા પછી જેહાંબક્ષ પોતાની માતાને પૂછ્યું.

“માયજી તમને શેકે શું કરવા બોલાવતા હોસે વાર? કાંઈ કામ હોસે?”

“જોની દીકરા, એવન નાલા ઉતા તારથી હું એવનની પાસેની પાસેજ રહેતીતી. તેથી જાને આપની પર મહેરબાની ને તેથી બોલાવી હશે.”

ત્રેન આગળ વધતી હતી તોપણ આ અધીરા પડેલાં મા દીકરાને આ મુસાફરી છેડા વનાનીજ હોય તેવી લાગી. આખરે કોલાબાના સ્ટેશનપર ગાડી ઉભી રહી અને તેઓ સરદાર રતનજીને બંગલે જઈ પુજ્યાં. બંગલાના ઓટલા પરજ પેસુ પીછાત્યું ઉભેલો હતો.

“કોણને પુછો છ બા?” પેસુએ ટકોરમાં જેહાંબક્ષને સવાલ કર્યો.

“તમારા બાવાને હું જોવા આયોજ.” જેહાંબક્ષે ઠોકરામાં જવાબ દીધો.

“મારા બાવાએ તમને તો બોલાવ્યા નહીં હોય?”

“સરદાર રતનજીએ મારાં માયજીને બોલાવ્યાં છ.” જેહાંબક્ષે જણાવ્યું, “ને હું મારાં માયજીની સાથે અહીં આયોજ. તમે બરાબર જાણો છો તેમ તમારા બાવા મારા મહેરબાન મીત્ર થાયછ અને મારા મરહુમ મુરબી મીં કુંવરજી શરાફની તેવણે જગા રાખીછ. એવણ બીમાર છે એમ હું સાંભલું, તો બી આઈ નહીં, એ બનવા જોગ નથી.”

“ખરેખર ! તુંને મારા બાવાજીને જોવા આવવાનો શું હક છે તે હું સમજી શકતો નથી. તારા ઉપરાંત ખીજા સેંકડો માણસના મારા બાવાજી તો દોસ્ત થાય છે પણ તે બધાજ આવીને નથી કહેતા કે અમે તેવણના ખીજાણા આગળ જઈને અમે તેવણને મળી આવ્યે. હવે તું આવે તારે હું તુંને ધકેલો મારીને ઝૂંઘાર કહાડવા માંગતો નથી. તારી માથને કહે કે પાછલે દરવાજેથી ઘેરમાં આવે. ચાકરડાંઓ આગળે દરવાજેથી આવે તે કાંઈ સારૂ લાગતું હોશે ?”

“નહીં, નહીં :” જેહાંબક્ષ બોલ્યો, પણ તેની માતાએ તેને અટકાવ્યો.

“નહીં દીકરા, વચ્ચે ના જોલ. પેસતનજી શેઠ બરાબર કહેછ. તારા ને મારા વચ્ચે ફરક છે. તું આગલે રસ્તે જઈ શકે પણ અમુને તો પછવાડેનેજ દરવાજે જવું જોઈયે. તું અંદર સીધાર, દીકરા જેહાં હું પછવાડેથી આઉંછ.”

“તારે હુંખી તમારી સાથે પછવાડેથીજ આઉંછ.” જેહાંબક્ષ બોલ્યો.

“તેં આજે ખરેખરી અફસ ખરચી જેહાંબક્ષ.” પેમુએ ટકોરમાં ટાહુકો પુર્યો; “તારામાં ને એનામાં વળી ફરક શું છે ? જેવી માથ તેવો દીકરો. ચાકરનો દીકરો તે ચાકરજ. તમે સમજ્યા કની ?”

“હું શું સમજ્યો તે તારા બાવા સીક નહીં હોતે તો દેખાડી આપતે.” જેહાંબક્ષ દાંત કચકચાવીને બડબડ્યો; “આવો માચજી, પછવાડેથી જઈયે.”

તેઓ પછવાડેથી બંગલામાં ગયાં. ત્યાં તેઓને માણસો મળ્યાં અને ખજર કહાડતાં જણાતું કે રતનજી શેઠને ગાલી-ચાની આંતી લાગવાથી આજે દાદરેથી તેવણ ગળડી પડ્યા હતા અને તેમના ક્લેબને ભારે ધમ્મ ધુળી હતી જેથી

તેમનાં જીવવાની આશા રહી હતી નહીં. રતનબાઈ આ વાત સંભળી બેઅખતવાર રડી અને જેહાંબક્ષની આંખો પણ આંસુથી ભરાઈ આવી.

સરદાર રતનજીએ હુકમ આપી મેલ્યો હતો કે રતનબાઈ જેવી આવે કે તરતજ તેણીને તેના ઓરડામાં મોકલવી. રતનબાઈના આરી પુત્રવાની બબર સરદારને કરવામાં આવી અને તે સાથે જેહાંબક્ષ આવ્યો હતો તે પણ તેને જણાવવામાં આવ્યું. સરદારે ને બંને જણાએને તરતજ પોતાના બીજાણા આગળ બોલાવ્યાં.

ત્યાં બીજાણામાં સરદાર રતનજી લાખલાજ પડેલો હતો. તેનો દમામદાર પુત્રસુરત ચેહેરા કરમાઈ ગયો હતો અને દુઃખની નીશાનીઓ ચહેરા પર પ્રગટ જણાતી હતી. સરદારે જેહાંબક્ષ તરફ બોલ્યું અને કહ્યું:

“જેહાંબક્ષ, તું આવો તેથી હું ઘણો ખુશી છું. તું આવો તેમાં ખુદનો પોતાનો હાથ છે એમ હું જોઉં છું. ખુદ તારી મરજી, તારી મરજી!”

“મારાથી આવ્યા વગર રહેવાયું નહીં.” જેહાંબક્ષે કહ્યું; “તમોએ મને બોલાવ્યો તો નહીં પણ મને તમોને મળવાનું બહુજ મન થયું. તમોએ મારી તરફ હજારો મહેરબાની કીધી છે પણ તેનો હજારમે ભાગે હું બદલો વાલી શક્યો નથી.”

સરદાર રતનજીએ બેચેનીમાં પોતાનું માથું આમ તેમ ફેરવ્યું.

“મારા છોકરા, હવે થયેલી વાત ભુલી જ, ગયેલા વખતના બનાવો વીસરી જ.” રતનજી બોલ્યો; “મારી ખાતરી છે કે ઘણું તો આ બદનનાં ભારે દુઃખ વચ્ચે હું એક બે દહાડા જીવસ. હવે મારી જીવવાની અગત્યની નથી, અને જીવવા ગમતું જ નથી. જે કંગાળ દુઃખ ભરી જઈ ગઈ હશે

પછી મારે માટે રહેલી હતી તે છવીને ભોગવવાના કરતાં હજાર વખત મરતું લયું. મોહોત મને આવી મલશે તો ઘણાક સવાલોનો દુડ્યો થઈ જશે અને તેમાં ખુદ તારી નાજાં તો એક કદંગા સંક્રામણમાંથી મોકલી થશે."

આ બોલોની સમજ જેહાંબક્ષને પડી નહીં, તોળી તે વીધેની સમજ માંગી તે બીમાર અને બેચેન બનેલા શેઠવાને છેડવાનું જેહાંબક્ષને ગમ્યું નહીં. જેહાંબક્ષને નાજાં સાથની અરદારની મુલાકાતની વાત જણાઈ હતી નહીં અને જેહાંબક્ષના એહેરા પર શું ચવાડની નીશાની જોઈ ખુદ સરદાર રતનજીએજ ખુલાસો કર્યો.

"બે ત્રણ દહાડાની વાત ઉપર હું નાજાં આગળ ગીયોતો ને મેં તેને મારી તરફની એક અરજ કીધીતી." એમ કહીને પોતાની સાથે નાજાંને થયલી સંઘળી વાત રતનજીએ હુકમાં કહી સંભળાવી અને પછી રતનજી બોલ્યો.

"નાજાં પોતાની તરફનો જવાબ આ અડવાડ્યાંની આખરીએ મને પુગાડવાની હતી. તુંને નાજાંએ એ બાબત વીસે કશું કહ્યું હતું કે?"

"નહીંજી."

"તેણીને કહેવા ગમ્યું નહીં હશે. જ્યારે તું તેને ફરીને મને ત્યારે કહેજો કે જેથી મેં તેને કહેલું છે તે સંઘળું તેણીએ તુને જણાવવું. વળી કહેજો આ તો જરૂરજ કહેજો કે હવે મને મારી અરજ કરવી નથી, મારે ખાતર તેણીએ હવે કશો ભોગ આપવો નહીં. મોહોત મારી સામે આવી ઉભુંજ અને હું જોઉંજ કે નાજાં જો મારી અરજ સ્વીકારશે તો હું બેવડો ગુનાહગાર થવશ. તે જો પોતાનાં જીગરના હુકમ મુજબ આવશે તો ખુદ મને મારા ગુનાહની સજા કરતાં દયા કરશે.

“જેહાંજક્ષ, હવે થોડો વખત તું ઓરડાની બહાર જા. ડાકટરને અને નર્સનેથી કહે કે તેઓ બહાર જાય. તારી મા સાથે મને થોડો વખત એખતું રહેવું છે. બીજાઓનેથી કહેજે કે હું અચવા તારી મા બોલાવે નહીં ત્યાં સુધી દ્રોષએ ઓરડામાં આવવું નહિ. તું જતો ના રહેતો. જંગલામાં જ રહેજે. હું તુને પાછો મારી આગળ બોલાવવાનો છેલ્લો.”

પ્રકરણ ૮૯ મું.

છુપું કરમાન.

સરદાર રતનજીના ઓરડામાંથી સઘળાંઓ બહાર નીકળ્યાં અને સરદાર, રતનબાઈની સાથે ઓરડામાં એખલો પડ્યો. જેહાંજક્ષ ઓરડાની બહાર નીકળ્યો કે ઓરડામાં જવાને પેસુએ બાગણાનાં કડાં ઉપર પોતાનો હાથ મુક્યો.

“ પેસતનજી, તમારા બાવાએ કહેયું છે કે હું બોલાવું નહીં ત્યાં સુધી દ્રોષએ ઓરડામાં આવવું નહીં. ” જેહાંજક્ષે પેસુને તેના બાપનો હુકમ જણાવ્યો.

“ વાહરે, જાણે ઘરનો ઘણી તું પોતેજ હોય તેમ હોકમ કરતો દેખું. ” પેસુએ કહ્યું; “ હવે એ પતરાજ છોડી દે; એક બે દારા પછી તો ઘરમાં પગ મુકવાનાળી વાંધા પડશે. ઘરનો ઘણી હું, ને બહાર નીકળ તું ! તેવી વાત કાંઈથી લાયો ?

જેહાંજક્ષે પેસુને કોહું દીધું નહીં અને ત્યાંથી ચાલી ગયો. પેસુનું તો ઓરડામાં જવાનું ઘણું મન થયું. અને તેનો બાપ પોતાના આગળા નોકરની બાથડી સાથે શું વાતો કરતો હતો તે

ગામવાને તે ટકાવી રહ્યો. ઓરડાનાં ગારણુ વાટે તે જ્ય તો કામ બગડી જાય તેમ હતું. માટે તેણે ખીજી યુક્તી લગવી. તે પાસેના ઓરડામાં દાખલ થયો અને તેની મોરીમાં થઈ હળવેથી આરીવાટે પોતાના ગાપના ઓરડાની મોરીમાં ગયો અને ત્યાંથી એક મોટા ભારી પરદા પાછળ ભગઈને ઉભો.

ઓરડામાં ખીમાર રતનજીને તેણે હવે જોડતાં સાબળયો. “રતુ, પહેલાં ગારણું અંદરથી જંધ કરી, ધસતાપરી દે.” રતનગામ ગારણું જંધ કરી તેને સ્તોપર દબાવી અને પછી રતનજીએ તે ભત્રી ધરડી ગાઈને પોતાના ખીજાણાની આગળ ખુરસી પર બેસવાની ઇશારત કરી.

“હું તુંને મળવાને બહુ જ ઇતેજાર હતો. તુંને મલકા અગાઉ રખેને હું મરી જાઉં એવી મને ધારતી હતી. ખુદનો આભાર થયો કે મારો ને તારો મેલાપ મારાં મરણ અગાઉથી થઈ ગયો. મારી માની તેં ગરજ સારીજ, એક બહેનથી તું વધારે દીક્કસોજ રહીજ અને હવે છેલ્લાંખી તારીજ મને મદદ જોઈએજ. મારા ટક્યા હેઠળ કુચી છે તે બહાર કઢાડ. એ કુચીઓ હું ખીજાણે પડ્યો કે તરતજ માંગીને મારી પાસે મેં રાખીતી. કુચી માંગીને ખીમાર માણસ પોતાની પાસે રાખે એ તો ખુદરતી છે. પણ ખીજા કાંઈ માંગે તો આવાયાવી થાય. મારી ધનગામજી તો ખીજીમેરે પોતાની બેહેનને ઘેર ગેંછજ. ને ને ખીજા એ ચાર કલાકમાં આવી લાગશે, વાસ્તે જે મારી નેમ છે તે પાર ઉતારવાનો મને ધણો સારો લાગ મળયોજ.”

ઘરડી રતનગામજીએ તક્યા હેઠળ હાથ નાખી કુચીઓ બહાર કઢાડી. ખીજાણાની નજદીકમાં આવેલી એક કપાટ દેખાડીને સરદાર રતનજી બોલ્યો :

“ આ કુચાટ ઉંધાડ ને એમાં એક બાણું છે તેથી ઉંધાડ. તેમાં એક ચોર બાણું છે એથી જોડ્યું કર. આ તેની ત્રણ કુચી છે. એ ચોરખાનામાં એક નાસ્તો કેશખોદ છે તે મારી આગળ કદાડી લાવ.”

રતનબાઈએ સરદારના ફરમાવવા મુજબ ક્યું. અને તે દાખડો ભેષ સરદારે એક ભેરમાં હાથ ખેંચી. તે દાખડો ઉંધાડવા સરદારે એશારત કીધી તે મુજબ રતનબાઈએ ક્યું. રતનજીના હાથ અને હોથ આ વેળા ધુંજતા હતા અને કપાળ પર પરસેવો ટુટી નીકળ્યો હતો. તે દાખડામાં ફેટલાંક કાગળયાં હતાં જે સરદારે પોતાના હાથમાં લીધાં અને પુછ્યું.

“ આએજ તે કાગળયાં કે ? ભે તું-ખાતરી કર રતું ”

“ હાહ, એજ તે કાગળયાં.”

“ આહ ! ”

તે ખીમાર માણસે ભેરમાં દમ ખેંચ્યો. તેણે તે કાગળયાં પોતાની છાતીએ દાખ્યાં અને તે ઉપર ફરી અને ફરી ચુમીએ. લીધી અને તે બહુજ ધીમા અવાજે બર બરડ્યો :

“ શીરીન, શીરીન, મારી પ્યારી શીરીન ! ”

પછી સરદારે રતનબાઈને કહ્યું : “ આ કાગળયાંને હું વરસો વહી ગયા પછી આજે પાછાં ભેઉંછ. મનેએ કાગળયાં ભેતાં ધાસ્તી ઉપજતીતી. પણ હવે મારી ધાસ્તી મરી ગેછછ, હવે મને કસો દર લાગતો નથી. હું ખુદ આગળ ખાસેસ દીલથી અરજ કરુંછ કે હજી અમારો ભરમ ધાંકવાની હું તો કોશેશ કરીનેજ જવશ. પણ એ પરવરદેગાર, તુંને બરહક લાગે તે કરજે, ભે તારી નજરમાં વાજખી લાગે તો હકદારને

તેનો હડ બઝાજે. રતુ, જો ધ્યાન ધરીને સાંભળ; મારા મુઝા પંજી ખીજેજ દહાડે આઝે કાગજયાં દહાડી તે જાળી નાંખજે. એકદે એક એની કાપણી સળગાવીને ગ્રાખ કરજે."

"ત્યારે હમણાંજ જાળી નાંખોની." રતનજાઈએ સૂચના કીધી.

" નહીં, નહીં; મારી છાતી તેમ કરવાને ચાલતી નથી. મેં કહ્યું'છ તે પરમાને કરજે રતુ; જો ભુલતી નાં. એ કાગ જયાં જો રેહ્યાં તો ગધું ઉંધું ચટું થઈ જશે."

" વાઈં મઈં, તમારા કહેવા માફક કરચ."

" એને માટે કોઈને કહેતીખી ના, કોઈને એ કાગજયાં દેખાડતીખી ના. " રતનજી બોલ્યો. " કદાચ મારા ભજ મુંબઈ આવશે, પણ તેવલુનેખી એનો સનસારોખી ખજર નહીં પડે જો. ખસ, છુપું કામ કરજે ને મારા રૂઢના આશીર્વાદ મેળવજે. માઈં કહેલું તું જરાજર સમજી કે રતું ?"

" છ, હા સમજ; જરાજર સમજ."

" હીંક જો; ત્યારે આ કાગજયાંવાળો દાગડો પાછો મુકી દે. એની કુચીઓ તું તારી પાસેજ ગ્રાખ. કુચી સંભાળજે, કંઈ પડી નહીં જાય."

સરઘર એટલું બોલી યાત્રીને પહંગપર નીસાસ થઈ પડ્યો.

પ્રકરણ ૯૦ મું.

પેસુને અણગમતી ખજર.

રતનજીએ પોતાની વીંધાસુ દાસી સાથે વાત કરી લીધી અને તે પંજી બે દલાદ ગયા નહીં તેટલાં તો ઘરમાં ગળગડ

સર થઈ ગઈ. ડાક્ટરો અને નર્સની ધમાકા ચાલી. બીખાણ આવી પુગ્યો અને નાજાં પણ આવી પુગી. ધનબાઈજી ખીલી મોરેથી સહવારના પહોરમાં આવી ચઢી અને તેણીએ રડતી આંખે રતનજીની ખબર અંતર પુછી પોતાનો ગમ લુલાવવા પોતાનાં ચોરડામાં જઈ કસતુર્યા મુગતું કીરતણ ચાલું કીધું.

રતનબાઈને તો રતનજીની આગળની આગળજ રહેવા દેવામાં આવી, કાગણે રતનજીના નહાનપણથી તે તેની માવજત કરવા રહેલી હતી અને રતનજીની સગવડ સંભાળવાનું તેણીને હાથે આવી રહેલું હતું.

નાજાંને રતનજીએ પોતાના ખીલાણા આગળ બોલાવી અને નાજાંને કોટી કરી બહુજ ખારથી રતનજીએ કહ્યું: “દીકરી, હવે જે વખત જાપછ તેમાં હું તારા બાવાને-જઈને મલસ. નાજાંની છાતી તો ફાટ-ફાટ થતી હતી. પોતાનું રડવું અને દયદાં તે બહુ મુશ્કેલીથી અટકાવવા માંગતી હતી પણ ખુદરતનો તે ઉભરો ઉભાતો કેમ અટકે ?

રતનજીએ આગળ ચલાવ્યું: “મેં જે માંગણી થોડા દહાડા ઉપર તારી આગળ કીધીતી તેને વરે એટલુંજ કહેવાનું છે કે તારાં જીગરની જે લાગણી હોય તે મુજબ વરતજે. ખુદને હાજર નાજર જાણીને કહેઉંછ કે તું ને જેહાંખક્ષ મુખી થાવો એ જોવાને હું રાજ છેઉં. બીખાણ સાથે તું પરણે તો તારી મરજી. કદાચ તુંને બીખાણ સાથે પરણવાની લાલચ થાય એખી બનવાજોગ છે.”

“નહીં, એવી લાલચ મને થતીજ નથી. કોઈ ખીજ ખેરીઓને એવી લાલચ કદાચ થતી હોશે પણ મને તો નથીજ થતી.” નાજાંએ ઠરાવ ભરેલા અવાજથી કહ્યું. “એની સાથે પરણવાના કરતાં કુંવારી રહેવાનું, બલકે મરવાનું વધારે પસંદ કંઈ.”

“બસ ત્યારે; તારી લાગણી મુજબ કરજે; હવે હું તારી પર દયાણુ કરતો નથી.”

જ્યારે ઉપલી વાત રતનજી બોગાશેઠ નાનું સાથે ચલાવતો હતો ત્યારે રતનજીનો દીકરો અને વારસ પોતાના આપના સોલીસીટર સાથે વાને બેઠેલો હતો.

“મારા બાવાજીની બંધી મીલકત હમણા તો નીકાલે બેસાડેલી છે, ને બ્યાજ ઉપર એટલું ચઢી ગીધું છે કે તેમાંથી છુટવાનું ભારી પડી જવાનું.” સરદારના બેતાબનો વારસ થનાર પેસુ બોલ્યો; “બીચારા બાવાજીને શેરોમાં ને બીજાં કાગજયાંઓમાં જળરા ફટકા લાગ્યા, ને તેમાં પેલા મુજબ કુંવરજી શરદે પુરા દુખાર્યા. બંધી રોકક ને બીજી દોલત તેની પહેડી દુખવાથી ઘસાઈ ગઈ. આજે બંગલો, બીખાજ વાપડેજ તે બંગલો, ને વાંદરાનો ‘સરદાર મહેલ’ સહિ મારગેજ છે. પેલા બીખાજ હીરાદલાલે તે મારગેજ રાખ્યાજ ને કામળી ઘડીએ તે ટાંચ લાવે તો હું અમળ થાઉં નહીં. તમે સમજ્યા કની ?”

“એ બહુ દલગીરીની વાત છે.” સોલીસીટરે જવાબ દીધો; “સરદાર રતનજી એવા સંખી દસ્તના માણસ છે કે પોતાનો વીચાર કરતાજ નથી. એવા સંખી સ્વભાવના માણસને તો પરવરદેગારે કારનનો ખમનો આપવો જોઈએ.”

“અરે શેઠ મારા, એને તે તમે સખાવત કહેશો ? ઘરનાં પોર્યાં ધંટી ચાટે ને પડોશીને આટો લાવે ! તમે સમજ્યા મારા બાવાજી સાથે તમને નો ઘણી દોસ્તી છે. એવણને તમે એ બાબતમાં સમજાવ્યા કાંઈ નહીં ?” પેસુએ સવાલ કર્યો.

“મે” કહેલું, બે ત્રણ વખત કહેલું; પણ માને કોણનું ? તોખી મારે કહેવું જોઈએ કે એવણના જેવો સ્વભાવ આપણા

લખપતી અને કરોડપતીઓનો હોય તો પારસીઓમાં સહેજથી લાચારી નજર પડેજ નહીં.”

“એ વાતથી તમે ખરીજ કેહી પણ આવાજી તો બધા-નેજ રેડી દેતાતાની, તે મને ગમતું નહીં. પેલો જોહાંબક્ષ મેહેતો છેતી, તેને તો બસ આપવામાં આધું પાછું જોયજ નહીં. તમે સમજ—એ જોહાંબક્ષને વરે તમેથી જાણતા તો હોસોજ. કેવા એ છોકરા પછવારે બાવાજી ખુવાર થયલા !”

“હા, હા, હું તે યરાયર જાણું છું. પણ તમારા બાવાજી તો હમેશાં એ જવાનને વાસ્તે બોલતાં કહેતાતા કે એ ખરા ગૃહસ્થ. માણસ ને લાયક છોકરો છે ને એની જોડી મલવી મુશકેલ થઇ પડવાની. ગયાં અઠવાડીયામાં તમારા બાવાજીએ મને ઉતારજો તેડી મંગાવ્યો તો તેનુંથી કારણ એજ હતું.” સોલીસીટરે પેસુને યાદ આપી.

“હા, હા, મને યાદ છે. તે પછી બોલાવીને જોહાંબક્ષને વાસ્તેજ કહ્યું કે ?”

“જોહાંબક્ષને તમારા બાવાજીએ જે કાંઈ પોતાનાં વીલ મારફતે આપ્યું છે તે પુરતું નથી એમ તમારા બાવાને લાગું ને તેથી તેવણે તેને વધારે આપવા ફેરફાર કરાવ્યો.”

“તારે તો બાવાજીએ આએ જોહાંબક્ષને નેહાલ કરી નાંખ્યો હોશે ?”

“તમારા બાવાજી પાસે મોટી દોલત હોતે તો બેશક જોહાંબક્ષને તેઓ નેહાલ કરતે એમાં કશો શક નથી. પણ હવે તો ઘણું થોડું બાકી રહ્યું છે તેથી સારી રકમ એના નામ ઉપર કીધી છે. હાલમાં તમારાં કુટુંબની નાણાં સંબંધી સ્થિતિ આવી બગડેલી છે છતાં જોહાંબક્ષને આટલું આપ્યું ત્યારે મેં એવણનું ધ્યાન ખેંચ્યું પણ સરદારે મને માત્ર એટલુંજ કહ્યું કે એને જેટલું આપું તેટલું થોડું છે. પછી

હું કાંઈ બોલ્યો નહીં. સોલીસીટરે પેસુને એવી વાત કહી કે પેસુના પેટમાં કુતરાં દોડવા લાગ્યાં.

પ્રુદાનો તો પેસુને ડર હતોજ નહીં, કારણ કે પ્રુદાની ખરી ખુબી પીછાણવાથી તે હીચકારો કંગાળ બેનસીય હતો; પણ તેને ઇનસાફ અને ફાંસીના લાકડાંનો ડર હતો; તેણે ડર જો તેને નહીં હોતો તો સોલીસીટર આગળથી ઉઠીને તે સીધો જોડાંબધ આગળ જઈ તેના ગલામાંથી છુરી ચલાવી દેતો.

પ્રકરણ ૯૧ મું.

બે જુના મીત્રો.

એક ઇરાનીની દુકાનમાં આપણો ઇષ્ટ મિત્ર લાહુમલ બેઠો હતો અને બહુ ચતુરાઈથી વર્તમાનપત્ર વાંચતો હતો. તે વર્તમાનપત્ર વાંચતાં બોલ્યો:

“આવી બધરીને શોધી કહાડવાને માટે રૂ. ૫૦૦ નું ઇનામ ! છટ, છટ ! એ તો બહુ નજીવી રકમ છે. એટલી રકમ તો એ બધરીની એક સપાટ શોધી કહાડવાને માટેની એાછી છે.”

વર્તમાનપત્રમાં પોલીસ તરફથી જાહેર કરવામાં આવેલું જાહેરનામું હતું અને બોટી સિઠગો કરનાર, બોટા દસ્તાવેજો હિલા કરનાર ચીનાઈ સ્ત્રી સુચીસી, જેની ઉપર ભીખાણના આંગણામાં તહેમુરસ મહેતાનું ખુન કરવાનો પલ્લુ આરોપ હતો તેને શોધી કહાડનાર માણસને રૂ. ૫૦૦ નું ઇનામ આપવાનું જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું.

જે ટેબલ ઉપર લાહુમલ બેઠો હતો તે પર એક બીજો માણસબી હતો. તેઓ બરાબર એક બીજાની સામે હતા. તે નાચાં જાતનો મદારી જ્ઞાતનો કેમુર્થો હતો.

ટેબલ પર પોતાના બંને હાથની કોણી સુકી તે ઉપર મોતાનું માથું ટેકવી ડાકું લાંબું કરીને લાડુમલે ફેસુર્યાને પુછ્યું.

“કેમ એ ફેસુર્યા, શું ધાતુ ? તું આટલાં ધનામને સારું સુચીસીની બગર પોલીસને આપે ખરે કે ?”

ફેસુર્યાને પોલીસે પકડ્યો હતો. અને તેની પાસેથી નાગતું ઝેર મળી આવવાના સળખે તેને પોલીસમાં રોકી રાખવામાં આવ્યો હતો, પણ કશી જુબાની તેની વીરધમાં બચ તેવી મળી હતી નહીં માટે તેને છોડી મેલવામાં આવ્યો હતો. પણ ઝેરની બાટલી પોલીસે જપટ કીધી હતી. તે જુગારી, લુચ્ચો, હલકી નીતીનો અને બદ્દયાનતી માણસ હતો અને ધણી શહેરોમાં તથા દેશોમાં ફરી આવેલો હતો.

લાડુમલેનો સવાલ સાંભળીને ફેસુર્યો હસ્યો. તે એવો માણસ હતો કે તે જે બોલતો તે ખરેખર બોલતો હતો કે કાંઈ માજતું જોવાને બોલતો હતો તેની સામા ધણીને સમજ પડે નહીં. તેના મિત્રો પણ તેના દીલની વાત જાણી શકતા નહીં. તેણે હસીને લાડુમલેને જવાબ દીધો.

“અગર આ ધનામ મેળવવાનીબી મારી મતલબ હતે તોબી એ બગર હું પોલીસને આપી શકું નહીં. કારણ કે તે ચીની હમણા કયાં બરાઈ બેઠીછ તેનો પતો હું જાણતોજ નથી, તે દહાડે રાતે મતુંગાના જુગારખાનામાં મારી આગળ તે આવી હતી. જાણે જાદુના જોરે જમીનમાંથી તેકુટી નીકળી હોય તેમ મારી આગળ આવીને હાજર થઈ અને પછી તેજ મીસાલે તેણી અલોપ થઈ ગઈ. થોડુંકે ઝેર તેણીએ મારી પાસે માંગ્યું જે મેં આપ્યું અને તેની કિમતના પૈસા તેણીએ મને તરતજ ચુકાવી આપ્યા. મેં તેણીને પુછ્યું કે ત્રણેક વરસ તેણી દેખાઈ હતી નહીં તે તેણી તેટલો વખત કયાં

હતી અને શું કરતી હતી? પણ તેનો જવાબ તેણીએ આપ્યોજ નહીં. 'મે' તો તેણીને કહ્યું કે અમે બધા એમજ ધારતા હતા કે આટલો લાંબો વખત તારા જેવી સ્ત્રી કેથે સુપ બેસી રહે એ બનવા ભોગ નથી માટે તું મરીજ ગયલી હોવી જોઈએ. આટલો લાંબો વખત સુંચીસી કેથે સુપસુપ બેસી રહે અથવા પોલીસના હાથમાં નહીં આવે એ બનવા ભોગ તો હતુંજ નહીં. તે દહાડે તેણી મને મળી અને આજે હું કસમ ખાઈને કહેવશ કે તેણી ક્યાં છે અથવા શું કરે છે તેથી એક બે વરસનું બાળક જોટલું અજાણું છે તેટલોજ હું અજાણો છું."

તે બંને મિત્રો થોડાવાર એકબીજાની સાંમે સુપ બેસી રહ્યા. તે પછી પેલો નાર્થો કેસુર્યો પોતાનું માથું ઉઠાવી આંખ સુંચી કરીને લાડુમલ તરફ જોવા લાગ્યો અને બોલ્યો:

"દોસ્ત લાડુમલ મને તો એવો ખ્યાલ આવે છે કે તું જો આજે તો આ સુંચીશી ક્યાં છે અને હમણા શું કરે છે તેની બજાર પોલીસને પકે પકી આપી શકે."

લાડુના એકરા પર સેહેજબી ફેરફાર થયો નહીં, તે હસ્યો અને બોલ્યો.

"એવો ખ્યાલ બાંધવામાં દોસ્ત કેસુર્યા તં મોટી ભુલ કીધીછ. તારી જાંઘળીમાં તં કાઠવાર મોટી ભુલો તો નથી કીધી પણ આ મોટી ચમ્. પણ એકબારગી હું તે સુંચીસીની બજાર અંતર ધરાવતોબી હોતે તો પાંચસો રૂપરડીને ખાતર મારી આગળી દોસ્તદારનો ભરમ ફેડી નાંખતે નહીં. જો પાંચ હજાર રૂપ્યાની વાત હોતે તો જુદી વાત હતી. જો પાંચ હજાર આપવાની માંગણી થતે તો હું પોતે તે સુંચીસીને શોધવા નીકળને, પણ તે હથ લાગશેજ એવી ખાતરી તો મારી થતેજ નહીં. હવે તો પોલીસનેજ પોતાનું ફેડી લેવા દેશું. આપુને શું? ગમે તે કરે."

પેલો મદારી શરીને હસ્યો.

“તું ઘણોજ ગદયો, અને અકલવળો માણસ છે, મારા દોસ્ત.” કેસુર્યાએ કહ્યું; “પણ હવે મારે તુંને એક સવાલ પુછવાનો છે. આપણા સઘળા ગિાધ્યાઓ તરફથી હું તુંને તે સવાલ પુછવા માંગું છ. હમણા તું જે દગલે દગલે પૈસા લાવેછ તે તુંને ક્યાંથી મળેછ ? અને તું આવી રીતે પૈસા મેળવવાનો કોઈ ધંધો ચલાવેછ છતાં પોલીસના હાથ પકડાતાં તું કેમ બચી જવા પામેછ ?”

લાડુમલે આ સવાલનો શું જવાબ દીધો હશે ?

પ્રકરણ દર મું.

કાકાજી અસલાજી.

બપોરના બે વાગે સરદાર રતનજીએ આ દુન્યા સાથનેા પોતાનો હીશાબ ચુકતે કર્યો અને તે દાદગરની દરગાહમાં જવાને આ જાનજભરી જગમાંથી આ દુખોના દગમાંથી કુચ કરી ગયો. તે માહેતમ ભર્યા મરણુ ઉપર કાંઈ એક બે માણસોએ જારી કીધી નહીં. જાણીતા તેમજ અભણ સઘળા જરથોસ્તીઓ તેનાં મરણુની વાત સાંભળીને ગમખાર બન્યા અને પરક્રમવાળાઓનાં દીલ દક્ષગીર થયાં.

મરણુની ખેલ્લી ઘડીએ રતનજીએ નાનું અને જેહાંગક્ષને પોતાની પાસે બોલાવ્યાં પણ જેહાંગક્ષ આવી પુગે તે અગાઉ તો રતનજી અવાચક ચઈ ગયો. રતનજીએ જેહાંગક્ષનેા હાથ પોતાના હાથમાં લીધો અને જેહાંગક્ષ તરફ એવી રીતે બેચું કે રતનજી કાંઈ બોલવા માંગતો હોય તેમ જેહાંગક્ષને લાગ્યું. જેહાંગક્ષનેા હાથ પોતાના હાથમાં રાખીનેજ રતનજીએ પોતાનો

છેલ્લો દમ ખેંચ્યો અને જોડાંબદ્ધ ઉપર ઠરાવેલીજ આંખો હંમેશને માટે બંધ થઈ. નાનનો તો બાણે આ ખીંચવાર બાપ મરણ પામ્યો હતો. તેના ગમનો પાર ન હતો; તેણીની દક્ષગીરીનો છેડો નહીં હતો.

રતનજીનો સચકાર કરવાની એક તરફ તઈયારી થઈ અને ખીંચ તરફ જ્યાં ઝોટલા ઉપર જોડાંબદ્ધ બેઠો હતો ત્યાં પેસુ આંખો અને તેણે જોડાંબદ્ધને કહ્યું.

“આએ ઘેર હવે માફ છે, ને હું તુંને કહેવા આવો છું કે તારી હાજરી મને નાપસંદ છે—તું સમજ્યો કેની? અતર ધડી અહાંથી નીકળ ને ફરીથી તારું મોહોડું ના દેખાડતો.”

આએ ગડબડ સાંભળીને કેટલીક બેરીઝો પણ બહાર નીકળી આવી જેમાં નાન પણ હતી. નાનએ પેસુ તરફ જોઈને કહ્યું. “અરે પેસતનજી—”

જોડાંબદ્ધે તેણીને વધુ બોલતાં અટકાવી; તેણે નાનને કહ્યું :

“એવણુ હવે સરદાર પેસતનજી છે; નાન. એવણુને અહીં મને કહાડી મુકવાનો હક્ક છે અને મારે નેને તાબે થવું જોઈએ. માયજી તમે સાચે આવો છ કે !”

“નહી દીકરા, તું સીધાર. હું તો આરમ વીતાં આવસ.”

હીક છે તારે હું બહિંજ. નાન સાહેબજી; સરદાર પેસ-તનજી સાહેબજી.”

જોડાંબદ્ધ સીંહીડીપરથી ઉતરી ગયો અને તરતજ બે ઘોડાની મોટી ફાંકડી ગાડીમાં બદલુરત ભીખાજી આવી પુગ્યો. પેસુએ દોડધામ ફરી મેલી તેને ખુરસી આપી બેસાડ્યો અને તેની પાસે પોતે બેઠક લીધી.

“પેસુ. એક હું માગણી કરવા આવો છું. એક દળર રૂપ્યા તુંને હું આપું એક માફ કામ કરે તો.” ભીખાજીએ દળવેથી પેસુના કાનમાં જણાવ્યું.

“હા, કહેવોની, સું કામ છે ! જરા કરકા કરકી ચાલે, તેમાં મદદ થશે.”

“તારે તું મોઝેદાને સીખવી મુકજે તે બીજાઓનેથી સીખવી મુકજે કે કાલે સહવારે પાદસ કહારે તારે હું આવું તારે બધાએ મને ઉડીને સલામ કરવી. જો એક કામ કરજે. નેપચાર સાઠ પારસીઓને પાંચ પાંચ રૂપ્યા આપીને છુટા છુટા બેસાડી દેજે કે તે લોક ઉભા થાય ને તેમને જોઇને બીજાની ઉભા થાય.”

“તારે તે પાંચ પાંચ રૂપ્યા મારા હજારમાંથી આવું કે !”

“નહી; તે તો વરી જુદા.” બીખાજીએ કહ્યું.

“ઠીક છે તારે રૂપ્યા આપોની.”

“અંદર હોલમાં આવ; તાંહ આવું. અહીં કોઇ જોસે તો ફજોલી થશે.”

બંને અંદર ગયા અને બીખાજીને જોઇને ઘણાંક બધરાં-ઓએ સાડીની સોડ સરખી કીધી. બીખાજી અને પેમુ મહિલા દીવાનખાનામાં જઇ જાગ્યા અને ત્યાં બીખાજીએ નોટ ગણી આપી અને પછી તેઓ બંને વાતે બેઠા. બીખાજી બોલ્યો.

“તારા બાપે મરવાની આઠ દહાડા અગાઉ એક નવું વીલ કીધું તું.”

“હા, મને તેની બખર પડીછ. મારા બાવાને સોલીસી ટરખી મને કહેતો તો.”

“ને તે વીલમાં તારા બાવાએ પેલા જેહાંગીરને પચીસ હજાર રૂપ્યા આપ્યા.”

“પચીસ હજાર રૂપ્યા ! એ મારા બાપરે ! શું મુરખાઈ બાવાએ કીધી !”

“મુરખાઈ તો કીધી. એ પોરો બુખે મરે તો ઠેકાણે આવે એવી મારી બધી ગણતરી એ જલાં માણસે કીધી વાલી નાખી બેસતો રસ્તો બંધ કીધો.”

“પણ એ પચીસ હજાર રૂપ્યા એને મળે તારે હું જુઠું કરું? બુખે મરું કે?”

“તારા આવાંત્રી ધણી તો હવે પચાસ હજારની પુંછ રેહી હોય તેમાંથી આ એ હુકતાને પચીસ એસસે એટલે તું તો પુરો રવડી મરવાનો, પેસુ.”

“પણ મારા આવાએ ગયાં અઢવાડીયામાં દાદરપરથી પડી જવા અમારું નવું વીલ કીધું તારે જીતું કાદ હોય? જીતું હોય ખરું.” પેસુ બોલ્યો.

“હોયખી.” બીખાણએ ટાલુકા પુર્યો.

બીખાણ તો ગયો પણ જે ચીંગારી તે પેસુના હાગરમાં મુકતો ગયો તે તો પત્નસ્ત્રીજ ગય, તે લાડકું લઈ ઉડી અને તે વીલાળ વડે જોયો બની ગયો.

તે બચ્ચડયો: “ખેલી ધરડી દાકણ રતુને જે કાગજ મારા આપે આલી નાંખવા આખાંજ તેજ જીતું વીલ હોવું જોઈયે. બસ તે વીલ મેળવીને જોવું ને જો મારા લાભમાં હોય તો તેનો ઉપયોગ કરી આ નવું વીલ ખોટું કરાવું તો માફ નામ પેસુ ખરું. એ તે કાંઈ શાત છે? હું રવડું ને એ પોયો ગાંસડી આંચે!”

જીતું વીલ મળવાથી નવું ખોટું કેમ કરશે તેનો આ સુરખ જવાન્યાને ક્યો ખ્યાલ હતોજ નહીં. તેણે મનમાં કરાવ કરી મેળયો અને શતો શત તે કરાવ અમલમાં મેલવાનો પદો વીચાર મનમાં કરી મેલ્યો.

સાંજના સુરતની ત્રેનમાં પેસુના અચલાણ કાકા આવી પુગ્યા. પેસુ તો બધો તેની ઉપર ઓઢાઈ પડેગઈ ગયો પણ તે હુન્યાના ખાધેલ ગ્રહસ્થે તેને સેહેજખી કોટું કીધું નહીં. તે આસરે પચાસ પંચાવન વરસની હમરનો હતો અને કમનસીબે તેને ત્યાં છોકરાં બધાં હતાં નહીં. તેની દોલત ખીશયાર હતી

“ નહીં કાકાજી, હવે તો હું તદ્દન સુધરી ગીચોજી. મારા સમ-તમે સમજી આ-એ બધી મીલકત મારગેજ સુકીજી ને પૈ બાકીબી નથી રેહી. તમારીપર બધી આશા છે કાકાજી. બાવાજીબી બોલ્યા કરનાતા કે મારો ભાઈ આવીને છોડવશે- ”

“ તારા બાવાજીને છોડવવાની વાત જુદી હતી. હવે તારી સાથે મને શું કામ ? ગમે તો જહાનમમાં કાંય નહીં જતો. ? ”

“ પણ આએ બધી મીલકત વેચાઈ જશે તારે ? ”

“ તારે વરી ખરીદનાર ખરીદી જશે. ”

“ તમે નહીં છોડવી આપો ? ”

“ છોડવીને તારા હાથમાં આપુ કે ? પછી તું પાછા દારયા ચણા કરે કે ? ”

“ નહીં, દારયા ચણા નહીં કરું. તમારા જીવના સમ- ”

“ ચુપ ! મારા સમ બમ જુદા બાધાજી તો થોભડું રંગી નાખશ. હું તો મારા બેહેરતી બાઈની પાદશે આવેલો છેઉં. કાંઈ તુંને મદદ કરવા નથી આયો. આએ બોલ્યું કહી દઉં, કે એક પૈબી તુંને મારીતરફથી મળવાની નથી. સુજમાં રહેશે તો ભુખે મરશે. એમ પાદસ કાહરી કે તેમ હું ચાલતો થવસ. ”

કાકાજીએ રોકડો પરખાવી દીધો અને ભત્રીજાજીએ આશા મેલી.

પ્રકરણ ૯૩ મું.

—૪૪—
કાગજવાનો ચોર.

રાતના અસલાહ, પોતાને માટે તક્યાર રાખેલા ઓરડામાં સુવાને ગયો. તે ઓરડો બેહેરની સરદાર રતનજીના સુવાના ઓરડાની યરાળર જોડમાં હતો; એટલે જે ઓરડામાં રતનજીનું મરણ નીપજ્યું તેની પડોશમાં તે ઓરડો હતો.

રતનજીએ અસલાહને માટે સઘળી સગવડ કરી આપી હતી અને અસલાહને રતનજીએ તે ઓરડો દેખાડ્યો. સુવા જતી વેળા અસલાહએ પુછ્યું.

“રતુ, તારો દીકરો જેહાંજીખી નથી દેખાતો ? તે કાંઠ ગીયો ?”

પેસુએ તેને કેવી રીતે કહાડી મેલ્યો હતો તે રતુએ અસલાહને કહ્યું.

“મુરખ, ધધેડો, હજમ. આવા ભલા છોકરા સાથે દુશ મની ! અરે, આએ પેસુના કરતાં જેહાંજી જે મારા ભાઈનો દીકરો હોતો તો હું એને નેહાલ કરી નાંખતે, એને બધું છોડાવી અપાવતે; પણ અંજાળ પેસુને તો એક પૈખી આપું નહીં.”

“રતુ વધુ સાંભળવા ઉભી નહીં અને ઓરડાની બહાર ગયું.”

અસલાહ એક પુરસી પર બેઠો અને ભાઈને યાદ કરી આંખમાં આંસુ લાવીને બોલ્યો : “ઓ ભાઈ, મારા પ્યારા ભાઈ; મને માફ કરજે ! હું તારી સેવા બળવવાને તક્યાર હતો, પાંચ છ લાખ રૂપ્યા તારી ઉપર કુરબાન કરવાને હું તતપર હતો, પણ જમથી દેખી શકાયું નહીં મને તારો મેલા

પણી થવા દીધો નહીં. લાઇ, લાઇ, મને માફ કરજો ! જે મારી કાંઈની મદદ તુંને તાંડળી પુગી સફતી હોય તો તે આપવાને હું તઈયાર છેઉં; જે તારી કોઈ મકશફ પાર પાડવા તું માંગતો હોય તો આ જીવણી મોળુદ છે."

રાતના બાર વાગેલા હતા. રતનજીનું રવાન તો હજી નીચે ખડકીમાં પડ્યું હતું અને રવાન આગળ ધનગાઇજી, નાનું વગેરે સુતેલાં હતાં. અસલાજી પોતાના ઓરડામાં સુતેલો હતો અને ઉંઘ વના તરફડયાં મારતો હતો. તેટલાં અસલાજીના ઓરડાની પાસેના ઓરડામાં કાંઈ ખખરાટ થતો હોય તેમ અસલાજીને સંભળાયું. ચેહેલાં તો અસલાજીની દરકાર કીધી નહીં પણ ખખરાટ વધતો ગયો તેથી અસલાજી ઉઠ્યો અને પોતાનું બારણું ઉઘાડી તેણે પાસેના ઓરડામાં જોયું. પાસેના ઓરડામાં બતી બળતી હતી અને પેસુ એક કબૂટ આગળ કાંઈ ફાંફાં મારતો હતો.

અસલાજીએ પગમાંથી સપાટ કહાડી નાખી અને ઉગાડે પગે તે હળવે હળવે ચાલતો અંદર ગયો. આ વખતે એક બીજી માણસ પણ ઓરડામાં દાખલ થયું અને તે ધરડી રતન બાઈ હતી.

પેસુએ કબૂટ ઉઘાડી, ચોર બારણું ઉઘાડ્યું, દેશબોક્ષ ઉઘાડ્યો અને માહેથી લાલ શીટ બાંધેલું એક કાગળનું બંદલ કહાડ્યું અને તે બંદલ પેસુ જેવો છોડવા ગયો કે તરતજ રતનબાઈ તેની તરફ દોડી ગઈ, તે બંદલ તેના હાથમાંથી ઝુંટવી લીધું અને મોટેથી બુમ પાડી : "ચોર ! ચોર ! તારા બાપની ચોરી કરેછ !"

આખા બંગલામાં ગડગડ મચી રહી. સહ આસપાસ એકલાં થઈ ગયાં અને પેસુ અને રતનબાઈની વચ્ચે અસલાજી આડો ઉભો.

“એ શું ફરિયાદો !” અસલાણએ પુછ્યું; “પેસુ આએ તેં શું કીધું ?”

“ આએ કાગળ્યાં મારા બાવાએ આંખે ધરડી દાકણ ને બાલી નાંખવા કહેયાંતાં પણ હું એ કાગળ્યાં શું છે તે પહેલાં જાણવા માગુછ. એ આગળું વીલ છે એમ માનવાને મને કારણ છે, મારા બાવા માફ નખોદ વાલી ગીયાછ.”

“ લાવ, એ કાગળ્યાં મને આપ રતુ. ” કાકાએ એવા તો ઠઠરાવી નાંખનારા બુદ્ધિ અવાજે કહ્યું કે રતુએ તે કાગળ્યાં આનાકાનીથી અસલાણને આપ્યાં.

“ પણ અસલાણ શેઠ, બેહસ્તીનો ખાસ હોકમ છે કે એ કાગળ્યાં બારી નાંખવા. ” રતુ કરગરીને બોલી; “ એ ખાનગી છે, ને બીજાએ વાંચવા નહીં જોઈએ.

“ ફકર નહીં. મારા ભાઈની ખાનગી વાત હું જનસ તો ચીંતા નથી. મારા ભાઈની ખાનગી વાત તે મારી ખાનગી વાત ! એની આબરૂ, તે મારી આબરૂ !”

કાકા અસલાણએ તે કાગળ્યાં ઉખેડીને વાંચ્યાં અને તે વાંચતોતો તેટલાં પેસુએ કહ્યું : “ કાકાજી મને ઇનસાફ આપો, મને ગેર ઇનસાફ થયોછ. માફ બીજાં લુટી જાય તે હું કેમ ખચું. તમે સુરખખીજી વચે પડો ને મને બચાવો ? ”

કાકાએ સઘળાં કાગળ્યાં જોયાં અને પછી તે અર-ખડ્યો :

“ઓ ભાઈ, ઓ ભાઈ; તેં મારી અરજ સાંભળી ! તેં મારા ખરાં દીલની આપવા માંગેલી મદદ સ્વીકારી. ઓ મારા પ્યારા ભાઈ, હું મદદ કરશ, હું મદદ કરશ !”

પછી તેણે પેસુને કહ્યું : “પેસુ હું તુંને ખાતરી આપું છ કે હકદારને હક મળશેજ. ને જો તે ગેરઇનસાફ થયોછ, તેને ઇનસાફ બી મળશેજ. કાંઈતું બીજાં લુટી જતો હોશે તો તેથી લુંટાતું અટકશે.”

“ તારે કહેવોની એ શું છે તે ? ” ધનબાઈએ પુછ્યું.

“ સહવારનાં; હું સહવારના બધું કહેવશ. હમણા એ ગડબડ કરવામાં માલ નથી. પાદશ કહાડવા પછી બધું નક્કી કરશું. ” અસલાઈએ કહ્યું : “ આ કાગળમાં હમણા તો હું મારી પાસેજ રાખુંછ. તમે બધાં હવે જઈને સુઇ જાઓ. પેસું તુંખી જી, સુઇ જાવા. ”

આ પ્રમાણે રાતો રાત સવળાંઓ પાછાં વગે સગે થઇ ગયાં.

પ્રકરણ ૯૪ મું.

કાગળમાં શું હતું ?

ખીજે દહાડે પારસી રાહરસમ અને ક્રિયા મુજબ રત-નજીની પાયદસ્ત કહાડવામાં આવી, જે વેળા જેહાંગશ પણુ હાજર થયો હતો, તે પાયદસ્તે આવ્યો-હતો. પેસતું એવું ઘણું મન થયું કે જેહાંગશને હરત અને બેહોરમત કરીને બર મીજલસમાંથી ઉઠાડી મુકે પણ કાકાએ તેને અગાઉથીજ દામ દોહોરો તાણી મુક્યો હતો કે,

“ જોરે પેસું, મીજલસમાં કાંઈ ફજોટો કરતો ના, નહીં તો તારું ને મારું, બેહતું નાખ કપાઈ જશે. પેસો જેહાંગશખી આવે તો અખાડા કરીને બેસી રહેજે. ”

“ વારું કાકાજી, જેમ તમારો હોકમ કાકાજી; હવે હું સરદાર થયો તે મારે હવે તો માન મરતબો જાળવવા જોઈએ તમે સમજ્યા કની ? ”

“ હા, હું સમજ્યો; સરદાર મુરદારની વાત તો રહી પણ લોકમાં ઠીક નહીં લાગશે તેથી હું તુંને કેહુંછ. વળી જેહાં-

બક્ષ આવો પહેલવાન જેવો છે ને હાર મીઠ્ઠાસમાં તારી બત્રીશીનો ખુદો કરશે તો જનમની એળ લાગશે.”

પેસુએ કુવાપરથી ને ચકલાપરથી પાર્સીઓને બોલાવી મંગાવ્યા હતા અને તેમને દગલી પાઘડી પહેડાવી સાનસલુકના કરી, પાંચ પાંચ રૂપીયા આપીને બેસાડી દીધા હતા. તથા મોખેદ બાદશાદનેથી સમજાવી મેદ્યું હતું. જેવો ભીખાણ આવ્યો કે મોખેદોએ દોડાદોડી કીધી અને પેલા સાનસલુકવાળા હાંડામારતરો ઉભા થઈ સલામ કરવા લાગ્યા જેથી બીજા ઘણાઓને પણ ઉભું થઈ આ નવા મોટા શેઠને નમવું પડ્યું.

પાયદસ્તથી મારીડાઓ પાછા ફર્યા અને બપોરના ખાણું લેવા પછી દીવાનખાનામાં સઘળાં એકઠાં મળ્યાં તેમાં પેસુ, ધનયાસણ, નાજા, રતનયાંબ, રતનયાંબનો ઘણી ધનજી, બેહેસ્તી રતનજીનો સોલીસીટર, ભીખાણ, અને કાકા અસલાણ હતા. ત્યાં કાકા અસલાણએ હવે પેલા રાતવાળા કાગળયાંનો ખુલાસો કરવા માંડ્યો, પણ જણાવવું જોઈએ કે તે ખુલાસો સાંભળવાને સઘળા એકઠા મળ્યાં હતાં તે અગાઉ અસલાણએ સોલીસીટર સાથે તે વિષે ખાનગીમાં મસલહત કરી લીધી હતી.

“રાતના તેં કહ્યું તું તે મુજબ, પેસુ તુને ઇનસાફજ મલશે અને ખરા હકદારને હક મલશે.” સઘળાઓના બેસવા પછી અસલાણ બોલ્યો; “ખુદને ઘરે ઇનસાફ છેજ, જેને વીધે હમણા સુધીમાં તારી ખાતરી નહીં થઈ હશે તો હવે ચવાનીજ.”

“કાકાજી સાહેબ તમે શું કહોજ તે હું સમજતો નથી; તમે સમજ્યા કની ?

“હું એમ સમજુંજ, ને તુંને એમ સમજાવવા માંડુંજ કે આ કાગળયાં બહુજ અગતના દસ્તાવેજ છે.” કાકાએ તે

કાંગડાં પર ટકરો મારીને જવાબ દીધો, “હું એમ સમજું છું કે તું સમજેછે તેમ તારા બાપનો તું વડો દીકરો નથી. અને તું વડો દીકરો નથી તેટલાં માટે તું સરદારના ખેતાબનો અને કુટુંબી મીલકતો અને જગીરોનો વારસ પણ નથી. આ કાંગડાંઓમાં બે સરદારીકેટો છે. એક સરદારીકેટ તારા બહેસ્તી બાવાનાં આગલાં લગનની છે. સીરીનબાઈ મેરવાનજી કાપડીયા નામની છોકરી સાથે તારા બાપ પોતાની વીસ વરસની ઉંમરે પરણેલા તેની એ સત્તાવાર નોંધ છે. બીજી સરદારીકેટ આ બેડાંને ઘેરે જનમેલા બેટાના જનમને લગતી છે. તેનો જનમ વાંદરાથી થોડેક દુર આવેલાં ગામમાં આજે આઠાવીસ વરસની વાત ઉપર થયો હતો. તે બેટો હયાત છે અને તે બેટો હુમાયુ બેહાંબક્ષ ધનજીશાહ મહેતાને નામે જોળખાય છે.”

કાકાના આ ખુલાસાથી સઘળાંઓ અજબ થઈ ગયાં અને ધનબાઈજીનો જીવજ ફરી આવ્યો. પણ પેસુના ધભરાતનું પુછવું જ શું? તે છલાંગ મારીને ઉઠ્યો અને અસલાજી તરફ ધસી જઈ ખરાડ પાડી બોલ્યો.

“તદત ખોટી વાત છે; જુડીવાત છે. મારો હક દુબાડવાની આ બધી હુમ્મ્યાઈ છે. મારી સામે કાવતરું થયું છે. જુહું, તદતજ જુહું. બોલે બોલ જુહું.”

“મને જણાવવું પડે છે સાહેબ, કે આ સઘળી વાત બોલેબોલ ખરી છે.” સોલીસીટર હવે વચ્ચે બોલ્યો;

“મને આજે સહવારના પાંચ વાગે અસલાજી શેઠ તરફથી ચીડી મળી અને મેં જાતે તપાસ કરીધી. એ વાત ખરી છે એમાં શક નથી.”

“તે હું બી કહેું છું કે એ ખરીજ વાત છે.” હવે રત નબાઈએ, બહેસ્તી રતનજીની ધરડી વિશ્વાસુ દારી વચ્ચે આવી; “અઠાવીસ વરસ સુધી હું ચુપ રહીને મોહડાં ન

તાલું મારીને ફરીને ફરી પણ બોદાયપરથી મરું તે બોદાયે બધું ખુલ્લું કીડું તારે મને બી બોલવું પરેછ. બેહેસ્તી રતન જીએ પોતાના બાવાની હરસે લગન કાઢેલાં, ને હું ને ધન જીભાઈ સાખસી રહેલાં ને ચારી ધનજીભાઈએ ને બેહેસ્તી કુંવરજીએ ધરેલી. રતનજીના બેહેસ્તી બાવા કેરસાસજીની હયા તીમાંજ બીચારી શીરીનખાઈ બુચાનો જનમ આપીને શુજરી ગેઇ ને કેરસાસજીને તો તેની ખખરખી પડીજ નહીં. કેરસાસ જીએ તે પછી રતનજીને ધનબાપજીની સાથે પરણાવ્યા ને તે પછી પેસતનજીનો જનમ થયો. રતનજીની સીરીનખાઈને પેટ જોડાંબખસ જનમયોતો ને તેને અમે અમારા દીકરાની કાની ઉધારેલો."

રતનબાપજીએ સઘળો ખુલાસો કરી દીધો અને ધનજીએ તેને ટેકો આપ્યો. આ વખતે અસલાજીની ચીડી મળવાથી વાંદ રાના ધરડા મોબેદ પોતાની સાથે બીજા બે મોબેદોને લઇને તથા કેટલીક નેંધ પોઠીઓ સાથે આવી પુગયા અને તે લોકોએ ચોપડીઓ પરથી તે લગનની અને જનમની તારીખ વાર દેખાડી આપ્યાં, તેમજ ધરડા મોબેદે લગન કરનાર તરીકે પોતાને અને પોતાની સાથના એક મોબેદને ઝોળખાવ્યો. ત્રીજો મોબેદ તે વેળા હાજર હતો.

હવે પેસુને કહેવાતું બાકી શું રહે ? તે તો ફક્ડનો ચટ કતો ઝોારડાની બહાર ગયો પણ બીખાજીએ તેને અટકાવી તેના કાનમાં કહ્યું :

" બચા પેસુ તું હુસયારી તો ઘણી કરવા ગયો પણ નસીબે ચારી આપી નહીં; તું જોડાંબક્ષને તદ્દનજ દુખાડવા બેઠો પણ તારે હાથેજ તારું ગળું કાપી આવ્યો !"

પેસુ જોડાંબક્ષનેજ ગાળ દેતો હતો પણ હવે તો બીખાજી નેબી ગાળો લાંડતો ઝોારડાની બહાર ગયો. અસલાજીએ તેજ

વેલા બારીસ્તરો પણ થોડા વખતમાં આવી પુગ્યા અને મોખે-
દોની બુગ્યાની, તેમની સહી સાથે લખી લીધી; નોંધો ટપકાવી
લીધી; દસ્તાવેજો પોતાને હસ્તક લીધા અને જોડાંબક્ષનો હક
સાબેત કરવાનું સંકળું નક્કી થયું.

નાજનનો હરખનો તો પાર રહ્યો નહીં, અને જોડાંબક્ષના
પ્રુવેક્ષાં નસીયથી તેણીનાં જીગરમાં ખુશદાસી ઉભાઈ ગઈ.
અસલાજીએ નાજનને પોતાની પાસે બોલાવી અને તેણીના મુંદર
કરચયાલા બાલોથી બરેલાં ઘટમદાર માથાપર હાથ મુકીને
પીતા સમાન પ્રીતથી કહ્યું.

" દીકરી, જોડાંબક્ષને મેં તેડવોજ, તે હમણા આવતો
હોશે. તારા જોડાંબક્ષની આ બધી મીઠકતની ઉપરનું મારગેજ
આજેજ ઉઠી જશે. મેં પેંએ પેં આજેજ ભરી દેવાની ગોઠ-
વણ કીધીજ. હવે તમને કાંઈ હેરાન કરવાનું નથી."

પ્રકરણ ૯૫ મું.

હુશમન થયલા હોસ્ત થયા.

ભીખાજીના બંગલામાં, તેના ફેર્સીંગ રૂમમાં, આપણો
હીટેક્ટીવ બાદર ભીખાજીનાં કપડાં ગોઠવવામાં રોકાયેલો
હતો તેટલાં ત્યાં ભીખાજી પોતેજ કાંઈ કામસર આવી
ચહડ્યો.

ભીખાજીની સાથે વાત કરવાની આ ટક મળી જવાથી
બાદર ખુશી થયો અને બોલ્યો.

" સાહેબ મને એક અડવાડ્યાંની રમ જોઈએજ, આપો
તો મહેરબાની. "

“ એક અઠવાડયાંની રજા ! શું કરવા ! કહાં નાત્રે જવાનો છે ! ” શેડે સવાલ કર્યો.

“ મારી તનદોરસ્તી બરાબર ચાલતી નથી તેથી જરા હવા ખાવા જવાનો વીચાર છે.”

“ ઠીક છે, જા, તારે બદલે કોઈ બીજા માણસને મુકતો જાજે.” શેડે ફરમાવ્યું.

જાફર ઝોરડાની બહાર ગયો અને ભીખાણ કપડાં બદલવા લાગ્યો તે કપડાં બદલતાં પોતાનાં કાળાં પાપી મન સાથે વાત કરવા લાગ્યો :

“ નસીબે મને આવી ચાપ કોઈવાર ખવાડી નથી. બધું નક્કી કરી મેલ્યું તું રે, પણ એ પેસુતું સત્યાનાસ વરે તે એને સુતેલો ચાંપ જગાડ્યો. હવે તે કાગળયાં સાથે એ શું કરવા માયું ફેડવા ગીયો હોશે ? જોહાંબસ જુબે મરતે, અવત્યાં મુકતે, ને પેલી નાજાંબી હાડમાર થઈ રવડી જતે તો બેઉ આપો આપ ઠેકાણે આવી જતે. પણ આએ દુવાર દુકતાએ હાથે કરીને પોતાની ગરદન કપાવીને માઈ કામ વધારે મુશકેલ કરી નાંખ્યું. હટ, તારી જાતનું નખોદ વળે તારી ! પેલો અસલાહખી આવીને વખતે પુટી નીકળ્યો ને વળી જોહાંબસને મદદ કરવા તઈવાર થયો. એ બધા મનેજ હેરાન કરવા કાંહથી નીકળી આવતા હોશે ?

આ વખતે જાફર ઝોરડામાં પાછો આવ્યો અને બાબર આપી કે, “ મોટાં ધરના બાઈ સાહેબ તહેબીના તમે સાહેબને મળવા આયાંછ. કહેછ કે બહુજ અગતનું કામ છે.”

“ બેસાડ હોલમાં. હું આવુંછ.” ભીખાણએ કહ્યું અને જાફર ગયો. ભીખાણ બરખાડ્યો : “ એ અગતનું

કામ પૈસા માંગવાનું, બીજું શું હોય ? આવ હવે હું તુંને આપું છું, વાલકેસરના પથરા. હું તુંને ચૈત્રી આપું નહીં. દમડીને વરે ટવળાવું.”

શું બીજાજી પોતાનો ઠરાવ અમલમાં મેલી શકશે !

બીજાજી બહાર જવાનાં કપડાં પહેડી દીવાનખાનામાં આવ્યો જ્યાં તહેમીના અને વીરબાઈ વાતે બેઠાં હતાં. અને ગોળ ફેરીના અઠાણાં કેમ ભરવાં તેની દુરઅંદેશી ભરી સમજ વીરબાઈ તહેમીનાને આપતી હતી. બીજાજીએ વીરબાઈને ત્યાંથી ખેરવી અને તે બોળી મુરખી સ્ત્રીના જવા પછી બીજાજીએ તહેમીનાને પ્રજ્યુ.

‘કેમ, મોટે ઘરનાં બાઈસાહેબ તમુને આવવું પડ્યું ? ભરમ તો ભારી છે પણ ખીસા તો ખાલી છે, તેથી કાંઈ મદદ લેવા આયાં હોસો ? આલુનું પાતર લેતાં આયાં છ કે ? હવે તો હું તમુને ગાંસડી બાંધીને આપવાનો છેલ્લો વાત બોલાવ કરજો.”

“હું તો તમુને એક અગતની વાત કહેવા આવી છ. પેલો તહેમુરસ મરી ગયો છ પણ પોતાનો હેવાલ લખી ગયો છ.” તહેમીનાએ જવાબ દીધો અને તે સાંભળતાંજ બીજાજી શીકા પડી ગયો; “હા, એમજ છે. જે માણસને તેની ઉપર મેં ચોક્કા બેસાડેલો તેની પાસેથી ક્વીતા લખવાને મસે તેને કાગજ પેન મેળવ્યાંતા ને તે વડે તેણે પોતાનો હેવાલ લખ્યો છ. તે ચોક્કાદાર માણસે તેને તે લખતાં ધણીવાર બોલેલો તે કાગજયાં તેણે મારા મહેમના ખર્ગલામાંજ ક્રેઠે સંતાડ્યાં હોસે એમ મને લાગે છે. મેં તેની બધે સોધ કીધી પણ ક્રેઠે તેનો પતો લાગોજ નહીં. જ્યારે તે મરી ગયો તારે તેના ગજવામાંથી તો તે કાગજ મળ્યાંતાંજ નહીં તેની તો

તમારી ને મારી બેઠતી ખાતરી છે. પોતાને લગતી કાંઈ છુપી વાત તેણે કાગળ પર લખી હોસે કે તે જળવાઈ રહે ને તેને કાંઈ અકસ્માત થાય કે મરી જાય તો કાંઈના હાથમાં આવે એવી તેને મતલબ રાખી હોસે. હું તમને ખાસ એ વાત કહેવા આવી છ કારણ કે મને લાગુ કે તમને એ વાત અગતની લાગશે.”

“હું કમુલ કરું છ કે એ વાત મને બહુજ અગતની છે. આ કાગળમાં જો ખરેખર લખાયાંજ હોય તો તે શોધી કહાડવાંજ જોઈએ.” બીજાણએ કહ્યું. તેના મોહોડાં પરથીજ જણાતું હતું કે આ ખબરથી તેના હોસકોસ ઉડી ગયા હતા.

“તારે હવે કરવું કેમ ?” તહેમીનાએ પુછ્યું.

“તમે સધળે ઠેકાણે તે કાગળમાંને સાર ખરાખર સોધ ખોલ કીધી છ કે ?”

“હા; તેને જે ઓરડામાં રાખ્યોતો તે ઓરડામાં બધે હું શોધી વળી.”

“તારે મારે આવીને તે કાગળમાંને સાર શોધ ચલાવવી જોઈશે.”

“ને તમે શોધ કરશો તોણી નહીં મળશે તો શું કરશો ?” તહેમીનાએ પુછ્યું.

“તમારી ખાતરી છે તહેમીના, કે તેને કાગળે લખ્યાં હતાં ?”

“પુરેપુરી ખાતરી છે. તેને કાગળ પર પોતાનો હેવાલ લખ્યો હોય એ બનવા જોગ છે. તે કાગળ તેણે તેજ ઓરડામાં છુપાવેલાં હોવાં જોઈએ કારણ કે તે ઓરડામાંથી કેદ બહાર કે બીજા ઓરડામાં તે ગીચેતોજ નહીં. તે મારે ધરથી

નીકળાયો તેવોજ પેરભારો અહીં આયોને તમારા આંગણમાં મરી ગયો. રસ્તામાં કોઈને મળ્યોજી નહીં.”

“ત્યારે તો કો ઉપાય આપણા હાથમાં બાકી રહ્યાછ, અને તે બંને ઉપાયો હું અમલમાં મુકવા માંગુ’છ. પેહેલો અગતનો ઉપાય તો એ છે કે તે કાગળ્યાંની શોધ કરીને તે મારા હાથમાં લેવાં; અને જો તેમ નહીં બંને તો તે કાગળ્યાં ખીજા કોઈના હાથમાં નહીં જાય એમ સંભાળ રાખવી. તે ઓરડો છુપો છે, ને તમારા ક્રોધ નોકરનેજી તે વીધે ખચર નથી ?”

“નહીં; કોઈજી તેની હયાતી વીશે જાણતું નથી.”

“તારે આપણે તાંહ શોધ ચલાવશું ને જો તાંહથી કાગળજો નહીં મળશે તો હમેશને માટે આપરે તે ઓરડો ખંધ કરી દઈશું. તે ઓરડાને ચાવી દઈ તે ચાવી આપણે કેડે કુવામાં ફેંકી દઈશું. એ કામને માટે તમો જે કીંમત માંગશો તે આપવાને હું તઈચાર છઉં.”

એક પૈળી નહીં આપવાનો ભીખાજીનો વીચાર હવામાં ઉડી ગયો; કેસમ ભુલાઈ ગયા.

“અરે-અરે, હું ઇચ્છું’છ કે આ પઈસા આપવાની તમારી માંગણી થોડા દીવસ અગાઉની તમોએ મને કીધી હોતે.” તહેમીના દલગીર થઈને બોલી.

આ બોલવામાં ભીખાજીને ભરમ લાગ્યો પણ તે ભરમ શું હતો તે ભીખાજી સમજી શક્યો નહીં અને તેનું મન ખીજા બાબતસર એટલું ઉશકેરાયલું હતું કે તે ભરમ ઉકળાવવાનો તેને જાહજો વીચાર પણ કર્યો નહીં.

પ્રકરણ ૯૬ મું.

દરવાજો બંધ.

બાપરે એક અઠવાડયાંની રજા પોતાના શેઠ પાસેથી મેળવી અને તે માહીમમાં એક ઓરડી ભાડે લઇને રહ્યો. તહેમીનાનો માહીમ ખાતેનો બંગલો તેની ઓરડીથી થોડેક દુર હતો. આ ઓરડીમાં આવી વસવાની તેની મુળ મતલબ એજ હતી કે તે બંગલામાં તહેમુરસને કેદ કરવામાં આવ્યો હતો. તે ઓરડામાં શોધ ચલાવવી. પણ તેના માર્ગમાં મુશ્કેલીઓ પડેલી તેણે દીડી. તહેમીના અને તેણીની દાસી સુસન આ વખતે મુંબઈના બંગલામાં રહેલાં હતાં માટે બંગલામાં દાખલ થવાનો તેને લાગ મળે એમુરકેલ હતું. વળી મુંબઈમાં મેળાવડાઓની મોસમ ચાલતી હતી માટે તહેમીના તે મોજમઝાહ છોડી આ એકાંતવાસમાં હાલ તરત આવી વસે એવો સંભવ બાપરને જણાયો નહીં. પણ તેટલાં તો તેની વધી ઉપરાંત તહેમીના ખરેખર ત્યાં આવી અને એક રાત અને એક દહાડો ત્યાં ગુળરી ગઇ. આ તકનો લાજ લીધો.

સુસનની મારફતે તે બંગલામાં તેજ દીવસે દાખલ થવા પામ્યો અને બંગલાને બીજે માળે તે પોતાની શોધ ચલાવવામાં શેકાઇખી ગયો. તે પોતાનું કામ શુર કરે તે અગાઉ દાદર ઉપર કોઇના પગલાં તેણે સાંભળ્યાં, તે એક તરફ તરતજ ભરાઇ ગયો અને ત્યાંથી જોવા લાગ્યો. તહેમીના દાદર ઉપર ચહીને ઉપર આવી અને તે ચાંમલા માહેલું પેલું ફાલકું ઉંઘાડી અંદર દાખલ થઇ અને તે પછી પેલી નકર લાકડાંની દીવાલ માહેલું બારણું તહેમીનાએ એક કુંચીથી ઉંઘાડ્યું અને તે બારણા વાટે તે માહેલા ઓરડામાં ગઇ

અને માહેથી તહેમીનાએ પારણું પાછું બંધ કરીધું. બકર હુશયારીમાંજ હતો. તે તરતજ અંદર દાખલ થયો અને પેલી દીવાલ માહેલાં પારણાની કળમાં જે કુંચી ખોસેલી હતી તે બહાર કહાડી પોતાની સાથે તે મીન લાવ્યો હતો તે ઉપર તેનો છાપ દાખી લીધો. ચાવીની આ પ્રમાણે હુબહુ નકલ મીણુ ઉપર ઉતારી લઈ તેણે ચાવી પાછી કલમાં ખોસી દીધી અને ત્યાંથી તે ઉતાવળે નીકળી પોતાની ઓરડી તરફ ચાલતો થયો.

તેજ દીવસે સાંજે મુંબઈના એક મોટા પાહોશ કારીગરને મીન ઉપરના નકશા મુજબની ચાવી બનાવવાનો ઓર્ડર મળ્યો.

ઉપલો બનાવ બન્યો તેને બીજે દીવસે તેજ ઓરડામાં તહેમીના અને ભીખાજી દાખલ થયાં અને તે ઓરડો માહેથી જોવા પછી ભીખાજીએ તહેમીનાને કહ્યું:

“બહુ અજબ પ્રકારની જગા ને બંગ્લો છે. જાણે કીસ્સા કહાનીમાં વાંચતાં હોમયેની તેવો આ ઓરડો બનાવ્યોછ. હાલના મુઢરેલા જમાનામાં એવો બંગ્લો ને તેમાં આવો છુપો ઓરડો જોઈને મને ઘણી અજબબી લાગેછ.”

“એ ઓરડો જોઈને મનેબી પેહેલાં એવીજ અજબબી લાગીતી.” તહેમીના બોલી.

“ઓરડો ઘણોજ મજનો ને સગવડ ભરેલો છે. તહેમુરસે અહી કંઈ આપડા વેડી હોશે નહીં. આ ઓરડો કોઈ તરાહેત માણસ શોધી કહાડી શકે નહીં. એને અહીં કાગજ પેન આપવા જેવી તમે કેમ મુરખાઈ કરીધી હોશે વાઈ!”

“એને કંઈ મેં આપ્યું નહીં; એણે માંગી લીધાં. સાહીનો ખડયો, કાગજ, કલમ સહિ ક્વીતા લખવા લીધાં. જે માણસને મેં તહેમુરસપર દેખરેખ રાખવાનું કામ સોંપ્યું હતું. તેને મેં

કાગજ કલમ આપવા ના નહીં કહેલું તેથી તેણે તે આપ્યાં. પણ ભીખાણ એને એવું તે શું લખેલું તમે ધારો છ કે જેથી તમને આવો ધનરાત ઉપજે છ ?”

“તે બાણવાતું તમારું કામ નથી બાઈ સાહેબ. એવો સવાલ તમારે પુછવોજ નહીં. અમારા બે વચ્ચે કાંઈ પૈસા સંબંધી વત હતી. તમને આ કામ હું મોટી રકમની લાલચથી સોંપવા માંગુ છ. હવે પેહેલાં આપરે તપાસ સર કરીશું.”

તેઓએ શોધ શુર કીધી પણ કશો પટો લાગ્યો નહીં. એક ખુરસીની ગાડી હેઠળ તપાસ કરતાં એક નહાની રમકડાં જેવી કટારી ભીખાણને હાથ લાગી અને ભીખાણએ તે કટારી કહાડીને બહુજ બારીકીથી તપાસવા માંડી. તે બોલ્યો:

“વાહ, કેવી મજની રમકડાં જેવી છે! એતું પાતું ને ધાર તો યુડી છે, પણ અણી બહુ ચીંધી છે. બનાવટખી ઘણી ઉંચી અને કારીગરીથી બરપુર છે.”

આ વેળા તહેમીનાના મનમાં કાંઈક જીદા ખ્યાલ પસાર થતા હતા. તે મન સાથે બોલતી હતી: “લલું થતે કે હું આ કટારીની ટેંચ સાફ કરી નાંખતે. પણ તેથી તો એવું હું કામ બજાવતે કે જેથી એની પેલી મુરખ વાંદરી બેહેનને એની બધી દોલત મળતે.”

આખરે તપાસ પુરી થઇ પણ કશું કાગજ હાથમાં આવ્યુંજ નહીં.

હજીખી તમારી ખાતરી છે તહેમીના કે અહીં કાગજ છુપાવેલાં છે?”

“હોવાંજ જોઇયે. જે માણસને મેં અહીં દેખરેખ માટે રાખ્યોતો તેને તહેમુરસને લખતાં જોયો હતો અને તેને જે લખ્યુંતું તે પેલા માણસને દેખાડતોતો નહીં, બલકે તેનાથી તે છુપાવના માંગતોતો. એક વાર તે માણસે તહેમુરસને પુછ્યું

તુ શું લખેછ? તારે તેને કહ્યું કે, એક તવંગર લુચ્ચા માણસનું બોટાઈ નંહેર કરવાની એ વાત છે અને એ વાત બહાર આવતાં પાંચી માણસનાં પાપ ઉંઘાડ પડશે."

"તહેમુરસ બાઈંથી કેડે ગીયોતો નહીં, કાઠને મળયોતો નહીં એમણી તમારી ખાતરી છે કે, તહેમીના?" બહુ આતુરતાથી બીજાણએ સવાલ કર્યો.

"તે વીશેખી મારી પુરેપુરી ખાતરી છે."

"ત્યારે હવે આ ઓરડો હમેશને માટે બંધ કરી દેવો જોઈશે તમોને તેમ કરવા સાર મોટી રકમ આપવાને હું તમ્યાર છેઉં. ઓરડો તમે સદાનો બંધ કરી શકશો?"

"હા, એમાં શું મોટી વાત? હું ઓરડાને આવી દેવશ ને કુંચી ફેંકી દેવશ. આ ઓરડાની બહારનું ફાલકું ઉંઘાડવાની ત્યાંપ વીશે પણ કાંઈ બાણતું નથી. તેટલા માટે આ કુંચી ફેંકી દીધે તો ઓરડો સદાનો બંધ થાય. કુંચીખી કાંઈ સાધારણ નથી; ઉંચી કીમતી કળ છે ને તેની કુંચી મળવી મુશકેલ પડે." તહેમીનાએ ખુલાસો કર્યો.

"જે માણસને તમે તહેમુરસપર દેખરેખ રાખવા બેસાડ્યોતો તે કેવો છે. તે વીસવામુ છે કે? તે ભડકો ફેાડી તો નહીં દે-એટલે કાઠને કહી તો નહીં દે?"

"તે વીશે નર્ચીત રહેજો. મારી ચમરીમાં તે તો રહેજો છે." તહેમીનાએ કહ્યું: "પણ ઓરડો બંધ કર્યે તો આએ સુતા જેવું ફરતીચરખી બંધ થશે."

"ફરતીચર શું ખીસાત ધરાવેછ? એને વરેખી હું તમુને પપસા આપશ. જે બધું છે તે એમનું એમજ રહેવા દેવો ને ઓરડો બંધ કરી દેવો. હું તો માત્ર આ કટારી તરફ પસંદગી ધરાવુંછ. એ ધણી નાદર નમુના જેવી છે."

“જોખી અહીંજ રહેવા દેવો. ઝોરડો તારે આપણે હમેશને માટે બંધ કરીશું.”

“ઠીક છે. ત્યારે આ કામનાં ગદલામાં હું તમને એક લાખ રૂપ્યા આપું છું. તમને તે રોકડા આપી નથી દેવાનો પણ તેનું માત્ર તમને બ્યાજ મળવા કરશે અને તમે જો સહેજખી મારી સામે કાંઈ લુચાઈ કરતાં જણાવો તો તે બ્યાજ હું આપતું બંધ કરી દેવશ.” લીખાણએ કહ્યું; “મેં તો તમને એક પછખી નહીં આપવાના કસમ ખાધાતા પણ શું કહું ! આ નવી વાત નીકળી તે આપણા વચ્ચે પાછો સંબંધ જોડાયો છું. હજીખી ખીજ પછસા આપવાને હું તપ્પયાર, છેઉં—જો એક માઈ તમે કામ કરો તો.”

“તે વરી તમારું નવું કામ શું છે ! જરા કેહો તો ખરા હું તો જાણું.”

“પેલા જોહાંબક્ષ મેહેતા—નહીં હવે તો બનેલો સરદાર જોહાંબક્ષ રતનજી ધોગા રોક સાથે તમો કોઈ હીલ્લાં મકર કરીને દાના પાડી બન્યો અને તેમ કરી તેને માગમાંથી દુર કરો તો મારી તીજેરી તમારી સામે ઉંધાડી છે.”

“એવી આશા તો રાખતાજ ના.” તહેમીનાએ ગમખાર બનીને કહ્યું; “તમારા પછસા મેળવવા માટે નહીં પણ મારાં જીગરની માંગણી પુરી પાડવાને માટે હું એ કોશેશ કરું પણ હું કદી કાવવાની નથી, જોહાંબક્ષ કોઈ દહાડેખી કપ્પલ કરવાનો નથી.”

પ્રકરણ ૯૭ મું.

એક નવી ફેરજરી.

છુપા ઝોરડાનું બારણું લીખાણએ પોતાને હાથે બંધ કરીધું, પોતાનાં જાડાં, હુમકાં અને જે ડાલ આંગળાંઓથી

II પકડીને કળમાં તે તેણે ફેરવી અને કુંચી બહાર કહાડી
I તપાસી જોયું કે બારણું બંધ થયું છે કે નહીં. આખરે
II ખાતરી થઈ અને તે તથા તહેમીના ફાલકામાંથી બહાર
કળ્યાં અને ફાલકું પણ તેઓએ બંધ કરીધું.

તેઓને થોડીજ ખબર હતી કે બીબાજીનો રજા ઉપર
લો નોકર જાફર આ સઘળો તમારો જોતો થોડેજ દુર
રાખને ઉભેલો હતો. જાફર બરબડો;

“જે કાગળો હું મેળવવાને આતુર છેઉં તેજ કાગળો
IIએ ડેગરો સોધવા આવેલો લાગેછ. એને કાગળો મળ્યાં
IIય એવું એના ચેહેરા ઉપરથી તો નથી જણાતું. એક વાત
II ખુલી છે. જે આ કાગળો અહીં સોધવા આવવા જેવાં
બીબાજીને માટે અગતનાં છે તો તે સોધી કહાડવાને માટે મારે
માર પણ અગતનાંજ હોવાં જોઈયે. સુસન કહેછ કે હું તો
ફાકતના પછાડા મારછ, પણ આએ મામલો જોતાં તો મને
લાગેછ કે હું ડાહપણ ભર્યુંજ કામ કરેછ.”

બીબાજી હવે તહેમીના સાથે દાદર ઉપરથી નીચે ઉતર્યો.

થોડે વારે જાફર પણ પોતાની સંતાવાની જગાએથી
બહાર નીકળ્યો અને નીચે આવ્યો. સુસન સાથે તેણે કેટલોક
વખત ગુજર્યો અને સુસને તેને ભોણું કરી આપ્યું જે તેને
પેટ ભરીને ખાઈ લીધું. હવે અંધારું થવા આવેલું હતું માટે
તે સુસનની રજા લઈ બંગલાના પાછલા ભાગમાંથી બાગમાં
નીકળ્યો અને બાગના આગલા દરવાજા તરફ ચાલ્યો. વાંચના-
રને રોશન છે તેમ બંગલાના આગળા દરવાજા તરફ જતાં
માર્ગમાં એક જુનો અને પડત કુવો આવતો હતો.

કુવા તરફ આવતાં જાફર અટકીને ઉભો રહી ગયો તેણે
દીઠું કે બંગલાની આગલી સીડીપરથી ઉતરીને ઢાંધ માણસ
તે કુવા તરફ જતું હતું. જાફર એક મોટા ઝાડની પાછળ

ભરાઈ ગયો અને અંધારામાં આંખ તાણીને જોવા લાગ્યો. તે અંધારામાં આવતું માણસ કોઈજ નહીં પણ આ બંગલાની રોડાણી અને મોટાં ઘરની બાઈ સાહેબ / તહેમીના ઝરદાર પોતેજ હતી.

તેણીએ એક શાલ ઓઢેલી હતી અને ચેહેરે છુપાવવાની ફાશીય કાઢી હતી. તેણી ધીમે ધીમે આગળ આવી અને કુવાના વડા આગળ જઈને થોડોવાર ઉભી રહી અને બહુ સાવચેતીથી આસપાસ જોવા લાગી. તેણીના જમણા હાથની મુકીમાં કાંઈ ચીજ મજબુત પકડેલી હતી.

કુવાની અંદર તહેમીનાએ પહેલાં ડોકું ફરીને જોયું તેનાં પાણી બહુ નીચાં હતાં અને તેમજ પાણી બહુજ ઉંકું હતું અંધારામાં પાણી પણ ઉંડાઈમાં દેખાતાં હતાં નહીં. તહેમીનાએ પોતાના જમણા હાથની મુકી ઉઘાડી અને તે માંહેલી ચીજ કુવામાં નાખવા માંગતી હોય તેવી હીંચચાંચ કાઢી. તે ચીજ શું હતી ?

જે ચાવી ફેંકી દેવાનું બીજાણને તેણીએ વચન આપ્યું હતું તે ચાવી હતી. જાફરે ડોળા તાણી જોયું અને તહેમીનાને તે ચાવી કુવામાં નાખતી તેણે દીડી. તે ચાવી બહુજ ઉંડાણમાં પાણી સાથે અટકી હોય તેવો અવાજ પણ જાફરને શ્રાવે આવ્યો.

તહેમીનાએ આ કુવામાં પેલા ઝોરડાની ચાવીજ નાખી હતી એવું તરતજ ચંચલ જાફરને લાગ્યું. જાફર આ મામલો જોઈને બરબડ્યો.

“દીક થયું કે ચાવીનો નમુનો વખતસર મેં ઉનારી રાખ્યોછ.”

તહેમીના પોતાનું કામ કરીને પાછી બંગલામાં ફરી અને તેણી પાછી મુંબાઈ જનાર હતી માટે તેણીએ પોતાનું બાણું

કહાડવાને ફરમાવ્યું. તહેમીના બહુ નાનુક હતી અને પોતાને નખરાંબાજ દેખાડતી હતી, તથા :મહેર મેજ્યાનીઓમાં તે પોતાને બહુ થોડી ભુખ હોય છે એમ કહી માત્ર ચનચેરીને ઉડી જતી હતી. પણ જ્ઞાનગીમાં અને પોતાના ધરમાં ત્રણ માટીડા ખાય તેટલું હજમ કરી શકતી હતી. તેમજ દારૂ પણ તેણી સારી રીતે જરવી શકતી હતી.

તહેમીના જમીને ઉડી કે તરતજ તેણીની દાસી સુસન આવી. તેણીએ કહ્યું.

“જામ સાહેબ, ત્રણ ગ્રહસ્થો આયાજ ને બહાર બેઠાજ. તે લોક કહેજ કે-તેઓ પોલીસનાં છુપાં માણસ છે ને તમુને બે વાત કહેવા માંગેજ.”

તહેમીના આ સાંભળી પહેલાં તે શીકી પડી ગઇ પણ બીજીજ પણ તેણી મલકાઇ દસી. તેણીએ જઞને તે ત્રણ ગ્રહસ્થોની મુલાકાત લીધી. તેઓમાં બે યુરોપયન હતા અને એક મહોમેદન હતો.

“જાતુ સાહેબ, તમેને તસદી આપવા માટે અમે ધણુ દલગીર છીએ.” તેઓ માહેજા એક યુરોપયને કહ્યું; પણ અમેને અમારી ફરજ બજાવવાની છે. અત્રેની મોટી બેંકમાં દશ દીવસની વાત ઉપર એક ફારજરી કરવામાં આવી છે તેના સંબંધમાં અમે અત્રે તપાસ કરવા આવ્યા છીએ. મોતીના મોટા લખપતી વેપારી મુગલ હખીજખાનાં નામની ખોટી સહી કરવાના બનાવના સંબંધમાં અમેને તમારેથી તલાશ કરવાની છે.”

મુગલ હખીજખાનને નામના બે એક કોઇ ખોટી સહી કરીને દશ દીવસની વાત ઉપર વટાવી ગયું હતું અને પાંચ હજાર રૂપીઆ તે ગોંડાલામાં ઉપડી ગયા હતા.

“તે જોડી સહી કરનાર માણસ આ તરફ કેં છે એમ અમેને પટેા મળયો છે.” તે ડીટેક્ટીવે વાત આગળ ચલાવી; “તે કામ કોઇ યુરોપયન સ્ત્રીએ કરેલું જણાય છે. તે સ્ત્રીને લગતી કાંઇ વધુ ખબર અમેને તમે આપી શકશો?”

“તે વીધેની ખબર હું તો આપી નથી શકતી પણ ગમે તો તમે અત્રે તપાસ કરી જોવો. પણ મારે કહેવું જોઇયે કે તેવી કોઇ સ્ત્રી અહીં તો નથીજ. યુરોપયન સ્ત્રી કદાચ સ્ટેશન પરથી ઉતરીને આ તરફ આવીખી હોય પણ તે મારા ખંગલામાં પગ મુકવાની તો હીમત નહીં કરે.” બાનું તહેમીનાએ જવાબ દીધો.

આ વખતે તહેમીનાની ગાડી તક્યાર હતી જેમાં પોતાની દાસી સુસન સાથે તેણી બેઠી અને માણસોને હુકમ કર્યો કે આ ડીટેક્ટીવોને તેમની શોધમાં ખનતી મદદ આપવી. ગાડીમાં બેસના પછી તહેમીના મનસે પાછી હસી અને ખરખડી:

“મુઆ મુરખાઓ ડીટેક્ટીવપણું કરવા આયાછ! કામ કરતાં કાંઈથી સીખ્યા હોસે? ડીટેક્ટીવ થયા તેને બદલે હજી-મજ કાંચ નહી થયા?”

ડીટેક્ટીવો આખું ઘર અને બાગ ધુડી વળયા પણ પેલી યુરોપયન સ્ત્રીનો પટેા લાગ્યોજ નહીં અને તેઓ જેવા આવ્યા હતા તેવાજ પાછા વળ્યા.

પ્રકરણ ૯૮ મું.

મા-દીકરાને જવાબ.

જેહાંબક્ષ પોતે કાણુ હતો અને તે કાણુનો દીકરો હતો તે સઘળી વાત જેહાંબક્ષે જાણી. જેહાંબક્ષ પોતાની માતા એટલે જેને તે આવજ લગણુ માતા તરીકે ઓળખતો હતો.

તે રતનબાઈને ઘરે હતો અને નાનું પણ હવે ત્યાંજ રહેતી હતી. રતનબાઈએ જોહાંબાઈને સઘળી વાત માંડીને કહી હતી અને પોતાના પીતાના મરણ ઉપર જોહાંબાઈ ખરેખર ગમ કરતો હતો. પોતાના પીતાના શોકની મુદત પુરી થવા પછી નાનું સાથે લગન કરવાનો હવે તેનો ઠરાવ હતો.

પણ પેસુની નાસીપાસી અને ખીજવાતનું કેમ વરણુન કરી શકીશું? તે તો હજી જોહાંબાઈને કચડી નાંખવા માંગતો હતો અને આ બધી વાત જનાવટી છે અને તેની સાંમે કાવતરું રચવામાં આવ્યું છે એમ સાબેત કરવાની તે ચુકતી શોધતો હતો.

તે પોતાના કરોડપત્ની મુરખીની આગળ બેઠેલો હતો અને તે મુરખી તેને કહેતો હતો:—

“ઓ હા! એવો તારો વીચાર છે! હું તુંને નાણા ધીરું ને તું જોહાંબાઈ મહેતા-નહીં હું ભુલ્યો—સરદાર જોહાંબાઈ બોળા શેઠની સામે તે નાણાથી કળ્યો લડે? હા, નાણા તો ધીરું પણ પછી લેવા કાણુ પાસે જઈ? તું ધન ધન ઘોરી નાણું પાછું આપવાનો કે! એક તો કમાઉ પુતળી ધણો, ને હુનરમંદ એવો કે હાથનું મુકેલું પગે ઉપાડી જાય ને તુંને નહોં ધીરસ તો ધીરસખી કાનને? પેસતનજી સેઠ, હવે એમજ ગગડી રેહો, કાંઈ તમારો શુકરવાર થવાનો નથી ને મફતમાં જે રહ્યું સહ્યું હોસે તે ઘસડાઈ જશે ને કુતરાંની કાની અવત્યાં મુકીને માર્યા જશે, સમજ્યા, મારા શેઠવાળ?”

શેઠવાળની ઉંઘ અને ભુખ દોવસો થયાં ઉડી ગઈ હતી. આ રોકડો જવાબ સાંભળીને પેસુ તો પુરો ઢગલો પુનને થઈ ગયો. તે બોલ્યો:

“પણ બીજાજી, હું તો બાણુ કે તમે આવે જોહાં-
બક્ષને કચડી નાંખવાને તમે ઘણાંજ ખુશી છેઓ ને તેમ
કરવાની જેળી તક તમને મળે ને લેવાને તરો તદ્યાર છેઓ.
જો તેને કચડી નાંખવાનો તમારો વીચારજ હોય તો આંજો
લાગ હીક છે. તમે સમજ્યા-જો તમારી મરજી હોય તો એને
તડકામાં બચડી મેળીએ.”

“હા, એક તડકામાં કચડી નાંખવાનું હોતે તો હું ના
પાડતે નહીં. પણ બાપુ એ તો કોરટ દરજ્યારનાં કામ છે.
એ કાંઈ હાથમાં ને મોહોડાંમાં થાય નહીં. કોરટમાં કામ
ચાલતાં ચાલતાં એ ત્રણ વરસ વહી જાય ને એ બેડ
દુકતાંઓ તો મહીના દોઢ મહીનામાં પરણી જવાના છે
પછી હું પૈસા ખરચીને શું કરું ? તું ને તેમાં
માત્ર ફાયદો થવાનો હોય તો થાય પણ તેથી માફ
શું દળદર શીટું ? વાસ્તે જા, આજ કાલ નાજાને મારી
સાથે જો તું પરણાવી આપે તો તું ને જોહાંબક્ષ સાથે લડ-
વાને વાસ્તે જોટલા જોઈએ તેટલા પૈસા આપું.”

બીજાજી તો એટલું બોલી ગાડીમાં બેસી બહાર ચાલી
ગયો અને પેસુ તો વીહીસે મોહોડે ઉભોજ રહ્યો. પણ તેની
ગમગીનીમાં લાગ લેનાઈ એકબી માણસ હતું ખઈ અને
પેસુની ગમગીની કેમ ઓછી કરવી તેનો ઉંપાયબી તે માણસ
બાણુતું હતું. તે માણસ આપણી માનીતી વીરબાઈ હતી અને
ઉપાય દારની બાટલી હતી.

પેસુને પટાવી સટાવી વીરબાઈ ધરમાં લઈ ગઈ; એક બે
ગોપટાં તેને પાયાં, પોતે પીધાં; બેડ રંગીલાં બન્યાં અને
ધીંગલાં ગુડ્યાંને નાટક શરૂ થયો.

અહીં આ નાટક ચાલતો હતો તેટલાં પેલી તરફ ખુદ
પેસુના ધરમાં એક બીજો બનાવ બનતો હતો. અસલાજી કાંકા

હજી પથારી નાંખીને પડેલાજ હતા અને જોડાંબદ્ધને મળતા બેટતા રહેલા હતા. ધનબાઈજીએ નવરૂં જોઈ જરા પોતાના દેરને પુછીને ચલો ચાંપી જોવા માંગ્યો.

“અસલાહ બાવા, હવે તો તમેજ મારા મુરખી ને માથ બાપ છેઓ.”

“કાંઈ શીકર ના કરો બેહેન; ખુદા જેવો મહેરબાન છે. સહિ સારું થશે.”

“આએ મુઆ નડતાં પડતાં મરે, તે મને ને મારા દીકરાને ખુવાર કીધાં.”

“વરી કોણ નડ્યાં પડ્યાં, ને વરી કોણે તમને ખુવાર કીધાં !” આ દુન્યાના બાઈએ કોસાએ અમાણો થઈને પુછ્યું; “શું છે શું ! ખુલાસાથી જોલોની, બેહેન.”

“આએ પેસો જોડાંબદ્ધ, વરી નીકળી આયોજ, એ તો કહેજે હુંજ સરદાર ને હુંજ વારસ વડીલ. એની સાંમે હવે કોરટ દરબાર ચલડવું પડશે.

“કાંય, કાંય ? કોરટ દરબાર ચલડવાનું શું કામ પડ્યું, ધનબાઈ !”

“ તારે એ ખેટો દાવો કહેજ કેમ સાબેત થશે ? એ કોરટજ ચુકવશે કની ? એ લડત ચલાવવાને પૈસા જોઈશે પણ મરી જઈ તમારી પરથી બધી તે તમે માથે વાંસે છેઓ તે પૈસા આપસો એમ મારી તો ખાતરી છે.

“ અરે એવી ખાતરી ખાતરી રાખતાં ના જો; નકામાં મુજમાં રહેશે. પેસુનું એ કામ છે, ને પેસુ એ કામને સારું પેલા બીબાજી પાસેથી પૈસા લાવશે.”

“ નહીંરે બાવા, બીબાજીએ તો ના કહેયું.”

“ હું ધણો દલગીર છેઉં ધનખાઈજી, પણ મારે તમારી આગળ ખુલાસાવાર કહેવું જોઈએ, તમારે પોતાને માટે મને બહુજ માન છે. તમારી ખામીઓ હસે પણ તે દમ જોવી નથી ને તમને કોઈખી રીતે મદદ કરવાને હું તઈયાર છેઉં પણ પોસાગીર પેસુને એક દમડીખી હું આપસ એવી તો તમે આસા રાખતાંજ ના. જેહાંજક્ષ જેવા એક ખરેખરા ગ્રહસ્થ સામે લડવાને પેસુ જેવા પાપી અને પોસાગીરને પૈસા આપવા એ પાપ છે, એમાં ખુદા રાજી નથી. ખીજું મેં મારી પુરેપુરી ખાતરી કીધીજ કે જેહાંજક્ષનો હક ખરોજ છે અને તે ખરોજ બેહેસ્તા રતનજનો વડો દીકરો ને વારસ છે. મામલો એમ ફેરવાઈ ગયો અને પેસુ જેવા ખાનદાનને એજ લગાડનાર છોકરાને બદલે આવો નમુનાદાર જવાન વારસ ઠર્યો છે તેથી હું ખુદનો આભારી થયોજ. જો પેસુ વારસ હોતે ને સરદારના ખેતાજ અને મીલકતનો ધણી થતે તો હું તો ક્યારનો ગામ ચાલી ગીયો હોતે પણ જેહાંજક્ષને મદદ કરવાનો મારો વીચાર છે; એતું કરજ ચુકવી નાખસ, એને મારો વારસ કરસ, નેહાલ કરસ.”

પ્રકરણ ૯૯ મું.

માની પ્રીત—દીકરીનો ઘલરાત.

“એકમાં જોટી સહી સાથના એક બનાવવાનો બનાવ બહુ સફાઈથી બનેલો લાગેજ.” લાડુંમળ, તહેમીનાના મુંબઝના બંગલામાં, તહેમીનાની સામે ઉભેલો હતો, અને જોલતો હતો. હમેશના જેવો સફેદ પોશાકનો ધોનો ધોતો; ફરેસ્તા જેવોજ હતો; પગમાં લાલ જોડા અને બગલમાં દાગીનાની પેટી હતી.

તે પેટીમાં દાગીના હતા ખરા, પણ માત્ર તે દેખાવનાજ હતા, લાડુમલને ઝવેરીનો માત્ર દેખાવ આપનારજ હતા. લાડુમલે મોટાં ઘરનાં બાઈ સાહેબ પાસેથી થોડીક નોટા હમણાંજ મેળવી હતી અને તે નોટા ગણીને તેણે પોતાના ગજવામાં તરતનીજ મેલી હતી અને જે ગજવામાં તે નોટા મેલી હતી તે ગજવાને બહારથી તે ખુશીમા આવીને પ્યારથી પસવારતો હતો. તે બોલ્યો:

“ બાહોશ અનુલવીઓ અને ચંચળ શાસ્ત્રીઓએ તપાસ કરીને જણાવ્યું છે કે મુગલ હળીજખાનની સહી એક ઉપર એવી તે હુજુડ કીધી છે કે ખુદ હળીજખાં પોતે બી છેતરાય. ખરેખર, ખોટી સહી કરનારો જુનો ફરેલ દાચ પોતાની યુક્તી અને હુનર હજી દેખાવી રહેલો છે. કોઈબી માણસ એશકી મેશકી થઈને ફરી શકે પણ ફરેક માણસ આવો હુનર તો દેખાડી શકવાનોજ નથી. ડીટેક્ટીવોબી કેવા મુરખ ગયેલા છે ! દોરાયા દોરાયા, છેક તમારા માહીમના બંગલા સુધી તો આયા ને તલાવ સુધી આવીને તરસ્યા પાછા ફર્યા.”

તહેમીનાએ લાડુમલ તરફ જોયું અને તેણી સેહેજ હસી; મનમાં મંગર થઈ.

“ પણ બાઈ સાહેબ, એમને એમ હવે તમે કેડે દાના પાડી કાંય નહીં જતાં ? કાંઈ પૈસાદાર ને સમજાવતાં તમને વરી કેટલો વાર ? હું હસવામાં કે મજાક કરવા નથી કેહેતો પણ ખરેખરજ કહેઉં છ. કોઈ અથા તથા થઈ રહેલા ધરડા સાથે દાના પારી દેવો, અને આપરે પછી તેને ઢેકાને પારી દેખું ધરડું માનસ તે વરી જીવી જીવીને કેટલો વખત જીવે ! ને ધરડું માનસ પરશ્યા પછી એકું બે મહીનામાં સધાવી આવે તો વળી સક કોનને જવાનો છે ! પછી તમારા આ જુના અને વીસવાંસુ સેવકને પૈસા આપવા સાર તમને હુતમ ધાતમ

ને ટોંગ ધતુરા તો નહીં કરવા પડે !” લાડુમલે સલાહ આપી અને તે સલાહ આપવામાં તે પોતાની અધેલી ભુલ્યો નહીં. તહેમીનાએ કશો બચાવ દીધો નહીં ત્યારે તે બોલ્યો :

“ જો બધી મોહકાન પેલા જેહાંબસ મેહેતાની છે. તેની પછવાડે તમે ઘેલાં બન્યાં છો ને બીજા કોઈની તમે દરકાર કરતાં નથી. એ જો દુર થાય તો તમારા હકમાંથી હીક થાય ને બીજાની કેટલાક મગન થાય. જો હું હમના બધને પેલા કબ-રસમાં બીખાણને કેહું કે જેહાંબસ મેહેતાને મેં દુર કીધો છો તો તે બાપુલ્યો પાંચ-પચીસ હજાર આપવા વગર રહે નહીં, એવું હું તો ધારું છું; તમારો સો વીચાર !”

“ તું સરદાર જેહાંબસ બોગાસેકને વાસ્તે બોલે છે કે ? ” તહેમીનાએ આખરે જ્યાં બોલી સલાહ કર્યો; “ હું તું ખુબુ કહી દેઉં છું અને મારી જીંદગીમાં આ વાર હું ખરૂં ને સાચું કહેઉં છું એમ માની લેજો. જો જેહાંબસને તારે પોતાને માટે યા બીખાણને માટે સેહેજી છેડયો છો યા ઈજા કીધી છો તો હું નખોદ વાલીસ, પછી ભલે માફ નખોદ વાળો, ભલે મને ફાંસીને લાકડે ચઢાવે ! જોના માયાનો એક બાલ બી તારે હાથે તુટો. તો તારી જીંદગી તુટી, પછી ભલે તેની સાથે મારી બી જીંદગી તુટી જાય.”

ધારનો જીરસો હતો—મહોબતનું આ જોર હતું જીગરને જે ખરો વહાલો તેની તરફની આ ખરી લાગણી હતી. ગમે તેવું પાપી માણસ પણ પોતાનાં ધારાને કેમ ચાહે છે, તેની ઉપર કેમ કુરઆન રહે છે તેની સામેતી આ પાપી અને કુકર્મી સ્ત્રીએ ફક્ત પાંચ-સાત બોલોમાંજ આપી દીધી.

આ વખતે એક નોકર એક કાગળ લઈ આવ્યો. તે કાગળ ચીન ખાતેથી આવેલો હતો. તહેમીના બાપુએ તે લીધો અને નોકર પાછો ગયો.

હોંગકોંગનો તે પર સ્નાંપ હતો, તે જ્ઞેતાંજ તહેમીનાએ કામજ ઉતાવળે ઉખેડ્યો અને તેણીએ તે મનમાં નીચે મુજબ વાંચી જોયો. તે રુજરાતી હાથમા લખાયેલો હતો.

હોંગકોંગ, તા૦ —————

મારી પ્યારી દીકરી તહેમીના—તારી તરફનો તારનો સંદેસો મને મળ્યો છે તોખી હું તો મુંઝવળ આવવાનીજ છેઉં. તારામાં મારો જીવ ધણોજ લરાધ રહેયોછ, ને તુંને મળવા વગર મારાથી રહેવાતું નથી. ત્રણ વરસ થયાં મેં તુંને જોઈ ખી નથી તેથી હવે તો તુંને મળવાને હું આતુર થઈછ. તું ધંગલડ જવાની છે તો શીકર નહીં. તું જલદી આવજો હું થોભસ. મેં સહ તક્યારી કરીં મેલીછ. તું ધંગલડ જાય તો મારે વરે ખે હજાર રૂપ્યા મોકલતી જજો કે મને અહીં ખરચ ખુતનની આપદા પડે નહીં. તુંને જોવાને હું જેટલી આતુર છેઉં તેટલી તું આતુર નથી તેથી મને તો ઘણીજ દલગીરી લાગેછને અજાયખીખી લાગેછ.

આ કામજ મોકલવા પછી ચાર પાંચ દહાડામાં અમે નીકળસું, જેથી કાગજ પુગવા પછી ધણું તો એક અઠવાડયામાં હું આવી પુગશ.

લા૦ તારી હેતવંતી માય,
ખરસેદખાઈ.

તહેમીનાએ તે કામજ મથાલેથી નીચે સુધી ધ્યાન દધને વાંચ્યો અને. તે પછી તેણીએ તે કામજ લાડુમલના હાથમાં આપ્યો. લાડુમલે તે વાંચ્યો, અને પછી સીપટી વગાડી.

“કેમ, લાડુમલ, હવે સું કરસું?” તહેમીનાએ લાડુમલ તરફ જોઇને સવાલ કર્યો.

“કંઈ સમજ નથી પડતી કે સું કર્યે? એ ડોકરી સાની ધસડઈ તનઇને અહીં આવી મરતી હોસે? સ્તીમર

હુબી જાચ ને એ દરયાને ટળે જઈને બેસે તો પીડા આવી. જો હાથમાં પુરતો વખત હોતે તો એની સાથે હુબી સ્તીમર પર ચઢી બેસતે ને કોઈ આગળ પાછળ / હોતે નહીં ત્યારે દરયામાં સુનેરી માસલી તરતી દેખાડવાને મસે લાંબાં ઉડાવી નાખતે, જો એ તમારી અહીં આવી પુગી તો આપસા બાર વાગી ગીયા ને આપલા વગરના થઈ બેઠા. તમારે બદલે કોઈ બીજું હોતે તો કેટલે બરાબ બેસતે પણ પણ મોટાં ઘરના બાઈ સાહેબ—સોસાયટી ક્વીન—તહેમીના ઝરઘરથી કાંઈ એમ નાસે. ગોસો રમાયો ? ” લાડુભલે જવાબ દીધો.

“ હું કેટલે બહાર હવા ખાવાને મસે નીકળી જઈશ, તાંદ્રા નામ બદલીને થોડો વખત રહેઉં. એની પાસે ઝાઝા પૈસા હોય એમ લાગતું નથી, ને હોતે તો મારી પાસેથી બે હજાર એ માંગતેથી નહીં. પૈસા વગર મારી પુટે એ રવડી સકવાની નથી.” તહેમીના બોલી; “લાડુભલ મારે તુને એક સવાલ પુછવો છે. તારી પુરેપુરી ખાતરી છે કે તહેમુરસ મેહેનાએ પોતાના કેટલા ખાતામાં કાગળયાં સખ્યાંતાં ? ”

“ પુરેપુરી ખાતરી, મારી નજરે નજર જોયલું.”

“ બહુ અજબ જોવું કે તે કાગળયાં હાથ લાગ્યાં નથી.”

પ્રકરણ ૯૮ મું.

સપાટનો સંદેશો.

“મારો વીચાર તુને ઇચ્છાંડ મોકલવાનો છે,” લીખાછએ પોતાની બેઠેનને કહ્યું.

“ચરે હવે મર્યા દેવોતી. વરી ઇચ્છાંડ જઈને શું કાંડ કાપશ ?” વીરબાઈએ પુછ્યું; “અહીં એસડી અઢતે ફરતાં

મારો દમ આવેછ તારે તાંક તો હું મરવાજ પરવાની. પેલો બીયારો પેસુ રડી રડીને હાડકાં દોરડાં જેવો થઇ જાયછ, તેને પછી પતાવશે કોણ ? હુંજ બીયારાને પટાવી પટાવીને દાર પાંછી તારે જીવમાં જીવ આવેછ.”

“પેસુને કાંઈ દાર દોધીમાં નાંખેછ ? રડ્યો તો શું નખોદ વરી ગીયું ને મરી ગયો તો કહાં હડતાલ પરવાની છે ? તારો સોરાળજી કુમજી હોમજીબી વેઢાત જવાનો છે, ને મોટાં ધેરના બાઈ સાહેબજી વેઢાત જાયછ. બધાં ફેશનેબલ કુટુંબો હમણા વેઢાતજ નવા લાગ્યાંછ એટલે તુંનેજી જવું જોઈયે.”

“તે સોરાળજીબી જીભરાયા અમારી સાથે આવશે કે ?”

“નહીં તો તે પંદર વીસ દહાડા રહીને આવશે. તહેમીના આજેજ મેલમાં જવા માંગેછ, તેથી તુંને સાથે જવું પડશે. તઇયારી બધી તું કરી મેલજે.”

“તારે કાવલાનેજી કેહેડું કે ભાત્યું પોત્યુંબી બાંધી દે, ને વસઈની ખાડીમાં નાખવા નરીયેલ ને સાકરતું પડીકુંબી વારી મુકે.”

“તે તું ત્રેત્રમાં ખેસીને વેઢાત જવાની છે કે ?”

“નહીંરે, આગબોટમાં ખેસીને; પણ રસ્તામાં વસઈની ખાડી આવશે કેની ?”

“તું તારે એવા પછાડા મારીને તારી મુરખાઇ દેખાડતી ના. મેં તારે વરે કપડાં ચપડાંનો ઓર્ડર આપેલો છે. બધું બાહરોગાહાર તઇયાર થશે.”

તહેમીનાના બંગલામાં આ વખતે તઇયારીઓ ચાલતી હતી. મોટાં ધરનાં બાઈસાહેબ ઇંગલંડ જવાની દોડા દોડીમાં હતાં અને આ બધી ગોઠવણ એકદમ કરવા માંડેલી હોવાથી કેટલાંક લાગતાં વળગતાંએને તેથી અજાણ્યી પણ ઉપજી હતી.

સુસન પણ પોતાની બાઈનો સરસામાન પેક કરવામાં રોકાયેલી હતી તેટલાં નોકરી ઉપરથી થોડો વખત રજા પર ગયેલો તેણીનો આશક જાદર આવી લાગ્યો.

“એ શું દોડધામમાં પડીછ ? કાંઈ સમજ પડે ? કેટલે ગામબામ જાયછ કે ?” જાદરે પુછ્યું.

“હારે, વેલાત જાડંછ.”

“વેલાત ? તું ? કાંય ?”

“મારી બાઈ જાયછ, તેની સાથે જાડંછ. પણ હવે હું કેટલી જાડં તેની સાથે તુંને શું કામ છે ? તુંને મારી દરકાર શું છે ? તું તો તારા ડીટેક્ટીવના કામમાં એવો પછાડા માર્યા કરેછ કે મારી તો ખબર અંતરખી પુછતો નથી.

“અરે પ્યારી, એમ શું બોલેછ ? તારે ખાતર તો પછાડા મારેછ.”

“મારે ખાતર ? નહીં નહીં, ખરૂંન કહેછ ?”

“હારે, ખરૂંન કહેછ. મારા સમ !

“અરે જા રે, લુચ્ચા; કોણને સીખવવા આવેછ ? કોઈ તારી ચોરી કરી ગીયો હોશે કે તેને તું પકડવા માંગેછ ? એ બધી ઉલટાપ કોઈ ખીજાને આપ; હું તો તારે માથેની છેલ.”

“જો બહાલી, તું સમજતી નથી. આજે મેં એક મોટું કામ માથે ઉઠાવ્યુંછ. તે જો પાર પડ્યું તો હું નેહાલ થઈ ગીયો અને હું નેહાલ થઈ ગીયો તો તું પ્યારી દાસી નહીં પણ શેઠાણી બનશે ને અમન અમન કરશે.” જાદરે સમજ આપી.

“તે કામ શું છે ?”

“આજે મહીમના બંગલાના પેલા છુપા ઓરડામાં હું છેલ્લી શોધ ચલાવવા માંગુછ. તાંહથી જો ચીજ મારે સોધવી છે તે મલી ગઈ તો ખેડો પાર થઈ ગીયો.”

“પણ તાંહ તું જશે કેમ ? તુને કાંઈ તાંહ દાખલ કરશે કેમ ?

“તેજ યુક્તી, કરવા હું તારી આગળ આપોછ.”

“હં ! તારે તું તારી ગરજે આપોછ, મને મળવા નથી આપો.”

“ધ્યારી તું તો વાત વાતમાં છેડાઈ પડેછ. ગરજને ક્યાં ગરદન મારેછ ! તુંને મળવાનું ને વરી કામ કરી લેવાનું બે મતલબે આપોછ.”

“મને તો બા ઉતાવળ છે, અધું પેક કરવાનું હજુ તો પડી રહ્યું છે ને વહેમીનાગાઈ બુભેબુમ પાડશે. ખોલની તું શુ યુક્તી કરવા માંગેછ ? ”

“જાણે તું કાંઈ તારી જાણસ માહીમના બંગલામાં બુલી આવીછ, તે લેવા મને તાંહ મોકલ. માલી ઉપર ચીડી આપ, તે મને એક વખત ધરમાં લેસે તો પછી હું મારું કામ કલાડી જવશ.”

સુસને પહેલાં તો અણકો ટણકો કીધો પણ જાફરે તેણીને પટાવી લીધી અને જાફર તરફ તેણીનો ખરો અને સાચો ધ્યાર હતો માટે, તથા જાફર ઉપર પોતાનાં જાતો દીસ ફરજાન કરી તેની તરફ તેણી અરેખરીજ વફાદાર હતી માટે તેણી પીગળી અને બંગલામાં રહેલાં મુસલમાન કારભારી ઉપર સુસને ચીડી આપી. સુસન બંગલામાં પોતાના ઓરડામાં પોતાની જુની ફાટેલી સપાટ બુલી આવી હતી તે જાફરને આપવી એવું તેણીએ તે ચીડીમાં લખ્યું,

જાફર આ ચીડી લઈ પોતાની ગાથુકને મળી ભેટી એક દમ માહીમ જવાને નીકળ્યો અને ત્યાં સાંજ પડતાં પુગી ગયો. પેલી ચીડી તેણે કારભારીને આપી અને કારભારી તેને સુસનવાળા ઓરડામાં તેડી ગયો જ્યાં પડેલી સપાટ જાફરે

બુનાં તુસપેપરમાં વીંટાળી કીધી અને સલામ કરીને પાછો ફર્યો. પણ તેણે કારભારીની નજર ચોરાવીને એક કામ કરી કીધું. ભોંયતણાંના સઘળા ઝોરડાઓના બારી બારણાં અંદરથી બરાબર મળ્યુત બંધ કરેલાં હતાં, જે માહેલી એક બારીની તેણે અડગરી ઉંઘાડી નાંખી અને બારી ચાલગી કરી મેલી.

કારભારી તો બાપડો એમજ સમજ્યો કે બહાર સપાટજ લેવા આવ્યો હતો પણ સપાટો મારનાર હતો એમ તેને ખ્યાલ આવ્યોજ નહીં. બહાર અંગણની બહાર નીકળ્યો પણ બાગની બહાર નીકળ્યો નહીં. એક તરફ તે છુપાઇ બેઠો અને રાત આગળ વધવા પછી તે પાછો અંગણ તરફ ગયો. રાત અંધારી હતી માટે તેને વંતોસીને આગળ વધવું પડ્યું. જે બારી તેણે ઉંઘાડી હતી ત્યાં તે જઇ લાગ્યો અને બારી ઉંઘાડી, છલાંગ મારી તે અંદર દાખલ થયો અને માહેથી બારી પાછી બંધ કરીને આગળ વધ્યો અને દાદર ઉપર બહુજ ધીમે પગલે ચઢીને બીજો માલે પેલા છુપાં ઝોરડા આગળ સલામત જઇ પુગ્યો.

પ્રકરણ ૧૦૧ મું.

શોધતું શુભ ધરીલામ.

બહાર બીજે માળે જઇ પુગ્યો, તેણે અંધારામાં તંતોસી પેલું ફાલકું ઉઘાડ્યું. ફાલકામાં દાખલ થવા પછી તે માહેથી બંધ કીધું અને પોતાની પાસેનું એક નહાતું ફાનસ કહાડી મેચીશ વડે તે સમગ્રાવ્યું. નવી બનાવેલી કુંચી તેણે પછી અજમાવી લેઈ. તે કુંચી બરાબર આવી અને પ્રરતા જે કે જરા જોર માંડ્યું તો બી તે ફરી અને બોરણ બહારની બારે બુશહાલી વચે ઉઘડ્યું અને બહાર માહે દાખલ થયો.

અંદરનું સુંદર, ઉચું કીમતી ફેરનીયર જોઈને જાકર મનસે ખરખડ્યો:

“આવો ઉમદા સામન, ને તે બાપ સાહેબ સદાનો બંધ કરી મેલે ? અરે એવો સામન મારાં ધરમાં હોય તો હું દર-રોજ મારાં અને મુસનનાં સગાં વહાજાંને તેડી ફેરનીયર દેખાડી દાહેરી માર્યા કહું. આવો સામન હમેશને માટે બંધ કરી મેલવો એ એક જાતનું પાપ ગણાય. તહેમુરસ મેહેતાએ અહીં ચમન અમન કીધું હોસે અને પલંગ પર લેટી ખુશ નીંદ જોતી હોસે. આવો સરસામન સદાને માટે બંધ કરી દેવાનું તહેમી ના બાતુએ કપુલ કીધું તે કાંઈ નહાની રકમ માટે કપુલીયું નહીં હોસે એ બે વચે હમણા કીક દોસ્તી બાજી. મારો સેઠને તહેમીના હમણા હમણા બહુ મસજહત ચલાવેજી. મેં તો પહેલે દહાડેથી પારખેલું કે તહેમીનાને મારો સેઠ એક લખી આપેજી. હવે સઉની ખાતરી થતી હોસે એ બાઈ પૈસા મેળવે, પણ એ આવી સેવા કરીતેજી.”

હવે તેણે પોતાની શોષ શુર કીધી. ‘પુર્વ તરફથી ગણતાં પાંચમાં પાતીયાંની નીચે.’ પણ પુર્વ દશા ક્રમ, અને પશ્ચીમ કયાં આવી તે તો આ બાહોશ ડીટેક્ટીવ ની બલાનેખી ખગર હતી નહીં. યાતોક્ત એક તરફથી ગણી જોયું પણ જે દીશાથી તેણે ગણવા માડ્યું ત્યાં આવેલી ભીંત તરફ પાતીયાંના બધા છેડા આવેલા હતા એટલે પાંચમું પાત્યું ત્યાંથી ગણી શકાયજ નહીં. માટે તે દશા તેણે છોડી દીધી.

ખીજી ભીંત પકડી અને ત્યાં જમીન ઉપર પાંડરેનો જોડો ગાલીચો ઉંચક્યો કે તરતજ એક ધુળનું વાદળ ચહડ્યું અને ધુળ નાંખમાં જવાથી જાકરને થોડો વખત તો છોકવું પડ્યું. શીકતાં પરવાર્યો, તેટલાં ધુળનું વાદળ પણ સમી ગયું અને તેણે પાતીયાં ગણ્યાં. પાંચમાં પાતયાં આગળ આવતાં તેણે

જેયું કે પાતીયું કાંઈક ઢીલું હતું અને તેને બેસાડેલાં કુંચલકતાં હતાં.

જાફરે પોતાના ગજવામાંથી એક છુરી કઢાડી અને ઇસકોઈ ફેરવ્યા. જામ થઈ ગયલા અને કીટાયલા ઇસકોઈને ફરતાં વાર લાગે પણ આ ઇસકોઈતો તરતજ ફર્યા અને થોડીજ મહેનતે નીકળી આવ્યાં. તે પાતીયું ધીલું થયું અને તેણે તે ઉપાડ્યું.

તેની ખુશહાલીનો જો પાર ! માહે કાગળેનું એક નહાનું બંડલ મુકેલું હતું અને તે બંડલ બહુ સંભાળથી દોરડી વડે બાંધેલું હતું. તેણે તે બંડલ હલવેથી છોડ્યું અને તેને માલમ પડ્યું કે નહાના મોટા કાગળના ટુકડાઓ ઉપર કાંઈ લખેલું હતું અને તે કાગળેને નંખર આપેલા હતા તથા ટાંચણીયા એક બીજા સાથે જોડેલાં હતાં. તે કાગળ માંહેલાં પેહેલાંજ કાગળની શરૂઆતમાં નીચલું મથાલું હતું.

ખરી બીનાનો ખરો હેવાલ.

આ તે કાગળ્યાં હતાં કે જે મેલવવાને કરોડોપતી ભીખાણ ઇંતેજાર અને આતુર હતા; આ તે દસ્તાવેજો હતા કે જે કોઈ બીજાના હાથમાં જાય તો પોતાનું નખોઈ વળે એવું ભીખાણ ધારતો હતો; આ તે લખાણ હતું કે જે સદા સુંધીનું બંધ પડી રહે એવું ભીખાણ જીગરથી ઇચ્છતો હતો. આ તહે-મુરસના હાથે લખાયેલાં કાગળેનો નાશ કરવા અથવા હમેશને માટે દાટી દેવાને ભીખાણએ એક લાખ રૂપ્યા જેવી મોટી રકમ તેહમીનાના નામ ઉપર કરી આપી હતી. આની મોટી રકમ ભીખાણએ એક તડાકે કઢાડી આપી ત્યારે સાધારણ સમજથી સમજવાનું છે કે જે દસ્તાવેજો બહુ અમનના હશેજ, ભીખાણને તે બહુજ અસર કરનાર હશેજ, બલકે ભીખાણની હાલની સ્થિતિમાં ગંભીર પ્રકારનો જખરો ફેરફાર કરી નાખ-

વાની શક્તિ ધરાવતા હશેજ. કોઈ પાપનો તે પુરાવો હશે; કોઈ ગુનાહની તે ગવાહી હશે; કોઈ બદ્ધમ તે બહાર લાવનાર હશે, કોઈ—કદાચ—ખુનને તે ખુલ્લું કરનાર પણ હશે; અને કોઈ જગરદસ્તીના જીવનની તે જાલમ સામેતી હશે. બીજાણને સ્વપને પણ ખ્યાલ નહીં તેવાં માણસના હાથમાં દસ્તાવેજો આવ્યા, જે એક બે બદ્ધમનો નોકર હતો, જે હલકી પંકતીનો ચાકર હતો, જે બેચકલી સાંધારણ સમજનો સેવક હતો તેજ આજે તે દસ્તાવેજનો ધણી થઈ ગેકો. બીજાણ-બીજાણ સંભાળજે !

પ્રકરણ ૧૦૨ મું.

શતરૂઓનો સંપ.

પોતાના શેઠની સામેની સામેનીઓના દસ્તાવેજ હાથ કરવામાં જ્યારે જાકર રોકાયેલો હતો ત્યારે તેનો શેઠ મેહુલ જેવા બંગલામાં, એક ઘેરાયેલા ઝડતુની વાદી મીશાલ આમ તેમ ફરતો હતો. તે દીવાનખાનામાં હતો અને એક માણસ તરતતોજ તેની સાથે વાત કરીને બહાર ગયો હતો અને બીજાણ તે વાતથી ખીજાયો ગયો હતો, ઝડતુની થયો હતો, નારીપાસ થયો હતો અને ગોરડામાં આમ તેમ ફેરા ખાતો હતો.

આ વખતે પેસુ ત્યાં આવી લાગ્યો પેસુને જોઈને તેણે પુછ્યું.

“કેમ રે, એઈ, પીછાત્યાં; અહીં કેમ ધડેલા ખાયા કરેછ ? હવે કરકા થયો તે કાંઈ ઉચકી પુચકી જવા માંગેછ કે કેમ ? ચોર બજાર તારે વરે વાટ જોતું હોશે.”

“અરે હવે કાંય મુગેલાને મારોછ!” પેસુ ચીમરાયલાં પાણીના અણાણા જેવું મોહોડું ફરીને બોલ્યો; “નકામા કાંય દુખીને દરદી બનાવોછ? પેલો ચંડાળ જેહાંબક્ષ બધાંનો ધણી થઈ બેઠોછ ને અમુને નાલ્લું ઘેર આપ્યુંછ. તે કહેજે તાંદળ રહો. એ દર મહીને અમુને સો રૂપ્યા આપશે. હવે સો રૂપ્યાને હું શું આગ લગાડું! એને હજીની હું તો કચડી નાંખવા માંગુંછ ને આએ બધું મારુંછ છે ને એ કાવત્રાંબાજ ધુતારો છે એમ સાબેત કરવા માંગુંછ. પણ તે કરે ક્યાં દેફરમાંથી? પૈસા હોય તો કોરટ દરબાર ચલડું કની? તમે પૈસા આપો તો કાંઈ થાય, બાકી કાંઈ થવાનું નથી જો.”

“પણ કમખખત, તું મુગો મુગો મરી કાંય નહીં રેહયો હોશે? તેં કાગળયાં શું કરવા શોધી કહાડ્યાં? તેં હાથે કરીને પગમાં કાડાળી મારી તો પછી કોઈ શું કરે? જે હવે તો તુંને મળેછ તે પર મુકરાના કર ને નહીં તો આંધળાં લુલાંમાં જ. પારસીઓનું ફંડ છે તે તારું પુરું કરશે. ધંધો ધાપો જોઈતો હોય તો નસીસાલ નહીં તો ખાંધ્યો થા, જોઈતો હોય તો હું તુંને ભલામણની ચીઠીબી આપું. બાકી બીજાનું કશું કામકાજ કરવા જેવી તારામાં અક્ષત કે ડાહપણ તો નથીજ.” બીખાજીએ સુચના કીધી; “તું જો કબાટ ફાડવાનો હુન્નર અજમાવવા નહીં માંગતે ને તારા આપના કાગળ શોધી નહીં કહાડતે તો પેલી ધરડી ડોકરી તે બાળી નાંખતે તો પીડા પડતે.”

“પણ હું કેમ જાણું કે તે એવાં કાગળયાં છે! હું કાંઈ કોઈના પેટમાં પેંસી નીકળ્યો! હું તો જાણું જે બાવાનું કોઈ આગલું વીલ વસીયત હોશે તે લાવની ચોરી લઈને તારીખ બદલીને નવું બનાવી દેઉં ને પેલા જેહાંબક્ષસને પચીસ હજાર મળતા હોય તે અટકાવીને તેને પુરો રવડાવી મારું.”

પણ એ તો બકર કહાડતાં ઉઠ પેસી ગીયું, ને નદ્રામાં મારા બાર વાગી ગીયા.”

“પણ હવે તારે કાંઈ વળવાનું છે એમ તું ધારેછ પેસુ?”
“કાંઈ નહીં? એ જેહાંગશને શું તારે ઘણી ઘોરા થવા દેઉં? તમે તો જાણુ એમ ધારતા લાગોછ કે જેહાંગશ તો ખરો હકદાર છે, ને હું મોટા છેઉ.”

“જેની બાપુ, ખરી વાત તે ખરીજ વાત; પછી તેને તું મરડી નાખ કે મને તો લયડી નાખ પણ તેમાં ફેર પડવાનો તો નથીજ. એક ખરી વાત હોય, તે વાત આપુને નાપસંદખી હોય તોણી તે મોટી કરાવી શકાય નહીં. જેહાંગશ ખરો હકદાર છે ને તું મોટો છે એ ખરી વાત છે, ને તે ખરી વાત એમ તું ને નાપસંદ છે તેટલીજ મને પણ અણગમતી છે. પણ આપુને એને તે અણગમતી છે તેથી તે કાંઈ મોટી કરવાની નથી. લેની હમણાજ મેં એક ખરી વાત જાણી. તું આયો તેની અંગાઉ એક મારો છુપો જસુસ મને ખબર આપી ગીયો કે તારા બાવાનો કાલે માસીસો જશે ને ચોથે દહાડે જેહાંગશ અને નાનાં અગીયારીમાં જઘને પરણી આવવાનાં છે. તેઓએ એ બાપતની સઘણી મોઢવણો કરી મેળાછ; ને બધું નકીળી થઈ ચુક્યુંછ. હવે એ ખરી વાત સાંભળતાં મારે કલેજુ કવી રીતે બલી ગીયું હોશે?”

“ખરેખર? એ જે જણા ચાર દહાડામાં પરણીખી જશે?” પેસુએ અજબ થઈને પુછ્યું.

“હા એ ખરી વાત છે. એ સાંભળીને મને બહુજ નાસી-પાસી લાગીછ. જે હું મારા મન ઉપર કાણુ નહીં રાખતે તો તે ખબર આપનાર માણસનો ટોટો હું પીસી નાંખતે.”

“તારે તમે પેસી શું કરવા રેહ્યા? એ જેહાંગશ-સની બધી મીલકત જપટ કરી લેવોની? એની ઉપર તમારે

મારગેજ તો છે કની?" પોતાના સાવકા ભાઈને જોર કરવાની ચુકિત ચંચળ મનના અને હુ'ગર જેવા ડાહપણવાળા પેસુએ સુચવી.

"તેમ બની શકતું હોતે તો હું એસીબી રહેતે કે અત્યાર અગાઉતું હું એમ કરી દેતે તો હીકજ થતે. પણ તારા પેલા બુબખ કાકાએ મારા હાથજ કાપી નાંખ્યા. તેણે સઘળું કરજ વ્યાજ સીકે ભરી દીધું'છ ને હવે મને આ મોટા બ'ગલાતું ભાડું આપવું પડશે. તારા બાપને કાંઈથી રીતે સપાટામાં લેવાને મેં આ બ'ગલાતું જોઈએ તે કરતાં દોહું ભાડું આપવાતું ફગવ્યું'છ ને તેથી લાંબી મુદતને સાર. તે હવે બધું મારે માથે પડ્યું એને બધું કરજ ચુકવી નાખ્યું ને તે મેં લીધું. હું છત્તું'છ કે તે લેવા અગાઉ હું મરી ગીયો હોતે.

"કાકાએ એતું બધું કરજ શીટાડ્યું ને મને એક દોહું'થી આપવા ના પાડેછ! તે દારે બુટવાળા મોઝીએ બારણા પર આવીને મારી હજાર ફ્લેટી કીધી, ને તેના માંગતા ચઢિદ રૂપીયાને વરે મારી ઉપર તકાએ ફરીને લોક એકઠું કીધું પણ એ બુઠાએ તેટલા રૂપીયા આપ્યા નહીં પણ એસી દરયા કીધો. પછી જોહાંબક્ષેજ આપ્યા. એ કાકા તો કાંઈ મારો ખીન્ન ભવનો વેરીજ નીકળી આવેલો લાગેછ જો." પેસુ બોલ્યો; "મેં કાકાને રૂપીયા આપવા કહ્યા તારે એ ડોકરો મને કહેછ કે તમે જોલમાં જાઓ; તાંહ જસો તારેજ સુધરસો ને સારે રસ્તે ઉતરશો."

"એ સારો માણસ હોસે તેથીજ તુંને અકારો કરીને જોહાંબક્ષને મારો ગણ્યોછ. કાકા પાસે જોટલી દોલત છે તે બધી જોહાંબક્ષનેજ એ આપી જવાનો છે, એવી તારે ખાતરી રાખવી. હવે તો તારે વરે એજ કામ રહ્યું કે જોહાંબક્ષની બુટી જટકયા કરવી. એ હવે તારું કામ છે. મને તેની સાથે

લાગતું વળગતું નથી. માડું કામ તો એજ છે કે દોષળી સુરતે આ કંગાળ જેહાંગશને નાનું સાથે પરણતો અટકાવવો અને લગનમાં વધુન પાડવું. પણ સવાલ એ છે કે તે કરું કેમ?"

પેશુએ પોતાની આંખ બીખાજી તરફ ફેરવીને કહ્યુંઃ
"નાનુંને કેટલે ચોરી ખાઓ."

"એજ હવે તો ઉપાય બાકી રહ્યોજી. પણ તેમ બે હું કરું તો મારી ગાયમાં નીંદા થાય. હું પોતે તો એ કામ બગાડી શકું નહીં. તું જો એ કામ કરે ને તેમાં મારું નામ વગોવાય નહીં એવી સલાહ રાખે તો જા, તુંને હું સારી જોવી રકમ આપશ."

"બહુ સારું, હું તે કરી જોવશ. જોમએ ઉંઠરો કેમતર જોસેજી."

પ્રકરણ ૧૦૩ મું.

કુચીનો ગાંઠાળો.

નાનુંની બેહેન દીતું તો બીમારજી હતી અને જેહાંગીર તો હવે તદ્દન સાજો થયો હતો અને સ્કુન્નમાં જવા લાગ્યો હતો. નાનુંએ તેમને માટે હવે સધળી સગવડ કરી આપી હતી કારણ કે જેહાંગશના પૈસાથી તેણી આ સગવડ કરવાને શક્તિવાન થઈ હતી. નાનુંએ પોતાની બેહેન અને લાણેજને જહાંખોરડી હવા ખાવા મોકલવાની ગોઠવણ કરી હતી અને તે ગોઠવણ જેહાંગશને પણ પસંદ પડી હતી.

નાનું હાલમાં જેહાંગશના પીતાની ઘરડી દાસી રતન-ખાંધને ઘરેજી રહેલી હતી અને પોતાના લગન માટેની નવી સાડી સીવવામાં રોકાયેલી હતી તેટલાં એક ભાઈની ગાડી ખારણાપર આવી ઉભી અને તેમાંથી એક ઘરડી ઘાટણ ચીડી લઈને ઉતરી. તે ચીડી જેહાંગશે લખેલી હતી. અત્રે

તેમાં જોહાંબક્ષે નાનંને લખ્યું હતું કે નાનંએ આ ગાડીમાં બેસીને તરતજ પેલી ઘાટણ સાથે માહીમ આવવું.

નાનંને બીજીવાર કહેવું પડે તેમ હતું નહીં. જોહાંબક્ષના હરફ તેણીએ જોળખ્યા અને તરતજ તેણી પોતાનું કામ સુકીને ઓરડાનું બારણું બંધ કરીને પેલી ઘાટણ સાથે ગાડીમાં બેસી માહીમ તરફ ચાલી. માહીમમાં એક એકાંત જગાએ આવેલા બંગલા આગળ તે ગાડી જઈને ઉભી. જે બંગલો વાંચનારથી અજાણો નથી. તે બંગલો પેલો છુપો ઓરડો ધરાવનારો બાતુ તહેમીના ઝરદારનો હતો.

જોહાંબક્ષ ક્યાં છે ?” ગાડીમાંથી ઉતરતાં નાનંએ પુછ્યું.

“ચાલોની અંદર, ઓરડામાં છે.” તે ઘાટણે જવાબ દીધો.

તેઓ એક ઓરડામાં જઈ લાગ્યાં પણ ત્યાં જોહાંબક્ષ તે હતાજ નહીં. નાનં ધભરાઈ અને પુછવા લાગી; “પણ જોહાંબક્ષ ક્યાં છે ? અહીંતો નથી.”

આવ્યા કરસે, તમે બેસો.” એમ કહી તે ઘાટણ ઓરડાની બહાર ગઈ, તેણીએ બહારથી બારણું બંધ કરીધું અને બહાર કળમાં કુંચી ફરતી હોય તેવો અવાજ નાનંએ સાંભળ્યો. તેણીએ તરતજ બેઠા લીધું કે તેણીનાં નીરદોષપણાનો લાભ લઈ તેણીની સાથે દગો કરવામાં આવ્યો હતો. તેણી કેદ પડી હતી.

તે બંગલામાં નાનં કેદ પડી હતી તે વખતે ભીખાજી પણ તેજ બંગલામાં હતો. તે નાનંના આવી પુગવાની એક દહાડો અમાઉ પણ આવી ગયો હતો અને ત્યાં આવતાં તેને વીચારું કે, “બહુ દલગીરીની વાત છે કે પેલો છુપો ઓરડો મેં હંમેશને માટે બંધ કરાવી દીધો અને વળી તેની કુંચી કુવામાં નખાવી દીધી. જો તે ઓરડો વાપડવાનું અત્યારે બની

શકને તો નાજાને ત્યાં રાખવાનું બહુ સગવડ ભરેલું થતે. લાવની જરા તે ઓરડો પાછો તપાસી તો આવું.”

ભીખાણુ તે ઓરડો તપાસવા લાગો. ત્યાં જઈ પેલા ચામલાનું ફાલકું તેણે ઉઘાડ્યું અને પેલી ભીંતમાંનું બારણું જોયું તો તેની અજબગીતો પાર રહ્યો નહોતો. તે બારણાની કળમાં કુંચી હતી અને તે કુંચી તે બારણાનીજ હતી એવી ભીખાણુની ખાતરી થઈ. તહેમીના તો ભીખાણુની બેહેન ચીરબાઈ સાથે ફંગલડ જવાને ઉપડી ગઈ હતી અને એડન જઈ પુગી હતી. એડનમાં તેણી ચાર પાંચ દીવસ રહીને ખીણ રટીમરમાં આગળ વધતાર હતી. તહેમીના ગઈ હતી પણ કુંચી તો કળમાંજ હતી.

ભીખાણુએ વીચાચું “આ પાપી બધરી મને ઠગી ગેઈછ. જે ત્રણ ચાર જણા આ ઓરડાની હયાતી વીશે જાણેછ તેમને આ ઓરડામાં દાખલ થવાનું ફાવે એવી રીતે તે આ કુંચી એવકુદપણે મુકી ગેઈ છે. એજ ઓરડામાં પેલા તહેમુરસના લખેલા ફંગજયાં છે અને તેજ ઓરડો આવી રીતે ઉઘાડો ! મારી આગળ એ નીચ બધરી જુહું બોલી ગેઈ, મને ઉડાવી ગેઈ ! કસમ પર કસમ ખાધને એણે મને કેહયું કે આએ કુંચી એણે કુવામાં નાંખી દીધીતી પણ કુંચી તો અહીંજ છે.”

તે તરતજ નીચે આવ્યો અને નીચે તારનો સંદેશો તહેમીના ઉપર એડન ખાતે એકદમ રવાના કરી દીધો.

“હુખા ઓરડાની કુંચી ફેંકી દીધી નથી. બારણાની કળમાંજ તે છે. એનું કારણ શું ? જવાબ તાકીદે મોકલજો મારે કોલાગાને બંગલે જવાબ મોકલજો.”

ચોડાક કલાકમાં નીચે જવાબ તહેમીના તરફથી ફરી પહોંચ્યો :

“જે કુચી મળી છે તે બનાવટી નવી કુચી હોવી જોઈએ. અસલ કુચી મેં તમને જણાવ્યું છે તેમ ફેંકી જ દીધીછ. આ નવી કુચી ક્યાંથી આવી તેની તલાશ કરજો.”

ભીખાણએ બીજે દહાડે સહવારે તલાશ કરીધી. બંગલાના મુસલમાન કારભારી અને બાગના માલીને તેણે પુછી જોયું, પણ કશો પટો લાગ્યો નહીં.

કારભારીને ભીખાણએ પુછ્યું “અહીં કાંઈ આવું તું કે ?”

“નહીં, કાંઈ નહીં આવું તું; પણ હા, એક મુસલમાન આવ્યો તો ખરો. મુસલમાની સપાટ લેવા આવ્યો તો, તે મુસલમાનનું નામ બદર હતું. તે સપાટ લઈને ચાલતો થયો.”

“તે ઉપર નીચે કંઈ ગીયો તો કે ?” ભીખાણએ ફરી ને સવાલ કર્યો.

“કંઈ નહીં. મારી સાથેના સાથેજ હતો. હું તેને મારી સાથેજ મુસલમાન ઓરડામાં લઈ ગીયો, તેણે સપાટ કાગજમાં બાંધી લીધી ને પછી પાછો ફર્યો. તે ગીયો ત્યારે મેં મારા હાથે આગળું પારણું બંધ કરીને અડગરો દીધેલો.”

બદરે આ કામ કરીધું હોય એવું ભીખાણને લાગ્યું નહીં. પણ બદર તો આ વખતે પોતાની ઓરડીમાં બેસીને તે કાગજમાં ફરી અને ફરી વાંચી જોતો હતો. તે કાગજમાં બહુજ અગતનાં હતાં એવી તેની ખાતરી દરેક વખત વાંચતાં વધારે અને વધારે મઝકમ થતી હતી. તે ઉપલાં કાગજમાં પચીસમી વખત વાંચ્યા પછી તે ઘડી ચાલી પાછાં ઉંચાં કરતાં બદર પોતાનાં મનસે બડબડ્યો.

“નહીં, નહીં, એ કાગજ વેચવાને લાયકનાંજ નથી. એ કાગજમાં મેં ધાતુ હતું તે મુજબ બહુજ અગતનાં છે. એ કાગજમાં જો એને લેઈ જઈને આવું તો બેશક એ મને નવા-

જીને નેહાલ કરી નાખે ને સુસન સાથે અમન અમનમાં દહાડા કહાડવાનું બને. પણ મારા જીવનનાં ફરમાનથી હું ઉલનો જવા માંગતો નથી. ગમે તે થાવો પણ એ કાગળ હું પોતે જઈને આપવાનો તો નથીજ. એ કાગળવામાં ખરજ લખ્યું છે તેમાં શક નથી, તે લખનાર માણસે બેંકમાં ચોરી કીધીબી હોય તોબી તેને ખરજ લખ્યું છે એવી મારી ખાતરી થાય છે.”

પ્રકરણ ૧૦૪ મું.

દોકરીનું દાસ્તાન.

હોંગકોંગની મેલ સ્ટીમર મુજબના બંદરમાં આવી પુગી અને તે સ્ટીમરમાં મોટા ઘરના બાઈસાહેબ તહેમીના ઝરદારની માતા ખરશેદબાઈ ચીનાઈ પણ મુજબ આવી લાગી. તેણી કીનારે ઉતરી તો કોઈ તેણીને લેવા આવ્યું હતું નહીં પણ તહેમીનાના બંગલાનું સરનામું તેણી જાણતી હતી માટે બાકુતી ગાડીમાં તેણી તહેમીનાને બંગલે ગઈ.

તહેમીનાને બંગલે જતાં ખરશેદબાઈને માલમ પડ્યું કે તહેમીના તો ઇંગ્લંડ રવાના થઈ હતી પણ સંઘળા નોકર આકરોને ફરમાવી ગઈ હતી કે તહેમીનાની માતા ખરશેદબાઈની ખીદમત કરવામાં કાંઈબી ખામી રાખવી નહીં.

“તહેમીના મારે વાસ્તે કાંઈ કાગળ પતર મુકી ગીયાં હોશેની?” ખરશેદબાઈએ વડા નોકરને પોતાની આગળ બોલાવીને સવાલ કર્યો.

“નહીં બાઈસાહેબ, કશો કાગળ પતર મુકી ગીયાં નથી.”

“પાછાં કાહરે આવશે તે કાંઈ કેહ્યું મુક્યું હોશેની?”

“નહીંજ, કાંઈજ અમુને કેહ્યું નથી.”

ખરશેદબાઈને માટે એક ઓરડો તથા ચાર ફરેસો હતો. જેમાં તે ગોઠવેલ ગઘ પણ તહેમીનાની વીચીત્ર રીતભાવથી તેણી બહુજ અન્યથ થઈ.

“તહેમીના બાનુની કોઈ તસ્વીરખી આખા બંગલામાં નથી.” આખા બંગલામાં ફરતાં તહેમીનાની એકખી તસ્વીર કેટલી નહીં જોવાથી ખરશેદબાઈએ અન્યથ થઈને પુછ્યું.

તહેમીના બાનુની તસ્વીર તો કેટલીક હતી બાઈ સાહેબ, પણ તે બધી ઉતારી પાડીછ. દીવાનખાનામાં મોટી છબી હતી તેખી ઉચી કરી નાખીછ.”

“પણ એમ કરવાનું કારણ શું?”

“તે કાંઈ બાઈસાહેબે જણાવ્યું નહીં. કદાચ ધુળથી બગડી જાય કરીને તેવણે ‘ઉચી કરી દીધી હોશે.’ નોકરે ખુલાસો કર્યો.

તહેમીનાની આ રીત વળી ખરશેદબાઈને વધુ વીચીત્ર લાગી અને તહેમીનાના આ કામની મતલબ ખરશેદબાઈ સમજી શકી નહીં. તહેમીનાની માડી ખરશેદબાઈના વપડાં માટે રાખેલી હતી; જેમાં બપોરના આણા પછી ખરશેદબાઈ એસીને તહેમીનાના કાકાસસરા કેકોબાદ ઝંરદાને મળવા ગઈ.

કેકોબાદ તે વેળા ઘરમાંજ હતો, અને તેણે ખરશેદબાઈને બહુજ લાયકીથી આવકાર દીધો. ખરશેદબાઈની રીતભાવ ખરેખરી એક ગ્રહસ્થ-બાનુ જેવી અને બહુજ લાયકીવાળી જોઈને કેકોબાદ મનમાં તો અતી ઘણો અન્યથ થયો.

શુક્રઆતની ખેરઆશીયત અને જીજી વાતો કરવા પછી ખરશેદબાઈએ કાંઈક દલગીરીમંયો અવાજે તહેમીનાના કાકા-સસરા આગળ ફર્યાદ કરીધી.

“તહેમીનાનો પ્યાર મારી પરથી ઉતરી ગીયોછ કે શું? એલી કહેવત છે કે ઉતર્યા ખાડી-ને વીસર્યાં મોડી; તેમ

દરયો ઝોળંગી આવીને માયને ભુલી ગેઈ. એ જાણતીતી કે હું આવવાની છેઉં. મેં બળે ડાગજ લખ્યાં તેણી એ કરારને જીવે વેલાત ચાલતી થઈ. તન-તન વગ્સ થયાં એને મેં જોયલી નહોં ને જીવ બધો એનામાં ભરાઈ રહેલો ને એને એમ નફરો જીવે કીધું કેમ હોશે ? એવો જીવ એનો નહી ઉતો જો, બાવા. એ તો મદદ માય ઉપર જીવ જીવ આપ-તીતી; પણ કાણ જાણે મુજબ આયા પછી બધો, મરે, ફેર-ફાર થઈ ગયો."

"તમારી દીકરીએ તમારી સાથે જે ચાલ ચલાવીછ તે ઉપરથી હું તમારી સાગની સમજી શકુંછ, એકેન. અમારાં આ કુટુંબના વડા તરીકે તમારી આગળ ખુલ્લું દીવ રાખીને ખુલાસો કરુંછ તે માફ કરજો. એ હમણા તમારી પર પ્રીત નથી રાખતી એમ જાણી મને અજબણી લાગતી નથી. પણ અગાઉ એ પ્રીત રાખતીતી એમ જાણી મને ઘણીજ અન-યમી લાગેછ. મારા ભત્રીજાએ તમારી દીકરી સાથે લગન કેવા સંજોગ વચે કીધાં તેણી હું તો હજી જરાજર જાણતો નથી."

"મારી દીકરીએ તમને એ બધી વાત તો કહી હોશે."

" નહોં, તહેમીનાબાઈ પોતાના માબાપને લગતી વાત કોઈ દારેણી કરતાંતાં નહોં. હું કોઈ વખત પુછતો તો ટૂંકમાં પટા-વતાં, અને વાત ઉડાવતાં."

" એને એમ કાંય કીધું હોસે ? એ તો ઘણીજ ભોલીને સાદી છોકરી છે, આજે તમારા મુજબનાં સુધારાપર આગ લાગે તે તે સુધારાએ એ બીચારીને જગાડી નાખી હોસે, ને માયનેણી ભુલી જવાનું સીખવ્યું હોસે."

" સુધારાએ કે કોઈમી બીજી ચીજ એને જગાડી તો નાખીછ, તેમાં તો કશો શક નથી. હું તો દરરોજ દુઃખ

માંગુજ કે એવણુ કોઇ બીજું ઘેર કરી જાય તો મારાં કુટુંબને વધારે માહું લાગે નહીં. ને અને દરરોજ પજરવાનું થાય નહીં."

"ઓ માય રે! એવું તે તહેમીનાએ શું કીધું? મરી જાઉં ખામ કહેવોતી?"

"એને શું કીધુંજ, ને એ શું કરેજ, તે પારખવાનું કામ કાંઈ સહેલું નથી. ઘણી બેસમજથી ને નાદાનીથી એ કામ લેજ. જે સઉથી મોટી ગુચવણ ઉતપન્ન કરનારી વાત ગયાં વરસમાં બનીજ તે એવણની આવકને લગતી છે. એવણની આવક એકદમ જળસી વધી ગેઇજ. એટલા પૈસા એવણ કાંઈથી લાયાં તે સમજ પડતી નથી."

આ વાત સાંભળતાંજ તહેમીનાની માતા અરશેદખાઇનો એકરો શીકા પડી ગયો.

તહેમીનાએ તહેમુરસ મેહેતાને પોતાના માહીમ ખાતેના બંગલામાં સંતાડી રાખ્યો હતો તેને લગતી સઘળી વીગત, (જેટલી કેકોખાદ જાણુનો હતો તેટલીજ) કેકોખાદે અરશેદખાઇને કહી સંભળાવી અને તહેમીનાએ તેનો કરો સંતોષકારક ખુલાસો કેકોખાદ આગળ કર્યો પણ નહીં હતો તે પણ જણાવ્યું અને વળી એક દહાડે કેકોખાદ તહેમીનાને મળવા ગયો હતો ત્યારે એક લુચ્ચા જેવા મુલતાની સાથે તેણી ખાનગી વાત કરતી હતી. જે ખાનગી વાતમાં કેકોખાદને વચ્ચે નહીં આવવા દેતાં કેકોખાદને તહેમીનાએ પાછો ફેરવ્યો હતો તે વાત પણ કેકોખાદે અરશેદખાઇ આગળ કીધી. છેલ્લાં અરશેદખાઇનું દીલ આ સઘળી વાત સાંભળીને અતીઘણું દુખાયલું જોઇ, તથા તે ભલી બાનુની નરમાશભરી આંખોમાં આસુ બાજેલાં દેખી કેકોખાદ ખોલ્યો.

"એહેન માફ કરજો, મને તમારી આગળ સઘળી વાત ખુદશી કરવી પડેજ, ને તેથી તમારું દીલ દુખાયજ. પણ જે ખરી વાત છે તેજ મેં તો તમને કહી સંભળાવીજ."

“બાવા, માફ ના માંગો. તહેમીનાની સહિ વાત હું જાણુ-
વાજ માંગતીતી. એ મારી ઉપર કોઈજ વાર કાગજ લખતીતી
ને તેથી પોતાને હાથે નહીં લખતી પણ પારકા પાસે લખાવી
મોકલતી. પોતાને લગતી વાતથી ધર પુછાં વગરની લખતી
તેથી તેની બંધી વાત જાણવાને હું તો આતુર હતી. તમે
કેહોજ તે હું માનુંજ, કાંપ કે તમારી બળાળી જુદું બોલે
નહીં. પણ એ મારી સાથે હતી તારે એવી નહીં હતી. તારે
તો ભત્રી, ભોત્રી, રાંક, નરમાશવાત્રી, ને સાચી હતી. જીવ
જીવ તો જુદું નહીં બોલે. એનાં માટી બેહેસ્તી દીનચારજીએ
એના એવા ભક્ષા ખવાસનેજ લીધે એની સાથે લગન કીધેલાં.
બાકી હમે તો બાવા ગરીબ માણસ પણ આગરદાર તો ખરા.
પરણવા પછી પંદરજ દહાડામાં બેહેસ્તીને વારસો મળ્યો તે
બીચારા મુગઈ જવા તહેમીનાને લખતે નીકળી પડ્યા, પણ
મુઆ જમથી દેખી શકાયું નહીં ને હોનારત બતી. બધાં
હુબી ગીયાં ને તહેમીના બચી તારે દરખતી મારી છાતી
કાટી ગેઇ. પણ જારે એનાં લખણુ આવાં થયાં તારે તો
એ દુખીજ મુછ હોતે તો કીક થતે કે ખાનદાનને એમ એજ
લગાડને નહીં.”

“ખરેખર હું દીકરીર છેડ કે તમારી દીકરી તમારા
જેવી ભત્રી નથી.” કેહોબાદે ગંબીરપણે જણાવ્યું; “વળી મુગઈ
આવ્યા પછી તમારા જેવાં ભત્રાં માતાની દેખરેખ એની
ઉપર રહી નહીં તેથીજ એ વીખેરી ગેઇ. ગવરનર સાહેબનાં
બાનુએ મોટા મેળાવડા કીધોતો ને તેમાં એ જતીતી તેટલાં
કોઇ કુચ્ચા માણસે એની ગાડી પકડીતે એની ફજેટી કીધી.
મે’ ખચર કદાડી તારે જણાયું કે તે માણસે તહેમીનાની
કાંઇ ખાનગી વાત કહેવાની ધમકી આપી ત્યારે એ ગાડી
ફેરવીતે પાછી થેરે ગઇ. એ વાત દુખી કાંઇ રહે ? એક

મોહડેથી બીજે મોહડે વાત ફેલાઈ ને હવે લોક એનું નામ ધારેછ. સારાં મંડળોમાં એને વરે હવે સારું બોલાતુંબી નથી. કોઈ વંદેલ જવા મુલતાની સાથે તો દોસ્તી પારીછ; મેં તેને જોયો તારે મને તો લાગુ કે જાણે તુરંગમાંથી તરતનોજ આવ્યો હોસે."

"મને એને મળીને બે વાત કહેવીજ જોઈએ. હું અહીં આવવાની હતી એમ જાણવા છતાં એ ચાલી ગઈ તે તો મને નથી ગમતું."

તહેમીનાની વધુ વાત કહેવાને પહેલાં તો કેકોબાદ અચકાયો. પણ હવે જ્યારે તહેમીનાને લગતી વાત કહેવાજ માંડી ત્યારે બાકીની પણ કહી દેવાનું તેણે દરસ્ત વીચાર્યું તે બોલ્યો:

"એટલુંજ હોતે, તો એટલાનેજ નામે રડીને બેસી રહેતે. એ અમના ઇંગલંડ ગેઈછ પણ હું જ્યાં લગણુ જાણુ છ ત્યાં લગીણુ એની પાસે એડેન જઈને આવવા જેટલાબી પૈસા નથી, તારે ઇંગલંડ જવા જેટલા પૈસા એ લાવી ક્યાંથી? બીબાજી હીન્દલાલની બેહેન વીરબાઈની સાથે એ તો ઇંગલંડ ગેઈછ."

"એ વીરબાઈ કોણ છે? બીબાજી તે પેલો કરોડપતી પારસી, તેજ કે?"

"હા તેજ. એ હલકાં માણસને તમારી દીકરીએજ પહેલાં આગળ પાર્યો તે મને તો એવોબી સક છે કે તેમ કરવાને સારૂ તેને તમારી દીકરીને પૈસાબી આપ્યા હોસેજ. એ વીરબાઈ ઇંગલંડથી થોડાં અઠવાડ્યામાં પાછી ફરસે ને પારસીઓમાં પહેલા વર્ગનાં ઉંચાં ગણાતાં કુટુંબ કુમજી હોમજીના વારસ એટા સોરાબજી સાથે એનાં લગન થવાનાં છે." કેકોબાદે વંડુ ખખર આપવા માંડી.

"હા, મેં કાંઈ એવું સાંભળ્યું ખરૂં, પણ તે વાત ખરી હોય એમ મેં માનીતી નહીં."

પ્રકરણ ૧૦૫ મું.

આગલોજ બનાવ ફરી બન્યો.

ઝોડનથી સ્તીમર ઇંગલંડ ખાતે ઉપડવાને તક્યાર થઇ હતી અને બાતુ તહેમીના અને વીરબાઇ બંદર પર ઉભાં હતાં. તહેમીના કાંઇ શીકી જણાતી હતી અને વીરબાઇ તો ચાકીને લુસ થઇ ગયલી હતી. વીરબાઇને ઝોડન જતાંજ કંતાજો આવ્યો હતો અને દરયો બહુ લાગતો હોવાથી પાછી મુસાફરી આગળ ચલાવવાની વાતથીજ તેણીના પેટમાં ફાળ પડી હતી. વળી તહેમીનાના અંકુશને સમજે તેણીથી કાંઇ ખાઇ શકાતા હતા નહીં અને પેટ ભરતું મોવરું પણ પીવાતું મળતું નહીં માટે તેણી પોતાની છાંદગી કંગાળ થઇ પડેલી ધારતી હતી.

તેણી બરખડ-બરખડ કર્યા કરતી હતી અને બકબકારાથી તહેમીનાતું મગજ ચેરવીને ચક્રોળ બનાવી મેલતી હતી. તેણી બંદર પર ઉભી ઉભી પણ નીચ્છો બકબકારો ચલાવતી હતી :

“ મરે મુઠિં એ શું ? વેલાતને આગ લાગે તે ધકેલાને પછાડજ તો બધા. તંગ કપડાં પહેડતાં તો હવે દમખી બંધાઇ ગીયો ને છવ ફરી ફરી આવેજ. એના કરતાં અમારું નવ-સારી, સુરત ભડું કે મજેહ તરેહથી બજારાંમાં જઇને ઘાસ પર પલાડો મારીને તાડી પીવાની ને ઉચરીયું ને સીક સોટા ખાવાના, આમાં તો અરધું ભૂખે મરવાતું ને ચનચરીને ઉઠે તોજ મોટે ધરનાં શેકાણી ગણાય એ માય, આવાં શેકાણી ચવાતું વગુત પરે, ને એવા મોટે ધરના બાઇ પર બલતું વરે, તે મને તો નહીં પરવરે જો. બદાય પાંખ આપે તો અમનાં

મુંબઈ જઈ, ખદાય એવું નહીં કરે કે મને મુંબઈ પાછી લઈ જાય, કે જઈને પેસુછ સાથે જરા બેસી ને મોવરું પી, કાંડા ખાઈ, જીવને—”

પણ વીરબાઈ વધુ બોલવા-બકવા પામી નહીં. તેણીની અરજ ખુદાએ સાંભળી અને તેણીને મદદ મળી તથા તેણીની ઉમેદ પણ પાર પડી. બેશક તેણી મુરખ હતી, બેવકુફ હતી, સાદી હતી, પણ સાથે લાગી નીરદોષ હતી, અને તેણીને વધુ હેરાન કરવાનું કદાચ ખુદશતને ગમયું નહીં હશે માટે, અથવા પાપીઓનાં પાપ વધુ થતાં અટકાવવાનો વખત આવી પુણેએ ધાર્યો હશે માટે તેમની આગળ વધનારી મુસાફરીમાં મોટી ખલલ પડી.

વીરબાઈ બકબક કરતી હતી તેટલાં તેમની આગળ બે પારકાં માણસો આવી ઉભાં તેઓમાં એક અંગ્રેજ અને બીજો પારસી હતો. પેલા પારસીએ તહેમીના ઝરદારને બહુ નમીને સલામ કીધી અને તળવે અવાજે ધીરજથી કહ્યું :

“ બાઈ તહેમીના દીન્યારજી ઝરદાર, અમો દલગીર છીએ કે તમોને તસદી આપવાની અમોને ફરજ પડે છે. મુંબઈની મોટી બેંકમાં મોતીના મોટા વેપારી મુગલ હખીયખાનને નામની જોટી સહી કરીને એક વટાવી જવાના આરોપસર તમુને પકડી પાછાં મુંબઈ જવાનો અમોને હુકમ મળ્યો છે. અમો દલગીર છીએ પણ અમોને અમારી ફરજ બજાવવાની છે. મહેરબાની કરીને અમારી સાથે આવશોજી ? ”

તહેમીનાએ વીરબાઈ તરફ પોતાની તજર ફેરવી. નીરદોષ અને કાંઈ પણ કપટ અથવા લુચ્ચાઈ કરવાનો સેહેજબી આવ ગુણ નહીં ધરાવનારી વીરબાઈના એહેરા તરફ તેણીએ જોયું. વીરબાઈના દેખતાં, પોતે તહેમીના નથી એમ પટરી જવાનું

તહેમીનાથી બને તેમ હતું નહીં. વળી તેણી તહેમીના ઝરદા રજ હતી એમ થોડા દિવસમાં આખુ એકાદ બાણી રહેલું હતું અને સહ તેને પીછાણી વળ્યાં હતાં જેથી પોતાના નામ વિષે ઇનકાર કરવાનું પણ તહેમીનાથી બન્યું નહીં.

“ કાંઈ હુલ થયલી લાગેછ. ” તહેમીના માત્ર એટલું જ બોલી.

“ તે હુલને માટે અને જોખમદાર નથી.” પેલા પોલીસના માણસે જવાબ દીધો; “ મુંબઈની જે તારનો સંદેશો મળ્યોછ, તેને આધારે અમે તમને પકડ્યોછ, જેથી મુંબઈ વાળાઓ તેને માટે જોખમદાર છે. તમે અમારી સાથે આવશો ? ”

“ ઠીક છે, ચાલો, પણ હવે તમે શું કરશો, વીરબા છછ ! ” તેણીએ હવે વીરબાબને પુછ્યું; “ તમે હવે મુંબઈ આવોછ કે એકલાંજ આગળ વધોછ. ? ”

“ ઝાવાય ! એખલી આગળ જઇને શું ધકેલા ખાઉં ? પારકાં દેશમાં કોઇ મુઝો હુટી છુટી જાય તો ? તમે તો એમજ કહે આવવા નીકળો તારે અરધે રસ્તેજ પાછાં ફરો. ગવંડરને ઘેર જતાં જી એમજ તમે ફજેટી કીધી ને કરાવી. બરે તમારાં સલુક ! હવે કોણ જાને ભીખાછ શુંનું શું કરી નાંખશે ? તે દારે તો ખુમખરાંજ પારયા પણ હવે તો ખાસરે ખાસરે તમને ને મને બેઉને મારશે.” વીરબાઈએ આસપાસના ઝોતી રમુજ વચ્ચે કહ્યું; પણ થોડીજ પળમાં તેણી બોલી; “ પણ ચાલો ઠીક થયું; મુંબઈ જશું તો જરા કરાર વરશે. ને પીલાં કપડાં પહેડી જરા હીંધારા પર બેસસ તો લેહરે ”

આ પ્રમાણે આ બે બાનુઓ અરધે રરતે નઘનેજ પાછી ફરી અને તહેમીનાના બાળમાં આગળા ગવરનરના લેડીવાળા મેલાવડા વાળો બનાવ ફરીને બનવા પામ્યો.

પ્રકરણ ૧૦૬ મું.

વીરબાઈજીની આવી પુગેલી સવારી.

રૂઝની સુદત પુરી થઇ અને નજર પાછો પોતાની નોકરી પર આવ્યો. તેને હવે નોકરી પર આવવાને ગમતું હતું નહીં પણ આ નોકરી બજાવવાને, નોકરીને ખાતર નહીં પણ પોતાના નવા હુન્નર ડીટેક્ટીવના હુન્નરને ખાતર તે નોકરી પર આવ્યો હતો અને પોતાના શેઠની નોકરી બજાવવાના કરતાં તેની ઉપર બસુસ રહેવાનું તે કામ કરતો હતો. બીજાજી હીરાદલાલની ઘણી વાત તે બહુ સુક્યો હતો અને જે વાનો તે બહુ સુક્યો હતો તે ઉપરથી વધુ બાણવાને તેને મન થયું હતું; વધુ બાણવાની તેને અગત બાણાઈ હતી.

એક દીવસે સદવારે પેસુ બીજાજીને મળવાને આવી લાગ્યો. બીજાજીના સુવાના ઓરડામાં આ બે બહુ વાતે વળગ્યા અને તે વાત સાંભળવાને નજર ફેસીંગ રૂમમાં છુપાઈ બેઠો. નજરની હાજરી વીધે બીજાજીને કે પેસુને સહેજથી શક હતોજ નહીં.

“આપરો નાઝુક કેદી હીક ચાલેજ.” પેસુએ કહ્યું; “પણ તેનો આશક રખતરીમાં પરથોજ. તેનો ઉધુ ચતું કરી મેલેજ ને બજાપો કરીને દાંડા જેવો થઇ ગીયોજ. પોતાની માથુકની સોધખોળ કરવામાં તે કાંઇથી બાકી રાખતોજ નથી.

પોતે તપાસ ચલાવેછ એટલુંજ નહીં પણ પોલીસનેખી ખબર આપીછ, ને પોલીસ છુપી તલાશ કરેછ. એ શોધખોલ ચાલેછ ખરી જો, તમે સમજ્યા—”

“તેથી કાંઈ એતું વગવાતું નથી.” ભીખાણએ જવાબ દીધો; “એ લોકને સોધખોલ કરવા દે, ને માથું ફેડવા દે; એ એ લોકને હાથ લગવાનીજ નથી. અગર એને એ લોક સોધીખી કહાડસે તોખી એ કાને કીધું ને એને કાને છુપાવી એમ એ લોક જાણશે નહીં, ને જનસેખી તો તે સાથેત તો કરવાનાજ નથી. આજે તો એ લોક પરણીને પરવારી જવાનાં ઉતાં પણ દુવે એ દુકતી સમજસે કે એને માટે એ સરજેલી નથી પણ કોઈ ખીજને માટેજ સરજેલી છે. ઠોકરાશે તારે ઠેકાણે આવશે, તું તારે ખેસીને તમાસો જોયા કર.”

“પણ એને અહીંજ રાખી મેલીને ક્યે” શું ? એને એજ જગાએ લાંખો વખત કાંઈ રાખી શકાશે ? એને રાખવાને વાસ્તે, ને એવાં કારાં ધોરાં કરવાને વાસ્તે એ ઘેર તો ધણું સગવડ ભરેલું છે એમાં તો શક નથી. તમે સમજ, અરે નહીં રે જુલમાં બોલાઈ ગીયું, ધમો ના મારતા જો. તમારો ધમો પરેછ, તારે બે દારા બોચી દુખ્યા કરેછ ને માંથામાં ઘુમરી ચહડેછ. હું એમ કહેતો તો કે, છે તે કરીને, એને અહીં રાખ્યે ને નોકર ચાકરો કડંગા સવાલો કરવા લાગે તો જવાબ શું દઈએ ? કદાચ ચાકરોને શકખી ઉપજે ને કાંટાતું કટેસર કરી મુકે તારે.”

“તે જે થાય તે થવા દે. એ દુકતીને તો એમજ કહેવાતું કે જાંહસુધી એ મારી સાથે પરણવાને કખુલ નહીં થશે તાંહ સુધી એને અહીંજ કેદ પડી રહેવું પડશે.” ભીખાણએ ફરાવ ભરેલા અવાજે કહયું; “એને મોહડેથી એમ કહેતામાં આવે તો કાંઈ નુકશાન નથી. લખીને હાથ કાપી આપવા

નહીં. મોહડેથી બોલેલું પટ્ટરી જવાય, પણ લખેલું લુસરી શકાતું નથી. એને આપરે જોર કયે તોજ ખરા; ને એને આએ વખત જોર નહીં કરે તો મારી મુછ ખોરાવી નાંખું.”

થોડો વાર બંને જણા સુપ બેઠા અને પછી પેસુ હળવેથી ખીહીતાં ખીહીતાં બોલ્યો:

“ભીખાણ શેઠ, તમે આજે કાંઈ સુસ્ત લાગોછ; તખીયત તો સારી છેની ?

આ અજબ જેવો સવાલ હતો. ભીખાણ કોઈખી દહાડે નાદરસ્ત તખીયતનો જણાયો હતો નહીં અને ગેંઝના જેવી તનદરસ્તી ભોગવતો હતો. આ સવાલ સાંભળતાં સંતાપ બેસીને વાત સાંભળતાં જાફરને બહુ અજબ લાગ્યું.

ભીખાણએ કહ્યું: “આજે મારી રાત ઘણી ખરાબ પસાર થઈછ, એ મારા બાપમાં નવો બનાવ બન્યોછ. કાંય કે આજ લગનની મારી જીંદગીમાં કોઈખી વખતે ને કોઈખી જગાએ હું ઉંઘી શકતોતો પણ ગેઝ રાતેજ મને ખરાબર ઉંઘ આવી નથી.”

“નાજી શરાફની વાત યાદ આવ્યા કીધી કે ?”

‘શું’ યાદ આવ્યું તે જણવાતું તારૂ કામ નથી.” ભીખાણએ ડોળા કકડાવીને કહ્યું.

થોડો વખત સુપકીદી વચે પસાર થયો અને પછી પેસુ પાછો બોલ્યો:

“ભીખાણ બાં, હવે બંને લગનમાં તો હાલ તરત વાંધો પડ્યોછ, ને મને તમે આસોદાદ આપવાના ઉતા તે મક્કી નથી. જોવતી પેથો દુકતો મને જર તાર આપ્યા કરતો તો પણ હમણા તેવું ધ્યાન ઠેકાણે નથી તે માંગવા જાઉં ને મારી બેસે તેની ધાસ્તી લાગેછ. કાકા તો પેલા લવના દુશમનજ છે. રૂપીયો માંગવા જાઉંછ તો બાસકુ લઈને ઉઠેછ ને કાકા

વાલા જો કરું છો તો તપકીર સુધીને નાખ તુછતાં કહેછ કે તું કાલાવાલા ના કર, મને રડવું આવેછ કરીને હસી પડેછ. જો એના મરવાથી એ પૈસા મળવાની મને આશા હોતે તો મુડી ધરીને મરડી મેલને, પણ એ મરી જાય તો ઉલ્લટું પેલા દુકાનાનું પેટ ને પેટી ભરાય. પણ તમે હવે કાંઈ દાદ ફરયાદ લેવો તો મહેરબાની થાય. હવે તો તમેજ મારાં માય બાપ છેઓ ને તમે મુરખીજી સમજ્યા કની ?”

“તમે સમજ્યા કની ?” બોલવાની સાથેજ પેસુએ પોતાના માથાપર બેઉ હાથ મુકીને ‘અરે નહીંજી નહીંજી,’ કીધું.” તો જોકે તેને ધપો મારવાનો બીખાજીને ખ્યાલ વટીક હતો નહીં.

બીખાજીએ આ દેખાવ જોઈ હસીને કહ્યું. “કાંચ તારો જીવ પટકી મરેછ ! કોઈ તુંને કરદત્ત લખતું નથી. આલ આવ આપરે નીચે જઇયે. આ પૈસાની વાત આવી, તે મારા લખવાના ઓરડામાં નર્ચીતે કરશું.”

આ ખાનગી વાત સાંભળવાથી જાફર બહુજ મધન થયો, અને તે પોતાની છુપાવાની જગાએથી બહાર નીકળ્યો. પણ તેટલાં તો ઘરમાં ગડગડ થઈ રહી. આપણાં વીરબાઈજી ખાનું ઇંગલંડ સધાવેલાં પાછાં ફર્યાં હતાં. કાશી જવું હતું પણ થાણાથીજ થાક્યાં હતા. આ નહીં ધારેલો ખનાવ ખનવાથી બીખાજી તો ખીજવાઈને લાલ થઈ ગયો અને જોય માથે લોહી ચહડીને મરી જશે તેવો તેનો દેખાવ થયો.

વીરબાઈની સાથે વીરબાઈની આગળી દારી, પણ લાલમાં તહેમીતાં દીન્યારજી ઝરદારની નોકરીમાં રહેલી સુસન પણ આવી હતી અને જાફરે તેને જોતાં પુછ્યું.

“સુસન એ શું થયું ? તમે લોક પાછાં કાંચ આયાં ?”

“તારું ને મારું કપાળ કુટવા ! ઘેરથી નીકળ્યાં તારેજ ખીલાડી આડી ફરી ગેઇતી પણ બાપજીએ માન્યું નહીં ને ગાડી

હંકાવી. જરા થોભતે તો ચોગડ્યું વીટી જતે. મુઆ ખીલાડાં તે કાંઈ ઘેરમાં ને મોહોલામાં પાળવાના છે?”

ખીજ નોકરોએ પણ સુસનને સવાલો કર્યા પણ સુસનનું મન એટલું તો બ્રમીત થઈ ગયું હતું કે તે તો ખીલાડીનું અને ખીલાડીનુંજ બક્યા કરતી હતી અને ખીલાડી પાળનારાઓનેજ પેટ ભરતી ગાળો દેતી હતી.

એ તો નકીજ હતું કે વીરબાઈના પાછાં બર્ધાં પુર્વા, જેવાં સધાબ્યાં હતાં તેવાંજ પાછાં કર્યાં હતાં. નોકરો ચાકરો તે જાણીને પોતાના નસીબને નામે રડવા બેઠા, કારણ કે વીરબાઈની રીતભાંત તથા સાન સલુકથી નોકરોને તાહડક તો વધી હતીજ નહીં, પણ પેટમાં આવડી કરવત લઈને તેઓ ફરતા હતા. બીબાઈ તો એવો ખીજવાયો કે એ ચર જણાનું ખુન કરવાનુંજ બાકી રાખ્યું.

પણ તેમ વીરબાઈના પાછા ફરવાથી ખુશી થનારાં પણ માણસો હતાં. જેમાં પહેલે નંબરે તો આપણાં વીરબાઈના પોતેજ હતાં અને ખીજે તો પેસુ પીછાટ્યું હતો. વીરબાઈએ જતી વેળા પેસુને એક બ્રાંડીનો બોક્ષ ભેટ આપ્યો હતો પણ તે બાર બાટલી બારેજ દહાડામાં ગેપ થઈ ગઈ હતી માટે તેનું સુકાતું નાંખ વખ-વખ થયા કરતું હતું જેથી વીરબાઈ આબ્યાં કે પેસુના પેટમાં તાહડક વળી કે ચાલો, પાછું પીચું થુંક થશે.

પ્રકરણ ૧૦૭ મું.

સુસનને સોંપેલું કામ.

સુસનની આસપાસ બીબાઈ હીરાદલાલના સઘળા નોકર ચાકરો ફરી વળ્યા હતા અને બહાર તેનું માથું પસવારીને

તેને પટાવતો હતો અને સવાસો પુછતો હતો, પણ સુસને તો પેહેલાં પોતાનાં મન સાથેજ વાત કરવાનું જારી રાખ્યું. આખરે તેણીની ઉપર તેણીના આશકના સમજાવવાની અસર થવા પામી અને તેણી બોલી.

“અરે બાપુ કાંય મારો જીવ વધારે ઉકરાવેાય ! મારી બાઈને એડનથી પોલીસ પકડીને અહીં લાવીછ. કહે છે કે મારી બાઈએ મુંબઈની કાંઈ બેંકમાંથી બોટા એક વટાવી લીધો. મારી બાઈ જેવું માણસ એવું કામ કરે વાઝ ? અમે એડનથી વેલાત જવાની તક્યારીમાં હતાં, તેટલાં આએ વધન ઉડ્યું ને ખીલાડી આડી ફરી જવાની અસર મુઠ રેહી રેહીને છેક એડનમાં થઇ. ધુર નાંખી અહીંજ મુંબઈમાં થતે તો એટલી ફજેતી તો નહીં થતે. તહેમીના બાઈ તો જરાખી ધમરાયાં નહીં. ને લાગલાં મુંબઈ આયાં; હવે એવજી ઉપર બોટું તોહમત છે એમ સામેત થશે ત્યારે મુઆ પોલીસ-વાળાઓના આસીઆ ઉતરશે. જેને તેને, સારાં માણસને પકડેછ, કાંઈ સરમખી આવતી હોસે કે નહીં આવતી હોસે ?

“અમે અહીં મુંબઈ આયાં ને ખીયારી બાઈને ઘેરખી જવા દીધી નથી. કહેજે એ તો એવો ગુનોહ છે કે તુરંગમાં મુકી રાખવી જોઈએ ને જામીનખી લેવાય નહીં. એ તો હવે જુલમની વાત થઇ. એમ તો મનેખી કાલે પકડી જસે કે તેં કોઈનું ખુન કીધું.”

હળવે હળવે સુસને સઘળી ખજાર પોતાની રીત મુજબ આપી અને વચમાં વચમાં પોતાની તરફની સરેહ પણ ચલાવી. નોકર ચાકરો તે પછી પોત પોતાના કામે રોકાઇ ગયા અને જનકર પોતાની માસુક સાથે એખતો પડ્યો.

“ખારી સુસન, મારે તુને એક અગતનું ને છુપું કામ સોંપવાનું છે.”

“પણ તુંને એ સું ઘેલું લાગુંછ ? હજી તું તારા ડીટે-કટીવના પછાડા છોડતો નથી કે કેમ ? મુઠ્ઠા હું દેસ પરદેસ ફરી આવી પણ તારાં લખણ નહીં ગીયાં.” સુસન બોલી.

“તું મારી વાત સાંભળસે તારે તું જાણસે કે ખરેખર એ અંગતતુંજ કામ છે, તે પછી તું એ કામ માથે લેવાને કુદી પડસે સમજી પ્યારી !”

“એટલું બધું ? નહીં, નહીં, ખરું કહેછ ?”

“જો સાંભળ; તમારા જવા પછી ખીચારી નાજાં કંઠે ગુમ થઇ ગઇછ.”

“ઓ માયરે ! કાંઠ ગુમ થઇ ગઇ ? કાંઈ ચોરી ગીયું કે, ખીચારીને ?”

“હા, મને એવોજ શક છે. કાંઠ ગેઇછ તે કાંઈ જાણતું નથી ને ખીચારો જેહાંજહ તો ઘેચો દીવાનો થઇ ગીયોછ. તે ખીચારો સું કરે ?”

“પણ એ લોકનાં તો લગન ઉતાંની ?”

“હા, આજેજ લગન કરવાનાં ઉતાં; એ ગુમ થઇ ગઇ તો પછી લગન કેમ થાય વાર ? ખીચારીનાં નસીબમાં દુખજ જોવાનું છે, પછી કાંઈનો સું ચારો !”

“ખરેખર, ખીચારી દુખજ જોયછ. ખીચારી સુખ જોવાની હોતે તો બાળપણથીજ મા-આપ સું કરવા મરી જતે?” સુસન નાજાંનાં દુખથી દાઝીને બોલી.

“મને તો એમ લાગેછ, બહુકે મને પકો શક જાયછ કે એ છોકરીને મહેમના બંગલામાં પેલા પેસુ પીછાટ્યાંએ સાંતીછ.” જફરે પોતાનો શક જણાવ્યો.

“હત્ત ! તું મરે મુઝો દોજખી ! એ આટલો હાડમાર થયો, લુખે મરવાનો વખત આયો તોખી સુધરતો નથી. એને તો કાંઠ ઠાર થસે ?”

“સુસન, મારી વહાલી સુસન, તું આ કામમાં મદદ નહીં કરે ?”

“પણ તે કેમ મદદ કરે ? તું ભોંસની ઉતાવળે, એમ મળુગળુયા સાનો કરતો હોસે ? મોટા ડીટેક્ટીવ થયો છ તે હવે મેં જાણ્યું.”

“તું તાંહ જઈને પહેલાં ખજાર કહાડ કે નાજાં ત્યાંજ ખરેખર છે કે નહીં જો ત્યાં હોય તો તું તેને કાઢખી સુરને નહસાડ.” જાફરે ખુલાસો કર્યો.

“પણ હું નહસાડું કેમ ? મારીથી એ કામ નહીં જની શકે તો ?”

“તારાથી એ કામ જો નહીં જને તો આવીને મને કહેજો, હું જઈને સરદાર જેહાંજીને જણાવસ, ને તેને બધી ખજાર આપસ. નાજાંને કદાચ એ લોકોએ પેલા છુંપા ઝોરડામાં બંધ કીધી હોય એખી મને તો ખતવા જોગ લાગેછ. તે ઝોરડામાં ખી તું તપાસ કરજો.” જાફરે પોતાની માથુકને વધુ સમજ આપી.

“પણ તે ઝોરડો કેવી રીતે ઉંઘાડવો તેની મને સમજ નથી.”

જાફરે તે ઉપરથી તે ઝોરડાનાં ફાલકાંની બરાબર સમજ આપી.

“જાણે કે પરીને છતની વાત વાંચતાં હોઈયે તેવું આએ તો સુવું બન્યુંછ.” સુસન સઘળું સાંભળીને ખોલી; “પણ બધી એ વાત ખરી છે કે નકામો તું તારા મનના ભણુકા-રાથી ભમીને મનેખી ભમાવેછ.”

“અરે નહીં રે મારી ભમરી-ભમરડી, એ લાણુકારા નથી. જો ખરીજ અનેલી વાત કહેઈછ આએ દુન્યા ઘણી ખુરી છે. થોડા વખતમાં હું જો વાત જાહેરમાં મેલનાર છું તે વાત તું જારે જાણુસે તારે દાંતમાં આંગળા કરડશે ને આખી દુન્યાપર દયાનત નાંખશે.” જાફરે ખજાર આપી.

“ તારે તું પેલા છુપા ઔરડામાં જે ચીજ સેધવા માંગે તો તે તું આખરે સોધી કઢાડી શક્યો કે ? ”

“ હા, તેમાં હું કુનેહમંદ ઉતર્યો. બસ હવે હું બીજાશુધી ધરાઈ ગીયોછ. એની નોકરી હું અજેજ છોડવા માંગુછ હવે જો હું કોઇનીથી નોકરી કરસ તો ગૃહસ્થ આસામીનીજ કરસ. ”

સુસનની શુદ્ધાસા હવે ખરેખર ઉંશકેરાઈ. આખર કરેને તે એક ઔરતજ હતી અને એક નવી વાત સાંભળતાં, કોઇનો ભરમ મેળવવાનું મનપર લેતાં, અથવા કોઇની સેવા બજાવવાનો ઉમંગ ધરતાં એક સ્ત્રી ઉતાવળમાં પડીને દોડદોડી નહીં કરે તો પછી સ્ત્રી જાતનો ગુણુ તે ગણાયજ નહીં.

તરતજ સુસન તો ઓઢણી લઈ, મહેમ તરફ ચાલતી થઈ અને જાકર પોતાના શેઠના મામુલી કામ ઉપર પાછો રોકાઈ ગયો.

વીરબાઈના પાછું ફરવાથી બીજાશુ તો વીકાળ વર જેવો થઈ ગયો અને એવી ખરાબ ગાળો તહેમીનાને ભાડવા લાગ્યો કે કોઇથી માણસ તે સાંભળતાં કમકમ્યા વના રહે નહીં. તેણે જોયું કે છેલ્લા થોડા વખતના દરમ્યાનમાં, તહેમીનાએ તેણે જેટલો લાભ કરી આપ્યો હતો તેના કરતાં તેને ગેરલાભ વધારે કંઈ હતો. તહેમીના ઉપર તે ધણેજ છોડ્યો તેમ વળી વીરબાઈ ઉપર પણ. તેણે પોતાનો ગુસ્સો ખાલી કીધો અને તે ગુસ્સો ખાલી કરતાં જ્યારે તે ઠંડો પડ્યો ત્યારે તેણે પોતાની બહેનને ઇંગ્લેન્ડ મોકલવાની વાત ઉપરં છેવટનું પાણી નાંખ્યું.

એની તરફ છેવટનું પાણી નમાયું અને પેલી તરફ છાંટા-પાણી નમાતા હતા. વીરબાઈને બહુજ નાસીપાસી લાગી હતી અને રડમસ થઈને પાછી ફરી હતી. માટે તેણીનો ગમ જુલાવવા પેસુ તેનાં ગળાસમાં મોંઝડ રેડ્યો જતો હતો; બ્યારે થોડાજ દહાડામાં પેસુ બીચારો લેવાઇને ખરેખર પીસતાં જેવો

થઈ ગયો હતો. મોટે તેના મોઢેડાંપર લોહી લાવવાને વીરગાથ તેને બ્રાંડી ધીઆઠતી હતી. થોડાજ વખતમાં વીરગાથ ગમ લુલી ગઈ અને પેસુનાં મોઢેડાંપર લોહીથી નહીં તો, લીલા રંગનાં કસમતી પાણીથી રંગ ચઢી આવ્યો. અને જણા ગીતને રંગ ગાવા લાગ્યાં અને થોડા દહાડાની સાંતી પછી બંગલો પાછો થોડ્યારાંચી ગાછ રહ્યો. બીજાછ એક તરફ ફફડાટ ચટકાટમાં હાથપગ પગડે અને બીજી તરફ બહેરમાં આ લોક હાથપગ નચાવે.

અને લીંગર થઈ ગયાં અને વીરગાથ જેમ તેમ પડતી ખડતી પોતાના ઓરડામાં ગઈ અને પેસુ તો ટેબલની તળેજ ઉંઘાઈ ગયો અને ત્યાંજ તેણે સાંજ પાડી.

પ્રકરણ ૧૦૮ મું.

એ કાણ ?

તહેમીનાના મુંબઈનાં બંગલામાં ખરોદગાથ રહેલી હતી ત્યાં મારતી ગાડીએ તહેમીનાનો કાકાસરો કોકોઆદ ઝરદાર આપી પુગ્યો. તહેમીનાનું સઘળું કામ કેશનેબલ હતું તેમ બંગલામાં બધી નવાં સુધારાની ગોઠવણો કરેલી હતી અને તે મુજબ દરવાજા ઉપર વીજળીક ચંગનું બટન પણ જડેલું હતું.

તે બટન દાખી ચંગ વગાડી પોતાની હાજરીની ખબર આપવાને કોકોઆદ ચોક્યો નહીં પણ એકદમ બંગલામાં દોડ્યો અને દીવાનખાતામાં જઈ પુગ્યો. તેનો ચહેરો બહુજ ચીંતાતુર હતો અને કચવાટ કંટાળાનો છાપ મુખ ઉપર જણાતો હતો. ખરોદગાથ ત્યાં બેસીને સીવતી હતી અને કોકોઆદને જોઈ સેણી ઉભી થઈ.

“માય બેસી રેહો.” કેકોળાદે કહ્યું; “હું તમારે સારૂ ઘણીજ માડી ખજર લાવેછ. તમારી દીકરી એડન ગેઇતી ને તાંહથી ઇંગ્લંડ ઉપડી જવાની હતી પણ એડનથીજ તમારી દીકરીને મુંબઇ એકદમ પાછું ફરવું પડ્યું ને તે મુંબાઇ આવીછ.”

“મુંબઇ આવીછ ? કારે આવી ? ને બાપા તેને તેરી લાવેની ?”

“આપરાં ધરમાં નથી તેતો પોલીસના સ્વાધીનમાં છે.”

“એ શું બોલેછ કેકોળાદે ? પોલીસવાળા શું કરવા—”

“એકમાં થોડા વખતની વાત પર એક મોટા મોગલ વેપારીને નામે મોટા એક વઠાવ્યોતો, તેનાં વાંકસર તમારી દીકરીને પોલીસે પકડીછ.”

“મારી દીકરીએ ચોરી છોધી ?” અરશેદબાઇ તો આ વાત સાંભળીને હળતાઇજ ગઇ, તેણીએ આ વાત ખરી તરીકે માનીજ નહીં.

“તમારે ખાનર મને ઘણું લાગેછ બેહેન, અને તે ખરીજ વાત છે એમ કહેતાંથી મારૂ ફીલ દુખાયછ. પણ ખરી વાત છુપાવવામાં કાંઇ સાર નથી. એને તુરંગમાં રાખીજ ને હાલ તરત કાંઇથી બને તેમથી નથી.”

“તારે મને તેની આગળ કાંઇજવાળી દેસે કે નહીં ? હું તેનો જામીન થવા ગીયો પણ જામીન લેવાની સાફ ના પાડવામાં આવી. કાલે એને પોલીસ કોર્ટમાં ઉભી કરશે ત્યારે આપને તાંહ જમશું.”

બીજો ઉપાય રહ્યો નહીં અને અરશેદબાઇને બીજા દહાડા સુધી ધીરજ ધરી થોભવાની ફરજ પડી. તેણીની ચિંતા કેવી હશે તેતો તે પોતેજ જાણે, તેણીનો પરવરદેગાર જાણે !

ખીજે દહાડે કેકોળાદ પોતાની ગાડીમાં ખરોદ્યાદને બેસાડીને પોલીસ ટ્રાર્ટમાં લઈ ગયો, જ્યાં અગાઉથી ગીરદી થઈ હતી. વધી મુજબ ઘણાક મોટે ખાંચરેના લોકો પણ જમા થયા હતા અને તમાસગીરોથી ટ્રાર્ટ, તેની આસપાસની ગેલેરી અને બહારની ચાલ ચીકાર ભરાઈ ગઈ હતી.

એક તરફ લાડુમળ પણ ઉભો હતો અને તે હંમેશાંના જેવાજ દેખાવનો અને પહેરવાશનો હતો. તે શુપ શુપ એક તરફ ઉભો રહી તમાશો જોયા કરતો હતો. બીજાજ હીરાદ-લાલ પણ આવ્યો હતો. ઘણાક જણાએ તેની ખુશામદ કરતા હતા પણ કેકોળાદે તો તેને કોહુંજ દીધું નહીં.

બે ત્રણ મુકદમાઓ પહેલાં ચુકવવામાં આવ્યા. બે ત્રણ છાકટાઓને, મોહોલામાં તોશાન મચાવનારાઓને અને એવા બદમાશોને ઘટતી સજા કરવામાં આવી અને તે પછી તહેમીના-મોટે ઘરનાં બાઈ સાહેબ તહેમીના દીનચારજી ઝરદાર સોસાયટી કવીન અને મુંબઈનાં સંઘનાં મંડળોની આગેવાન બાનુ આરોપીના પાંજરામાં આવી ઉભી. જે પાંજરામાં થોડાજ વખતની વાત ઉપર ક'ગાળ બદમાશો ચીકડેહાલ હાલતમાં આવી ઉભા તેમાંજ તે પોતાના એશકી પોશાક સાથે આવી ઉભી.

એક બધી માતાના અખંડ ખ્યાર સાથે આતુરતાથી રાહ જોતી ખરોદ્યાદ ચીનાઈ એક તરફ બેઠી હતી અને તેણીએ તીંગાધને તહેમીનાનો અહેરા જોયો. અને તે જોતાં તેણી બડકી, તેણીએ પોતાનો હાથ કેકોળાદનાં ખભાં પર મેળયો અને જોરમાં દમ જેવાંને કહ્યું.

" નહીં. નહીં, આજે કાંઈ મારી દીકરી નથી. તમારા બધ દીનચારજી કાંઈ આજે બધરી સાથે નહીં પરનેલા એ તો કાંઈ જુદીજ છે.

તહેમીનાને જોતાં ખરશેદખાનને અન્યથા લાગી હતી તેટલી જ અન્યથા આવે આ બોલો સાંભળીને કેકાખાદે ઝરદારને લાગી.

“એ શું બોલો છો બેહેન ?” કેકાખાદે પુછ્યું.

“હું ખરું જ કહું છું. આજે તો કોઈ જુદી બધરી છે.”

“તારે એ તમારી દીકરી નહીં?”

“નહીં, બાવા, એ મારી દીકરી નથી. એ તો કોઈ જુદી જ છે.”

“તમે તમારી દીકરીને જમાઈને આગમોટ પર બેસતાં તમારી નજરે જાયલાં કે?”

હું તે લોકોને મુકવા ગેઈતી. ઈસતીમર ઉપડેલી તાંક સુધી ઉભીતી.”

માછરત્રેટ આ વેળા બોલ્યો: “બાબુ તહેમીના ઝરદાર—”

“નહીં બાવા, એ તહેમીના ઝરદાર નથી.” “ખરશેદખાન વચ્ચે બેઠી હતી.

કોટમાં ગડબડ થઈ રહી અને સીપાઈઓ ચીપ, ચીપના અવાજો કરવા લાગ્યા. આ વખતે માછરત્રેટે ખરશેદખાનને આગળ બોલાવી પુછ્યું.

“બાઈ તમે શું કહેવા માંગો છો?”

“મરી જાઉં બધી, હું એમ કહેવું કે આજે બધરી તહેમીના નથી.

“તમે શા ઉપરથી કહો છો?”

“ઝરણુ કે તહેમીના તો મારી પોતાની દીકરી થાય. હું આવી, ચીનથી મારી દીકરીને જ અહીં મળવા પણ મેં જાણ્યું કે તે વેલાત ગેઈતી; પછી એડનથી મારી દીકરીને પકડી

ભાવવાની વાત સાંભળી, ને અહીં આવીને બેઠિંછ તો જે બહરી તહેમીના ગણાયછ તે મારી દીકરી નથી.”

માઝસ્ત્રેટે આ ઉપરથી કેકોળાદને પુછ્યું.

“તમે શું કહો છો સાહેબ?—આ બાતું તમારા ભત્રીજાની આપડી છેના?”

“હમણા સુધી તો હું એમજ ધારતો હતો કે એ મારા મરહુમ ભત્રીજાની વીધવા થાયછ. એ બાઈ ત્રણ વરસની વાત ઉપર મુંબઈ આવી અને જે સ્ત્રીમર દુખી ગઈતી તેમાં મારો ભત્રીજો દુખીને મરણ પામ્યો હતો. એ બાઈ કાગળખાં અને બીજા પુરાવા એવા લાવી હતી કે એજ તહેમીના છે એમ અમેએ માન્યું હતું, પણ બાઈ ખરશેદખાઈ ચીનાઈના કહેવાથી મનેજી હવે કાંઈ શક ઉપજે છે. હું ધારું છું કે એમાં કાંઈ કાવતરું થયું હશે.

આ વેળા વડો કોનસનેબલ બહાર આવ્યો અને બોલ્યો.

“ચોર વર્ષોપ, આ આરોપીના સંબંધમાં હજી વધુ તપાસ કરવાની છે માટે હાલ તરત મુકદ્દમો મુકવાની રાખવાની હું ચારજ કરું છું.”

માઝસ્ત્રેટે આ અરજ સ્વીકારી અને બાતું તહેમીનાને બલકે તહેમીના નામે ઓળખાતી સ્ત્રીને—પાછી. તુરંગમાં મોકલી. ધણા જણાઓ તેણીનાં જામીન થવા આવ્યા હતા પણ તે સ્વીકારવામાં આવ્યા નહીં.

ખરશેદખાઈ કેકોળાદ સાથે ધરે મઘ અને હવે તેણીના મનમાં બીજો વસવસો ઉભો થયો. આખા મુંબઈમાં એજ વાત ચાલી રહી અને તરેહવાર ગપાટાઓ પણ ઉડ્યા. તેમાં સરાધાટ કરવાતું વળી કોઈએ બાકી રાખ્યુંજ નહીં. જે જેને ગમે તે બોલે અને ગમે તે અતકલ બાંધે વળી કેટલાકે તે

નવો ગપ હિડારી ને ખરીબ વાત હતી એમ બરસાથી અને કસમ ખાઇને પણ કહે. મોટાં મંડળોમાં તો આ બનાવ એક ભારે ચર્ચા જેવો થઇ પડ્યો અને બીજી સંઘળી વાનો તે બનાવને ક્ષમતી વાત આગળ દટાઇ ગઇ, દબાઇ ગઇ. જે તહેમીના ઝરદાર તરીકે ત્રણ વરસ સુધી મુંબઈમાં ઓળખા થયેલી સ્ત્રી, જેણીએ આખા મુંબઈના સંઘળાં મોટાં મંડળોને પોતાની પાછળ દીવાના બનાવી નાંખ્યાં હતાં તે ખરેખર તહેમીના દીનચારજી ઝરદાર નહીં હતી તો તેણી હતી કોણ ?

પ્રકરણ ૧૦૯ મું.

મદારીને ધનામ.

કેકોબાદ જરદાર પોતાના ભત્રીજાની સાસુ ખરશેદબાઇ સ્ત્રીનાઇ, અને પોતાની ઘણીઆણી સાથે બેસીને પોતાના બંગલાના ફોઇમ રૂમમાં વાતચીત કરતો હતો તેટલાં એક નોકરે આવીને ખબર આપી કે કોઇ હિન્દુ શેઠ તેને મળવા આવ્યો હતો.

“હિન્દુ તે વરી કોન છે? શું માંગેછ?” કેકોબાદે પુછ્યું.

“સાહેબ તે કહે છે કે બહુજ અગતની વાત તેને તમને કહેવાની છે.”

“હીક છે. બોલાવ તેને ” કેકોબાદે હુકમ આપ્યો.

થોડાજ વખતમાં એક હિન્દુ દીવાનખાનામાં દાખલ થયો. વાંચનાર તેને ઓળખે છે. નાર્યાળતનો મદારી કેસુર્યો તે હતો કે જેની પાસેથી મુંબઈથી નામે ઓળખાતી સ્ત્રીની ભતની

સ્ત્રીએ નાગવું ઝેર વેચાવું લીધું હતું, અને તેવાજ ઝેરથી તહેમુરસવું મરણ નીપજ્યું હતું.

“ સાહેબ, મારે કેકોળાદ ઝરદાર શેઠ સાથે વાત કરવાની છે,” તે મદારીએ આવીને કેકોળાદને નમીને સલામ કરીને કહ્યું.

“ હા, કેકોળાદ હુંજ છેઉં. તમારે મને શું કહેવું છે ?”

“ તમારા ભત્રીજાની વીધવાના સંબંધમાં કહેવું છે.”

આ શબ્દો સાંભળી ત્રણે જણા ચોંક્યાં.

“ હાજી, હું ખરીજ વાત કહેઉં. જે સ્ત્રી હાલમાં કેદ પકડાયલી છે અને તેની ઉપર અનેક જાતના આરોપ મુકાયલા છે, તેને લગતી જાણવા જોગ ખજારો હું ધરાવું છું. જે તે ખજાર આપું તો ધણી વાત શેહેલથી ખુલ્લી કરવાનું જની શકશે. પણ તે વાત જાણાવવા અગાઉ મારે જાણવું જોઈશે કે મને તે સેવા બજાવવાના બદલામાં શું ધનામ મળશે ?

“ તેમ તું મને જે ખજાર આપવા માંગે છે તે ખરીજ છે એમ મને ખાતરી શું મળશે ? ” કેકોળાદે વળતો સવાલ કર્યો.

“ તે ખાતરી હું તમને કરી આપશ. તમો સાહેબ ઉપર આખાં શહેરને વીશ્વાસ છે. તેમજ હું પણ વીશ્વાસ રાખું છું જેથી હું પહેલાં સધળી વાત કહેવસ અને તે જો ખાતરી ભરેલી અને સાચી લાગે તો મને પાંચસો રૂપીયાનું ધનામ આપજો, નહીં તો ના આપતા.”

“ બહું સારું. મારે કયું છે.” કેકોળાદ બોલ્યો.

“ હવે મારી વાત સાંભજો. જે સ્ત્રી હમણા તુરંગમાં પડી છે તે તમારા ભત્રીજાની વીધવા નથી. તે કોઈજ નહીં પણ ખોટી સહીઓ કરનારી, પારકાના હરદો હુબહુ લખી શક નારી, અને ખુની ચીની સ્ત્રી શુંચીસી છે. ”

“ યા ખુદા ! ” યા ખુદા ! ” કેકોબાદ બોલ્યો.

ખરસેદબાપથી તો બોલી શકાયુંજ નહીં.

“ એમજ છે, સાહેબ, એમજ છે. એ સ્ત્રીની સેધમાં વરસો થયાં પોલીસ અતવધ ગઇ છે અને હવે આખરે પોલીસના હાથમાં તેણી આવી છે તોખી પોલીસને તે જોળ બાપ નથી. એજ સ્ત્રીને મેં તહેમુરસ મેહેતાનું ખુન કરવાનું સાધન પુરું પાડ્યું હતું, પણ ઇશ્વર શાક્ષી છે, મેં તે વેળા જાણેલું નહીં કે આવા અજીમ અપરાધને સાર એ જેર તેણી એ મારી પાસેથી વેચાતું લીધું હતું.

“ અને મેં એબલાએ જોળખી નથી, પણ મારા ખીન્જ ત્રણ મીત્રાએ જોળખી છે, જેમાં બે ચીના છે અને એક મુસલમાન છે. એ સ્ત્રી હોંગકોંગમાં બેંકની હુડી વટાવી મુખ્ય નહારી આવી હતી. પોતે ચીની તરીકે અને ચીનીના પોશાકમાં હોંગકોંગ ખાતે ફરતી હતી પણ પારસી બાપથી અવતરેલી હોવાથી તેણીનો ચેહેરો અને બાબા પારસી જેવીજ હતી. હોંગકોંગથી તેણી નાહી તે વેળા તેણીએ પારસી પોશાક સળ્યો અને તે એક પારસણ તરીકેજ સ્તીમરખર ચડી. તેણીની સાથે લાહુમલ નામનો એક મુલતાની પણ હતો. એજ સ્તીમરમાં તમારા ભત્રીજા અને તેમના ધણીઆણી પણ હતાં.

“ સુચીસી સહી સલામત નહારી જાય છે કે કેમ તે જોવાને અમે પણ બંદરે ગયા હતા અને અમે તેણીને તથા તમારા ભત્રીજાની ધણીઆણીને તુતક ઉપર ઉભાં રહીને વાત કરતાં હીઠાં હતા. તે પછી હમને ખબર મળી કે તે સ્તીમર ભર દરયે દુખી ગઇ અને તેમાંથી તમારા ભત્રીજાની બાયડી સીવાય કોઈ પણ ખચી શક્યું હતું નહીં. ખરેખર તો તહે

મીના પણ દુખી મુઠ્ઠ હતી અને સુંચીસી જેને દુખી મુઠ્ઠેલી
અમે ધારતા હતા તે ગચ્છી હતી અને તેણીએ તહેમીનાનું
નામ ધારણ કર્યું હતું. મારી પાસે પુગવા છે, તે સામેતકરી
આપશ.

" અરસેદ્યાષ્ટ બેહેન, તમે દીકરીને મળવા આયાં, એક
દીકરીના પાપ ઉપર તમેએ ગળાપો કર્યો. અને હવે એક દીક
રીના મહોતપર રડવાનો તમારો વખત આયો." કેકાબાદ
બોલ્યો; " પણ તહેમીના મરી ગઈ છે અને તેણી અરેખર
નીરદોષજ રહીને મરણ પામી છે તે જાણતાં મને તમારી
તરફ વધુ દીક્ષસોજી લાગેછ, અને ખરી તહેમીનાને મેં જોર
ધનસાક કીધો તેને વરે હું પસતાઉંછ."

અરસેદ્યાષ્ટ બેઅખત્યાર રડતી હતી અને આ ગમનાક
વાત સાંભળી તેણીનું હઠકું ફાટી ગયું હતું; તોપણ આ
ખબરમાં એક એવો પણ સંધ્યારો હતો કે જે સંતોષ પડવા
જોગ હતો.

કેકાબાદને તે પછી થોડાજ વખતમાં કેકાબાદનો સોલીસ
ટર મળવા આવ્યો અને કેકાબાદનો માત્ર, તે આપનો નાયક
જેહાંગીરનો કાકો અસલાહ બોગા શેક પણ આવ્યો તે ત્રણ
જણાએ મસલહત કીધી અને તેઓ સુંચીસીને (તહેમીનાનું
નામ ધારણ કરનારીને) તેણીના કેદખાનામાં મળવા આજ્ઞા.
અસલાતાં કેકાબાદે કેસુર્યાને પાંચસો રૂપીઆનું ધનામ આપ્યું
અને ખીજે દહાડે પાછું મળવા આવવાને તેને કેકાબાદે
જણાવ્યું.

પ્રકરણ ૧૧૦ મું.

આશક-માણિકનાં કામ.

“જોહો, સુસન, તુંખી આવી કે?” માલીમના તહેમીના ઝરદારના બંગલાનો મુસલમાન કારભારી સુસનને જોઈને બોલ્યો; “એ બધી શું ગડબડ થઈ? આપરાં બાઈએ ચોરી કીધી એ શું માનવા જોગ છે?”

“નહીં રે, મનેખી નથી જ્ઞાગવું. લાવની, જરા ચાહે બાહે પાસે કે નહીં? બધી હું તો ચાકી ગેઈછ.” સુસને એક ખુરસી પર બેસીને જવાબ દીધો.

“લે તારે વરે હું ચાહેતું પાણી મુકુંછ. તું જરા થાક ખા.”

તે મુસલમાન બાવરચીખાનામાં ગયો કે તુરતજ સુસન ઉપલા મજલા પર દોડી અને સઘળે ફરી વળી. એક ઓરડાનું બારણું બંધ હતું અને માહેથી દયકા ખાવાનો અવાજ સંભળાતો હતો. સુસને તે બારણું ઉઘાડવા માંડ્યું પણ તરતજ તેણીને માલમ પડ્યું કે તે બંધ હતું અને આવી દીધી હતી.

હવે કેમ કરવું તેના વિચારમાં સુસન પડી પણ તેટલાં તો બાગમાં એક ગાદી દાખલ થઈ અને તેમાંથી પોલીસના ત્રણ માણસો ઉતર્યા.

ગાદીનો ખડખડાટ સાંભળીને મુસલમાન કારભારી બાવરચી ખાનામાંથી દોડી આવ્યો અને સુસન પણ નીચે ગઈ, જ્યારે બંગલાના પાછળા દરવાજેથી બે માણસો ઉભી પુછડીએ નાદાં.

“અમે આ ધરની જડતી લેવા આવ્યા છીએ.” તે પોલીસના માણસો માંહેલા એકે કહ્યું; “અમારી પાસે જડતીનું આ વારંદ છે.”

“તમે પેલી છોકરીને શોધવા આવ્યા છો કે?” ધરભારીએ સવાલ કર્યો.

“છોકરી? છોકરી શાની? અમે તો પુરાવા શોધવા આવ્યા છીએ.”

“તમે બહુ વખતસર આવી લાગ્યા” સુસન બોલી; “તમને ખબર તો હશે કે જાણ નાજાંજાણ કુંવરજી શરાફ દેટલા દલાડા થયા શુભ થઈ ગેઈ.”

“હા, હમને તેની ખબર છે. પોલીસને તેની ખબર મળી.”

“તારે તે જાણને આ જંગલમાં કેદ કરી રાખી છે એવો મને શક છે. આવો હું તમને તે ઓરડો દેખાડું.” સુસન પોલી અને સધજાએને તેણી ઉપડા મજલા પર તેડી ગઈ.

“આ ઓરડાની માવી ક્યાં છે?” પોલીસની ટુકડીના વડાએ ઠારીભારીને પુછ્યું.

“તે તો પેસુજી શેઠ પાસે છે.”

“તારે તે પેસુજી શેઠ ક્યાં છે?”

“પોતાના ઓરડામાં.”

“જા, તેડી લાવ.”

પેસુજી શેઠ હોય તો મળે કે? તેવજુ તો પોલીસના માણસોને જંગલમાં દાખલ થતાં જોઈને ખાંજે દરવાજેથી વટાણા વાવી ગયા હતા અને તેની સાથે પેલી ધારણ પસ પોઆરા માપી ગઈ હતી. પેસુજી કે કુંચી મળી નહીં ત્યારે પોલીસે ખારણું લાંછતે ઉઘાડ્યું અને નાજાંજાણ છુટી કાઢી.

બે કલાક નહીં ગયા તે અગાઉ તો નાજાં અને જોહાંજીએ એક બીજાને બેઠી પડ્યાં.

જ્યારે જાદરની માથુક આ કામમાં રોકાયેલી હતી અને અંધીરા છવડાએને રાહત આપતી હતી ત્યારે સુસનનો આગ્રહ એક નર્મીત છવડાને લગાવી મારતો હતો. તે પોતાના શેઠ આગળ ઉભેલો હતો.

“પણ તુંને અહીં શું દુખ છે કે તોફરી છોડી જવા માંગેછ?”

“લગન કરીને ભડ્યારખાતું ઉંઘાડવાનો મારો વીચાર છે.”

“તારે જા, પટ. મારા બાપતું શું જવાતું છે! લગન કરશે તો પરતાસે. કુંવારો છે તાંઢ સુધી સુખી છે. સમજ્યો!”

“તેથી તમો સાહેબ કુંવારા રેહ્યાછ કે!”

“નહીં; હું તો પરણવાનો છેઉં. થોડા વખતમાં મારાંણી લગન થવાનાં છે. પણ પૈસાવાળા પરણે તે જુદી વાત છે.”

“પણ સાહેબ મને હવે રજા આપો તો મહેરયાની.”

“છીક છે, બે ત્રણ દહાડા રહીને મને યાદ આપજો.”

“જેહાંજક્ષ બેગા શેઠનાણી લગન છે, તે ત્યાંખી—”

“કાને કહ્યું કે લગન છે? તેની બધરી તો કેઠે ગુમ થઈ ગેછ.”

“હા, ગુમ થઈ ગેછતી પણ હવે તો પાછી મળી આવીની.”

“મળી આવી? કાણે કહ્યું?”

“હું કેહુંછ.”

“પણ તું સા ઉપરથી કેહેછ?”

“નજરે જોવાથી.”

“તેં સું નજરે જોયું!”

“નાજાં બાઈ, પોલીસના ત્રણ માણસો સાથે અને એક આપા સાથે હમનાજ ગાડીમાં બેસીને જેહાંજક્ષના બંગલા તરફ જતાં હતાં. જેહાંજક્ષનો બંગલોખી નજદીકમાંજ આયોછતી ભરે ખખર આપી.

“એ કેમ બન્યું?”

“તે સાહેબ હવે હું શું જાતું? કેહો તો જમને પુછી આઉં.”

“નહીં તારં કામ નથી. જા, હયાંજ કામકાજ હોય તો કર.”

જાકર બહાર નીકળ્યો અને મનમાં બહુ મળકાયો. જાકર તરતજ કપડાં પહેડી ચોતાની છાતી આગળના ગજવામાં એક કાગજનું બંદલ ખેંચી બહાર નીકળ્યો અને પાછું ફરીને જોયું તો તેનો શેઠ ભીખાણ પણ તેની પુઠેજ આવતો હતો. શેઠ તેની પુઠે આવતો હતો તેટલાં એકાએક ભીખાણ પીઠ ફેરવીને નાકો ને એક ભાડુતી ગાડીમાં ચઢી બેઠો. અને તરતજ તે ગાડીનો ઘેડો ચારે પગે દોડ્યો.

ભીખાણની આ વિચીત્ર વર્તણૂક ઉપર અજબ થતો જાકર ઉભો હતો તેટલાં જાકરની પીઠ ઉપર એક તેના પુરાણા મીત્રે હાથ મેલ્યો.

“ઓહ હો ! દોસ્ત દાસમ. કાંઈથી આયો ? અરરર, વરસો પછી કાંઈથી છુલો પડ્યો ?” જાકરે ચોતાના જુના મીત્રને ઓળખીને કહ્યું.

“હું તો ચીન ગયો હતો ને તાંહથી બે દહાડા થયાજ આવ્યો. તાંહ મારો એક ઓળખીનો પારસી હતો ને તે હમણાજ સામેથી આવતોતો. પણ તેટલાં જાને હરખાં કુતરાંએ કરડ્યો હોય તેમ એકદમ નકાસી ગયો ને ગાડીમાં બેસી જોરમાં હંકારી ગયો.”

“તે પારસીનું નામ શું ?”

“તેનું નામ સાપુરજી મીસ્ત્રી.”

જાકર ચોતાના મીત્ર સાથે કેટલોક વખત વાતમાં રોકાયો અને બંને મિત્રોએ લાંબો વખત સુધી મસલહત કીધી ને પછી તેઓ છુટા પડ્યા.

પ્રકરણ ૧૧૧ મું.

‘બરી બીનાનો બરો હેવાલ.’

જેહાંગલ, નાગ, અને બકર જેટલાં હતાં અને જેહાંગલના હાથમાં મરહુમ તહેમુરસે લખેલાં અને બકરે શાંધી કહાડેલાં કાગળ્યાં પકડેલાં હતાં. તે જેહાંગલ બોલ્યો.

“હવે હું વાચું છું. તમો ધ્યાન દઇને સાંભળો.”

તે કાગળ્યાં જેહાંગલે નીચે મુજબ વાંચ્યાં:—

“આ મારા બાબમાં બનેલી બીના હું કાગળ ઉપર લખી કહાડું છું. કારણ કે મને અહીં મારા દુશ્મને કેદ કર્યો છે. અને કદાચ કેદ કરવાથીજ તે નહીં ધરાઇને મારું ખુન ખી તે કરે એ મને બનવા ભેગ લાગે છે. માટે આ લખીને આ ઓરડામાં કાગળ્યાં હું સંતાડશ, જે કાગળ્યાં બે કોઇના હાથમાં આવે તો તેને તેનો ઘટતો ઉપયોગ કરવો એવી મારી અરજ છે.

“વરસોની વાત ઉપર હું ધંધા અર્થે ચીન ગયો હતો અને ત્યાં મને બીખાણ નામના એક પારસી સાથે ઓળખાણ પડી હતી. તે બીખાણ અસલ તો મુંબઇનો રહેવાસી હતો પણ ત્યાં તેને ઠીક ચાલ નહીં ચલાવવાથી મુંબઇ છોડવું પડ્યું અને કલકત્તા ખાતે તે જઇ રહ્યો અને તેણે શાપુરજી મીસતરી નામ રાખ્યું. શાપુરજી મીસ્ટ્રી ત્યાં થોડો વખત રહ્યો અને પરણ્યો અને ત્યાંથી હોંગકોંગ આવ્યો. હું હોંગકોંગ તે વેળા હતો પણ શાપુરજી સાથે ઓળખાણ પડવા પછી થોડાજ વખત માં મને હોંગકોંગથી થોડેક દુર જંગલમાં જવું પડ્યું. મારો એક ચીતો ઉસ્તાદ હતો, કે જેનું નામ ટાંકાઉ હતું. ટાંકાઉ ધરડો હતો અને મારી ઉપર તેની બહુજ પ્રીત હતી. તે અતી

ધણો તવંગર ગણતો હતો. પણ બહુજ કંબુમ હતો તે બહુજ જઈ થઈ ગયો અને તેણે મને પોતાની સઘળી દોલત આપી. તે દોલત ક્યાં તેમે છુપાવી રાખી હતી તે દેખાડવા તે મને પોતાની સાથે જંગલમાં તુરજ નામની ટેકરી તરફ ગયા અને ત્યાં ઘાટી મુકેલો પોતાનો ખજાનો ટાંકાઉએ મને દેખાડ્યો અને તે પછી અમે પાછા ફર્યા.

રસ્તામાં અમોને ચીના લુટારાઓએ ઘેર્વા અને તેમના હાથમાંથી છટકી જવાની કેશેશ કરતાં મારો વાલી અને મુરખી ટાંકાઉ તેમના હાથ ઉપર કેદ પકડાયો અને તેઓ મને દુરદરાજ લઈ ગયા, જ્યાં ગુલામ તરીકે મને વેચી નાંખવામાં આવ્યો. ગુલામગીરીમાં મેં કેટલાક વખત ગુજર્યો અને તે પછી લાગ આવતાં હું નહારી ગયો. કાંઈ કાંઈ મુસીબતો ખમીને હું આખરે કેનટોન ખાતે જઈ પુગ્યો જ્યાં મને ભીખાણ મળ્યો. મેં અફસોસ કે નાશની કરીને મારા ઉસ્તાદની સઘળી દોલત વીધેની તેને ખજર કીધી અને તેની સાથે તે ખજાનો કહાડી લાવવાની મેં ગોઠવણ રચી. મેં તેને અરધો ભાગ આપવાની કમીલાત આપી અને અમે તે ખજાનાની શોધમાં નીકળ્યા.

“તુરજ ટેકરી આગળ અમે આવી લાગ્યા અને તે ખજાનાવાળી જગાએ જઈ પુગતાં તેજ દીવસે સાંજ પડી હતી. તે ખજાનો મેં ભીખાણને દેખાડ્યો જે જોતાંજ ભીખાણની દયાનત બગડેલી હોવી જોઈયે. સહવારના તે ખજાનો, કહાડી લઈ પાછા ફરવાની અમોએ ગોઠવણ કીધી પણ રાતનાજ ભીખાણએ પોતાનું કામ કરી લીધું.

“રાત પડી હતી અને હું એક તરફ બેસીને ઉરડુંગઝ ગાતો હતો કે,

સખાત બહેર જહાંમે અપના ફકત મીસાલે હયાય

પણ તેટલાં ભીખાણુ મારી પીઠ પછવાડે હળવેથી આવી લાગ્યો અને તેણે પીઠ પછવાડેથીજ પીસતોલ ફેડી મને ગોળી મારી. હું પડ્યો અને તે પછી શું બન્યું તે હું કશું જાણી શક્યો નહીં, મને કશું જાન રહ્યું નહીં.

“લગભગ ત્રણ મહીને હુશયાર થયો. જંગલના ચીના ઝોઝો મારી જતન લીધી હતી અને છાલાપાલાથી મને તેઓ એ સાજો કર્યો હતો. મને તદ્દન તતાર થતાં ઘણો વખત લાગ્યો અને જ્યારે તતાર થયો ત્યારે પેહલું કામ મેં એ કીધું કે પેલા ખજા તવાળી જગાએ હું જઈ પુગ્યો અને ત્યાં મેં મારી નાસીપાસી વચે પણ વક્રી મુજબ દીઠું કે તે ખજાનો ત્યાંથી ભીખાણુ ઉપાડી ગયો હતો. કનતાન અને હોગકોંગમાં હું ફરી વળ્યો. પણ ભીખાણુનો પટો લાગ્યો નહીં, તોખી ભીખાણુ મુંબઈ ગયો હતો એવી મને ખબર મળી. હું ભીખાણુને માટે ખોળ કરતો હતો એવી વાત ભીખાણુના આડત્યાઓએ ભીખાણુને પુગાડીજ હશે કારણ કે ભીખાણુના રેકુઓ મારી પુડે લાગ્યા અને મને હેરાન કરવા માંડ્યો.

“આ સઘળી વાત બેહેશતી કુંવરજી શરાફને લખી મોકલી અને મુંબઈ આવવાના તેવણ પાસે મેં પૈસા મંગાવ્યાં પણ તેનો જવાબ તો મને મળ્યોજ નહીં. આખરે મેં ચોરી કીધી મને ચોરી કરવાની ફરજ પડી અને બેંકમાંથી ચોરી કરીને હું મુંબઈ આવ્યો. મને ભીખાણુ સાથે મેલાપ થયો અને ભીખાણુએ તહેમીનાના ઘરમાં લાડુમળ નામના મુલતાનીને હાથ મને કેદ કરાવ્યો. આ મારી સઘળી હકીકત છે. જે દોષત ભીખાણુ હાલમાં વાપડે છે તે મારી પોતાની છે, મને વારસામાં મળેલી છે. આ કાગળચી જેને મળે તેને મારી અરજ છે કે જો માફ ખુન થાય તો તેલું તું વેર લેજે, ભીખાણુના પાપની તેને સજા પુગાડજે.”

આ કાગળમાં જોહાંબક્ષ વાંચી રહ્યો કે તેજ વખતે એક ધાટીનો છોડરો દોડતો આવ્યો. તે એક ચીઠ્ઠી લાવ્યો હતો. જે ચીઠ્ઠી નાજાંતી બહેન દીનુના નાહના દીકરા જોહાંગીરે પોતાના જ્ઞાન અને સમજ મુજબ લખેલી હતી :—

માસીજી નાજાંબાઈ—માયજી ધણા શીક છે, ને તમને તેરેજ. તમો જલદી આવશેજી—ધણા શીક છે. ડાકટરજી આવી ગીયો—હું તો ધઅરાઈ બઠિ'છ.

લાં ખ્યારો દીકરો જોહાંગીર.

પ્રકરણ ૧૧૨ મું.

શેઠને માટે છટકું.

તુરંગમાં સુ'ચીસી (તહેમીના અરદારતું નામ ધારણ કરનાર) બેઠેલી હતી અને તેની સામે કેકોબાદ, અસલાજી, કેકોબાદનો સોલીસીટર અને તુરંગનો વડો જલર ખેલા હતા.

“દુન્યા સાથે હવે મને કશું કામ નથી અને મારા પાપની સજા ખમવાને હું હવે તકબાર છેઉં. તમે મારી સંવણી વાત લખી લેવો. હું પારસી પીતા અને ચીની માતાને પેટે જન્મી અને મારી માતા મને સાથે લઈ મારા પીતાને બેવફા થઈ નહાસી ગઈ, પણ તે બેવફાઈનો બદલો તેને મળ્યો અને રૂવડી રૂબણીને મરી ગઈ. હું કેમ ઉછરીને મોટી થઈ તેનો મને ખ્યાલ નથી. જ્યારે હું બાર વરસની હતી ત્યારે મને માલમ પડ્યું કે કોઈની સહી અથવા હસ્તા આબેદુલ નક્ક કરવામાં મને કાંઈ ખુદરતી શક્તીની બખ્ષેશ હતી. આ શક્તીનો મેં જેરઉપયોગ કર્યો અને લોકોને ઠગવા માંડ્યા. તે આગલી તવાઈ ના તો અગમ બરેલી અને લગ્ન ઉપગમનારી

છે કે તે લખવાનું પણ વાંજળી નથી અને વળી મારી હાલની તવારીખ સાથે તેને કશું લાગતું વળગતું નથી.

“હુંગકાંગની બેંકમાંથી મેં ખોદી હુંડી વટાવીને પાંચ હજાર ડોલર ઉપાડ્યા હતા અને તે મદારી કેસુર્યા અને લાહુમલ સાથે વહેંચી લીધા હતા પણ તે પછી મારી ઉપર પોલીસને શક ગયો તેથી હું મુંબઈ નહાસી આવી. કેસુર્યાએ કહેલી વાત ખરીજ છે. હું મુંબઈ નહાસી આવી ત્યારે મને ખરી તહેમીના સાથે રસ્તામાં ઓળખાણ પડી અને સ્તીમર દુખી ગઈ ત્યારે હું એકલી જતી અને મેં તહેમીના તરીકે મને પોતાને જાહેર કાઢી. જેહાંગશે અને માંજ મેં ઓળખ્યો હતો. એક વખત મને તુરંગમાં પકડી જવામાં આવતી હતી તેટલાં જેહાંગશે મને નીરદોષ ધારી છોડવી હતી અને ત્યારથી તેની સુરત મારાં જીગરમાં કોટરાઈ રહી હતી.

હું મુંબઈ આવી અને તહેમીના તરીકે રહી, પણ એક બદ યોગદીયે મને ભીખાણ હીરાદલાલ સાથે દોસ્તી પડી અને તે દોસ્તીમાં મને મારાં આગલાં કરતુકાં પાછાં ચલાવવાં પ્રયાં. ભીખાણએ કુંવરજી શરાફનું ખુન કર્યું હતું. અને તે મેં નજરે જોયું હતું. પણ મારી મતલબ સાંધવાને મેં તે છુપુ રાખ્યું હતું. તહેમુરસને કેદ કરનાર હુંજ હતી અને લાહુમલની મદદથી મેંજ તેનું ખુન ભીખાણની ઓશરી ઉપર કર્યું હતું. એક રમકડાં જેવી નાહની કટારીને છેડે નાગતું ઝેર લગાડી તેનો લિસો તહેમુરસના હાથ ઉપર પાડી મેં તેનું મરણ નીપજવ્યું હતું.

“મુગલનો એક પણ મેંજ અંગેજ મડમના પેશાકમાં વટાવ્યો હતો અને મેંજ જેહાંગશે ઉપર એક તોહમત લાવવાને સર હોરનસ મોરીસ ઉપર હુમલો કરાવ્યો હતો આ મારી ખરી વાત છે.”

સુંચીસીએ પોતાનો આ એકરાર કર્યો જે લખી લેવામાં આવ્યો અને તેની ઉપર સુંચીસીએ પોતાની સહી મેલી અને સાક્ષીઓ તરીકે 'જેઠાંગલે, અસલાણએ, મોલીસીટરે અને જોલરે સાખ કીધી.

સુંચીસીએ આ પ્રમાણે અહીં લડકો ફેડ્યો અને પેલી તરફ ભીખાણને માટે જાફરે છટકું માંડ્યું. જાફર પોતાના શેઠ આગળ ડાહ્યો ડાહરો થઈને ઉભો હતો અને બોલતો હતો.

“સાહેબ, આપણા ઝોટલા પર એક દહાડે તહેમુરસ મહેતાનું ખુન વીચિત્ર રીતે થય્યું તે તમને યાદ છેની !”

“હા, યાદ છે; તેનું શું કરાવેછ ?”

“તે કહેજે કે તે તહેમુરસે કાંઈ કાગજયાં લખ્યાંછ.”

“તેની તુને ક્યાંથી ખબર પડી ?” ભીખાણ હવે લડક્યો.

“એક જણ પાસે તે કાગજ છે. તહેમીના બાઈના બંગલામાં વધુ તપાસ કરવાને પોલીસ ગયલી ત્યારે મારો એક દોસ્તળી સાથે ઉતો, ને તે દોસ્ત એક છુપા ઓરડામાં જઈ લાગો. અહીંથી તેને કાંઈ કાગજયાં મલી ગયલાં.” જાફરે ભીખાણને પુરો ગભરાવી માર્યો.

“તે તારો દોસ્ત કાંઈ છે ? ક્યાં રહેછ ? તેનું સરનામું શું ?” ભીખાણએ પુછ્યું.

“તમે તેને જાણને મળવા માંગોછ ?”

“હા મારો વીચાર છે. તું મારી સાથે આવશે ?”

“સાહેબ હું તો તમારો નોકર છેઉં; ફરમાવો તો આવઉં”

“હા આવ, આવ; હમણાંજ આપણે ત્યાં જઈએ.”

“આલો સાહેબ હું તમયાર છેઉં. ગાડી જોડાઉં ?”

“હા, ગાડી જોડાવ. એ બધું શું થઈ ગીયું ? પાસે આવલો કેમ પડવા લાગો ? પેલો કાસમ કેઠેથી કુટી નીકળ્યો,

તેહેમીનાનો ફજોટો થયો, નાનાં છુટી થઇ, અને હવે રહ્યાં સહ્યાં આ કાગળ્યાં કાઢના હાથમાં ગીયાં શું હવે મારો સેતારો બરગસતો થવા બેઠોજ કે કેમ ? હવે મારી—”

લીખાજી મનસે બરખડતો હતો તે જોઇને બદરે પૂછ્યું; “સાહેબ કાંઇ મને કહ્યું ? ગાડી બેઠાઉં કની ?”

“બની મરની; ગાડી બેઠાવની. અહીં મારો જીવ ઉઠા-પાઠા થાયજ ને તું ઉભો રેહીને તેહેલ સાની કરી મરતો હોસે ?”

ગાડી બેઠાવી અને આ શેઠ વાનોતર સાથે નીકળ્યા, વાનોતરે માંડેલાં છટકામાં પોતાની ગરદન આપવાને શેઠ આલ્યો.

પ્રકરણ ૧૧૩ મું.

“આખરે તું મળ્યો !”

દીનુ ખીછાણામાં પડેલી હતી અને નાનાં, જેહાંબક્ષ અને જેહાંગીર પાસે ઉભેલાં હતાં. દીનુ અને જેહાંગીર તે દીવસે સહવારે રસ્તા ઉપરથી પસાર થતાં હતાં. તેટલાં કાઢની ગાડીની અડ્ડટમાં દીનુ આવી ગઇ હતી જ્યાં તેણીને સખત ઇન્જ થઇ હતી અને તે ઇન્જ પ્રાણુધાતક નીવડે એવી ડકટરને ધારતી ઉપજી હતી.

“તે ગાડીમાં કોણુ હતું, દીકરા જેહાંગીર ?” નાનાંએ જેહાંગીરને પુછ્યું.

“કોણુ જાણે માસીજી, કોઇ જાડી ને કારો બઝરી તો હતી.”

“પણુ જાતની કોણુ હતી ?” જેહાંબક્ષે પુછ્યું; તેં ચોર-ખીતી કે ?”

“હાથ, તે પારસીજ હતી. તેને ગાડી ઉભી રખાવીને માયજીને ગાડીમાં બેસરાવ્યાં ને ઘેર મુકી ગેઢ.” જોહાંગીરે ખુલાસો કર્યો.

“જોહાંગજી, ખારા જોહાંગજી, મને ખરેખર કંઈ દે જો.” નાનંએ જોહાંગજીના કાનમાં પુછ્યું, “ગ્રાકટર શું કંઈ ગીયા ? કાંઈ ધાસ્તી જેવું છે ખરું કે ?

“છે. ધાસ્તી ઘણી છે. ખુદા સાચું કરે !” જોહાંગજી ઉભાતી છાતી સાથે બોલ્યોઃ “ગિચારી દુઃખી થઈ, દુઃખી રેહી અને હવે આવો દુઃખમર્યો અંત !”

નાનં પોતાની જહાજી એક પુરી બેઠતથી છુટી પડ્યાના વખત ઉપર આવી પુગી હતી અને તેનો ખ્યાલ કરતાં તેનું હૃદય ચીંતિત હતું. તે દીનુની પાસે બેસી રહી અને બેહોશીમાં દમ લેતી દીનુના ચહેરા તરફ જોઈ પોતાની આંખો નુછવા લાગી.

આખરે દીનુ પોતાની બેહોશીમાંથી જાગી. તેણીએ પોતાનું માથું ફેરવ્યું અને નાનં તરફ પોતાનો ચહેરો દીધો અને ધીમે અવાજે પુછ્યું.

‘નાનં, તું છે કે ?’

“હા બેઠેન દીનું, હું તારી પાસેજ છું, ને જોહાંગજી છે.” નાનંએ અચાજ ઠેરપાને જવાબ દીધો; “તુંને કેમ લાગે છે ?”

“મને કલેજમાં દુખારો ઘણો થાય છે,” દીનુ બોલી.

‘સાબુ’ થશે બેઠેન, જરા ધીરજ ધર.” જોહાંગજી બોલ્યો.

“એ હવે સાબુ થયું.” દીનુએ કહ્યું.

ઝોરલામાં એક ગાડી આવી લાગી અને તે ગાડીમાંથી એક સ્ત્રી ઉતરીને ઉપર ચઢી આવી તેણી દીનુવાળા ઓર-

ડાખાં દાખલ થઈ અને તે જોતાંજ નાનું અને જોડાંબક્ષ એક અવાજે બોલ્યો; “કોણ ? વીરબાઈજી હીરાદલાલ ! તમે અહીં ?”

“એક ખીચારી કોઈ આંધળી બહરીને હું તો અહીં જોવા આવીછ.” વીરબાઈએ ખુલાસો કર્યો, “મારી માડી નીચે તે કચડાઈ ગેઈતી. ઘેર જઈને મુલા કોચમેનને મેં તો એવી લપરાક મારી કે મુઆનાં દાંત કાંઈ ધીલા થઈ રેહ્યા હોસે તે બે પરી ગયા ને મુઆ દોનખમાં ગીયો કોચમેન તો સીપાઈને તેરવા દોડ્યો, પણ લાઈએ તેને પકડીને પટાવ્યો, ને તે વહાલા મુઆના જન્યાને લીધે ભાઈએ મને કેટલી ગાંગરીને તે મુઆને ૧૫ રૂપીઆ આપીને દપટ પાર્યો. નાનુંમાય તમે અહીં કાંમ આયાં ! તમે એ બહરીને ચોરખોઈ કે ?”

“હા, હા; એ તો મારી બેહેન થાય.”

“તમારી બેહેન ? જેને વરે ચીનના નુસપેપરમાં જાહેર ખખર આવેલી તે ?” વીરબાઈને અજબ થવાનો હવે વખત આવ્યો.

“હા.”

“આએ ખુચો કોનનો ? તમારી બેહેનનોજ કે ?”

“હાજી.” જોડાંબક્ષે હવે કહ્યું. જોડાંબક્ષ અને નાનું બીખાણને જીગરથી ધીકરતાં હતાં પણ વીરબાઈને તેઓ ધીકરતાં હતાં નહીં. વીરબાઈ નીરદોષ હતી એમ તેઓ જાણતાં હતાં અને તેવું ધમાડપાણું તે ગુનાહ હતો નહીં એવું તેઓ માનતાં હતાં. “ખીચારાં દીનખાઈની તખીયત ધણીજ ખરાબ છે.” જોડાંબક્ષે વધુ ખખર આપી; “ડાકટરે ધારતી આપીછ; જીવવાની આશા નથી.”

“ઓ માય રે ! હવે કેમ થશે ! બાવા, મારો તો એમાં જરાબી વાંક નથી.”

“નહીજ તો, એમાં તમે શું કરો?”

આ વખતે ધર આગળ એક ખીણ ગાડી આવી લાગી, તે ગાડીમાંથી બીખાણ, પેસુ પીજાત્યું અને જાફર ઉતર્યા. પેસુ રસ્તામાંજ મલી ગયો હતો અને તેને બીખાણએ પોતાની સાથે ગાડીમાં બેસાડી દીધો હતો. એની મતલબે કે કશો દગો થાય તો એકનાં કરતાં બે વધારે સારી રીતે કામ લાગી શકે. ગાડીમાંથી તેઓ ઉતર્યા અને ધરની બહાર ઓટલાની નીચે એક ખીજે માણસ છુપાઈને ઉભો હતો. તેની સાથે બીખાણ નહીં જોય તેમ જાફરે ઇસારત કરી લીધી.

જાફર તેને ઉપલા મનલાપર લઈ ગયો અને બીખાણ ખહેલાં દાખલ થયો ત્યારે જાફર દરવાજાં ધેડીને તેની પાછળ ઉભો રહ્યો. બીખાણ ઓરડામાં દાખલ થયો અને દાખલ થતાંજ ચોંકીને એક પગલું પાછળ હટ્યો. ત્યાં તેની બેહેન હતી, જેહાંબક્ષ હતો, નાખાં હતી; અને સઘળાં સાથે બેસી વાત કરતાં હતાં.

“એટલે? આનો ચીનીંગ શું?” તે કરોડપતી પારસી બોલ્યો; “તમે બધાં અહીં શું કરો છો? અહીં શું કરવા આયાં છો? હું તો અહીં કોઈ પારકા માણસને કેટલાંક કાગ-જપાં—અરે નહીં રે, કાંઈ કામકાજનેસર મળવા આયોતો—પણ—”

“શાપુરછ, શાપુરછ, તું આયો કે?” બીખાણનો અવાજ સાંભળીને દીનુ ભટકી ઉડીને બોલી; “હું તારી દીનુ-તારી સુનાપાપ રસતમછ દુખાશ છેઉ; અહીં હું છેઉ, જેહાંગીર, તારો બાપ આયો; જા તેની આગળ; શાપુરછ, શાપુરછ, તું કાંઈ હતો, મેં તુને કેટલો સોધ્યો? આખરે તું મલ્યો.”

પ્રકરણ ૧૧૪ મું.

એ પાપીઓને બદલો.

દીતુનો અવાજ સાંભલી ભીખાણ હીરાદલાલ ચોક્યો. તેણે કહ્યું: “એ આએ ગાંડી બધરી સું બકેછ? સાપુરણ કાન ને વાન સું? દીતુ કાન ને સુનાબાઈ કોણ? એ બધી સું ગોળા લરાઈ?”

દીતુ તો આ વેલા બેહોશ થઈ ગયલી હતી અને ભીખાણ ત્યાંથી પાછો ફરવા લાગ્યો પણ દરવાજા ઘેરીને બફર ઉભેલો હતો તે બોલ્યો:

“સાહેબ, એ બાઈ ગાંડી નથી. એ ખરેખર કહેછ. સાપુરણ મીસ્ત્રી એનો ખાવંદ થાયછ ને એના દીકરાનો ખાપ થાયછ. તે સાપુરણ મીસ્ત્રી તમે પોતેજ છેઓ. એક બીજો માનસ મારી સાથે છે, જે તમને ને દીતુબાઈને ચોરખેછ.”

ભીખાણ, બણે જગરે ફટકો છાતીમાં લાગો હોય તેમ એક ભાગેલી ખુરસી પર બેસી ગયો અને તેજ વખતે કાસમ ચોરકામાં આયો.

“કાસમ આએ પારસી કોણ?” બફરે તેને પુછ્યું.

“એ સાપુરણ મીસતરી.” કાસમે જવાબ દીધો; “એ અસલ તો મુંબઈમાં ભીખાણને નામે ચોળખાતો તો પણ કલકત્તા ખાતે આવીને સાપુરણ મીસતરીનું નામ રાખી સુધારતો ધંધો કરતો તો, તાંહ એ સુનાબાઈ રસ્તમણ દુબાસ નામની બધરી સાથે પરણેલો; તે પછી એ હેંગકોંગ ગીયો ને હુંગી સાથેજ ગીયો. પછી ત્યાંથી એ ગુમ થઈ ગીયો, ને મેં એને ગેઈ કાલેજ પહેલો બોલ્યો.”

“જા, પેલાં પીછાનાં આગળ જા; જો તાંડ કોન સુતુંછ.”
ભફરે કાસમને ફરમાવ્યું.

“ઓ, પાપરે ! ચેહેરો કેટલો ફેરવાઈ ગીયોછ ! ” કાસમ
દીનુનો ચેહેરો જોઈને ખોલ્યો; “એજ સુનાખાઈ રસતમછ
દુઆશ, એજ સાપુરછ હાલના ભીખાછની ધનીઆની.”

“તારે ભીખાછ, તમે મારી બહેનના વર થઈને મારી
બેઠન પર ને મારી પર આવો જુલમ પારોછ ?” નાજ્જંએ
ભીખાછને તાણો માર્યો.

“તારી બેઠન ! તારી ખોહવાઈ ગયલી બેઠન દીનુ, તેખી
એ સુનાખાઈ” ભીખાછ હવે ખરેખર અજબ થઈને પુછવા
લાગ્યો.

‘ હા, મારી બેઠન. ખીચારી દુખી થઈને ખોટે નામે રહી
હવે એનો આવો અંત આવ્યો ? ” નાજ્જંએ દયકાં ખાઈને કહ્યું.

“ભીખાછ, આએ બધું રધાઈ ગીયુંછ.” પેસુએ ભીખા-
છના કાનમાં કહ્યું; “હવે તો નહાસવું જોઈયે. તમે
સમજ્યા કની ? ”

“એ બધરીને પેહેલું તુકશાન કરનાર તો તું છે.” ભીખા-
છએ પેસુને સહિ સાંભળે તેમ મોટેથી કહ્યું;

“તારા પાપના દાગીના તેં ચોર્યા ને એની ઉપર ખોટું
તોહમત આપ્યું. તે જો નહીં આવતે તો એ આટલી હેરાન
થતે નહીં.”

ભીખાછ આ પ્રમાણે ખોલીને ઝોરડાની જવા બહાર લાગ્યો,
પણ તેટલાં પ્યારણુંજ ઉઘાડ્યું અને ઝોરડામાં કેકોળાદ રદાર,
અસલાછ બોગા શેક, અને પોલીસના એક સીપાઈએ ભીખા-
છનાં ખમાં પર હાથ મેલીને કહ્યું.

“મરહુમ કુંવરછ શરૂકના ખુન માટે હું તમોને સરકારને
નામે કેદ. . . ? ”

ચુપ રહો. ચુપ રહો !” જેહાંબક્ષ વચ્ચે આવીને ખોલ્યો; “ભીખાણના ધણીઆણી ગુજરી ગયાંછ ! અફસોસ તેણીના આપ આ ભીખાણ ઉપર ફળ્યા છે.”

ભીખાણનો એક હાથ તેના ગળવામાં હતો જે તેને બહાર કહાડ્યો અને તે હાથ વડે તેણે પોતાની મુઠ સમારવાને મસે કાંઈ જણી ગોલી પોતાના મોઢાડાંમાં મુકી અને એક પળમાં તે જમીન ઉપર મુરકું થઈ પડ્યો. તેણે આપઘાત કર્યો હતો. કાંઈથી વખતે પોતાનું પાપ ખુલ્લું થાય તો પોલીસને તાબે થવાના કરતાં મોઢોતને તાબે થવાનું તેણે ધારી મેલ્યું હતું અને એક કાટેલ ઝેરની ગોળી તે હમેશાં પોતાની સાથે રાખે તો હતો, જેનો આવેળો તેણે ઉપયોગ કર્યો.

કેવું અજલ્લ જેવું ! જે ધણીઆણીએ ભીખાણ—શાપુરજી મીસ્ટ્રી ઉપર પોતાનો જ્ઞાન કુરખાન કરેલો, જેના દુખ સુખમાં સંકટો સેહવવા દઈ આખરે તેણીનેજ તરછોડી કહાડી વીખુડી પાડી, વરસો સુધી દુખોમાં સંકટો સેહવવા દઈ આખરે તેણીનીજ ગોદમાં ભીખાણએ પોતાનો છેલ્લો દમ ખેંચ્યો; પોતાની જીદગી દરમ્યાનમાં હજારો પાપ કરી આખરે સંવર્ધી અજીમ શુનાહ હયાતીની દોરી તોડવા જેવો કરી તેણે તેજ લક્ષી બાબુની પડોશમાં પોતાની લાશ નાંખી.

આ વખતે એક બીજા પોલીસ સીપાઈ આવી લાગ્યો અને તેણે ખચર આપી કે તહેમીના ઝરદારને તાબે બોળખા થલી પણ સુચીસી નામની ચીની તરીકે સાબેત થયલી અપરાધી સ્ત્રી તુરંગમાં આપઘાત કરીને મરણુ પ્રાપ્તી હતી.

જે પાપીઓનો આ પ્રમાણે છેડો આવ્યો; મોજ મજાહ, પાપો શુનાહ, અને નીરદોષોને સતાવવાનાં કામો આ જે પળની જંગમાં કરીને, માથે પાપની લારી ગઈ ધરીને, પોતાનો

છેવટનો હીસાબ તે દાદગાર આગળ ચુકતો કરવાને ચાલતાં થયાં.

બદોનો એવો અનન્ય ન હોય તો પછી નેકીનો સુખ •
વતો વખત આવેજ કેમ ? પાપની એવી સખત સખ ન
હોય તો પછી સવાબનો બદલો મળેજ કેમ ?

પ્રકરણ ૧૧૫ મું,

સઘળાંપર એક ઉડતી નજર.

હવે બાકી કહેવાનું શું રહેયું ?

કુંવરજી શરાદનાં મરણનો ભેદ જાહેર થઇ ગયો અને તે કમનસીબ બતાવ બનવાને લાંબો વખત વહી ગયો હોવાથી તે ભેદ જાણવા પછી તે વાત યોગ્ય વખતમાં પાછી જુલાઇ ગઇ. પણ નાનું અને જોડાંબક્ષ તે કેમ જુલે ? તેઓએ તો જીંદગીના છેડા સુધી તે વાત યાદ રાખી. અવારનવાર ગમ કર્યા કીધો, તેમજ કમનસીબ હીતુને પણ તેઓએ જીવનમાં જાળવીજ રાખી.

સરદાર જોડાંબક્ષ રતનજી બોગાશેડના લગન છ મહીના વહી જવા પછી ભારે ધામધુમથી નાનું સાથે થયાં. દેશી ધામધુમ નહોં કરવાની જોડાંબક્ષ અને નાનુંની મરજી હતી પણ અસલાહને તે ગમ્યું નહોં જેથી અસલાહનો સખુત તેઓને રાખવો પડ્યો.

પોતાના બેટા તરીકે જોડાંબક્ષને, પાણનાર, અને પોતાના એક પુત્રા દીકરા તરેમુરસનાં અક્ષણ મોહત પર માહેતમ કરનાર રતનબાઈ અને ધનજીએ જે જીંદગી જોડાંબક્ષની

આગળજ પુરી કીધી. કાપદા મુજબ લીખાઈતી સઘળી દોલત તેના દીકરા જેહાંગીરને મળી તો જો કે તે દોલતનો ખરો ધણી તો બેહસ્તી તહેમુરસ હતો. સમ્રાજાઓની સંમતીથી જેહાંગીરને તહેમુરસનો દીકરો કરી આપવામાં આવ્યો અને જેહાંગીરનું નામ જેહાંગીર તહેમુરસ મહેતા રાખવામાં આવ્યું અને તહેમુરસની દોલત તેને મળી. લીખાઈતું નામ આ પ્રમાણે તે દીવસથી નાબુદ થયું.

જાફર અને સુસને જે મોટી, કીમતી સેવા બજાવી હતી તેના બદલામાં જેહાંગીરે પોતાની ગીરેથી તથા જેહાંગીરની દોલતમાંથી નવાજીને નેહાલ કરી નાખ્યાં અને તેઓએ ધામ-ધુમથી લગ્ન કર્યાં. જાફરે ડીટેક્ટીવનો ધખારો હવે છોડી દીધો કારણ કે સુસનેનો તે ધંધાની સામેનો ધુળરો તેનાથી ખમાયો નહીં.

લાડુમળ તો મુંબઈથી કેડે ગુમજ થઈ ગયો પણ તેણે મુંબઈ છોડ્યું ખરું પણ લખણ છોડ્યાં નહીં અને તે તથા મદારી કેસુર્યાએ કેડે પોતાનાં લક્ષણ દેખાડી દીધાં જેથી તેઓના હાડકાં લાંછ નાખનારો કોઈ ઉસ્તાદ મલી ગયો. બંને આરપી-ટલમાં ગયા અને લાડુમલનો એક પગ તથા મદારીના બે હાથ કાપી નાખવાની ડાક્ટરોને ફરજ પડી. બંને જાણીએ તે પછી લીખ માંગી, કંગાળ જીંદગી ગુજરી, અવતર્યાં મુકી, પાપનો પેટ ભરનો પરતાવો કરીને હયાતી પુરી કીધી.

સોરાબજી કુમજી-હોમજી તો પરણીને પાંચ લાખની ગાંસડી બાંધતા ઉમેદમાંજ રહી ગયા. તેની ધારેલી ધણીઆણી પાંચ લાખ તો શું પણ પાંચ પૈળી લાવે તેવી આશા રહી નહીં જેથી ખીજા લોકો વચ્ચે પડ્યાં અને નીરદોષ વીરબાઈને ઉંધું ચતું સમજાવી કારજ તોડવાનું બીલાડું બેંચાવી દીધું.

પણ કુમળ હોમળથી છુટું પડવાને સખખે વીરબાઈને કાંઈ ઝાઝો ગમતી ઉપજ્યો નહીં. તેણી તેથી તો ઉલટી ખુશી થઈ કારણ કે તેણીનાં લગન પેસુછ સાથે થઈ ગયાં. પેસુ સાથે આ વાંદરીનાં લગન થયાં પણ તે અંદુશને સખખે પેસુ સુધર્યો અને વીરબાઈ પાછળા વખતમાં સુખી થઈ.

ધરડો અસલાછ સુરતથી ઉઠાંગરી કરીને મુંબઈજ આવી રહ્યો અને તેણે પોતાના ઘડપણનો વખત પેસુને શીખામણો દેવામાં, વીરબાઈને કુતરારની કાની ગણવામાં, અને જેઠાંબક્ષ નાજાનાં બાળકો બેટા-બેટીઓને રમાડવામાં ગુજર્યો.

આ પ્રમાણે મોટાં ધરના બાઈ સાહેબ અને હલકી ઓલાદના મોટા શેઠ પોતપોતાને પાપે પુગ્યાં, ખુદાનો તેમને ખરો ઈન્સાફ મળ્યો અને નેક રહી, નેકીમાં ઉધરી, પાપથી દુર રહેલાંઓએ ખુદાની ખરી મહેરબાની મેળવી.

34069

